

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

PELİN'in mest eden rayihasını duymayanlar,
kanları oynatan EMŞANOTU'nu bilmeyenler
bu kitabı okumasınlar. Atın yürüyüşündeki
güzelliği göremeyen ve Bozkır şarkılarına karşı
yüklerinde bir yankı uyandıramayanlar da bu
kitabı okumasınlar. Zira, onlar müellifi anlayamazlar.
Lütfen, geçmiş ve geleceği düşünmeyenler;
atalarının ve gelecek nesillerinin kaderi ile
ilgilenmeyenler de bu kitabı ellerine almasınlar,
çünkü bu kitap onlar için değildir.

Murad Adji

KAYBOLAN MİLLET

(DEŞT-İ KIPÇAK MEDENİYETİ)

Azerilerin, Amerikalıların, İngilizlerin,
Başkurtların, Bulgarların, Macarların,
Gagavuzların, Gürcülerin, İspanyolların,
İtalyanların, Rusya Kazaklarının,
Kazakların, Kırgızların, Korelilerin,
Kırım Tatarların, Kumukların, Almanların,
Rusların, Moğolların, Özbeklerin, Fransızların,
Türklerin, Hırvatların, Çeklerin, Sırpaların,
Tatarların, Ukraynalıların, Çuvaşların,
Karaçayların, Yakutların ve tarihi Büyük Bozkır
ile bağlı olan diğer halkların şeceresine dair...

Genişletilmiş

2. Baskı

Rusçadan Çeviren
Prof. Dr. Zeynep Bağlan ÖZER

Doğu Kitabevi - 185

T.C
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 11392

Genel Yayın Yönetmeni
İbrahim Horuz

Kapak ve Sayfa Düzeni
E&M

Baskı-Cilt
Atabasım Matbaa
Maltepe Mah. Fazılpaşa Cad. Sezer Han
No: 9/B Topkapı-İstanbul
Sertifika No: 36625

Genişletilmiş
2. Baskı: Şubat 2019

Bu kitabın tüm yayın hakları Yeni Alan Yayıncılık'a aittir.
Tanıtım için yapılacak alıntılar dışında tüm alıntılar ve görseller
Kültür Bakanlığı Telif Hakları Sözleşmesi
gereği yayınevinin iznini gerektirir.

ISBN: 978-605-2096-43-7

Doğu Kitabevi
Cağaloğlu Yokuşu, Narlıbahçe Sokak, No: 6 Cağaloğlu İstanbul
Tel: 0212 527 29 26 Faks: 0212 527 29 26

www.dogukitabevi.com

İÇİNDEKİLER

Çevirmen'den.....	7
Kaybolan Milletin Sesi: Murad Adji	9
Müellif'ten	35
Kimliğimi Keşfetme.....	42

KAYBOLAN MİLLET (DEŞT-İ KIPÇAK MEDENİYETİ)

RUSYA'NIN BOZKIR KÖKLERİ	61
"Rus" Kimdir?.....	62
"Slav-Rus" Babaları Ne İstiyor?.....	68
Aziz Kiril ve Metodiy. Onlar Kimdir?	70
Rusya Vaftizinin Perde Arkası.....	73
Tarihi Yeniden Yazmak.....	79
"Sarih Belgeler Yetersizdir"	84
Kıpçak Kiev.....	89

KAYBOLAN DÜNYAYA AÇILAN PENCERELER	101
Kıpçak Bozkırı.....	121
Büyük Bozkır Dünyası	157
Ebedî Gökyüzü: Tanrı	193
Din ve İktidar	221
Unutulmuş Bir Ülke: Deşt-i Kıpçak.....	253

BİZ, POLOVETS SOYUNDANIZ

Terek Kazakları	287
Karaçaylar	307

Geçmişten Gelen Hristiyanlar	319
Sonsöz Yerine Kullanılan Kaynak Hakkında Birkaç Söz.....	331

EK KUMUKLARIN ÂDETLERİ

Notların Kaynağı	337
Cinayet Davalarında Uygulanan Âdetler	340
Yaralanma Durumunda Uygulanan Âdetler.....	348
Kız Kaçırma Âdetleri.....	352
Tecavüz ve Sapıklık Davalarında Uygulanan Âdetler	355
Hırsızlık Davalarında Uygulanan Âdetler	357
Saygı ve İtibara Dair Âdetler	359
Misafir Karşılama Âdetleri	360
Hanımların Eşlerine Karşı Davranışı.....	362
Babaların Oğullarına Karşı Davranışı.....	363
Oğulların Babalarına Karşı Davranışı.....	364

ÇEVİRMEN'DEN

Murad Adji'nin "Kaybolan Millet. Deşt-i Kıpçak Medeniyeti" adıyla tercüme edilmiş bu kitabın genişletilmiş 2. baskısı, Rusça 2. baskısı (*Polin' Polovetskogo Poly, "Novosti", Moskva, 2000*) esas alınarak yapılmıştır.

Murad Adji, kitabın 2. baskısında farklı olarak daha somut ifadeler kullanarak, uzak geçmişini günümüze taşımış ve aradaki değişim süreçlerini değerlendirmektedir. Ayrıca, günümüz Türk dünyasındaki bazı olguları anlayabilmek için yeni bölümler eklemiştir. Murad Adji, Kıpçak soyundan gelen çağdaş insanlarla yaptığı görüşmeleri ve izlenimlerini bu kitapta yer alan "Terek Kazakları" ve "Karaçaylar" adlı yeni bölümlerde kendine has bir edebî tarzla anlatmıştır. Tarihte yaşananların bugüne yansımalarını anlamaya ve anlatmaya çalışan Adji, bugünkü insanlarda geçmişin izlerini bulmaya ve değişim süreçlerini incelemeye okuyucuyu da ortak etmektedir. Farklı insanlarla konuşmak, onların yaşadıkları yerlere gitmek, onlarla diyalog kurmaya çabalamak, geçmiş ve bugün arasındaki bağlantıları çözmeye çalışmak ancak takdir edilebilir.

Sözlü tarih araştırmaları bugünlerde büyük önem taşımaktadır. Zaman mefhumu ancak yakın tarih hadiselerini, şahitleri ile diyalog kurmaya imkân sağlamaktadır. Bu demek değildir ki, daha eski zamanların görgü tanıklarına ulaşamaz. Seyahatnameler, vakayinameler, hatıratlar, şarkılar, folklor ürünleri de bu görevi üstlenmektedir. Yeter ki bulalım, araştıralım ve karşılaştıralım. Bazı eserler sessiz ve mütevekkilce araştırmacılarını beklemektedir. Adji, kadim tarihin girift meselelerini bugünün hadiselerine bağlamaktadır.

Bu eser, elbette meraklı okuyucuya hitap etmektedir. Satır aralarında atıfta bulunduğu eserler ve yazarlar, olgular ve belgeler araştırılabilir. Kitabın "Biz, Polovets Soyundanız" adlı bölümünün "Kullanılan Kaynakçaya Dair" kısmında Murad Adji kullandığı bilimsel kaynakça ile ilgili bilgi vermektedir.

Yeni bir Avrasya sayfasını açan Murad Adji'nin ifadesine göre, "Deşt-i Kıpçak'ı, bu geniş ve esrarengiz ülkeyi bir kitapta anlatamazsınız; bir kişi bu yolu geçemez. Lev Gumilev ve Olcas Suleymenov 'bozkır' sırrının üzerindeki perdeyi ancak araladılar". Murad Adji, bu başlangıcı devam ettirmektedir. Murad Adji, tarih bilimine farklı bakış açısı getiren ve tarih yazıcılığını sorgulayan bir bilim insanıdır. Rusya tarihi ile ilgili yeni değerlendirmelerde bulunan Murad Adji, tarih ve tarihçilik araştırmalarına yol açan siyasî, toplumsal şartlar ve bireysel mücadelesini anlatmaktadır. Rusya ve Türk halkları tarihi, Deşt-i Kıpçak, Altay, Sibiry, Kavimler Göçü, Tengricilik ve dinler tarihi Murad Adji'nin kitaplarının önde gelen konularıdır. Tarihi geniş kitlelere ulaştırmayı hedefleyen, farklı anlatım tarzı ve değerlendirmeleri ile eleştiri odağının merkezinde kalan Murad Adji ve eserleri, tarihî coğrafya, arkeoloji, edebiyat ve dilbilim gibi muhtelif alanların bütünlüğü bağlamında tarih biliminde yeni araştırmalara yol açmaktadır.

Yazarın ilmî şahsiyeti ve mücadelesi, araştırmaları ve eserleri, "Kaybolan Milletin Sesi: Murad Adji" adlı makalede dikkatlerinize sunulmaktadır.

2016 tarihinde Murad Adji'nin "Avrupa, Türkler ve Büyük Bozkır (Kıpçaklar)" adlı eserini ve elinizde bulunan "Kaybolan Millet (Deşt-i Kıpçak Medeniyeti)" adlı bu kitabın 2. baskısını yayınlayan Doğu Kitabevi'ne ve emeği geçen herkese teşekkür ederim.

Prof. Dr. Zeynep Bağlan ÖZER
Ankara, Eylül 2018

KAYBOLAN MİLLETİN SESİ: MURAD ADJİ*

Tarih nedir? Tarih yazıcılığına ne kadar önem verilmektedir? Resmî tarih yeniden değerlendirilebilir mi? Gizli ve açık siyasetin emrinde olan tarih yazıcılığında devamlılık, gerçekçilik ve güvenilebilirlik konuları zaman zaman tartışılan veya hiç tartışılmayan kalıplaşmış tezler oluşturmıştır. Tarihî hafızası olmayan bir toplumu yönetmek daha kolaydır. Bu sebeple resmî tarih yazıcılığı kadim zamanlardan beri önemsenmiştir. Resmî tarihin değerlendirilmesi asırlar içerisinde kalıplaşmış ve âdeta dogma haline geldiği için sorgulanması daha da zorlaşmıştır. Gerçek âlimlerin birçoğu, yaşadığı dönemde çok sıkıntı çekmiş, eleştirilmiş, önemsenmemiş, hatta cezalandırılmıştır.

1937-1938 yıllarında, Sovyetler Birliği bilim dünyasından aydın kesimin imha edilmiş olması, sürgüne gönderilmesi ve çaresizleştirilmesi konusunda pek çok örnek verilebilir: Böyle zor dönemlerde bir bilim insanının davranışı, tercihleri çok şey ifade eder ve etmelidir. Sovyet döneminde mağdur edilen bilim insanlarının itibarları, ancak Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra iade edilmiştir.

Sovyet dönemi resmi ideolojisinin zirve yaptığı 1960-1970'li yıllarda fen bilimleri alanında dünya çapında kabul görmüş, takdire şayan başarılar şüphesiz vardır. Sovyet ideolojisinin sosyal bilimler alanında tesis ettiği hâkimiyet ve tercihleri, yeni bir insan nesli yetiştirme süreci açısından, araştırılması gereken önemli bir alandır; zira sosyal bilimler bir ideolojinin hayatın her alanına girmesi noktasında önemli araçlardan biridir.

Sovyetler Birliği döneminde imkânsız başarıyan Murad Adjî, çok yönlü bir akademisyen: coğrafyacı, felsefeci, tarihçi, Türkolog, araştırmacı yazar... O,

* Zeynep Bağlan Özer. Bu makale "Bilim ve İnsan. Şahsiyetini İnşa Edenler" adlı kitapta yayınlanmıştır. Gazikıtabevi, 2018.

Rusya'dan önceki Bozkır tarihini anlatmaya çabalamakta ve bu gayretine sebatla devam etmektedir. Rusya'nın geçmişi ile ilgili kadim ve çağdaş bilimsel kaynakları bir bütünlük içerisinde tahlil ederek, Rusya tarihini yeniden değerlendirmeye cesaretini ortaya koyuyor.

Murad Adji'nin Hayatı

Murad Adji, 9 Aralık 1944'de Moskova'da dünyaya gelmiştir. Kendisini ve ailesini "Biz, Polovets Soyundanız" (*Mı - iz roda Polovetskogo*) adlı eserinde takdim etmektedir.

Kendi köklerini unutmuş ve kendini kaybetmiş bir Türk'ün hayatını anlatan bu kitap, **Ben kimim?** ve **Köklerim nedir?** soruları ile başlamaktadır. Adji'nin deyimi ile tarih alanındaki araştırmaları da bu sorulardan başlamıştır. Çocukluk dönemini, okul ve üniversite çağını Moskova'da geçirmiştir. Ailesi belli sebeplerden dolayı, aile içinde bile hiçbir zaman aile köklerinden ve aile büyüklere hiç söz etmemişlerdir. Bütün hayatları boyunca bir *Rus* gibi yaşamış, ömürlerini öyle geçirmişlerdir. Aslında Sovyetler Birliği döneminde pek çok ailenin kaderidir bu. Lise döneminde ihtiyaçtan dolayı gündüz fabrikada çalışır, akşamları ise okula giderdi. Adji şöyle der: "Liseyi bitirdikten sonra Kumuk olduğunu öğrendim. Bu, 'Hırsız' damgasından daha kötüydü; çünkü sonraki hayatımda olumsuz etkisini her adımda hissettim... Yıllar geçtikçe, yaşadıklarımın bir hizmete vesile olduğunu anladım. Bu, hayatın ibret verici bir dersi idi. Hayat beni 'Türkolog' yapıyordu" (Adji, 2010: 52).

Öteki damgası ilk etkisini üniversiteye giriş sınavlarında gösterir, başarılı olmasına rağmen adaletsiz bir farklı uygulamayla muhatap olur. Bütün zorluklara rağmen, Moskova Devlet Üniversitesi Coğrafya Fakültesi'ni 1964'de kazanır ve 1969 yılında da mezun olur. Lisansüstü eğitimine de aynı üniversitede devam eder. Doktora Tezi, *Sibirya'nın Keşfinde İktisadî ve Matematiksel Modellenme* konusu ile ilgilidir. Sovyetler Birliği Metalürji Bakanlığı'nda Etüt ve Planlama (Ekonomide Öngörüler) Dairesi'nde çalışmıştır. Adji, Doktora Tezi Danışmanı V. F. Burhanov'un kendisine bilginin değil, ruh gücünün daha önemli olduğunu vurgulayarak mücadele etmeyi öğrettiğini, hayatı ve duruşu ile de iyi bir örnek teşkil ettiğini özellikle belirtir. Adji 1975 tarihinde İktisat ve Finans Enstitüsü Coğrafya Bölümü'nde göreve başlar ve burada 15 yıl öğretim üyesi olarak çalışır. Bilimsel gazetecilik ve televizyon programı çalışmaları ile araştırma gezilerini de yoğun olarak bu dönemde yürütür. Akademik hayatında

karşılaştıklarının sonraki bilimsel araştırmalarını ve yayınlarını önemli ölçüde etkilediği bariz bir şekilde görülür.

Bilindiği gibi, ciddî araştırmalar her zaman çok yönlülük ister. İktisat, fizik, kimya, tıp, tarih, tiyatro, etnografya ve edebiyat gibi alanlar, Murad Adji için her zaman birer yoğun ilgi odağıdır. İktisadî, toplumsal ve tarihî coğrafya araştırmaları Adji'yi hep tarihe yönlendirmektedir.

Tarih alanına ciddî olarak yönelmesinde 1983 yılında Moskova'da yayınlanmış olan *Sibirya: XX. Yüzyıl* adlı kitabının belirleyici olduğu düşünülebilir.

Kendi deyimi ile "coğrafyacı Murad Adji olmazsa idi, tarih yazıcılığını kaleme alan yazar Murad Adji de olmazdı". Bu kitabın yayınlanmasından sonra iktidar tarafından *kara listeye* alınmış olur. Bu **durgunluk** dönemi aynı zamanda hızlı değişimlere, yeni siyasî, iktisadî ve toplumsal politikalara yer açmaktadır. 1982 yılında L. İ. Brejnev'in ölümü, Sovyetler Birliği'nin de sonunun başlangıcı olur.

Ülkeyi, 13 Kasım 1982 - 9 Şubat 1984 tarihleri arasında çok kısa bir süre için Yu. V. Andropov yönetir. Kısa süren bu Andropov dönemi alkole ve yolsuzluklara karşı mücadele ile tanınır. Sonra hükümetin başına çok hasta olan K. U. Çernenko geçer ve görevi Mart 1985 tarihine kadar devam eder. Çernenko'nun ölümünden sonra Sovyetler Birliği'nin başına M. S. Gorbaçev'in gelmesi ile bu çöküş hızlanmaya başlar. Sovyetler Birliği'nin son Cumhurbaşkanı Gorbaçev'in getirdiği **Yeniden Yapılanma** anlamına gelen *Perestroyka*, Şeffaflık (*Glasnost*), demokrasi ve özgürlük gibi yeni kavramlar Sovyet ideolojisinin *dokunulmaz* kalıplarını sarsmaya başlar.

Bu süreçte Sovyetler Birliği üyesi cumhuriyetler de bir millî öz bilinç arayışına girmiştir. 1986 yılı Aralık ayında Almatı'da başlayan ve *Jeltoksan* olarak adlandırılan isyanla Kazak gençlerinin ayaklanması Sovyetler Birliği döneminin sonunun aleni bir başlangıcıdır. Sovyetler Birliği üyesi tüm halklar zor bir dönemden geçmektedir. Mağazalar nerdeyse boş, halk gıda ve günlük ihtiyaçları için gerekli maddeleri bulabilmek için zamanlarının büyük bir kısmını kuyruklarda geçirmektedir. Sovyetler Birliği döneminde özellikle gösteriş maksadıyla her şeyin mevcut olduğu ve ucuz tutulduğu Moskova da buna istisna değildir. Aslında *bavul ticareti* olarak adlandırılan olgu, öncelikle Sovyetler Birliği içerisinde başlamıştır. Yoksulluk, kolay para kazanma ihtiyacı ve arzusu çoğu yüksek tahsilli insanları da farklı yollara düşürmüştü, bu kargaşa içerisinde kayan, ruhen çöken ve sönen hayatlar maalesef çoktur. Bu dönemde siyasî değişimin yanı sıra kooperatifçilik ve özelleştirme gibi iktisadî yenilikler ile birlikte yolsuzluklar da artmaya başlar. Toplum hayatının her alanında yolsuzluk, hırsızlık ve rüşvet zirveye ulaşır.

Bu dönem, tüm Sovyetler Birliği'nde olduğu kadar merkezi Rusya'nın da çalkantılı ve karmaşık bir dönemidir. Adji, bu zor dönemde de geziler yapmaya ve araştırmaya devam eder. Üniversitelerde kökleşmiş yolsuzluklar ve ideolojik hesaplaşmalardan dolayı Adji, 1989 yılında üniversitedeki akademik kariyerini sonlandırmak zorunda kalır. Doçent Murad Adji'nin sonraki akademik kariyeri engellenmiş, tüm şartların sağlanmış olmasına rağmen Gazeteciler Odası'na dahi kabul edilmemiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılma süreci ve beraberinde getirdiği kargaşalar Murad Adji gibi aydınlar için aslında bir kurtuluştur. "L. İ. Brejnev'in ölümünden sonra yönetimdeki değişim ve getirdiği karmaşa olmasaydı, sonum iyi olmazdı", der Adji.

Murad Adji, üniversiteden ayrıldıktan sonra Sovyetler Birliği'nin "*Noviy Mir*" (Yeni Dünya), "*Znaniye – Sila*" (Bilim – Güçtür) gibi önde gelen bilimsel popüler dergileriyle çalışır. 1989 yılında *Vokrug Sveta* adlı ünlü popüler dergide bilim editörü olarak göreve başlar. Araştırmacı gazeteci olarak, Sovyetler Birliği döneminde daha çok **kaybolan** halklar ile ilgili etnografik yazılar hazırlar. İlk yazılarından biri Kumuklar, diğeri de Karaçaylar ile ilgilidir. Adji'ye takılan *Pantürkist* lakabı o zamandan kalmıştır. Pantürkizm, Sovyetler Birliği döneminde farklı düşünen insanlara yapıştırılan bir etikettir. Adji'nin dergideki işine de, "*Biz, Polovets Soyundanız*" adlı kitabından dolayı Pantürkizm ile suçlanarak **yukarıdan** gelen talimatla son verilir, aslında bu gazetecilik kariyerinin de sona erdirilmesidir. Böylece Murad Adji'nin hayatında, meslek olarak araştırmacı yazarlık dönemi başlar ve bundan sonra, Sovyet döneminde *Adjiyev* olarak taşımak zorunda kaldığı soyadı yerine ailesinin gerçek soyadı olan *Adji*'yi kullanır.

Murad Adji, XX. yüzyılın 90'lı yıllarında *sıcak bölgelere* giderek, Kafkasya'da yer alan savaşı anlatır. Bu geziler esnasında Kafkasya konusu onu yakından ilgilendirmeye başlar. Azınlık halkların hayatını anlatmak için araştırma gezilerine devam eder ve bu süreç, yeni konuları açarak, hayatının dönüm noktası olarak değerlendirilebilecek yeni bir konuma evrilir. Kendi halkının tarihini araştırırken, azınlıktaki diğer halkların tarihini de incelemeye başlar. Adji'nin kendi deyimi ile *Perestroyka* karmaşasında kitapları yayınlanır ve geniş okuyucu kitlesine ulaşmaya başlar. Bu kitaplar okuyucu nezdinde yankı bulur. Elbette, resmî ideolojinin yoğun eleştirilerine de maruz kalır. "Okul çağından itibaren yalanı gerçek olarak gören yeni nesiller yetişti. Bir yalanı savunuyorlar. Her şeye inanarak yaşadıkları hayatlara hayran kalırsınız: olmayan şeyi görüyorlar, fakat olanları görmüyorlar. Acı verici bir durum. Benim kimseye kızmaya hakkım, yok... Kitaplarımla cevap veriyorum: Okuyunuz, karşılaştırınız, düşününüz. Bu duyarlı insanlara ortak atalarımızı, vatanımızın köklerini anlatıyorum", der Adji.

Murad Adji'nin Eserleri

Ben kimim? Köklerin nedir? Bu sorulardan yola çıkarak, Adji, öncelikle Kumuk halkının tarihini araştırmaya başlar. Sovyetler Birliği döneminde Kumukların resmî tarihi de diğer halkların olduğu gibi, Rusya'nın Kafkasya'yı işgalinden sonra XIX. yüzyılda başlatılır. Öncesi ne idi? Bu konu ile ilgili bir dizi yazıdan sonra 1992 yılında Rıbinsk'te daha önce ifade ettiğimiz **Biz, Polovets Soyundanız** adlı eseri ortaya çıkar.

Adji'nin Altay ve Sibirya'nın keşfi ile ilgili yoğun çalışmaları, geçmiş zamanlarda buraların bir yerleşim alanına nasıl dönüştüğünü anlamaya vesile olmuştur. Böylece Kavimler Büyük Göçü'nün Altay'dan başladığı tezinin derinlemesine incelenmesini sağlar. Her konuyu bir sonraki kitabında daha da derinleştirerek ve genişleterek, daha fazla araştırma kaynakları sunarak okuyucularına takdim eder. **"Vatanımız - Bozkır, beşiğimiz ise Altay"** diyor Murad Adji. Yazarın eserlerinde Avrasya'nın siyasî, sosyal, dinî ve etnik tarihi, Türk halkının Altay'daki hayatı ve sonra da Avrasya kıtasına nasıl iskân ettiği mevzusu anlatılmaktadır. Adji'nin, tüm eserlerinde işlediği konular: Deşt-i Kıpçak, Sibirya, Altay ve Tengricilik.

Murad Adji'nin, kitaplarında cevabını aradığı sorulardan biri, Kiev Rusyası Devleti'nin IX. asırda kurulduğu iddiasıyla ilgilidir. Ancak, Kiev şehir olarak gerçekte Rusya devletinin bir ürünü müdür? Yoksa eski zamanlarda Rus (veya Ros) olarak adlandırılan İskandinav devletinin bir ürünü mü? İskandinavlılardan önce bu Kiev Devleti'nin topraklarında kimler yaşadı? Bir millet kaybolabilir mi? *Rus* adı nereden geliyor? Kiev Rusyası ve Moskova Rusyası arasındaki farklılıklar nereden ve neden kaynaklanıyor? Kiev Rusyası neden Yunanlar için hep yabancı idi? Yunan Kilisesi tarafından gerçekleştirilmiş olan Rusya vaftizinin **Katolik** kökleri nereden geliyor? XVI. yüzyılda Moskova Rusyası, neden aniden Rusya olarak adlandırılmaya başlandı? *Çar* unvanı tam olarak ne zaman kullanıma girmişti? Kiril alfabesinin gerçek yüzü nedir? Rusya, Kafkasya'daki savaşı nasıl başlattı? Arşiv raflarındaki, Güney Rusya tarihi ile ilgili belgeler ve bulgular nereye kayboldu? Tarih, arkeoloji, coğrafya ve filoloji alanındaki bilimsel çalışmalar bir bütünlük bağlamında dikkate alındığında bu soruların bir temelini oluşturur.

Murad Adji'nin araştırmalarının sonucu 1994 yılında yayınlamış olduğu **"Polovets Ovasının Pelini"** (*Polin Polovetskogo Poly*) adlı kitabında yer alır. Bu eser 2001 yılında **"Kaybolan Millet, Deşt-i Kıpçak Medeniyeti"** adıyla tarafımdan Türk diline tercüme edilmiştir. Kitabın ana konusu **Deşt-i Kıpçak**'tır. Bu kitaba yöne-

lik eleştirilerin çoğu, ağırlıklı olarak dipnotların olmayışı ve dolayısıyla bilimsel olmadığı yönündedir. Çağdaş bilim dünyasında, bir bilimsel araştırmancının değeri maalesef, yapılmış olan atıf sayısına eşdeğer hale gelmiştir. Hâlbuki tüm kaynaklar metin içerisinde zaten yer almaktadır. Bunu sadece profesyonel tarihçiler değil, meraklı ve hazırlıklı okuyucu da muhakkak fark edebilir. Kitabın yayınlanma şartlarının da dikkate alınması gerekir. 1994 yılında, Rusya'da sansür hâlâ güçlü iken bu kitabın yayınlanmış olması bile başlı başına gerçekten bir mucizedir. Bunun bir ilmî cesaret olduğunu da özellikle belirtmek gerekir. Ayrıca, bu kitabın bugüne kadar Moskova'da 9. baskısının yapıldığını hatırlatmak yerinde olur. Adji, sonraki eserlerinde ve kitabın yeni baskılarında, kullandığı ve atıfta bulunduğu bütün kaynakları her bölümün sonunda ve kaynakça kısmında sunmaktadır.

Murad Adji, Rusya tarihinin, belirtildiği gibi IX. yüzyılda değil, daha önce başladığını ve Rusya öncesi bu topraklarda kimlerin yaşadığını sorguluyor. "Bu kadar yalanın arasında nasıl yaşıyoruz? Neresinden bakarsanız sonuç aynı: Büyük Bozkır'da Türkler yaşıyordu. Onlar önce Kiev Rusyası'nın, sonra da Moskova Rusyası'nın temelini atmışlardı. Bunlar Deşt-i Kıpçak'ın birer eyaleti idi" (Adji, 2010:23). Mirasçısı olan Rusya, bu mirası neden gizlediğini ve yeni Rusya tarihinin nasıl yazıldığını Adji, bilimsel kaynaklara dayanarak araştırmaktadır.

Vakayinameler, bir milletin tarih içindeki gelişmesini incelemek için başvurulması gereken en önemli kaynakların başında gelir. Vakayinamelerin incelenmesi ve irdelenmesi, dünya tarihinin üzerindeki kalın perdeyi aralamakta önemli bir yer tutmaktadır. Adji, vakayinameler ile ilgili yaptığı araştırmalarının temelinde, Ord. Profesör B. A. Rıbakov başta olmak üzere *resmî* bilimin yanlışlarını ortaya koymaktadır. **Siyasî sipariş** üzerine yazılan eserlerin mevcudiyeti bugün artık bir sır değildir. Rusya tarih yazıcılığının köklerinde mevcut olan ve günümüze kadar uzanan tezatlar, bilim ideolojisi mi hizmet ediyor, sorusunu akla getirebilir. Tarih araştırmalarında bu olgunun dikkate alınması büyük önem taşımaktadır.

Murad Adji, Kadim Rusya tarihinin 'Slavlaştırılması' sürecinde meydana gelen vakayinamelerdeki metinlerin değiştirilmesi, değerlendirilmesi ve yeniden yazılması ameliyelerine Knez Mstislav'ın bizatihi öncülük ettiği, onun emirleri doğrultusunda ve onun nezaretinde knezliğin yazım dairelerinde gerçekleştiği... Knez Mstislav, taç ve taht sahibi babası Knez Monomah'ın başlattığı gelecekteki Rusya tarihi projesi'ni uyguladığını ve kadim Rus edebiyatında "Monomah'ın Öğretileri" olarak bilinen metnin bilinmeyen tarafının bu olduğunu vurgulamaktadır. Yazara göre, bu büyük proje, vakayinamelerin **yazımında** özel bir üslup oluşturarak gerçekleştirilmiştir (Adji, 2016:98).

Murad Adji'nin vakayinameler ile ilgili öne sürdüğü tezler, aslında yerli ve yabancı âlimlerin bilimsel eserlerinde yer almaktadır. Rusya tarihinin aslında resmî kabul gören IX. yüzyıl Kiev Rusyası'na değil, daha öncelere dayandığı konusunu bilhassa yabancı bilim insanları tarafından tespit edilen, Rusya arşivlerindeki Kiev Rusyası ile ilgili belgelerin düzenli olarak imha edildiği hususunu şaşkınlıkla karşılar. Bu konuda Murad Adji okuyucuyu ünlü arkeolog ve tarihçi Profesör M. K. Karger'in "Kadim Kiev" (*Drevniy Kiev*) adlı iki ciltlik eserine yönlendirmektedir. Adı geçen eserde Karger, "arkeologların bulduğu hemen hemen her şeyin esrarengiz bir şekilde devamlı olarak kayıplara uğradığını" belirtmiştir.

Murad Adji, ortaya koyduğu tezi için Jordanes, Priskos, Marcellinus, Marco Polo, F. Buzand, Plano Carpini, İbn-Battuta, Thomsen, Tiesenhauzen, Markiz de Küsten (Custine) gibi yabancı seyyah ve araştırmacıların eserlerine başvurmaktadır. "Her yeni kitabımda konuya ne kadar derin inersem, yazdıklarımın sorumluluğunu daha fazla hissediyorum. Dolayısıyla ilk kuralım, yalan söylememek, birilerine uymaya çalışmamak. Acı ve tatlı, ama doğruları yazmaktır. Maalesef, Rusya tarih yazıcılığı doğuşundan itibaren batı bilim dünyasının hep gerisinde kalıyordu; kendi yüzü ve kendine has bir karakteri olmamıştı, bütün 'yenilikleri' kabul ediyordu. Rusya'nın Slav başlangıcını da kabul etti... Hâlbuki Kiev'in V. yüzyılda inşa edildiği ve Slavlar tarafından yapılmadığı zaten bilinmektedir. Slavlar o zaman yoktu..."

Kadim zamanlarda "Rus" ve "Slav" kelimeleri tarihî gerçekler bakımından birbirleriyle hiç uyuşmayan ve pekişmeyen farklı kavramlardır. Eski İskandinav halkların hayat tarzını belirten *Rus* kelimesinin "kürekçi, kürek çeken, gemici, denizci" anlamına geldiğini belirten Murad Adji, Finlilerin ve Estonyalıların, İsveç'i bugünlerde de *Rousiya* olarak adlandırdığını vurgulamaktadır. Şimdiki Rusya'ya, Veniya; Rusya halkına da Venedi, yani Slavlar diyorlar. Murad Adji bu konuda, bilim insanlarının, yerli ve yabancı seyyahların eserlerine atıfta bulunmaktadır. Meselâ, Rus bilim insanı A. A. Şahmatov da, "Rus" ve "Slav" kelimelerinin eş anlamlı olmadığını belirtmiştir: 'Rus' kelimesi ile önceleri sadece Varyagların adlandırıldığını, ancak sonradan Kiev vilayeti sakinlerine de böyle dendiğini güneydekiler hatırlıyorlardı (Şahmatov, 2003:227). Vakayinamelerde çok sayıda eklemelerin ve düzeltmelerin mevcut olduğunu belirten Şahmatov şöyle der: "Rus Devleti'nin oluşumunun başlangıcında yer alan hadiselerle ait Kuzey ve Güney rivayetlerinin tarih bilimi tarafından birleştirilmesi umulur" (Şahmatov, 2003:231).

Şahmatov'un, "Rus Vakayiname Yazıcılığı Tarihi" (*İstoriya Russkogo Letopisanıya*) adlı eserini inceleyerek, Murad Adji'nin tezlerinin doğruluğunu tespit

etmek zor değildir. Dil ve tarih, birbirine bağlı araştırma alanlarıdır. Şahmatov'un yaptığı bu tespitlerin kaynağı, filoloji araştırmalarını tarih, arkeoloji ve etnoloji gibi bilim dalları ile bir arada yapmış olmasıdır. Sovyetler Birliği döneminde Şahmatov'un, Kadim Rus Edebiyatı ile ilgili, bilhassa vakayinameler üzerindeki çalışmaları, filoloji fakültelerinin programlarına bile dâhil edilmemiştir. Şahmatov'un, Rus dilinin temeli yabancı bir dil üzerinde kurulmuştur, demesinin arkasında tarihî gerçekler yer almaktadır. Şahmatov'un ortaya koyduğu teze karşı resmî bilim çevresi *diglossia* kuramını oluşturmaya çalışmıştır. Fakat çok daha ilginç olanı, B. A. Uspenski tarafından oluşturulan *diglossia* kuramının, Şahmatov'un fikirlerini doğrular nitelikte olmasıydı, yani *diglossia* kuramı, adıyla dahi iki dilin varlığını ortaya koyuyordu (Özer, 2004: 58). Murad Adji'nin, Şahmatov başta olmak üzere filoloji alanındaki yerli ve yabancı bilimsel kaynakları karşılaştırarak, çok ciddi olarak incelediği görülmektedir.

Kiril Alfabetesi konusu da Murad Adji'nin eserlerinde önemli bir yer tutar. Slavların Maarifçileri Kiril ve Metodiy Kardeşlerin resmî hikâyesi tezatlarla doludur. Onlar Katolik Kilisesinin Azizleri'dir. Kiril, Roma'da Aziz Clement bazilikasında defnedilmiştir. Asıl adı Konstantin olan Kiril, adını vefatından üç gün önce Aziz Kiril günü almıştır. Dolayısıyla ona atfedilen alfabeyi keşfetmesi söz konusu olamaz. Bu alfabenin uygulanmasının, I. Petro döneminde, 1708 tarihinde başladığını ve bu uygulamanın arkasında, Yakov Bryus'un olduğunu anlatıyor, Murad Adji (Adji, 2008:236). Alfabe, her zaman dil siyasetinin en önde gelen silahıdır. Sovyetler döneminde, bilhassa Türk halklarına uygulanan alfabe değişimlerinin sebepleri ve neticeleri bilinmektedir. (Özer, 2016:358) Bir yüzyıl içerisinde üç-dört defa alfabeleri değişen Türk halkları, parçası oldukları Deşt-i Kıpçak'ı ne kadar hatırlıyor?

Murad Adji'nin Ortaçağ tarihiyle ilgili en çok başvurduğu kaynak, ünlü İngiliz tarihçi E. Gibbon'un "Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi" (*İstoriya upadka i kruşeniya Rimskoy İmperii*)'dir. Adji'ye göre, ortaçağı en iyi anlatan Gibbon, o dönemin tarihî gerçeklerini, Kilise'nin ona karşı çıkmasına rağmen yazabilmiştir. Gibbon'un doğu dillerini bilmesi, seyahatnameleri okuyabilmesi araştırmalarını çok farklı bir boyuta götürmüştür. 7-9 Haziran 1776 tarihinde Roma'da gerçekleştirilmiş olan "*Edward Gibbon and the decline and fall of the Roman Empire*" adlı konferansta, Gibbon'un kendisi ve eseri yoğun eleştirilere maruz kalmıştır: Arap diline gösterdiği ilgiden dolayı İslam'a yakınlık duyduğu söylenmiş, annesini çocukluk çağında kaybettiği için plansız ve karmaşık okuma yaptığı gibi, birçok olumsuz yaklaşımlar da sergilenmiştir (1977). R. N. Parkinson, "E. Gibbon" adlı eserinde, İngiliz tarihçinin ünlü eserini

şaheser olarak değerlendirmiştir (Parkinson, 1973). Murad Adji'nin, Gibbon için "ortaçağı anlatan en iyi tarihçi" demesini, "Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi" adlı 7 ciltlik eserini 'yutarak' okuduğunu belirtmesini, yazarın çok geniş ve derin araştırmalar yaptığının göstergesi olarak almak gerekir. Resmî batı tarihinin temelini sarsan bu eser muhakkak her tarihçi tarafından incelenmelidir. Bu eserleri okumadan, incelemeyen, sadece yakın tarih kaynaklarına dayanarak veya **resmî tarih**'in arka planını ve ötesini merak etmeden Murad Adji'nin eserlerine **bilimsellikten uzak** demek ne kadar doğru olabilir?

Murad Adji'ye göre, Aydınlanma Dönemi'nin arkasında Türk mirasına ait her şeyin yok edilmesi vardır. Aslında her yeni edebî ve sanat akımının arkasında mutlaka siyasî hedefler mevcuttur. Rus vakayinamelerinin çoğunun XVII.-XVIII. yüzyılda, bu doğrultuda yeniden yazıldığı düşünülür. Aslı imha edilerek, izlerinin tamamen yok edilmesine *gayret* edilmiş olmasına rağmen, imha edilemeyen veya **dikkatsizlik sonucu unutulmuş** gerçek tarihî kaynaklar ve resimler hâlâ mevcuttur. Murad Adji'nin bu konuda kitaplarında verdiği yüzlerce örnek muhtelif yönleri ile diğer akademik çalışmalarda (A. A. Şahmatov, B. A. Larin, M. İ. Artamonov, A. A. Zimin vd.) da yer almaktadır. O. O. Suleymenov'un, Sovyetler Birliği döneminde 1978 yılında yayınlanan ve resmî ideoloji tarafından üst düzey kurumlarda eleştirilen "**Az i Ya**" adlı eserinden önce de Rusya Bilimler Akademisi'nin Rus Edebiyatı Enstitüsü'nde buna benzer hararetli tartışmalar yaşanmıştır.

1960'lı yıllarda, Rusya Bilimler Akademisi'nde yer alan bir tartışmada, Rus tarihçisi A. A. Zimin, "İgor Destanı Vakayinamesi"nin XII. yüzyılda değil, XVIII. yüzyılda ortaya çıktığını belirtir. "23 Şubat 1963 yılında Rusya Bilimler Akademisi'nin bünyesinde bulunan Rus Edebiyatı Enstitüsü'nde Prof. Dr. Aleksandr Aleksandroviç Zimin, İgor Destanı ile ilgili bildirisini sunar. Bildirisinde, bu vakayinamenin XVIII. yüzyılda Spas Yaroslav Manastırı'nın Baş Rahibi İoil Bıkovski tarafından yazıldığını ileri sürer. Bıkovski'nin yazdığı bu eser, onun vefatından sonra, ünlü elyazmalar koleksiyoncusu A. İ. Musin-Puşkin tarafından kadim dönemlere ait bir vakayiname olarak takdim edilmiştir" (Zimin, 2010: 5). O zaman Zimin'in monografisinin yayınlanmasına şiddetle itiraz etmiş olan D. S. Lihaçev, hayatının son döneminde bu konudaki fikrini değiştirmiş, monografi ve onunla ilgili bu toplantı materyallerinin yayınlanmasını âdeta vasiyet etmiştir. Bu toplantının bilgileri uzun yıllar Bilimler Akademisi'nin arşivlerinde saklanmasına rağmen bu tartışmayla ilgili bazı kısımları Zimin'in eşi tarafından dergilerde yayınlanmıştır. Bu tartışmanın yankıları diğer bilim insanları tarafından (R. Yakobson, A. V. Solovyev, H. Baran, E. V. Duşekina vd.) da farklı zeminlerde devam ettirilmiştir. Bu tartışmanın materyalleri ancak 2010 yılında St. Petersburg'da

yayınlanmıştır. "İgor Destanı Vakayinamesi'nin Gerçekliliği Tartışmasının Tarihçesi" adlı bu eserin temelinde, ilk defa 1964 yılı Mayıs ayında Rusya Bilimler Akademisi'nde yapılan ve üç gün süren toplantının stenogramı yer almaktadır. Bilimler Akademisi'nin arşivinde muhafaza edilmiş bu stenogram, tartışmanın boyutunu tam olarak göstermektedir. Bu toplantıya katılanlar (B. A. Rıbakov, D. S. Lihaçev, E. M. Jukov, Ya. S. Lurye, N. A. Baskakov, A. N. Kotlyarenko, V. L. Yarin, F. P. Filin, V. B. Vilinbahov, B. V. Sapunov, L. A. Dmitriyev, N. K. Gudziy, A. N. Robinson, S. N. Azbelev, O. V. Tvorogov, A. A. Valiyova vd.) A.A.Zimin'in monografisi ile ilgili görüşlerini belirtmiştir. Bu makalelere de eserde yer verilmiştir. Kitabın Ek'inde tartışma konusu olan *İgor Destanı* ile ilgili mevcut bibliyografi sunulmuş, toplantıya katılanlarla ilgili bilgi verilmiş, yani o günleri yaşanan ve kayıt altına alınan her şey bir kitap olarak yayınlanmıştır.

Bu örneği ayrıntılı olarak sunmamın nedeni, sansürün çok güçlü olduğu Sovyetler Birliği döneminde bir araştırmacının, dağılmış kaynakları bir araya getirerek, farklı bilgilere ve değerlendirmelere ulaşabildiğini görmekteyiz. Dolayısıyla Murad Adji'nin tezlerinin, bazı çevreler tarafından düşünüldüğü gibi, uydurulmadığı, aksine ciddî araştırmalar ve tahlillerin neticesinde ortaya konduğunu özellikle belirtmek gerekir.

Murad Adji'nin bütün eserlerinde eski çağ Türklerinin maddî kültürü bütün ayrıntılarıyla tanıtılır. Son iki asır içerisinde toplanmış olan arkeolojik veriler, bu izlerin Kavimler Büyük Göçü'nün başlangıç noktası Kadim Altay'dan başladığını söylemektedir, der Murad Adji. Bu keşfin kendisine ait olmadığını, bunun S. V. Kisilev, S. İ. Rudenko, A. P. Okladnikov gibi arkeologlar tarafından ortaya konduğunu vurgulamaktadır (Adji, 2010: 15). Bu âlimler Sovyetler Birliği döneminde çalışıyorlardı ve sansürcüler onları **yorum yapmaya** zorluyordu. Netice olarak, ünlü arkeologlar bazı şeyleri gizlemek veya en azından açıkça ifade edememek zorunda kalıyorlardı.

Altay'daki arkeolojik kazıları yürüten S.İ.Rudenko, sansürden dolayı hiçbir zaman *Türk* adını kullanamamıştır. Arkeoloji alanında o kadar çok değerli çalışmaları var, ama doktorasını, ancak *teknik bilimler* alanında savunabildi, çünkü "Rudenko **Moskova tarzı** tarihi bilgileri tahrip etmek istemedi". A.R.Okladnikov da "Türk" kelimesini kullanamıyordu; onun yerine **kaybolan millet** terimini tercih etmişti. Siyaset tarzı ve resmî ideoloji, âlimlerin çalışmalarını büyük ölçüde etkiler. Dolayısıyla doğru-yanlış karışık olgular ortaya çıkabilir. Murad Adji'ye göre, önemli olan, bu keşiflerin yapılmış ve yayınlanmış olmasıdır. Bu verilere dayanarak yeni araştırmalar, tahliller, tespitler ve değerlendirmeler yapılabilir.

Rusya tarihinde millî düşünce var mı? Murad Adji'ye göre yoktur... Aleksandr Nevski, millî kahraman ilan edilmiştir. Halbuki uydurulan kahramanların uydurulan bir tarihe yol açtığını ve Aleksandr Nevski'nin, Don-Kışot gibi edebî bir kahraman olduğunu anlatan Murad Adji şöyle der: "Aleksandr Nevski'nin biyografisini Roma yazmıştır. Nevski, 1240 tarihinde Neva nehrindeki savaşa katılmış mı? Bu savaş İsveçliler ile Finliler arasında geçiyordu. N. M. Karamzin'in eserinde bu olgu yer alıyor, ama dipnot kısmında. Buz üzerindeki çatışmada bu Rus kahramanını kimse görmemiştir". Bu savaşın neden olamayacağını şöyle anlatır: "Kadim Rusya'nın iktisadî imkânları bu savaşların olmadığını gösteriyor, çünkü Rusların o zamanlarda ordusu yoktu. Gençler Batıy Han'ın ordusunda hizmet ediyordu. Kendi ordusunu oluşturmak veya paralı asker tutmak için yeterli kaynakları yoktu. Dmitri Donskoy da uydurulmuş bir kahramandır. Bunun ispatını gene N. M. Karamzin'in çalışmalarında buldum. Aziz mertebesine ne zaman getirilmiştir? M. S. Gorbaçev döneminde!? Gözlerime inanamadım. Patrikhane'ye tekrar başvurdu. Doğrudur. Peki, niye? Onun 'kahramanlığı' Sergi Radonej'in hayat hikâyesine (*jitiye*) uymadığı için Kilise buna karşı çıkmıştı. Sonra geri adım attı. Rus kilisesinde böyle 'şişirilmiş' azizlerin sayısını kim biliyor? Bu felsefî bir konudur" (Adji, 2010:10).

Rusya tarihinde "Tatar-Moğol boyunduruğu" olarak bilinen olgunun perde arkasını sorgulayan Adji, bu terimin ne zaman ve neden kullanılmaya başladığını incelemiştir. Bu terim ilk kez 1823 tarihinde lise öğretmeni R. A. Naumov tarafından kullanılmış, çünkü "Ruslar açısından Tatar ve Moğol arasında hiçbir fark yoktu, ikisi de Doğuluydu". Daha sonra bu bakış açısı bilim çevreleri tarafından da benimsenmiştir. Bu konuda Murad Adji, "W. Tiesenhauzen, bu karmaşıklığı açıklığa kavuşturmaya cesaret ederek, tarih bilimine büyük bir katkı sağladı..." diyerek, onun "Altınordu Tarihine Ait Metinler" (*Sbornik materialov, otnosyashchysya k istorii Zolotoy Ordi*) adlı kitabının detaylı bir incelemesini sunmaktadır. (Adji, 2016: 332) "Tatar-Moğol" teribinin mantıksızlığını diğer araştırmacıların da dile getirdiğini ifade ederken, S. M. Solovyev'e atıfta bulunmaktadır: "Bazıları, farklı soyların ve halkların karışımına getireceğim bu ad için belki beni eleştirirler. Ama bizde Tatar adı ile tanınan halk, Türk kavminin bir parçasıdır. Atalarımızın, Rusya tarihinde görülen sömürgelerini bu kelime ile adlandırmış oldukları gerçeğini silemeyiz. Kadim veya çağdaş Ruslar Moğol gerçeğini bilmiyor, sadece Tatarları tanımaktalar" (Adji, 2016: 335).

Murad Adji, 1948 tarihinde A. A. Novoselski'nin "XVII. yüzyılın İlk Yarisında Moskova Devletinin Tatarlar ile Mücadelesi" (*Bor'ba Moskovskogo gosudarstva s tatarami v pervoy polovine XVII veka*) adlı akademik çalışmasının nerdeyse

her sayfasında **Belgorod Tatarları, Don Tatarları, Ryazan' Tatarları, Tula Tatarları** gibi Merkezî Rusya'da yaşayan Tatarlardan söz etmektedir. Peki, şimdi nerede onlar? diye merak ediyor Adji.

Ünlü Rus filolog N. A. Baskakov'un Türk Kökenli Rus Soyadları adlı eserini incelediğinizde Altın Ordu kökenli Rus asilzadelerinin ortaya çıkışını görebilirsiniz: **Kutuzov, Turgenev, Aksakov, Uşakov, Yusupov, Kozakov, Suvorov, Karaulov, Ahmatov, Bakayev, Berdyaev, Ogarev, Karamzin, Timiryazev, Çaadayev, Tarakanov, Mansurov, Kurakin, Baskakov, Bulgakov, Davidov, Godunov...** Bu isimlerin çoğu, Rusya tarihine, edebiyatına ve çeşitli sanatlarına büyük katkılarda bulunan ünlü insanlardır.

Kişiyadilim araştırmalarının temelinde tarih, din, halk gelenekleri, değerleri ve inanışları, toplumun kültürel kodları vardır. Baskakov'un bu değerli bilimsel çalışmasının devamı da bir gün muhakkak yapılır ve yapılmalıdır, çünkü Türk kökenli Rus soyadı sayısının 300'den fazla olduğu bir gerçektir. Türkoloji alanındaki bu tür keşifler genel olarak, maalesef, yabancı araştırmacılar (V. Thomsen, V. V. Radlov, V. Barthold, M. Fasmer, E. N. Şipova vd.) tarafından yapılmaktadır. Murad Adji bunun yanı sıra diğer muhtelif kaynaklara da başvurmaktadır.

Meselâ, ünlü Rus yazar, edebiyatçı ve eleştirmen Yu. Tınyanov'dan da şu satırları dikkatlerimize sunmaktadır: "Çok sisli Rus asilzade devleti, insanları bazen kabul ediyordu ve bazen de kovuyordu; kâğıtları karıştırıyor, duruma göre gerçek ve sahte evraklar düzenliyordu, yerli halkı yakından denetliyordu, yatak odaları dahi devletin ilgi alanı olabiliyordu. Çünkü bir şecereye ihtiyaçları vardı, soy arayışındaydılar. Halbuki şecere yazımında en kolayı ilk sayfalardır, çünkü tartışılmaz kısmı orasıdır, sonra daha zor olan gerçekleşiyordu; tereddüte yer bırakmayan ilk sayfalar Türk dilinde okunuyordu. Şanslı olanlar sahte 'şecerelere' sahip oluyordu, genel olarak Prusya veya kontrol edilmesi imkânsız uzak arşivler kaynak olarak gösteriliyordu" (Adji, 2016: 359).

Murad Adji'nin Rusya'da kimin kim olduğunu söylemek güçtür, anlamak ise tamamen imkânsızdır demesinin bir temeli vardır, çünkü Deşt-i Kıpçak'ın yüzü ustaca değiştirilmektedir. Bu değişimin bariz örneklerinden biri **Kazaklar** veya başka bir deyişle **Kozaklar**'dır.

Murad Adji, Kazaklar ile ilgili farklı dönemlere ait bilimsel kaynakları inceleyerek, kitaplarında ayrıntılı bilgi vermektedir; Kazakların geçmişi yok edilirken, pek çok Rusyalının kendisinin de aynı soydan geldiğini hiç düşünmediğini ve Sovyetler Birliği döneminde adını kaybeden ilk halkın da Kazaklar olduğunu belirtmektedir. "Deşt-i Kıpçak'ta özgür sınıf olarak sadece Kazaklar kalmıştı", 1723 tarihinde atamanlık sisteminin kurulmasıyla bu özgür ruhunu tamamen

kaybetmiştir. "9 Eylül 1769 tarihinde Kazakların millî kıyafetleri yerine Rus askerî üniforması giyme zorunluluğuna dair Kıyafet Kararnamesi çıkmıştı... 18 Ağustos 1801 tarihinde yeni bir Kararname ile Don Kazaklarına evde de Rus üniforması giyme mecburiyeti getirilmiştir" (Adji, 2016: 366,367).

Murad Adji, arşiv kaynaklarını da kullanarak, Kazakların Ruslaştırma sürecini anlatıyor. Rus yazarı Lev Tolstoy'un "Kazaklar" (*Kazaki*) adlı eserinde Kazakların hayat tarzını, alışkanlıklarını ve geleneklerini gözlemleyebilirsiniz. Murad Adji, ünlü Rus yazarı N. V. Gogol'ün "Ölü Canlar" (*Myortviye Duşı*) adlı eserini de örnek vererek, bozkırda iskânın nasıl yapıldığını göstermektedir. Bugünlerde vuku bulan Rusya ve Ukrayna sorunlarının kökü kadim zamanlara uzanmaktadır. Ukraynalı Türkolog Omelian Pritsak'ın "Ukraynalılar, Türk dili konuşan Slavlar" ifadesini hatırlatmak yerinde olur.

Murad Adji'nin, kitaplarında bilimsel kaynaklar ile birlikte edebî eserleri de kullanması, anlattığı konuları âdeta canlandırmakta ve farklı açılardan değerlendirmenizi sağlamaktadır. Rus edebiyatı eserlerini, dönemin tarihî ve siyasî durumunu dikkate alarak 'yeniden okumak' gerekir. Tarihin sadece kronolojiden ve verilerden ibaret olmadığını unutmamak gerekir. Tarihin arkasında toplum ve insanlar vardır. "Tarih, insan bilimidir. Elbette, tarih olgulara dayanır, ama bu insan hayatını merkeze alan olgulardır. Tarihçinin amacı bu olgulara şahitlik eden insanları anlamak, onların zihninde yer alan fikirleri değerlendirmektir. Tabii ki tarihçi metinleri kullanır, ama bunlar insan odaklı metinlerdir. Kelimelerden oluşan bu metinler insanın özünden oluşur. Ve her bir kelimenin kendi hikâyesi var. Farklı zamanlarda onlar farklı sese sahiptir; hatta maddî anlam taşıyan kelimeler dahi daha önceki anlamı ile aynı değerde değildir. Çok nadiren aynı anlamı taşırlar" (Fevr, 1991: 20).

Tarihi anlatan edebî eserler insanın duygularını ön plana çıkarır. Edebiyat, yazarın gözüyle bir nevi tarihin (doğru veya yanlış) yansımasıdır. Meselâ, gerçek tarihî şahıslar masal ve efsane kahramanlarına dönüşebilir. Folklor kahramanları tarihî hadiselerin canlı şahitleri ve kahramanları olarak tarihi yansıtabilir. Kadim insanların duyguları, umutları ve faaliyetleri, dünya görüşü ve değerler nizamı da gerçek tarihi, yani insanların ve toplumların hayatını anlatabilir. Masalların perde arkasında belli bir toplumun ruhanî değerleri, dinî inanışları, gelenekleri, komşuları ile ilişkileri, savaşları ve hayat tarzı mevcuttur. Bu, gelecek nesillere bıraktığı öğütler ve öğretilerdir. Adji'nin tüm eserlerinde bunu hissedebilirsiniz.

Türk kültürünün kadim geleneklerini bu tarzda anlatması, hatta bununla ilgili metinlerin içerisine şiirler yerleştirilmiş olması önemlidir. Bu, Rus şairlerinin eski

zamanların yankısını ve ruhunu şiirlerine taşıyabilmiş olması demektir. Bu şiirler genelde XVIII.-XX. yy. ünlü Rus şairlerine ve ortaçağ Türk şairlerine aittir. Zaman ve mekân arasındaki iletişimin hiç kopmadığı görülür. Metin içinde metin, devir ve üslupların belâgat sanatıyla birbirine gönderme yapmasını sağlar. Bu tür anlatım tarzı Adji'nin bu ifadesini daha iyi anlamamızı sağlar: "A. S. Puşkin'in masallarında, L. N. Tolstoy'un ve N. M. Karamzin'in eserlerinde Türklerin millî-kültürel gelenekleri geniş bir şekilde yansıtılmaktadır." Kadim tarihe, arkeolojiye, coğrafyaya, Türk mitolojisine, Türk dillerine ve edebiyatlarına başvurmadan yapılacak filoloji araştırmalarının eksik kalacağı konusunda Murad Adji çok haklıdır.

Tarihi anlatan eserler genel olarak bilim adamlarına ve araştırmacılara yönelik olarak kaleme alınmaktadır. Aynı bilginin farklı meslek sahibi, farklı yaşta ve seviyede olan insanlara ve onların çocuklarına hitap etmesi çok önemlidir.

Murad Adji'nin "**Büyük Bozkır. Türk'ün Armağanı**" (*Velikaya Step. Prinoşeniye Tyurka*) adlı jübile kitabına "**Kıpçaklar**", "**Kıpçaklar, Oğuzlar**" ve "**Armageddon'un Nefesi**" adlı eserin ikinci baskısı dâhil edilmiştir. Ayrıca, daha önce yayınlanmamış olan "**Çar Atilla**" (*Tsar Atilla*) piyesi ile "**Kafkas Savaşları ve Dünya**" (*Kavkazskaya Voyna i Mir*) filminin senaryosu yer almaktadır. Bu kitabı kendi halkıma ithaf ediyorum, diyor Adji. Yazar, bu kitabı özellikle aile okumaları için hazırlamıştır. Bu amaç doğrultusunda, bilimsel-edebî bir anlatım üslubu sergilenmektedir.

M. Adji'nin "**Kıpçaklar. Türklerin ve Büyük Bozkırın Kadim Tarihi**" (*Kıpçaki. Drevnyaya istoriya tyurkov i Velikoy Stepı*) adlı eseri 1999 tarihinde Moskova'da yayınlanmıştır. 2002 tarihinde tarafımdan Türk diline çevrilmiştir. Bu kitap, çocuklar ve onların anne-babalarına ithaf edilmiştir. Bu çok önemli bir unsurdur. Kitabın muhtevasında Kıpçak soyunun yeryüzünde meydana getirdiği medeniyetlerden; o medeniyetlerden günümüze kadar kalan izlerinden söz etmektedir. Konuların anlatımı açık ve akıcıdır. Geniş okuyucu kitlesine hitap eden bu kitap, pek çok önemli tarihî konuları takdim etmektedir. Meselâ, Kadim Altay Resimleri, Çam Bayramı, Aktaş Han, Türkler ve Bizans, Bizanslı Priskos'un Gözüyle Türkler, Yeni Deşt-i Kıpçak gibi konuların çocukların da anlayabileceği şekilde bilimsel verileri ihmal etmeden anlatmak kolay değildir. Kitapta yer alan çok zengin ve renkli resimler dünya müzelerinde, sergilerinde mevcuttur. Bu, çocukların mimari ve sanat alanında da bilgi sahibi olmalarına vesile olur. Bu resimlerin sunulması karşılaştırmalı araştırmalara vesile olabilir, mimari dilinin de tarih araştırmalarındaki önemini vurgular.

"**Kıpçaklar, Oğuzlar**" adlı eseri ilk defa Moskova'da 2001 yılında yayınlanmıştır. Bu eser, Türk halkını anlatan trilojinin 2. kitabıdır. Ortaçağ dönemini

anlatan bu eser, Altay'ı, Kavimler Göçünü, Atilla'dan sonraki dönemi, Avrupa'daki Türklerin hayatı, Kilise faaliyetleri, İslam'ın doğuşu ve birbirine bağlı pek çok konuyu kaleme almaktadır. Kitabın en önemli özelliklerinden biri, Türk kültürü izlerini anlatan resimler ihtiva etmesidir. Görsel metin olarak adlandırabileceğimiz bu resimlerin belgesel niteliğinde olduğunu özellikle belirtmek gerekir. Bu eserde okuyucunun dikkatini çekecek **İngiliz Kıpçakları** başlıklı bir bölüm vardır. "İngiliz Kıpçakları" terkihi ilk bakışta hiçbir zaman bir araya getemeyecek bir kavram gibi görünmektedir. Adı geçen kitap, öğretici, eğitici ve düşündürücü yönleriyle değerlidir. Çocukların da anlayacağı bir tarzda yazılmış bu eserler, geçmişimizi düşünmeyi, kendimizi tanımayı, sorulara cevap aramayı amaçlar.

Tarihçi Tümen Somuncuoğlu'na göre, "Akademik manada ilmî kriterlere uygun olmamakla suçlansa bile Adji'nin kitapları, edebiyattan uzaklaşmış ulaşamayan geniş kitlelere, sıkıcı ve kuru tarih kitaplarının ulaşmakta zorlandığı kitlelere ulaşarak, kendi misyonunu gerçekleştirmiştir. Murad Adji, Rus ilmi muhitinde hâkim olan anlayışlara karşı çıkma ve resmî tarihe meydan okuma duygusu ile yerleşmiş birçok düşünceyi sorgulamaktadır. Murad Adji'nin yazdıklarını bu etkenleri göz önünde bulundurarak değerlendirmek gerekmektedir".

Murad Adji'nin kitaplarının özel bir hedefi vardır. Eserlerini okurken, tarihî bir roman, efsane, mit, hatta masal okuyor izlenimine kapılabilirsiniz. **Tarih-biliminin** alanını ve sınırlarını çizen ve bu sınırların ötesine çıkmanın yasak olduğunu düşünen bir tarihçi için bu kitaplar zihinde, çok soru işaretleri bırakır, hatta **'böyle masalsı bir tarih olabilir mi'** dedirtir. Adji'nin eserleri bu anlatım tarzına rağmen konu ile ilgili temel bilgisi olan ve araştırmayı seven bir okuyucuya hitap etmektedir.

"Avrupa, Türkler ve Büyük Bozkır" (*Evropa, Tyurki, Velikaya Step*) adlı eserinde Adji 25 yıldır üzerinde çalıştığı Kavimler Göçü tezini ortaya koymaktadır. Bu eser ilk defa, 1998 yılında Moskova'da yayınlanmıştır. Bu eser, metin türünün en iyi gelenekleri temelinde yazılmış bilimsel-popüler bir kitap olarak değerlendirilebilir. Kabul gören çok saygın bilimsel kaynaklara dayanarak, yazar, tarihe ilgisi olan okuyuculara hitap ediyor. Bir toplumun, günümüzde hâlâ nadir rastlanan bu tür eserlere ihtiyacı olduğunu düşünmekteyiz. Türk diline 2016 yılında tarafımdan çevrilmiştir. Kitapta yer alan *giriş*, okuyucuya kitabın amacını ve konu ile ilgili ön bilgileri sunmaktadır. Giriş beş bölümden oluşmaktadır: 1. Biz Kıpçak'ız; 2. Altay; 3. Kavimler Göçü; 4. Ruhani hazinemiz; 5. Avrupa Kıpçakları. **"Avrupa, Türkler ve Büyük Bozkır"** eseri dört bölüm içermektedir. Bir bölüm niteliğindeki EK kısmı Aziz Georgi'yi anlatmaktadır. Dünyada Aziz Georgi, St. George, Hz. Hı-

zır, Hz. Circis, Hıdır olarak tanınan **mitolojik** kahramanların aslında gerçek tarihî kahraman olduğunu düşünen Adji, bu bölümde efsanevî olguların arkasındaki tarihî hadiseleri araştırıyor. Metinlerle ilgili açıklamalar kitabın sonunda yer almaktadır. İlk bakışta çelişki gibi görünen bilgiler, akli selimle bakılınca, aslında birbirini tamamlayan bilgilerdir. Meselâ, bir taraftan dinî bir simge olarak takdim edilen haç, Ek'te muhtelif kompozisyonlarda kullanılan bir süs unsuru olarak açıklanmaktadır. Dolayısıyla Ek bölümünü de ana metni tamamlayan bir metin olarak çok dikkatli okumak gerektiğini vurgulamak gerekir.

Murad Adji, 3. bölümün **"Kaybolmuş Miras"** başlığı altında kaleme alınan kısmında, Türklerin ruhanî mirasının az bilindiğini ileri sürüyor. **Abbat, akafist, altar, artos, bog, bursa, gospodi, duh, eres, ikona, kadilo, kamilavka, kampa-na, klobuk, kolokol kukul, manastır, kondak, labarum, irmos, orar, nimb** gibi kelimelerinin etimolojik incelemesini vererek, bu söz varlıklarının Türk kökenli olduğunu düşündüğünü söylemektedir.

Kaybolmuş Türk kültür değerlerinin etraflıca araştırılması gerektiğini düşünen Adji, bu konunun sadece dilbilim kapsamında kalmaması gerektiğini belirtir. Her kelimenin arkasında tarihin bir kesiti olduğu düşünülürse, bu sözcüklerin tarihî bir belge olarak değerlendirilmesi gerekebilir. Çünkü bu söz varlığı askerî, iktisadî, bilim, din ve kültür alanlarındaki gelişmenin birer simgesidir: **karaul, karandaş, pay, şarovarı, tovar, bulat, baş, başka, arba, izba, tovariş, dengi, terem, arık, koşma, kazna, kaznaçey, arkan, başmak, uyma, kanon, koçevnik...** Murad Adji'nin dediği gibi "Rus dili söz varlığının en az yarısı Türk kökenlidir veya Türk dilinden türetilmiştir. Bu doğaldır. Öyle olması gerekiyor: Kiev Rusyası'nın dil gelenekleri devam eder. Batıy Han tarafından kovulan Türkler, Moskova Rusyası'nı kurarlar. Rürükler'in kölesi olanlar, zaman içerisinde Slav olmuşlardır. Türk dili çok nadir bir özelliğe sahip: gramer yapısı hafif ve hareketli, fakat başka bir dille bir araya gelince her zaman üstünlük sağlıyor! Bu özelliği bütün uzmanlar da doğruluyor" (Adji, 2008: 238). Filolojide, bu tespiti doğrulayan yüzlerce çalışma mevcut...

"Hizip ve Hizipçiler" adlı bölümde, Kilise politikaları anlatılmaktadır. Yunan Kilisesi ile Roma Kilisesinin bu topraklarda hâkimiyet kurabilmek için giriştikleri, aralarındaki amansız mücadeleye de ayrıntılı olarak değinmektedir. "Rusya'da 'Üçüncü Roma' fikrini ilk defa XVI. yüzyılın başında Pskov'lu rahip Filofey ortaya atmıştır. Böylece 'Üçüncü Roma' fikriyle Moskova Rusyası'nın siyasî kuramını oluşturmuştu. Bu düşünceyle Rusya, dünyayı en kusursuz ve dindar çarlık olduğuna inandırmış oluyordu. Gelecekteki bu trajedinin yönetmenliğini üstlenen Yunanlılar 'Üçüncü Roma' düşüncesini yapabildikleri kadar

pohpohluyorlardı, çünkü Moskova'nın ne pahasına olursa olsun bu rolü almak istediğini hissediyorlardı. Ama senaryoya göre, Rusya'nın 'dindarlıkta' herkesi geçmesi gerekiyordu. Türk tarihinin sayfaları, işte bu zaman diliminde Moskova Rusyası'nın tarihine göçmeye başlamıştır" (Adji, 2016: 293).

Yazar, Yunan Kilisesinin sinsi siyaseti sayesinde zafere nasıl ulaştığını ve bu sürecin Rusya tarihini nasıl etkilediğini çok sayıda kaynak kullanarak ortaya koymaktadır. Böylece 1666 tarihinde gerçekleşen hizibin perde arkasında XVI. yüzyılda yer alan hadiseler vardır. **"1613 tarihinde Rus tahtına oturan Mihail Romanov'un gelmesi bir tesadüf mü?"**, **"Onu tahta kim oturttu?"** diye, soruyor Murad Adji. 1613 tarihine kadar Mihail Romanov'un soyunun adının Kobıl olduğunu, sonra Koşkin olarak değiştirildiğini belirtiyor. **Üçüncü Roma** hayali ile soyadını değiştiriyor, böylece Romanov hanedanı hâkimiyet için ilk adımı atmış oluyor. Kargaşa (*Smuta*) olarak bilinen bu dönemin dikkatlice araştırılması ve gerçek amacın irdelenmesi gerekir.

Kargaşa dönemi, XVIII. yüzyılda yer alan köklü değişimlerin temelidir. Bu konu daha ayrıntılı ve kapsamlı olarak **"Türkler ve Dünya: Saklanan Tarih"** adlı eserinde yer alıyor. Murad Adji'nin, bu eserini, çalışmalarının zirvesi olarak belirtmesinin sebebi, daha önceki eserlerinde ele aldığı konuları bu defa daha derin ve geniş kaynaklara dayandırmasıdır. "Çalışma masamda yüzlerce kitap vardı. Bu kitabı yazmak için 1500 kaynak inceledim. Başlıca eserleri kitabın her bölümünden sonra ekledim. Coğrafya, fen ve analitik bir bilim dalıdır. Bu bilimin yöntemlerini kullanarak 'resmî' tarihçilerin ikna edici bulmadığı sonuçlara vardım", der Murad Adji. Resmî tarih savunucularının bu kitabı kabul etmeleri zordur. Yazar, ortaya koyduğu her konu ile ilgili geniş bilgi ve başvurulacak kaynakları, metin içerisinde ve kaynakça kısmında sunmaktadır. Adji, araştırmalarında hiçbir zaman tek bir kaynakla yetinmiyor. Aynı konu ile ilgili birkaç kaynağı, bazen çelişkili kaynakları, dolayısıyla çelişkili sonuçları da birlikte araştırıyor. **"Ben yeni bir şey keşfetmiyorum, mevcut olan kaynakları tahlil ediyorum, bu bir coğrafyacının kaderidir"**, diyor Murad Adji. Bu vesile ile Sovyet döneminde, ünlü Rus tarihçi L. N. Gumilev'in etrafında meydana gelen şiddetli tartışmalar akla geliyor. Eserleri ancak, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra kabul görmüştür. Gumilev'in "Kadim Rusya ve Büyük Bozkır" (*Drevnyaya Rus' i Velikaya Step*) adlı eserinin Önsözü'nü yazan ünlü Rus edebiyatçı Prof. D. S. Lihaçev, araştırmacının eserindeki önemli şeyi vurgulamaktadır: "Gumilev ile ayrıntılar konusunda tartışmak istemem, onun tezinde her şey bir birine bağlıdır. Gumilev, tarihin büyük resmini çiziyor. Bu resmi ancak bir bütünlük içerisinde ya kabul edersiniz veya etmezsiniz" (Gumilev, 2000: 9).

Ayrıca, araştırmacının kültür tarihi incelemelerinde fizikî coğrafya yöntemlerini kullanmasını önemseyen Lihachev, bu eserin geleneksel tarih anlayışının ötesinde olduğunu ve tarih bilimine büyük katkı sağladığını kabul etmektedir. Gumilev'in eserlerinin geniş kitleler tarafından algılanması çok zor; tarihçilerin de donanımlı olması gerektiğini hatırlatmak yerinde olur. "Tarih felsefesi açısından çok değerli olan çalışmalarını ancak 'sansürün' izin verdiği ölçüde yapmıştır; fakat mümkün olanın en azami derecesinde. Gumilev, Deşt-i Kıpçak ile ilgili çok az şey söylerdi. Çünkü bu konu yasaklanmıştı. Her şeye rağmen, Gumilev'in gerçek tarihe çok yaklaştığını" belirtir Murad Adji (2010: 12).

Kadim zamanlarda dinin siyaseti etkilediği ve belirlediği bilinmektedir; dolayısıyla din ve siyaset ikilemi (din siyaseti) tarih araştırmalarında daima göz önünde bulundurulmalıdır. Murad Adji, eserlerinde Rusya'nın Hristiyanlaşma sürecinin iç ve dış siyasî sebepleri üzerinde durur. Hristiyanlığa ait simgelerin ortaya çıkışını kendine has tarzıyla anlatıyor. Meselâ, Hristiyanların Yılbaşı kutlamalarında temel motif olarak kullanılan, Rusça *yel*, *yolka* denilen çam ağacıyla ilgili etimolojik inceleme neticelerini veriyor, buradan hareketle bu sözcüğün yukarıya, yani semaya doğru uzanan *yol* anlamına geldiğini ifade ediyor.

Hristiyanlığın Rusya'ya nasıl geldiğini inceleyen Adji, Ermeni Kiliselerini ve tapınakları kim inşa etmiş, kim kutsamış olduğunu da soruyor. Bu tapınaklarda niye doğuya dönülür? Kadim Ermeni tapınaklarında Türk damgalar neden yer alıyor? III. Vaçagan Şapeli'nin yanındaki manastırın bir duvarında "Türk kıyafetli, Kıpçakların *klobuk* dedikleri şapkadan giymiş, eyeri üzengisiz bir at-
lının resmini" örnek olarak gösterip, "Bu atlı bir papaz olabilir mi? Neden bu atlı şaşırtıcı derecede Altay ve Güney Sibirya'daki kaya üstü Bedizlere benzer? Bu gerçekler, en eski Ermeni tapınakları ve manastırlarının duvarlarından esef dolu gözlerle dünyaya bakmaya devam ediyor..." (Adji, 2016: 425-426).

Kilise tarihinin, dünyanın tarihî seyrini büyük ölçüde etkilediği son derece aşikârdır ve tarih araştırmalarında bunun dikkate alınması önemli bir gerekliliktir. Bu araştırma Adji'yi adım adım *Tengricilik* konusuna götürmektedir. Kavimlerin Büyük Göçü ile birlikte Tengricilik inancının dünya dinlerinin gelişmesindeki etkisini anlatıyor Adji. Bugünlerde dinbilimciler, dilbilimciler ve felsefeciler Tengricilik konularını farklı yönleri ile incelemeye başladılar. Akademik çalışmalarda ve bibliyografilerde Murad Adji'nin eserlerinin yer aldığını özellikle belirtmek isteriz.

Meselâ, Profesör Z. K. Sabitova'nın "Günümüzde Geçmiş" (*Proşloye v nastoyuşçem*) adlı monografisinde Adji'nin Tengricilik'e dair konular: Slavlarda ve Türklerde *Üst* ve *Alt* (Gök ve Yer) kavramlarının karşılaştırmalı dilbilimsel

incelenmesi verilmektedir. Karşılaştırmalı incelemeler farklı toplumların evrensel boyutunu ortaya koyar: kadim mimari ve sanat eserleri daha farklı *okunmaya* başlar; dinî geleneklerdeki ortak unsurlar ortaya çıkar; halk danslarında kadim inanışların evreleri, kaya üstü resimlerde insanın hayat tarzı görülür.

Demek ki, hiçbir şey iz bırakmadan kaybolmaz. Adji'nin eserlerinde bu konular ile ilgili geniş, bilimsel kaynakların derin ve kapsamlı tahlilleri yer almaktadır. Rus kaynaklarıyla birlikte yabancı kaynakları da araştırmacıların dikkatine sunarak, tarihî hadiselerle ilgili derin, kapsamlı ve karşılaştırmalı incelemeler yapma imkânı vermektedir, çünkü Adji'nin deyiimi ile **"Büyük Bozkır, geniş ve esrarengiz ülke, bir kitapta anlatamazsınız; bir kişi bu yolu tek başına geçemez"**.

Çağdaş bilim tarihinde bilimsel olarak nitelendirdiğimiz her kaynak, hatta klasik olarak kabul görmüş kaynaklar dahi muhakkak dikkatli ve diğer muhalif kaynaklar ile karşılaştırılarak değerlendirilmelidir. Araştırmalarda ilk kaynak aranmalı ve ilk kaynağa gidiş yolu ciddi olarak araştırılmalıdır. Buradan yola çıkarak Adji, Rusya tarihçisi V. N. Tatişçev'in çalışmalarını sorguluyor. Adji'ye göre, V. N. Tatişçev, N. M. Karamzin, S. M. Solovyev ve B. Rıbakov gibi tarihçilerin, çalışmalarını Cizvitlerin sunduğu modele göre yaptığını çok az kişi bilir. Örnek olarak, Yakov Bryus'un yönlendirmesiyle ilk Rus tarihçisi Tatişçev XVIII. yüzyılda *"Rusya Tarihi" (İstoriya Rossiyskaya)* adlı eserini göstermektedir. Bu kitaba karşı M. V. Lomonosov da bir kitap yazarak orada ifade edilen görüşlere karşı çıkmış, fakat onun eseri çok iyi bilinen bir sebepten dolayı yayınlanmamış ve sonra, Rusya tarihinde pek çok defa görüldüğü üzere her şey gibi ortadan kaybolmuştur. Böylece IX. yüzyıl, Kiev ve Slav tezi üretilmiştir.

Adji, IX. yüzyıl Rusya tarihinin önceki dönemini irdeliyor. Bilindiği gibi, Kiev Rusyası öncesi ile ilgili genel olarak İskandinav ve Slav teorileri kabul görür ve tartışılır. Adji, bilimsel çalışmalarıyla Türk teorisini ortaya koyuyor. Deşt-i Kıpçak olarak adlandırılan o büyük ülkenin adı kullanımdan ve tarihî kaynaklardan çıkartılmıştı. Halbuki adı silinmek istenen bu ülke, bizim vazgeçemeyeceğimiz vatanımız, tarihimizin bir gerçeğidir. Rusya tarihçileri arasından bu olguyu açık bir şekilde dile getiren var mı? Bu soruya cevaben **"Yok!"**, diyor Adji.

XVIII. yüzyıl Rusya tarihi içinde **"kökten değişim asrı"** olarak değerlendirilebilir, ama incelendiğinde görüleceği üzere bunun hazırlıkları çok önceden yapılmış, değişim süreci bu hazırlıklarla başlamıştır. Adji, Rusya'da XVII. yüzyıldan itibaren çeşitli reformların yapıldığını, tarihî ve toplumsal hafızanın değiş-

tirildiğini ve her reformdan sonra halkın daha kötü şartlara mahkûm edildiğini belirtir. Büyük Petro'nun 1697-1698 yıllarında yaptığı Avrupa seyahati esnasında Leibniz, Rusya Bilimler Akademisi'nin kurulmasını tavsiye eder, çarın gayri resmi danışmanlığını da Mazarini ve Newton yapar (doğu fen bilimlerini iyi bilen ve etkilenen Newton genel olarak fizikçi olarak tanınır, Harezmi'yi bilen var mı?); İlgî çekici bir durum, tam da bu dönemde vakayinameler konusunda kararlar alınmış ve hayata geçirilmiş, yani Rusya tarihinin temeli oluşturulmaya başlanmıştır.

Murad Adji, "Geçmiş Yılların Hikâyesi" (*Povest' Vremennih Let*) olarak bilinen çok ünlü Rus vakayinamesini Yakov Bryus (*Jakob Bruce*)'un ortaya çıkardığını ifade ediyor. Bryus, I. Petro'nun yanında yer alan ve ona yakın olan insanlardan biridir. 1719 yılında Rusya tarihini yazmak üzere V. Tatişçev'in ismi önerildiğinde, Bryus da elinde bulunan **Radzivil Vakayinamesi**'ni kopyalayarak, V. Tatişçev'e verir. Adji bu ünlü vakayinamenin Yakov Bryus'un eline nasıl geçtiğini araştırır. Diğer adıyla *Radzivil Vakayinamesi*'nin ortaya çıkış macerasını şöyle anlatır: "1606 yılında nereden geldiği tam olarak bilinmemekle birlikte eser Stanislav Zenoviç'in elinde bulunmaktadır. Kitabın ilk resmî sahibi olarak bilinen bu şahıs, adı geçen kitabı, Cizvit olarak tanınan Yanuş Radzivil'e hediye eder. Onun oğlu Boguslav Radzivil de bu eseri 1671 yılında Kenigsberg (günümüzde Rusya'nın Kaliningrad şehri) kütüphanesine teslim eder. Ve Yakov Bryus 1711 tarihinde bu eserin kütüphanede olduğunu keşfeder. Hatta bazı tarihçiler bu keşfin I. Petro'ya ait olduğunu da dile getirirler" (Adji, 2008:54) Bu eser daha sonra, 1760 tarihinde Rusya Bilimler Akademisi Kütüphanesine verilmiştir.

Deşt-i Kıpçak, Rusya tarihinin gerçekten unutulmuş bir sayfasıdır."Sovyet dönemi, büyük bir boşluk oluşturdu. Kadim Rus'un sebep olduğu, sonraki Rusya'nın yüzünü değiştiren hadiselerden ancak imayla bahsedebiliriz. Sansürün kaldırıldığını, ama sansürcülerin hâlâ var olduğunu hatırlıyoruz. Korku 'resmî' bilimi boğuyor, gerçekleri söylemeyi engelliyor. Bu bir trajedidir. Tarih yazıcılığı olguların değil, kelimelerin bilimine dönüşmüş bir durumda..." (Adji, 2008).

Rus tarihçi Profesör M. İ. Artamonov'a göre, vakayinamelerde, Hazarlar ile ilgili bilgilerin yok denecek kadar az olmasının sebebi, vakayinamelerin geç dönemlerde yazılmış olmasıdır. (Artamonov, 2008: 24) Gumilev'in tashih ve notlarıyla hazırlanmış olan, Artamonov'un "**Hazar Tarihi. Türkler, Yahudiler, Ruslar**" adlı eserini okuyan dikkatli okuyucunun, Murad Adji'nin eserlerinde ortaya koyduğu tezleri daha ciddi değerlendireceği kanaatindeyim. Bu konuda çok farklı görüşlerin olması tabiidir. Profesör S. A. Pletneva'nın, hocası Artamonov'un anısına yazdığı makalede "**Hazar Kağanlığı gibi büyük bir devlet,**

Rusya tarihinde nasıl kayboldu!" diye sitem etmesi, insanı düşünmeye sevk etmektedir. Adji'nin kitapları Rusya'nın unutulmuş, silinmiş, değiştirilmiş ve yeniden yazılmış tarihini aramaktadır.

"Arkeoloji bilimi o kadim zamanlar hakkında genel olarak her şeyi ortaya koymuştur. Arkeolojik bulgulara elinizle dokunabilirsiniz. Fakat Yakov Bryus tarafından yetiştirilmiş tarihçiler, bu bilgileri ve bulguları bir araya getirerek Rusya'nın ve Avrupa'nın beşiği olarak Altay'ı görememişlerdir", der Adji.

Murad Adji okuyucuya daha yakın olabilmek ve kendini daha iyi anlatabilmek için sohbet ve **soru-cevap** tarzındaki metinleri önemser. Meselâ, **"Armageddon Nefesi"** (*Dihaniye Armageddona*) adlı eseri, okuyucu ile bir sohbet niteliğindedir. "Neden bir coğrafyacı olarak tarih ile ilgileniyorsunuz?" sorusuna şöyle cevap veriyor: "Beni ilgilendiren tarihin kendisi değil, tarihten çıkartılan derslerdir, çünkü 'tecrübe öğretir'. Geçmişin 'tahlilini' kimse yapmıyor. Bu, maalesef geleneklerimizde yok. Böyle bir tarihin ne faydası var? Kendinizi aldatabilirsiniz, belki başkalarını da, ama neyin uğruna? Demek, tecrübe öğretmiyor. Kendimizi ve köklerimizi bilmememiz, Rusya halkını bu hazin neticeye getirdi. Dünyanın bu en zengin ülkesinde, dünyanın en fakir halkı yaşıyor" (Adji, 2008).

Murad Adji'nin **"Baki Gök Olmadan"** (*Bez veçnogo sinego neba*) adlı eseri de bu konulara devam etmektedir. Geniş bir kitleye hitap eden bu eserler, okuyucuyu pek çok konuda bilgilendirmekte, Adji ile ilgili diyalogların yer alması da yazar hakkında bilgi edinmenizi sağlamaktadır.

Aile kitabı dizisi, eğitim ve öğretim açısından genç nesillerin yetişmesinde önemli bir adım olabilir; Rusya'da yaygın olan bu tür kitapların hazırlanması süreci, Türkiye için de desteklenmeli ve teşvik edilmelidir. Kitapların okuyucu için yazıldığını unutmamak gerekir.

Adji'nin ortaya koyduğu tez, resmî tarih bilimi ile çelişmekte, Rusya tarihini temelden sarsmaktadır. Bu sebeplerden dolayı da **resmi tarih** temsilcileri tarafından kabul görmemektedir. Bu tür değerlendirmeler için ünlü Rus tarihçi F. İ. Uspenski'nin 11 Mayıs 1888 tarihinde yaptığı, **"X. Yüzyılda Rus ve Bizans"** başlıklı konuşmasını hatırlamak yerinde olur: **"Rusları kendi kadim tarihini bilmedikleri için suçlarlar. Kadim dünya tarihinin ne durumda ve ne halde olduğunu düşünürsek, bu sitem belli bir derecede anlaşılabilir. Bizim (Rusların) tarihimizin acı bir tarafı var, ona dokunduğunuz zaman şiddetli acı tüm yapıya yayılabilir. Kadim tarihe, biri ne kadar dikkatli ve ne kadar yüzeysel olarak da dokunursa dokunsun, muhakkak bu acı tarafına dokunur ve Rusya tarihinin tüm yapısını sarsar. Teorik açıdan bakıldığında bu, tarihte**

akıl ve inanç, vakayiname yazıcılığı ve tarihî yaratıcılık meselesidir. Pratik açıdan bakıldığında tüm meselenin özü: Rusya tarihinin temeli millî mi, yoksa yabancı unsurlar mı içeriyor? (Uspenski, 1888:1)

Bu karmaşık ve karanlık sorunların açıklanmasının zor olduğunu belirten Uspenski, gene de bundan kaçınmanın mümkün olmadığını belirtiyor ve folklor unsurlarını kullanarak, problemi şöyle özetliyor: "X. yüzyılın tarihine götürülen yolda bir yazı görürsünüz: bu yola devam edersen İskandinavmanî'ye gidersin; hayatta kalırsın, ama çok dolaşırsın, soyunu ve kabileni unutursun. Diğer yazıda ise, bu yol Slav Rusyası'na götürür, ama bu Rusya'nın nerede olduğunu kimse bilmez: bu yola devam eden atını ve silahını kaybeder, İskitler, Roksalanlar, Varyaglar, Hazarlar gibi canavarların saldırısına uğrar, Dniyep'r'in (Öz nehri) kıyılarında düşman saldırılarına maruz kalır. Akıbeti de belli olmaz. Üçüncü bir yol levhası yok, sadece bir uyarı var: yeni yolu kendin ararsın, atını kaybedersin, kendini de ölüme sürüklersin. Buna benzer tehditkâr yazılar meraklıları korkutmazdı. Zaman zaman kadim Rusya tarihi yolculuğu yapıldı" (Uspenski, 1888: 2). Bu yola çıkan Adji, zorluklara rağmen sebatla çalışmalarına devam ediyor. "Kader bana karşı çok merhametli davrandı, çok fazla imkânlar tanıdı. Demek, sorumluluğum çok fazla... Başarabildim mi? Okuyucuların takdirine bırakıyorum...", der Adji.

Türk halkları tarihi ile ilgili tezlerin bilimsellikten uzak, birilerinin milliyetçilik uğruna tarihî olguları istediği gibi kullandığını ve asırlar içerisinde olmuş resmi tarih ile çelişkili olduğunu belirterek, Murad Adji'nin kitapları çoğu aydınlar tarafından folk-history, yani tarihe folklor yaklaşımı diye eleştirilir. "Benim 'folk-tarihim' pelin otu gibi acıdır", der Adji. 25 yıl içerisinde 'resmî tarih bilimi' (prof-history) tarafından dikkate alınmayan Murad Adji eserlerinin bir gün muhakkak gündeme geleceği kanaatindeyim. Bu kitaplarda yer alan önemli konular tartışılabilir. Aynı kaynaklar kullanılarak teyit edilebileceği gibi gerekirse, farklı değerlendirmeler sunularak kaliteli eleştiriler de yapılabilir. Sovyetler Birliği döneminde (1937-1938) bilim uğruna hayatını kaybeden pek çok âlimlerin çalışmalarına resmî bilim dünyası maalesef kayıtsız kalmıştı. Kimse itiraz etmemiş, sessiz kalmayı tercih etmişlerdi. Ceza ise resmî ideolojinin temsilcileri tarafından kesiliyordu. Maalesef, bilim insanlarının kaderi bu...

Murad Adji, bu çalışmalarının bir gün mutlaka hedefine ulaşacağını, düşmanca tavır sergileyenlerin de sakinleşeceğini ve en şiddetli Slavofiller'den birinin merak saikiyle da olsa kendi tarihini, düşünceyi ve aklı rehber edinerek araştırmaya başlayacağını ve o zaman Türk izlerini saklamaya ihtiyaç duymayacaklarını, aksine gurur duyacaklarını düşünmektedir.

Sonuç

Her toplum için kadim tarihini dünya tarihi bağlamında bilmek ve değerlendirmek çok önemlidir. Dolayısıyla bir âlimin görevlerinden biri de, sosyal bilimleri popülerleştirmek olmalıdır. Bir halkın dünya görüşünü belirleyen ve uzun vadede ülkenin gelişimini etkileyen bilhassa tarih bilimi için bunu vurgulamak yerinde olur. Murad Adji, farklı eğitim düzeyinin ve farklı yaş gruplarındaki insanlardan meydana gelen geniş bir okuyucu kitlesine, anlaşılır bir tarz ve üslupla ulaştırarak, bu önemli tarihî görevi en iyi şekilde yerine getirmektedir. Adji, unutulmuş bir edebî geleneği canlandırarak herkesin anlayabileceği bir tarzda yazmaktadır.

Adji farklı halkların tarihî, dinî ve millî-kültürel ortak geleneklerini tespit ederek, tarihî hadiseler arasındaki görülen veya görülmeyen gizli bağları dünya tarihi ve kültürü bağlamında bir bütünlük içerisinde sunmaktadır. Altay, Sibirya, Kavimler Göçü, Deşt-i Kıpçak, Tengricilik, Rusya öncesi tarih, Türk tarihinin dünyaya bağlamında önemi ve yeri, din siyaseti gibi konularının birbirine sıklıkla bağlı olduğunu ortaya koyan Murad Adji, cevaplandığı sorularla birlikte belki daha fazla sayıda ve önemdeki yeni soruları da gündeme getirmektedir.

Adji, Çarlık Rusya'sından çok daha önce başlayan ve bugüne kadar istikrarla devam ettirilen Altay, Sibirya ve Orta Asya halklarına uygulanan Ruslaştırma siyasetinin evrelerini, uygulamalarını ve sonuçlarını örneklerle sunmuş; coğrafi adların değiştirilmesinin bu siyasetin ayrılmaz bir parçası olduğunu net bir şekilde göstermiştir. Büyük siyasî değişimler ve jeopolitik sınırların oluşması neticesinde meydana çıkan **yeni devletler** yeni siyasetin çıkarına uygun tarihlerini, yeniden yazıyorlardı. Asırlar boyunca bilinçli olarak uygulanan alfabelerin değişimi, sömürgeci dil siyaseti ve aynı halkın farklı şekillerde adlandırılması gibi unsurlar tarih bakış açısını ve dünya görüşünü bir bütünlük içerisinde görmeyi engelliyordu. Pek çok tarihî ve coğrafi kavramın çağdaş bilime yansımaları genel olarak yeni tarih bakış açısı esas alınarak şekillenmektedir.

Adji'nin tarih araştırmalarında sergilediği bu yeni ve çok yönlü yaklaşım, yerli ve yabancı kaynakların karşılaştırılmasını, dil coğrafyası ve arkeoloji bilgisini, parça parça malumatların arayışı ve bir araya getirmesini, haksız yere unutulmuş bilim insanlarının bilimsel eserlerinin incelenmesini, tarih dünya görüşünün tamamen farklı bir bakış açısıyla değerlendirmesini sağlamıştır. Bu yaklaşımın sayesinde, belli bir ülke tarihini bugünlerde yapıldığı gibi çevreden izole ederek, geçmiş ile bir bağı kurmadan çağdaş siyasî haritalar çerçevesinde

araştırmanın doğru olmadığını daha iyi idrak edebiliriz. Dogma haline getirilmiş eski yöntemler, araştırma alanını ideolojik unsurlarla sınırlandırmaktadır.

Adji'nin kitaplarında, geçmiş ile bugün arasında hâlâ canlılığını koruyan bir bağ var; bu yaşayan bağ yeni araştırmalara ve değerlendirmelere yeni yollar ve imkânlar sağlamaktadır. Bu konuların pek çoğu, elbette tam olarak yeni konular değil. Bugüne kadar bu konularda pek çok araştırma ve değerlendirmeler yapılmıştır. Adji'nin yaptığı şey, mevcut kaynakları kullanmak, araştırmalarını bir bütünlük içerisinde yapmak ve farklı değerlendirmelerde bulunmaktır. Eleştirilerin çoğu, yazarın tarihçi olmadığını noktasında odaklanmaktadır. Başlı başına bir uzmanlık alanı olan tarihî coğrafya, iktisadî coğrafya ve dil coğrafyası gibi önemli alanlarda tarihçiliğin olmadığını ileri sürmek ne kadar doğru olabilir.

Adji, birbirine bağlı olan tarih ve coğrafya kavramlarını ayırmıyor. Ona göre, bir coğrafyacı, dünyada olan her şeyi araştırın insandır. Dolayısıyla fizikî coğrafya, iktisadî coğrafya, siyasî coğrafya, tarihî coğrafya'nın yanı sıra tıbbî coğrafya ve hatta spor coğrafyası gibi bilim alanları da var. Coğrafyanın bağımsız alanlarından biri ülkebilim, yani halkbilim: ülkenin ve halkın geleneklerini, hayat tarzlarını, tarihini, kültürünü, doğasını ve ekonomisini araştırın bir bilim dalıdır. Adji, coğrafya biliminin tanımını verirken, çağdaş coğrafyanın sadece bir bilim dalı olmadığını, doğa ve topluma dair bütün bilimlerin bir sentezi olduğunu vurgulamaktadır: "Coğrafya bilimi, tahminî veya bireysel görüşlere dayanan bir bilim alanı değildir. Coğrafya, matematik gibi bir fen bilimidir, çünkü araştırma ve tahlil yöntemleri daha çok fen bilimlerine dayanır". Dolayısıyla tarih araştırmalarında bu durum, eksiden ziyade artı olarak değerlendirilmelidir.

Bilimde çok yönlülük esastır. Aksi takdirde tahlil etme ve karşılaştırma yapma imkânlarınız sınırlı olur. Dil, tarih, kültür, felsefe, psikoloji, antropoloji, coğrafya ve arkeoloji gibi diğer bilim dalları ile de çok yakın ve ayrılmaz münasebette iken, ilmi araştırmaların tek taraflı olması, istenilen doğru arayışı sağlayamaz. Çünkü yaşadığımız çağda ilmin bütünlüşmesi, kaçınılmaz bir zaman talebidir. Adji'ye göre, geçmişin bilinmesi ve doğru değerlendirilmesi, bugünü ve yarını doğru değerlendirmemizi sağlar.

Tarih biliminin psikoloji ile ilgili bağlantısı da çok önemlidir. Belki de bir tarihçinin çözmesi gereken araştırma alanının en zor kısmı. Adji'nin eserlerinde yer alan duygusal değerlendirmelerin temelinde farklı devirlerde yaşayan insanların hislerini, duygularını anlama ve canlandırma çabası yatmaktadır. Bu açıdan baktığımızda, Adji'nin eserleri araştırmacılarına daha geniş ve derin bir inceleme alanı sunmaktadır. Adji'nin çalışmalarında esas aldığı bilimsel kaynak-

lara göz atıldığında, bu kaynakların her tarihçi için geçerli, dünya literatüründe kabul gören ciddi bilimsel çalışmalar olduğu hemen fark edilir. Adji, kaynakları çok dikkatli kullanır, birçok kaynağı karşılaştırarak inceler. Bilim dünyasında kabul görmüş kaynakları esas almakla birlikte mevcut, ama farklı sebeplerden dolayı raflarda unutulmaya terk edilmiş kaynakları da değerlendirir.

Yaşadığımız XXI. yüzyılda, büyük bir imkân olarak, bilgiye ulaşmak kolaylaşmıştır. Murad Adji, eserleri ile elektronik ortamda ulaşabileceğimiz çoğu tarihî kaynakları işaretlemiştir. Eserleri İngilizce'ye, İspanyolca'ya, Almanca'ya ve diğer yabancı dillere çevrilmiş olan yazarın web-sayfasından ulaşılabilen kitapları, makaleleri, sohbetleri ve anıları, meraklı okuyucularını ve araştırmacılarını beklemektedir. Adji'nin ortaya koyduğu tezler, Yüksek Lisans ve Doktora konuları olarak ileri araştırmaların temelini oluşturabilir. Türk dünyası tarihini ilgilendiren bu önemli konuların araştırılması ve yeniden değerlendirilmesi, tarih bilimini insana ve toplumlara yakınlaştırmayı, ortak değerlerimizi aramayı, *öteki* olanı kendimizde, kendimizi *öteki* olanda bulmamızı sağlar.

Murad Adji 7 Mart 2018 tarihinde aramızdan ayrılmıştır. Eşsiz eserleri ile tarih yazıcılığını sorgulayan, kültürlerarası etkileşimin nedenlerini arayan, millî bilinç kavramına tarihî boyut kazandırmaya çabalayan bilim kahramanı Murad Adji'nin hayat yolunun ve eserlerinin yeni nesil araştırmacıların yetişmesine ve gelişmesine, tarih bilimine çok yönlü yaklaşılmasına vesile olacağını ümit etmekteyiz.

Kaynakça

- Adji, M. (1992). *Mı - iz roda Polovetskogo!* Rıbinsk. 144 s.
- Adji, M. (1994). *Polin Polovetskogo polya*. Moskva: Kontekst. 352 s.
- Adji, M. (1998). *Evropa, Tyurki, Velikaya Step*. Moskva: Mısl. 334 s.
- Adji, M. (1999). *Kıpçaki. Drevnyaya istoriya tyurkov i velikoy stepi*. Moskva: OAO Novosti. 175 s.
- Adji, M. (2000). *Polin Polovetskogo Polya*. 2-e izdaniye. Moskva: OAO Novosti. 454 s.
- Adji, M. (2001). *Kaybolan Millet. Deşt-i Kıpçak Medeniyeti*. Çev: Özer, Z. B. AKM Yayınları. 302 s.
- Adji, M. (2001). *Kıpçaki. Oguzı. Srednevekovaya İstoriya Tyurkov i Velikoy Step*. Moskva. 215 s.
- Adji, M. (2002). *Kıpçaklar*. Çev: Özer, Z. B., AKM Yayınları. 312 s.
- Adji, M. (2006). *Aziatskaya Evropa*, Moskva. AST. 1128 s.
- Adji, M. (2006). *Srednevekovaya istoriya tyurkov i Velikoy Step. Kniga dlya şkolnikov i ih roditeley*. Moskva, AST. 214 s.
- Adji, M. (2008). *Dıhaniye Armageddona*. Moskva: AST. 254 s.
- Adji, M. (2014). *Polinnıy moy put*. Moskva: AST. 960 s.
- Adji, M. (2014). *Velikaya Step. Prinoşeniye tyurka*. Moskva: İzdatelstvo AST. 672 s.
- Adji, M. (2015). *Tyurki i mir. Sokrovennaya istoriya*. Moskva: AST. 638 s.
- Adji, M. (2016). *Avrupa, Türkler ve Büyük Bozkır*. Çev: Özer, Z. B., Doğu kitabevi. 480 s.

- Adji, M. (2016). *Saga o velikoy stepi. Oçerki naşey istorii*. Moskva: İzdatelstvo AST. 608 s.
- Adji, M. *İstoriya tyurkov. Takimi znali nas*. Moskva: İzdatelstvo AST. 317 s.
- Adji, M. (2010). *Bez veçnogo sinego neba. Oçerki naşey istorii*. Moskva.
- Artamonov, M. İ. (2008). *Hazar Tarihi. Türkler, Yahudiler, Ruslar*. Rusçadan çeviren D. Ahsen Batur. 3. Baskı, İstanbul: Selenge Yayınları. 670 s.
- Baskakov, N. A. (1997). *Türk Kökenli Rus Soyadları*. Çev.: Samir Kazımoğlu. Türk Dili Kurumları Yayınları. 234 s.
- Edward Gibbon and the decline and fall of the Roman Empire* (1977). Ed.: G. W. Bowersock, John Clive, Stephen R. Graubard. Cambridge. Massachusetts. Harvard University Press.
- Fevr, L. (1991). *Boyi za istoriyu*. Çev.: A. A. Boboviç, M. A. Boboviç, Yu. N. Stefanov. Nauka. 635 s.
- Gumilev, L. N. (2000). *Drevnyaya Rus i Velikaya Step*. (Önsöz, Lihaçev D. S.) Moskva: AST. 839 s.
- Özer, Z. B. (1998). *Kaybolan Millet. Murad Adji. Polın Polovetskogo Polya*. Bilge, No 16. Mart, AKM Yayınları, s.61-64.
- Özer, Z. B. (2004). *Rus Dilinin Gelişme Evreleri*, Ankara. 174 s.
- Özer, Z. B. (2016). *Sovyet Dönemi Alfabe Politikaları: Kazakistan Örneği*. Prof. Dr. Altan Aykut'a Armağan. *Rus Dili ve Edebiyatı İzinde*. Editör: Prof. Dr. Ayla kaşoğlu. İstanbul: Çeviribilim Yayınları. s. 358-377.
- Parkinson, R. N. (1973). *Edward Gibbon Twayne's English authorsseries*, TEAS 159 . New-York. 158 s.
- Pletneva S. A. (1998). *Mihail İllarionoviç Artamonov (k 100-letiyu so dnya rojdeniya). Problemi Arheologii*. No 4, s.202-213.
- Sabitova, Z. K. (2007). *Proşloye v nastoyaşçem*. Almatı: Kazak Universiteti. 318 s.
- Somuncuoğlu, T. B. (2007). *Kumuk Yazar Murad Adji*. Bilge, No 50. Mart. AKM Yayınları. s.217-219.
- Şahmatov, A. A. (2003). *İstoriya Russkogo Letopisaniya. Tom 1. Povest vremennih let i drevneyşeye ruskiye letopisniye svodi*. Kniga 2. Rannee russkoye letopisaniye. Sankt-Peterburg: Nauka. 1022 s.
- Tiesenhauzen, W. (1941). *Altınordu Tarihine Ait Metinler*. Çev.: İsmail Hakkı İzmirli. Türk Tarih Yayınları. No 2. İstanbul: Maarif matbaası. 456 s.
- Uspenski, F. İ. (1888). *Rus i Vizantiya v X veke. Reç, proiznesennaya 11 maya 1888 goda v torjestvennom sobranii Odesskogo Slavyanskogo Blagotvoritelnogo obşçestva v pamyat 900-letiya yubiley a kreşçeniya Rusi*. Odessa. 38 s.
- Zimin, A. A. (2010). *İstoriya spora o podlinnosti Slova o polku İgoreve. Materialy diskussii 1960-h godov*. Institut russkoy literaturı Rossiyskoy Akademii Nauk. Vstupitelnaya statiya, sostavleniye, podgotovka tekstov i kommentarii L. V. Sokolovoy. Sankt-Peterburg: Puşkinskiy Dom. 791 s.
- İnternet: www.adji.ru adresinden 01.07.2017 tarihinde alınmıştır.

MÜELLİF'TEN

"Ben kimim?", "Benim köklerim nedir? Buna benzer soruları muhakkak herkes kendisine sormuştur. Cevabını ise alamayanlar olmuştur. Yüzlerce okuyuculardan çok azı kendi dedesini ve onun dedesini hatırlayıp anlatabileceğini düşünüyorum; yedi atasını veya 12. atasından bahsetmiyorum bile... Halbuki köklerden, geleneklerden ve örf-âdetlerden bir halkın hayatı başlamaktadır. Aksi takdirde bu bir halk değil, kalabalık olur.

Uzun yetmiş yıl bizlerden renksiz bir kalabalık, soysuz "Sovyet halkı" yapıyorlardı. O zamanlar ustaca halkların kökleri kesilerek bilinmezliğe gönderiliyordu. Çok şey başarılmıştır. İşte, Çarlık Rusya'da 196 ulus yaşıyordu; Sovyetler Birliği döneminde ise 100 ulus kalmıştı. Yarıyı yok edilmiştir. İnsanlar değil, halklar! Bu halklar tarihleri, kültürleri ve gelenekleri ile kaybolmuştur. Bilhassa Kafkas halkları mağduriyet yaşamıştır. Çarlık Rusya döneminde Romanov Hanedanlığı aktif olarak bu bölgeyi utanmadan işgal etmeye çalışıyordu.

Asırlar içerisinde gerçek ve yalan kargaşası sinmiş Rusya iktidarında nesiller kaybolmuş, koca tarihî devirler silinmiştir. Rusya şeceresinde sanki hiç yaşanmamış ve olmamışlardır. Halbuki vardı!

Çok eski zamanlardan beri Rusyalıları geçmişlerini, atalarını ve kendilerini unutturmaya zorluyorlardı. Bu çok eski bir gelenektir. İnsanların korkudan aile fotoğraflarının ve albümlerin sakladığı zamanlar olmuştur. Kendi hayatlarına ve bilhassa çocuklarına zarar verebileceğinden korkuyorlardı. Korku, insanları gizlenmeye ve unutmaya zorluyordu. Böylece birilerinin istedikleri soylarını hatırlamayan cahil İvan'lar yetişiyordu. Bunların hepsi olmuştur.

Bu kesilmiş kökler dahi insanlara kendilerini gene de hatırlatıyordu, çünkü biz özümüz ile, yani dış görünüşümüz, karakterimiz, dünyayı algılama yetimiz ve elbette düşünme tarzımız ile atalarımızı tekrarlıyoruz. Bir halk tamamen imha edilemez. Yok olunamaz. Demek, biz atalarımız gibiyiz. Onlar kaybolmadı: Biz onların mirasıyız, onların tohumuyuz. Hayatın devam edilmesi kanunu budur. Halklar gerçekten kaybolmaz. İnsanların hafızası yok oluyor. O da geçiş bir süre için.

Şimdi bizim ikili şeceremiz vardır: Gerçek şeceremiz ve bizim için uydurulmuş şeceremiz.

İnsanların hafızasının silinmesi 1917 yılından itibaren değil, Romanov hanedanı döneminden de başlamamıştır. Bu süreç çok daha eski dönemlere dayanmaktadır. Rusya tarihinin başlattıkları Kiev Rusyası'nı hatırlayalım. Güya, "Slavlar, Özü (Dinyeper) nehri kıyısına gelmiş ve IX. yüzyılda şanlı Kiev şehrinin temelini atmışlardır..." Okul tarih ders kitaplarındaki bu ifadeden biz eğri aynaya bakarak, hayatımız boyunca geçmişimizin sadece çirkinleşmiş yansımasını gördük. Ejderhanın dişleri ekilmiştir.

O zamanlarda Slavlar kimdi? Hiç kimse! Kadim yazarlardan hiç kimse onlardan bahsetmemiştir. Orta Avrupa'da Atilla'nın gelişiinden önce V. yüzyıla kadar yaşayan (Vistul ve Oder'in vadilerinde) **Venedler** hakkında yazıyorlardı. Düşmanlardan saklanarak Doğu Avrupa ormanlarında gizlenerek hayatlarını sürdüren Venedler. İşte, Slavlığın kökleri budur.

Bu tarih, dünya bilimi tarafından iyi bilinmektedir. Bunu I.yy. Latin tarihçileri de biliyorlardı. Roma tarihçisi Jordanes de onlardan bahsediyordu. Venedler, Avrupa'nın en geri ve yabanî halklarından idi ve ilkel hayat tarzı yaşıyorlardı. Demiri tanımıyorlardı, şehirleri görmüyorlardı. Roma uygarlığı onlara ancak esir pazarlarını bırakmıştı.

Nasıl bu "ilkel" insanlar Özü Nehrinde şaşırtıcı güzellikte bir şehir inşa edebilmişlerdi? Hem de yaşadıkları topraklardan çok uzaklarda, yani gurbette?

Rusya'nın tarihi bilmecelelerden başlıyor. Anlaşılmayan ve izah edilemeyen bilmecelelerden başlıyor. Rus tarihçi Sergey Mihayloviç Solovyev'un* bir kitabında her şeyi yeri yerine oturtmuş gibi kaybolmuş bir ifadeyi buldum: Slavlar, IX. yüzyılda Varyaglara gelmiş ve demişler (Solovyev'e göre): "Topraklarımız geniş ve engindir, ama bir düzen yok; gelin, bizi yönetin, bize sahip çıkın".

Böylece galiba Kiev hikâyesi anlaşılmaya başlıyor, biraz daha gerçeklere benzemeye başlıyor: İskandinavya'da IX. yüzyıla kadar insanlar şehirlerde yaşıyor, bir şehrin nasıl inşa edildiğini ve ne için gerektiğini biliyor. Halbuki bu çok önemli bilgiler. Bu bilgiler bir toplumu kalkındırıyor, ileriye götürüyor, yükseltiyor. Bir şehri inşa etmek, hayat tarzını, tarımı, ordusunu değiştirmek anlamına gelir. İskandinavlar'da VII. yüzyılda olduğu gibi... Bir halkın hayatında hiçbir şey sebepsiz olmuyor. Hiçbir zaman görmediğiniz bir şeyi gelip de inşa edemezsiniz.

* Solovyev, S.M. (1820-1879), ünlü Rus tarihçi, Moskova Üniversitesi Profesörü. 30 yıldan fazla Rusya tarihi araştırmalarını yapmıştır. *"İstoria Rossii s drevneyşih vremen"* (Kadim Zamanlardan Beri Rusya Tarihi) adlı çok ciltli eseri 1851-1879 yılları arasında yayınlanmıştır. I.Petro dönemi ile ilgili çalışmaları ve tarih yazıcılığı konusunda (Karamzin'den farklı olan) fikirleri dikkat çekmektedir. ÇN.

Varyagların gelip Kiev'in inşa etmesinde yardımcı olduğunu varsaysak bile, yeni bir karmaşıklık ortaya çıkıyor. Kiev, herhangi bir İskandinav şehriden daha eskidir. Arkeologlar bunu çoktan ispatlamıştır. Kiev şehri IV. yy. sonu - V.yy. başlarında kurulmuştur. İskandinavya'da o zaman şehirler yoktu. Bu bir bilmece, değil mi?

Slavlar kendi devletini neden "Rus" olarak adlandırmıştır? Bu da bilinmiyor. Gerçi, bu konuda açıklamalar çoktur, fakat bu açıklamaların mantıklı bir temeli yoktur. Gene cevabı Solovyev'de buluyorum: "Rus" olarak Varyaglar adlandırılmıştı. Buradan bir neticeye varabiliriz: Kadim dönemlerde Rus demek Slav anlamına gelmezdi. "Rus" demek "İskandinav" anlamına gelirdi. Bu kelimeyle İskandinavlar kendi topraklarını adlandırırdı. Onların "Rus" olarak adlandırılmış, Kiev Rusyası dahil, beş-altı knezliği vardı. Merkezî Rus', deniz kıyısı boyunca Stokholm'den kuzeye doğru uzanmaktadır. Bugün de orada bulunmaktadır. Elbette, Slavlar (Venedler) bu ülkeye ve diğer deniz ülkeleri ile hiçbir ilgisi yoktu.

Rusya tarihini gerçeklere uygun olarak değerlendirme zamanı gelmiştir. Bu zamanın bir talebidir...

Bu kitabın konusu 'Rus' değil, 'Büyük Bozkır'dır. Bugünlerde unutulmuş ülke Deşt-i Kıpçak'ta benim atalarım - Polovetsler - yaşadı. Onlar kendilerini **Kıpçak** olarak adlandırıyorlardı. Türk dilinde konuşuyorlardı. Onların topraklarında IX. yüzyılda Kiev Rusyası ortaya çıktı, bunun öncesine ait uzun bir tarih vardır. (Masallarda olduğu bir anda ortaya çıkmadı veya kimsesiz bir gezegende V. yüzyılda bulunmadı Kiev şehri; birileri bu şehri inşa etmişti).

"Kiyov" kelimesinin ne anlamına geldiği kimsenin aklına gelmiyor, kimse bunu düşünmüyor. Kievliler şehirlerinin adını öyle telaffuz ederlerdi. Hiçbir Slav dilinde bu Türk (Polovets) kelimesi tercüme edilmiyor. "Kiyov" kelimesi Türk dilinde "damat" anlamına gelmektedir. Halbuki Rusya tarihi IX. yüzyılda İskandinavların, yani Rusların işgal ettiği bu Kıpçak şehriden başlamaktadır. Kiev Rusyası adı buradan kaynaklanmaktadır. (Kıy ile ilgili efsane sadece edebî bir eserdir. Slav tarafından inşa edilen şehir masalından ibarettir).

Neden Kiyov bir Kıpçak şehridir? Cevap çok basittir: Büyük Bozkır göçebe-lerin devleti değildir. IX. yüzyıla kadar orada tek şehir değil, çok şehir vardı. Onlarca şehir. Onların arasında Kiev, birisinin damadının şehridir. Gerçi, önceki adı *Baştau* idi. Bölgenin tamamı ise "Ukrayna Kağanlığı" olarak eski zamanlardan beri zaten biliniyor. Dolayısıyla benim sözlerimde bir keşif yoktur.

Ortaçağ haritalarından, o zamanların Arap seyahatnamelerinden ve Batı Avrupa kitaplarından bilgiye ulaşılabilir. Bu eserler o şehirleri iyi anlatmış, bil-hassa kalelerin iyi yapıldığını vurgulanmıştır. Başkent merkezlerinde asilzade

sınıfı yaşardı, orada insanların her yerden geldiği pazarlar ve tapınaklar mevcuttu. Deşt-i Kıpçak'ın bazı sakinleri IV. yüzyıldan beri Hristiyan idi ve onlardan bu inanç, putperest Venedlere geçmişti. V. yüzyılda ise (449 yılında) Kıpçak Kilise idaresi Efes Kilise Konsili'nde "İskit" adı altında kayda alınmıştır.

Rusya tarihi derinliğinde o kadar çok bilinmeyen şeyler vardır.

Rusya'nın ortaya çıkışını sağlayan şanlı zaman – Büyük Bozkır'dır! Bu ülke hakkında söylenen alışık ifade "yol geçen hanı" olan devlet değildi. Yerel tarihçiler (Rusyalı) o kadar çok "halk" uydurmuştu: Polovetsler, Peçenekler, Kumanlar, Kumuklar... "Pagan Tatar" taçı altında isimleri kat kat devam etmekte. Fakat 1246 tarihinde Bozkır'da bulunan ve sakinlerini kendi gözüyle gören İtalyan Plano Karpini her şeyi yeri yerine yerleştirdi: "Bu halklar, farklı eyaletlerde ve farklı hükümdarları olmasına rağmen **tek yüz hatlarına sahip ve tek dili konuşuyorlardı**".

Bu Türk halkı ve Türk dili idi!

Ben, Deşt-i Kıpçak sakinlerini onların ifadesiyle **KIPÇAK** olarak adlandırıyorum. Bu Bozkır halkının biyografisini Altay'dan, Türklerden başlıyorum. Kendi kitaplarımda Altay'ın Rusya'nın beşiği olduğunun altını çiziyorum. Sadece Rusya'nın değil, tüm çağdaş Avrupa'nın ve Orta Doğu'nun da. Tüm antik dünyasını tanınmayacak kadar değiştiren ve dünyanın her köşesine dokunan Kavimler Büyük Göçü Altay'dan başlamıştır. Bozkırlıların vuruşlarıyla putperest dünyasının merkezi olan Roma İmparatorluğu düştü.

"Yabanî göçebeler" teorisi yeniden değerlendirilmesini bekliyor. Türk halklarını yabanilik seviyeye düşürmeye dur demek gerekir. Benim atalarım hakkında uydurmaları yerel tarih olarak sunmalarına son vermek gerekir. Ben kendim hakkında hakikati bilmek istiyorum ve buna hakkım vardır.

Asırlardır bilinçli olarak Türk kültürü aşığılanıyor. Bu kaideyi Roma İmparatorluğu ta V. yüzyılda 494 tarihinde I. Roma Konseyi'nde kabul etti. Bu kararın yankısı olarak I.Petro'nun Emri: "Basurmanı (Müslümanı) sessizce fark etmeden eksiltmek gerekir". Ve eksiltiyorlardı. Akıla gelen ve gelmeyen yöntemlerle.

Bilhassa Sovyet Döneminde çabalamışlardır. Bu dönemde halklar "imha" ediliyordu. İlk kurbanlar her anlamıyla Polovets mirasçıları olan "Kazaklar" idi.

* *Kazaklar* (veya *Kozaklar*) Rusya tarihinde araştırmacılarını bekleyen önemli bir konudur. Kazaklığın tarihi resmi olarak XV. yüzyıldan başlatılmaktadır. Muhafız şehirler ve muhafız askerler olarak Kazaklar çok geniş bir coğrafyaya yayılmaktadır. Rusya'nın askerî sınıfı olarak tanımlanan Kazakların tarihi çok yakından Deşt-i Kıpçak tarihi ile bağlıdır. "Özgür halk" olarak da adlandırılan Kazakların gelenekleri, dilleri büyük ölçüde Ruslaştırılmasına rağmen hâlâ yaşamaktadır. Siyasî sebeplerden dolayı Kazakların devamlı olarak ayrıştırılması (Don

Kıpçak-Polovetsler hayatta da öyleydi: Cesur, verdikleri askerî anda vefalı, şeref ve namusa düşkün...

Elbette, bu kitapta yazılanlar tartışmasız değil, çünkü heyecanlı bir el ile yazıldı. Kalemî saf duygular ve samimî niyetle ele aldım. "Tarihî hayatın doğru ve tam incelenmesi şimdiki zamanda onu anlamanın en iyi aracıdır" diyen Rus tarihçisi N.Ya.Aristov'un* benim bu duygularımı paylaşabileceğini düşünüyorum. İşte, bunun için bu kitaba ihtiyaç vardır.

Kadim Altay hikmeti "Hakikati söyle, çünkü ona kimse karşı koyamaz" diye öğretir.

"Polovets", "Türk", "Tatar" kelimelerini duyunca, herkesin hayali, bozkırlarda göç eden hayvan benzeri çekik gözlü yabaniyi resimlediğini biliyorum. Bu yabani, zavallı Slavları sadece soymayı ve öldürmeyi bilirdi. Sonra XIII.yüzyılda Bozkırlılar aniden bir yere "kayboldu" ve Slavlar rahat nefes alarak dünyayı yönetmeye başladılar.

Biz ne kadar nadanız... Rusyalılardan çok az kişi kendilerinin Kıpçak, Polovets, Bozkırlı olduğunun farkındadır. Onların sayısı 50-80 milyondur. Daha az değildir. Bu sayı sadece Rusya'da olanlar. Mavi gözlü, açık renk saçlı, geniş yapılı, pek çekik gözlü olmayan mankurtlar... Doğu görünüşü insanlar hakkında hiçbir şey söylemeye bile gerek yok, onlar Tanrı'nın sözüyle Kıpçak olma ayrıcalığına sahiptir. Onların yüzleri klasik hatlarıyla tanınmaktadır.

Kıpçaklar kaybolmadı, onları sömürgeleşmişlerdir. Elbette, Slavlar değil.

İnsanlığın tarihi halkın kayboluş örneklerini bilmiyor. Ortaçağ savaşlarında dahi sivil nüfus imha edilmiyordu. GULAG", bir Sovyet keşfidir. Oraya baki

Kazakları, Kuban Kazakları, Astrahan Kazakları, Sibirya Kazakları, Ural Kazakları, Ryazan Kazakları vd.), araştırmaların bir bütünlük içerisinde karşılaştırmalı olarak ele alınmasını gerektirir. Kazakların, nerdeyse her şehir veya köy adıyla adlandırılması artarak devam etmektedir. Deşt-i Kıpçak'ta yaşamış olan Kazaklar, kadim Türk tarihinin ayrılmaz bir parçasıdır. ÇN.

* Aristov, N.Ya. (1834-1882), ünlü Rus tarihçi olmasına rağmen Sovyet Döneminde nerdeyse hiç tanınmıyordu. Köy papazının oğlu olan Aristov'un bilimsel faaliyetleri çok geniştir: Din bilimi, edebiyat, folklor, tarih, arkeoloji. hocası A.P.Şçipov ile ilgili yazdığı kitabında Aristov'un dünya görüşünün nasıl geliştiği görülür. Önemli eseri: "*Hrestomatiya po russkoy istorii*", Varşava. İzdaniye Golubinskogo. 1870, 754 s. Bu eserde Aristov, kadim Rusya'da Putperestlik ve Hristiyanlık konularını, Moskova'nın yükselişi, vakayinamelere yansıyan tarih, o dönemin ekonomisi, hukuk ve eğitim sistemi gibi önemli meseleleri ele almıştır. Çariçe Sofya Alekseevna yönetimi döneminde Moskova isyanları ve sebepleri, Rus yazarı Gogol'ün milliyetçi yönü ile ilgili araştırmaları ile dikkat çekmektedir. ÇN.

** GULAG (Rus dilinde bir kısaltmadır: *Glavnoye Upravleniye Lagerey i Mest Zaklyuçeniya*), Sovyetler Birliği'nde ceza kampları. Siyasî tutukluların ve fikir suçluların bulunduğu bu kampların çoğu Sibirya'da bulunmaktadır. Zor iklim şartlarda çalıştırılan ve canice davranılan (açlık,

sürgüne gönderilerek halklar yok edilmeye başlandı. Eski zamanlarda savaşı kaybeden ülkenin sakinleri, bilhassa kadın ve çocukları köleliğe alınıyordu, aşılanıyordu, onlara kötü davranılıyordu. Fakat genetik miras yok edilmiyor.

Doğrudur. Antropologlar VIII. yüzyılda kurganlarda bulunan kemikleri inceleyerek, XIII. yüzyıla ait mezarlardan alınan örneklerle pek farkı yoktur. Veriler aynıdır! Bozkır'ın kadim sakinleri, meselâ Kazaklar veya Kumuklar, bugüne kadar atalarının dış görünüşlerini muhafaza ediyor. Gerçekten bir halk imha edilmelidir. Halk arasında "Kazak Kazaktan gelir" derler.

Tula eyaletinde, Moskova'nın yakınlarında Bozkırlara yol işaretleri olarak hizmet eden Polovets taş heykellere rastlayabilirsiniz. Bunun dışında binlerce coğrafi adlar muhafaza edilmiştir. Kadim halkı mezarlık kurganlar da hatırlatıyor. Kurganlar genel olarak yağmalanmış, fakat arkeologların Bozkırlıların sahibi ile birlikte "ölen" hayatta kullandıkları eşyaları keşfetmelerine vesile olmuştur.

Altın tabaklar, mücevherler, zarif heykeller gibi mutluluk verici keşifler sanatın değerini bilenleri hayran bırakıyor... Ve bu muhteşem sanat eserlerinin "yabanî göçebeler" elleri ile yapıldığı hemen unutuluyor.

Maalesef, Kıpçakların ruhanî kültürü hakkında daha az biliniyor: Bazılarını zaman yok ediyordu, bazılarını ise insanlar imha ediyordu. Halbuki Büyük Bozkır kültürünün zirvesini Gök Tanrı inancı taçlandırıyordu.

312 tarihinde Bozkırlı atlıların ilk defa Roma ordusunu yendiği anda mağlup şehrin duvarları önünde dualarını okuduğu zaman putperest Roma bunu öğrendi. Bu dua Türk dilinde idi: "*Huday aldında beten adem açık bulsun*" (Her insan Tanrı'nın önünde açık ruhu ile gelmesi gerekir)... Elbette, dünyaya yayılmış bu bilgiler çok azdır ve Kıpçakların kültürü ile her şeyi ifade etmez, ama bu derinlik üzerinde düşünmemizi sağlar.

Yüksek sanat eserlerini icra eden halk "yabanî" olamazdı! Yazı sistemine ve edebiyata sahip olarak "yazıları olmayan halk" olamazdı. Belki, kim bilir, insan-

hastalık, işkence) tutuklular "halk düşmanı" olarak damgalanmıştır. Her ne kadar GULAG, Sovyet dönemi cezalandırma sistemi olarak bilinse de, Çarlık Rusya'da mevcut olan ceza yöntemlerinin bir devamı olarak değerlendirilebilir (Bkz: F.Dostoyevski "*Zapiski iz mertvogo doma*"). 1919 yılında GULAG tipi 21 ceza kampı vardı. Kitle Ceza Kampları resmî olarak ismini üç defa değiştirdi. Bilhassa 1930 tarihinden itibaren ceza kamplarının sayısı arttı. Dolayısıyla bu kitle terörü Stalin'in ismi ile özdeşleştirilmektedir. Ancak Stalin'in ölümünden sonra gerçekler ortaya çıkmaya başladı. Bu kampta bulunan Rus yazarı A.Soljenitsin "*V krugu pervom*", "*Arhipelag GULAG*" adlı eserlerinde bu acı gerçekleri aktardı. Edebî eserler yanı sıra (Varlam Şalamov "*Kolimskiye tetrad*", "*Neskol'ko moih jizney*"; B.Şiryaev "*Neugasimaya lampada*" vd.) GULAG ile ilgili belgesel filmler ("Ölüm Vadisi") var. ÇN.

lık bir gün kendi tarihinin boş sayfasının farkına vararak şaşırır. XIII. yüzyılda Büyük Bozkır'ın kaderi iple bağlı olduğu anda hanlardan birisi Kafkas dağlarında büyük bir kütüphaneyi gizlediğine dair bir rivayet vardır.

Bu, bir söylenti de olabilir. Fakat Kafkasya'da buna benzer kitapların bulunduğunu bana söylemişlerdir.

Gerçekten, Kıpçaklar insanlık tarihinin beyaz sayfasıdır. Elbette ki Rusya tarihinde de. Çağdaş Rus dilinde o kadar çok Türk kökenli kelimeler ve deyişler vardır ki, onlar olmadan Rus dili düşünülemezdir. Nerdeyse Rusçanın yarısıdır. Biz onları fark etmiyoruz bile: *Karman, dengi, tovar, kolbasa, izba...*

Gene aklıma hep aynı soru geliyor: "Biz kimiz?" "Bizim köklerimiz nerede?"

Kıpçaklar hakkında bir şey bilmediğinizde, çağdaş ders kitapları bizi tatmin edebilir. Kaybolduysa kayboldular. Ben ise kendimi farklı hissettim: Kendimi Kıpçak olarak hissettim. Pelinin kokusu bu dünyanın kapılarını bana açtı. San ki Tanrı bana dokunmuştu. O andan itibaren başka birisi oldum. Eski hayat bitmişti. İnanılmaz, ama gerçek: Köklerim ortaya çıktı, bu köklerin sıcaklığını hissediyorum ve hayatın daha kolay olduğunu gördüm.

Her şey, daha önce doğru düzgün göremediğim Dağıstan seyahatinden başlamıştır.

KİMLİĞİMİ KEŞFETME

Uzaklarda doğan güneşin pembe bulutlarında, bozkırlarda belirsizlikler içinde büyük bir şey görünüyordu: Mavileşen ormana veya durgun bir buluta benziyordu. Ama bu orman değildi. Bulut da değildi.

- "Aksay", dedi ilgisiz bir şekilde şoför. Ve ben kalbimin atışlarını hissettim. Bahçelerle çevrilmiş evlerin alçak çatıları, verandaları ve beyaz dumanlara asılan baca şekilleri görünmeye başladı... Ama kalbim yerinden fırlayacakmışçasına çarpmaya devam ediyordu.

Aksay köyü benim atalarımın vatanıdır. Benim dedemin babası Abdusalam Adjî burada dünyaya gelmişti. Herkes onun dünyaya gelişine seviniyordu: Silah sesleri ve eğlence aralıksız devam etmişti. Geleneğe uygun olarak toy birkaç gün devam etmişti. Bir insan dünyaya gelmişti!

Büyük dedem, ilk eşi olan Çeçen güzeli Batiy'yi buraya, Aksay'a getirmişti. Büyük dedemin dört hanımı vardı. Batiy en büyük eşi idi. İlk çocuklarına atalarını hürmeten Abdurahman adını vermişlerdi. Daha sonra on bir çocukları olmuştu. Ancak altısı hayatta kalmıştı. Hayatta kalanlar arasında dedem Salah da vardı. Salah'ın çocukları ise Aksay'ı hiç tanımamışlardı. Enver amcam Sankt-Petersburg'da dünyaya gelmişti. Çünkü dedem orada yaşıyordu. Mühendislik eğitimini tamamladıktan sonra da orada evlenmişti. Benim babam umut ışığını Dağıstan'ın eski başkenti Demirhan-Şur'da görmüştü. Çok kısa bir süre için mühendisin genç ailesi oralarda kalmıştı. Ninem konservatuarın piyano bölümünden mezun idi. Aksay'da fazla kalamazlardı. Çünkü o zamanlar çevreye dikkat ediliyordu.

* Atalarım beni affetsin; bizim Kumuk geleneklerine göre büyüklerin adları telâffüz edilmez. Ama başka türlü nasıl hikâyemi anlatabilirim?

O zamandan beri çok şey geçti ve değişti. Aksay'ın elma ağacı meyvelerini çok uzaklara yaymıştı. Köye gittiğim zaman, köyün cömertliğini bilmiyordum, tahmin bile edemiyordum. Bizim evde de, başka evlerin çoğunda olduğu gibi bir hatırlama geleneği yoktu. Hiçbir zaman! Hiçbir şeyi!

Ben Moskova'da dünyaya geldim, büyüdüm, üniversiteyi bitirdim, doktora tezi-mi tamamladım, öğrencileri okuttum, ülkeyi sağdan sola, bir baştan bir başa tamamen dolaştım, pek çok makale ve kitaplar yazdım ve her zaman bütün hayatım boyunca, *Adjiyev* soyadının tarihinin 1917 yılından sonra başladığına inanıyordum...

Ne kadar uzun sürdü hastalık.

Çok şükür ki, insanlar arasında kanın çekmesi diye bir olgu vardır. 1980'li yıllarda köklerimi aramak için Dağıstan'ın kuzeyinde bulunan eski bir Kumuk köyü Aksay'a gittim. Orada bulunduktan sonra düşünüyorsunuz: Dağıstan'ın "dağlar ülkesi" olduğu doğru olabilir mi? Bozkırın rüzgârla ütülenmiş gibi dümdüz ve güneşe açık, misafirperver geniş uçsuz bucaksız Kumuk yaylaları orada yok mu? Asırlar boyunca buralarda yaşayan insanlar bu tabiata uygun idi; âdeta tabiatın bir yansıması idi.

Dağıstan bozkırları... Onun hakkında ne biliyoruz? Dağıstan'ın dışında birileri benim halkım olan Kumukları tanıyor mu? Halbuki bin yıl önce bizim dilimiz Kuzey Kafkasya'nın ortak dili idi. Uzak dağ köylerinden bizim köylere Kumuk dilini ve kültürünü öğrenmek için geliyorlardı.

Anlıyorum, kendi halkın hakkında bazı şeyleri anlatmak çok zordur: Her zaman bir şeyleri unutmaktan veya abartmaktan korkuyorsun. Dolayısıyla sadece kendim ve bir zamanlar Dağıstan'da asil ve saygın olan Adjiyev soyunun kaderi ile ilgili düşüncelerimi paylaşmak istiyorum.

Maalesef, bizim ailemiz de Kumukların ve bütün Türklerin ortak kaderini yaşamıştır. Bu bir abartı değildir. Brokgauz ve Efron'un hazırladığı Ansiklopedik Sözlüğü* ön yargıyla suçlamak zordur, benim ise önyargılı olduğumu söylemek kolaydır. Dolayısıyla "Kumuk" hikâyesini bu Sözlük'de verilen ifadeyle başlamak

* Brokgauz ve Efron Ansiklopedik Sözlüğü (*Entsiklopedičeskiy Slovar' Brokgauza i Efrona*), 1890-1907 yıllarında yayınlanmıştır. F.A.Brokgauz (Leipzig) ve İ.A.Efron (Sankt-Petersburg), yayıncıların adlarıdır. 86 ciltli bu Sözlük hazırlığında dönemin bilim insanları yer aldı. Bu alanda da siyasi ve ideolojik unsurlar yer almaktadır. Bu Sözlük hazırlığında Batı'nın etkisi ve I.Petro döneminden beri kalıplaşmış dil siyaseti görülmektedir. Bilindiği gibi, sözcük kaydı ve değerlendirilmesi tarihin ve kültürün birer yansıması ve dil siyasetinin en önemli özelliğidir, çünkü bir milletin gelecek nesillere yönelik tarihî-kültürel hafızasını oluşturmakta ve yönlendirmektedir. 1911 tarihinde aynı yayınevi daha geniş kitlelere yönelik yeni ansiklopedik sözlük hazırlamıştır. 1917 tarihine kadar 29 cilt yayınlanmıştır. Sovyet Döneminde de bu çalışmalar farklı yönleriyle devamlılık bulmuştur. ÇN.

istiyorum. "...Kumuk şarkılarında bir Kumuk'un ahlakî portresi çiziliyor: Akıllı ve gözlemci, verilen sözüne vefalı ve sert namus kavramlarıyla, diğerlerin derdine yakın, kendi ülkesini seven, felsefi düşünceye ve seyre yatkın, ama arkadaşlarıyla eğlenmeyi de bilen insanlardır. Medeni bir millet olarak komşu kabilelere büyük bir tesiri olmuştur". Bunlara eklenecek bir şey yok.

Adjiler, asker soyundan gelmektedir. Dolayısıyla erkeklerin ismine "sala" eki ekleniyordu. Mesela, Abdusalam-sala. At, silah ve azatlığa olan sevgileri anne sütü ile gelişir ve ruhla beraber çıkıyordu.

Şimdi ben kendi soyumdan bahsetmeden önce bizim köklerimizi besleyen ve büyüten Kumukların kim olduğu konusuna değinmek istiyorum. Bu sorunun cevabını bulmak kolay değildir. Çünkü tarihte zaten her şey çok karışmıştır.

Geçen asır içinde hayatımız çok değişti. Ansiklopedide yazılan sözler umutsuz bir şekilde eskidi. Şimdi Kumukların etkileri hakkında konuşmak bile mümkün değildir. Çünkü artık yok. Bir zamanlar Kumuk ovalarına inen dağlılar en kirli işi yapmak için pazarda bekliyorlardı. Şimdi onların yerinde Kumuklar duruyorlar. Yakışıklı ve sağlıklı yiğitler her işi yapmaya hazırlar: Kili yoğurmak, hayvanı otlatmak, gübre temizlemek vs. Millet sanki yozlaşmıştır. Hiçbir ünlü alim, şair, sanatçı veya doktor yok. Dağıstan'ın dışına kimse gitmemiş. Bunlar meselenin ancak yarısıdır. Daha kötüsü: Onlara kimse gerekli de değildir...

Bazı kitapları okuya okuya inceliklerini kavramaya çalıştığım zaman şaşırıyorum: Neden biz Türkler gururu olmayan bir milletiz? Her zaman mı biz öyle renksiz ve sıkıcı idik? Bunları Kumuk soyundan olanların kendileri yazıyorlardı. Onlar kendi milletini kendileri yabani seviyesine indirdiler.

Kumukların "Kümüh" adlı Lak Köyü'nden geldiğine nasıl inanılabilir. Fakat böyle bir "ilme dayanan" bakış mevcuttur. Kumukların Türkleşmiş Avar veya Dargin olduğu "teori" de ciddi alınamaz. Bir milletin diğer, dağlı dünyasına ait olmadığını anlamak için bir Kumuk'u sadece görmeniz ve sesini duymanız yeterlidir. Dış görünüşleriyle ve iç dünyalarıyla Kumuk'un Tatar'dan, Karaçay' dan veya Başkurt'tan farkı yoktur.

Maalesef, bu millete karşı yönelik sunulan "teoriler" için ilmi unvanlar veriliyordu. Kumuklar da komünist idareyi memnun etmek için çabalıyorlardı. Bir zamanlar Kumukların manevi dünyalarının zenginliği hakkında çok konuşuluyordu. XIX. yüzyılda bile bu vardı. Kumukların hayat tarzı, kıyafeti, yaşayış tarzı, kültürü eşi bulunmaz bir yüze sahipti. Dolayısıyla onlara "Kafkasya Tatarları" diyorlardı. L.N.Tolstoy ve M.Yu. Lermontov tarafından bırakılmış satırlar bunun ispatı değil mi? Kumuklar, Türk dilli halktır. Türk olmak bana göre kötü değildir. Kötü bir Türk olmak utanç vericidir.

Ben dilbilimci değilim, yeradbilim alanında zayıfım. Dolayısıyla Dağıstan halklarını dillerindeki coğrafi adlarda ve diğer ses benzerliklerinde ortak noktalar arayarak bunların üzerinde sohbetimi kurmayacağım. Bunu çoktan başkalar yapmıştır. Olcas Suleymenov "Rusça yazan" bir Türk olmanın ne kadar tehlikeli olduğunu ispatlamıştır...

Milletlerin adlarını karıştırarak ve oralarda Kumukların tarihini aramak da bir çıkmaz sokaktır. Bunun içinden çıkmak mümkün değildir. Bir örnek verelim. "Dağıstan bozkırlarında kimler yaşıyor?" sorusuna bir Lak "Arnıls halkı" der; bir Dargin "Dirkalan" der; Avar ise "Larapal" der. Böylece aynı halkın - Kumukların - üç farklı adı ortaya çıkar. Bir de Lezgin'den sorsalardı, dördüncü bir ad ve onunla birlikte dördüncü bir "halk" ortaya çıkardı.

Benim uzmanlık alanım kesin ve kati bilim dalları sayılan coğrafya, tarih ve iktisat ile bağlıdır. Dolayısıyla tarihe benim bakışım özeldir: "İktisadi coğrafyalık" bakıştır. Hocam olarak kabul ettiğim ünlü Rus tarihçi L.Gumilev dünyayı bu bakış tarzıyla incelemiştir. Öncelikle ben gerçekleri arıyorum. Tartışılmaz ve inkâr edilemez gerçekleri... Üniversitede bize öyle öğretmişlerdi. Sonra da olgulara dayanarak değerlendirmelerimi yapıyorum.

Resul Gamzatov sayesinde Dağıstan "dağlar ülkesi" kabul edilmişti; orada şimdi her şey engebelidir. Acaba gerçekten öyle mi? Dağ kuşlarının her yerde uçmadığını; bölgenin en az yarısının semalarında bozkır kartallarının uçtuğunu galiba unutmuşlardır ...

Elbette, bu bir mukayese imkânıdır. Fakat bu mukayese Kumukların topraklarını işaretliyor: Dağ tepeleri ve bütün bozkır Dağıstan'dır. Bozkır, yani yayla veya ova...

Kumuklar Dağıstan'da her zaman kendilerini ikiye ayırmışlardı. Aksi olsaydı (bu tartışılmaz) onlar Türk olamazdı. Türkler her zaman kendi aralarında tartışır: Kim daha iyi, kimin soyu daha eski, asil ve daha önemli vs. Kuzey Kumuklar ile güney Kumuklar bu tartışmalar neticesinde Sulak Nehrini esas alan bir hudut çizdiler.

Kuzey Kumukları genel olarak iri, uzun boylu, aralarında mavi gözlü ve sarışınlar da az değildi. Elbette, hepsi öyle değildi. Söz konusu olan ilk bakışla görülen ve yapılan tespittir. En azından benim çok yakın arkadaşlarım arasında böyleler daha çoktur. Kuzey Kumuk'a bakarken, Rusça'daki "*Polovets*" kelimesi-

* Olcas Suleymenov'un Rusçadan Türkçeye çevrilen eserleri: "*Az i Ya*" (Çev.: Uğur Büke), TEAS, 2017 İstanbul; *Yazı'nın dili/Prehistrorya'ya Bakış, İlkel İnsanın Yazı ve Dilinin Menşesine Dair* (Çev.: Arif Acaloğlu) Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı; *Kelimenin Şifresi* (Çev.: Azad Ağaoğlu) TEAS, 2017. ÇN.

ni hatırlayacaksınız: Sarı, saman renkli; Türk kelimesi olan "Sarık" da "*Polovets*" kelimesi ile aynı anlam taşımaktadır.

Güney Kumukların yüzleri daha farklı: Doğulu çizgiler daha fazla, koyu renkli saçlar ve gözler... Bazen gözler sanki kıvılcım saçıyor: Göz kenarlarında zamanla yayılmış "Moğol" veya "Arap" çizgileri de görünmektedir...

İlk göze çarpan çizgilerden oluşan bir portre... Bu çizgiler atalarımızın genlerini taşımaktadır. Dünya gezegeninde hayat "babadan oğla" doğru gelişmiş ve bu akışı bugüne kadar hiç kimse değiştiremedi. Demek, Kumuk topluluğu da hemen bir anda oluşmadı.

Doğrudur; Dağıstan topraklarında güney Kumuklar III.-IV. yüzyılda, kuzey Kumuklar ise daha sonraki tarihlerde ortaya çıkarmışlardı. Toplumdaki karışıklık Türk dünyası için tabiidir. Atalarımız da öyle idi. Meselâ, kadim Çinliler sarı saçlı Türklere "dinlin", koyu renkilere ise "tele" diyorlardı. "Türk" kelimesi Çince "sağlıklı, güçlü" anlamlarına gelmektedir... Her şey uyuyor.

Kuzey ve güney Kumukların kültürleri aynı olmakla beraber, bazı farklılıkları da içermektedir. Bu gayet tabiidir. Meselâ, kuzey Kumuklar eski zamanlarda ahşap izbelerde yaşıyorlardı veya kil ve saman karışımından yapılan pişmemiş kerpiçlerden evler yapıyorlardı. Güney Kumukların ise sevdikleri inşaat malzemesi taş idi. Bundan kaynaklanan mimari farklılıklar mevcuttur. Dolayısıyla yaşayış düzeninde de bu farklılıkların olması tabiidir.

Başkent olan Tarki Köyü bir istisna idi: Orada Kumukların baş hükümdarı şamhal yaşıyordu. İnsanlarda hayranlık uyandıran eski binalar maalesef yıkılmıştı. Aksi takdirde XIX. yüzyılda oraları istila eden Rus siyasetçiler tarafından ileri sürülen dağlıların "yabaniliğine" kim inanırdı? XVII.-XIX. yüzyıllara ait Şamhal Şah Vifi Serayı, Han Serayı ve diğer muhteşem binalar hakkında ancak çağdaşlar tarafından bırakılan hatıralara dayanarak buralarda binalar hakkında ancak çağdaşlar tarafından bırakılan hatıralara bir değerlendirme yapabiliriz. Her şey kayboldu. Halbuki tanınmış "Rus" şair ve rejisör olan Andrey ve Arseniy Tarkovski'lerin, şamhal olmasına rağmen kendi iradesiyle hakimiyeti reddedip, Çarlık Rusyası'na hizmet eden ve bu hizmetleri karşılığında çar tarafından ödüllendirilen ataları yaşamıştı. Taktıkları general rütbeleri karşılığında maalesef asaletlerini, hasiyetlerini ve köklerini unutmuşlardı.

Bir coğrafyacı için, kuzey Kumukların yerleşim bölgelerini "yurt"; güney Kumukların yerleşim bölgelerin de "kent" olarak adlandırmış olması çok önemlidir. Dağıstan haritasına bakarken, milletler tarihindeki "görünmez coğrafyayı" da görürsünüz: Hasavyurt, Kızılyurt, Babayurt, ama Kayakent, Bışlık kent, Ahal-jikent... Güney Kumukların köyleri daha eski ve şehirleri andırıyor; bu yerleşim

bölgeleri eski zaman tarihçilerinin ifade ettiği şehirlerin izlerini muhafaza etmektedir. Bu da çok şeyler ifade ediyor.

Kumuklar, güney Dağıstan'ın dağ eteklerindeki düzlüklerinde köylerini inşa ediyorlardı. Kumuklar dağlarda bile evlerini dağlılar gibi yamaçlarda sırt sırta yapıştırmıyorlardı. Onların yerleşim bölgeleri mahalleler halinde inşa edilmiştir. Her mahallede bir soydan ve aynı millete mensup insanlar yaşıyordu. Soy esasına göre teşkil edilen toplumların çoğunda öyledir. Sokaklar doğru ve düzgün yapılıyordu. Evlerin müstemilatı iç avluda yapılıyordu, ön planda ev veya çiçeklerin konulduğu gösterişli raflar bulunmakta idi.

Kafkasya'da seyahat etmiş olan Aleksander Düma'nın ifadesine göre de, köyler düzenli ve tertipli idi. Her köyün dışında "*hutor*" olarak adlandırılmış küçük çiftlikler vardı. Kuzey Kumuklar bu çiftliklere "*otar*", güney Kumuklar ise "*mah*" diyorlardı. Kurimklara has özel şeyler bulmak için çok araştırma yaptım. Bu araştırmaları yaparken aklımda en çok Utamış Köyü kaldı. Çünkü dağlarda gizlenmiş bulunan kadimlilik burada yaşamaktadır... Burası Endirey köyü gibi acayip bir yerdir. Her adımınızda tarihi hatırlarsınız ve tarihi yeniden yaşarsınız. Tarihin izleri eski evlerde, mescitlerde ve hatta insanlarda bile yaşamaktadır.

Mimarinin dışında, mesela, oyunları da anlatabilirim. Çünkü halk oyunları da tasvir edici özellikler taşımaktadır. Bu, şimdiki Kumukların hiç düşünmeden oynadığı ve Lezgin oyunu olarak bilinen dans değildir. Atalarımızın oynadığı oyunlar farklı idi. Onlar millî ve öz idi. Mesela, **abzek**, **tuz tepsev**, **cerme**, **indirbay** gibi oyunlar. Sadece Türkler böyle oynuyorlardı. Uzmanlara göre, bu millî oyunlardan bazı şeyler şimdiki Kumuk Lezgin oyunlarına sinmiştir.

Kumukların nasıl oynadığı, nasıl evlerini inşa ettiği ve millî mutfaklarının nasıl olduğu o kadar önemli mi diye düşünebilirsiniz. Meğer, çok önemliymiş. Çünkü bu "ayrıntılardan" bir milletin yüzü, onun etnografik portresi oluşmaktadır. Dahası da var: Kumukların Türk kültürüne ve genel olarak bütün Türk dünyasına mensup olduğu anlaşılmaktadır. Aynı yerleşim bölgelerinin planı, aynı millî oyunlar ve aynı yiyecekler Polovets Kıpçaklarda da mevcuttu. Arkeologların buluntuları ve kadim seyyah vakanüvislerin yazıları da bunu ispatlamaktadır.

Evet. Bugünkü hayattan patikalar ta geçmişe uzanmaktadır. "Bugün" ile "dün" arasındaki bağlar koparılmaz. Bu bağ, düşünüldüğü gibi sadece dil bilimine ait değildir. Rus asilzadeler gibi Fransızca'ya geçerek dil unutulabilir. Fakat bir kültür unutulamaz. Herkes hatırlar. Bu insanın fıtratında vardır. Çocukluğunuzda ne yemişseniz, hangi ninnileri dinleyerek uyumuşsanız, hangi evde büyümüşseniz ve hangi avluda oynamışsanız, bunların hepsi bütün hayatımız boyunca rüyamıza girer.

Çünkü bu insan ruhuna sinmiş ananevi bir unsurdur. Türklerde "ev duygusu" çok hassastır. Belki de dünyada Türkler kadar sıla özlemi duyan başka bir halk yoktur. Eskiden sıla hasreti ile ölen insanlar bile vardı. Kadim Kumuk kültürünü en iyi yansıtan dil değil; milli mutfaktır. Mutfak gelenekleri muhafazakârdır, kelimeler ile ilgili aynı şeyi söyleyemezsiniz.

Mesela; "Hamuru ince açıyorlar, sonra küçük kareler halinde kesiyorlar, sonra et suyunda haşlıyorlar ve sarımsaklı yoğurtla yiyorlar". Her Kumuk bu yemeği hemen tanır; bu Kumuk milli mutfağının birinci sırasında bulunan yemektir. Adı hinkal'dır. Ama bu reçetenin "Kumuk" kelimesinin olmadığı zamanlarda Deşt-i Kıpçak'ta bulunmuş bir Arap seyyahı notlarından alındığını Kumuklardan çok az kişi fark eder. Bu yemek her zaman Türklerin sevilen yemeği olmuştur. Sadece farklı şekillerde isimlendirilmiştir.

Ne var ki, atalarımızın sofrası sohbetlerini de bugünkü Kumukların anlayacağına zannetmiyorum. Çünkü dil zamanla değişir, mutfak ise aynı kalır. Kadim Türk dili bugünlerde unutulmuş kendi özelliklerine sahipti. Kumuklar, Polovetsler gibi ekmeği mayalanmış hamurdan ocakta pişirerek yapıyorlardı. Aynı tarifi kullanıyorlardı. Dağıstan'daki hiçbir diğer halk ekmeği öyle pişirmiyor. Ama Tatarlar, Hakaslar ve Kumuklardan çok uzaklarda yaşayan ve belki de onların varlığından haberi bile olmayan diğer Türk halkları da ekmeği aynı yöntemle pişiriyorlar.

Türklerin tamamı asırlar boyu aynı usullerle etli, peynirli ve sebzeli börekler yaparlardı. (Rusça'daki "*Pirog*" kelimesi (börek) kadim Türk dilinde "sarılmış", "örtülmüş" anlamlarına gelmektedir. Bu böreklerin hazırlığı için "sudan, tuzdan ve undan başka" hiçbir şey gerekmiyordu. Buna benzer pek çok örnekler vardır. Bu örneklerin hepsi, bütünlüğü olan Türk kültürünün Kumukların varlığını göstermektedir. Bu kültüre ait olduğu Deşt-i Kıpçak'ı ziyaret etmiş Arap veya Avrupalı seyyahların kitaplarında Kumuk yemekleri ile ilgili satırlar geçtiği zaman, demek halkın bir kökü var diye hayranlık hissediyorum.

Kumuk kadınları hıyar turşusunu bile dağlı kadınlardan farklı bir şekilde hazırlıyorlar. Elbette, öyle olması da gerekiyor. Çünkü bu "ayrıntılar" sayesinde etnograflar halkları ayırabiliyor. Bu, bir bilim dalıdır.

Şimdi kendimize soralım: Eğer Kumukların ve Polovetslerin milli mutfağı, yerleşim konutları bir birine benziyorsa; eğer insanların dış görünüşleri aynı ise, dilleri ve kıyafetleri aynı ise, onları aynı millet olarak değerlendirebilir miyiz? "Evet", diyebiliriz diye düşünüyorum. Bu düşünceye ters gelen hiçbir şey yok. Demek, Polovetsler kaybolmadı. Bu "evlik" gözlemler, Rusyalı tarihçilerin ifade ettiği gibi Polovetslerin ölmediğini, sadece yeni bir ad kazandığını düşünmeye

yol açtı. Belki de sadece Kumuklar değil... Böylece kendi köklerimi araştırma ve keşfetme yolları beni Türk dünyası enginliğine, Büyük bozkırlara, Altay'a ve daha ileriye götürdü.

Ben burada tartışmak veya birilerine itiraz etmek istemiyorum. Bunu zaman ve güç kaybı sayıyorum. Çünkü kanıtlara dayanan tartışmadan sonra bile kör göremez, sağır duyamaz. Benim ilmi muarızlarım için, biz Türkler tarihi olmayan ikinci sınıf insanlarız. Öyle olsun. Ama benim için değil! Beklenmedik pek çok şeye gözümü açan kendi köklerimin arayışını anlatmak ve ilgilenenlerle paylaşmak istiyorum. Neticelerini ise herkes kendisi çıkarsın. Akıllı insan anlar. Elbette, eğer o kıskanç bir okur değil ve kendisine "Ben kimim?" diye soruyorsa...

Türkler ile ilgili Kafkasya'daki ilk açıklamalar 286 yılına aittir. O zaman onlar İran'la yaptıkları savaşı zaferle tamamlamak üzere idiler. Bu, Kafkasya'ya ilk gelenlerle güney Kumukların tarihi başlamıştır. Onlar Büyük Kavimler Göçü'nün bir meyvesidir. Türk atlılar Suriye, Mısır ve Habeşistan'a kadar ulaşmıştır. Savaş alanında onlara denk asker yoktu. 312 yılında onlar Roma İmparatorluğu'nun yenilmez ordusunu büyük bir başarıyla yenmişlerdir. Ve bunu tam Roma İmparatorluğu duvarları dibinde Mülbi köprüsünün yanında gerçekleştirmişlerdir. Bu savaşta imparator Macsenius ölmüş ve imparatorluk Doğu ve Batı imparatorluğu olarak ikiye ayrılmıştı. Türkler, imparatorluğu bir ceviz gibi ortadan ikiye ayırmışlardı. Kumukların ataları Avrupa'da böyle bir başlangıç yapmışlardı.

Türklerin Kafkasya'ya yeniden gelişi VIII. yüzyılın başlarındadır. Onlar buraya İslam'ın kutsal bayrağını taşımışlardır. O zaman için onlar Arap olarak adlandırılmış olabilirler. Fakat atlılar Türkçe konuşuyorlardı. Bu olay, Türk dünyasının hiç araştırılmamış bir sayfasıdır. Bu dönem, İslam tarihinde ve Arap dünyasında belli bir iz bırakmıştı. Er veya geç bunlar da meydana çıkar. Bizim tarihimizin bir satırının bile kaybolmaması gerekiyor. Her şeyi araştırmak lazım.

XIII. yüzyılda Türklerin Kafkasya'ya yeni bir gelişi daha oldu. Arap seyyahı İbn al Asir'in belirttiğine göre, o zaman yeni Kıpçaklar; Kuzey Kumuklar ortaya çıkmıştı. Onların sayısı hızla artıyordu. Onlar Don ve İdil nehri tarafından gelmişlerdi. Bu insanlar, Batıy Han'ın takibinden kaçıyor ve saklanıyordu. Türklerin Kafkasya'daki tarihi çok zengindir. Fakat maalesef çok az bilinmektedir.

Resmi tarihçiler, milletin yüksek kültürü hakkında konuşmayı unutarak, Kıpçakları her zaman karanlık renklerle tasvir ediyorlardı.

Mesela, Rusya'da "göçmenler konusunda" en büyük uzmanlardan sayılan S.A.Pletneva'nın "Polovetsler" (*Polovtsi*) adlı kitabını okuduğunuz zaman utanırsınız. Kendiniz için değil, atalarımız için de değil; yazarı için utanırsınız. Ya-

zarın ifadesine göre, cesur Rus knezleri asırlar boyunca korkak hanların kulaklarından çekmekte. Ne diyebiliriz ki...

Resmi tarih biliminin gerçekleri ihmal edip, Büyük Bozkırın ve halkının XIII. yüzyılda kaybolduğunu ifade ettiği zaman gerçekten üzülmüyorsunuz.

Yeni Türk halkları meydana çıkmış oluyor. "Halklar gökten inmez ve toprağa gizlenmez" diyordu ünlü Rus tarihçisi N.M.Karamzin. Böylece cahiller Kumukların geçmişini ve atalarını tarihten silmiş oluyorlardı. Tarihi ve yazısı olmayan bir halk haline getirdiler ...

Atalarımızın köyü olan Aksay şimdi maalesef unutulmuştur. Köyümüz sahipsiz ve öksüz bir kuzu gibi bozkırda, Çeçenistan sınırında durmaktadır. Her yerden insanlar buraya gelmiştir. Kumukların bazıları zorla çıkartıldı, kimi ise özerkiyle köylerini terk etmişti. Dağıstan'da hiç Kumuk ili kalmamıştır. İl ne demek! Sadece Kumukların yaşadığı bir köy bile yoktur. Dağıstan göçmenlerine Tula, Ryazan', Kursk ve Voronej vilayetlerinde rastladım. Öksüzler. Onlar Batı Sibirya'da da çoktur.

Aksay'da artık bizim şarkılarımız söylenmiyor, akordeon sesi sustu ve farklı diller konuşuluyor. Gerçi, bazı Kumuk mahalleleri muhafaza edilmiş; bu mahallelerde eski zamanları çağrıştıran bir şeyler var: Temiz ve bakımlı fakat çok fakir. Yüzyıl önce inşa edilen evler eskidi. Her taraf fakirlik kokuyor.

- Böyle bir "halklar dostluğu" olacağını bilmiyorduk, - dedi, aksakallardan biri. Binlerce dağlı aile 1950'li yıllarda zorla Kumuk ovalarına indirildi. Onlara en iyi araziler verildi: Verilenler köy sakinlerinin sahip olduklarından birkaç misli daha fazla idi. Yerlilerin rüyalarına bile giremeyecek büyük miktarlarda göçmenlere krediler verildi. Bu uygulamanın neticesinde iyi hayat şartları arayan binlerce dağlı özerkiyle ovalara inmeye başladı. Böylece Kumuklar otlaklarını ve bahçelerini kaybediyorlardı.

Kumuk mektepleri ve kültür merkezleri kapatıldı. Milletimize ait abidevi değerler imha edilmeye başladı; demek ki, birilerini rahatsız ediyordu. Bu uygulama, "Sovyet milli siyaseti" veya "halkların dostluğu" olarak takdim edilmişti. Dağlıların da, Kumukların da hayatı alt üst olmuştu. Aksay'da artık koyun besleyemezsiniz. Çünkü otlatılacak yer kalmamıştır.

M.Lermontov'un ifade ettiği büyük sürüler çoktan yok oldu. Sefillik de buradan kaynaklanmıştır.

Kumuklar ile Kazaklar (Kozaklar) yan yana yaşıyordu. Onlardan şimdi sadece köy adları kalmıştı: *Pokrovskoye*, *Petrakovskoye*. Kendilerini ise, bu diyarlardan sürmüşlerdi. Dağıstan'da Almanların da yaşadığı yerleşim bölgeleri vardı. Onların da bazılarını Sibirya'ya, bazılarını da Kazakistan'a göndermişlerdir. Milli

siyaset sloganına göre: "Millet yoksa mesele de yoktur". Ama Kumuklarla ilgili "bazı meseleler" var olmaya devam etmiştir. Her şeyi çözemediler. Çünkü Kumuklar Kafkasya'da bilinen belli bir halktı. Nüfusu daha az olan Karaçaylar ve Balkarlar gibi onları da trenlerle süremediler.

Köyümüzdeki Adji ailesinin gezdikleri meydan ve gittikleri mescit hemen hemen hiç değişmemişti. Gerçi, evimizi bana göstermediler: Unuttular mı, yoksa üzülmemi istemediler mi? Mescidin yanında aksakallar duruyordu. O eski zamanlarda bu mescide dedelerim ve onların çocukları devam ediyordu.

Ben aksakalların yanına yaklaşp hürmetle onlara baktım: Onlar dedelerimin zamanında yaşamıştı. Onların gözlerinde o dönemin ışıltılarını ve sıcaklığını gördüm. Mutlu idiler. Aksakalların hepsi kara kalpaklı, siyah elbiseli, yumuşak deri çizmeli ve çizmenin üzerine sivri uçlu mest giymişlerdi. Onlar da babaları ve dedeleri gibi son derece sakin, acele etmeden asil tavırlarla sohbet ediyorlardı. Meydanda tavuklar dolaşp ve iki inek otliyordu. Köprünün yanına bıraktığımız araba olmasaydı, Aksay'da XIX.yüzyılın çoktan bittiğini, fakat XX.yüzyılın da hâlâ başlamadığını düşünebilirdik.

- Selam Aleyküm ...

- Ve Aleyküm Selam ...

Dedelerim hakkında elbette kimse bir şey hatırlamıyordu. Birden hepsi heyecanlandı ve bana bakarak "vah-vah-vah" demeye başladılar. Benim Moskova'lı cehaletim! Böyle hassas bir konuya bu kadar aceleci başlanabilir mi? İşte kültürün eksikliği bu... Cana yakın samimi Aksaylılar gerçekten son derece terbiyeli insanlar; hiç düşünmeden beni fotoğrafhanesine götürdüler. Sonra nehrin yakınındaki bakımsız eski Kumuk mezarlığını gösterdiler. Ot kaplamış topraklarda sadece iki üç mezar taşı kalmıştı.

Onların da arasında koyunlar ve tavuklar dolaşpıyordu. Mezar taşlarının birinde bulunan, ama silinmiş Rus harfleri sayesinde burada 18... tarihinde knez Mirza'nın yattığını öğrendim. Yanında ise bir kadın mezarı vardı, ama sessizdi; zaman buradaki harfleri tamamen silmişti. Kumuklarda mezarın kadına mı, erkeğe mi ait olduğu uzaklardan bile anlaşılabilir. Erkek mezar taşlarında bir çember çiziliyordu. Asil birinin mezarında ise bayrak asılıyor veya üzerine türbe yapılıyor. Belki de bu gelenek Dağıstan'a İslam'la gelmişti. Çünkü eski Aksay'ın etrafında kurganlar mevcut: Onlar diğer, daha eski ve kadim olan manevi kültürün şahitleridir.

Aksay mezarlığının sonunda gözlerden uzak görünmeyen kutsal bir yer vardır. Oraya herkes giremez. Oraya yaklaşmak isteyen Tanrı cezalandırır. Çiti açıp dua ettikten sonra içeriye girdik. Yeşillik. İki türbe. Birkaç mezar. En saygın Ak-

sayılılar burada yatmaktalar... Dedelerimin mezarı burada yoktu. Onlar Aksay'da değildi. Abdusalam, hayatı boyunca çok şeyler yaşayıp 1929 yılında 96 yaşında bu dünyadan göçmüştü. O, Temir Han-Şur'da vefat etti. Şimdiki adı Buynak'tır. Çok sessiz bir şekilde öbür dünyaya uğurlanmıştı. Çünkü hayatında da sessizce Dahadayev sokağında bulunan mütevazı bir evde yaşamıştı. Ben o evi gördüm. Orada müftü yaşıyordu, diğerini ise çocuk bahçesi için almışlardır.

Bana söylediklerine göre, büyük dedem son yıllarında çok kitap okumuş. Büyük dedem kitaplar ile sanki onlar canlılarmış gibi konuşuyormuş. Misafirler de çok seyrek gelirmiş. Misafirleri kabul etmeye korkuyorlarmış. Çünkü Dağıstan'ın egemenliği ilan edildikten sonra oğlu, yani dedem Salah, Ara Rejim Hükümetinin bakanı olduğu için rejim komiserleri tarafından istenilmeyen bir şahıs idi.

Okumaktan yorulduktan sonra büyük babam geziye çıkarmış: Biri uzun, ikisi de kısa bir gezi idi. Sirtında Çerkez abası, başında üst tarafı kırmızı renkli bir papak ve ayağında yumuşak çizmeler ile elinde mutlaka bastonu bulunduğu halde gezilerine her hava şartlarında çıkarmış. Büyük babamın askerlere has bir tarz ile bulvara çıkışı bütün ülkeyi saran rejime bir protesto gibi idi; o gezilerine başkalarına saatlerini ayarlama imkânı verebilecek kadar dakik ve düzenli olarak çıkarmış.

Mescide ise çok nadir gidermiş. Hiç gitmezdi desek de olabilir: Çünkü yanlış okumalara hiç tahammül edemezdi. Eğitimli eski imamların yerine gelen yeni imamların okuyuş tarzları kulaklarına yabancı geliyormuş. Büyük dedem namazlarını evde kılarmış; sessizlik içinde Tanrısı'yla sessizce konuşuyordu. Çok tehlikeli olmasına rağmen son günlerine kadar Müslüman olarak kalmıştı. Her şeye rağmen kendisine ihanet etmedi. Çünkü yeni şekle göre yaşayamazdı. Evinde Türk fesini giyiyordu ve masada her zaman çiçeklerin bulunmasını istiyordu. Başka bir şekilde yaşayamazdı ve zaten istemezdi.

Çok sayıda Kumuk'un, kötü bir şey yapmamış akrabalarının ve arkadaşlarının niye öldürdüklerini anlayamadan vefat etmişti. Yok edilen insanlar çok faziletli insanlar idi. Oğullarına, torunlarına ve amcalarına okumaya neden izin vermediklerini de anlamamıştı. (Gerçi, sonra onlar da okudular, fakat hayatlarını Dağıstan'dan çok uzaklarında geçirmişlerdir). Veya niye... Yeni hayat talihsiz büyük dedemin başına o kadar çok ve tedirgin eden "niye" sorularını getirmişti!

Kendisini tesadüfen öldürmemişlerdi. Bir gün tutuklanmışlar, fakat sonra salıvermişlerdi. Hayır, yaşı için salıvermediler. Zira, komiserler yaşlı, çocuk demeden herkesi öldürüyorlardı.

Daha önceleri barış zamanlarında Abdusalam'ın evinde Mahaç adlı (soyadı Dahadayev) bir öksüz yaşıyordu. Büyük ninem, başında sedef yaraları olan bu

çocuğu nedense acıyarak eve almıştı. Büyük ninem basiret sahibi bir insanmış! Bu çocuğu büyüttü ve sonra da cebine para koyup okumaya göndermişti. Çocuk da bu iyiliğe iyilikle cevap verdi.

Dağıstan'daki yeni hükümetin başına gelen Mahaç*, Adji'ye "koruma belgesini" vermişti: Birileri Abdusalam dosyasındaki olayları, tarihleri ve adları karıştırarak yeniden yazmıştı. (Ben arşivde her tarafı kırmızı kurşunkalemle çizilmiş bir vaziyette bu dosyayı buldum. Galiba bir şeyler aramışlar, fakat bulamamışlardı). Birileri bizim soyumuzun hayali bir Türk'ten geldiğini söylemişti. O dönemde herkes becerebildiği kadar hayatta kalmaya çalışıyordu.

Soyadımızı bile karıştırmışlar. Soyadımız bütün diğer akrabalarımızda olduğu gibi Asev-Adji olması gerekiyordu... Soyadımıza ise sadece Rus dilindeki "ev" eki eklenmişti, fazlası ise silinmişti. İnanılmaz öykü. Tanrı'nın sayesinde hayatta kalabildik. Tanrı bizim ailemize ninemiz Batiy'yi göndererek bizi ödüllendirmişti.

Gerçi, Kumukların geleneklerini ve dilini unutarak hafızasızlık içinde hayatta kalabilmişiz (şimdi sadece kendimle ilgili söylüyorum). Vatanından ve milletinden uzaklarda büyüyen insandan ne beklenebilir? Ama gene de kan sesi bende konuştu. Oğullarımda, arkadaşlarımda oğullarında ve hepimizde bu sesin bir gün duyulacağını ümit ediyorum.

...Harp Tarihi müzesinde Abdusalam'a ait el yazısı bulunan kağıtları bulduğumda sarsıldım. Benim büyük oğlumun yazısı da aynı idi. O da muhafız olarak çalışıyor. Ne kadar tuhaf. Fakat bugünkü muhafızlar ceza evlerinde bulunanları gözetlemekteler. İşimizi de kaderimiz gibi biz seçmiyoruz. Bu Tanrı'nın takdiridir.

Dolayısıyla bu kitabı yazmalıyım. Çünkü bu kitap, benim kaderimdir. Bütün hayatım boyunca buna doğru yürüdüm. Seçmedim, uydurmadım. Sadece yazdım...

Pelin, çok özel bir ot... Pelin öyle özel bir ottur ki, bu ota alelâde kimseler değil, sadece atasını bilen ve hürmet eden özel kişiler değer verirler. Benim için de pelin çok özel ve içinde vatanımın âdeta ram eden kokusu mevcuttur. Unutulan, seilmeyen ve incitilen vatanım Büyük Bozkırın, yani Kıpçak Bozkırının, diğer adıyla Deşt-i Kıpçak'ın sessiz simgesidir o...

Atalarımız uzun yola çıkarken boyunlarında, deriden yapılmış küçük keseler içinde, kurutulmuş pelin taşırlardı. Mutluluk ve şans getirmesi için taşıyorlar-

* Mahaçkala, (eski Petrovsk limanı, şimdi Dağıstan'ın başkenti) onun adıyla adlandırılmıştı. (M.A.)

dı. Gönül ferahlığı için gerek diyorlardı. Çünkü Bozkırlılar için pelin, bir başka adıyla emşan, cana can katan ve mest eden kokusuyla evi, yani vatanını hatırlatan, âdeta sihirli bir ottu... O Bozkırlı insanın torunları olan bizler ve çocuklarımız şimdi, maalesef, mest eden bu kokuyu bilmiyoruz. Belki unutmuşuz...

Bir zamanlar Büyük Bozkırda yaşayanlar uzaklardaki dostuna, akrabasına mektup veya hediye değil, kavuşmanın ve sılanın nişanı olsun diye, bir kuru pelin demeti gönderirdi. Bunu hatırlayalım var mı? Siz hatırlıyor musunuz?

Bizim şarkılarımızdan söyle ona,
Eğer şarkılarımızı duyamazsa,
Bir demet kuru emşan ver ona
Ve o mutlaka dönecektir.

Bu şiir Rus şairi Maykov'un... Kıpçak hanı Sırçan'ın, kardeşi Otrok'u evine, vatanına, yani Deşt-i Kıpçak'a dönmesi için söylediği bu sözler, daha sonra Maykov tarafından şiir haline getirilmiş...

Bu kitap da dönüşü davet ediyor: Kendine dönmeyi, parçalanmış kırıntılarla dünyaya yayılmış ulu Türk halkını sönen ocağına dönmeyi çağırıyor. Dünyada aynı kandan milyarda yakın insanın yaşadığının farkında olanların yok denecek kadar azdır. Onların kökleri de Altay'a uzanmaktadır.

Atalarımızın söylediği gibi, ev kokusunu, pelin otunun kokusunu unutanlar er veya geç kendi adlarını unutur, mezarları adsız kalır. Nitekim öyle de olmuş; Avrupa'yı ve tüm dünyayı fetheden halktan siyasetçiler küçük "halkları" meydana getirmiş oldu. Bizleri yönetmek için asırlar boyu bizi parçalıyorlardı. Onlarca halklara bizi parçaladılar.

Unutulmuş Vatan, unutulmuş gurur. Atalarının şanlı atlı olduğu erkek için daha korkunç ve şerefsiz ne olabilir? Hafızasızlık şerefsizlik ile eşdeğerdir.

Ama Hakikate zarar vererek, kendilerine geçmiş uydurmaya çalışan "halkçıklar" yüzlerce kat daha korkunç ve binlerce kat daha ayıptır. Onlar bu durumu kabullenmiş, artık prangalar onları acıtmıyor. Kadim tasvirleri unutarak yeni şüpheli tasvirler çiziyorlar. Eski sıcaklığını hissetmeden, ata yurdun muhteşem yıkıntılarını görmeden aciz ve kaybolmuş şekilde telaş içinde sürünüyorlar. Ana meydan onları ilgilendirmiyor.

Bizim tarihimizi aşığladılar ve yalanladılar. Türk halkı hakkında o kadar çok büyük uydurmalar var. Halbuki "küçük insanlar" buna aldırıyorlar. Sadece düşman, bizim akrabalığını hatırlamayan köle, "İvan" olarak yaşamamızı ister. Güya "yabani göçebeler" ve Pagan Tatarlar" olan atalarından utanmaları için.

Halkımızın Avrupa uygarlığının bugünkü halinin temelini attıklarını hiç kimse-
nin hatırlamaması için.

Evet, evet, Avrupalılara biz demir döküm işlerini ve demirden alet yapmayı
öğrettik. Bizim gelişimizden önce oralarda bronz çağı hakimdi. Avrupalı er-
kekler, bize bakarak, pantolon ve gömlek giymeye, hamamda yıkanmaya baş-
lamışlardır. Bizden kaşık, çatal varlığından ve pek çok diğer günlük eşyaları
öğrenmişlerdir. Bizimle tanışmadan önce Roma imparatorları dahi muhtemelen
elleri ile yiyorlardı. Kumanın da kullanımını bilmezlerdi.. Pagan Avrupalılara,
bugünkü dinî işaret ve alâmetlerini, bugünkü dualarını başkaları değil, bizim
atalarımız vermişti.

Karşılığı ise, bugün sahip olduklarımız. Bizi halklar tarihinden çizdiler.

Atalarımızın hayatı her soyu zenginleştiriyor

Bu benim dedemin dedesi Abdusalam, asker ve
felsefeci. Kahire Müslüman Üniversitesi mezunu.
Aile geleneğine devam ederek babası ve dedesi
gibi İmparatorun konvoyunda hizmet etti.

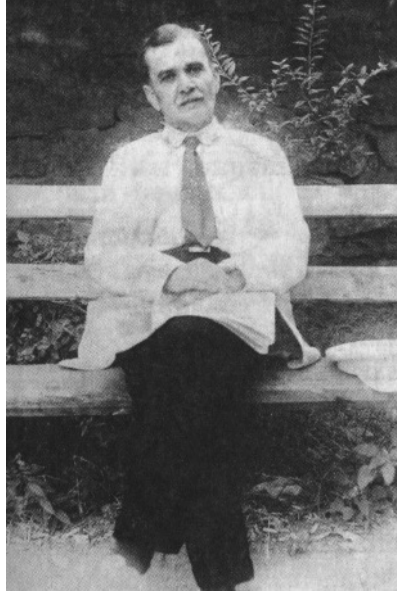
Abdusalam'ın kardeşi Abdolvahap. O da
İmparator konvoyunda görev yaptı. Maliye
Bakanı S.T.Vitte'nin arkadaşı idi. Eşi Genrih
Geyne'nin torunu. Eşi için İslam'ı kabul etti
ve yeni ismi Sultan Hanım idi.

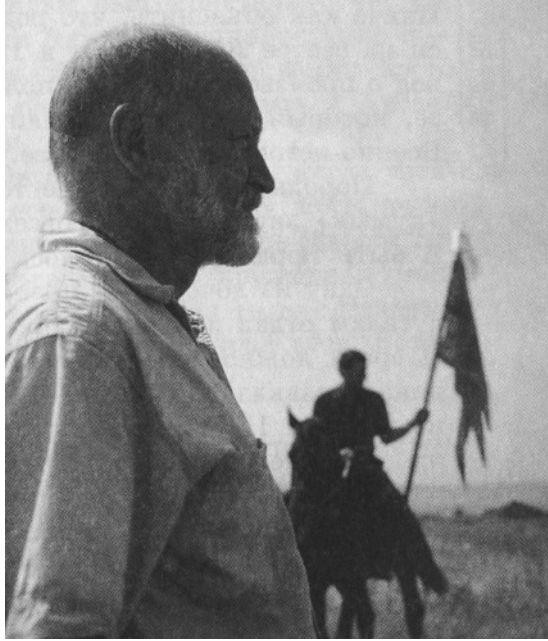
Benim babam o eski hayatı görmüştü. Bu resimde babaannesi Batiy ile. 1917.

Sağda dedem Salah. Peretsburg Teknoloji Üniversitesi mezunu.
Petrolcü. Dağıstan'ın Geçici Hükümet Bakanı.

Dedemin son fotoğrafı. O, çok zor bir hayat yaşadı. Ama her zaman dik durdu. Bir Kıpçak'ın şerefi ve itibarını koruyarak ayakta kaldı. Bu, hayatta sahip olduğu tek şeyi idi.

Bu, hayatında ve rüyasında Büyük Bozkırı ve Kadim Altay'yı gören benim. Bununla yaşıyorum.

A black and white photograph of a cloudy sky. The sky is filled with large, billowing clouds that are bright white against a darker, overcast background. In the foreground, there is a field of tall, dry grass or reeds, some of which are in sharp focus, showing their intricate textures. The overall mood is contemplative and serene.

Üstte mavi gök,
altta yağız yer yayılmakta,
ikisi arasında insanoğlu yaşamakta.

A black and white photograph of a person standing in a field of tall, dry grass under a dramatic, cloudy sky. The person is silhouetted against the bright, hazy background. The sky is filled with large, dark, textured clouds, creating a somber and atmospheric mood. The foreground is dominated by the intricate, tangled patterns of the dry grass.

KAYBOLAN MİLLET
(DEŞT-İ KIPÇAK MEDENİYETİ)

Sağlıklı vücut hastalıktan yandığında,
Kıkırdak kemikten ayrılmaya başladığında,
Geri getirmen gerekir art niyetle attığın oku.

RUSYA'NIN BOZKIR KÖKLERİ

Çernigov bölgesindeki (Ukrayna) Kara Mezâr Kurganı'ndan hayvan boynuzu üzerinde bir kompozisyon.

Kemikten bir levha
Hazar Kağanlığı (Balaya Veja)
960'lı yıllarda vurulan damga.

Deşt-i Kıpçak dönemi
madeni para.

Karanın nerdeyse büyük kısmını kapsayan, Doğudan Batıya yayılan pek çok dilli konuşan Rusya hakkındaki sohbetimizi onun coğrafyasından başlatmak gerekir. Rusya'ya dair tüm bu bilgiler XIX. yüzyılda da, hatta daha da önce zaten bilinmekte idi. Rusyalıların etnik tanımlamasındaki apaçık belirsizlik ve kargaşa büyük ihtimalle halkların çokluğundan kaynaklanmış olabilir.

Kimdi bu Ruslar? Rusya nasıl bir yer?

İlginç bir durum: Semitler "Rus" olmuştu. Ermeniler de şimdi "Rus". Sibirya'da kendilerini her ne kadar Rus diye adlandırmış olsalar da, görünüşlerinde en ufak bir Slav izi bile taşımayan binlerce çekik gözlü, Moğoloid tipli insan karşımıza çıkmaktadır. Hepsi Rusça konuşuyor, Rus isimleri taşıyor ve Rus olma hakkına tamamen sahipler... Pasaportuna göre Rus olan bir zenciye tanıyorum. Zenciler ve Asyalılar, Rus oluvermiş. Böyle bir şey, ne zaman ve nasıl gerçekleşebilmiş acaba?

Ancak bir şey var; Rusya tarihinde hiçbir şeye şaşırmmamak gerekir. Bu durum, düşünen insanlar için birer bilmedir. Rusya'daki iktidar, insanın milliyetini bir mal ve mülk gibi yönetiyordu. İktidar, halkları sahip olduğu en tabii hakkından, adlarından mahrum ediyordu. Mesela, Dağıstan'da yaşayan Andiler, Botlihler ve diğer onlarca halkın akıbeti öyle olmuştu. Gücü elinde tutan ik-

tidar, insanın milliyetini değiştiriyordu. Bu konuda kendisini hak sahibi olarak görüyordu.

Sovyet idaresi döneminde, kendi adını ve şahsiyetini kaybeden milletlerden biri de Kazaklar'dı. Kıpçakların soyundan gelen Kazaklar "Kazaksızlaştırma Yönergesi" (*Dekret o Rasskazaşıvanii*) kabul edildikten sonra resmen "Rus" olarak kayıt edilmişlerdir. Sovyetler Birliği dönemindeki ilk "Yeni Ruslar" onlar olmuştur. Sovyet hamuru ile yoğrulmuş yeni Ruslar...

"Rus" Kimdir?

Günümüze kadar bu konuda pek çok şey söylenmiştir, hem de fazlasıyla. Birkaç nesil, şair, yazar ve felsefecileriyle birlikte, bu oldukça basit bir sorunun "en güzel" cevabını aramaktaydılar. Bilgi değil, ama duygu kaynaklı cevapların sayısı çoktu. Bazen, Roma uygarlığından önce yaşayan Etr sklere kadar uzanan akıl almaz teoriler üretiyorlardı. Güya, Ruslar soy olarak Etrüskler'den gelmektedir.

Rusya'da kabul görmüş resmi görüşe göre, "Doğu Slav  z bilincine sahip Kadim Rus ulusu, ilk defa feodal Kiev Devletinin (Kiev Rusyası IX.-XII. yüzyıl) birleşim döneminde oluşmuştur".

Peki, Kiev Rusyası'ndan önce neler olmuş? Herhalde, Kiev Rusyası'ndan evvel de bu topraklar boş değildi. Kiev Rusyası, aniden ve kendiliğinden ortaya çıkmamıştır ki. IX. asırda buralara,  z  Nehri, yani Dinyeper kıyısına gelenler kimlerdir? Nereden ve niye gelmişlerdi? Kiev Devleti, iki asır içerisinde, yeni bir ulusun oluşması için o kadar büyük bir kudrete ve birliğe sahip olmuş mudur? Başka bir deyişle, dünyanın diğer halklarından farklı ve  zg n bir kültüre sahip olan, yeni bir ulus ortaya çıkmış olabilir mi?

Anlaşılmayan başka bir şey daha var: Niye Kiev sakinlerine Rus değil de, Ukraynalı deniliyor? Rusya dediğimiz zaten Kiev değil mi? Bunu anlamak oldukça zor. Zira o zamanlar Rus Devleti dediğimiz, zaten Kiev Devleti değil miydi? Nihayet, Rusların ve Ukraynalıların kültürü bir birinden neden çok farklıdır? Bir kökten sayıldıklarına göre, kültürlerinin de aynı olması veya en azından benzermesi gerekmez miydi? Halbuki kültürleri farklı. Veya değil mi?

Çok karmaşık bir durum: Kiev Rusyası sakinleri olan Ukraynalı, Rus değil, ama zenciler Rus. Öyle mi?

Kiev Rusyası'nın ortaya çıkış arifesinde Mısır, kadim İran, kadim Yunanistan, kadim Roma uygarlıkları zirveye ulaşıp düşüşü yaşamaya başlamışlardı. Kadim Doğu ve Altay'ı, söylemeye bile gerek yok. Çağdaş Rusya'nın kapsadığı bölge

veya o dönem Kiev Rusyası'nın hâkimiyet bölgesi herhalde uçsuz bucaksız çöllerle kaplı değildi. Oralarda birileri yaşamıştır, belki de yüksek bir kültüre sahip olan birileri. En azından, arkeologların buluşları bunu doğruluyor. Demek ki Rusya'nın oluşmasını tetikleyen bir amil vardı. Ama ne?

Maalesef, bu sorulara karşı Rusya ya susmayı tercih ediyor veya cevap veriyene, insanı yeniden hayret ettiren sayısız yeni teoriler üretiyor.

Her şeye rağmen o eski dönemlere ait belgeler muhafaza edilmiştir. Bu, bütün dünya tarafından bilinmektedir. Ortada bir sır yok. Ancak 'Rusyalılar' için bu bir sır olarak kalmaya devam ediyor. Bu belgeler Rusyalılardan gizleniyor veya istendiği gibi yorumlanıyor. Neden her şey kendi öz adı ile adlandırılmıyor?

Meselâ, Doğu Avrupa'nın kadim kültürü araştırmaları konusunda söz sahibi olan, ünlü Alman tarihçisi L.Müller'in ilmi çalışmalarında ilk defa, Rus ulusuna ait eski belgeler de incelenmiştir. Constantine Porphyrogenitus'un "Bertian Yıllıkları" (*Annales Bertiani*), "İmparatorluk Yönetimi", "Rus Vakayinamesi" adlı ilmi çalışmalarında Varyaglar, yani İskandinavların Rus diye adlandırıldığına dair bilgiler sunulmaktadır.

Demek, "Dünya Halkları" adlı Rusya Ansiklopedisi'nden iktibas edilen bilgiler, en yumuşak ifadesiyle, tamamen doğru bilgiler değil. Rus halkı hakkında konuşurken, Ruslara bu adı veren asıl Rusları, yani İskandinavları görmezden gelmek ve hatırlamamak, başka bir deyişle yok farz etmek doğru olmaz.

Kiev Rusyası'nı kuranlar, o dönemde Rus diye adlandırılan İskandinavlardır. Zaten apaçık belli olan şeyleri gizlemekte bir mantık görmüyoruz. O halde Slavları neden Rusya'nın "kurucuları" olarak kabul ediyoruz? Slavları, Rusya'nın kurucusu olarak göstermenin hiçbir haklı sebebi olamaz. Ruslar (İskandinavlar) ve Slavlar yan yana bile yaşamamışlardır." Meselâ, "Bertian Yıllıkları" adlı eserde, Rusların, 839 yılında, Bizans heyeti ile birlikte Ludo-

* Constantine Porphyrogenitus (Bizans İmparatoru: 913-959). Rusça Kaynak: Konstantin Bagryanorodny. *Ob upravlenii Imperiyei* // Editör: G.G.Litavrin, A.P.Novoseltsev. 2. Gözden geçirilmiş baskı, Moskova, Yayın evi "Nauka", 1991. 496 s. ÇN.

** Ünlü Rus dilbilimci A.A.Şahmatov'un Rus vakayinamelerini incelediği "İstoriya Russkogo Letopisaniya. Tom 1. Povest vremennih let i drevneyšye russkiye letopisniye svodi. Kniga 2. *Rannee russkoye letopisaniye*" adlı eserinde de "Rus" ve "Slav" kavramlarının tamamen farklı olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, "Geçmiş Yılların Hikâyesi" adlı vakayinamede ilavelerin (Şahmatov'un kullandığı terim: *Vstavki*) ve düzeltmelerin olduğunu tespit etmiştir. Sovyet döneminde A.A.Şahmatov'ın kadim Rus edebiyatı ile ilgili çalışmaları üniversite programlarına bile dahil edilmemiştir, hatta eleştirilmiştir. Bu dönemde Filoloji Fakültelerinde A.A.Şahmatov'un ancak *Syntax* alanındaki çalışmaları bilinmekte idi. ÇN.

vicus Plus'u* ziyaret ettiği yazılmaktadır. Bu belge "Rus" ulusunun varlığını gösteren en eski yazılı belgelerden biridir. Bu belgede yazıldığına göre Ruslar, hangi millete tabi oldukları sorusu üzerine kendilerini, İsveçli veya Norman diye takdim etmişlerdir. Demek ki, ilk Ruslar gerçekten Slav menşeli değildi. Hatta kendilerinin "Slav" sayıldıklarından haberdar bile değillerdi. Onların kökleri de tamamen farklıdır.

IX.-XII. yüzyıllarda, sadece Yunanlılar değil, bütün dünya; Romalılar, Araplar, Kıpçaklar ve İranlılar da "Rus" kelimesini aynı şekilde algılıyorlardı. Bu kelime ile bugün Rusya'da "Varyaglar" diye bilinen o millet kastedilmiştir. O zamandan kalma bütün tarihi kaynaklarda da öyle yazılmıştır ve bunu tartışmanın bir anlamı yok.

Kuzey Avrupa'da bir Normanlar dönemi olmuştur. Onlar birinci bin yılın sonunda sadece Kiev Rusyası'nı değil, ayrıca 1066 yılında İngiltere'yi de fethedip kendi hanedanlarını kurmuşlardı. İngiltere Rusyası! Geleneklerine bağlı ve iyi eğitim almış İngilizler bu gerçeği gizlemiyor ve reddetmiyorlar. Bu tarihi olgu, günümüz İngilizlerin itibarını düşürmüyor. Zira Avustralya, sürgünde bulunanlar tarafından; Malta ise, korsanlar tarafından kurulmuş devletlerdir.

Ruslar (İskandinavlar) kendilerine hürmet ettiren güçlü bir millettir. Maalesef, onlar ile ilgili çok az şey biliniyor. Şimdiki Rusyalılar o devirde onların varlığını neden kabul etmiyorlar? Niçin Rusya kendine yeni bir tarih icat etmek lüzumunu hissediyor? Bunu anlamak zor!

Varyaglar Özü, yani Dinyeper kıyısında kurulan Kiev Rusyası'nı nasıl adlandırmıştı?

"Rus" olarak adlandırmaları mümkün değildi, çünkü bu kelime ile İskandinavlar kendi millettaşlarını, yani Kuzey İsveç asıllı, bugünkü Stockholm'ün Kuzey sahillerinde yaşayan topluluğu, yani Normanlar da denilen topluluğu kast ediyorlardı. Şimdi de onlara yine Normanlar denmektedir.

Ruslar, bugünkü adıyla İskandinavlar, çok atılgan, cesaretli insanlardı ve yiğitliklerinin bir sınırı yoktu. Onlar bütün Kuzey Avrupa'yı kontrol eden mü-kemmel denizciler ve cesaretli savaşçılardı. Onlarla sahilde ve denizde boy ölçüşebilecek birileri hemen hemen bilinmiyordu.

İskandinav bilim adamları "Rus" kelimesinin, bir kadim İzlanda lehçesi olan kadim Varyag dilinde "kürekçi, kürek çeken; gemici, denizci" anlamlarına geldiğini düşünmekte. Zaten İskandinavlar, dünya tarihinde, öncelikle "deniz savaşçıları" olarak bilinmektedir. Nehirler onların yolu ve deniz kıyısındaki ka-

* Ludovicus Plus (778-840) Rusya'da *Lüdovik Blagoçestiviy* olarak bilinmektedir. ÇN.

yalıklar onların barınağı olmuştur. İskandinav efsaneleri bunun en iyi ispatıdır. Her şey bir uyum içinde.

Bazı şüpheler olsa bile, bunlar da İsveç'e komşu olan Finliler ve Estonyalılar tarafından ortadan kaldırılmıştır. Çünkü Finliler ve Estonyalılar eski alışkanlıklarından dolayı, şimdi de Kuzey komşuları olan İsveç'e "*Rousiya*" ve Güney komşuları olan bugünkü Rusya'ya da, "*Veniya*" demekteler. "*Veniya*" kelimesi "*Vened*" kelimesinden türemiş bir kelime, yani Slavlar. Hatta Estonya'da deniz kıyısında bir yer var, adı "*Yeni Ruosya*". Bir zamanlar orada da İsveçler yaşamıştı. Bu onların adı! Muhafaza edilmiş. Varyaglar tüm deniz ötesi bölgelerini de öyle adlandırır. "

"*Vened*" kelimesi sadece Fin ve Estonya dillerinde değil, aynı zamanda Almanca ve İtalyancada da "Slav" anlamıyla muhafaza edilmiştir. Etnografyada "Rus" ve "Slav" kelimeleri gerçekten bir birinden farklı ve kesişmeyen iki kavramın adı.

Bütün dünya Slav halkını batılı bir millet olarak ilk defa Romalı bilgin ve yazar Plinius Secundus'un (MS 24-79) çok ciltli "Doğa Tarihi" (*Naturalis History*) adlı eserinden öğrenmiştir. Kadim dünya tarihinin ansiklopedisi sayılan bu ilmi eserin tesiri, ondan sonraki bütün âlimlerin yetişmesinde kendini hissettirmiştir. Plinius'a göre de, eski Slavlar kendilerini Vened olarak adlandırmaktaydı.

Diğer bir Roma tarihçisi Tacitus Cornelius" (MS 58-117) bunu doğrulamakta; Venedlerin Kuzey Avrupa'da Fistül ve Öder nehirleri arasındaki bölgede yaşadığını teyit ederek, ayrıca bu konuda yeni deliller sunmaktadır.

İşte, bu dönemden itibaren Venedlerin, yani Slavların milletler tarihinde yazılı kaydı başlamıştır. Buna başka bir şey ilave etmeye ve yeni şeyler uydurmaya hiç gerek yok. Bırakalım, her şey olduğu gibi kalsın!

Bütün dünya Varyagların yaşayış tarzı, örf ve âdetlerini çok sonradan "Piskopos Georgi Amastridski'nin Menkıbesi"*** adlı eserden öğrenmiştir. Bu hayat hikâyesinde, 860 tarihinde Karadeniz'in Güney sahilinde kurulmuş olan Amastrida şehrinin Ruslar, yani İskandinavlar tarafından zapt edilmesi; onların zorbalığı ve soyguncu-

* Türkçe kaynak: Plinius Secundus. "Doğa Tarihi" (1. Ve 2. Kitap) Say Yayınları. ÇN.

** Tacitus Cornelius'un Türk diline çevrilmiş eserleri: "Germania". (Çeviren Mine Sarucan). Alfa Yayınları, 2016; Germania Halklarının Kökeni ve Yerleşim Yerleri (Çev.: Mine Hatapkapulu) Kabalcı Yayınevi, 2006. ÇN.

*** Rusça kaynak: *Jitiye Georgiya Amastridskogo*. Rusça: *Jitiye - Azizlerin hayatı*. Edebiyatta bu tür, agiyografi (Yunanca: *agius*- havari; *grafo*-yazıyorum) diye bilinmektedir. Azizlerin hayatı belirlenmiş bir şekle göre açıklanıyordu. Önce azizlerin doğuşundan ölümüne kadar olan hayatı yazılıyordu. Daha sonra hayatının bir dönemi veya önemli bir anı yazılmaktadır. ÇN.

luğu anlatılmaktadır. Ancak havarilerin kutsal ruhundan neşet eden mucizevi bir müdahaleden sonra mukaddes eşyaların korunduğu ifade edilmektedir.

Ruslar, yani İskandinavlar, IX. yüzyılda Bizans'ı huzursuz ediyorlardı. Rusların Konstantiniye ile ilk tanışması, efsanelerinde büyük ve derin izler bırakmıştır.

Efsanelerde Bizans'ın uzak şehirleri, zengin sarayları ve azametli kiliseleri son derece etkili tasvirlerle canlandırılmıştır. Bundan dolayı 860 tarihinde Amastrida'da oluşan yıkım, katliam ve yağma tabii ki, bir tesadüf değildir. Varyaglar, bu savaşa daha 839 tarihinden itibaren hazırlanmışlardır.

Gerçi, bazı Rusya tarihçileri bu katliamın "Slav Rusları" tarafından yapılmış olduğunu iddia etmektedir; ancak, Georgi Amastridski bu "ulus" hakkında hiçbir bilgi vermemiştir. Aslında "Slav Rusları" ifadesi bir hastalığın tanısı gibidir, fakat buna kitaplar ithaf edilmiştir.

Slavların ve Rusların ortak sınırlarının ve yönlerinin olmadığı, bu kitapların yazarlarını pek ilgilendirmedir. Halbuki her şeyleri farklıydı: Yaşayış tarzları, dış görünüşleri, manevi değerleri bir birinden farklı olan Ruslar, yani İskandinavlar ve Slavlar hiçbir zaman yan yana bile yaşamamışlardır, çünkü onları ayıran, arada koskoca bir Baltık Denizi var. Ayrıca, mesela, Varyagların dininin Odinovalar (Gök Tanrısı, Donar, Dangır) olduğundan Slavların haberi bile yoktu. Varyaglar, hayatlarını denizcilik ve savaş ganimetleri üzerine kurmuştu; hâlbuki Slavlar önce göçebe hayvancılık ile uğraşıyorlarken, daha sonraları yerleşik ziraata geçmişlerdi.

İlave olarak o zamanların vakayinamelerinde "Rusların Slavlarla savaştığı" ve "Slavların Ruslara haraç ödediklerini" belirten bilgiler vardı. Bunlar, eserde geçen ifadeler! "Slav Rusları" hakkında konuşmak, mesela, tarihte "Yunan Araplarının" veya "Roma Faslılarının" izlerini aramak gibi bir şeydir. Doğulu eski yazar İbn-i Rüşd, "Rusların, yani İskandinavların sürülmüş tarlalarının olmadığını ve besin maddelerini Slav topraklarından getirdiklerini" belirtmektedir.

O devrin başka bir yazarı Ebu Said Gerdizi de, Rusların, yani İskandinavların hayatlarını idame ettirmek için ihtiyaçlarını zorla aldıklarını yazmaktadır.

Daha ne denebilir? Durum böyle. Acaba, Varyaglar tarih sahnesine nasıl çıktı? Kimdi onlar? Bu sorular yeterince araştırılmamıştır. Bunlar bir tesadüf olamaz. Bir halk kendi kendiliğinden oluşmaz. Halbuki Varyagların tarihî varlığının izleri mevcut ve bu izler dikkat çekicidir. Yeter ki, daha dikkatli bakmayı deneyelim.

İskandinavya'da çok uzun zamanlardan beri üzerinde kadim Türk Orhon yazıları bulunan bazı anıtlar bulunmuştur. Bu anıtlar nereden ortaya çıkmıştır? Soru açıktır. Altay kadim yazıları, insanlar olmadan, kendiliğinden burada, İskandinavya'da nasıl ortaya çıkabilirdi? Bu mümkün değildi. İskandinav bilim insanları bu

gizemli yazıları defalarca okumaya çabalamış, fakat Türk dillerini bilmedikleri için bunu yapmakta oldukça zorlanmışlardı. Sonuçta da her çevirmenin kendi "çevirisi" ortaya çıkıyordu. Ortak yönleri ise, hâlâ çözülmemiş bir sır ortada duruyordu.

Türk-Kıpçaklar İskandinavya'ya bazı kaynaklara göre, Atilla zamanında gelmiştir. Kültürlerinin zirvesine çıkması VII. yüzyıla denk geliyor. Avcı ve balıkçı olan yerli halkın bilmediği toprak işleme, büyükbaş - küçükbaş hayvancılık ve demircilik gibi o bölge için özel sayılabilecek zanaatları onlar getirdiler.

O uzak günlerin şahitleri Türklerin bölgede işaret fişeği görevini yapan "ge-yik taşları". Bu geyik taşlarında, Türklerin anavatanı Altay'ın runik yazıları, özel süs ve nakışlar bulunmaktadır... Varyagların, yeni bir halk olarak "doğuş"unda, Türklerin katkısı açıkça görülmektedir. "Vinland Destanı" veya "Sigurd Destanı" gibi İskandinav efsane ve hikâyelerinde, çok sayıda Türk kültüründen izler taşıyan tasvir ve semboller bulunmaktadır.

"Nibelung Destanı" adlı kahramanlık destanının da tarihî kökleri var. Bu destanın sahibi (Türkler kadim zamanlarda "*Niflung*" olarak Ejderha'ya hizmet eden bahadırları adlandırıyordu) de var. Elbette, bu değinilmesi gereken ayrı bir beklemelektir.

İzlanda'nın, yani yeni bir "Rus"un tarihi, bunun bir parçası olarak alınabilirdi. Ülkenin adı tam olarak "Sıcak toprak" anlamına gelen Türkçe menşeli bir sözden gelmektedir. "Buzlu toprak" yorumu sıcak İzlanda için uygun değil: Okyanusunun kuzeyinde çok sayıda buzlu ada olmasına karşılık, sıcak ada tekti.

Bir volkan ve gayzer ülkesi olan İzlanda, Atilla'nın mavi bayrağı altında devlet yapısını muhafaza etmiştir. Daha ne diyebiliriz? Dahası da var. Varyagların yolları kontrol etmek için kullandıkları çok eski coğrafya haritaları var. Bu harita, bir zamanlar Macaristan'da bir müzede muhafaza ediliyordu. Bu haritanın sol köşesine, biri Türk runlarıyla kısa bir metin yazmıştır.

Belki de bu yazıyı, Türk adı taşıyan bir Varyag yazmıştır. Bu kişi, 1000 tarihinde, Kolomb'dan 500 yıl önce, Amerika'yı keşfeden Leifur Eiriksson (970-1020) ile birlikte efsanevi seferde yer almıştır. Ünlü ve gizemli Vinland topraklarını keşfetmiştir.

Bugün bu bilgiler gerçek dışı gibi görünebilir. Fakat bu bilgiler uydurulmuş bilgiler değil... Çünkü "Rus" kelimesi ortaçağ Türk âlimi Mahmud Kaşgari'nin Sözlüğünde bile var. Kadim Türk dilinin en büyük âlimi olan Mahmud Kaşgari Orta Asya'da yaşıyordu ve büyük ihtimalle, İskandinavlardan haberdar değildi. "Kürekçi" ve deniz yolu taşımacılığıyla ekmeğini kazananların soyundan gelenlere, Kadim Türkler "Rus" diyordu. Sözlükte bu kelimenin "etnik" olduğu da vurgulanmaktadır.

“Slav-Rus” Babaları Ne İstiyor?

L. Müller* “Aziz Georgi Amastridski’nin Menkıbesi” (*Life of Saint George of Amastris*), metnini araştırıp; doğruyu yalanlardan ayırarak, metnin tarihi akla uygun muhtevasını göstermiştir. Çağdaş Bizans tarihi uzmanları, L.Müller’in görüşünün doğruluğunu kabul ediyorlar. “Slav-Rus” teorisini ortaya atanlara karşı da biraz esef ve daha fazla istihza dolu duygularını ortaya koymaktan başka bir şey yapmadılar. Nestor tarafından ifade edilen Novgorodluların, belki “Kievlilerin”, Kırım’ın Güney sahillerini zapt ettiğine dair Rusya tarihindeki bir efsane daha yıkılmıştır.

Ansızın meydana çıkan bir gerçeğe göre: Bu savaşı etraflıca izah eden metinler XV. yüzyılda, yani olayların üzerinden beş asır geçtikten sonra kaleme alınmıştır. Tabii olarak L.Müller, Rus nüshasından şüphelenerek, Rusların, daha doğru bir ifadeyle İskandinavların Suroj’a karşı hücumu konusundaki bilgilerin “Stefan Surojski’nin Menkıbesi”nde daha doğru yansıtıldığını düşünmektedir. Çünkü bu bilgiler savaşa iştirak edenler tarafından verilmiştir.

Beklendiği üzere, Rusya tarihçilerinin haberdar olmadıkları eski metnin muhtevası, Rus nüshasından tamamen farklıdır. L.Müller’in hayret ettiği şey: Rus metnine göre Slavların, Kırım’a Novgorod’dan gelmiş olmasıdır. Halbuki IX. yüzyılda Rusya’da Novgorod diye bir şehir yoktur. Aynı asırda İsveç’te Holmgrad adında bir şehir mevcuttur; bu şehrin adı daha sonra Novgorod olarak değiştirilmiştir. Öyle ise Suroj’u kim zapt etti? Dir mi? Askold mi? Hayır, hayır ve hayır. Suroj’u zapt eden kişinin, ne Slavlarla, ne de Novgorod ile hiçbir ilgisi yoktur. Adı Bravlin’di ve İsveçliydi. Doğrusunu söylemek gerekirse, “Suroj savaşı” bazı Rusya tarihçileri de şüphelendirmiştir. N.M.Karamzin** bile “Demidov’un Kronolojisi”ni “Havari Stefan Surojskiy’in Mucizeleri” ile karşılaştırdığı zaman çok şaşırılmıştı.

* L.Müller, ünlü Alman dilbilimci, tarihçi ve din bilimci. Hayatını Rus kültürü araştırmalarına adanmıştır. Bilhassa kadim Rus Edebiyatı alanında çalışmaları ve çevirileri var. Rusya’nın Hristiyanlaşma süreci ile ilgili kabul gören görüşten farklı yaklaşmaktadır. XX.yüzyılda sansüre rağmen filoloji alanında bu kadar derin metin incelemelerin yapılması çok yönlü şahsiyet olmasına bağlıdır. Rus Edebiyatı ve Felsefesini de iyi bilen ve farklı yorumlayabilen L.Müller’in hayatı ve bilimsel faaliyetleri, bir bilim insanının araştırma sahasında nasıl çalışılması ve hangi özelliklere sahip olması gerektiğini göstermektedir. Murad Adji, çok dikkatli ve titiz bir şekilde bu bilim insanının çalışmalarını incelemiş ve ilk bakışta fark edilemeyen önemli bilgileri tespit edebilmiştir. ÇN.

** N.M.Karamzin, ünlü Rus tarihçi ve edbiyatçı. Türk kökenli Karamzin, Kıpçak Türkçesini bilirdi. Zamanının esiri olan ve çoğu tarihî eserleri sipariş üzerine hazırlayan Karamzin, kitaplarında yer alan çelişkili bilgiler ile aslında çok şey ifade etmektedir. ÇN.

Sadece çok şaşırılmıştır. Ama daha ileriye gidemedi. Geç ortaçağ metinlerinde de, meselâ, Konstantiniye Patriği Fotios'un vaazlarında, Rus ulusu ile ilgili, ilginç pek çok belge bulmuştur. Bu belgelerin birinde, Rusların Konstantiniye'ye uzaklardan, Kuzey yönünden deniz yolu ile "diğer halkların yaşadığı vilayetlere uğramadan" geldikleri belirtilmektedir. Bu belgeler çok ilginçtir. Maalesef, bu zengin muhtevalı belgeler şimdiki Rusya'da çok fazla bilinmemektedir.

Ama ilginç olan şey, bu malumatların bir kısmının Rusya'da çok önemli bir kaynak eser olarak bilinen "Geçmiş Yılların Hikâyesi" (*Povest' Vremennih Let*)^{*} adlı vakayinamesinde açıklanmasıdır.

Tarihi olayların üzerinden, iki asırdan fazla bir zaman geçtikten sonra yazılan "Geçmiş Yılların Hikâyesi" vakayinamesinde gösterilen olaylar gerçekler ile büyük bir çelişki oluşturmaktadır. Orada sadece ayrıntılar değil, hadiseye iştirak edenler bile karıştırılmıştır.

Patrik Fotios ise, Rusların taarruzunu bizatihi kendi gözleri ile görmüş, şehri koruması için halkı direnmeye ve savaşmaya çağırmıştır. Bu itibarla hadiselerin özünü kavrama noktasında Nestor'dan daha iyi ve daha doğru bilgilere sahiptir. Fakat biz bu Rus "Nestorların" rivayetine itibar ederek, onların bize sunduğu bir bulanık cehalet şerbetini doğruya tercih etmekteyiz. Fotios'un iki vaaz metni, bugüne kadar muhafaza edilebilmiştir. Bu vaaz, hadisenin en kızgın zamanında icra edilmiştir. Birinci vaaz metni, İskandinavların imparatorluk başkentini muhasarası sırasında; ikinci metin ise, muhasaranın kaldırılması sırasında verilen vaaza aittir. Fakat biz gerçekleri bilmiyorduk.

Çok detaycı olan ve titiz çalışan L.Müller, bu iki belgeyi "Geçmiş Yılların Hikâyesi" metni ile karşılaştırdığı zaman, apaçık görülen bu tutarsızlık karşısında çok hayret etmiştir. Elbette, konu ile ilgili bütün uyumsuzlukları burada anlatmak mümkün değildir. Bu tutarsızlıklar kendi başına ayrı bir araştırma konusudur. L.Müller bu derin tezatları araştırarak, "Geçmiş Yılların Hikâyesi" adlı vakayinamenin metnini tamamen güvenilir bir kaynak olarak değerlendirmektedir.

Bu uydurma efsaneler, Büyük (!) Rusya tarihinin sayfalarını yazan, rahip tarih yazarlarının hayallerinin ürünüdür. Büyük Rus şairi ve yazarı A.S.Puşkin bile sağlığından olsa gerek, çoğu zaman bu uydurmalara güvenmişti. Şair, Slav

* "*Povest Vremennih Let*" (Geçmiş Yılların Hikâyesi) vakayinamesinin ilk nüshası mevcut değil. Rusya'da kadim vakayinamelerden biri olarak kabul edilmektedir. XII. yüzyılın başında tekrar Nestor tarafından düzenlenmiştir. Bu vakayiname Rusya'da, âdetâ Rusya tarihi olarak takdim edilmektedir. ÇN.

kalkanlarının Tsargrad, yani bugünkü İstanbul kalesinin büyük kapılarına, gerçekte hiçbir zaman çarpmadığını bilmiyordu... O çarpan kalkanlar, herkesçe malumdur ki, Varyag kalkanıdır. Fakat vakanüvis Nestor'u hadiselerin tahribatından dolayı suçlayamayız. Suçlu değil, çünkü bunları yapan o değildi!

Kiril ve Metodiy. Onlar Kimdir?

Rusya'nın tarih yazıcılığı konusunda çok ciddi şüpheler mevcuttur. Bazen hiçbir şey bilmemek daha mı iyi diye düşünürsünüz. Bilhassa Aziz Kiril ve Metodiy'in hikâyesi bunun en iyi ispatıdır. Onların uğruna anıtlar dikiliyor, onların şerefine bayramlar tertip ediliyor. Fakat onların Slav olduğunu kim, nerede ve ne zaman ispat edebildi? Onların Slavlıkla ne ilgisi vardı?

Kiril ve Metodiy kardeşler, Deşt-i Kıpçak'ta: Büyük Bulgaristan kağanlığının başkenti olan Fanagoriya şehrinde dünyaya gelmişlerdir. Onlar bütün Deşt-i Kıpçak'ı kaplayan Türk dilinde veya başka bir deyişle, o zaman konuşulan eski Bulgar, bugünkü ifadeyle Protobulgar dilinde konuşup yazıyorlardı. Bu dillerin neresinde Slavlık var? Kardeşler yeni alfabeyi, kendi ana dilleri olan Türk dili için, eski Orhun, runik alfabesi yerine koymak üzere icat etmişlerdir. Kiril ve Metodiy kardeşler Rus diline tıpkı Çince kadar hakimdiler ve biliyorlardı. Bunun manası ikisini de bilmiyorlardı.

Slav alfabesini, yani "*Kirilitsa*" olarak bilinen alfabeyi icat eden Aziz Kiril değildir. Kiril'in icat ettiği alfabe "*Glagolitik*" diye bilinen alfabedir. Bu iki alfabe de, elbette aynı değildir. Aradaki ortak husus, ancak Çin ve Vietnam alfabelerinde olduğu kadar bazı ortak yönleri var. O kadar.

Türkler eski zamanlardan beri Orhun, Runik Alfabesini kullanıyorlardı. Bu yazı tipi hiçbir yazı sistemine benzemez. Orhun yazısı, aynı dönemde kullanılmakta olan Yunan ve Latin harflerinden farklıydı. Ayrıca, Türklerin kendilerine ait bir "hızlı yazma" sistemi vardı... Bu, Arap yazı sisteminin temelini oluşturan "Uygur yazısı" diye de bilinen bir yazı tipi idi.

Kiril ve Metodiy kardeşler kendi yazılarına Avrupai bir şekil vermek için Orhon yazısını yeni harflerle değiştirmişlerdir. Yaptıkları bu kadar. Onların ortaya koyduğu Glagolitik alfabede Yunan harflerinden doğrudan kopyalama yapmadan; Türk dilinin fonetik sistemine uygun olarak, bilhassa özgün hususiyetleri olan sesler için özel harfler oluşturulmuştur. Bu sebepten dolayı Glagolitik alfabede 40 harf vardır. Buna karşılık iyi bilindiği üzere, Slav dillerinde bu kadar çok ses yoktur.

Öyleyse "Slav Kardeşler" hakkında bu hikâye nereden çıkmıştır?

Büyük bir ihtimalle bu mukaddes kardeşlerle ilgili menkıbede bir hata veya kasıtlı bir tahrifat var. Önceleri bu hata önemsenmedi, fakat daha sonra bu hata benimsenmiş ve büyük anlamlar yüklenerek, Slav tarihinin önemli bir parçası haline getirilmiştir. Kilisenin kullandığı Kiril ve Metodiy Menkıbesi'nin Slav dilindeki tercümesinde "Kiril, Rus'dan Rus gramerini ve dilini Hersones'te öğreniyordu" diye bir ifade mevcuttur. Bütün karışıklıklar da bu ifadeden kaynaklanmıştır. Kiril'in Rus olmadığı bu ifadede aşîkârdır. Zaten bunu Ortodoks Hristiyan âlimleri de reddetmiyor. Daha kötüsü ise, Yunan nüshasında bu ifade hiç yer almıyor!

Öyle ise mesele nedir? Anlaşıldığı üzere, esas nüshasındaki "*surskiy*" kelimesi her yerde "*russskiy*" kelimesi ile değiştirilmiştir. Bu değiştirmenin neticesinde de bütün ifade karışmış, her şey alt üst olmuştur. Elbette, bu bir hata değildir, bilinçli olarak yapılmış bir sahtekârlık.

Fakat uydurmacılar, önemli bir ayrıntıyı dikkate almamışlar: IX. yüzyılda "Rus" diye adlandırılanlar "Varyaglar"dı; "*surski*" kelimesi de "*siriyski*", yani "süriyeli" anlamına gelmektedir. Slavların bununla hiçbir ilgisi yoktur. Kiril'in o devirde, çağdaşı diğer âlimler gibi Suriye kaynaklı kitaplara ilgi göstermesi ve etkilenmesi gayet tabiidir. Doğu o dönemde sahip olduğu yüksek kültür ve bilimle meşhurdur; batının çok çok önündeydi. Kiril'in Rusça bir kitap okuması mümkün değildi, çünkü henüz Rus dilinde ve Rus alfabesi ile yazılmış bir kitap yoktu... Yazısı yoksa kitaplar nereden olabilirdi?

Slavlar, daha doğrusu Venedler ve Varyagların henüz kendilerine ait bir yazıları yoktu. Töles Gölü'nün* civarında bulunan, güya eski Slav heykellerinde bazı yazılar mevcuttur. Ama hangi yazı? Orhun Yazılarıydı! Bu yazı, kadim Alman ve Varyagların yazılarına benziyordu. Ve elbette Türklerin.

"İlk Slav eğitimcileri" miti, bir Bizans veya herhangi bir başka belgeyle teyit edilebilmiş değildir. Maalesef, N.M.Karamzin de, resmi görüş haline getirilen bu tarih uydurma geleneğine uyararak, maalesef, "...eğitimciler mitini", yanlış olduğunu bile bile, Nestor'dan iktibas etmiştir. Yapmak zorunda bırakılmıştır; çünkü "Rusya Devleti Tarihini" çarın siparişi üzerine yazıyordu.

Gerçi, İmparator Mihail'in, 898 tarihinde, Kiril ve Metodiy kardeşleri, kitapları Slav diline çevirmek için gönderdiği iddiası ünlü Rus tarihçisi N.M.Karamzin'i şüphelendirmiştir.

* Töles Gölü, Sibirya'da bulunan bir gölün adı. Çok farklı isimlerle tanınmaktadır: *Tölös* (aynı zamanda bu bölgede yaşayan halkın/soyun adı. Bugünkü Rusya haritalarında "*Teletskoye ozero*" olarak bilinmektedir; bölge sakinleri olan Altaylılar tarafından "Altın Göl" olarak adlandırmaktadır. ÇN.

Zira İmparator Mihail 867 yılında öldürülmüştü; yani Kiril ve Metodiy kardeşleri Moravia'ya göndermesi mümkün değildi. Onların farklı zamanlarda yaşadığı biliniyordu. Bir Slav alfabesi olmadan kitapların Slav diline çevrilmesi için imparator nasıl emir verebilirdi? Eğer Slavlar okumayı bilmiyorsa, tercümanlar Slav dilini bilmiyorsa... Öyle kitap kime lazım?

Slavların özel alfabesi sayılan Kiril alfabesi (*Kirilitsa*) Kiril'in vefatından sonra ortaya çıkmıştır. Daha önce olması mümkün değildir! Ayrıca, Kiril hayattayken de çıkması mümkün değildir. Çünkü menkıbeye göre o, "Kiril" ismini hastalandığı zaman, vefatına birkaç gün kala aziz Kiril gününde almıştır. O güne kadar adı Konstantin idi ve hayatının son gününe kadar da Konstantin olarak tanınmıştır. Demek, "*Kirilitsa*" kelimesinin o hayattayken mevcut olması bile mümkün değildir. Bu daha sonraki bir keşiftir.

Bu konuda ortaçağ tarihçilerinin hiç şüphesi yoktur. Meselâ, Gelasius Dobner'in yazdığına göre, "...gerçek Kiril alfabesi, Glagolitik alfabenin tıpa tıp aynısidir; bu alfabenin harfleri biraz kaba ve şekilsizdir; kadim devirlerin hususiyetlerini taşıyorlardı ve diğer alfabelerin harflerine de hiç benzemiyorlardı. Halbuki Kiril alfabesi, tek kelimeyle: Yunanlıydı. Bundan dolayı, bu alfabenin varlığı IX. yüzyılda, bir keşif olarak kabul edilmemiştir. Onların arasında sadece yedi harf Yunan alfabesine ait değildi. Bu yedi harf Glagolitik alfabaden alınmıştır".

Gerçi, N.M. Karamzin'in görüşüne göre: Glagolitik alfabenin harfleri "kargacık-burgacık" olduğu için Slav dilinde tutunamamıştır. Ama bu yapmacık bir tavır ve bir bahaneydi, çünkü Kirilitsa diye bilinen alfabenin harfleri, daha da az "kargacık-burgacık" değildi. Tabii ki, gerçek sebepleri başkaydı ve meşhur N.M.Karamzin'in de bu gerçek sebepleri bilmemesi mümkün değildir.

Türk lehçelerine has yumuşak "g" Slav dilinde var mıdır? Veya nazal ya da genzel sesler?... N.M.Karamzin aslen Kırım Tatarlarından olduğu için şüphesiz Türk lehçelerini iyi biliyordu... Hayır. Burada mesele harflerin "kargacık-burgacık" oluşu değildir. Ermeni veya Japon yazı şekillerinin Slav diline uygun olmayışı gibi, Glagolitik alfabe de Türk diline kıyasla sesleri az olan Slav dili için uygun değildir.

Slav dilinde seslerin mahdud oluşu sebebiyle Yunanlılar, Slav dilini "biraz kaba" diye nitelendirmiştir. Öyle olması gayet tabiidir, çünkü bu dil, sert iklim şartlarında yaşayan insanların düşüncelerini ifade etmektedir. Roma tarihçisi Tacitus'un belirttiği gibi, böyle zor şartlarda yaşayan ve hayvan yetiştiren göçmenlerin "yumuşak" kültürel geleneklerinin olması imkânsızdır.

Orhun yazısının değiştirilmesiyle meydana getirilen Glagolitik alfabe, Büyük Kavimler Göçü'nden sonra Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Orhun yazısını Avrupa'ya

ilk olarak IV.-V. yüzyıllarda Atilla'nın akıncıları ve onların selefleri getirmişlerdi. Orta Avrupa sakinlerinin sözlerini kâğıda aktarıp, zamana emanet edebilmeleri için, Türk Orhun Yazısı uzun süre tek imkânları olmuştur. Avrupa'nın bu bölge-
sinde bundan başka bir yazı olmamıştı.

Rus "vakanüvisleri", Kiril ve Metodiy'i "İlk Slav Eğitimcileri" olarak gösterip, ihtiyar Kiril'i (daha doğrusu Konstantin'i) Kiev'e göndermişler, fakat çok önemli bir noktayı dikkate almamışlar. Çağının büyük temsilcileri olan Kiril ve Metodiy'in faaliyetleri pek çok kaynakta da kayıtlı olmasına rağmen; bu belgelerden Rus kaynaklı olmayanların hiçbirinde Kiev seyahati ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Bir grup rahibin veya sipariş üzerine "âlimlerin" yazdığı bir tarihe sahip olan ülkede kaçınılmaz bir neticeyle yeni bir işgüzarlığın kurbanı olmuşlardır.

Kardeşlerin "Protobulgar" veya Kilise Slav hayatı yorumu Yunan Kilisesi tarafından ileri sürülmüştü. Büyük Bozkırda trajik anlaşmazlık işte, bu tezle ortaya çıkmıştı. Avrupa'nın doğusunda hâkimiyet sağlamak için Bizanslılar, her adiliğe başvuruyordu. Bugün Çar Boris olarak tanınmakta olan Bulgar Hanı Bogur'u, Türk ve Vened haklarını eşitlemek için adım atmaya ikna ettiler. Başka bir deyişle, bir zamanlar köle olan Venedlere özgürlük vaat ettiler.

Bu yeni halk "Slavlar" diye isimlendirilmiş.

Sonra Bogur, Venedlerin eline silah vermiş ve hükümet darbesi yaparak kardeşlerine ihanet etmişti. Bu darbe sırasında, 52 asilzade Türk ailesi asiler tarafından katledilmiştir. Böylece taht için Bogur Han'a rakip olabilecek hiç kimse kalmamıştır. Sonra Türk dünyasına ihanet eden bu müptezel, 864 tarihinde, "yeni" Bulgar halkına Yunan Hristiyanlığını zorla kabul ettirmiştir. Vaftiz esnasında adını değiştirerek, vaftiz babası olan "Ayyaş"lığıyla şöhet bulan Bizans İmparatoru III. Mihail'in şerefine o da Mihail adını almıştır.

Kiril ve Metodiy kardeşlere, işte, bu yüzden ihtiyaç vardı: "Yeni" halk üzerinde, iktidarını asırlarca sürdürmek için onların eliyle yeni doğmuş Bulgar Slavlarının tarihi "yazılmaya" başlamıştır.

Türklerin yüzü Slavlaştırılıyordu... Daha doğrusu, öncelikle Kilisenin Slavlaşması sağlanıyordu.

Rusya Vaftizinin Perde Arkası

Slavların Hristiyanlaşması da yine bir sis perdesi ile âdeta gizlenmiştir. Gerçi, Bulgaristan'dan ziyade Rusya'da bu "sis perdesi" tamamen gayri ahlâki ve gayri ilmi kurallar ile oluşturulmuştur. Rusya'nın Hristiyanlaşması ile ilgili en önemli

resmi kararda yazılanların nerdeyse hepsi **tahmin ve uydurmalarla** doludur. Vaftiz tarihi de dahil.

Kiev şehri kurulmadan evvel, bu yerleri ziyaret ettiği ileri sürülen, Hz. İsa'nın ilk öğrencisi, Havari Andrey (Andreas)* hakkındaki vakayiname, belki de XII. asırda ortaya çıkmış bir mittir. Havari Andrey'in faaliyetlerinin anlatıldığı en ciddi kaynak sayılan Kayserialı Eysebius'un (*Pamphilus of Caesarea*) "Kilise Tarihi" adlı eserinde sunulan bilgilerin kaynağının Origenes Adamantius olduğu ifade edilmiştir. Ancak bu eserde, Havari Andrey'in sadece Skifiya'yi, yani Karadeniz'in kuzey kıyılarını ziyaret ettiğinden bahsedilmektedir". Büyük Bulgaristan Kağanlığı'ndan öteye hiçbir havari gitmemiştir.

Rusya'da asırlar boyunca sadece "yaratılmış kahramanlara" inanılmaktadır. Mesela, Havari Andrey'in, Slavların birinci vaftizcisi olduğu kabul edilmektedir. Hayır. Havarinin döneminde Slavlar yoktu! Demek ki, vaftiz edilecek kimse de yoktu.

Aslında Havari Andrey'in kadim Rusya "seyahati" başından sonuna kadar uydurmadır. L.Müller'in ifadesine göre: Rusya'da yayılan bu uydurma hikâye, insanlarda acıma duygusu uyandırmaktadır. Meselâ, Havari, İlmen Slavlarının buharlı hamamını görüp, çok hayret etmiştir. Bu efsaneyi uyduranlar, Slavların İlmen gölüne ancak V.-VI. asırlarda geldiğinin bile farkına varamamıştır? Yani Havari Andrey'in ölümünden 500 yıl sonra. Ayrıca, hangi "Rus hamamı" (Rus-skaya *banya*), söz konusu olabilir? Hamam, bir Türk keşfidir. "*Buana*", Çağdaş Rus dilinde: *Banya* kelimesi "buharın anası" veya "buhar banyosu" olarak tercüme edilir.

L.Müller, usanmadan ve yorulmadan "Rusya'nın Vaftizi" (*Kreşçeniye Rusi*) adlı çok önemli eserinde, Rusya tarihinin sıradaki bu efsanesinin, nasıl ortaya

* Havari Andrey Rusya'da "*Andrey Pervozvanniy*" olarak bilinmektedir. Çağdaş Rusya'da 13 Aralık'ta Rus Ortodoks Kilisesi Aziz Andrey'yi anmaktadır. Rusya tarihinde Andrey Pervozvanniy ismi büyük önem taşır, çünkü devletin tarihî varlığını simgelemektedir. Andrey Pervozvanniy, Rusya'nın resmî tarihine göre, İlk Vaftizcisi ve Maarifçisi olarak kabul görür. I.Petro döneminde Rus Donanmasının resmî bayrağında da yer almış. Ayrıca, en önemli devlet nişanı olarak 1698 kabul edilmiş (*Andreevskiy Orden*) ve 1917 yılına kadar uygulanmıştır. Bilindiği gibi, Sovyet döneminde dinî konular yasaklanmıştır. ÇN.

** "Skifiya"- eski Yunanlılarda genel olarak tarihi veya etnografik manada değil; coğrafi anlamda kullanılmaktadır. "Skifiya", Karadeniz'in kuzey kıyılarındaki yerleri ve orada yerleşmiş milletleri ifade etmektedir. N.M.Karamzin'in ifadesine göre: Yunanlılar, "cehaletten" kendileri dışındaki bütün Avrupa'yı ifade etmek için "Skif" kelimesini kullanmışlardır. (M.A.) Skif (Skit), "İskit" ve "Saka" kelimelerinin bir başka telâffuz biçimi olup, Saka Türklerinin bir süre hâkimiyetinde kalan coğrafyaya Skifya (İskitia) ve Sakaistan adı verilmiştir ki, Karadeniz'in kuzeyinden Hindistan'a kadar uzanan geniş bir coğrafyayı da ifade edebilir. ÇN.

atılmış olduğunu ustaca göstermektedir. Bu efsane yaratıcılarının ilham kaynağı: Cehalettir. Rivayeti ilk başta Kievliler ortaya attı; sonra da Novgorodlular bu efsaneyi tutup, yeni ilaveler yaparak, devam ettirdiler. Sonra bu rivayet bir kartopu gibi büyüyerek, kuzeydoğu yönüne doğru Hristiyanlığı kabul eden, Avrupa'nın en uç bölgelerine kadar yayılıp gitti.

Zira Slavlar kendileri için, bir tarihi köke ulaşma ve dünyaca itibar edilen mukaddeslere sahip olma ihtiyacı hissetmişlerdir. Bundan dolayı Havari Aziz Andrey'in Rusya "seyahati" baştan aşağı pek çok yeni uydurma ayrıntılarla doludur.

Maalesef, önümüze konulan bu hikâye, tarihi bir belge değil. Dolayısıyla konuşacak ve inceleyecek bir şey de yok. Bu bir apokrif, yani Kilisenin bile kabul etmediği ve şüphe uyandıran bir eser. İşte bu eser, Büyük Rusya Tarihinin önemli bir sayfasını oluşturmaktadır. Bu uydurmanın doğum tarihi, Rusya tarihinin büyük çabalar ile yeniden yazıldığı Vladimir Monomah'ın zamanlarına denk düşmektedir. Rusya'da 1102 tarihinde Büyük Knez'in soyundan gelen biri, Andrey adını almıştır. Aynı dönemde Havari Andrey adına açılan ve kutsanan Kiliseler ortaya çıkmıştır. Rusya'da önceden bilinmeyen bu "ilk vaftizci" şerefine, büyük ayin usulleri oluşmuş ve gelenek haline getirilmiştir.

Uydurma olduğu apaçık belli olan bu yalanlar, Rusya'ya nereden gelmiştir? Belki de gene Bizans'tan gelmiştir. Çünkü orada IX. yüzyılda Havari Andrey ile ilgili kendi efsaneleri vardı: Güya, Konstantiniye'nin temelini atmış ve orada ilk Hristiyan toplumunu kurmuştur. Ruslar da Havari Andrey'in seyahat güzergâhını biraz uzattılar. O kadar. Fakat Bizans daha dikkatli davranıyordu: Orada "havarinin seyahati" çok az hatırlanıyordu. Ancak yeri gelince. Bazı siyasi sebepler olduğunda... Böyle, uydurulmuş bazı "güzel" efsaneler, daha sonra bir milletin tarihi olarak önümüze konulmaktadır.

Rusya tarih bilimi, hiçbir şey bilmiyormuş gibi davranıyor. Hatta şimdiye kadar Rus Kilisesi'nin başında kimin olduğu, hangi dilde ayin yapıldığı ve Rus vaftizinin ne zaman ve nerede icra edildiğine dair malumatlara sahip değildir. Kilise'nin sözüne inandı ve sustu. Bu suskunluk ve durgunluk belki de daha iyi ve anlamlı bir işarettir. Çünkü çok ince bir konudur. Hiçbir şey bilinmiyor. "Boş bir alan". Dolayısıyla hakikate zarar vermemek için göz yummak belki de daha iyi.

Gene de çok ilginç olgular mevcut. Tam olarak bir tez ortaya koyamazsak da, bu olgular mevcut gerçekler üzerine düşünmemizi zorluyor.

Meselâ, Rusya'nın resmen vaftiz edildiği tarihten önce de Kiev başta olmak üzere diğer şehirlerde tapınaklar vardı. Bu, arkeologlar tarafından da ispat edilmiştir. Bizans tarihçilerinin ifade ettiği Poçayın Irmağı kıyısında bulunan Aziz

İlyâ Kilisesi faaliyetini sürdürmüştür. Şehirde başka Kiliseler de vardı. O kiliseler kimlere hizmet etmiştir?

Benimsenmiş ilmi görüşe göre burada bir şeyler bir biriyle uyuşmuyor.

Rusya'nın bilinmeyen "ilk vaftizinin" bir yorumu ortaya konulmuş. Daha baştan, bu yorumun temeli çok zayıf... Bunu tüm uzmanlar kabul ediyor. Ama bu rivayet yaşıyor. Çünkü tahmin için benzer gerekçeleri vardı. Konstantiniye patriği Fotios (820-890) bir mesajında, Varyagların da Bulgarlar gibi ilk defa, Hristiyan dünyası ile IX. yüzyılın altmışlı yıllarında tanıştığını ifade etmiştir.

Aynı metinde daha başka önemli şeyler de ifade edilmektedir. Mesaj'ın yazıldığı zamana yakın dönemde, Kievliler kendi Piskoposlarına ve Bizans'ın da yakından tanıdığı bir dini hiyerarşiye sahipti! Ancak, Kiev Rusyası'nda Piskoposluk ne zamana kadar mevcut olmuştur? Ne kadar güçlü olmuştur? Metropoliti kimdir? Bugüne kadar bu sorulara açıklık getirilmemiştir.

Fotios'un rivayetlerinin, İmparator Constantine Porphyrogenitus'un eserleri ile karşılaştırması da konuya bir açıklık getirmemiştir. Konstantin, dedesinin biyografisinde: Kievlilerin vaftizini, dedesi I.Vasili Makedonyanın ile Patrik İgnatius'un yaptığını açıklamaktadır. Peki, şimdi her şey yerine tam oturmuş mu? Hayır. Buna bir ayrıntı engel olmaktadır. Patrik Fotios bu tarihten daha önce yaşamıştır. Eğer Patrik Fotios'un yazmış olduğu eser Kiev'deki Hristiyanlarla ilgiliyse, Patrik İgnatius'un ilk vaftizi yapmış olması mümkün değildir.

Bu durum bizi tartışılmayacak kadar açık bir neticeye götürmektedir: IX. yüzyılda Ukrayna'da Hristiyan gelenekleri mevcuttur. Demek, "Rus" olarak adlandırdığımız ülkede vaftiz, Varyagların gelişinden önce yapılmıştır. İnanılmaz, ama gerçek. Başka varyantları yoktur.

Hristiyanlık gelenekleri, Kiev şehrinin Helg (Oleg) tarafından zapt edildiği zaman da değişmemiştir. O zaman 862 tarihinde, Rusya'nın resmi olarak vaftiz edildiği tarihten yüzyıl önce, bu Varyag haydudu, Kievlilere, kendi Odinova inancını kabul ettirmek istemesine rağmen, onlar cesaretle karşı durdular. Daha sonra Pagan Varyaglar kendi iradeleriyle haçı kabul etmişti.

Kim bilir, belki de bundan dolayı; özel bir ruh taşıdıkları ve Tanrı'ya sevgi besledikleri için Ukraynalılar "*hoho!*" diye adlandırılmıştır. "*Hoho!*" kelimesi Türkçe'de ulvi manası ile "Gök'ün oğlu" anlamına gelmektedir. "Gök oğulları" ölüme karşı Aziz Georgi adasında toplanıp, Poçayın Irmağı kıyısındaki Aziz İlyâ Kilisesi'ni ziyaret etmişlerdir. Kiev'i zapt eden Rus (İskandinav) Knezleri döneminde bile Hristiyanlar mevcuttur. Onlar nereden gelmişti?

İşte bilinmeyen ayrıntılar burada ortaya çıkıyor. Gerçekten "yalanın ayakları kısa". Meğerse Doğu Kilisesi'nin Patrikhanesi bugünkü Rusya'nın kapsadığı bölge-

de faaliyet gösteriyordu. 304 tarihinden itibaren Kafkasya'nın Derbent şehrinde. Başında Türk din ruhbanı vardı. Avrupa ve Orta Doğu burada istavroz çıkartıyordu. Buradan Ermeni Kilisesi'nin kurucusu Maarifçi Georgi, atlılar eşliğinde, çarın at arabasında, Kutsal Haçı Avrupa'ya götürüyordu. Gürcü, Alban, Suriyeli, Kopt ve Bizans Piskoposları ibadetlerini burada yapmıştı. Bunların hepsi 325 tarihinde yapılan Dünya Konseyi'nden önce olmuştur. Bunlar nasıl unutulabilir.

Dünyanın en eski tapınakları Rusya'da bulunuyor, ama bilinmiyor. Çünkü Tarihin bir devri tamamen silinmişti.

Bir Hristiyan'ın 449 tarihinde Efes Kilise Konseyi'nin Kiev'in, daha doğrusu Beştau'un da dâhil olduğu İskit Patrikhanesini onayladığını bilmemesi affedilemez. Demek, Kievliler daha önce Hristiyanlığı kabul etmişti.

"Geçmiş Yılların Hikâyesi" (*Povest Vremennih Let*) adlı meşhur vakayiname-de sadece Rusya vaftizi hakkında değil, başka konularda da efsanevi hikâyelere yer verilmektedir. Mesela, Kiev prensesi Helga'nın (Olga) Bizans İmparatoru VII. Konstantin ile nişanlaması da bu çeşit efsanevi hikâyelerden biridir. Bir Bizans tarihi uzmanı, bu vakayinamede yapılan hileyi muhakkak bulurdu. Meğerse İmparator Konstantin, Kiev prensesinin kendisini ziyaretinden önce Çariçe Elena ile evliymiş; ancak imparatorun başka bir evlilik yaptığı hiçbir zaman söz konusu bile olmamıştır. Helga Konstantiniye'ye geldiği zaman zaten Hristiyandı! Dolayısıyla Helga'nın Bizans'ta vaftiz edilmesi söz konusu bile değildir.

Anlıyorum, bu konuda kesin yargı sahibi olmak çok zor, çünkü çok ince bir konu: Her doğruya karşı Rusya, temeli olmayan itirazlar ileri sürmektedir. Ama ah şu gerçekler, gerçekler... Rus prensesinin ziyaret heyetinde bulunanlardan biri Kiev Papazı Grigori idi. Bu durum belgelerle ispatlanmış, dolayısıyla inkâr edilemez bir gerçektir. Prensesein Konstantiniye'de törenle karşılandığı, imparatorun ailesini ziyaret ettiği ve bu ziyaret sırasında Çariçe Elena ile kısa bir dostluk kurduğuna dair malumatlar bugüne kadar muhafaza edilmiştir. Putperest biri Konstantiniye'de hiçbir zaman böyle karşılanmazdı.

O halde Helga, ne zaman ve nerede vaftiz edilmiştir? L.Müller'in tahminine göre, putperest eşinin vefatı tarihi olan 944 yılı baharı ile 946 yılı arasındadır. Eğer yetişkin bir insanın vaftiz ayınının aylar sürdüğü hesaba katılırsa, prensesein vaftiz edilme tarihinin galip bir ihtimalle 945 yılı olduğu ortaya çıkar.

Elbette, "büyük ihtimalle" ifadesi "nihaî karar" anlamına gelmez.

Vaftiz edilen her yetişkin insana tatbik edilen vaftiz ayini, mutlaka geçilmesi gereken beş mütevali süreçten oluşmaktadır. Bundan dolayı bu bir birini takip eden beş mütevali tören, süreci uzamaktadır. Birileri için en az 4-5 ay olan bu süreç, başkaları için yıllarca sürebilirdi.

Kiev prensesi Helga'nın vaftiz edildiği yer tespit edilememiştir. Kiev veya o zamanlar Biryaneçsk diye adlandırılan Bryansk (*Birinci*) şehri İskit Patrikhane-sinin ruhanî başkenti olabilir; ama Konstantiniye'nin olması mümkün değildir. Helga'nın vaftiz edildiği yer Bizans değildir.

Kiev prensesi Helga'nın Bizans ziyaretinde pek çok bilinmeyen unsur vardır. Ziyaretin gayesi belli değildir. Kiev prensesi imparator ile acaba hangi konuları görüştü? Belki, henüz kurulmuş olan yeni Kiev Rusyası'nın devlet olarak uluslararası statüsü görüşme konusu olmuştur. Belki de, bazı dini meseleler tartışılmıştır. Çünkü Kiev prensesinin Konstantiniye'ye gelmeden önce vaftiz edildiği bilinmektedir. Ya da Prenses Bizans'a, Rusya adına arabuluculuk yapmak üzere gelmiştir. Ancak bu da kesin olarak belli değildir.

Nitekim bu ziyaret belli bir sonuca ulaşmamıştır. Bu ziyaret Kiev Rusyası ile Bizans münasebetlerine hiçbir yenilik ve değişiklik getirmemiştir.

Fakat Helga'nın Konstantiniye dönüşünden sonra bir ayrıntı dikkat çekmektedir. Bu önemli ayrıntı Rusya tarihine hiç yansımamıştır. Halbuki Magdeburg'lu Piskopos Adalbert'in prenses Helga'nın ricası ile yaptığı Kiev ziyareti hakkındaki bilgiler, bütün detaylarıyla Adalbert'in kronolojik sıraya uygun olarak tuttuğu hatıralarında mevcuttur. Bu gerçekleştirilen ziyaret, Kiev şehrini görmesi, gezmesi ve tanınması bakımından gerçekten çok güzeldi; ancak Kievlilerin onu çabucak geri göndermesi piskoposu derin hayretlere düşürmüştü. Kievlilerin dini mülahazalardan kaynaklanan sebeplerden dolayı, Piskopos Adalbert'in ziyaretini uygun görmedikleri adı geçen kronolojide etraflıca anlatılmaktadır.

Piskopos Adalbert'in hatıralarından anlaşıldığı üzere genç bir Hristiyan olan Helga, Doğu ve Batı Kiliseleri arasındaki farkı görememiştir. Ancak, Prenses Helga'nın bu farkı neden göremediği bazı yeni fikirlerin doğmasına sebep olmuştur. Bir ihtimal: Piskoposun Kiev'e davet edilmesi basit bir rastlantı sonucu mu olmuştur?

Kievliler, Doğu Kilisesinin saliki oldukları için Piskopos Adalbert'i kovdular. Demek ki, kendi prenseslerine nazaran dinlerinin ince ayrıntılarını daha iyi biliyorlardı.

Rus Hristiyanlığının esas temeli, unutulmuş Kadim Ortodoksluk dinidir. Alman tarihçisi L.Müller, Kiev Knezlerinden putperest Rus Svyatoslav ve Yaropolk'un neseplerini araştırırken, bazı yeni bilgilere ulaşmıştı. L.Müller, Yaropolk ile kardeşi Vladimir'in (Voldemar) annelerinin ayrı oluşuyla ilgili bilinen bu duruma çok özel bir önem atfetmektedir. L. Müller, adım adım bu iki kardeşin hayat hikâyelerini araştırırken, X. yüzyılın 70. yıllarında, dikkat ediniz: Rusya'nın vaftizinden, yani Hristiyanlaşmasından önce Kiev'de yaşayan İskandinav Varyag toplumunda, Hristiyanlık fikirlerinin çok popüler olduğunu tespit etmiştir. Bu dönemde Kiev'i,

Knez Yaropolk yönetiyordu ve onun eşi de Hristiyan idi; Voldemar (Vladimir) ise, X. yüzyıla kadar Hristiyanlığı bilmeyen, Novgorod'daki Venedlerin başındaydı. Bu durum pek çok şeyi, zaten açıklıyor. Meselâ, Knez Voldemar'ın bütün hareketlerinde putperestlik psikolojisi ve davranış biçimi net bir şekilde görünmektedir. Voldemar'ın Kiev'i zapt ettikten sonra, yaptığı ilk iş, pek çok Hristiyan'ı alenen idam etmesidir. Daha sonra da putperestlik âdetlerinden kaynaklanan tarzdaki eğlence ve sefahat âlemlerine aynen devam etmiştir.

Hâlbuki bu Knez, Rusya tarihine, güya Rusya'yı Hristiyanlaştıran bir vaftizci olarak girmektedir.

Ahlâk yoksunu bu Kneze 987 tarihinde ne olduğu bir bilmece olarak kalmaktadır; bu gidişle ebediyen kalacağa da benzemektedir. "Geçmiş Yolların Hikâyesi" adlı vakayinameye göre, Knez o yıl, kendisi için bir din seçmek maksadıyla bir Hristiyan, bir Yahudi ve bir Müslüman din adamını davet etmiştir. Ve seçmişti. Halbuki seçmeye ihtiyacı yoktu.

Hayır. Onun bir tercih meselesi vardı. Ama onun için dinî bir tercih değil; tamamen jeopolitik bir seçim söz konusuuydu. Bu seçimin konusu: Kiev Rusya'sının uluslararası ilişkilerinde hangi tarafta bulunacağını tespitidir. Voldemar (Vladimir), elbette bu konuda istişare için hiç kimseyi davet etmemiştir. O, kendiliğinden Bizans'a gitmiştir. Knez Voldemar'ın bakış açısından, Batı dünyası yerine Doğu'ya yönelme, Rusya siyaseti için daha faydalı ve doğru bir seçimdir. Bu seçimin temeli Doğu ve Batı coğrafi bölgeleri arasında basit bir tercih değil; fakat bu farklı iki bölgenin dinleri arasındaki farka dayalı bir tercih... Rusya için kendi sınırları içinde hapsolmak, dünya siyasi hayatından, medeniyetten ve dünya ticaretinden dışlanmak demektir.

Rusya ve Knezin kendisi nerede vaftiz edilmiştir? Bu o kadar da önemli miydi? Yunan Kilisesi'nde bile **Rusya'nın vaftiz tarihi kaydedilmemiştir**. Bizans tarihçisi Psell ve diğerleri, XI. yüzyılın ortasında Rusya'nın hâlâ putperest bir devlet olduğunu kabul etmişlerdir.

Rusya'nın vaftiz edilmesi hakkında, eğer Bizans'ın bile bilgisi yoksa, Kiev Knezi haçı kimin elinden almıştır? Bu esrar perdesi bugüne kadar bir türlü aralanamamıştır. Bu bir devlet sırrıdır.

Tarihi Yeniden Yazmak

Bilmeceler, sırlar... Bir sır; bilinçli olarak bir esrar perdesinin arkasına saklanarak, Rus okuyucusundan gizlenmiş Kiev Rusyası ile Bizans arasında bir ŞEY...

Rusya'da bu gizlenen ŞEY, hakkında konuşulmaması için özel bir çaba harcanıyor. Sanki hiç olmamış gibi.

Bu ŞEY'in adı "Deşt-i Kıpçak"; Avrupalılar ise buna "Büyük Bozkır" derler. Bu bir Türk devletiydi, ortaçağ dünyasının en büyük devleti. Çoğu hadiselerin akışına ve oluşmasına yön veren bir ülke. Bu özelliğinden dolayı Rusya tarihinde bütün hadiselerin anlatımında ve yorumlanmasında önemli ve fahiş yanlışlıklar mevcut. Ama "mızrak çuvala sığmaz" deniyor... Bu gerçeği nasıl anlamazdan gelmişler de döneminin en büyük devleti olan Deşt-i Kıpçak'taki devleti gizlemeye çalışmışlardır.

Başlangıç olarak fena sayılmaz.

Bu kitabın asıl konusu olan esrarengiz Deşt-i Kıpçak ile ilgili söze başlamadan önce Rusların (İskandinavların), tabii olarak Varyag isimleri taşıdığı ve sonradan saf "vakanüvislerin" çabaları ile bu adların Slav tarzına uygun olarak değiştirildiğinin, altını çizerek belirtmemiz gerekiyor. Mesela, *Helga* ismi *Olga* olmuş; İngvar - İgor; *Voldemar* - *Vladimir* olarak değiştirilmiştir. O devirlere ait resmi belgelerde, X. yüzyıl Kiev hükümdarları olarak, *Helga* veya *Helg*, *Volde-mar*, *Hunnar*, *Vermund*, *Faulf* ve *İngald*'in adları geçmektedir.

Slavlar, kadim Kiev'in hiçbir döneminde iktidarda olmamıştır. Kiev Knezleri ile Bizans arasında 911 tarihinde yapılmış olan antlaşmanın metni de buna tartışılmaz bir delil olmaktadır. Antlaşma şöyle başlıyordu: "*Rus (İskandinav) soyundan olan biz: Kari, İngelot, Farlof, Veremid, Rulaf, Gudı, Raul, Karn, Flelaf, Rüar, Aktut-ruyan, Lidulfost, Stemid...*" İşte, bu isimler Rus (İskandinav) devletini temsil etmiş; onlara Rus (İskandinav) devleti adına görüşmelerde bulunma yetkisi verilmiştir.

Ünlü Rus tarihçi V.O. Klüçevski'nin (1841-1911) ifadesine göre: İlk Rusların (Varyagların) ve onların muhafız birliklerinin isimleri esasen İskandinav isimleridir.

Meselenin özü, sadece bu insanların hangi dilde konuşup, belgelerini hangi dilde yazmış olduğu meselesi değildir. Mesele daha derindir. Yukarıda anılan antlaşmanın 7. ve 8. maddelerine göre: Rusların (İskandinavların) ve Yunanlıların esir olarak satılması ve satın alınmasının mantıken imkânsızlığı tespit edilmektedir. Çünkü onlar iki özgür halktı. Fakat aynı durum Venedler için geçerli değildi. Zira X. yüzyılda Ruslar, Slavları "canlı mal" olarak görmüş ve onları önemli bir gelir kaynağı olarak değerlendirmişti. Ruslar (İskandinavlar), Bizans'ta ve diğer doğu esir pazarlarında Slav esir ticareti yapmışlardı. Bu esir ticareti ile ilgili Constantine Porphyrogenitus'un, Bizans imparatorunun ve diğer tarihçilerin eserlerinde geniş bilgiler mevcuttur.

N.M. Karamzin'in, Slav dili ile ilgili kaçamak düşüncelerinin hiçbir ilmi temeli yoktur. Çünkü 911 yılında yapılmış olan ve yukarıda anılan antlaşmanın dili

hakkında ileri sürülen tezin doğru olabilmesi mümkün değildir. Anılan antlaşmanın o devrin herhangi bir dünya dilinde yapılmış olması mümkündür. Ancak bu dillerin arasında Slav dilini saymak yine mantıken mümkün görünmüyor. Çünkü tarihin hiçbir döneminde hâkim milletler, bilhassa devlet antlaşmalarında kölelerinin dilini kullanmamıştır.

Eğer antlaşmanın kaybolan bir ikinci nüshası var ise, bu nüsha büyük bir ihtimalle, o devirde Deşt-i Kıpçak'ta hüküm süren kavmin dili olan eski Türk dilinde yazılmıştır. Yaklaşık beş asır boyu Bizans ve Skitiya arasındaki yazışma ve muamelelerin eski Türk dilinde yapıldığı artık apaçık bilinen bir gerçektir. Varyagların Kiev ve çevresinde sürdürdükleri hâkimiyet döneminde Türk dilini öğrenmiş olmaları ve kullanmaları çok uzak bir ihtimal değildir. Bunu Varyagların arkeolojik eserleri de doğruluyor.

Maalesef Kiev Rusyası'nın yazılı belgeleri esrarengiz bir şekilde kaybolmuştur. Bunların sebebi bir yangın değildi... Varyagların saldırıları da değil...

Rus vakayinameleri konusunda döneminin önemli uzmanlarından Profesör A.A.Şahmatov (1864-1920), "Geçmiş Yılların Hikâyesi" (*Povest' Vremennih Let*) adlı vakayinamenin zaman içerisinde en az iki defa, tamamen tashih edilmiş olduğunu tespit etmiştir. Yeni nesillerin "vakanüvisleri" de metni iki defa değiştirmişti. Ondan sonraki araştırmacılar da bu eserin, bazı parçalarının en az beş defa esastan değiştirilip düzeltildiğini tespit etmişlerdi. Bunun neticesinde tarihin karaları ağartılmış, hamlıklar da bu yolla olgunlaştırılmıştır.

Böylece Nestor'un çalışmalarının özü tamamen yok olmuştur.

A.A. Şahmatov bu kronolojik uydurmaları inceleyip, Rusya'nın esas vakayinamesi sayılan eserin metninde, 945 tarihine kadar yer alan **sadece dört tarihî epizotun gerçeklere uygun olduğunu** açıklamaktadır. Diğer parçalar ise, eserin düzeltilmesi ve değiştirilmesi sırasında görev alan "yazarların" vicdani kanaatlerinden kaynaklanmıştır. A.A. Şahmatov'un düşüncesine göre, diğer tarihî eserler gibi vakayinameler de, Rusya'da ahlaki değerleri yüceltme yerine; efsanelere ve uydurmalara dayandırılan devlet siyaseti hedefleri uğruna kullanılmaktadır. Âdeti, efsaneler gerçeğe tercih edilmektedir.

P.N. Milükov'un 1898 tarihinde kaleme aldığı ilmi çalışmasında ileri sürdüğü fikirlere hak vermeliyiz: "XV. yüzyılın sonu ve XVI. yüzyılın başlarında onlar, yani Moskova vakanüvisleri, geçmiş siyasi niyetlerle kendilerince uygun yorumlara tabii tutup, bilim dünyasına gerçekler yerine bir kaos sunmuşlardır. Bunun neticesinde de Moskova'da hüküm süren iradenin bütün Rusya'ya, eski Kiev'in mirasına ve Bizans İmparatorluğu'nun bütün değerlerine sahip olduğuna dair Moskova siyasi iddialarını ispatlamak için resmi efsaneler yaratmışlardır".

XV. yüzyılın sonu ve XVI. yüzyılın başlarında meydana gelen bu yeni tarih yorumu hareketinin tabii neticesi olarak, Rusya'da "moskallık" cereyanı başlamıştır. İşte bu dönemde tarihi yeniden yazmak ve uydurmalara dayalı bir tarih oluşturmak, Rusya'da bir kaide haline getirilmiştir*. Böylece Rusya'da "Moskal Hikâyeleri" devri başlamış ve tarihteki yerini almıştır.

Rusya tarihi, bugün görüldüğünden tamamen farklıdır. "Klişeleşmiş ve kanunlaşmış tarihî mitlerden ancak tarih yazıcılığı eleştirisi yöntemleri ile arındırabiliriz" diyor V.L. Yanin bin defa haklıdır.

"Tarihi, tekrar ve siyasi niyete uygun yazma" hadisesini başlatan Vladimir Monomah, 1116 tarihinde Peçersk Manastırı'ndan Nestor'un elyazmasını müsadere ettirip, kendisine ait Viduvitsk Manastırı'na aldırıştır. Manastırın başrahibi Silvester tarafından Rusya tarihi ilk defa burada "yeniden yazılmıştır". Slav terbiyesiyle büyüyen Knez Vladimir, Rusya tarihini Slav tarihi olarak görmediğinden bu "yeniden yazma" sürecinden memnun olmamıştır.

Bunun üzerine bu "yeniden yazma" hadisesinden iki sene sonra Vladimir Monomah'ın büyük oğlu, Rusya'nın en katı redaktörü olarak kabul edilen Knez Mstislav tarafından hazırlanan yeni bir metin ortaya çıkmıştır.

İngiliz kralının torunu ve İsveç kralının eniştesi olan Knez Mstislav, Novgorod'da Slav ve Varyag törelerinin güçlü savunucusu olan Boyar Hanedanı içinde eğitim görmüştür.

Kendi düşünceleri doğrultusunda yeni bir Rusya tarihi yazan Knez Mstislav bu yeni redaksiyonda Slav Novgorod'u Kiev Rusyası'ndan daha yakın ve daha sıcak göstermiştir.

* "Akademisyen tarihçiler" Rusya'nın olağan tarihini yazarken, gerçek belgeler yerine vakayinamelerdeki efsanelere başvurmayı tercih etmişlerdir. Bunun neticesinde de her zaman olduğu gibi tartışılmaz gerçek olgulara rağmen hakikat, sert parti sansürünün önünde geri çekilmek zorunda kalmıştır. Haberleşme tekeliinden istifade eden Akademisyen B.A. Ribakov gibi bilim adamları da yeni efsaneler uydurarak, okuyuculara cehalet ve sahte vatanseverlik duyguları aşılamıştır. Eğer kendi maksatları için mevcut efsaneler yeterli değilse, diğer komşu milletlerin mit ve efsanelerini kullanmışlardır. Mesela, Kiev şehrinin çok daha eski zamanlarda kurulduğunu ispatlayabilmek için bazı Ermeni efsanelerini kaynak olarak göstermektedirler. Ancak, bütün Rus âlimlerinin de o kadar çok ileri gittiklerini söylemek doğru olmaz. Akademisyen V.L. Yanin 1994 yılında, bir ara sansürün zayıfladığı dönemde: "IX.-XII. yüzyıllarda vuku bulmuş hadiselerin esas bilgi kaynağı vakayinamelerdir. Bu vakayinamelerin ancak son yüzyıllardaki redaksiyonu muhafaza edilmiştir. XII. yüzyılın başında yazılmış esası, zaten efsanevi parçalar ile doludur. Bu mitoloji parçalarının iki-üç katına çıkarılmış olduğu, yani vakayiname efsanelerine araştırmacıların uydurduğu yeni efsanelerinin eklendiği apaçık görünmektedir", diye yazmıştı. (M.A.)

Knez Mstislav'ın büyük çabaları sonucu, bu yeni metinde Novgorod, Kiev'i gölgede bırakmıştır. Rusların (İskandinavların) zapt etmesinden önceki Ukrayna'nın bütün tarihi tamamen silinmişti; böylece Kiev şehri yaklaşık 300 sene gençleşmiştir. Varyaglar'ın tarih içindeki rolü de yeni bir şekilde "koruyucu" ve "kurtarıcı" olarak gösterilmişti. Hatırlıyor musunuz metindeki ifadeyi: "Bizi yönetmek ve bize sahip olmak için geliniz".

Varyagların kanatları altında Venedler dik durmaya başlamış ve kendilerini "Slav" olarak adlandırmışlardır; tarihî bir yüze kavuşarak ve Rusya'da güneş altında yer edinmişlerdir. Kölelik bitmişti, tarihlerindeki "esaret" sayfası kapanmıştı. Bu geçmişi hızlı olarak unutmaları gerekirdi.

Ve böylece Kiev'in, Helg tarafından istilası silinmiş oldu. Ukrayna kağanı Askold'un öldürülmesi de yok oluvermişti. Kimsenin duymadığı Kıy hariç hiçbir şey kalmamıştı. Kıy, tamamen uydurulmuş bir kahramandı. "Slav-Norman tarihinin Redaktörü" Knez Mstislav, mantığa sığmayan karmaşık şeyler bırakmış; ama bu karma-karışık şeyler sonradan Rusya Devleti tarihine dönüşmüştür. Nestor'un elyazmasında gösterildiği üzere, V. yüzyılda kurulan Kiev ile ilgili tarihi bilgiler tamamen silinmiştir.

Yeni Ruslara (Slavlara) Kiev Rusyası'nın, V. yüzyıldan daha önceki tarihi sayfaları gerekmemiştir.

Bu art niyetli redaktör, yazdıklarının inandırıcı olmasını sağlamak için, güya Kiev'i kuran Slavların şeceresini verme ihtiyacı hissetmiştir. Halbuki bu redaktörden önce hiç kimse Kiev'i kurduğu zannedilen Slavların nesepleri hakkında hiçbir şey duymamıştı. Onlar Dinyeper'de yoktu.

Onun bu uydurmalarına sonra yenileri de eklenmişti. Moskova'yı Rusya'nın merkezi yapmışlardı. Moskova Nehri'nin civarında, Fin-Ugor halklarının yaşadığı bu bölgeye bitişik doğu ve güney bölgelerinde ise, Türklerin yaşamış olması kimseyi durdurmaya yetmedi. Buralarda 'Slav' yoktu. XIII. yüzyıla kadar da böyle devam etmişti. Bu iki yerli halk farklı zamanlarda Moskova Knezleri'nin egemenliği altına girmişti; bugün onlar "Rus", "Slav" diye adlandırmakta ve Moskoviya da Rusya'nın merkezi kabul edilmektedir.

Köklerimizi bilmememiz ve kendimizi unutmamız için Rusya tarihi pek çok kere tekrar tekrar yeniden yazılmıştır. İnsanların kendi soylarını, kendi törelerini, yüzlerini ve gerçek akrabalarını unutmaları için her şey yapılmıştır; halen de yapılmaktadır. Çünkü ezilen ve horlanan halkların bu değerlere ne ihtiyacı olabilir ki...

"Sarih Belge Yetersizdir"

Tekrarlıyorum: Bugünkü Rusların ataları Venedler kadim zamanlardan beri Karpat Dağları'nın kuzeyinde Fistül ve Oder nehirlerinin arasındaki bölgede yerleşmiştir.

Harvard Üniversitesi profesörlerinden R. Pipes'a göre: "Slav tarihinin öncesi az biliniyor. Arkeolojik bulgulara dayanarak, belli bir etnik veya ırk grubu ile bağlantı kurmak mümkün değildir. Yıkılmış taşlarda rastlanan fosilleşmiş dillerin kırıntıları veya seyyahların eski tarihi yazılarında rastlanan, yok olmuş ulusların etnik isimleri bir sürü teori yaratmış olmasına rağmen sarih bilgiler çok azdır".

Tarihçi Jordanes de VI. yüzyıla ilgili ilmi çalışmalarında Plinius ve Tacitus gibi, Est ve diğer Baltık ulusları ile komşu olan Venedlerden bahsetmektedir. Jordanes'e göre: "*Venedler, genel olarak askeri kabiliyetleri ile değil; fakat kalabalık oluşları ile tanınmışlardır*". Venedler, Kuzey Denizi'ne dökülen Eridan Nehri'nden topladıkları kehribarları Yunanlılara satmışlardır. Homer'in eserlerinde buna dair pek çok bilgi var. Eridan Nehri büyük bir ihtimalle bugünkü Daugava Nehri olmalıdır.

N.M.Karamzin'e göre: "Alman Slavları da Tuna Slavları gibi nehirleri, gölleri, kaynakları ve ormanları tanrılaştırıp, onların görülemeyen kudretleri için kurbanlar adamışlardır. Bu batıl inanç sahiplerinin itikatlarına göre, bu ilahlar bazı zamanlarda kendilerine ihtiyaç duyan insanlara gelir, onlarla konuşur ve önemli olaylarda etkili olurdu. Mesela, bu inanca göre: *Retrskoye Gölü Tanrısı*, Slav milleti büyük tehlikelerle karşılaştığı zamanlar yabani domuz kılığına girip, gölün kıyısında dehşet verici bir ses ile böğürerek, dalgalar arasında kayboluyormuş. Görüldüğü gibi, Rus Slavları da nehir ve gölleri kutsallaştırmaktadır".

Ve devamla: "Birçok Slav halkının yaşadığı bölgelerde bulunan kutsal korularda hiçbir zaman kılıç sesleri duyulmaz ve en kindar düşmanlar bile, bu koruların içinde bir biriyle savaşırmazdı". Bu korularda putperest Slavlar ancak dua etmek için ve dini bayramlarını kutlamak için toplanırlardı.

Henüz bir devlet yapısına sahip olmayan göçebe hayvan yetiştiricileri, kabileler halinde yaşıyorlardı. Onların kültür seviyesi diğer komşu halkların onları benimseyip, onlardan bir şeyler alması için yeterli değildi. Hiçbir şey. Dolayısıyla onların kadim vatanında, onlara ait arkeolojik buluşlar beklemek zor.

Slavların yaşama biçiminin basitliği bir cümle ile ifade edilirse: "Onlar, evlerini hırsızlar gibi saklıyorlardı". Savaşa giderken veya düşmanlarından gizlenirken, Slavlar basit eşyalarını yere gömerlerdi. Mallarının ağırlığı ile kendilerini sıkıntıya sokmamak, bu milletin önemli bir töresi idi.

Venedler, V. yüzyılın ortasına kadar, Hunlar gelmeden önce Avrupa'nın merkezinde yaşıyorlardı. Yunanlılar, Türk-Kıpçakları "Hun" diye adlandırdı. Atilla Avrupa'ya geldi ve onu kendine göre yeniden biçmeye başladı. Büyük Kavimler Göçü bu dönemde sonuna yaklaşıyordu.

Kavimler Göçü sırasında, Venedler ayrı ayrı kabileler halinde nasiplerini aramak için Avrupa'nın çeşitli bölgelerine, bilhassa ormanlık bölgelere dağılmıştı. Buldukları her yerde gizleniyorlardı. İlmen Gölü'nün zor erişilir bataklık ve ormanlarında ilk Slav evlerinin bacaları tütmeye başlamıştır. Orman sakinleri o zamanlar henüz ev yapmaya başlamamışlardı. Yapamıyorlardı.

Kaderine boyun eğen Slavların sert tabiat şartları karşısında ve yabancı milletler arasındaki durumu elbette, oldukça zor olmuştur. Bunun en tipik göstergesi, belki de, Slavların uzun zaman Avrupa ve Doğu'nun esir pazarlarında "canlı mal" olarak değerlendirilmeleridir. Bunun sonrasında, kendilerini bile koruma istidadı olmayan Slavlar, başkalarını koruma ve onlara hizmet etme durumuna gelmiştir.

Avrupa, 591 yılının baharında Bizans'ta yakalanan üç Vened'in varlığından sonra, tarihte ilk defa "*slovini*" ismi ile tanışmıştır. Bu yakalanan ve esir edilen Slavlar hakkındaki belgeler, Mısır kökenli Bizanslı Teophylaktos Simokattes'in "Tarih" adlı ilmi çalışmasında mevcuttur.

Aynı kaynaktan edinilen bilgilere göre: "Venedlerin yaşadıkları ülkede henüz demir bilinmediği için, onların silah taşımadıkları anlaşılmaktadır". Onlar, Bizans'tan çok uzaklarda yaşamışlardır. Bizans'tan buralara ulaşabilmek için aylar süren bir yolculuk yapmak gerektiği ortadadır. Belki de bu uzaklık, Bizanslıların, hiçbir şey istemeyecekleri, hatta bir savaş durumunda bile askeri yardım edebilme imkânları olmayan Venedlere karşı ilgisini azaltmıştır. Bu üç esir daha sonra, esir pazarında satılmak üzere, bugün Manastır diye bildiğimiz Geraklius'a gönderilmiştir.

Yani kaynaklardan anlaşıldığı üzere, bir karşılama töreni söz konusu bile değil. Fakat Rusya'da birileri, bu esirlerin sorgulanması hadisesini, Slavların "büyük bir törenle karşılanması" diye görmektedir. Böylece bizim ciltler dolusu tarihimize yeni bir efsane eklenmiştir. Rusya'da Slavlar hakkında az şey uydurulmadı! Halbuki bu bir günahdır; "Yalancı şahitlik yapma" denilmesine rağmen...

Gerçekten, Slavlar hakkında sahip olunan malumatlar az değildir; onların eski ismi olan "Vened" isminin neden değiştirildiği konusunda gerekli dikkat gösterilmemiştir. "Slav" adı nasıl ortaya çıkmıştır?

Ders kitaplarında yer alan ifade: "Her şeyden evvel, öncelikle 'söz' vardı". Acaba, öyle mi? Bir kabul meydana geldi: Slavlar, "konuşabilen insanlar". Fakat bu açıklama, Venedler'in V. yüzyıldan sonra sürdürdüğü hayat tarzlarına uygun

olabilir mi? Onların çok konuşmasına kim izin verirdi? Bizanslılar ve İskandinavlar onların ticaretini yapıyordu... Bu durumda konuşacak bir şey kalır mı?

Önce, eski zamanların Avrupa'sını bir tasvir edelim: Venedlerin vatanlarını düşman basmıştır; düşmanları ile savaşacak durumları ve yeterli kuvvetleri yoktur. Onları ne bekliyor? Ölüm. Esaret. Ve... Bu durumda Venedler ne yapabirdi? Kader onlara daha ne sunabirdi? Sadece kaçmak... Venedler yaşadıkları ovalardan kaçıp, Güney ve Orta Avrupa dağlarına saklanmışlar; bazıları ise, düşman süvarilerinin giremediği kuzey ormanlarına sığınmıştır. Bazıları, kaçmakla kurtulmuş ve korunmuştur. Bazıları ise korunamamıştır.

Esir düşen insanlar, kendileri hakkında ne diyebilirler? Ancak "*Mı sloveni*", yani "Biz avlandık"... Kelimenin kökü olan "*lov*": "Av, avlama, avlanan" anlamına gelmektedir; yani "esir" demektir. Theophylaktos Simokattes'in "Tarih" adlı eserinde de özellikle "*sloveni*" kelimesi kullanılmıştır. Eğer avlanmışsa, kimin tarafından? O zaman bütün Avrupa'yı fetheden Türkler, yani Kıpçaklar tarafından... Böylece "Vened" ve "Slav" kelimeleri eşanlamlı ve "köle, esir" anlamına gelir. Nerdeyse tüm Avrupa dillerinde de "*slav*", "*slev*" sözcükleri "esir" anlamına gelmektedir.

Bir örnek daha: 572 tarihine ait Bizans vakayinamelerinde "Bu zamanda Türk-Kıpçak olarak adlandırılan Hunlar..." ifadesine rastlanmaktadır. Demek, "Hun" ve "Türk" kelimeleri Yunanlılarda eşanlamlı kelimeler idi. Peki, Venedler Türk Kıpçakları nasıl adlandırmıştı? "Polovetsler" diye adlandırıyorlardı. İngiliz tarihçisi D. Fletcher'e göre, kadim zamanlarda "*po*" kelimesi "halk" anlamına gelmektedir. Buradan da "*po-lovets*", yani "avlayan halk" ifadesi doğmuştur. XVI. yüzyıl tarihçisi Maciej Miechowita* da aynı fikirde: "Polovets" kelimesi kadim Rus dilindeki "av" anlamına gelen "*lov*" kelimesinden türemiştir.

Bu açıklamaya belki itiraz edenler olabilir. Evet. Tartışmaya açık; belki şüphelendirebilir de. Kabul ediyorum. Ama bu açıklama hayatın inkâr edilemeyen gerçeklerine uymakta.

Bu konuda boş konuşmamak için tarihi belgelere başvuralım. Ünlü Rus tarihçi N.M.Karamzin'e göre, Rusya'da "Oleg devrinde" Polovetsler bilinmiyordu. Kievliler, Güney ve Doğu komşularını bu kelimeyle adlandırıyorlardı. Niye?

Çünkü Kiev'de iki dillilik hâkimdi. Şehirde iki dil kullanılmasına rağmen, devletin resmi dili Türk Diliydi. Türk dilinde ise, "*polovets*" kelimesi yoktu. "Kıpçak" kelimesi kullanılmaktaydı. Ama iktidara yeni hükümdar Knez Vladimir'in gelmesinden sonra, devletin dili olan Türkçe yerini Slav diline bırakmıştır. Böylece "Polovets" kelimesi kullanılmaya başlanmıştır. Gerçi, N.M. Karamzin, bu kelime-

* Maciej Miechowita (1457-1523), Rusya'da *Matvey Mehovski* olarak bilinmektedir. ÇN.

nin doğmasıyla yeni hükümdar ve yeni bir dilin hâkimiyetini değil, Kiev Rusyası sınırları içerisinde yeni bir "ulusun" doğmuş olduğunu ifade etmektedir.

Ama XI. yüzyılda ikinci bir Kavimler Göçü olmamıştır! Olması da mümkün değildir. Yeni bir halk nereden gelebilirdi? N.M.Karamzin de zaten, haklı olarak "milletler gökten inmez, yere de gizlenmez" demişti.

Hayalî bir "halk" haline getirilen Peçenekler hakkındaki hikâye de saçmalıklar ve mantıksızlıklara doludur. Peçenekler diye adlandırılan bu halk yeni bir halk değil; Peçenek adı Kıpçaklara verilen adlardan birisidir. "*Peçenek*" kelimesinin anlamı, harfi harfine: "*İtaatsizi kesendir*". VIII.-IX. yüzyıllarda Türk Bozkır kağanlıklarını bir devlet halinde birleştirmeye çalışan Doğu Kağanları'nın askerleri bu kelime ile adlandırılmıştır. Bu konuya sonra tekrar döneriz.

Slav tarihi ve kültürü konularında dünyada otorite olarak kabul edilen Richard Pipes'in "Eski Rejimdeki Rusya" (*Russia Under the Old Regime*) adlı kitabına tekrar dönelim. Pipes, VII.-IX. yüzyıl Doğu Slavlarıyla ilgili pek az belgenin incelenmesi neticesinde, bu devirde onların kabileler halinde teşekkül etmiş olduğunu belirtmiştir. Ormanlık sahalarda yaşayan Slavların büyük bir kısmı, çok ilkel usullerle, o zamanki hayat şartlarına en uygun olan tarımla meşgul olmuşlardır. Kestikleri ağaçların tomruk ve direklerini çeşitli işlerde kullanmak için ayırırken, kalan kütükleri ve çalıları yakıyorlardı. Bu ateşlerin sönmesinden sonra arta kalan potasyum ve kireç külünü de toprağı tarıma hazır hale getirmek için kullanıyorlardı. Tarımda kullanılan teknikler daimi bir hareketi gerektirmiştir. Bu hareketlilik ise tam manasıyla göçebe bir hayat tarzını yansıtır.

Fakat Amerikalı profesör bir önemli ayrıntıya dikkat etmemiştir. Bilindiği gibi, Slavlar henüz metalleri ve demir madenini bilmiyorlardı, dolayısıyla bal-talarının olması mümkün değildir. Belki de onlar ilkel çağlardaki gibi ormanı sadece yakmışlardı.

"Sınırsız yetkilere sahip olan Patrik, başka devletlerde de görüldüğü gibi kabile teşkilatlarına tamamen hâkim olmuştur. Hatta kabilenin bütün mallarına ve canlarına sahip olacak kadar hâkim olmuştur" diye devam ediyor Pipes. "Bu aşamada Slavların hukuki veya askeri vazifelerini yerine getirmek için müesseseler ve memurlar tayin edilmemiştir. Demek, devlet şeklini andıran henüz bir teşkilatlanma yoktur".

Demek, o çağda, Venedlerin yaşadıkları dönemin uygarlığından ve kültüründen pek haberleri yoktu. Demek, Roma İmparatorluğunun etrafını ilk çağ kabileleri sarmıştı. Bunlar akla sığmaz fikirler. Halbuki Orta ve Kuzey Avrupa, Türklerin gelişinden önce hazin bir manzaraya sahipti. Bu, ilkel insanlığın açık hava "müzesi" gibi bir şey.

O zaman haklı olarak şöyle bir soru akla gelir: Bizans hükümdarları bu şartlardaki Slavlarla ittifak için yol arayabilirler miydi? Çok az bir ihtimal. Her şeye rağmen Slavların **KENDİ** kültürü olmuştur. İlkel, ama öz bir kültür... Pek çok açıdan emsalsiz olan bu kültür, Slavların ormanda yaşayabilmesini, orada hayatta kalabilmesini sağlamıştır. Evet, bu kültür göçebe bir halkın hayat tarzını yansıtıyordu. Olsun. Bunda korkunç olan ne?

Novgorod'da 1932 tarihinden itibaren yapılmakta olan muhteşem arkeolojik araştırmalar neticesinde bu kültür üzerindeki perde açılmıştır. Onlar, Pipes'in iddia ettiği gibi yabaniler değiller.

Venedlerin yaşayış biçimini yansıtan binlerce eşya bulunmuştur. Bulunan eşyalar üzerindeki bezekler özgündür. Daha önemli bir husus, bu eşyaların Rusya'nın başka bölgelerinde tekrarlanmamış olmasıdır. Bilim adamları, Slavların IX.-XII. yüzyıllardaki yerleşim bölgelerini tespit edebilmiştir: Ukrayna Bozkırları değil, Novgorod bölgesindeki Çudskoye Gölü civarındaki ormanlar. Bu eşyaların Slavlara ait olduğu konusunda hiç şüphe yoktur. Bu önemli arkeolojik buluşlar ve tespitler, Slavların gerçek tarihini, Moskova "vakanüvislerinden" daha iyi anlatıyor.

Binlerce akağaç kabuğundan yapılmış eserlerinin her biri, o devirlerin farklı ayrıntılarını ve Slavların gerçek tarihinin yüzünü göstermektedir. Farklılığı açık olan Kiev ve Novgorod kültürlerinin Slavlara ait olduğunu iddia eden bazı Rusya tarihçilerinin, bariz olanı görememekten dolayı mantıksız durumlara düştüğü görülmektedir. Slavlar neden öz kültürlerini reddedip, daha zengin bile olsa başka yabancı kültürleri sahiplenmişlerdir? Neden kendilerini, halkını ve atalarını müşkül duruma bırakmışlardır?

Slavlar, Özü veya öbür adıyla Dinyeper kıyısında, alet ve edevatları olmadan, Kiev şehrini nasıl inşa etmişlerdir? Bu basit bir ev veya kale inşaatı değildir. Bilmediğimiz gibi, Slavlar bunları o devirde yapmamışlardır. Söz konusu olan şehrin kurulmasıdır. Bunu bir mucize olarak kabul etsek bile, Slavların Kiev şehrini inşa etmesi mümkün değildi. Çünkü Kiev ile Slav toprağı olan ormanlık saha arasında güneye doğru tam 800 kilometre mesafe vardır. Ayrıca, Kiev ile Slav toprakları arasında doğrudan bir yol yoktu; arada Litvanya Knezliği bulunmaktadır.

Ruslar (İskandinavlar), İskandinavya'nın güney tarafında yerleşmiş bulunan Kiev Rusyası'nı efsanelerinde "*Gardarik*", yani "şehirler çarlığı" diye adlandırmışlardır. Bu sıfat ise, Slav diyarlarına hiç uygun değildir. Slavların yaşadığı yerlerde zemin şartlarından dolayı şehir kurulamazdı. "*Gardarik*" sıfatı ancak bozkırlara, yani Deşt-i Kıpçak'a yakışır. Arap seyyahları da Deşt-i Kıpçak'ı "Şehirler Devleti" diye kaydetmişlerdir.

Bu devlet içinde Kiev şehri de bulunuyordu!

Kıpçak Kiev

Her yeni yalan, bilindiği gibi eski yalandan daha acıdır. Ama maalesef bu Rusya için geçerli değildir. Rusya'da hadiselerin yeni "yorumları", yeniden daha iyi ve daha güzel (!) yorumlar bulmak isteklerini arttırmaktadır. Kiev şehri tarihi ile ilgili yorumlar buna en iyi delildir.

Kiev şehrinin 854 tarihinde kurulduğunu iddia eden bazı eski Slav yazarları Kıy ile Rürük'i zamandaş yapmışlardır (!). Arkeolojik bulgulara göre, insanlar Kiev civarına V. ve VI. yüzyıllarda yerleşmeye başlamıştır. Arap kaynakları da bunun böyle olduğunu kanıtlamaktadır. Bu durumda Slav vakayinamelerinde ifade edilen hadiselerde yaklaşık 300-350 yıllık bir zaman farkının sıfırlandığını görmektediriz.

Bu ne demektir? Bu, I.Petro ile Stalin'in aynı çağda yaşadığını söylemek gibi bir şey oluyor. Onlar beraberce, önce Poltava muharebesinde yer almış, sonra beraber 1937-1938 tarihlerinde yer alan aydın kıyımını yapmışlar. Tamamen saçma bir şey!

Hayır, Kiev örneği aynı mantıkla gerçekleşmiş, ders kitaplarına dâhil edilmiştir.

Maalesef, zamanın istenilen belli kısımlarını değiştirmek ve tamamen yok saymak için çok büyük çabalar (!) sarf etmişlerdir. Resmî Rusya tarihinde bu çok sevilen bir yöntem: "Zamanı kırmak", "zamanla oynamak". Kronoloji onun en hassas konusudur. "Geçmiş Yılların Hikâyesi" adlı vakayinamenin, bilhassa tarihi hadiselerin yer aldığı giriş kısmı yeniden icat edilmişçesine tekrar yazılmıştır. Çünkü giriş kısmında Rusya öncesi sayfalar vardı. İşte onları "mükemmelleştiriyorlardı".

Eğer ilmi verilere inanıp, arkeologların ileri sürdüğü bilgilere dayanarak Kiev şehri ile ilgili kuruluş tarihini doğru kabul edersek, Kıy ve onun kardeşleri ile ilgili hikâyenin saçma olduğu ortaya çıkar. Çünkü Slavlar V. ve VI. yüzyıllarda henüz Özü kıyısına gelmemişlerdir. Ayrıca, Nestor'dan önce, yani XII. yüzyıldan önce mevcut hiçbir belgede Kıy'ın adı geçmemektedir. Eğer Rusya tarihçilerinin iddia ettiği gibi, Kiev'in 854 tarihinde kurulduğu konusunda mutabık kalmamız gerekirse, bu tarih içerisinde Slavlara hiç yer olmaz. Çünkü o dönemde, Özü Nehri'nin yukarı kısımlarında "canlı malları", yani Slavları esir pazarlarında satan ve Varyag olarak adlandırılan Ruslar (İskandinavlılar) hüküm sürmüşlerdir. Kısacası, çıkmaz sokak veya satranççıların kullandığı "pat" durumudur.

Bu çıkmazdan, ancak ve sadece Rusya'da gerçekleşebilecek (!) mükemmel bir yol bulunarak çıkmıştır. Nasıl mı? Slavları XI. yüzyılda Rus (!) yapmışlar...

Belki de önceleri "*russskiy*","*rusiç*" kelimeleri ile "Rusların tebaası" veya "Var-yagların adamları" demek istemişler. "Sen kimsin?" sorusunun hazır bir cevap veriliyordu: "*Russskiy*", yani yabancı değil.

Ama inanılmaz derecede bir basit yol seçmişler: **Varyag hükümdarlarının isimleri değiştirilmiş. O kadar. Neticesinde Kiev Rusyası tarihi, Slav tarihi olarak kendiliğinden değişmiştir.**

Hepsi bu kadar mı? Yeni bir devletin ve halkın yeni tarihini başlatmak için bu yeterli sayılabilir mi? Venedlerin başını kaldırması, öz dilinde konuşması ve nihayet hâkimiyeti kendi eline alması için daha başka sebepler de olması gerekir. Nasıl ve hangi sebeplerden dolayı esir halk birden hâkim olmuştur? Esirler nasıl ve niye efendi oldular?

Bu konuda derin bir inceleme gerekir. Rusya tarih-yagrafisi, yani tarih yazıcılığı, maalesef buna sahip değildir. O zamana ait dünya hadiselerini en azından kısa bir şekilde incelemek mecburiyetindeyiz. O zamanlar dünyada neler oluyordu? Dünya siyasetinde neler oluyordu? Bu kadar radikal değişimler nereden kaynaklanmıştı? Çünkü hayatta her şey bir birine bağlıdır.

İkinci bin yılın başlarında siyasî barometre fırtınasının yaklaştığını gösteriyordu. Erken ortaçağın güçlü devleti olan Bizans'ın yıldızı sönmek üzereydi. Uzun süren Kilisesi'nin parçalanması süreci Roma'nın lehine çözülerek, iktisadi ve siyasi hayatı etkilemiştir. Avrupa yeni sahiplerine kavuşuyordu. Bizans hanedanı göz önünde zayıflıyordu. Eskisi gibi yönetmeye gücü kalmamıştı. Bizans Hanedanı yıprandıktan sonra 1204 tarihinde Konstantiniye sokaklarında artık Roma lejyonierleri gezmektedir. Bu onların gelişinden 100 yıl önce hissediliyordu. Bir zamanlar oldukça başarılı olan Bizans'ın ve müttefiklerinin durumu yavaş yavaş gerginleşiyordu. Yunanlılar, mecburen pek çok şeylerden vazgeçiyorlardı. Mesela, Rusların (İskandinavların) temin ettiği kehribar, kürk ve kalay gibi lüks eşyaları artık alamıyorlardı. Esir Slavlar da eskisi gibi artık piyasalarda revaç ve sürüm bulmamaktadır.

Rusların (İskandinavlar) da bunun tabii sonucu olarak, fakirleşmeye başlayan Bizanslılara karşı ilgisi gittikçe azalmıştır. Yunanlılara uzanan ticaret yolunun inkıraz bulmasından sonra, tabii olarak, Ruslar (İskandinavlar) da sefalet düşmeye başlamışlardır. Ruslar (İskandinavlar), Hazar Kağanlığını yenmelerine rağmen, bu anlamsız galibiyetten sonra en çok kendileri zarar görmüşlerdir. Çünkü o güne kadar Ruslar (İskandinavlar), İranlılar la ticari ilişkilerini Hazarlar vasıtasıyla kurmuşlardı. İranlılarla yaptıkları ticaretten mahrum kalan Rusların (İskandinavlar), bu defa Bizans'la da ticaret yapmaktan mahrum olması durumlarını zorlaştırmıştır.

İskandinavya ve Kiev Rusyası'nın kaderleri Bizans'ta kararlaştırılıyordu. Onların hepsi birlikte aktif siyaset sahnesinden çekiliyordu. Rusya (Varyag) Knezlerinin mali durumlarının zor ve ciddi nakdi sıkıntılar içerisinde olduklarını, XII. yüzyılın ortasında para basılmasının durmuş olması ispat etmektedir.

Bu sebeplerden dolayı Venedler artık "canlı mal" olarak kimseyi ilgilendirmediği için serbest bırakılmış; onları hiç kimse avlamamış ve de satmamıştır. Böylece serbest kalan, artık "aranmayan" halk başını kaldırmış ve yaşadıkları ormanlardan tenhalaşmış Varyag şehirlerine hücum etmeye başlamışlardır. Slavlar, elbette, Kiev şehrine de gitmişlerdir. Geçmişte güneş gibi parlayan bu gümrük şehri de düşüşteydi.

Kiev Knezleri, Routsı'nın (İskandinavya) eski desteğini kaybetmiştir. Bunu fırsat bilen Novgorod Knezi Valdemar büyük bir cesaretle Kiev'e saldırmış ve kolayca zafere ulaşmıştı. Eski Kiev yoktu! Hiç karşılık vermeden teslim oldu.

Kiev vakayınamelerinde, Slavlar "hayvanca bir hayat" süren insanlar olarak gösterilmiştir. Bu ifade çok ilginçtir. Eski günlerini hatırlayan Kiev sakinleri, ormanlardan sökün eden Slav kalabalığına başka bir gözle bakamamışlardır. "Yeni" ve "eski" Kievliler arasındaki çatışmaların sıklaşmasından sonra, "*katsap*" kelimesi gündelik konuşmalara girmiştir. Bu kelimenin anlamı "sakallı keçi"dir. Eski Kievliler, Slavların "hayat" biçimlerini nitelemek için onları böyle adlandırıyorlardı. Slavlar da cevap olarak, anlamadıkları halde sanki hakaret ediyormuş gibi onlara "*hoho*" kelimesiyle hitap ediyorlardı. Ama Slavların kendileri de bu sözün gerçek anlamını iyi bilmiyordu.

Zaman, Slavlara şanslı bir kader sunduktan sonra, Kiev Devleti'nin yükseliş devri başlamıştır. Bilhassa Novgorodlular'ın adamı olan Knez Vladimir Kiev tah-tına "oturduktan" sonra. Ormandan gelen yabancılar Rusların (İskandinavların) kurduğu, sonra terk etmek zorunda kaldığı bütün girintili - çıkıntılı boşlukları çok çabuk doldurmuşlardır. Böylece Varyaglar, Kiev Rusyası'nı (İskandinavya'yı) Slavlara bırakmışlardır.

Ama Rusya nüfusu bir etnik birlik duygusuna sahip olabilmiş midir? Yıllar içerisinde bir Rus milleti teşekkül etmiş midir? İnandırıcı değil. Bununla ilgili doğrudan bir delil olmadığı gibi gerçekler de aksini göstermektedir. XII. yüzyılda Kiev Devleti ayrı ayrı knezliklere ayrılmıştır. Hangi knezliklere ayrılmıştı; bu olay nasıl ve niye gerçekleşti? Bu tabii sualler derinlemesine bir incelemeye tabi tutulamamıştır. Ama ortada inkâr edilemez bir hadise var. Slav devleti mi, yoksa bir başka devlet mi yok olmuştu; başka bir deyişle ortadan kalkmıştı!

Moskova "vakanüvislerinin" son iki asır boyunca ileri sürdüğü iddialar, Novgorod'da bulunmuş olan akağaç kabuğundan yapılmış eserler temelinde de-

lillere dayanarak yalanlanmıştır. Akademisyen V.L.Yanin'in yazdığı gibi, eskiden tartışılmaz gibi görünen bu iddialar, şimdi bu eserlerin sayesinde pek çok meselenin yeni çözüm yollarını oluşturmaktadır.

İşte Slavlara dair gerçekler budur. Kendilerinin yazdıkları belgelerde. Öyle de olması gerekirdi.

İlk olarak, "IX.-XII. yüzyıllardaki kadim Rus Devleti'nin oluşma mekanizmasının takdimi kökten değişmektedir". Bu, Kiy'in (Kiev şehrinin oluşmasına dair efsanedeki kahraman üç kardeşin biridir), Oleg'in (efsane kahramanıdır) veya bir başkası tarafından sunulan esatiri mekânlarda gerçekleşen efsanevi görüntüler değildir. Bu değişimin temeli İKİ FARKLI KÜLTÜRÜ (Kiev ve Novgorod) birleştirme çabalarıyla oluşturulmuştur.

Kiev ve Novgorod kültürleri tamamıyla farklıdır. Mesela, Novgorod Slavları'nın konuştukları dil, Venedi dili veya V.L.Yanin'in belirttiği üzere, "Güney Baltık Slavları" lehçesidir. Kievlilerin dili ise onlardan farklıdır.

İkinci olarak, akağaç kabuğundan yapılmış olan tarihi eserler sayesinde, nihayet "Novgorod devlet yapısının" mekanizması anlaşılmaktadır. Meğer iktidarda olan Varyag eliti ile Venedler arasında bir antlaşma varmış. Bu Antlaşma "Boyarlığın iktisadi gücünün temelini" oluşturunuyordu. Varyag Knezi bizatihi haraç toplama hakkına sahip değildi. Varyag Knezi ancak merkezi yönetim adına toplanan haraçtan sadece belli bir payı alma hakkına sahipti. Aldığı bu pay, yönetim bedeli olarak tahsis ediliyordu, çünkü topluma hizmet ediyordu.

Novgorod devletinin temelinde, hükümdar ve toplum arasında yapılmış bir antlaşma vardı. Kan dolaşım sistemi gibi. Novgorod mekanizması bu antlaşmada gizlidir! Varyaglar, komşuları Fin ve Ugor halklarından haraç topluyorlardı ve aynı şartlarda paylaşıyorlardı. Novgorod Cumhuriyeti, devlet mekanizması bakımından, Kiev Rusyası'ndan farklıydı. Burada bile hiçbir ortak yönleri yoktu.

Rusya (Slavlar tarafından miras alınan devlet) o toplumun ürünü değildir!

Bütün imparatorlukların ortak kaderi, ömürleri uzun olamaz. Bu kaderden nasibini alan Rusya, sadece dağılmakla kalmayıp, bir birine düşman olan ve farklı siyasî kültürlere sahip knezlilere bölünmüştür. En önemlisi de budur! Bilindiği gibi devletler veya yönetimler, hükümdar ile halk arasında karşılıklı taahhütler olmadan ve yerine getirilmeden uzun süre mevcudiyetlerini sürdüremezler. Yerine getirmedeği takdirde hükümdar tahtından alaşağı edilir ve ülke dağılmaya başlar. Olanlar buydu.

Milletler tarihinde, hükümdarların ve nüfusun "yabancı" olmasından dolayı daha önce de iç huzursuzluklar ve içtimaî patlamalar neticesi parçalanmış

böyle pek çok devlet mevcuttur. Bu bütün hanedanların kaderidir. Ama aynı zamanda, yumuşak "iç patlamaların" bir devleti koruduğuna dair örnekler de bilinmektedir. Meselâ, İngiltere'yi zapt eden Varyaglar, oraya da kendi hükümdarlarını yerleştirmişlerdi. Varyag hükümdarları Rusya'da olduğu gibi İngiltere'de de yarı müstemleke olarak hâkimiyetlerini uzun süre koruyabilmişlerdi. Varyaglar'ın ilgilendiği konu sadece haraç toplamak olmuştur. Yabancı hükümdarlar kendi tebaasının gönencini hiç düşünmüyordu; bu durum onların gücünü ve aynı zamanda da zaafını ortaya koyuyordu.

Ama İngiltere'nin ada olarak sahası küçük olduğundan olayların gelişmesi tabii ki, Rusya'dan farklıydı. Adalarda asırlar boyu süren çok sayıdaki savaşırlara rağmen Varyaglar İngiltere'yi bir şekilde ellerinde tutabilmiştir.

İzlanda örneği bu durumu daha iyi ifade etmektedir. Orada yerli halktan hemen hemen hiç kimse kalmamıştı ve bu Varyag müstemlekesi, yabancı olmasından dolayı ana yapıdan ayrılarak, asırlar içerisinde egemen bir devlet olarak teşkilatlanmıştı. Varyagların soyundan gelen yeni nesiller, kendi öz kültür ve tarihine sahip, yeni bir Batı halkı oluşturmuşlardır.

Rusya'da buna benzer bir durum söz konusu bile olamazdı. Halk çoğunluğunun sakin ve büyük bir sahaya yayılmış olmasından; doğu, batı ve güney komşu devletlerin baskılarından dolayı mümkün olamazdı. Varyag hükümdarları kendilerini "Slav" olarak ilan edip, Bulgar Hanı Bogur'u örnek alarak hâkimiyetlerini korumaya çalışmış olmalarına rağmen asıl maksatlarına ulaşamamışlardı. Bu yüzden Varyaglar'ın hâkimiyeti çok kısa sürmüştür... Meselâ, Meksika'yı fetheden İspanyolların soyundan gelenler bugün artık İspanyol sayılmıyorlar. Aynı durum, Rusların da başına gelmiştir.

Ama Rusların (Varyag) İspanyollardan farklılığı, yeni oluşturulmuş bir etnik gruba kendi adını vermesidir. Adından başka bir şey kalmamıştır. Millet olarak adeta kaybolmuştur.

Bu sebeplerden dolayı, kargaşalıklarla dolu XII. yüzyılda, Knez Mstislav acele ve başarılı bir şekilde ikinci kere "Geçmiş Yılların Hikâyesi" (*Povest Vremennih Let*) adlı vakayinamesini yeniden yazdırtmıştır. Knez Mstislav, bu vakayinameyi istediği gibi değiştirerek, bütün Kiev Rusyası'nın eski tarihini hiç kimsenin daha önce duymadığı bir Slav rivayeti olarak sunmuştur.

Knez Mstislav'ın sunduğu rivayeti benimsemişler ve alışmışlardır.

Maalesef, değiştirilmiş vakayinamede açıkça görünen mantıksızlıklar hiç kimseyi kuşkulandırmadı. Meselâ, Kiev Rusyası'nın halkı neden Rus değil de, Ukraynalı olarak tanınmaktadır? Ukraynalılar, neden Novgorodlular'dan ve diğer bölgelerden gelen insanlardan farklıdır? Bu farklılık sadece dış görünüş-

lerinde değildir. Kıyafetleri, mutfakları, şarkıları, dansları ve binaları, yani her şeyleri farklıdır. Benzerlikleriye, önemsenmeyecek kadar azdır.

Rusya ile Ukrayna'nın kökleri aynı değildir. Aralarında tabii bir irtibat olmamıştı. Sadece XII. yüzyıldan çok kısa bir süre ve XIII. yüzyılın ortasına kadar yaklaşık yetmiş sene sürmüş bir ilişki, sonra o da kesilmiştir. Ancak 1620 tarihinde tekrar bir araya gelmişler. Ama nasıl?

"Rusya ile Ukrayna'nın birleşmesine" dair belgelerden, bir birinin dilini bile anlamayan ve tercümanlar vasıtasıyla iletişim kuran tamamen farklı iki milletin "birleşmesinin" söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Meselâ, Moskova'dan Ukrayna'ya gönderilen, başında Vasili Baturin'in bulunduğu ilk elçilik heyetinin üyeleri arasında Türk Bilal Baytsa ve Stepan Konçinski de tercüman olarak bulunmuştur. Bu heyet, Rusya'da o devirde "yabancı Çerkezler" diye adlandırılan Kazakların ve Batı Ukraynalılar olarak tanınan "Litvinlerin" yaşadığı Ukrayna Devleti'ne doğru yola çıkmıştır. Zahir, birinciler Türk diliyle, ikinciler ise, "Rus" Slavların anlamadığı Slav lehçelerinin biriyle konuşuyorlardı.

Sıfırdan "iki kardeş milletin birleşmesinin" ilginç dönemi böyle zor şartlar altında başlamıştır. "Rusya ve Ukrayna'nın birleşmesinin" manası, II.Katerina Talimatları'nda şöyle açıklanmıştır: "En kolay yollardan onların Ruslaştırılmasını sağlamamız gerekiyor; onların ormandaki kurtlar gibi bakmalarını durdurmalıyız". Bu Ukrayna'nın kolonileştirmesi değilse, nedir?

Ruslar, "Hetman döneminin izlerini ve adlarını kâmilan silmek için" Hetman hâkimiyetini tamamen imha etmişlerdir. "Kardeş milletin" Kilisesi de benzer yenilenme, daha doğrusu başsızlaştırma sürecine tabi tutulmuştur. Çünkü Rus hükümdarları "Litvanya" insanlarını kendi dininden saymadığından Kiliseleri'nden de şüphelenmiştir. Fakat papazları kovmamışlar, unvanlarını almamışlar; onları aşağılayıcı şartlarda kendi Kiliselerinin kadrolarına tayin etmişlerdir. Matskeviç ve diğerleri...

30 Mayıs 1876 tarihinde çar II. Aleksandr yasalaştırdığı bir talimatla Ukrayna dilinin kullanılmasını, Ukrayna dilinde kitapların yayınlanmasını, okullarda Ukraynaca eğitim verilmesini ve Ukraynaca şarkılarının bile söylenmesini yasaklayarak, "sonsuzca kadar yaşamak üzere kurulan odağa" noktayı koymuştur. O tarihten itibaren Ukrayna dili, yıllar geçtikçe bu yasaklar neticesinde mecburi bir değişime uğrayarak, Rus kulağına daha yakın, daha anlaşılır ve daha "Slav" olarak görünmeye başlamıştır. Böylece Ukraynalıların ana dili unutulmaya başlamıştı. Bugünlerde sadece Karpatlarda yaşayan Gutsullar ana dilini muhafaza etmişlerdir. Bu dilin Türk dilinin bir lehçesi olduğu aşikâr, ama "aksanla".

Kiev Rusyası'nda öyle konuşuyorlardı.

Eğer gerçekten Ukraynalılar köken olarak Türk değilse, yani başka kökten geliyorsa, o zaman onların ataları neden Türkler gibi papak, çizme ve pantolon giyiyorlardı? Neden Bozkırlılar gibi içli şarkılar söylüyorlardı ve raks ediyorlardı? At, neden Novgorodlular için sadece bir taşıt aracı olarak kullanılırken; Ukraynalı, Rus veya başka bir adla anılsa bile, Bozkırlılar için at, ruh ve bedeninin devamı olarak kabul edilmişti?

Binlerce sual var, ama konu tek: Rusya'da kaide haline gelen halkların aldatılmasıdır, dolayısıyla Tarihin tahrif edilmesidir. Bu durum o kadar kanıksanmış ki, şimdi neyin gerçek ve neyin yalan olduğunu kimse ayıramıyor.

"Yeni" başlangıçtan sonra, yani XVII. yüzyıldan itibaren, Rusya ve Ukrayna arasındaki münasebetler sıfırdan başlayarak, hemen iki manalı olmuş: Söylenenler ile yapılanlar bir birinden tamamen farklıdır. Uzun zaman bu böyle devam etmektedir. Moskova, "Kazak topraklarının" sakinlerine düşman olarak bakıyordu. Tarihçi V.N.Tatişçev'in ifadesine göre, Kazaklardan dolayı "Rusya'ya doğrudan zarar vermiş pek çok isyan mevcuttur".

Bu sebeplerden dolayı Ruslar, Ukrayna'yı kendi hâkimiyetleri altında tutmak istiyor, ama Ukrayna buna mukavemet ediyordu. Siyasi kültür farklılığından dolayı, iki "kardeş" halk bir birini anlamıyordu. Bir birlerine güvenmiyordu. V.N. Tatişçev ve V.O.Klüçevski bu olayı bütün tafsilatıyla açıklamışlardır.

Rusya ve Ukrayna'nın birleşmesinden sonra, "hiçbir Hetman kendi hayatında huzur bulamadı; *Malaya*, yani "küçük" Rusya'da mezarlarının bile olmaması çok şeyler ifade etmektedir". Halbuki "*hetman*" kelimesi Türk dillerinde, tabii Ukraynalıların ana dilinde de milletin "ruh taşıyıcısı" ve "şeref taşıyıcısı" anlamına gelmektedir! Hetman, seçilmiş bir çar gibiydi.

Moskova'da uzun zaman içerisinde zihinlerde yer etmiş olan ve "Ukraynalı" manasında kullanılan "Çerkaşın" lakabının "hain" manasına gelmesi de pek çok şeyler ifade etmektedir. II. Katerina o bölgenin başkomutanı olan Petro Rumyantsev'e gönderdiği fermanla Rus halkının "Malorosyalılara, yani Ukraynalılara gizli bir istihfaf göstermeye alışmış" olduğunu yazmıştır. Ukraynalılar da Ruslara karşı aynı şekilde davranmaktaydılar.

XIX. yüzyılda, Alman seyyahı Johann Georg Kohl iki "kardeş"(!) halkın karşılıklı düşmanca duygularını çok iyi yansıtmıştır. "*Malorosya* (Küçük Rusya) halkının *Velikorosya* (Büyük Rusya) halkına karşı hissettiği kin o kadar büyüktür ki, bu durumu milli bir nefret olarak nitelendirebiliriz".

Hafıza kaybı korkunç bir hastalıktır. Rusya bu hastalığa yakalanmıştır.

Ama sadece Rusya değil. "Dünyanın Farklı Devletlerinde Çocuklara Tarih Nasıl Anlatılmaktadır" adlı ilginç bir kitap yazmış olan meşhur Fransız tarihçi

Marc Ferro bu eserinde, hepsinin de kendileri hakkında bazı şeyler uydurduklarından bahsetmektedir. Maalesef, bu "resmi" tarih düşüncesinin kabul edilen kaidelerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Mesela, Marc Ferro'nun iddiasına göre, Hindistan tarihi genel esasta bir "mit" olmaktadır. Arapların tarihi "resimli tarihe" benzemektedir. İran rivayetlerine göre, İran dünya uygarlığının merkezidir. "Defalarca mağlup olmuş ve esarete düşmüş Ermeniler, tarihlerinde cefakârlığı öne çıkararak yüceltmektedir". Anlaşıyor ki, her devlet çocuklarına **KENDİ** tarihinden bahsetmektedir. Bu sebeple, kendileri hakkındaki uydurmalarından dolayı sadece Rusları sorumlu tutamayız. Belki başkalarına göre biraz fazla uydurmuşlardır, hepsi o kadar...

Atalarımızın hayatı sadece çocuklarımızı değil, başkalarını da ilgilendirmektedir. Rusya halkları için bu canlı bir soru, çünkü her insan kendi köklerini, tarihini ve hakikati bilmek ister. Bu tabii, insanî istek. Şimdi ise iki kardeş için bizim iki tarihimiz var, hep iyi ve kahramanlıklarla dolu tarih büyük kardeşte, "Pagan" olan her şey ise küçük kardeşte... Hafızasızlık, belki de daha iyi.

Geçmişteki hayatlarında büyük felaketlere uğrayan bazı milletlerin yaralarının sarılabilmesi için bazen hafıza kaybı ilaç gibi faydalı da olabilir. Bilhassa eski hayat tarzınızı değiştiren büyük felâketlerden sonra. "Yenilenler için tek kurtuluş var, kurtuluşu düşünmemek" derler.

Ama vakit geçtikçe, hafıza kaybı büyük zarar getirebilir. Bana göre, hafızasızlık yenilenlerin nesillerini cahil yapıyor. Eski bir Kıpçak atasözüne göre, "yabancınnın arkasından giden kendisini kaybeder". Kendi isteğininle, kendini ve atalarının gerçek tarihini unutmak affedilemez. Bu, köleliğe giden bir yol.

Kendi gerçek geçmişini inkâr eden ve öz tarihin gelişmesindeki dönemleri kesip atan Rusya bu yolu seçmiştir. Neyin uğruna?

Ruslar tarafından meydana getirilmiş bu trajedi böyle kendisini hatırlatıyor ve uzun süre kendisini hatırlatacaktır. Çünkü kendinizi unutamazsınız, yeni boş bir sayfadan yeni bir halk oluşturmazsınız. Rus, Sovyet, Amerikan veya başka bir "yeni" halk hiçbir zaman var olamaz, çünkü milli ve tarihi kökleri olmayan kalabalıklar millet oluşturmazlar.

Tanrı, halkları hükümdarların isteğine göre yaratmamıştır. Dünya milletleri sadece dış görünüşleri ile değil; kültür, örf-âdet, davranış ve hareketleri ile de farklıdır. Biyologların da ispatladığı gibi, onlar genetik açıdan da farklıdır. Bu sebepten dolayı, Zenci bir aileden Çinli veya Kumuk bir çocuk dünyaya gelemaz.

Antropolojik, fizyolojik, biokimyevi ve diğer farklılıklar, hükümdarların isteklerine bağlı olmadan, bütün milletlere aittir. Meselâ, Bozkırlı Türklerin hücre dokularının albüminli mahlûtu Venedlerden, Vepslerden ve ormanlık bölgeler-

de yaşayan diğer halklardan farklıdır. Bozkır tabiatı, kendine has sağlık dünya görüşü ve davranışlara sahip bir insan türünü oluşturmuştur.

Kuzey halkların örgenliğinde mevcut olan genler, güney halklarında yoktur.

Biyolojik ayrıntılardan kaynaklanan sebeplerden dolayı, ayrı bir kader çizgisine sahip Ruslar, Ukraynalılar veya başka isimlerle kaydedilmiş olan diğer Rusyalıların karakterinde, fizyolojisinde, hareketlerinde ve dünya görüşlerinde farklılıkların mevcut olması gayet tabiidir.

Ruslar ve Ukraynalılar her zaman farklı idi! Onlar farklı iklim şartlarında yaşadılar. Onları Slav olarak adlandırmaları bir şey değiştirmiyor. İnsanların kanları aynıdır. Onu değiştirmediler. Millî kültür de eskisi gibi aynı kaldı. Onu değiştirmeye çalıştılar, ama o değişmiyordu ve hiçbir zaman değişmeyecektir: *Hohol* (Ukraynalı) her zaman *hohol* olarak kalacak. Gök insanı...

Bu biyolojik "süjeler" ancak coğrafyacılar için ilgi alanı olmuştur; tarihçilerin araştırma alanına pek girmemişti. Halbuki çoğu sırrın anahtarı buradadır. Meselâ, siyasetçiler tarafından oluşturulan "halkın" genel özellikleri: Agresiflik, hoşgörüsüzlük, kendi kardeşlerine ve soydaşlarına saygısızlık. Bunun binlerce örneği vardır. Son olayların biri 1993 tarihinde Beyaz Saray'da ve Ostankino'da olan katliamdır. 1937 tarihinde olan baskı, katliam ve iç savaştır. Tarihin merdivenlerinden aşağı doğru inersek, *Pugaçev*, *Bolotnikov*, *Bulavin*, *Razin*, okçular ve diğerlerinin başlattığı halk isyanlarını boğması ve Rusların Ruslara karşı düşmanlığını yansıtan daha başka pek çok vuku bulmuş tarihi sahneler. Bu, Kıpçakların yer aldığı gizli polis örgütü "Opriçnina"* gibi "Ruslaştırmak" için icat edilen diğer pek çok kurum... Öz benliklerini hissetmeden, düşmanca bir birlerini yok ediyorlar...

Dünyanın hiçbir halkı, hiçbiri! Özüne o kadar çok büyük zulüm ve işkence yapmamıştır. Etnografik denemeler böyle sonuçlanmaktadır.

Elbette, bütün beşeri dünyada bilinen ve çoktan beri kimsenin şüphesi olmayan hadiselerin gün yüzüne çıkması Rusya'da hiç kimsenin hoşuna gitmez.

* Opriçnina - 1565-1572 tarihlerinde Rusya'da hâkimiyeti tesis etmek amacı ile IV. İvan tarafından gerçekleştirilmiş olağanüstü kanun. "Çarın Askerî Teşkilatı" anlamında da kullanılmaktadır. Bu dönemde binlerce asilzade sınıfından olan boyarlar öldürülmüştür. "Devlet terörü" olarak da adlandırılan Opriçnina, o dönemde daha güçlü olan bu sınıfı devlet yönetiminden uzaklaştırmak, topraklarına ve mülklerine el koymak; itiraz edenleri imha etmek amacıyla hizmet ediyordu. Yeni Rusya inşasında önemli siyasî adım olarak değerlendirilen Opriçnina, zorunlu göç (giriş/çıkış) uygulayarak devletin gücünü arttırmaya ve topraklarını genişletmeye imkân sağlamıştır. Aslında Opriçnina 1565 tarihinden öncelerine daynmaktadır. 1565-1572 tarihlerinde uygulamalar resmî boyut kazanmış olup, uzun süre devam ettirilmiştir. ÇN.

Fakat hakikat herkes için aynı. Bazı okuyucularımızın ne kadar vatansever olduklarını elbette bilmekteyim. Buna rağmen bu satırları yazmak... İnanın ki, onları incitmek için yazılmadı. Öncelikle kendim için yazdım; cehaletim ve hafızasızlığım için utanıyorum: Vatanımın, Rusya'nın tarihini, IX. yüzyılda Ruslar başlatmadılar. Çok daha eskilere dayanmakta.

Kiev şehrini ele geçirip, istila gününü şehrin kuruluş tarihi olarak ilan eden Varyaglar (İskandinavlılar) ile ondan sonra, X. yüzyılda boyunlarında boyunduruk ve ayaklarında prangaları ile gelen Slavların da Kiev şehrinin kuruluşu ile hiçbir ilgisi yoktur. İlk Rus vakanüvisleri, şehrin kadim tarihini çok iyi biliyorlardı. Bu sebepten dolayıdır ki, daha sonra iktidara gelen hükümdarlar büyük çabalar sarf ederek vakayinameleri düzeltmek ihtiyacı duymuşlardır.

XI. yüzyılda Kievliler Türkçe konuşuyorlardı. Çünkü onlar Türk-Kıpçaklardı. "Kiev" kelimesi Türk dilinde "güvey" anlamına gelmektedir. İlk yerleşim V. yüzyılda başlamıştır. Bu şehir, Ukrayna* Kağanlığı'nın gümrük şehri olarak tanınmıştır. Hükümdarlarına da, "kağan" deniliyordu.

Avar, Büyük Bulgar, Hazar, İdil Bulgarları ve Sibirya gibi diğer komşu kağanlıkların hükümdarları da aynı unvanı taşımaktadır. Bugün eyaletler gibi duran bütün bu kağanlıklar hep birlikte DEŞT-İ KIPÇAK devletini oluşturmuştur. Kıpçak ovası veya Kıpçak bozkırı; Polovets stepi...

Bozkır devleti, Moskova vakanüvislerinin yazdıkları gibi XI. yüzyılda değil, IV. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Büyük Kavimler Göçü neticesinde kurulmuş olan DEŞT-İ KIPÇAK devleti XVIII. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür. Ama şimdi, mağlup edilmiş Bozkırlıların soyundan gelen yeni nesiller tarafından adı bile bilinmiyor. Unutmuşlar! Halbuki o, Rus'un güney komşusuydu.

Şimdiki Rusya'nın yarısından fazla bir sahayı işgal etmiş olan Bozkır devleti hakkında Ansiklopedik Sözlük'te az bilgi verilmektedir. O kadar az ki, sadece 'Deşt-i Kıpçak' (Kıpçak ovası veya Kıpçak bozkırı) "XI.-XV. yüzyıl Arap ve İran metinlerinde belirtildiğine göre Kıpçakların, yani Polovetslerin göç ettiği kırlar; İrtiş Nehri'nden Tuna'ya ve Kırım'dan Bulgaristan'a kadar yayılmıştır. XIII. yüzyılda Moğol-Tatarlar tarafından istila edilmiştir. XVI.-XVIII. yüzyıllarda bu bölgenin sadece doğu tarafı (günümüzde Kazakistan'ın bulunduğu yerler) böyle adlandırılmaktadır" denilmektedir. Bilgiler böyledir. Her kelimesinde yalan var.

* Şehrin adı "*kıya*" veya "*kiya*" sözlerinden de kaynaklanmış olabilir. Türk dilinde bu kelimenin anlamı, "sınırlandırılmış" ve "hudutta bulunan" demektir. Belki de bu anlam V. yüzyılda nehir kıyısında kurulmuş ve hudut şehri vazifesini sürdüren bir şehir için çok uygundur. Deşt-i Kıpçak devletinin kağanlıklarından biri olan Ukrayna'nın kenarında ve uçta bulunan Kiev şehri, Türk devletinin Kuzey kapısı olmuştur. (M.A.)

"Deşt" kelimesi de İranlılara mal edilmiştir. Aslında "Deşt-i Kıpçak" kelimesinin anlamı çok derindir. Bu, "Kıpçakların Bozkırı" anlamına gelmez; zira Türk kùltürù geleneğinde böyle bir çeviri zaten olamazdı. Bu çok basite kaçardı. "Deşt", daha doğrusu "daşta" kadim zamanların Türkçesinde "gurbette" anlamına gelirdi.

Acaba Bozkırlılar kendi Vatanına gurbet der miydi? Kulağa çok rahatsız edici geliyor. Belki de bu bilmecenin anahtarı başlıkta kaybolmuş dikkat çekmeyen "i" harfindedir. Adın içinde sanki kaybolan geçmişin bir yankısıdır. Bu ad, başlangıçta "isitep" olarak okunmuş, yani "ısıtan/ısıtıp" anlamına gelmişti.

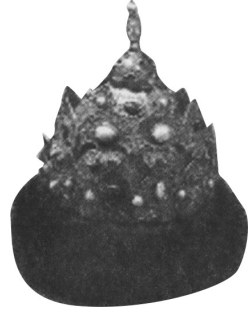
Rusça tercümesinde çok da güzel oluyor: "Kıpçakları ısıtan gurbet". Gerçi, Türk dilinde cümle yapısı biraz farklı, ama anlamı aynı...

Kıpçak için "isitep" sözünden daha sıcak kelime yoktu. Bozkır (Step), Isıtan Vatan demektir!

KAYBOLAN DÜNYAYA AÇILAN PENCERELER

Monomah şapkası ve Kazan şapkası. Bu şapkaların aynısını Türk asilzadeleri kullanıyordu. Şapkaları özel günlerde kullanıyordu. Aslında şapka sahibinin sosyal statüsünü gösteriyordu.

"Meşhur" Lyudota Koval'in kılıcı yapılmış "rekonstrüksiyon" sonrası yazı Slavca okunabilmiştir. Okuyabilmeleri için metni ters döndürmüş ve eksik olanları da ilave ederek resmetmiştir.

Büyük Rusya'nın ve Kiev şehrinin tarihi çok tuftadır, beş defa yeniden yazılmış ve on defa düzeltilmiş haliyle tarih değil, sanki Moskova'nın siyasî mutfağında yazılmış resimli bir edebi roman gibidir. Takdim edilen tarihte, redaktörün kaleminin değmediği bir yer kalmış olabilir mi? Şüphe etmeden, inabileceğimiz bir şey kalmış olabilir mi?

Meğer varmış. Tarihin gerçek izleri kendi milli eserlerimizde de muhafaza edilmiştir. Hem de en çok dikkat çeken, göz önünde bulunan ve görünen yerlerde. "Rus fikrinin" müspet taraftarları muhafaza edilen bu değerleri, elbette ki hiç şüphelenmeden etkili bir surette kullanmaktadır. Muhafaza edilen bu izlerin adı: Vakayinamelerdeki resimlerdir. Onlar kelimelerden daha çok şey ifade etmektedir. Vakayinamelerdeki metinler defalarca düzeltilirken; bu metinlerle birlikte ve metinlerin tamamlayıcısı durumunda bulunan bu resimleri düzeltmeyi hiç kimse düşünmemiştir. Rusya tarihinin redaktörleri belki de, sadece metinlerin düzeltilmesini yeterli gördükleri ve bu resimleri fazla ciddiye almadığı için nazarlarından kaçırmıştır.

Akademisyen* B.A.Rıbakov'un kitapları buna en iyi örnektir. Bu kitapların önemi ve değeri, basımındaki yüksek kaliteden ve bol miktarda çok güzel re-

* Akademisyen (Rusça: Akademik) – Rusya Bilimler Akademisi Üyesi; Rusya'da Profesörlük üstü bir ilmî unvan. ÇN.

simler ihtiva etmelerinden kaynaklanmaktadır. Yani bu kitapların basım kalitesi eserlerin önemini ve değerini oluşturmaktadır. Vakayinamelerde bulunan Kadim Kiev resimlerinde genellikle Kıpçak kıyafetleri ve zırhlı takımlar giymiş, Kıpçak silahları kuşanmış insanlar; Kıpçak mimarisiyle yapılmış ve Kıpçak usulüyle tefriş edilmiş binalarda oturan ve Kıpçak alet ve avadanlıklarını kullanan insanlarla yan yana gösterilmektedir. Bu insanların yüzleri de tipik Kıpçak yüzü... Geniş bir yüz, çıkık elmacık kemikler ve çekik gözler. Bazılarında saç örgüsü ve kâkül de mevcut. Karıştırılamayacak kadar açık ve ayrıntılı resimler. Fakat müellif (B.A.Rıbakov) hiç düşünmeden bu insanları, Ukraynalı bile değil, doğrudan Rus olarak adlandırmaktadır.

Hâlbuki bir insan portresi, halkın genel portresi gibi çevresindeki kullandığı eşyaların ayrıntılarından, yüz hatlarından oluşmaktadır. Bazen tanımak için bir çizgi bile yeterli olabilir. Rıbakov'un bunları bilmediğini düşünmek mümkün değildir. Meşhur tarihçi neler yaptığının elbette farkında idi. Yazarın kitapları onun bu konudaki derin bilgisini açıkça göstermektedir.

Meselâ, pek çok resim ihtiva eden Razdvill (Laurent) adlı vakayinameyi, daha doğrusu onun kopyasını incelemesi buna bir delildir. Bu vakayinamenin metni ise XII. yüzyıla aittir. İçinde 57 minyatür bulunan bu eser, gerçekten bulunmaz bir hazinedir.

Resimlerin kopyalarını yapan ressamların önünde "Kiev ressamı tarafından çok zengin resimler ile süslenmiş bir vakayinamenin daha kapsamlı bir nüshası olduğunu" iddia eden B.A. Rıbakov elbette haklıdır. Böyle bir nüshanın olması da muhtemeldir. Fakat neden, hangi sebeplerden dolayı önceki daha kapsamlı nüsha kaybolmuştur, mevcut nüsha ise kısaltılmıştır? Rıbakov'un açıklamalarından bu anlaşılmıyor.

Kısaltılan vakayiname kopyasında resimler kalmış, ama metin kaybolmuştur. Akademisyen B.A.Rıbakov, "metinle birlikte olmayan resimler ancak Kiev vakayinamesi ile karşılaştırıldıktan sonra teşhis edilmektedir", diye yazıyor. Bu nasıl olur? Kaybolmuş ve görmediğiniz bir şeylerle nasıl karşılaştırma yapılabilir? Meğer yapıyormuş.

Demek, vakayinamenin ilk nüshası kaybolmamış. Demek, Rıbakov bu nüshayı görmüş. Demek, birileri için Kiev vakayinameleri muhafaza edilmiş, birileri için ise kaybolmuştur. Çok ilginç bir tarihi, yani ikiyüzlü ahlâk misali bir tarihi bize takdim ediyorlar.

Kuzey Rusya Manastırlarında bulunan Radzivill vakayinamesi, kopya olarak değerlendirilmek yerine yine buralarda bulunan diğer elyazmaları gibi Kiev Vakayinamesi'nin bir tercümesi olarak kabul edilebilir mi? Çok uluslu eski Rus-

ya'da daima iki dillilik olduğunu düşünürsek bu kuvvetli bir ihtimaldir. Ama o zaman başka bir konudan endişe etmek gerekiyor. Eski Rusya tarihine ait arşiv raflarında, Slav dilinde yazılmış, sadece Kuzey Rusya'ya ait vakayinamelerin bulunması bir kuşku uyandırmaz mı? Acaba Glagolitik alfabe ile Türk dilinde yazılmış vakayinameler nerelerde? Onların hiç olmadığını iddia etmek, insanı gülünç bir durumuna düşürür.

Kadim Rusya'nın tek taraflı coğrafya anlatımları gizlenmiyor bile. Rusya'nın Güney topraklarında manastırlar bulunmuyor muydu? Bilim insanları yok muydu? Şehirleri mevcut değil miydi? Novgorod şehrinin varlığı elbette iyi; ama XI. yüzyılda adı duyulan *Bryansk* (Birinci) şehrinin ne eksiği var? Veya *Elets*, *Ryazan*, *Tambov*, *Saratov*... Halbuki bu önemli güney şehirlerinin kültür gelenekleri Novgorod'tan daha eski zamanlara aittir ve Novgorod'un kültür yapısı onlarla kıyas bile edilemez... Burada Avrupa "kendi yüksek öğrenimini" görüyordu, yani Bizans ve Roma din adamları ta IV.-V. yüzyılda buraları bir bilgi kaynağı olarak değerlendiriyordu. En ünlü din bilim insanları Büyük Bozkır'dan çıkmıştı.

Er yahut geç Güney Rusya, Glagolitik alfabe ile kaydedilen ana dilinde konuşacaktır. Artık susmamalıdır. Orada muazzam kültür katmanları mevcut. Atalarımızın dünya kültürüne büyük katkıları var. Bunu gizlemeye gerek yok. Kimin çıkarı için kendimizi tanımıyoruz, kendi gerçek tarihimizi bilmiyoruz?

V.A.Rıbakov, "X. yüzyıldan itibaren Rus vakayinameleri renkli minyatürlerle süslenmeye başlamıştır" diye ifade etmektedir. Bu tespit, büyük âlimin hassas bir teşhisidir! Saf bir okuyucuya yönelik bu tespite göre, 997 tarihine kadar Rus vakayinameleri renkli minyatürlerle hâlâ süslenmiyordu.

Peki, o zamanlar Rus vakayinameleri var mıydı? Bu konuda Rus müellif susmayı tercih etmektedir. V.A.Rıbakov, bilinçli okurlarını en önemli ve en çok gizlenen bilgilerden bilerek uzak tutmaktadır. Bir kere, X. yüzyılda Rus vakayinameleri henüz yoktur. Demek ki, süsleyecek bir şey de yoktur. Kadim Kiev'in, daha doğrusu Kadim Ukrayna'nın o dönemi (Slavlar ve Varyaglar öncesi) şimdiki Rusyalıları hakikati arayış sebebiyle değil; aksine hakikati gizlemek için ilgilendirmektedir. Yabancı araştırmacıların defalarca şaşkınlıklarını ifade ettikleri gibi, Kiev Rusyası'nın belgeleri arşivlerden büyük bir gayretle temizlenmiştir. Güney Rusya'nın yazılı kültür mirası nereye kaybolmuştur? Meselâ, M.İ.Krager iki ciltlik "Kadim Kiev" adlı eserinde, arkeologlar tarafından Kiev'de bulunan nerdeyse her şeyin esrarengiz bir şekilde devamlı olarak bir yere kaybolduğunu esefle belirtmişti. Sanki yer yarılıp da içinde girmiş gibi.

Diyeim ki, Vladimir dönemi öncesine ait bazı mezarlıklar bulunmuştur. Altay'dakilerin aynısı. Atıyla, kölesiyle ve eşyalarıyla... Ama hiçbir inceleme yapmıyor, bu arkeolojik bulgular hakkında konuşmaktan ve yazmaktan da kaçınıyorlardı. Daha sonra da bu konu tamamen kapanıyor ve unutuluyordu. Sanki hiçbir şey olmamış gibi.

Hatta dünya çapında büyük önem taşıyan keşifler hakkında da sessiz kalmışlardı. Kiev'deki Meryem Ana Kilisesi'nin güney kemerinin altında arkeologlar iyi korunmuş bir mezar bulmuşlardır. Büyük bir ihtimalle buralarda bir zamanlar bir kurgan vardı. Sonra onun üzerine Kiev'in tuğladan yapılmış en eski tapınağı kurulmuştur. Mezar çok zengindi. Bir koşum takımı çok net görünen bezeklerle süslenmişti. Bezekler, Kıpçakların gelenekli "hayvan" şekilleri kullanılarak yapılmıştı. Arkeologlar bu tür süslemelere Altay'da sıkça rastlamıştır. Buluntuların arasında, Türklerin bir zamanlar kullandığı eşit kenarlı haç da vardır. Bunun yanı sıra çok sayıda değişik arkeolojik bulgulara da rastlanmıştı. Ama bunların hiçbirisi, Moskova "vakanüvisleri" için yeterli ve ikna edici olmamıştı.

Kadim tapınakların duvarlarındaki Türk Orhun yazıları bile onları ikna edememiştir!

Böyle hor ve hakir görme, uzun bir süre, Sovyet biliminin geleneği haline gelmişti. Sovyet döneminin önde gelen bilim insanlarından Profesör Rıbakov da Kiev minyatürleri hakkında önyargılı ifadeler kullanıyor. Kadim Kiev kroniklerinde elbette bu minyatürler mevcuttur. Olmaması mümkün değildir. Çünkü Kıpçak törelerine göre, göze hitap eden resim, şekil, hatta bir çizgi bile uğurlu ve hayırlı sayılmıştır. Bu törenin kökleri çok eskiye dayanıyordu. O resim ve şekiller kayalar üzerindeki resimlerin devamıydı. Kıpçakların öz ve milli üsluplarını taşıyan resimlerdi.

Bu resimlere, şimdi de Altay ve Güney Sibirya kayalarında rastlanmaktadır. Zaten Kıpçaklar, Özü (Dinyeper), Don ve Tuna sahillerine oralardan gelmişlerdir. Bu izler, bütün Bozkıra yayılmış bulunan taş abidelerde de mevcuttur. Arkeologlar tarafından bulunan mücevheratta da bu resimler ve izler kendini göstermektedir. Demek ki, kaybolmamıştır! Her şey ortadadır. Karşılaştırınız, inceleyiniz. Ama istemiyorlar... Karaçaylı Profesör Soslan Bayçorov'un "Avrupa'nın Kadim Türk Orhun Abideleri" adlı araştırmasında, okuyucu için ilginç gelebilecek pek çok yeni bilgi vardır. Ancak, bu araştırma bilim dünyasında maalesef pek bilinmiyor.

"Rus" kültürünün doğuşunu, Kiev vakayinamelerinde gören Rıbakov haklı değil. Çünkü "Rus" diye kabul edilen Bozkır kültürü, Varyaglar'dan ve

Kiev Rusyası çağından çok daha önce doğmuş, şekillenmiş ve oluşmuştur. Asırlar ve bin yıllar boyunca da Altay'da gelişmesini sürdürmüştür. Bu, Türk kültürü.

X.-XII. yüzyıl vakayinamelerindeki minyatürler, Kadim Kiev'in hayat tarzını canlandırarak ortaya koymaktadır. Mesela, silahlar, binaların şekli, asker kıyafetleri, zırh takımları, insanların baş giyimi, evlerdeki mefruşat ve her türlü kıyafetler ile minyatürlerde görünen diğer eşyaların "ayrıntıları" çok ilginç. Onlar daha evvel defalarca düzeltilen metinlerin muhtevası hakkında ister istemez şüpheler uyandırmaktadır. Gerçekten, bir milletin portresi kullandığı eşyalara göre oluşmaktadır.

Kiev şehrinden çok uzaklarda bulunan kurganlardan çıkarılan Türk askerlerine ait silah ve zırhlı takımlar, vakayinamelerdeki resimlerle tıpa tıp aynıdır. Bilindiği gibi, "Rus" Slavların silahları tamamen farklıydı. Arkeolojik bulgular neticesinde ispatlandığı üzere: Bu silahlar, ancak piyade sınıfı askerlere uygun silahlardır! Kıpçaklar ise piyade değil, süvari idi.

İnsanı düşündüren ve kuşkulandıran gerçekten çok şey var. Bu minyatürlerin, takdim edilmiş yapay teorileri yıkmak için çok büyük bir gücü vardı! Önyargısız bir insanın gözlerini açabilir, enerji ve umut aşılayabilir.

Araştırmacıardan biri, Radzivill vakayinamesindeki minyatürleri "kaybolan bir dünyaya açılan pencereler" diye ifade etmiştir. Çok yerinde bir tespit ve ifade... Pencere varsa, bakılır.

Öncelikle resimlerin konularına bakalım. Bu resimler büyük bir titizlikle seçilmiş; bu resimlerde ancak en önemli olaylar tasvir edilmiştir. Ayrıca, bu resimlerde yazarın veya sipariş edenin olaylara bakış tarzı ve değerlendirmesi görülmektedir. Bu resimlerde, sanatkârın duyguları ve izlenimleri, asırlar geçmesine rağmen saklanabilmiştir!

Kadim Rusya tarihinin "Slavlaştırılması" sürecinde, vakayinamelerdeki bütün metinlerin değiştirilmesi, değerlendirilmesi ve yeniden yazılmasında Büyük Knez Mstislav öncülük yapmış; onun emirleri doğrultusunda ve onun nezaretinde, knezliğin yazım birimlerinde gerçekleştirilmiştir.

Emirlere karşı direnen itaatsiz rahiplerin yerine, istenilen her şeyi yapacak rahipler getirilerek, iş daha geniş bir alana yayılmıştır. Bunun sonucu Knez Mstislav'ın taç ve taht sahibi babası, gelecek Rusya tarihinin projesini de ("Monomah'ın Öğretisi") böyle belirlemişti. İtaatkâr oğul ise babasının projesini eksiksiz olarak hayata geçirmiş oldu. Bu büyük projeyi nasıl gerçekleştirebildi? Vakayinameleri ve onların resimleme tarzını değiştirip özel bir Rus (!) üslubu oluşturarak gerçekleştirdi.

Vakayinamelerin, aynen tüm Rusya tarihi gibi sadece zaferler ve hiç olmamış kahramanlıklarla dolu oluşuna nasıl şaşırabiliriz? Diğer hadiseler hiç yer almıyordu. Maalesef, bu bir Rus geleneği haline gelmiştir.

Bilindiği gibi, zafer telâkkileri farklı oluyor. Nitekim N.M.Karamzin'in aktardığı zaferlerden birinin hikâyesi: "Yıl 1095. Zaferler... Büyük Knez Vladimir ruhen bunalmış halkını, en sonunda zaferlerle cesaretlendirebilmiştir... Monomah ile barış antlaşması yapan Polovets reislerinden İtlar ve Kitan, antlaşmanın sonucu ve gereğine binaen, Monomah'ın oğlu Svyatoslav'ı emanet olarak yanlarına almışlardı. Kitan, yapılan barış antlaşmasından sonra hiçbir tehlike görmeden, çadırını şehre yakın bir yere kurdurmuştu. İtlar ise Pereyaslavl şehrinin eşrafından Ratibor'u (Racibor) ziyarete gitmişti". Antlaşmaya rağmen, Kiev Knezi, şartları lehine çevirmek ve bir zafer için bu durumdan faydalanmayı düşünmüştü. Ruslar, 24 Şubat gecesinin iyice ilerlemiş bir saatinde, Kitan Han'ın çadırına girip, uyuyan Kitan'ı katletmişlerdi. "Hiçbir şeyden haberi olmayan İtlar, sabahladığı misafirperver ev sahibinin evinde rahat ve huzurlu bir şekilde kahvaltıya hazırlanırken, Ratibor'un oğlu Olbeg, önceden hazırlanmış odaya açılan gizli bir delikten attığı bir okla, tam kalbine isabet ettirerek misafirini öldürmüştür. Zavallı İtlar, yanındaki diğer yiğit arkadaşlarıyla birlikte iğrenç bir tuzağın kurbanı olmuştur. Bu vaka o zamanın en namuslu ve en iyi kişisi sayılan Rusya Knezi'nin sadece meşru bir hakkı ve olağan bir zekânın başarısı veya kurnazlığı olarak takdim edilmektedir".

Eğer zamanın "en iyi Knezi" öyle yaparsa, kötüler hakkında söylenecek hiç bir söz bulunamaz!

Hayatın gerçeklerini görmezden gelemesiniz. Bazen çok istediğiniz şeyler, bazen de hiç istemediğimiz nahoş şeyler olabilir. İktidarın menfaati doğrultusunda hayatı farklı göstermek veya görünmesini sağlamak isteyen siyaset tam da bunlardan başlar. Vladimir Monomah'ın itaatkâr oğlu büyük bir itinayla bunu gerçekleştirmek için sayfadan sayfaya tekrar ve tekrar vakayinameleri düzeltmeye ve yeniden yazmaya devam etmiştir. Yaptırana karşı aynı gayreti Moskova "vakanüvislerinde" de görebilirsiniz. Buna rağmen onlar, Knezin eline su dökemezlerdi.

Mstislav'ın çok kabiliyetli olduğunu kabul etmek lazım; çünkü o bir uzman maharetiyle devletin bütün pürüzlerine üşenmeden rötuş yapmaktaydı. Rusya tarihinin Birinci ve Baş Redaktörü! Bununla birlikte Knez Mstislav el yazmalarının resimlenmesinde yeni bir tarz ortaya koymuş; vakayinamelerdeki mevcut resimlerin yanına, mevcudu yorumlayan yeni resimler eklemeye başlamıştır. Güya, devlet tarihini yansıtan bu el yazmalarda masallara has

semboller, böylece görünmeye ve konuşmaya başlamıştır. Bu işlem, genelde basit bir şekilde yapılıyordu: Orijinal resmin yanına, sayfa kenarına bir resim yerleştiriliyor; mükemmel asıl minyatürlerin yanına kabiliyetsizce çizilmiş, soytarı kılıklı adamları öne çıkaran resimler ekleniyordu. Bu anlatılana bazı örnekler:

Yıl 1111. Monomah'ın Kuzey Donets ve Salnitsa seferi. Suvariler tasvir edilmiş. Yorum maksadıyla eklenen yanındaki resimde: Bir atlı mızrakla Polovetsleri, yani Kıpçakları simgeleyen bir ejderhayı öldürmektedir.

Aynı sefer. Sayfa kenarındaki resimde: Kaçan bir köpek, aynı şekilde kaçan Kıpçakları tasvir etmekte.

Yıl 1112. Svyatopolk'un oğlunun Yatvagları yendiğini gösteren resim. Kenardaki eklenen resimde Litvanya Ormanlarını simgeleyen bir dövülmüş ayı görünmektedir.

Yıl 1120. Türk ve Berendeylerin eski Rusya'ya saldırıp, sonra kaçtıklarını gösteren bir resim. Sonradan yanında eklenmiş korkmuş bir maymun resmi...

Yıl 1127. Mstislav askerlerini Polotsk'e göndermiştir. Oğlu İzyaslav Knez Br-yaçislav'ı esir almış. Yanına yorum için fare yakalayan kedi resmi eklenmiştir.

Yıl 1127. Polovetsler, Mstislav'ın sevmediği Knez David'i kovmuştur. İlave edilen resimde: Uzaklaşan ayıya kılıç çeken bir asker.

Yıl 1132. Yuri Dolgoruki, Pereyaslavl şehrini istila ettikten sonra, Knez Yaropolk onu geri püskürtmüştür. Eklenmiş resimde ise, hayvan avlamak için kullanılan boynuz şeklinde bir sopayla asker bir aslana saldırmaktadır. (Yuri ve onun soyundan gelenler aslanı arma olarak kullanmışlardır).

Vakayinamelerdeki yeni "Rus" sözcüğü, sadece tasvirdeki iptidailiği ile değil; aynı zamanda kullanımdaki ince ve keskin kurnazlığı ile de şaşırtmaktadır. Knez Monomah'ın kendi lehine kullanmak için eklenen bütün resimlerin foyası meydana çıkmış ve Knez Monomah faka basmıştır. Eklenmiş resimler, daha sonraki asırlarda oluşabilecek toplum tavrını belirlemede etkili olmuştur. Ürkek maymun, fareyi yakalayan kedi ve bunun gibi semboller tabii ki, vakayiname yazma sanatını ileri götüremedi; ama açık, küstah ve aşağılayıcı bu belirgin simgeler hedeflenen başarıyı sağlamış ve etkileyici olmuştur.

Eski Rus hükümdarları, Knez Mstislav'ın ölümünden sonra vakayiname yazmada kullanılan Ezop dilinden vazgeçtiler; ama Türk kitap kültüründen vazgeçemediler*. Ama "Rus" kitap kültürü olarak adlandırılmaktadır. Halbuki değişen

* Rusçadaki "*kniga*"(kitap) sözünün esası, Kıpçaklar tarafından Çince'den alınmış bir Türk keli-

bir şey yoktu. Mesela, minyatürlerde - eskiden olduğu gibi - dört köşeli bir kule şeklinde sembolize edilen bir şehri tanıtan, şehrin simgesi ve arması gibi ayrıntılar da resmedilmektedir. Askerler de eskisi gibi atlı ve eğri kılıçları ile gösterilmektedir. Ve onlar Rus oluvermişler.

Gerçi, sayfa kenarlarına önceleri eklenen hayvan tasvirlerinin yerine daha sonra küçük insan resimleri konulmaya başlamıştır. Dikkat çekmeyen, ama hadiselerin katılımcıları olarak takdim edilen bu küçük insan figürleri sanki komplo kurmak üzere sayfa kenarlarını mesken tutmuş, gizlenmiş bir avcı gibi beklemektedir. Bir taraftan silik şahsiyetli, önemsiz kişiler olmakla beraber büyük hadiselerin gerçek amilleri gibidirler. Rusların kendileri de bütün hayatlarında öyle olmuştur. Belirsiz ve bilinmeyen idareciler; Rusya tarihindeki hadiselerin ilham kaynağı insanlar; siyasi maskeli balonun perde arkasında gizlenmeyi bilen ideologları ve rejisörleri... Her yerde onlar böyle: Yabancı memleketlerde, yabancı halkın sömürgeci hükümdarları; bir taraftan halkın yanında, ama diğer taraftan beraber de değiller...

Radzivil vakayinamesindeki resimlerde de pek çok muamma gizlidir. Bu resimlerde bazen kimin kim olduğu anlaşılamamaktadır. Ressam, Rus ve Kıpçak askerlerinin resimlerindeki - olması gereken - bazı dış görünüş farklılıkları ve ayrıntıları sanki hiç düşünmemiş gibidir. Rengi veya kıyafeti ile askerlerin bir diğerinden farklı olması gerekirdi. Çünkü ne de olsa onlar bir birine düşman ve farklı kültüre sahip iki ulusun askeridir. Ama bu fark hiç belirtilmemiş! Savaşan bütün askerler dış görünüş olarak tamamen aynı.

Aykırlık mı? Öyle gibi... Ama... Kıpçak kurganlarında yapılan kazılar neticesinde toplanan arkeolojik bulgular, Bozkır askerinin dış görüşünü, silahlarını gözümüzde canlandırabilmemiz için yeterlidir. Bozkır askerinin portresi, vakayiname sayfalarında görünmeden çok daha önceleri de belliydi. Rus askerlerinin görüntüsü de arkeologlarca belirtilmiştir. Bu sebeplerden dolayı bu iki askeri karşılaştırmak çok da zor olmasa gerek.

Kadim Rusya'daki Bozkır halkları uzmanı Profesör S.A.Pletneva, çalışmalarının birinde "erkek mezarlarının çoğunda ölenin yanında atı, koşum takımı ve silahının da bulunduğunu" belirtmektedir.

Genelde şimdiye kadar bulunan bu tip eşyaların sadece metal kısımları saklanmıştır. Bulunan bu eşyalar arasında demirden yapılmış gem ve üzengiler, kolan tokaları, okların demir uçları, kabzası olmayan kılıç namluları sayılabilir. Bundan başka, hemen hemen her kabirde fazla büyük olmayan, küçük demir

mesidir... (M. A.)

bıçaklar ve çakmaklara rastlamaktayız. Anılan bütün bu eşyalar, harika bir şekil, biçim ve ergonomi özelliklerine sahiptir. Bu, belli bir standarda uygunluk hali Batı bozkırlarından başlayarak Ural bölgesine kadar yayılan bütün göçebelerde kendini belirgin bir şekilde göstermektedir. Bu eşyalardaki tip değişikliği de hemen her bölgede aynı zamanda oluşmuştur. Bu durum da bizi yeni sonuçlara ulaştırmaktadır. Demek, Polovetslerin - diğer çağdaşı bozkır halklarında olduğu gibi - kışlaklarında öz bozkır geleneklerine uygun tarz ve ölçülerine uygun demir mamullerinin üretildiği ve bunun bir düzen içerisinde yapıldığı görülmektedir. Hem de çok iyi kalitede.

Pletneva, Bozkırlıların kendilerine has dış görünüşleri olduğu gibi, kendilerine has bozkır adetleri ve törelerine dayanan bir hayat tarzları olduğunu teyit etmektedir. Gösterdiği delilleri tartışmak mümkün değildir. Bunun manası: Bozkırlarda, dünyanın diğer kültürlerinden çok farklı bir medeniyetin hakim olduğu - tartışmasız - kabul edilmelidir.

İşte, bu yaşamış Bozkır halkının portresidir! İşte, bu kaybolan Deşt-i Kıpçak'ın yüzüdür!

Elbette bu kültürün özelliklerini diğer bilim insanları da gösterdi. Meselâ, Profesör S.İ.Rudenko, Altay kurganlarını araştırmış ve arkeolojik buluşlarda yer alan oyma ve nakışlarla ilgili muhteşem bilimsel çalışmasını ortaya koymuştur.

Meğer çok pratik olan Türkler şeşke, mızrak, miğfer, zırh ve at koşum takımlarını öylesine süslemiyorlardı. Bozkır kültüründe gördüğümüz süsleme ve bezek parçaları belli bir sisteme tabii olarak üretilmişti. Bu bezekler bir mana ve bilgi taşıyordu, yani sahibi ve ait olduğu soyu ile ilgili malumat içeriyordu. Bu bir işaretti. Soyun birliğini vurguluyordu. Bilgi içerdiği için Türklerde bezekler hiçbir zaman değişmiyordu, çünkü her soyun bezeklere taşınmış kendine has bir işareti vardı. Böylece onlardan günümüze kalan kılıçlar, mızraklar, miğferler, zırhlar ve koşum takımlarının sahip olduğu mükemmel ölçü ve biçim; yapılmış bu eşyaları taşıyan ve üretenlerin kültür birliğini en etkili bir şekilde ispatlamaktadır. Bu bir tesadüf veya basit bir rastlantı olamaz. Bu, güçlü bir halkın, aradan çok yıllar geçmesine rağmen kendi kendini ortaya koyuşu ve ispatlamasıdır. Bu bir 'öz tasvir' hadisesidir!

Bu bilgiyi çok iyi bir gözlemci olan Çuvaş bilim insanı A.A.Trofimov deşifre etmişti. O, atalarımızın bezeklerinde şifre kelime ve ifadeler tespit etmişti. Kadim sanatkar, bu runik yazılara bezek ve nakış şekilleri vermiştir. Ukraynalıların, Kazakların, Bulgarların ve Çuvaşların işlemelerini inceleyen ve onları âdeta okuyan Trofimov beklenmedik bir sonuca ulaşmıştır: Kadim zamanlarda

bu bezekler kişinin ve halkının kartvizitiydi. Bu güzel nakış veya bezeklerde, sadece kendilerinin anlayacağı bir yazı gizliydi.

İşte, bu Türk bezek ve nakışları, "öz-yabancı" tespit etme görevini yerine getiriyordu.

Türk kültürü hakkında daha fazla bilgiye ulaşınca, Kiev vakayinamelerindeki minyatürlerde tasvir edilen insanların, Bozkır kültürünün mensupları olduğu konusunda son derece emin ve gönül rahatlığı içerisinde ancak ifade etmek kalıyor. Bu minyatürlerde Slavlar veya Ruslar neredeyse hiç yok! Onları çok kolay ayırt edebilirsiniz. Gerçi, resimlerin altı yazılarında, görünen insanlar "Rus" diye adlandırılmış... Ama "gördüklerine inan", "resim altlarında yazılanlara inanma". Çünkü Rusların silahları ve kıyafetleriyle, kullandıkları diğer eşyalar tamamen farklıdır. Gerçi, onların Türk olduğunu söylemeden S.A.Pletneva, S.İ.Rudenko ve diğer bilim insanları bunu zaten ispatlamıştı.

Arkeologlardan hiçbiri Rusların ve Slavların yaşadığı bölgelerde, Türklerde bulunan demir mamullerine benzer aletler imal eden herhangi bir üretim merkezine rastlamamıştır. Demir olmayınca da "Rus" Slavlar yerleştikleri Novgorod ormanlarında, Bozkır süvarilerinin kıyafetini oluşturan miğfer, zırh ve kılıç gibi demirden yapılmış eşyaları üretmezdi. Slavların da Rusların da kendilerine ait, elbette, geleneksel silahları vardı; ama süvari Kıpçakların kullandığı eğri kılıç yerine piyade Slavlar düz kılıç kullanıyorlardı.

Kıpçak ordusunun esasını oluşturan süvari, eski Kıpçak harp sanatı törelerinin bir tezahürüdür. Bilindiği gibi hem Slavların, hem de Rusların askeri töreleri farklıdır.

Buna rağmen B.A. Rıbakov kitaplarında Rus ustalar tarafından yapılmış bir kılıçtan büyük bir gururla bahsediyor. Güya, bu kılıç Svyatoslav'a aittir. Rıbakov nasıl bu karara varmıştı? Kılıcın üzerinde bulunan runik yazı onun vardığı sonuçlara aykırı, çünkü bu yazı gerçek sahibini işaret ediyor...

Slavlar belki kılıç yapmışlardı, ama yaptığı kılıçların üzerinde runik yazı yazamazlardı.

Üzerinde Orhon yazısının daha iyi muhafaza edildiği bir diğer kılıç hakkında Profesör Rıbakov bir pot kırmıştı. Rıbakov metni "restore" etmek için kendince, güya eksik olan kısmı ilave etmiş ve yazıyı "*Lyudota Kova*" olarak okumuştı. Hatta daha iyi okunabilmesi için metni döndürmüşler. Ve bu kılıcı bir Rus silah ustasının yaptığını ilan etmişlerdir. Hayır, hayır, bu bir sirk gösterisi değildi. Bu, araştırma en büyük Sovyet tarihçisinin "kamikaze" dalışıydı.

Rıbakov, bir zanaatkârın yaptığı ürüne kendi adını yazmadığını bilmiyor-muş gibi davrandı. Ancak, çok büyük ustaların yaptığı ürüne damgasını vur-

masına izin verilirdi. Atalarımız kılıçlarının üzerine genel olarak kutsal dualar yazarlardı. Bu kılıç üzerindeki yazı Rıbakov'un takdim ettiği "rekonstrüksiyon" dikkate alınmadan, Türk dilinde şöyle okunur: "Hain niyeti yok et. Kötü fitneyi imha et"!

Silahlar tarihi çok ilginç bir konudur. Araştırmacının fantezilerini kaldırmaz. Uydurulan "*Lyudot Koval*"lerden temizleyecek araştırmacılarını bekliyor. Kadim Türklerin süvari tarihi de araştırmacılarını bekliyor.

Lev Diyakoz, 971 tarihinde Rusların Bizans'a saldırısını anlatırken, Rus atlılarını anlatırken: "Svyatoslav'ın askerleri ilk defa atlı olarak görünüyor; ama atları iyi süremiyorlar" diye ifade etmektedir. Bu ve buna benzer müşahedeler insanı hayrete düşürmektedir. Öyle ya, süvari olmadan, Ruslar 965 tarihinde Hazarları nasıl mağlup edebilmiştir? Onlar savaş sanatının alfabesini bilmeden, yani savaşta at kullanmayı öğrenmeden süvariye karşı nasıl savaşabiliyordu? Muhakkak çok zor olmuştur. Bu tanka karşı yaba ile saldırı-maya benzer.

Svyatoslav'ın İdil (Volga) savaşında ileri sürdüğü ordu acaba gerçekten Rus ordusu muydu? Mesela, Svyatoslav ile Bulgar Hanı'nın ittifak yapmış olduğunu düşünebilir miyiz?

Sorular, sorular... Rusya tarihinde bir şeylerin yanlış gittiği ortadadır. Ama nedir? Belki de bu sorunun cevabı çok basittir. Hazar Hanlığı'nın başkenti Semender'in bozkır ahalisi tarafından yakılıp yıkıldığı var sayılsa; bu defa Ruslar müttefiklerinin zaferini sahiplenmiş olamazlar mı?! Maalesef, zengin Rusya tarihinde böyle vakalar olmuştur. Çok kolay elde edilmiş bazı zaferleri o kadar inandırıcı değil. "Geldim, gördüm, kazandım" misali...

Başka bir ihtimal de olabilir. Ortada bir savaş yoktu! Hazar Kağanlığı doğal afetler sonucu yıkılmıştı: Başlarına büyük felaketler gelmiş, İdil Nehri yatağını değiştirmiş ve kuzeye doğru uzaklara akmaya başlamıştı. Zengin Hazar Kağanlığında büyük bir kuraklık baş göstermiş, dolayısıyla açlık başlamıştı. Bütün bu durumlarda da Knez Svyatoslav o hadiselerin baş kahramanı olamazdı.

Rusların ata binmesi yasaklanmıştı. Bu yasağa dair malumat, şövalye Orvade Odde hakkındaki Varyag efsanesinde etraflıca ifade edilmiştir. Şövalye Odde, İskandinavlar arasında ata binen ilk askerlerden biriydi. Şövalye Odde, ilk savaşında bir Kıpçak ile teke tek vuruşmasında mağlup olmuştur. Ondan sonra deniz savaşlarını seven ve tercih eden Varyaglar, şövalye Odde ve onun atı hakkında bir efsane yaratmışlardır. Maalesef, bu efsane tamamı ile Rusya tarihine geçmiştir. Ancak, bir ayrıntı var: Şövalye Odde yerine Knez Oleg olarak... Ama

diğer her şey, hatta ölen atın kafatasından çıkan yılanı kadar efsanedeki bütün ayrıntılar tıpa tıp uymaktadır. Bu konuyu kimin kimden aldığını tartışmaya değmez. Şövalye Odde, V. yüzyıl bir Rus (İskandinav) kahramanıdır ve ilk defa Varyaglar atlı asker ile o zaman tanışmışlardı.

Knez Oleg (gerçek adı Helg) ise gerçekte başka şekilde ölmüştü; onun ölümünün at ve yılan ile hiçbir alakası yoktur. "*Veşçiy Oleg*"* edebi bir eser... Ama bu eser, Rusyalılar tarafından kahramanlıklarla (!) dolu tarihin bir parçası olarak kabul edilmektedir. Herkesin atlı olabileceği tezi gibi... Hayır.

Süvari ordusuna sahip olmak için birkaç nesil atlı yetiştirmeniz gerekir. Kiev ordusunda savaşanlar, ata binmeyi bile bilmeyen Slavlar değil, Kıpçaklardır. Onlardır. Ukrayna Kağanlığı'nın sakinlerini, yani şimdiki Ukraynalıları önceleri yabancı Çerkezler diye adlandırmışlar; daha sonra Ukrayna ve Rusya'nın birleşmesinden itibaren de Ukraynalıları Slavlığa kayıt etmişlerdir. Başka kimse değil; Ruslar, Kıpçak halkını büyük günaha sokup, onları kardeş katili olmaya teşvik ettiler. Kardeş kardeşe karşı çıkmıştı: Biri Rus bayrağı altında, diğeri ise kendi öz bayrağı altında.

Vakayinamelerdeki minyatürler bu hazin gerçeği gözler önüne sermektedir. Türk ve Rus askerlerinin kıyafeti, bu sebeplerden dolayı aynı şekilde resmedilmişti.

Kiev Rusyasının tarihi, bu kardeş katliamından itibaren başlamıştır. Gerçekten vakayiname minyatürleri "kaybolmuş bir milletin ve kaybolmuş bir dünyanın penceresidir". Eğer bu pencereler kirden temizlenirse, ancak o zaman, işte bu pencerelerden gerçekleri görürüz. Rusya'nın güney tarafının tarihine ait gerçekler de böylece açıklığa kavuşur.

Yayınlanmış eski resimlerden sadece birisinde Bozkır askerleri diğerlerinden farklı olarak tasvir edilmektedir. Neden? Atları, koşum takımları, üzengileri ve kılıçları aynı; ama başlarında miğfer yerine kenarlı kalpak görünmektedir. Buna sebep nedir? Kim onlar?

Bu kalpak, Kıpçak soyundan gelen Kazak ve Kırgız erkeklerinin şimdi de kullandıkları milli baş giyimlerine çok benzemektedir. Bundan, bu resimde görünen insanların Deşt-i Kıpçak'ın Doğu Kağanlığından gelmiş olduğunu anlamak zor değildir. Rusya tarihinde onlara "Peçenekler" denilmiştir. Peçenekler, Deşt-i Kıpçak'ın Batı Kağanlıklarında devamlı kullandıkları ananevi papağı kullanmışlardır. Onlar kışın da farklı olarak "börk" veya "börük" denilen bir şapka

* *Veşçiy* – Rusçada "ileriye gören; kehânet sahibi" manalarına gelmektedir. ÇN.

kullanmışlardır, ama diğer kıyafetleri tamamen bir birine benzemektedir. Baş giyimlerine göre sadece soyları ayırt edilmiyor, böylece kağanlık nüfusu içindeki yoğunluğu da belirlenebiliyordu.

Vakayiname minyatürleri aslında çok şeyler, ama çok büyük şeyler ifade etmektedir. Onlar kadim kitabelerin her bir harfi gibi, çoktan göçüp gitmiş nesillerin hayat tarzlarının izlerini ihtiva ediyor. Sadece görebilmek lazım. Bazıları için bu sanat eserleri belki çok ilkel görünebilir ve onlar atalarının hayat tarzının da, çok primitif olduğunu düşünebilirler... Ama vakayinamelerdeki minyatürlerin ayrıntıları çok büyük gayret ve itina ile yapılmış; bunun neticesi olarak da çok derin manalar taşımaktadır. Bu resimlerde yazarın ve bütün Kıpçak halkının duyguları ve düşünceleri büyük bir ustalıklı gelecek nesillere aktarılmaktadır. Atalarımızın günâhı bu mu? Biz, onların soyundan gelmiş yüreği ve dimağı nasır bağlamış nesiller, eğer gerçekleri anlamayı ve hissetmeyi unuttuysak!

İnce zevk ile yapılmış minyatürler adeta nur saçıyor; her simge kişiyi sabra ve seyre davet etmektedir. Fazla olan hiçbir şey yok, her şey tamamlanmış ve anlaşılmaktadır. Buna benzeyen sonsuzluk ve beka izleri Çin ve Japon grafiklerinde de görülmektedir.

Ressamlar o eserlerinde beyaz bir boşluk bırakarak, seyirciyi iyi düşünmeye ve hayal etmeye sevk etmektedir. Seyircinin de bu sanatın bir parçası olabilmesi için, resminin "akılda kalan ve en güzel resim" olabilmesi için. Ama bu resmi sadece gerçek seyirci görebilirdi.

Tek bir simge, çizgi ve hiyeroglif, kalın kitapların sayfalarından çok daha fazla mana yüklü olabilir. Doğu kültürün özelliği de budur. Doğu zamana değer verdiği gibi, kâğıttaki alana da değer veriyordu. Ayrıca, Doğu halklarının yapısında var olan, dünyaya karşı farklı bir seziş ve anlayış zenginliği, resimlerdeki ruh derinliğinin, mükemmelliğinin kaynağını ve bitmişlikte "bitmemişlik" oluşturmaktadır.

Türklerin hayat tarzı, silahları, ev eşyalarının da belli bir kaideye ve şekle uygun olduğu anlaşılmaktadır. Kendilerine göre bir güzellik anlayışları vardı. Yaşayış tarzlarındaki "ev ayrıntıları" da Bozkır kültürü ile ilgili bilgiler vermektedir. Bu kültürün taşıyıcılarını nasıl adlandırırsanız adlandırın; Polovets, Peçenek, Bulgar veya herhangi bir başka isim, kökü aynıdır: Türk. Bozkır halkının Hunlar, Gotlar, Hazarlar, Avarlar, Kumanlar, Karakalpaklar, Bulgarlar, Torklar, Barbarlar ve Berendeyler gibi pek çok isimlerinin olması onların kabahati değil; ancak, tarih boyunca onların başının belasıdır. Onlar kendilerini daima Kıpçak diye adlandırmışlardı. Kıpçaklar arasında Alanlar, Adigeler ve başka halklar da

vardı. Ama... Çok önemli olan bir "ama"; Deşt-i Kıpçak halkı aynı dilde konuşuyordu: Türk dilinde. Aynı kültür ve törelere uygun yaşamışlar: Türk örf ve âdetleri...

Kiev vakayinamelerindeki resimlerde Kıpçakların günlük hayatında kullandıkları eşyalar tasvir edilmişti. Tartışılabilir mi?

Tartışmaya gerek yok. Arkeologların Novgorod buluşlarına göre Slavların yaşayış tarzı farklıydı.

Resme dikkatlice bir bakalım. Kâse. Knez Vsevolod Olegoviç ile Knez Yaropolk arasında yapılan barış antlaşmasının hatırası olarak Yarapolk'a sunulan bir kâse. Bu kâsenin aynısına, Kiev'den binlerce kilometre uzaklarda, Kıpçak kurganlarında defalarca rastlanmıştır. Bu kâse "çaron" diye adlandırılmış ve bugüne kadar bütün Türk halkları tarafından kullanılmıştır. İtibarlı misafire, dünyanın en güzel içecekleri olan kımız (ekşitilmiş at sütü) veya ayrılan bu kâsede ikram edilmektedir.

Kiev Knezinin oturduğu tahta, Kıpçaklarda "tver" denilmekteydi. Bu söz, Kiev'in kuruluşundan çok önceleri de biliniyordu. Çünkü Slavlar, Avrupa ormanlarında geziniyorken, Kıpçak hakanı Atilla aynı tahtta oturuyordu. Türkler bugün de "yüksek misafir" için sofrada "yüksek bir yer" bırakıyorlar. Bu arada, "taht" anlamına gelen "tron" Türk kökenli bir kelimedir ve "itibarlı yere çıkmak" anlamına gelmektedir.

Şimdi Kiev Knezlerinin baş giyimine dikkatlice bakalım. Bu şapka, Türk millî kıyafetinin bir parçası; ilave olarak, sahibi hakkında pek çok bilgi veriyor. Aynı şapkalar; minyatürlerde olduğu gibi Kıpçak asilzadeler de kullanıyordu. Başlık şeklinde, kürkten yapılmış şapkaya "klobuk" deniliyordu. Samur kürkün kokusu her türlü haşeratı rahatsız ettiği için, klobukun kürk kısmı mutlaka samurdan yapılıyordu. Elbiselerin kürkten yapılmış yakası, böcekleri "kovma" vazifesi görmekteydi. Bu da Türk millî kıyafetinin bir parçasıydı.

Resimlerdeki kıyafetler. Bu, tarih bilimi açısından çok ilginç bir konu. Bilim insanları kıyafetleri hiç mi görmedi? Minyatürdeki kaftan giymiş insanların kıyafeti hiç mi kimsenin hayretini mucip olmadı? Gerçi onun yerine kimono veya sombrero olsaydı yine de onları "Rus" olarak kabul edeceklerdi.

Kaftanın da klobuk gibi bir millî Türk kıyafeti olduğunu şimdi kim hatırlıyor? Kaftanlar çift kat ince keçeden dikiliyordu. Biçimleri çok farklı olabiliyordu. Arkeologlar, iki bin yıldan daha uzun bir zaman önce Altay'da kullanılan keçeden dikilmiş frak bile bulmuşlardır. Hanın kaftanı, özel biçim ve dikişiyle farklıydı. Kollarında samur kürk ve zengin işlemlerle, kürkün üzerinde dekoratif düğmeler ve çeşitli süslemeler...

Dolayısıyla Monomah'ın şapka hikâyesi çok ilginç olabilir. Bizans ile kesinlikle hiçbir ilgisi yoktur. "Bizans rivayeti" Vladimir Monomah'ın ölümünden sonra, Rusya'da her şeyin bir "Yunan kökene" bağlanmaya başlanmasından sonra uydurulmuştur. Bu bir Han şapkası. Aynısını Kazan Hanı veya yüksek mertebeli herhangi bir Han da kullanırdı.

Araştırılmamış çok konu var. Halbuki dağlar kadar monografi ve kitaplar yazılmış, yüzlerce tez savunulmuştur! Ama bu konulara bir açıklık getirilmemiştir.

Bunun sebebi, Rusya bilim dünyasının esaret altında olması; başka şekilde yapamazdı. Cesareti yok. Meselâ, Türklerin millî kıyafetini ve diğer örnek verdiğimiz olguları, Rusların sessizce "aldığını" söyleyemiyor. Halbuki *armyak, epança, kaftan, başlık, şuşun, şuba, klobuk, sapog* kelimeleri Türk kökenli sözlerdir. Bu eşyaların tarihî bir sahibi var. Terek Kazaklarının millî kıyafetli eski fotoğraflarını bulduğumda, bizim Kumuk millî kıyafetleriyle karşılaştırdım ve çok şaşırdım. Hiçbir fark yoktu.

Çünkü bunlar, aynı halkın kıyafetiydi!

Kazakları "Rus" diye adlandırarak, onları atalarından ve geçmişinden ayırmışlar. Bu durum birilerine, onların kadim tarihini yok sayma ve millî kıyafetlerini "Rus" kisvesi diye takdim etme hakkı verir mi? Elbette, hayır!

Kadim Kiev'in vakayinamelerindeki minyatürlerde sadece Kıpçaklar değil; onlarla birlikte Ruslar da gösterilmektedir. Belki de bu, işin en ilginç yanıdır. Vakayiname sayfalarının kenarlarındaki, sonradan eklenen insan-cıkların kıyafeti tamamen farklı, tam batı tarzı bir kıyafet... Dış görünüşleri tamamen farklıdır. İşte Ruslar böyle görünüyorlardı. Şalvar, bozkır kıyafetiydi. Sayfa kenarlarına sonradan resmedilmiş insancıklar ise şalvarsız, çizmesiz ve papaksız idi.

Sayfa kenarlarına sıkışmış insancığın elindeki borazan da bütün kıyafeti gibi Kıpçak kıyafeti değil; Batıdır. Kıpçaklar borazanlarını eğmiyordu, düz olarak yapıyorlardı. 1153 tarihli bir resimde Kıpçaklara ait bir borazan görülmektedir. Kıpçakların kadim müzik aletleri şimdiye kadar muhafaza edilmiştir. Onların sesleri Altay'da, Hakasya'da, Kırgızistan'da, Karpatlarda (Gutsullar'da) ve köklerini unutan, fakat öz düstur ve törelerini unutmayan, Bozkır halkından gelen nesillerin dağıldığı her yerde duyulmaktadır.

O kadar çok ilginç şey var ki... Minyatürlerde tasvir edilen cenaze merasimleri de görenleri oldukça düşündürmektedir. Bütün halkların cenaze tö-

* Gutsullar, Dağlı Ukraynalılar olarak tanınmaktadır. Bu bölge Sovyetler Birliği'ne ancak 1939 yılında dahil olmuştur. ÇN.

renleri muhafazakârdır ve bu durum çok nadir olarak değişir. Bir zamanlar Türkler de cenazelerini ya ateşte yakar veya kuşlara verirdi. IV. yüzyıldan itibaren bundan vazgeçtiler. Ama bu defa eski töreye uyarak, ağaç veya kamıştan örülmüş bir tabuta konulan ölünün altına kül veya kireç sermeye başladılar. Mezarın tabanına da Türklerin kutsal saydığı sedir ağacının kabukları döşenmekteydi.

Slavlar ölülerini tabutla mı defnediyorlardı? Hayır!

XI.-XII. yüzyıllarda yeni Rus kültürünün oluşması sürecinde üç halkın ayrı ayrı sahip olduğu töreler ve düsturlar ciddi bir değişime uğramış; neticesinde törelerin seçilmişleri ve en iyileri ortaya çıkmıştır. Bu, bugün bile hâlâ tamamlanamayan zor tarihî bir süreç. Ama yazılı tarihte, nedense her şey sadece ve tamamen Slavlara ve Ruslara aitmiş gibi gösterilmektedir. Kıpçaklara ve diğer halklara hiçbir şey bırakılmamıştır. Esefle söylemek gerekirse, maalesef, Rus hükümdarları Türk kültürünün nerdeyse bütün güzellikleriyle maddi ve manevi zenginliklerinin tamamını zimmetlerine geçirmişlerdir... Deşt-i Kıpçak'ı ise, sanki hiç olmamış gibi, tarihi haritalardan tamamen silmişlerdir.

Ama bu kör taassup ve cimrilik pek çok gülünç şeyleri de beraberinde getirmiş: Sindiremeyecekleri büyüklükteki taşları bile yutmuşlardı... Meselâ, üç bahadının hikâyesi... Ünlü Rus ressam V.Vasnetsov, resimlerinde bu üç bahadırı Rusya'nın kudretinin timsali olarak göstermiştir. Keşke o gerçekleri bilseydi!

İlya Muromets, Dobrinya Nikitiç ve *Alyoşa Popoviç* adlı bahadırların isimleri gerçekte *Gorinya*, *Dubinya* ve *Usmya* idi. Bu bahadırlar, düşünüldüğü gibi, Slavları himayesine almamış; tam tersi, Slavların huzurunu kaçırmaktaydılar. Onlar Venedleri Orta Avrupa'dan kovmuşlar, ilkel dünyalarını yıkmışlardır. Menkıbeye göre: *Gorinya*, "dağı serçe parmağında oynatıyordu"; *Dubinya* "koca meşe ağacını sopa gibi kullanıyordu"; *Usinya* ise, "nehirin tamamını ağzına alıp, bıyığı ile balık avlıyordu". Bu bahadırlar aslında Kıpçakların efsanevi ve esatiri kahramanları, yani Venedlerin düşmanıydılar.

Bahadırlara ait bu tasvirlerin incelenmesi, edebiyatçıları beklenmeyen ilginç sonuçlar almaya sevk etti. Söz sırası gelmişken, Rus masal kahramanları aslında "Ateş püskürten Ejderha", "Yeraltı Ejderhası" ve "Deniz Ejderhası" diye isimlendirilen üçlü Türk mitoloji grubundan başka bir şey değildir. Baltık masallarında da Venedlere saldıran üç başlı Ejderha'dan bahsedildiği bilinmektedir. Bu Ejderha motifleri Türk masallarında da elbette mevcuttur.

Ejderha, Bozkırlıların benimsenmiş ve kabul edilmiş işareti; onların sembolüdür. Bozkırlılar bugün de hatırı sayılan bir kişiye "*Gorınıç*" veya "*Ajidahaka*"

diye hitap ederler. Rusça "*bogatır*" kelimesi, Türk kökenlidir. Rus dilindeki "*bo-gatır*" kelimesi, Türkiye Türkçesi'nde de bilinen "bahadır" sözcüğünden farklı bir kelime değildir. O da Ruslaşmıştır. Aynen "*Baba Yaga*" gibi.

"*Baba Yaga*" kimdir? Ormanda yaşayan ve çocukları yiyen büyücü yaşlı bir kadın mı? Kesinlikle hayır. Kıpçaklarda bu mitoloji kahramanı erkekti ve adı "Babay Ağa"ydı. Babay Ağa havada uçabiliyordu, insanlara huzur ve mutluluk taşıyordu. Babay Ağa'nın indiği yerler kutsal bir mekân sayılırdı. Çok eski zamanlarda Orta Asya'da görülen bu temiz ve saf resmin Buda'nın ilk tasviri ile yakın bir ilgisi olabilir.

Aynı şekilde mitolojik tahrifata "*Kaşçey Bessmertny*" (Ölümsüz Kaşçey) uğramıştır. Rus masallarında olumsuz kahraman olarak bilinen zalim Kaşçey'in aslında kimseye kötülüğü dokunmamıştır. O, "ölümsüz", çünkü kendisi bir buluttu. Türkler, yağmur getirmeyen bulutlara veya diğer adıyla uçan Ejderha'ya laf atmak için kinaye olarak bu şekilde bir isim takmışlardı.

Elbette, komşu halkların medeni ilişkilerinden kaynaklanan kültür etkileşimleri ve alıntılar her zaman olmuştur; bu tabii süreç cemiyetlerin hayatında mutlaka ruhani ve manevi gelişmeler oluşturmıştır. Tabii alıntılar faydalı olabilir, ama içtimai bünyeye uymayan şeyleri benimsemeye kalkmak zararlı sonuçlar doğurabilir. İşte, yeni bir örnek daha...

Bir zamanlar Kıpçaklara ait olan bir masal, şimdi karşımıza bir Rus masalı olarak çıkartılmaktadır. Bu bir "*Kolobok*" masalıdır. Her masal gibi onun da sonunda alınacak mutlaka bir ders vardır.

"Rus" kolobok masalından alınacak ibret nedir? Bir tilki kurnazlıkları ile herkesi aldatıp bir "koloboğu" yemişti. İlk bakışta bu masalda ibret alınacak hiçbir şey yokmuş gibi görülmektedir. Çünkü "kolobok" kelimesinin neyi ifade ettiği ve ne anlama geldiği belli değildir. Rusçada bu kelime hiçbir şey ifade etmiyordu, çünkü bu kelime hiçbir zaman Rus etimolojisinde yer almamıştır. Hâlbuki Türk dilinde ise, gübre böceğinin gübreden ve artıklardan yaptığı ve yuvarlayarak taşıdığı top biçimindeki bilyeye "kolobok" denmektedir.

Kolobok yuvarlana, yuvarlana doğruca kurnaz tilkinin ağzına girmiş: "Tilki gibi KURNAZLIK YAPMA; yaparsan sen de kolobok yersin". İşte, alınacak ibret budur! Ama bu sözlerle sadece kurnaz tilkiye mi hitap edilmekte? Sadece o mu asırlar boyu kolobok yiyor? Zavallı Rusya ana.

Ve "Altın Yumurtlayan Tavuk" (*Kuroçka Ryaba*) masalı Rus toplumunda ilk baştaki öğretici anlamını kaybetmiştir. Ve "*Teremok*" masalının kaderi de aynı olmuştur... Türklerden "ödünç alınan" pek çok diğer edebî eserler gibi...

I. Petro döneminden itibaren, bilhassa XIX. yüzyılda Türk soyundan gelen A.S.Homyakov, İ.V.Kireevski, K.S.Aksakov gibi zevat tarafından ırkçılık tezleri topluma açıkça sunulduğu zaman Rusya artık bir Slav ülkesi olmuştu. Slavofil düşüncesinin özü: Bundan sonra gerçek Rusyalılar ancak Slavlar'dır.

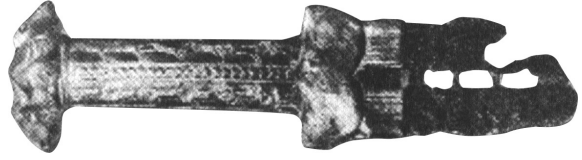
Türk kültürünün üzerine, silinemez bir cüzamlı damgası basılmış, ondan utanmaya ve nefret etmeye başlamışlardır. Kim? Böylece Rusların hiçbir zaman yaşamadıkları Volga (İdil), bir Rus Nehri oldu. *Beryoza* (ak kayın ağacı), *izba* (izbe), *kvas* (malt içeceği) ve her şey Ruslaştı. Hatta kış bile. Ve elbette, *Kolobok*...

Kaderin koşu atı dñnyadan geçmiş,
Ateş oymuş ve yangına dñnmüř ot dñnyası:
Sıcak oldu, duman oldu, kırmızıya bñrñndñ...
Ve bugñne dek bu alevler sñnmñyor.

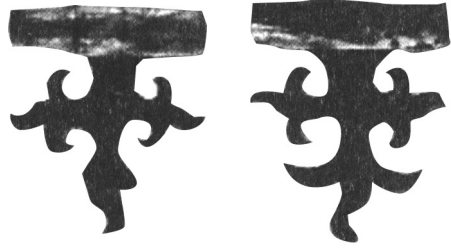
Kadim Altay kurganlarında
bulunan halının yaşı 2000 yıldan fazla.
Kıpçaklar öyle görünmüştür.

Çertomlık Kurganından
kılıç kabzası

KIPÇAK BOZKIRI

Kadim Altay
kurganlarından
muhafaza edilmiş
oymalar

I. Bölüm

Büyük manalar yüklü ve mecazî ifadelerle süslü *Kolobok* örneği, çok önemli bir şey anlatmaktadır. Ambarında un yoksa lezzetli bir yemek yapamazsınız. Kaymakla yoğrulmuş olsa dahi, kolobok yenilir ve yutulur bir şey değildir... Ama aynı durum maalesef, tarih için de geçerlidir. Gerçeklere dayandırılmadan büyük bir milletin tarihi yazılabilir mi?

Atasözümüz "Acı hakikat güzel yalandan daha iyidir" diye öğretir.

Eski Ruslarda, her şeyin birden olmadığı, kahramanlık destanlarında bile kabul edilmektedir. Mesela, meşhur destanların birinde, Dobrinya Nikitiç'in, "*Polyanitsa*'lar", yani Kıpçak Kadınları tarafından zalimce dövüldüğünden bahsedilmektedir. Bir gün Dobrinya yolda karşılaştığı atlı bir kadına saldırmaya kalkışmıştı. Ruslar, genellikle korunmasız gördüklerine saldırmayı severler. Ama bu defa, Dobrinya'nın istediği gibi olmadı: Kıpçak kadını kendisine saldıran bu Rus bahadırını, öfkeyle eyerinin üzerinden çekip alır ve onu, atının eyerine bağlı hircun içine koyar. Bu Bozkır halkının, genelde zayıf düşmanları ile karşılaştığı zaman yapa geldiği bir döğüş tarzıdır. Biri tarafından eyerden düşürülmek veya eyerin üzerinden alınmak kişi için utanılacak bir durum olarak kabul edilirdi.

Ne yapalım! Bu bir halk destanıdır. Hiçbir sansüre tabi olmadan; nesilden nesle intikal ederek yaşamaya ve yayılmaya devam etmiştir.

HAKİKAT acı olsa da, Rusya için ve Rusya'nın geleceği için şimdi en iyi ve tek ilaç... Çünkü **tarih kavramı** en geniş ve ulvi manası ile hakikati, görünen yalan-

lardan ve gizli uydurmalarından koruyan önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir. Hakikati arama uğruna savaşıyan insanlar, sadece izzet-i nefis sahibi bireyler olarak değil; aynı zamanda **hakikat** veya **yalan**ın bilinçli veya bilinçsiz silahı olmaktadır. Üçüncü bir yol yok... Ve bunu görmezden gelmek mümkün değildir.

Kıpçaklar soyundan gelen Rus bahadırının, Bozkırlılar ile kardeş katliamına başlamasını bir şekilde anlayabiliriz ve affedebiliriz... Kardeşler arasında da kavga olabilir. Anlaşılamayan başka bir şey var: Öz kardeşler bu kör kavgayı daha ne kadar devam ettireceklerdir? Bu kavga ne kadar sürer? Ve neyin uğruna?

Şimdi, akrabalıklarının unuttukları gibi, kavganın neden başladığını da unutmuşlar. Asırlar boyu süren düşmanca bakışlar... Bu trajedi Kiev Rusyası'ndan çok daha önce başlamıştır. Rusların bir suçu yok, çünkü onlar da yabancıların elinde bir oyuncaktı.

Her şey IV. yüzyılda başladı. Avrupa, atlıların nal sesinden ve yollarda bıraktığı toz bulutundan âdeta titriyordu. Bu ses ve görüntüler serazat Kıpçak atlı müfrezesinin temsil ediyor ve yaklaştığını haber veriyordu. Kıpçaklar, Büyük Kavimler Göçü'nün tamamlanmasından sonra bütün dünyaya kendi hayat tarzlarını kabul ettirmeye başlamışlardı. O ne şanlı ve azametli bir demdi! Aynı zamanda, çağdaş Avrupa'nın çehresinin şekillenmeye başladığı zamanlardı! Avrupa, **Gök Tanrı** inancını benimsemeye başlamıştı.

Kıpçaklar hakkında ve âlemin en büyük önderlerinden biri olan başbuğları Atilla hakkında bildiklerimiz, maalesef çok az. Bu konuda Bizans elçisi Priskos'un hatıraları, belki de, ilk ağızdan ifade edilen çok nadir belgelerden biridir. Diğer belgelerin tamamına yakın bir kısmı ise, korkak eller tarafından, çok daha sonraları eklenmiştir.

Deşt-i Kıpçak devletinin temelini atan Atilla ve onun soydaşları hakkında yazılan son derece menfur ve galiz yalanlara, bugüne kadar hiçbir halkın ve hiçbir devletin tarihinde rastlanmamıştır. Dünyadaki mevcut bütün günahlar onlara yüklenmiş; Kıpçaklar: Yabani, göçmen, yıkıcı ve barbar olarak vasıflandırılmıştır. Tarihçiler, Kıpçaklarla âdeta istihza edip, bilinçli olarak, onları "devletler" ve "devletçiklere" ayırmışlar; Türklerin bir bütünlük ve milli birlik içerisinde bulunduğunu hiçbir zaman kabul etmemişlerdir.

Kıpçakların varisleri ise bu durum karşısında, ortada utanç duyulacak bir hal varmış gibi susmayı tercih ediyorlardı. "Asyalı" kelimesi, çoktan mana olarak "şahsiyeti olmayan, silik ve mazlum yabani" olarak değerlendirilmektedir. Doğrudur. Halt etmişiz!

Kıpçakların yeni ve farklı isimler ile adlandırılması bir tesadüf değildir. Siyasetin özü buydu. Yunanlılar, Kıpçaklarla tanışmalarının ilk yıllarında onları

"Hun" diye adlandırıyorlardı. Gerçi, daha önce de söylediğimiz gibi, Yunanlıların kullandıkları "Hun" ve "Türk" kelimeleri aynı anlama geliyordu: Bu iki kelime önceleri eş anlamlıydı. Sonra "Hunlar" soyu belli olmayan ama "Hun" dilinde konuşan bir kuru kalabalığa dönüşmüştür. Türkleri âdetâ unutmuşlardı.

Gerçi, Kıpçak bayrağı altında savaşan askerlerin bir kısmı mağlup edilmiş devletlerin askerleriydi. Güçlüler her zaman zayıfları emirleri altında almışlardır. Ama sonradan şekillendirilen "Hun" kelimesinin manası içinde, ellerinde Kıpçak bayrakları tutan büyük bir kitleyi ifade eden en küçük bir iz bile bırakmamışlardır. Bizans ve Roma tarihçilerinin büyük çabaları ile Kıpçaklar, adı bile olmayan öncelikle hasım bir kalabalık olarak gösterilmektedir. Ordusuna Türk diliyle komuta eden önderlerin isimleri telâffuz edilmez olmuştur.

Öyle ise, Avrupalılar açısından "Hunlar" dediğimiz kimlerdir?

Britanika Ansiklopedisi'ndeki Hunlarla ilgili madde oldukça nettir. Özellikle göçebe oluşlarına ve bu hayatlarına vurgu yapılıyor. Kùltürlerinden hiç söz edilmiyor. Geçmiş hadiselerin tarihleri çok açık. Ama "Hun" kelimesinin şemsiyesi altında hangi halkın bulunduğunu anlamak imkânsızdır. Hangi dilde konuştuklarına dair da bilgi verilmiyor. Çok şey ifade edilmiş gibi, ama aynı zamanda hiçbir şey yok ortada.

Halbuki Hunlar, Avrupa'nın kuzeyindeki büyük bir adaya adını vermiştir: İngiltere, daha doğrusu "İngland". Daha önceki adı ise Albion. Bu Anglosakson seferinden sonra gerçekleşmiştir. Hunlar, o sefer sırasında Kent, York ve diğer şehirlerin temelini atmıştı. İngilizler bu şehirlerle gurur duyuyorlar. "*London*" kelimesi kadim Türk dilinde "çok yılan bulunan nehrin yanındaki yer" anlamına gelmektedir. Ayrıca, kadim İngiliz dilinin "Hun" dilinden nerdeyse hiç farkı yoktu. İngilizlerin, bilhassa, adanın güneyindeki sakinlerin çoğunun atası Hunların ta kendisidir. Gerçi, Britanika Ansiklopedisi buna dair bir bilgi vermiyor. Şimdilik vermiyor. Kilise, bu ülkenin şeceresinde önemli yer tutan "Türk sayfalarını" her zaman reddediyordu; bugün de görmemezlikten geliyorlar, fakat bu bir olgu... Arkeolojik bulgu ve keşifler, kurganlar ve Türk Orhun yazısı taşıyan abideler bunun en iyi ispatı. Onlar kelimelerden de, sessizlikten de çok daha güçlü.

Günümüzde çok bilinen ve otorite sayılan Ansiklopedik Sözlük'teki açıklamaya göre: "Hunlar, II.-IV. yüzyıllarda Ural bölgesinde yaşayan, Türk dilli Hunna ile yerli Ugor ve Sarmat kabilelerinden oluşan göçebe bir halk". Aynı Sözlük'teki ifadelerle göre: "Hunların, kitle halinde batı istikametinde, IV. yüzyılın 70'li yıllarından itibaren yaptıkları göç, Büyük Kavimler Göçü'ne sebep olmuştur. Hunlar, bazı Alman ve diğer kabilelerden oluşturdukları güçlü birliklerin başına geçerek diğer devletlere yağma maksadı ile seferlere çıkıyorlardı. Hunlar, güçle-

rinin zirvesine Atilla döneminde çıkmışlardı. 451 tarihinde Katalon Ovası'ndaki savaşta yenilmelerinden sonra, Hunların, batı istikametindeki yayılma hareketi durmuştur. 453 tarihinde Atilla'nın ölümünden sonra da bu birlik dağılmıştır".

Bu ansiklopedik açıklamanın hemen her satırında, büyük veya küçük bazı yanlışlıklar bulunmaktadır. Kavimler Göçü IV. yüzyılda Ural'dan değil, II. yüzyılda Altay'dan başlamıştır. Bu Göç'ün başında sürükleyici güç olarak Türkler vardı. 451 tarihinde Atilla ordusunun Katalon Ovası'nda yenilmiş olması söz konusu bile olamaz. Katalon Ovası savaşının sonuçları tamamen uydurmalar-dan ibarettir. Dikkat ediniz, Deşt-i Kıpçak (Kıpçak Bozkırı) ifadesi hiç geçmiyor, yerine "kabileler birliği" gibi bir ibare kullanılmaya başlanmıştır. Ne ise, biz hatırlatalım da! Bu hoş bir görev.

Evet, IV.-V. yüzyıllarda Batının en büyük devletleri olan Roma ve Bizans imparatorlukları yaşamıştır. Ama aynı çağda, bu iki büyük devletin haraç ödediği, bir Deşt-i Kıpçak devleti de yaşamıştır.

Bizans, Türklere iki bin libre altın getiriyordu. Bilinen gerçekler, yorumlamaya bile ihtiyaç yok! Gerçi, her zaman olabildiği üzere, haracı bilimsel olarak Avrupalıların göçmen Türklere verdiği "hediye" diye yorumlayan "yetenekli" âlimler bulunmuştu. Gerçekleri, açıkça saptırma yöntemi.

Niye hediye verilsin? Türklerin yenilmez bir ordusu vardı. Deşt-i Kıpçak coğrafyası herkesi kendine hayran bırakmaktadır. Roma İmparatorluğu, onun yanında küçük bir vilayet; Bizans ise, bir kaza gibi görünmektedir. Deşt-i Kıpçak, batıda Tuna'nın (eskiden Istır Nehri) doğduğu Alp Dağları'ndan başlayarak, doğuda Baykal Gölü'ne kadar binlerce kilometre boyunca uzanan bölgeyi kaplamaktadır. Bu bölgeyi bir baştan bir başa aşmak için sekiz aylık bir yolculuk gerekirdi.

Avrupa, bu büyük Bozkır devletinin varlığını, galiba unutmuş. Çok yazık! Balamir Han, 372'de Tanais'i (Don) geçerek, Avrupa steplerine girmişti. Bundan bir asır önce Türkler, Altay'dan Kafkasya'ya uzanan bütün bozkırı iskân etmişlerdi.

Deşt-i Kıpçak Devleti, "kabileler devletine" benzetilebilecek, en son devlet olabilir. Bu ifade Roma İmparatorluğu için çok daha uygun düşerdi. Devlet kurumları ve iktisadî yapısıyla tek hükümdarlı Türk devletçiliği, iki bin yıldan daha fazla yıl önce Çinlileri hayran bırakıyordu. Bunu Çin kronikleri de gösteriyor. Meselâ, "Şan Vilayeti Hükümdarının Kitabı". Ve sadece bunlar değil, elbette.

Belki de Türklerin refahının en iyi ispatı Büyük Çin Seddi'dir. Meğerse MÖ III. yüzyılda Çinliler bu Seddi, "yabani göçebelerden" korunmak maksadıyla değil; aksine İmparatorun buyruğu ile Çinlilerin Türk tarafına kaçmasına mani olmak için bu duvar inşa edilmişti. O zamanlar Altay'a sadece ferdi geçişler değil;

ailece, hatta köyce kaçışlar da vuku buluyordu. Çin kroniklerinde "çünkü orada yaşamak 'daha iyi ve daha rahat'" diye yazıyor.

Daha ne ilave edebiliriz? Hindistan'da da kadim Tükler ile ilgili malumatlar muhafaza edilmiştir. Hindistan asilzadeleri ve meşhur Güneş hanedanı hükümdarlarının Altay kökenli, hatta Aksu vadisinden olduğu zaten bilinmektedir.

Kuzey Hindistan'da asker maharadjaların damarlarında Türk kanı akıyor ve oralarda bunu hatırlıyorlar. Hayır, Kadim Altay yabanî bir mekân değildi, Hindistan'ı ve İran'ı egemenlikleri altına aldıklarına göre sakinleri de "yabaniler" değildi. Oralarda da Türk kültürü benimsenmiş ve kabul görmüştü. Tekrarlıyorum, bu hadiseler nerdeyse iki bin beş yüz yıl önce olmuştur.

Birileri bilinçli olarak Türk halkına dair gerçekleri gizliyor. Yeter ki onlar bilmesinler.

Deşt-i Kıpçak'ın uzak hududu İran, Hindistan ve Çin'e dayanıyordu. Karadeniz bölgesindeki güney sınırı ise hemen hemen Bosfor'a yanaşmıştır. Bir zamanlar Deşt-i Kıpçak devletinin kağanlıklarından biri olan Büyük Bulgaristan'ın bulunduğu yerlerdeki bu sınır bugüne kadar muhafaza edilmiş ve bugün de mevcut Bulgaristan hududu olarak bilinmektedir. Kafkas Dağları'nın etekleri de Deşt-i Kıpçak'ın alanına girmektedir.

Atilla devletinin kuzey sınırları aşılmaz orman ve geçilmez bataklık bölgeler ile çevrilmişti. O bölgelerden biri Moskova Nehri'nden, diğeri ise Oka Nehri'nden başlayarak orman boyunca Polesye bataklıklarına doğru devam etmekteydi... Hatta İskandinavya'nın bir kısmı da buna dahildi.

Bu arada Avrupa'nın en yüksek dağının adı Alp Dağları'dır. Türk dilinde "alp" kelimesi "yiğit, kahraman" anlamına gelmektedir. Coğrafi adlar bugüne kadar "Atilla Alpleri" veya Avusturyalıların dediği gibi "Etsel Dağı" şeklinde söylene gelmiştir.

Atilla'nın büyük devleti, kısıkaç Roma ve Bizans hükümdarlarını, elbette, tahrik eden bir güçtü. Romalılar ve Bizanslılar, Bozkırlı halktan nefret etmişler, ama V. yüzyılın ortasına kadar onların emri altında yaşamak mecburiyetinde kalmışlardır. Batılılar, Atilla hakkında hangi mütalaada bulunursa bulunsun, bazı afaki belgeler bugüne kadar muhafaza edilmiştir. Ancak bu belgeler sayı olarak, maalesef, çok azdır. Meselâ, büyük bir şans eseri imha edilmeyen, Roma İmparatorluğu'nda yüksek unvan sahibi bir din adamı olan Romul'un sözleri: "Skifiya veya başka bir devletin başında bulunan hiç kimse çok kısa bir zaman süresinde, Atilla gibi büyük izler bırakmamıştır. Atilla'nın hâkimiyeti okyanusta bulunan adalara kadar her tarafa yayılmıştır. Atilla sadece İskitlere değil, Romalılara da haraç ödetmiştir. Askeri gücünün seviyesi hiçbir halkın karşı gelemeyeceği kadar büyük olmuştur". Bunlar, Romalıların mütalaaları...

Bu ifadeleri yorumlamak gerekir mi? İhtiyaç yok. Çünkü Romul, zamanının siyasetini iyi biliyordu ve bu siyasetin bir nevi mimarıydı. Bir ifadesini tekrarlamak istiyorum: "Okyanusta bulunan adalar üzerinde hâkimiyet sağlamıştı". Bu, bugünkü Büyük Britanya. Aynı zamanda Türklerin hâkim oldukları İskandinav adası Gotland.

Gerçekten o zamanlarda dünyada Kıpçaklardan daha kuvvetli bir halk mevcut değildi. Sadece Avrupa'nın değil; Çin'in de, İran'ın da haraç ödediği Deşt-i Kıpçak'taki devletten daha kuvvetli bir devlet yoktu.

Kıpçakların ordusu gibi bir askeri gücü Avrupa hayal bile edemezdi. Bozkırlılar savaşlarda çelik kılıç ve uzun mızraklar ile demirden yapılmış zırhlar ve miğferler kullanmaktaydılar. Avrupalıların silahları ve zırh takımları ise tunçtan yapılmıştı. Bozkırlılar atlı; Batı askerleri ise genellikle yaya olarak savaşmaktaydılar.

Ama buna rağmen batılı tarihçilerin, Kıpçak ordusundan bahsettikleri zaman dikkat etmedikleri ve unuttukları husus "yabani göçmenlerin" teknik ve taktik üstünlüğüdür. İmparator Atilla ordusunun bu özelliği, özel usulleri ve mükemmel donanımı ile diğer bütün Avrupalı devletleri mağlup etmiştir. Atilla'nın ordusu çok büyük değildi; ama çok iyi donanmış ve teşkilatlandırılmıştı.

Avrupalılar daha evvel bilmedikleri bu yeni taktik ve savaş tarzından dolayı Kıpçaklara "barbar" demişlerdir. "Barbar" kelimesi, "yıkıcı" manasını çok daha sonraları kazanmıştır... "Barbar" esas manası itibarıyla, bir şeyi "kaidelere uygun yapmayan ve kaideye uymayan" anlamına gelmektedir. Bir düşünelim, o devir için, geri kalmış Avrupalıların savaş taktikleri ve kaideleri Kıpçakları neden ilgilendirsin ki? Kıpçaklar, kendilerini zaten savaş ustası ve sanatkârı olarak görüyorlardı!

Avrupa belli bir güç kazandıktan sonra; daha evvel yaşadığı zayıflığından dolayı Kıpçakları bağışlayabilir miydi? Öyle şeyler affedilemezdi. Bu sebepten dolayı, Kıpçaklar Tarihin aforoz edilmiş unsurlarından biri olmuştur.

Kıpçaklar, Bizanslıları sadece haraç kapısı olarak görüyorlardı. Atilla, umumiyetle Bizans elçilerine hiçbir yakınlık göstermez, onları at üzerinde kabul ederdi. Elçiler, onun merhametli bir bakışına mazhar olmak için tozlu yolda diz çökerek bekler dururlardı.

Bizanslılar çaresizlik içinde, imparator Atilla'yı defalarca zehirlemek istemişlerdi, çünkü onlar için Atilla'dan başka türlü kurtulma çaresi kalmamıştı. Bir defasında, Bizanslıların tasarladığı yeni bir tuzak ifşa edilmişti. Bunun üzerine özür dilemek için gelen huzurdaki Bizans elçilerinin özür taleplerine karşılık olarak Atilla, sadece bir kelime ile cevap vermişti: "Savaş!". Bu söz Bizans'ta büyük bir kargaşanın doğmasına sebep olmuştur. Bunun üzerine İmparator Te-

odosius, telaşlanmış ve kendi rızası ile haraç miktarını iki misli arttırıp, öfkeli Atilla'nın her istediğini yerine getirerek gönlünü almaya çalışmış; savaşın olmaması için her çareye başvurmuştur.

Konstantinye o dönem kuzeyden gelen her karaltıya karşı, ürkek ve sıkışmış bir beşer görüntüsü sergiliyordu.

Yunanlılar, kendilerinin gerçek manada özgür olmadıklarını çok iyi biliyorlardı. Roma despotizminden Türkler sayesinde kurtulduklarının da farkındaydılar: 312 tarihinde Türkler Roma İmparatorluğunun ikiye ayırdılar. Ve İmparator Konstantin, yeni devletin koruma hizmetleri için Türk birliklerini davet etti. İmparator bunun için, Türklerin haraç dedikleri bir bedel ödemişti: Her yıl 350 libre altın. Bizans'a, imparatorun ricası üzerine binlerce Kıpçak ailesi yerleşti. Onlar Yunanlılara demirle toprak işletmeyi, demirle hasat toplamayı öğrettiler. Konstantin, yeni başkentin temelini atarken bu işi Türklerle teslim etti. O, Türk modeli bir Doğu şehri inşa etmek istiyordu. Roma'ya karşı durabilecek bir şehir... Görüldüğü üzere, Bizans ile Deşt-i Kıpçak münasebetlerinin kendine has bir tarihi var. Yunanlılar bugün de bunu hatırlıyor ve çok iyi biliyorlar.

Bilimin kabul ettiklerini rehber edinip düşünürsek, bir soru akla gelmez mi? "Bizans'ı kim kurdu?" Bu devlet, Helen (Yunan) kültürünün taşıyıcısı ve bu kültüre ait bir devlet değildir. Bizans'ta, Türk kültürünün izlerini net olarak görebilirsiniz. Demek ki, uzmanları hayran bırakan Bizans kültürü, aslında, Doğu ve Batı kültürlerinin karışımı, iç içe geçerek yeniden harmanlanması... Çünkü Bizans'ı Türk dünyası ile o kadar çok şey bağlıyor ki...

Günümüze kadar ulaşmış Priskos notlarında Kıpçaklar ile Batılıların dünya görüşündeki bariz farklar göze çarpmaktadır. Bir defasında imparator Atilla'nın verdiği bir ziyafette konuklar arasında bir tartışma çıkmıştı. Bu tartışmada Yunanlılar, imparatorları Teodosius'u Tanrı ile karşılaştırmaya çalışmışlar; buna Kıpçaklar büyük bir şaşkınlık içerisinde itiraz etmişlerdi. Şaşkınlıklarını gizleyemeyen bu ak yürekli insanlara göre, bir kişiyi Tanrı ile kıyaslamaktan daha büyük bir yanlış olamazdı.

Kıpçaklar için Gök Tanrı mefhumu her şeyin üstündedir. Türklerin ruhanî kültürünü, Gök Tanrısı inancı belirliyordu. Avrupalılar o yıllarda Paganlıktan ve eski Putperestlik inancının Tanrılarından uzaklaşmaya başlamıştır. Yeni din onlara yeni bir güç kazandırıyordu. Bu da yeni Avrupa'ya doğru atılan ilk adımdı, burada da Türkler öncülük yapmıştır. Derbent şehrinde Patrikhane kurmuşlar. Orada din adamları yeni dini ve törelerini öğreniyorlardı.

Ruhanî özgürlük duygusu daha o zamanlar Kıpçakların kanında mevcuttu. Henüz takvim sistemi, başka bir deyişle kronolojik sıralama kullanılmaya baş-

lanmadan önce buna benzer bir tartışma Çinliler'le de olmuştur. Çinliler, kendi imparatorlarını yeryüzüne inmiş canlı bir Tanrı olarak kabul etmekteydiler. İnançlar arası ihtilaf böyle başlamıştı.

Çin ile bu ihtilaftan kaynaklanan kutsal inanç savaşları tam beş yüz yıl sürmüştü. Kıpçakların sayıca küçük ordusu, sayısı milyonlarla ifade edilen Çin askerini defalarca bozguna uğratmıştı. Buna rağmen savaş meydana sonuçlanmadı. Diplomaside çok mahir olan Çinliler, Kıpçaklar arasında ihtilaf çıkarıp, devleti Kuzey ve Güney diye ikiye ayırmayı başarmışlardır. Güney Kıpçak grubu yeni şartlar karşısında Çin ile bir barış antlaşması yaparken; Kuzey Kıpçak grubu da batıya doğru hareket ederek, tarihte Kavimler Göçü diye bilinen Büyük tarihî hareketin başlamasına sebep olmuştur.

Atilla'nın, Roma ve Bizans'la arasındaki ihtilaf askerî mahiyette bir mesele değildi: Muharebe alanında Türkler çok kolay yeniyorlardı. Özgürlüklerine düşkün Kıpçaklar, ancak IV. yüzyıldan itibaren yeni ruhanî kültürü benimsemeye başlayan Bizans ve Roma'nın daha evvel sahip oldukları putperestlik inancına ve inanç sisteminin Tanrı telakisine karşı çıkmışlardı. Bu, İnançtan kaynaklanan bir ihtilaftı. Ama bu sefer adres Avrupa. Anlaşmazlık için önemli bir sebepti.

Kıpçakların genel inanç sistemi ayrı bir sohbet konusudur. Ancak burada Priskos'un, **Hristiyanlığın** onların arasında V. yüzyılda yayılmaya başladığını belirttiğini ve diğer tarihçilerin de, mesela Jordanes'in bu bilgileri doğrulayarak yazdığını vurgulamakla yetinelim. Türklerin ruhanî kültürünü tamamen "unutarak", sonradan onları yabaniler ve göçebeler diye takdim etmişlerdir. Gök Tanrı tasvirinin, Türklerin Avrupa'ya gelişinden yedi-dokuz yüzyıl önce kabul gördüğünü ve kurumlaştığını unutmuslar. Onun işareti, MÖ V. yüzyıldan itibaren Altay bayraklarında dalgalanıyordu. Priskos'un gelişinden bin yıl önce.

Atilla devrini anlatan, günümüze kadar muhafaza edilebilmiş tek kaynak Jordanes'in VI. yüzyılda kaleme aldığı "Gotika" (Getika) adlı edebi eserdir. Yazarın Atilla hakkındaki bilgisi maalesef, tam ve net değildi; eser olaylardan tam yüz yıl sonra kaleme alınmıştır. Önyargılı ve kurnazca yazılmış: Bu eserin sayfaları, nerdeyse Avrupa'nın kara boyalarının tamamını tek başına bünyesinde toplamış. Maalesef, elimizde de başka kaynak yok...

Ama şunu da belirtmek gerekir ki, bütün karalamalara rağmen bu eserde hadiselerin kronolojisi ve mantığı korunmuştur. Ancak bunlar, ortaya konulan metne hiç uymuyor.

Jordanes, Kıpçakları "Get" veya "Got" diye adlandırmaktadır. Böylece, Boz-kırlılara takılan yeni bir isimle tanış olmaktadır. Ne var ki, "Jordanes"in de bir

müstear isim veya batı tarzında değıştirilen bir Kıpçak adı olduğunu düşünebiliriz. Bizi böyle düşünmeye sevk eden yazarın kendisidir.

Jordanes'in ifadesi: "Ey okuyucu! İyi bil ki, büyüklerin yazdıklarına uyan şahsım, engin çayırlardaki çiçeklerden ancak çok azını toplayıp, kendi aklımın ölçüsüne göre meraklı olanlar için bir çelenk yaptım. Ama hiç kimse köklerimin anılan kabileden olduğu için, okuduğum ve bildiğim bazı şeyleri onun çıkarına kullandığımı düşünmesin! Aksine, bu insanlar hakkında yazılan veya söylenen şeyleri tam kapsamasa bile, **ben burada onların şanını ve şerefini değil; onları yenenlerin şanı ve şerefini** ifade etmeye gayret etmekteyim".

Eserin sonunda Jordanes: "İmparator Justinyen'in hanedanına sadık konso-los Belizarius vasıtası ile yendiği Gotlar'ın tarihi faaliyeti hakkındaki çalışmam bitmiştir" diye eklemiştir.

Çok derin ve anlamlı bir son söz. Ve aynı zamanda esrarlı... Fakat satırlar arasında yaptıklarından nedamet duyduğu, okunmuyor mu? Zira kendi halkını çok aşağılamış gibi görünüyor. Gerçi, yazarın ima ettiği gibi o sadece "meraklısı için bir çelenk yaptığını" ve mütecessis adamın onu okuyup anlayacağına inanmıştır. Gerçekten, Jordanes **kendi soydaşlarının** menfaatine olan tek bir kelime bile yazmamış; ama onun yerine Jordanes'in ortaya koyduğu gerçekler konuşmakta. Bu eserin değeri de budur!

Belki de Jordanes'in eserinde onun tabii irfanı görünmüştür. Belki de gözümüzün önünde duran: Halkın düştüğü belayı ve hakikati anlatan, öğrenmek isteyen meraklı nesillere gönderilen bir gizli yazı veya mektuptur. Esaret altında, kim kendisiyle ilgili gerçekleri olduğu gibi yazabilirdi veya yazdırabilirdi?

Bu eser son derece gayri tabii ve çelişkilerle dolu bir tarihî eserdir. Olayların başı sonunu tutmuyor. Galibin övülmesinde ölçü o kadar kaçırılmış ki, övgüler zafer kazananların aleyhine dönmektedir.

Jordanes, bir Kıpçak olabilir mi? Bu soru, asırlar boyunca "Gotika" okuyucularını defalarca düşündürmüştür. Bazıları Jordanes'in Alan olduğunu söylemekte; hatta İtalyan olduğunu bile iddia edenler var. Zira onlara göre Jordanes da bir insan; bir insanın, hele bir Hristiyan'ın kendi atalarını tahkir etmeye hakkı olamaz.

Elbette, Jordanes bir Kıpçaktı. Jordanes'in Kıpçak olduğu aşikârdır. Jordanes'in tavırları, Kıpçaklara ait alelâde davranışların aynısıdır. Kıpçak tarihinin "batılı" dönemlerinde, Kıpçaklar sınırsız sadakat veya sınırsız zulüm ile tebarüz etmişlerdir. Galiba Kıpçakların üçüncü bir duruma hiç tahammülleri yoktu. Zaten Kıpçaklar hiçbir zaman orta yolu kabullenemiyorlardı. Onların ahlâkına yabancı olan Avrupa, Türklere çok şey öğretmişti, ama başka şekilde de burada yaşayamıyorlardı.

Aslında Kıpçak halkının batıdaki bütün tarihi bunu teyit etmektedir. Yer-yüzünde, Kıpçaklar kadar uzun süre ve azgınca kendi aralarında savaşan başka bir halk hiçbir zaman mevcut olmamıştı; onlar kadar kendi ata analarından ve geçmişinden sık sık vazgeçen başka bir halk da yoktu; inançlarını bile defalarca değiştirmişlerdi. Hayır, ihanet duygusu da onlar için hiç de yabancı değildi... Evet. Avrupa, Kıpçaklara çok, çok şeyleri öğretmişti... Atilla bile, tahta geçebilmek için kardeş katili olmak gibi bir büyük günâha girmişti.

Evet, alçaklık, ihanet, yalancılık, cesaret, gönül yüceliği ve asalet gibi duygular Kıpçakların kanında acayip şekilde bir arada yaşayabiliyordu. Gerçekten yapacakları tahmin edilemeyecek kadar acayip bir halk! Bu bir halk değil; sanki asalet ve zulmün karışımı...

Kıpçaklar arasında hiçbir zaman esaslı bir dostluk ve birlik olmadı; onlar kıskançtı, ama korkak değillerdi. Düşmanlarına kin beslemiyorlardı, gönülleri açıktı ve eğlenmeyi de biliyorlardı; çok misafirperver bir millettir Kıpçaklar. Onlar bugün de öyledir! Hem de tahmin edemeyeceğiniz kadar...

Sırası gelmişken, Ukraynalı "Çerkezler" XII. yüzyılda neden Slavlaşmıştır? Neden "Rus Kazakları" kendi halkına ihanet etmişlerdi? Kıpçak karakterinin sırlarını ve eski çağ tarihini bilmeden bu soruyu cevaplamak nerdeyse imkânsızdır.

V. yüzyılda, Atilla'nın ölümünden sonra Avrupa'da çok uzun süren bir kıyım dönemi başlamış; asırlar boyu kanlar sel olup akmıştır. Atilla'dan sonra çok sayıda mirasçı, tahta oturmak ve Deşt-i Kıpçak hâkimiyeti için bir kardeş kavgası içine girdiler. Zamanla, Atilla'nın o beş yüz bin kişilik eski ordusundan, sadece birbirinin can düşmanı olan parçalar kalmıştır. Bu parçalanmış ordu kendi arasında savaşırken, düşmanları bu duruma içten içe seviniyordu.

Nihayet ordu tamamen parçalanıp dağıldıktan sonra, Roma lejyonierleri onların bu tartışmalarına son noktayı koydu. İmparator Jüstinyen, büyük bir memnuniyet içerisinde zaferini kutluyordu. Bilindiği gibi, galipler hiçbir zaman yargılanmamıştır. İşte bu sebeplerden dolayı VI. yüzyılda her şey bittikten sonra, Jordanes gibi zayıf ve ezilmiş, ama aynı zamanda şerefli bir isme sahip olan bir adam Romalılara gerekli olmuştur.

O yıllarda Kıpçakların bir kısmı Roma İmparatorluğu'nun egemenliğini kabul etmiş ve haraç ödemek zorunda kalmıştı. Veya Jordanes'in yazdığına göre "yerleşmek için Roma İmparatorluğu'ndan toprak istemeyi tercih etmişlerdir". Böylece Daçya (*Dacia*) sınırları içerisinde sıkışıp, hizmette kusur etmemek için her türlü zorluğa baş eğmek zorunda kalmışlardır. Bu insanları suçlayamayız; çünkü onlar o duruma ayak uydurup, yaşamaya çalışmak mecburiyetindeydiler.

Trajedinin en acıklı ve korkunç tarafı ise, Roma İmparatorluğu'nun artık onlara yabancı gelmemesidir!

Çok iddialı bir söz, ama gerçekten öyle olmuştur... Altay'dan bozkırlara giden Türk-Kıpçaklar şöyle derlerdi: "Atımızın nalı nereye bassa, orası bizim toprağımız". Atilla döneminde de öyle olmuştur. Bilindiği gibi, V. yüzyıla doğru, Roma (Batı) İmparatorluğu eski azametini kaybetmiş ve 312 tarihinde Avrupa'daki hâkimiyetini, Kıpçakların desteklediği Yunanlılara terk etmek zorunda kalmıştı.

364'de Roma'yı yöneten İmparator Valentian durumu değiştirmek istemişti. Bunun için Türkleri paralı asker olarak Roma'ya davet etmiş; onların katılmasıyla orduyu eski haline getirmişti.

Roma İmparatorluğu'nun asırları kapsayan uzun tarihi içerisindeki en güçlü ordusu bu olmuştur. Bu ordu ilk sınavını 374 tarihinde verdi. Kıpçakların keşif müfrezesi İmparatorluğun topraklarına geldiğinde, onlar, Tanais Nehri'ni geçerek bugünkü Avusturya ve Valentian'ın babasının da vatanı olan Macaristan'a ulaşmışlardı. Sonra ordunun tamamı da onlara katılmıştı.

Gelenler, çatışmada Roma ordusunu yendiler. Ama bir sonraki yıl Roma ordusu rövanşı aldı. Ancak, onların kutlama şenliklerini peşlerinden gönderilen Kıpçak elçileri bozmuştu. Elçi heyeti hiçbir saygı göstermeden, hatta İmparator ile alay ederek kutlama alanına girdiler. Valentian, Türklerin bu alaycı tavırlarına tahammül edemedi. Kızgınlığından felç geçirdi ve oracıkta öldü. Her şey onun ölümünden sonra başlamıştı.

İmparatorlukta Kıpçakların ilk kasabaları ortaya çıkmaya başlamıştı. Göçmenleri "Hun", "Ostgot", "Vestgot" diye adlandırıyorlardı. Bu, kabilelerin sıfatı olan sözler yeni halkların adları olarak kabul ediliyordu. Niye? Onlar aynı dille, yani Türk dilinde konuşuyorlardı; bir birlerinden hiçbir farkları yoktu. Ordunun komutanının adı muhafaza edilmişti, ama batı transkripsiyonuyla: *Fritigern*. Bilindiği üzere, Vestgotlar Balt ("baltu" Türk dilinde "balta" anlamına gelmektedir) soyundan gelirdi; Ostgotlar ise Amal ("amal" kelimesi Türk dilinde "sessiz", "sakin" anlamlarına gelmektedir) soyundan... Türklerin sakın ve huzurlu bir hayatı hiçbir zaman olmamıştı.

9 Ağustos 378 tarihinde Romalılar süvari gücünü tekrar denediler. Daha fazla beklentileri vardı. Ama karşı tarafın atlıları farklıydı, hücumları başarılı olmuştu. İmparatorluk yine ordusunu kaybetti. Romalılar, işte o zaman, Türklerin varlığını kabul etmiş ve onların kültürünü benimsemiş oldu. Bu olay İmparator Theodosius'un döneminde gerçekleşmişti. 380 tarihinde Putperestliği kınayan bir buyruk çıktı. Daha sonra inanç birliği ile ilgili bir diğer buyruk çıktı. Böylece, Gök Tanrısı tasviri, Putperest İmparatorluğun kültürüne girmiş oluyordu; onunla birlikte, Kıpçaklar da ülkeye duhul etmiş oldular.

Theodosius, onları isteyerek davet ediyor ve çiftlikler hediye ediyordu. Tek isteği, çiftçilerin çocukları askerlik yapsınlar. Bunun için her şeyi yapmaya hazırdı.

Bu çiftlikler bir nevi küçük yabancı devletçikler haline gelmişti: Türk dilinde konuşuyorlardı, Türk kanun ve geleneklerini uyguluyorlardı. Onların asilzadelerine önceleri "yabancı" anlamına gelen "*centil*" kelimesiyle adlandırıyorlardı. "*Centilmen*" kelimesi buradan geliyor. Acaba Türk dilinde "*centil*" kelimesinin anlamı nedir? Onlar imparatorluğun hâkimiyeti altında değildi; tam bir özgürlüğe sahipti ve bununla gurur duyuyorlardı.

"Eski Romalılar" ilk günden itibaren göçmenlerden nefret etmeye başladılar; başkalarının başarısı onları rahatsız ediyordu. Dolayısıyla imparatorun yasaklarına rağmen onlara her türlü zarar veriyorlardı. Fakat gelenleri kabul etmeme gibi tercihleri de yoktu. Çünkü güç Kıpçakların tarafındaydı ve açıkça yüksek bir kültürü temsil ediyorlardı. En büyük düşmanları bile bunun farkındaydı ve değer veriyorlardı.

Eskiden İmparatorlukta, Romalılar ve Türkler arasında izdivaç yapılması yasaklanıyordu. Ama sonra bu yasak kalktı. Ve böylece Türk olan her şey moda olmaya başlamıştı. Bilhassa rahat ve kullanışlı olan kıyafetler hemen benimsendi. En nazik Roma asilzadeleri bile güzel yünlü gömlekleri, pantolonları, şalvarı ve şalı sevmişti.

Ancak bu moda, Kıpçaklar için maalesef, bir felâkete dönüştü. Onlar hızlı bir şekilde kendilerini, yüzlerini ve millî özelliklerini kaybetmeye başladılar. Meselâ, bir Kıpçak'ın Romalı bir kızla evlenmesine izin veriyorlardı, ama ismini ve kıyafetini değiştirmesi şartıyla... Türk kıyafetini ancak evde giyebiliyordu. Eski Türk ismi kalıyordu, fakat Roma ismi önce gelmek kaydıyla. Bu sebepten dolayı Ortaçağda, Avrupalı asilzadelerin iki ismi vardı: *Karl Velikiy* (Ulu Karl), *Lyudovik Svyatoy* (Aziz Lüdüvik), *Genrih Lısyı* (Kel Genrih)... Lakaplar Türk dilinde Avrupalı isme bir ek olarak kullanılırdı. (Bu durum ev geleneklerine de uygundu: Türklerde insanın, hatta soyların bile her zaman bir lakabı vardı. Dolayısıyla ikinci adları, yani "evde" kullanılan bir ada veya lakaba sahipti.

Türkler, "bu yabanî Barbarlar" imparatorun erkânına girmişti. Roma ordusunun başkomutanı Arbogast Han olmuştur. Bu isim Türk dilinde "kızıl boğaz" anlamına gelmektedir. Çok kaba ve deli birisiydi. Onu makamından etmek istediklerinde, İmparatorun yüzüne karşı şöyle dedi: "Benim hâkimiyetim senin tebensümüne veya çatık kaşına bağlı değil". İki gün sonra İmparatoru yatağında boğulmuş olarak buldular.

Öyleyse Roma'da kim yönetiyordu? Bana göre, bu tartışma gerektirmeyen bir soru.

Doğu açıkça İmparatorlukta galip geliyordu, ama ona engel olan Büyük Bozkır ve onun gelenekleriydi. Bu unsurlar, Arbogast Han'a, nerdeyse tamamen hâkim olduğu iktidarını sürdürmesine izin vermedi. Onun İmparator olmaya hakkı yoktu; çünkü o, bir hükümdar ailesinde dünyaya gelmemiştir, dolayısıyla halk onu seçmek istemedi.

Asaletleri ve gelenekleri uygulamaya olan düşkünlükleri, Kıpçaklara bazen zarar veriyordu. Verdiği sözü tutmak kutsal sayılırdı. Avrupalılar bunu hızla anladılar.

Roma ve Bizans hükümdarları hiç çekinmeden Kıpçakları yanına yaklaştırmıyorlardı, korumaları için güveniyorlardı, en iyi toprakları veriyorlardı, tavsiyelerine kulak asıyorlardı, en gizli sırlarını paylaşıyorlardı. Onlar çok iyi memur ve cesur askerdi. Onların geçimi ucuza geliyordu, çünkü Bozkırlılar mütevazı bir hayat sürüyorlardı. Bozkır onlara azla yetinmeyi ve aza değer vermeyi öğretmişti. Onlar iktidarın başındaydı, ülkeyi asaleten yönetiyorlardı, imparatorun eli ile yasalar, mektuplar imzalanıyordu, ama her şeye rağmen bir yabancı olarak kalıyorlardı, Romalılar için "yeni" insan olarak görülüyorlardı. Toplum onları yabancı ve hakir bir madde olarak ilhak ediyordu.

Netice olarak Türkler dayanamadılar ve isyan ettiler. Romalılar sabırlarını zorlamıştı. Batı İmparatorluğunda tam anlamıyla bir iç savaş başladı. İsyanın başında Latin Kıpçaklarının önderi Alarih Han vardı. Kendisi Balt soyundandı. Her şey 406 tarihinin son günlerinde gerçekleşmiştir. Romalılar bir "hediye" hazırladılar: Türklerin eşlerini ve çocuklarını alenen idam ettiler. Yakalayabildikleri herkesi öldürdüler.

Utanch kâsesini sonuna kadar içtikten sonra Türkler yardıma Alarih Hanı çağırıldılar. Alarih Han Roma'yı kuşattı. Ve şehir af dilemişti. Senatörler ve asilzade sınıfı Kıpçaklardan özür dilemiş ve kuşatmayı kaldırmaları için onlara altınlar hediye etmişti. Türkler gene inanarak ve verilen sözlere güvenerek şehirden ayrıldılar.

Sonraki sene aynı şey tekrarlandı... Onlar gene yalan sözlere inandılar.

410 tarihinde, üçüncü defa kandırıldıktan sonra Türkler, Roma'yı aldılar ve yağmaladılar. Askerler kendilerine engel olmak istemediler. Bu, şehrin bin yıllık tarihinde ilk ve tek yağmalama olmuştu.

411 tarihinde Roma ordusunun başında Constants'i vardı. O, İmparatorluğa ilk gelen Tuna Kıpçaklarındandı. Galya'da az sayıda olan askeri ile Galya ordusunu yenerek şöhrete kavuşmuş parlak bir önder ve siyasetçi. Bu toprakları İmparatorluğa dahil etmek için buraya birkaç askerî kabileyi Burgonya ordusundan davet etmişti. Onlara Fedai (*Federat*) statüsünü vermişti. Çok geçmeden Kıpçakların yeni bir devleti ortaya çıkmıştı: Burgunda.

Constants ustaca iç savaşı durdurdu. Memnun olmayan Türkleri İspanya'yı zaptetmek için gönderdi. Avrupa'da bir yeni Türk "ülkesi" olan Katalonya onlardan başlamıştır. Roma'nın müttefikleri çoğalıyordu. 418 tarihinde ise, Fedai şehri olan Tuluz, "Türk başkenti" olarak ilan edildi. "Latin Kıpçakları için" bu güzel bayramdı.

Bilhassa Constants için 421 yılının şubatı çok önemli olmuştu: Roma toplumu Başkomutana Batı İmparatorluğunun tacını ve imparator unvanını takdim etmiştir. Bir Kıpçak, Roma İmparatoru ilan edilmiştir! Fakat yönetimi çok uzun sürmedi; "ansızın" öldü.

Bir Tuna Türkü ve soylu bir Romalı kadından, Avrupa tarihine Aetsius diye geçen güzel bir erkek çocuk dünyaya gelir. Çok yetenekli bir şahsiyet olur. Kıpçaklar arasında büyüyen Aetsius, Atilla ile birlikte kendini yetiştirmişti. Aetsius tam imparator olacakken, İmparatorluk tahtına sahip olmayı hayal eden diğer bir Türk, Geyzerih Han buna engel olur.

Geyzerih daha şanslıydı. O, Batı ve Doğu İmparatorluklarının birleşik ordu-sunu dağıtmış, sonra imparatorluğa buğday sağlayan Roma'nın son kolonilerinin yer aldığı Afrika'ya gözünü dikmiş ve yenmiştir. En büyük ganimet ise, Roma'dan sonra en büyük şehir olan deniz kıyısındaki Kartaca'dır.

"Yeni Romalılar" veya "Latin Kıpçakları" İmparatorluğu temelinden sarsmıştı: Ordu, donanma, zengin şehirler... Hepsi onların elindeydi. Ama son söz Deşt-i Kıpçak'ın, yani Atilla'nındı. Yeni Avrupa onu bekliyordu. Doğu ve Batı'nın karşı karşıya gelebilmesi için.

Türk Bozkırının Büyük Bozkır olması için.

Elbette, "Gotika'nın" son cümlelerinde, Jordanes'in sanki bir dil sürçmesi-nin sonucuymuş gibi algılanabilecek, ifadelerinde: "Büyüklerin yazılarını takip ederek geniş çayirlardan çiçeklerin pek azını toplayabildiğini" belirtmesi bir tesadüf değildi. Demek ki, çok büyük, verimli ve geniş çayırliklar mevcuttu. Selefler de vardı ve o gerçekleri biliyordu. Çalışmaları tuhaf bir şekilde kaybolan Cassiodorus ve diğer tarihçiler bu selefler arasında sayılabilir. Jordanes ise, anlaşıldığı üzere bilerek, çayirlardaki yabani ve önemsiz otları topladığı için bu eser muhafaza edilmiştir.

Eserin değerli tarafı da budur. Ancak bu eseri, Roma İmparatorluğu'nda oluşan hadiselerin tüm resmini göz önünüzde bulundurarak, bir ayna vasıtasıyla okumak lazım. Sözlere güvenmeye gerek yok! Düşmanları ve onların hamilerini kızdıran şeyler gerçeğin aksini ifade etmekte: Metinde Kıpçaklar "Gotika"da ne kadar çok aşağılanarak gösterilmişse, gerçek hayatta o kadar yücelmektedir. "Ayna" metodu okuma kaideleri bize bunu göstermektedir.

Kıpçak olduğu söylenen bir kişinin, Atilla hakkında kaleme aldığı bir metnin hemen hemen yarısını sadece Katalon Ova savaşına ayırması ve öz halkı için iyi şeyler söyleyememesi esef vericidir. Eserde Atilla'nın mutlak zaferi ile bitmiş diğer savaşlar hakkında ise, maalesef çok az bilgi verilmektedir. Halbuki bunlar bilinen olgular. (Bizans kendi çaresizliğinden ağlıyordu; Kıpçaklar ona istediklerini yaptırıyordu: Bir kedinin fareyle oynadığı gibi davranıyorlardı).

Buna rağmen, bunun da bir faydası var. Çünkü Jordanes sayesinde, istenirse de Atilla ve onun soydaşlarının faaliyetleri hakkında az da olsa bazı bilgi ve belgelere sahibiz. Sadece şifreli bu gizli yazının anahtarını bulup okuyabilirsek, hayret verici bir dünyanın pencereleri önümüze açılacaktır.

Bozkırlılarda hikmetler içeren bir atasözü var: "Kurbağaların arasında yaşayacaksan kendin de kurbağa olacaksın". Türkler de "kurbağa" oldular: Romalı, Bizanslı... Onlar kendileri açısından yeni bir toplum ortamına girdiler. Komutan olarak girdiler. IV. yüzyıldan sonra Avrupa'da her şey değişmeye başladı; her şey mukaddes sayılan değerler gibi, bir sır perdesi ile örtülerek, gözlerden ve idraklerden saklanmaktadır. Bilhassa insanların soyları.

Tuna havzasında "küçük küçük" parçalara bölünmüş uluslar neden çoktur? Onların hepsi buraya Atilla zamanında gelmişti. Atilla'nın ölümünden sonra da, burada kalabilmek için mecburen "kurbağa" (Romalı, Bizanslı...) olmuş, kendilerine yeni bir soy uydurarak isimlerini değiştirmek zorunda kalmışlardır. Ancak böyle kurtulabilmişler... Ama inkâr edilemez bir gerçek var: XV. yüzyılın başına kadar Orta Avrupa'nın tamamı Türk dilinde konuşuyor ve yazıyordu.

Roma, Atilla'yı ustalıklı tahrik etmesine rağmen; ona, açıktan karşı çıkmaya cesaret edemiyordu. Sinsi ve kurnaz Romalılar, ünlü bir ailenin oğlu olan Aetius'u Kıpçaklara emanet olarak göndermişlerdir. Kıpçak törelerinde, kendilerine düşman olan bir uruğun çocuklarını emanet almak veya kendi çocuklarını onlara emanet vermek son derece yaygındı.

Aetius, Atilla'nın itimadını kazanmak için her şey yapmış ve başarmıştı: Kendi oğlunu bile terbiye etmek için ona vermişti. Yeterli hayat tecrübesi kazanmış olan Aetius, Roma'ya döndükten sonra Roma İmparatoru'nun, Deşt-i Kıpçak münasebetleri ile ilgili danışmanı olmuştur.

Ancak, Atilla kimi dost ve kardeş sayıp güvendiğini geç, çok geç anlamıştır. Aetius, Kıpçak ordusundan bazı askerleri kandırıp, ikna edip kendi tarafına geçmesini sağlamıştı. Bunun neticesinde de, Aetius Roma ordusunun başına geçtiği zaman Roma askerlerinin arasında Kıpçak atlıları da bulunuyordu. Kıpçakların arasında geçen yılları, Aetius'a, büyük bir askeri ve idari tecrübe kazandırmıştı.

Aetius'un ihanetini öğrendikten sonra, Atilla, çok kızmış ve Romalılarından bütün hainlerin iade edilmesini talep etmiştir. Atilla, hainlerin listesini bile hazırlamış olmasına rağmen, Romalılar her zaman olduğu gibi dalkavukluk edip, yalanları uydurarak talebi geçiştirmiş ve böylece reddetmişlerdir. Nihayet Atilla'ya, içinde Bizans İmparatoru'nun elçisi Priskos'un da bulunduğu bir elçi heyeti gönderilmiştir. Kısa bir müzakereden sonra sonuç alınamayacağını ve düşmanın güç toplamak için zaman kazanmaya çalıştığını anlayan, genelde çok konuşmayı sevmeyen Atilla bu defa çok sert bir ifade ile: "Sana geliyorum!" demişti.

Atilla'nın bu sözlerinin, elçiler tarafından kendi imparatorlarına ulaştırılması gerekirdi. (Çok şey ifade eden ilginç bir detay: Elçiler Atilla ile tercüman olmadan konuştular. Ya Atilla onların dillerini biliyordu, ya da elçiler Türk dilini biliyorlardı). Yine bir kardeş katliamı hazırlandığını söylersek bir hata olmaz. İki ordu toplanıyordu ve ikisi de aynı dili konuşuyordu.

Bu konuyla ilgili olarak Jordanes şöyle yazıyordu: "İnsanoğlunun krallar için yaşadığı böylece ispatlanmıştır. Düşünmeyen bir beyinin verdiği ani ve delice bir karardan dolayı halklar arasında katliamlar yaşanmaktadır. Kibirli ve kendini beğenmiş bir kralın iradesine uyarak, bir anda asırlar boyu meydana getirilen her şey akılsızca yakılıp yıkılmaktadır".

Bilge Jordanes! Başkalarına hizmet ederken dahi, sanki farkına varmadan, Atilla'nın "Sana geliyorum" demesine bir sebep olduğunu göstermiştir. Atilla'nın bu sözleri uzun bir düşünme sürecinden sonra söylediği anlaşılmaktadır. Elbette, başka türlü bir hareket olamazdı. Bu, Jordanes'in metinlerinden de görülmektedir! Hadiselerin mantığından daha da iyi görülmektedir.

Meşum ve güçlü bir önseziye dayanarak Atilla, gizli ve açık, yoğun bir ihanet halkasıyla sarıldığını görmüştü. Bozkır, Roma politikasına teslim olarak sanki aklını kaybediyordu. Büyük önder, halkını tedavi etmek için ne yapacağını bilmiyordu. Diplomasi sanatına ihtiyaç vardı. Fakat Atilla buna sahip değildi.

Entrika üzerine entrikalar üreten Romalılar, diplomasinin inceliklerini anlamayan ve Roma elçilerinden duydukları ile gördükleri arasındaki büyük farklılıklara bir türlü anlam veremeyen alçak gönüllü Kıpçakları kandırmaktaydılar. En sonda Deşt-i Kıpçak'ın gizli ve açık düşmanlarının İtalya'da toplandıklarına ve onların saldırma hazırlıklarına dair güvenli bilgiler gelmeye başlamıştı.

Bu haberlerden sonra Atilla, belki de ilk defa telaşlanmıştı. Ama bu bir korku değildi. Bu durumu Jordanes, büyük bir ustalıkla tasvir etmektedir. "O sanki insanları hayrete düşürmek ve şaşırtmak için dünyaya gelmiştir. Bütün devletler için dehşet ve tedhiş yaratmış, anlaşılmaz bir kaderin sonucu olarak her yerde bu ürkütücü tavırları ile temayüz etmiştir. Yürüyüşündeki kibarlık, her tarafa çevri-

len bakışları ve beden hareketleriyle bile yüksek kudretini ve gücünü göstermiştir. Savaşmayı seven, sabırlı, aydın ve akıllı; itimat telkin edenlere yakınlığı, esenlik dileyenlere hayırhahlığı ile tanınmıştır. Dış görünüşü itibarıyla kısa boylu, geniş göğüslü, iri başlı, küçük gözlü ve basık burunlu; ten renginin farklılığı ile de kendi soyunun özelliklerini taşımaktaydı. Kendisine aşırı güveni olan Atilla, kutsal sayılan Mars'ın kılıcıyla buluştuktan sonra kendini daha da kuvvetli hissetmekteydi".

Priskos bir efsaneden bahsetmekte: Bu kılıç ilahi bir seçiminin simgesi olarak tesadüfen meydana çıkmıştır. İneklerinden birinin aksaması bir çobanın dikkatini çekmiş, ama yaralanma sebebini anlayamamıştır. Bu durumdan şüphelenen çoban kan izlerini takip ederek bir kılıç bulmuştur. Bir çoban bu kılıcı alıp, Atilla'ya getirmiştir. Efsaneye göre, Mars adı verilen bu kılıç kuşananı kudretli kılmaktadır. Ve Atilla, haçı Avrupa'ya cesaretle bu sayede taşımıştır.

Ama 451 tarihinde, o zamana kadar hiç olmayan, anlaşılabilir bir önsezi büyük önderi durdurur. Huzursuz ve bunlu bir gönül ile savaşa gitmeden önce falcılara başvurma ihtiyacı duyar. Fal geleneğine uyarak, sürüdeki en iri koyun kurban edilmiş, bu hayvanın kürek kemiği falcıya verilmişti. Bu kürek kemiğine bakan falcı irkilip ani bir hareketle geriye doğru kaykılarak kötü kehanetlerde bulunmuştu. Falcının bu hareketinde ne kadar samimi olduğu şüphelidir. Çünkü falcının, Roma'dan hediye almış olması mümkündür; zira o zamanlar Bizans ve Roma, hedeflerine ulaşmak için çok büyük hediyeler verme konusunda hiç cimrilik etmemişlerdir.

Katalon Ovası savaşından sonra Aetius kendisini zafere ulaşmış bir kurnandan olarak görüyordu. Çünkü Aetius kendine göre zoru başararak, para ile satın aldığı bazı Kıpçak askerlerini kandırarak, kendi tarafına almış ve hissettirmeden çok güçlü bir Avrupa birleşik ordusu kurmuştu. Bunun tabii sonucu olarak Aetius'un yenilmez Atilla'ya ihaneti cezasız kalmış; kimse de kendisinden hesap soramamıştır. Her şey Aetius lehindeydi. Adalet hariç.

Savaş kaybedilse bile, sonradan kim mağlubiyetteki payını itiraf edebilir ki?

Atilla, Aetius'un son derece kurnaz ve sinsice ileri sürdüğü savaş şartlarını kabul ederek atlılar için uygun olmayan Katalon Ovası savaşına girmiştir. Savaş meydanı, atlıların aksine yaya Romalılar için daha uygundu. Atilla tekrar kötü bir önsezinin tesiri ile yüreğinde büyük bir acı hissetmişti. Bu acı yüreğini âdeta dağlamıştı. Atilla alışılmışın dışında belki de ömründe ilk defa hücum etmekte geç kalmış, sanki bilinmeyen bir güç elini kolunu bağlamış, aklını karıştırmıştı... Huzursuzluktan kendine yer bulamıyordu.

Hakanın tereddüdü giderek bütün orduyu sarmış; ordu telaşlı ve kararsız bir durumda kalmıştır. Sabah erkenden başlanması gereken savaş öğle vakti girmiş olmasına rağmen hala başlamamıştır. Tereddüt ve şüpheler içinde kıvranan Atilla

savaşa başlama vaktini ta öğleye kadar uzatmıştı. Atilla garip bir hal içerisinde gökyüzüne bakıyor, susuyor ve bekliyordu. Aetius de suskun bekliyordu...

Nihayet "Kaçış ölümden beter" diyen büyük Kıpçak Hakanı uzun süren suskunluğunu bozup; güneş bir hayli yükseldikten sonra savaşın başlaması emrini vermiştir. Bunun üzerine "*Ura*" naraları ile atlılar hücumla başlamış; muharebe aniden patlayan bir fırtına gibi şiddetlenmektedir.

Ancak, Atilla'nın şakirdi olan Aetius, Kıpçakların savaş taktiklerini çok iyi bildiğinden Atilla'nın her adımını çok iyi ve doğru hesaplamıştı. Birinci saldırıda Kıpçaklar başarısızdı. Atilla bugüne kadar böyle bir durumu hiç yaşamamıştı. Kıpçaklar şaşkındı.

Bu başarısızlıktan sonra Atilla, akl-ı selimini kullanarak durulmuş, sakinleşmiş ve düşünerek, ordusuna söylenmesi gereken doğru ifadeleri bulmuştu. Kısa ve keskin cümleleri aynen bir kılıç sesi gibi Kıpçakların yüreklerini alevlendirmişti: "Müdafaa ancak korkunun belirtisidir". "Cesur hücum edendir". "Zafere gidene ok yetiştirmez". "Atilla savaştığı zaman sessiz olanlar ancak ölümlerdir" sözleriyle Atilla konuşmasını tamamlamıştı ki: "*Sarın kyoççak!*" diyen hakanın güçlü sesi ve haykırışına Kıpçakların dilinde "vur" anlamına gelen "*u-ra-a*" sesleri karışıyordu...

Bir anda meydan karıştı. Meydan naralarla kılıçların parlaklığı ve atlıların arkasında bıraktığı toz bulutuyla sanki bütün dünya alt üst olmuş gibiydi.

Kıpçakların "*Elloy, billoy! Elloy, billoy!*" (Tanrı bizimle! Tanrı bizimle) naraları adeta bir gök gürültüsü gibi bütün Katalon Ovası'na yayılıyor ve güneş Kıpçak kılıçlarından göz kamaştıran bir parlaklıkla yansıyor. Gök onlara bakıyordu.

Bu defa Avrupa'nın birleşmiş ordusu ile savaş gerçekten iyice kızışmıştı.

Ovada on binlerce ölü kalmıştı. Bozkırlılar kendi kamplarına ancak gece yarısından sonra yorgun ama aynı zamanda memnun olarak dönmüşlerdi.

Atilla bu gecenin sabahında, Romalılara merhamet ederek, imkân olmasına rağmen Aetius'un son neferine kadar kılıçtan geçirilmeyen ordusunun gitmesine izin vermişti. Ama Batılı tarihçiler bu olayı da, pek çok olayda olduğu gibi kendilerine göre yorumlamış; yani Atilla'ya hezimet, mağlup Aetius'a ise zaferi uygun görmüşlerdir.

"Mağlup" Türk hakanı, asırlar geçtikten sonra bu savaşın nasıl değerlendireceğini hiç düşünmeden ordusuyla birlikte Roma'ya yöneldi. "Mağlup" hakan Atilla, arkasından pek çok harap olmuş şehir ve enkazlarını bırakarak bütün Kuzey İtalya'yı bir uçtan bir uca geçmişti. Hiç kimseye acımadı. İlk önce ihanet

* Hücumla davet için kullanılan "*Sarın kyoççak*" sözü Türk dilinde "cesurlara şeref" anlamını taşımaktadır. (M.A.)

edenleri cezalandırdı. Deşt-i Kıpçak'ta ihanet en büyük suç kabul edilirdi. Her şeyi affedebilirlerdi ancak, ihanet hariç.

Atilla'nın Roma'ya yaklaştığının öğrenilmesi üzerine Roma Papası Leo'nun başkanlığında oluşturulan bir heyet kendisini şehir girişinde karşılamıştı. İmparatorluk heyeti Ambule meydanında Roma'nın akıbetinden korktuğundan, Atilla'yı barış yapmaya ikna etmek için âdeta yalvarmıştı. Roma Papası, elinde eşit kenarlı bir haçı tutarak Atilla'nın önünde diz çökmüştü. Çok konuşmayı sevmeyen Atilla bu durum karşısında imparator Valentian'ı daha fazla da aşağılamamak için kız kardeşi Honoria ile "çeyizini" göndermesini istedi. Herkesin önünde Honoriya'yı aldı.

Böylece Roma şehri yıkılmaktan kurtulmuş ve o tarihten itibaren "ebedi şehir" olmuştur. Atilla ise arkasında gururu kırılmış bu Batı Avrupa başkentini bırakarak, ele geçirdiği yüklü ganimetlerle evine dönmüştür.

II. Bölüm

Savaş kayıtları bir senfoninin notaları gibi bin yıldan sonra bile ulu hayatın musikisinin yeniden canlanmasını sağlamaktadır. Savaş bir aşk gibi, bir ölüm gibi, bir şarkı gibi her zaman insanın serigi, yani arkadaşı olmuş ve olacaktır. Eski Türkler bunu bildikleri için gençleri kendilerine göre terbiye ediyorlardı. Meselâ, askerlik tecrübesi olmayana evlenmeyi yasaklamışlardı. Büyük Bozkırda savaşlara ve savaşçılara hürmet ederlerdi. Tarihleri o savaşlara göre belirliyor ve biliyorlardı. Her muharebenin sonuçlarını değerlendirebiliyorlardı. Katalon savaşı bir istisna değildi.

Atilla'nın Kuzey İtalya'da taş üstünde taş bırakmadığı ve Roma'nın bir mucize olarak kaçınılmaz bir yıkımdan kurtulduğu, Avrupalı yazarların hiç birisini düşündürmedi mi? Parlak "muzaffer" kız kardeşini getirip "mağlup" Atilla'ya vermiş ve aman dilemiştir. Ve böyle uydurmalar gerçek TARİH olabilir mi?

Bu uydurmaları kullanan insanlar berrak olmayan, bulanık ve sağlıklı kaynaklarda ilim arıyor... Sonra da bu bilgilerin oluşturduğu beşeri hafıza, tarih olarak sonraki nesillere devredilmektedir. Bütün Avrupa'ya diz çöktürdüğü halde, Avrupa'nın galiz yalanlarıyla karalanan bu büyük ataların soyundan gelen çağdaş nesiller, Kıpçaklar ile elbette hiçbir zaman gurur duyamazlar.

Jordanes'in yazdıklarına göre: Atilla'nın ordusu tam yarım milyon askerden oluşmaktadır. Bunun manası: Deşt-i Kıpçak'ın sadece batı kağanlıklarında üç milyon insan yaşamaktadır. Çünkü o devirlerde toplam nüfus ile ordu mevcudu arasında 1/5 veya 1/7 gibi bir oran vardır. Fakat Avrupa'nın diğer bölgelerinde bundan daha kalabalık bir nüfustan bahsetmek mümkün değildir.

Demek, her iki Avrupalıdan biri, Türk soyundan? Ve bunu, artık bilmiyor. Esasen dikkat edilirse, IV. yüzyıla kadar, yani Büyük Kavimler Göçü'ne ve Kıpçakların gelişine kadar Orta Avrupa genelde boştu. Olumsuz iklim şartlarından dolayı bu topraklar Romalıların ilgisini çekmiyordu. Tarihçi Tatsit buraları "iç karartıcı" topraklar şeklinde betimliyordu. Dolayısıyla Roma İmparatorluğu'nun menfaati, Akdeniz yakalarından nadiren uzaklaşırdı.

Demek ki, Kıpçaklar, Avrupa'nın bazı bölgelerine ilk yolu açan ve yerleşen ilk insanlardı. İşte bu, Kavimler Göçü'nün izleri. Avrupa'yı fetheden Türk halkı gibi, bu izler de kaybolamazdı.

Evet, siyasi şartların gereği olarak Türk-Kıpçaklar milliyetlerini, dilini ve inançlarını değiştirmiş olsa bile; atalarının örf ve adetlerinin tesirinden tamamen kurtulamamışlardır. Dış görünüş olarak da tamamen değişmemişler: Mavi bir göz, elmacık kemikleri biraz çıkık bir yüz ve açık renkli saçlar aynen atalarının sahip olduğu özellikler gibi. En basit bir ayna bile onlara geçmişi hatırlatır. Kıpçak soylu olduğunu aklına bile getiremeyen bu insanların fizyolojisinde ve mizaçlarında atalarının genetik özellikleri yansımaktadır.

Bu ne demektir? Avrupa'da "saf etnik" soy yoktur ve hiçbir zaman olmamıştır. Bu konuda bir bütün "kumaş" ne Almanya'da, ne Fransa'da, ne de İtalya'da ve ne de İngiltere'de mevcuttur. Her ne kadar Almanlar kendi "saf kanıyla" övünüyor olsa da, sadece İngilizler ve Fransızlar değil, çağdaş Avrupa'nın temeli Türk köküne dayanmaktadır. Bunu unutmaya gerek var mı?

Bir zamanlar Bavarlar, Saksonlar ve İngilizler Kıpçak dilini anlıyorlardı, çünkü beşikteyken bu dili duyuyorlardı. Sırp ve Hırvatlar, Bulgarlar, Ukraynalılar, Kazaklar, Macar ve Çekler, Lehler, İsveçliler için de bu ana dilleriydi. Meselâ, Savoylar veya Burgonları, damarlarında Türk kanı akarken Fransız olarak kabul edebilir miyiz? Altay'dan Galya'ya, onları V. yüzyılda Türk hanları getirmişti.

Ne yapalım? Onlar ana dillerini unutmuşlar. Ancak, atalarının geleneklerini unutmamışlar. Türk kültürünün simgesi olan eşit kenarlı haç hâlâ eskisi gibi bayraklarında. Armalardaki Türk simgeleri çok iyi okunuyor. Kaybolmamıştır.

İşte, Tanrı'nın takdiri! Tarihin dokunulmamış olguları. Avrupalılar kutsal mekânları da unutmamıştır. Meselâ, Güney İngiltere'de (Sutton-Hu) VI. yüzyılda yapılmış kurganlar mevcut. Kimin hatırasına yapılmıştı? Hatta İngiltere'de bir kurgan nasıl olabilir? Ada sakinleri olan Brit ve Keltler'de bu tür kurganlar yapılmıyordu. Büyük Kavimler Göçü ve Türk kültürünü biliyorsanız, bu sorunun cevabını aramaya gerek kalmaz.

Zamanın canlı izleri. Avrupa'nın her yerinde onlara rastlarsınız.

Sadece Britanya adalarında değil. Bulgaristan'da da aynı kurganların benzerleri var. Fakat oradaki Kıpçak kültürü ansızın "Slav" olmuştur. Bir hain öyle kararlaştırmıştı. Ve Bugur Han adlı hainden önceki bütün Bulgar hanları unutulmuştur. Deşt-i Kıpçak'ın bir parçası olan Büyük Bulgaristan Kağanlığı nereye kayboldu? Aynı kaderi Kurbat Han ve onun ulusu paylaşmıştı. Onlar da "Hırvat" olup, kaybolmuşlar. Hırvatistan'da da bozkırlarda gördüğümüz kurganların ve kadim tapınakların aynısı var. Sekeller'in (Sekler) yaşadığı Macaristan'da XVI. yüzyıla kadar Türk dilinde konuşan ve yazan bir halk sizi çıkmaz bir sokağa götürmüyor mu? "Sekler" kelimesi, kadim Türk dilinde "koruyan, saklayan" anlamına gelmektedir. Onlar Rus Kazakları gibi koruyucu asker, yani muhafızlardı. Kısacası, kadim Balkanların kadim tarihi, tartışmaya yer bırakmayacak kadar açıktır. "Balkan" sözü de Türk dilinde "ormanla kaplı dağ" anlamına gelmektedir.

Türk yer adları, sadece Avrupa'nın güneyi ile sınırlı değil...

Gözler açılırsa, görünmeyenler de görülmeye başlar. Meselâ, Fransız Savoy'da yapılan bir peynir şaşkınlığınıza sebep olabilir. Bu bizim Kumuk peynirimiz! Büyük Bozkırda aynısı yapılıyordu. Millî mutfak... O değişmiyor. Helvayı (çak-çak) da onlar aynen bizim hazırladığımız gibi yapıyorlar. Beşbarmak (hinkal) da unutulmadı, sadece adı farklıdır. Fransız tarzında...

Millî mutfak, bir halkın kültüründe en muhafazakâr unsurdur. Her şey unutulabilir, hatta isminiz ve diliniz, ama çocukluğunuzda severek yediğiniz yemeği asla unutmazsınız. Onun tadı dilinizin ucunda hayatınız boyunca size refakat ediyor.

Gerçekten Avrupa'da her şey karıştırılmış ve unutturulmuş, ancak buna rağmen geçmişin güçlü izleri hâlâ kendini göstermektedir. Bu izlerin adı: İnsanlar... Biz, kendimiz.

Unutkan, ama insan. Bütün dünyada her zaman kabul gören ruhanî kültürün temeli "atana ve anana hürmet et" sözleri ile başlar. İnsanın toplumdaki hayatı da bundan başlar. Siyaset, tarih gibi diğer şeyler sonra da olabilir. İnsan, öncelikle kendi köklerine hürmet etmelidir. Ancak, atalarına hürmet eden insan, kendisini siyasetçi, tarihçi veya yazar olarak adlandırabilmeye ve kendi halkı adına konuşmaya ahlâken hak kazanmış olur. Ancak o insan halkı adına konuşmaya hak kazanabilir.

Eğer o uzaklarda kalmış olan devirlere ait coğrafi haritalarına ve şimdiki Avrupalıların "başlangıç" noktasına bakılırsa, batı dünyasının biraz değil, epey yabani görüldüğü müşahede edilecektir. Orta Avrupa, medeni dünyadan oldukça uzak bir halde yaşamış. Avrupa kültürü, dünya medeniyetinin beşiği sayılan Kadim Doğu'dan ara sıra gelen kültür dalgalarıyla beslenmişti.

Mançurya, Hindistan ve Çin gibi doğu ülkeleriyle yoğun ilişkiler içerisinde olan devletlerin, Avrupa kültürü çevresinde bir üstünlük kazanmasının, iyi düşünüldüğünde bir tesadüf olmadığı görünmektedir.

Doğu medeniyetine en yakın bölgeye yerleşenler, Kadim Yunanlılar olduğu içindir ki, batı kültürünün veya başka bir deyişle batı medeniyetinin başlangıcı orada yatmaktadır. Eski Yunan, zengin komşu topluluklarda mevcut olan en iyi şeyleri kendi cemiyetinde de meydana getirmeye çalışmıştır. Ancak daha sonraları, Kadim Romalılar, Akdeniz’le bağlantılı bütün ticaret yollarını ele geçirip, Yunanlıları bu çok önemli doğu bağlantı yollarından uzaklaştırdı.

Batı medeniyetinin teşekkül ettiği merkez: Genelde Akdeniz’in çevresidir. Deniz taşıma vasıtaları Akdeniz Medeniyeti’nin kan dolaşım cihazı gibidir.

Eski Yunan ve Roma’da, ulaşım maksadıyla sadece gemi inşa edilmekteydi. Kara nakil vasıtaları henüz keşfedilmemişti bile. Yarı yabani Avrupa, medeni devletlerin menfaat ve ilgi sahalarına girmiyordu. Gemiler, sadece gemiler Akdenizlilere güç veriyor ve imkânlar sağlıyordu. Gemiler, sınırları genişletmenin; başka devletler ile bağlantılar kurmanın anahtarı olmaktaydı. Bunun neticesinde devletin kudreti de artıyor...

Bunun tabii sonucu olarak, kadim Yunan’ın Kuzey sınırları, Akdeniz ve Akdeniz’e bitişik denizlerin kıyılarına çok yakın bir hattı takip ediyordu. Buradan, Yunan medeniyetinde denizciliğin çok önemli olduğu anlaşılmaktadır. Romalıların “bütün yollar Roma’ya çıkar” sözünün Romalılar için bir manası olmasına rağmen, bütün yollardan değil, sadece iki veya üç yoldan ara sıra kervanlar geçmekteydi.

Hayır, Avrupa için kervan yollarından bahsetmek mümkün değildi. Zira Avrupa’nın simgesi yelkendi ve tekerlekle hiçbir benzerliği ve yakınlığı da yoktu.

IV. yüzyılda Kıpçak halkı çok uzaklardan, Altaylar’dan ve Sibirya’dan gelene kadar durum öyle devam etmiştir. Bilhassa dikkat edilmesi gerekir husus; Kıpçakların bütün dünyanın aksine ulaşımı denizden değil, kara yolları ile sağlamış olmasıdır. Orta Avrupa’da Kıpçakların yaşadığı bölgeler bütün Tuna havzasını kapsıyordu ve Kıpçakların büyük bir kısmı bu bölgeye yerleşmişlerdi.

Onların gemileri yoktu, ama mükemmel “*brıçka*” denilen at arabaları vardı. İki veya üç at koşulan bu arabalar Orta Avrupa’nın o güne kadar ayak basılmamış bütün topraklarını bir uçtan bir uca dolaşmıştır. Onların yollara ihtiyacı yoktu. Teknik olarak manevra kabiliyeti çok yüksek, yapı tarzı hafif ve güvenli olan atlı arabalar o zamanın en mükemmel nakil vasıtası ve teknik icadıdır.

Tarihi eserlerde Kıpçakların “yabani” bir kavim olduğuna dair pek çok şey yazılmış olmasına rağmen, teknik üstünlükler bakımındansa yüksek bir seviyeye sahip olduğu konusunda hiçbir şey yazılmamıştır. Tarihçiler çağdaşı diğer

halkların yapamadığını yapan becerikli Kıpçakların kabiliyetlerini yansıtan pek çok ve oldukça ilginç ayrıntıları bilerek gözden kaçırmışlardır.

Tarihte tesadüflere yer yoktur. Bilhassa Büyük Göç, yani Kavimler Göçü söz konusu olduğu zaman...

Kapalı at arabaları bütün hava şartlarında ve her uzaklıktaki seyahatler için son derece uygundur. Ayrıca mola verilen yerlerde, bina inşaatlarının tamamlamasına kadar barınma ve yaşamaya imkân sağlamaktadır. Kıpçak halkının hareketliliği, zor tabiat ve hayat şartlarına dayanmasının kaynağı bu tekerlekli evdir. O zamana kadar hiçbir halk bunu düşünmemiştir veya düşünememiştir. Ama bilgisiz Avrupalıların beyinde bu üstünlük "göçmenlik" sıfatı ile değerlendirilmektedir.

Onlar neden "göçmenler"? İnsan kendi vatanından neden göç etsin ki?

Evet, Kıpçaklar bozkırlarda ve orman kıyılarında binlerce kilometre yol kat ettiler ve gezdiler. Onun için hareket eden kapalı at arabalarında veya izbe denilen ıssı binalarda yemek yapmayı becermişlerdir. Daha sonra "Rus semaveri" denilen semaveri de onun için icâd etmişlerdi. Bu uzun seyahatlerin neticesinde de Avrupa ve Asya kıtalarının büyük bir kısmına yerleşmişlerdir. Nasıl olur da bu su götürmez olgulara dikkat edilmez?

Göçmenlikleri tartışılmayan Çingeneler tarafından bugüne kadar hiç bir yerin şeneltildiği bir gerçektir. Ama atlı arabalarda büyük zorluklarla seyahat eden Kıpçaklar ıssı binaları ve yeni yerleri iskân etmek için seyahat etmişler. Ve bunu gerçekleştirebilmişlerdir. İskân, başka ifade ile yerleşik düzene geçmek Kıpçaklar için kök salmak manasına geliyordu. Öyle de olmuştur.

Amerika'ya yerleşen Avrupalılara neden "göçebe" denmiyor? Öyle düşünülürse onlar da "göçebeler", değil mi? Avustralya toprakları da aynı şekilde iskân edilmiş mi? Ayrıca, onlar da Kıpçaklardı. Belki onlar da geçmişi hatırlıyorlardı.

"Göçebe" kelimesi pek uygun bir kelime değil. Anlamının ne olduğunu kimse anlatamaz.

Deşt-i Kıpçak, denizdeki gibi hava şartlarına bağlı olmayan, aksine kendine ait kanunları ve kaideleri olan Avrupa'daki birinci devlettir. Ama "göçmenlik" yaftası, Kıpçak halkının tabii simgesi olarak, ebediyen yapışıp kalacaktır...

Görgü şahitleri acaba, bu "göçmenler" hakkında ne demişler? Onların arasında bulunup, onları görenler ne demişler?

Atilla'nın konuştuğu olan Bizans elçisi Priskos'un Notları büyük bir şans eseri bugüne kadar muhafaza edilebilmiştir. O metinlerde, yazarın ruhundan kaynaklanan duygular ve heyecanların mevcut olması, bu notları değerli kılan taraflarıdır.

Priskos'un notlarında: "Birkaç nehri geçtikten sonra, Atilla'nın sarayının bulunduğu büyük bir köye geldik. Bize anlattıklarına göre, buradaki saray, çeşitli yerlerde bulunan diğer sarayları arasında da en mükemmeliydi. Saray, tomruk ve ustaca rendelenmiş keresteden inşa edilmişti. Ahşaptan inşa edilen ihata duvarı ise korunma amaçlı değil, süs maksadı ile yapılmıştır" diyor. Sarayının çatısı ve kuleleri, ihata duvarının arkasında, şatonun muhafızları gibi yükseliyordu.

Benzeri mimari tarzı Avrupa henüz görmemişti ve bilmiyordu.

Hakanın sarayının yanında, azametli ve bezeklerinden dolayı sanki havada asılmış gibi duran kraliçe Kreka'nın şatosu bulunmaktadır. Gerçi, şimdi "terem" kelimesi Yunanca olarak kabul ediliyor ve biliniyor. Halbuki Priskos'un bu yazılarını okuduktan sonra bu çok tuhaf görünmektedir. Zira Yunanlılar "teremi" ilk defa Kıpçaklarda, Atilla'nın sarayında görmüşlerdir.

"Terem" sözü, bir başka Türk kelimesi olan "terek": Ağaç; "ağaçtan yapılmış ev" veya "ahşap ev" anlamına gelmektedir. Arkeolojide özel terim olarak kullanılan "ahşap kültürü" ibaresi dünyada ilk defa dört bin yıl önce uçları ustaca çentilen tomrukların üst üste raptedilerek inşa edilen binaların yapım tarzını ifade etmektedir. Avrupalı Priskos tomruktan inşa edilmiş bu yapıları ilk gördüğü zaman hayretler içinde kalmıştı.

Arkeologlar, ahşap kültürünün en eski izlerine Kıpçak mezarlarında rastlamışlardır. Çünkü Kıpçaklar ölenin bazı eşyalarını, atını ve gerekli sayılan diğer şeyleri de ölü ile birlikte mezara koyuyorlardı. Yani Kıpçaklar ölüyü, bütün "evi" ile birlikte öbür dünyaya gönderiyorlardı. Türk dilinde "tabut" diye tercüme edebileceğimiz "*domovina*" kelimesi de Kıpçakların bu ölü gömme töresinden çıkmış olabilir. Tabutun kapağının eğik oluşunun sebepleri de buna bağlı olarak değerlendirilmelidir. Kadim Kıpçaklara ait şehir kalıntıları ve kurgan denilen mezarlarında ahşap izlerine sıkça rastlanmaktadır.

Bu "ahşap" izleri Kıpçakların yerleştiği Avrupa'nın bozkırlarında ve orman kıyısı bölgelerde çok iyi saklanmıştır. Başka coğrafyalarda benzeri izlere rastlamak mümkün değildir. Çünkü zaten olmamıştır. Bu konuyu tartışmaya gerek yok. Zira her şey bütün teferruatı ile iyice araştırılmış. Ve unutulmuştur!

Keşfedilen kurganlar, Jordanes'in Deşt-i Kıpçak sınırları hakkındaki sözlerini âdeta tasdik etmektedir. Gerçekten, Deşt-i Kıpçak'ın coğrafyası sarıh bir şekilde bellidir. Bu coğrafya: Tuna ve Dinyester havzaları, Özü (Dinyeper) ve Volga'nın (İdil) orta ve güney bölgeleri, Don ve Ural (Yayık) havzaları, Sibiry ve Kazakistan kırlarıdır. Oralarda da aynı kurganlar bulunmaktadır. Bu arada "kurgan" kelimesinin bir anlamı daha var: Hudut, sınır.

Demek, sadece yazılı vesikalar değil, kurgan kalıntıları da TARİH mahkemesinde hükmü teyit etmekte. Kurganlar da Kıpçakların kurduğu büyük devletin lehinde âdeta konuşup şahitlik etmektedir.

Priskos'un notlarını inceleyen bir tercümanın mülâhazaları oldukça ilgi çekicidir. Atilla'nın sarayındaki ahşap mimariyi gören Bizanslının, neden o kadar hayret ettiği Rus tercümanı çok şaşırtmıştır. "Ahşap evler ve sütunlar Bizans elçisini neden hayrete düşürmüştü" diye tercüman şüpheyle sormakta... Evet, elbette hayret eder, çünkü hayatında ilk defa görmüştür!

Avrupa, bozkır Türkleri'nin mimari tarzları ile ilk defa tanışmıştı ve tabii olarak hayret etmişlerdir.

Atilla'nın başkentinde bulunan bütün evler tamamen ahşaptandı. Üst üste dizilen tomruklarla yapılmıştı. Asilzadeler için yapılan evlere "*terem*"; halk için yapılan evlere ise "*izbe*" (Çağdaş Rus dilinde "*izba*") denilmekteydi. "*İzbe*" kelimesi Türk dilinde "ıssı bina" demektir. Büyük olmayan bir aile için, ana babadan ayrı oturan genç aileler için veya çocuklarından ayrı yaşamak isteyen yaşlı ana baba için ve çocuklarına yakın oturmak isteyen ana-baba için yapılmış izbeler dört köşeli yapılarıdır. Bundan dolayı bir ailenin bazen iki, üç evi vardı.

Kıpçaklar daha çok *kuren* (ail)* denilen evler yapıyorlardı. *Kuren* tomruktan inşa edilen, genel olarak sekiz köşeli evdir. Alan olarak, kuren izbeden daha büyüktür. Kurene giriş zeminden daha derinde bulunan bir kapıyla sağlanıyordu. Aşağıya inmek için topraktan yapılmış bir merdiven kullanılmaktaydı. Kışın zor şartlarında zemin donduğu zaman, 1 veya 1,5 metre derinde olan giriş, burada yaşayan insanların soğuktan etkilenmemesini sağlıyordu. Zemine döşenen topraktan yapılmış kerpiçlerin bozulmaması için kurenin temeli bilinçli olarak derinleştiriyorlardı. İzbede ise, kalın keresteler döşeniyordu; dolayısıyla ısı tecridi sağlandığından izbe tabanını derinleştirmeye gerek duyulmuyordu.

Kıpçak evlerinin ısınma sistemleri bir birinden farklıdır. Meselâ, kurende etrafı ve üstü tamamen açık olan ocak, binanın ortasına yerleştiriliyor; bina, içi genelde kalabalık olduğu için de pek soğuk olmuyordu.

Şüphesiz ki, kuren tipi yapılar izbeye göre daha eski yapılardır. Arkeologların tahminine göre bundan yaklaşık 3500 yıl önce izbeler Altay'da, Sayan'da ve Güney Sibirya'nın diğer bölgelerinde de görünmeye başlamıştır. İşte bu izbelerin yapılmaya başlaması ile birlikte peç denilen yeni bir *oçag* (ocak) keşfedilmişti. Bu kelime de Türk kökenlidir.

* "*ail/au*" kelimesi, Türk dillerinde önce "konut, ev", "göçebe hayatı için uygun çadır"; sonra semantik gelişmeye (anlam genişlemesi) uğrayarak, "köy" anlamında kullanılmaktadır. ÇN.

Asırlar boyunca peç de sürekli şekil değiştiriyordu. Çünkü insanlar bazen onun üzerinde uyuyorlar; bazen de sadece yemek pişirmek için kullanıyorlardı. İyi bir ev sahibinin evinde birkaç peç bulunurdu. Birisini evinde, genel olarak kapıya en yakın sol köşede yapıyorlardı; ikincisi yazlık peç idi ve binanın dışında, genelde yemek yapmak için yapılıyordu; üçüncüsü ise: Sadece ekmek yapımı için ek binada yapılan fırın peç idi.

Atilla'nın baş şehrinde hayrete düşen Priskos her adımında kendisi için yeni olan bir şeyleri keşfediyordu. Mesela, Bizans elçisini hayrete düşüren yapıardan birisi de hamam idi. Priskos önceden hiç hamam görmemişti. Halbuki Kıpçaklar, yoldan gelen misafirlerini geleneklere göre, dinlenmek ve temizlenmek için mutlaka önce hamama davet ediyorlardı. Kıpçak başkentinde ahşaptan yapılmayan tek yapı, taştan yapılmış bu beyaz hamamdır.

Hamam konuşulması gereken ayrı bir konudur. Hamam konusu, öyle göründüğü kadar, basit değildir. Mesela, kadim Mısır hamamı Çin hamamından farklıdır. Avrupa hamamları ise, Mısır hamam geleneklerine dayanmaktadır. Uzak Doğu'daki hamamlarla Sibiry'a'dakilerse, Çin hamam geleneklerine uygun olarak inşa edilmiştir. Farklılığın esası: Avrupalılar farklı sıcaklık derecesine sahip ılık suda yıkanıyorlardı. Sibiryalılar için suyun sıcaklığı kadar, belki daha fazla, hamamın içindeki havanın sıcaklık derecesi de önemliydi.

"Rus hamamı" (*Russkaya banya*), "Rus teremi" (*Russkiy teremok*), "Rus peçi" (*Russkaya peç*) ve "Rus semaveri" (*Russkiy samovar*) gibi ifadelerde bir gayretkeşlik, anlaşılmaz acelecilik ve bu ürünlerin tarihini bilmemezlik gibi olumsuzluklar böyle ortaya dökülmektedir.

Türk halkı manevi açıdan elbette, tamamen ölmemiştir. Geçmiş hatırlamak isteyenler de var. Bu büyük kültür mirasını aşırarak, başka halklara, bilhassa "büyük" unvanına sahip olmak talebinde olanlara hiç yakışmaz. Gerçekten büyük olan bir halk, Zaman yolunda kendisini çakal olarak göstermekten şiddetle kaçınır.

Priskos, Kıpçakların "barbarlığını" anlatırken şöyle diyor: "Savaştan sonra huzur içinde yaşıyorlardı; herkes kendisinde, özünde mevcut olan şeyler ile idare ediyordu". Priskos şehirde gezerken daha önce esir düşmüş bir Yunanlı ile karşılaştı. Ona vatanına neden dönmediğini sordu ve dönmesini teklif etti, ama kölelikten kurtulan Yunanlı bu teklifi reddetti. Çünkü Yunanlı esir, Kıpçakların arasında daha iyi şartlarda yaşıyordu.

Bu belki de küçük bir ayrıntı. Ama pek çok şey ifade etmekte. Bazen hiç düşünülmeden düşülen önemsiz küçük bir not bile uzun süre gizlenmiş pek çok şeyi anlamak için yeterli olabilir.

Önyargılı olmamak için tekrar ve tekrar Priskos'un sözlerine atıfta bulunmak istiyorum. Kıpçak binalarının içini ve dışını gören ve Atilla'nın soydaşları ile görüşen Priskos'un düşünceleri burada çok önemlidir. Çünkü Türk mimarisinin kaybolmadığını, bilakis iyi muhafaza edilmiş olduğunu ve temelinin Gotik tarzı oluşturduğunu görebiliyoruz.

Yunanlı Priskos, terem denilen ahşap çadırın içine girerken, binanın yuvarlak görünüşünü sağlamak için tomrukları nasıl yonttuklarını ve bu tomrukları nasıl kullandıklarını hiç anlayamamıştır. Halbuki terem yuvarlak değildi. Kraliçe Kreka'nın teremi yuvarlak görünmesine rağmen gerçekte sekiz köşeliydi. Bu, kuren'den (ail) gelen Türk mimari geleneğinin bir talebi ve özelliğidir.

Oymalı söve siperi ve pervazları, pencere dış kanatları ve yüksek giriş kapısı üzerindeki saçak, tamamen o zamanlara ait mimari unsurlardır. Priskos, Kraliçe Kreka'nın sarayına giriyor: "Ben barbarların durduğu bir kapıdan geçip, Kreka'yı yumuşak bir döşekte uzanmış yatarken buldum. Bütün yerler kıldan yapılmış ince kilimlerle döşenmişti. Kraliçenin etrafında çok sayıda cariyeye vardı. Cariyeler kraliçenin karşısında yerde oturmuş, ellerinde çeşitli boyalar ile "barbar" kadınlarının elbiselerinin üzerine süs olarak kullandıkları keten örtüleri boyuyorlardı. Önce Kreka'ya yaklaşıp selam verdim; sonra da getirdiğim hediyeleri takdim edip çıktım".

Priskos'un tüm diğer yazılarında olduğu gibi bu sahnede de Türklere atfedilen "vahşilik, yabanilik" yoktur. Burada daha çok yaşayış tarzlarının tasviri yer alıyor. Bu ayrıntılar Priskos için yeni ve oldukça farklı olduğundan, Bizanslının dikkatini çekmiş ve kaleme alınmıştır.

Yerler yünden yapılmış kilimler ile döşenmiştir. Keçi kılından yapılan kilim genelde Türklerin geleneklerindendir. Bu kilimler elbette Bizansların bildiği İran halılarından farklı olduğu için dikkatini çekmişti. Belki de, o zamanlar dahi Avrupalılar yün işlemeyi hâlâ bilmiyorlardı. Herhalde keçe çizimleri, keçe potinleri ve batı kültüründen tamamen farklı olan Kıpçak halkının hayatını yansıtan diğer ayrıntıları da bilmiyorlar.

Bizanslının gözlemlerinden birisi: Cariyelerin yaptıkları iş idi. Priskos, cariyelerin yaptıkları işe oldukça dikkat etmiştir. Peki, o eşyanın adı nedir? Guni. Şimdi de bütün Kıpçak kadınları elbiselerini guni ile süslüyorlar. Fakat şimdi, eski millî kıyafetin bu önemli parçasına biz, "şal" veya "platok" diyoruz. Sadece Gutsullar eskiden olduğu gibi hâlâ guni diyorlar. Gunileri uzun saçaklı yapıyorlardı. Guninin bu uzun saçakları bir söğüt ağacının dallarına benzemektedir. Kıpçak kadınları beyaz gunileri sadece kilise için; renklileri ise bayram veya diğer günlerde kullanmaktalar.

Bu da bir gelenektir. Belki de, Kıpçak kadınları, kullandıkları bu eşyalar güzelleştiriyor.

Priskos, Atilla'nın soydaşları hakkında da şöyle yazıyordu: "Onlar eşlerinin eğirip ve dokuduğu boyanmamış yünden yapılan kısa çuha kaftan, beyaz geniş pantolon ve deriden yapılmış ayakkabılar giyiyorlardı. Bilhassa, yakınlarına gösterdikleri samimiyet, sevgi ve saygı dikkat çekmektedir. Kadınların kıyafetleri temiz ve iyi tertip edilmiş; bluzlar genelde lacivert renkli ve kenarlarına daha açık renkte bir süs dikilmiş, bluzun altında etekten daha uzun olan bir beyaz gömlek, boyun etrafında ve kol taraflarında dantele benzeyen fırırlar... Genç kızların saçları açık ve saçlar tokalar ile süslenmiş. Üç yaşından itibaren kızlar küpe, bilezik ve yüzükler takmakta".

"Barbarların" kıyafetleri aradan asırlar geçse bile, genel olarak pek değişmemiştir. Şimdi de eskiden olduğu gibi Bozkırlıların soyundan gelen Ukraynalılar, Kazaklar, Çuvaşlar ve diğer halklar bu süslü elbiseleri kullanmaktadırlar.

Priskos, seyahatnamesinde Atilla'nın sarayında gördüğü yemek âdetlerini de anlatmaktadır. Kıpçakların diğer törelerinde olduğu gibi, sofrâ töreleri de asırlar geçmesine rağmen pek değişmemiştir.

"Kendi çadırımıza döndüğümüz zaman, peder Orestov gelip bize Atilla'nın şölen davetini ilettili". Burada Priskos'un anlattıklarını bir an için kesip okuyucularımızın dikkatini önemli bir olaya çevirmek istiyoruz. Peder Orestov, Atilla zamanında papazlık yapmış, belki de büyük önder Atilla'nın manevi pederi olmuştur.

Peder Orestov, Bizanslı misafirlerine uğrayıp, "devletin âdetlerine göre sofraya oturmadan önce onların da dua etmesini" istemiştir.

Dua edip, istavroz çıkardıktan sonra hep beraber sofraya oturmuşlar. Priskos'un tespit ettiği bu gelenekler, 450 tarihinde Deşt-i Kıpçak'a aittir. Buna ilk olarak dikkat eden sadece Priskos değildir. Ondan önce de Kıpçakların bu törelerini tarihçi Faustos Buzand da tespit etmiştir. Bu tespitlerinde IV. yüzyılın 30'lu yıllarında, Kafkasya'daki bozkır halkının Hristiyanlaşması törenlerine Kıpçakların iştirak ettiğini yazmaktadır. Faustos Buzand'ın bu malumatlarını diğer bir eski tarihçi Mousey Horenski de teyit etmiştir. Atilla ve arkadaşlarının inançlı olduğunun bir göstergesi değil mi? En azında Ruhanî geleneklere ve ibadetlere karşı duyarlı olduğunun kanıtıdır. Ama sonraki tarihçiler onların Ruhanî kültürünü artık hatırlamıyorlar. Atilla'ya "Tanrının Kırbağı" dediklerini unutmuslardır. Türk halkına ise "Arian", "Şamanlar" ve "Pagan Tatarlar" kalmıştır.

Priskos'un belirttiğine göre, Kıpçaklar sofraya oturmadan veya herhangi bir başka önemli işe başlamadan önce de mutlaka dua ederlerdi.

Sofraya nasıl bir sıra ve düzen içerisinde oturuluyordu? Masanın töründe, yani baş tarafında ev sahibi oturuyor, sağ tarafında da itibarlı konuklar, başka bir ifade ile şeref misafirleri yer almaktadır. "Atilla'nın büyük oğlu, masanın kenarında, babasına saygıdan dolayı gözlerini yere dikmiş oturuyordu". Şerefe kadeh kaldırma ve içme de rütbe sırasına göre yapılmaktaydı. Önce sofrada oturanların en büyüğü kadeh kaldırıyor, daha sonra herkes yaş sırasına göre ona taraf bakarak kadehini kaldırıyordu. Bu, herkes kadeh kaldırıncaya kadar böyle devam edip duruyordu.

Priskos: "Herkes sırasına göre oturduktan sonra şapa denilen saki, Atilla'ya yaklaşıp şarap dolu kâseyi sunar. Atilla kâseyi alıp sağ tarafında oturana selam verir. Selamlama şerefine nail olan kişi de kalkarak, Atilla şarabını içip kâseyi sakiye iade edinceye kadar oturmadan bekler. Atilla oturmasından sonra bu defa sofrada bulunan diğer misafirler Atilla'ya saygı ve hürmet içerisinde, aynı şekilde kâselerini alıp şaraplarını içiyorlardı. Her konuğun yanında bir saki bulunmaktaydı. İkinci konuğu da aynı şekilde selamladıktan sonra diğer bütün misafirleri selamlıyordu" diye yazmaktadır.

Ziyafet meclisinde genelde taze ağaç kokuları hakim olurdu. Duvarlara bitişik geniş peykeler ve önünde de meşeden yapılmış büyük masalar bulunurdu. Ziyafet sofrasını elbaşının, yani hakanın tahtı tamamlıyordu. Bu tahta birkaç basamakla çıkılmakta idi. İnce perdelerle ayrılmış olan bu şeref locasına *tver* adı verilmektedir.

Kiev vakanüvislerinin resimlerinde de aynı *tver*'lere rastlanmış olması bir tesadüf olamazdı. Evet. Resimlerde aynı *tver* gösterilmişti, çünkü başka türlü olması mümkün değildi.

Yemekler gümüş tabaklarda veriliyordu. Şaraplar ise, Kiev vakayinamelerindeki minyatürlerde gösterildiği gibi altın ve gümüş kâselerde sunulmaktaydı.

Kıpçak önderi, büyük adamlara uygun görüldüğü üzere, ziyafet meclislerinde çok mütevazı, tahtadan yapılmış, Türkçe *çaron* denilen, kâseden içiyor ve tahta tabakta sadece haşlanmış et yiyor. Sofrada içecek olarak, bal ve filizlenmiş arpadan veya darıdan yapılmış, hafif kahverengi bir içki olan kama ikram edilirdi.

Kimse bunların nasıl bir içecek olduğunu söyleyemez. Ama Çuvaşlar'da, bu eski davet etme geleneği bugün de hâlâ devam etmektedir. Bir düşün veya herhangi bir başka davet için bir Çuvaş, size "Bira içmeye geliniz" der. Biradan çok iyi anlıyorlar ve her ailenin kendi reçetesi var. Hangisinin daha iyi olduğuna karar veremezsiniz. Demek, Priskos döneminde Avrupa birayı henüz tatmamıştı. Bu geleneği de Türkler mi getirmişti? Olabilir. Bira severler (Bira ülkeleri) Avrupa Kıpçaklarının yerleştiği bölgelerde yaygındır. Onların coğrafyası Deşt-i Kıpçak'ın unutulmuş sınırları ile şaşırtıcı derecede tetabuk ediyor.

Ziyafetin sonuna doğru aşk ve gönül şarkıları söylenir. V. yüzyılda, ondan önce ve ondan sonra da Kıpçaklar için şarkılar her zaman çok büyük önem taşımıştır. "Şarkı söylemeye başlamadan önce garip kılıklı bir soytarı ortaya çıkıp tuhaf, saçma ve hiç manası olmayan lakırdılar edip herkesi güldürüyordu". Belki de bu gelenekten dolayı, büyük Atilla'yı taklit etmek amacı ile batılı krallar da, saraylarında düzenledikleri balolarda konukları eğlendirmek için, hep hükümdar soytarısı bulundurmıştır. Soytarılar, bazı zamanlar Krala acı ve sevimsiz gerçekleri söylemişler, buna rağmen hiçbir zaman cezalandırılmamışlardır. Atilla da soytarısına kızmadan, diğer misafirleri ile birlikte onun şakalarına gülüyordu.

Elbette ki, Atilla'nın azameti sadece ziyafet meclisleri ile sınırlı değil. Başka özellikleri de mutlaka vardır. Atilla son derece mütevazı bir şekilde giyiniyordu. Kıpçakların büyük hükümdarları hiçbir zaman kendi soydaşları arasında farklı olmak istemiyordu. Kıpçaklar, vücudu tombul gösteren biçimsiz kıyafetleri sevmiyorlardı. Bozkırlı hakanlar milletine uygun son derece mütevazı bir şekilde giyinip, yaptıkları ve ortaya koydukları öz faaliyetleri sayesinde bir farklılık sağlamışlardır. Deşt-i Kıpçak'ta insanlara yaptıkları işlere göre saygı gösterilmiştir.

Atilla her şeyde itidalli davranmıştır. Konuklarının kâseleri altın veya gümüşten olduğu halde Atilla'nın kâsesi ağaçtan yapılmıştır. Gömleği çok basit, fakat temizliği ve düzgünlüğü ile diğerlerinden farklıydı. Belinde asılı olan kılcı, ayakkabısının bağları ve atının dizginleri diğerleri gibi altın, gümüş, yakut veya buna benzer değerli taşlarla süslenmemiştir.

Kıpçaklar için kalpak çok önemlidir. Ve muhakkak olması gerekir. Asilzadeler karagülden (astragandan) yapılmış kalpak kullanırken, diğerleri koyun postundan sade bir kalpak kullanmaktaydılar. Kullara, yani kölelere kalpak kullanması yasaklanmıştır. Kalpak, milli kıyafetin ayrılmaz bir parçasıdır. Yazın da kalpak yerine belki başka bir serpuş kullanmışlardır. Gerçek erkeğin, bütün sene, bilhassa ata bindiği zaman, başında mutlaka bir baş giyimi olmalıdır.

Kiev vakayinamelerin minyatürlerinde, Kıpçakların dış görünüşleriyle birlikte, savaşlarda kullandıkları *şeşke* veya *şaşka* denilen eğri kılıçları da hep resmedilmiştir. Batılılar bilmediklerinden, bu eğri kılıçları *meç* olarak adlandırmıştır. Kıpçakların saç şekilleri de farklı idi. Meselâ, o devrin ünlü tarihçisi Moisey Kağankatsavi'nin tespit ettiğine göre, Kıpçaklar saçlarını kesmiyor; örüp yanlarına salıyorlardı. Atlıların hücum ettiği zaman miğferden dağılan saçları düşmanların yüreğine korku salıyordu.

Tarihi nasıl da karıştırmışlar! Yazılı kaynaklar çelişkili bilgilere doludur. Arkeolojik eserlerle ilgili araştırmalar, Bozkır halkının kültür mirasını reddeden hurafelerin etkisindedir. Bazı zamanlar, arkeolojik bulguların değerlendirilmesi,

bilim insanlarının yerine siyasetçiler tarafından yapılmaktadır. Bu sebeplerle belgelerden gerçek değil, belirsizlik doğmaktadır.

A.S.Puşkin Sanat Müzesi'nde veya Rusya Devlet Galerisi'nde bugüne kadar düzenlenen hiçbir sergide Kıpçak kültürüne ait teşhir edilmiş hiçbir numune bulunmamaktadır. Hiçbir şey... Kıpçak halkının adı bile geçmemiştir. Halbuki bu müzelerin depolarında yüksek kalitede pek çok sanat eserleri gizlenmektedir. Onlar hiçbir zaman sergilerde teşhir edilmemektedir. Çünkü yasaklanmıştır. Çünkü onlar Bozkır medeniyetinin aynasıdır, delilleridir...

Bozkır kültürüne gösterilen açık aşağılamanın ve istihfafın kaynağı Rusya'da doğmamıştı. Bu durum daha öncelere dayanmaktadır. Rusya sadece bu tavrı miras olarak kabul edip, istihfafa devam etmektedir. Kıpçak kültürünün hor görüldüğü ve hafife alındığına dair en güzel örneklerden birisi Latin yazar Ammianus Marcellinus'un "Tarih" adlı kitabıdır. Bu kitapta bizim Azak Denizi dediğimiz "Meoti bataklıklarının arkasında", IV. yüzyılın sonlarına doğru, Kıpçakların batı bozkırlarında ilk defa ortaya çıkışına dair bilgiler verilmektedir.

Bu kitapta, Kıpçaklar hakkında ilginç şeyler yazılmaktadır. Marcellinus, Kıpçakları bodur, sakalsız ve hadımlara benzeyen çirkin insanlar diye tarif etmişti. Zevkler tartışılmaz. Batılıların o devirde Kıpçaklar hakkındaki bilgileri, elbette ki, çok azdı. Öyle olmasaydı, Marcellinus, herhalde Kıpçakların başındaki kalpağa "eğri şapka", çizmelerine ise, yumuşak yüksek ayakkabı demezdi. Çünkü henüz o zamanlar batılılar kalpağı, çizmeyi ve pantolonu bile bilmiyordu. Durum böyle olunca tabii ki, adlarını da bilmeyeceklerdi.

Marcellinus'e göre: "Onlar belli bir mekânı, yuvaları, kanunları ve sabit bir hayat tarzları olmadan çadırlarda yaşayıp, her yerde ebedi kaçaklar gibi bir göçebe hayat sürdürmektedir". *Kibitka* denilen keçeden yapılmış çadırların kubbe bemsî eğik çatıları ağaç kabuklarından yapılmıştır. Verimli meraları seçip oralara yuvarlak ve silindirik şeklindeki bu çadırlarını kurmuşlardır. Hayvanlar gibi besleniyorlar. Hayvanlara bütün yemi verdikten sonra onlar, tekrar "evlerini" tekerlekli arabalarına yükleyip, yollarına devam etmektedir. Kıpçaklar, önlerine aldıkları otlayan sürülerini takip ediyorlardı. Bilhassa atlarının bakımına çok ayrı bir önem vermişlerdir. Cinsiyetinden ve yaşından dolayı savaşa katılmayanlar obada kalıp günlük işlerle ilgileniyorlardı".

Marcellinus'un hayret ettiği, fakat küçümsemelerle dolu ayrıntılı açıklamaları gayet doğrudur. Mesela, "daha çocukluk çağından biniciliğe alışmış gençlerin, yaya yürümeyi ayıp saymış" olduğu da doğrudur. Kıpçaklar atlı bir halk, onlar âdeti "atlarla kaynaşmış" ve sadece atlı olarak savaşmışlardı. Kıpçak, önce çocuğunu ata bindirir; daha sonra yürümeyi öğretirdi.

Marcellinus'un bazı mülâhazaları açıklama yapmamızı gerektiriyor. Eğer söz konusu olan IV.yüzyılın sonu ise, söylediklerimize bazı açıklamalar eklememiz gerekmektedir. Kıpçakların Alanları mağlup ettiği Don savaşları henüz bitmiştir. Savaş sonrası Kıpçaklar yurt edindiği Don havzasına yerleşilmeye yeni başlamışlardır. Ve bu insanların yerleşik düzene geçerken arabalarında ve *kibitka* denilen çadırlarda yaşaması gayet tabiidir. Çadırda dünyaya gelen çocuklar "vatanın neresi?" sorusunu elbette cevaplayamazdı.

Kıpçaklar yeni yaylaklar bulmak için seçerek göç ediyorlardı, vatanları olacak yeni yerler arıyorlardı. Onlar için vatan olacak toprak: Anadolu topraklarıdır. Elbette, ziraattan bahsetmek o zaman için henüz söz konusu olamazdı, çünkü çok erkendi. Kıpçaklarda böyle mühim işler hemen yapılmazdı. Bir kesmek için, insan yüz defa ölçermiş. Bir kere kesmek, fakat ebet müddet yaraması için kesmek... Don havzasındaki şehirler ve büyük köyler çok eski bir tarihe sahiptir. Oraların tarihi ta IV. yüzyıldan başlamaktadır!

Latin tarihçi Marcellinus'un yaptığı bu acemice gözlemler sonrası ileri sürdüğü iddialar gerçekten pek çok yönden gayet ilginçtir. Marcellinus'un yazılarının değerli tarafı da budur. Bunun manası, aynı vaka farklı kaynaklarda farklı değerlendirilebilmektedir. Bu farklı yargılar bazen de çok tuhaf değerlendirmelere sebep olmaktadır. Meselâ, Marcellinus, Kıpçaklar hakkında "hayvanlar gibi yiyorlar" diye yazmıştı. Bu nasıl olabilir?

Meğer Avrupalılar o devirde, henüz yemeği elleri ile yiyorlardı. Kıpçakların kullandığı yemek takımlarından haberdar bile değillerdi. Avrupa'da kaşık daha sonra kullanılmaya başlamıştı, ama çatalı hâlâ bilmiyorlardı. Ancak XIII.-XV. yüzyıllardan sonra kullanılmaya başlamıştı. Öyle ise kim "hayvanca" yemiştir? Bu sorunun cevabı açık...

Milletler tarihinden başka bir örnek verelim. Avrupalılar, Uzak Doğuya ilk defa geldiği zaman, sarı tenli insanların biçimsizliğine hayret etmişlerdir. Uzak Doğu'ya giden ilk gemilerden birinin kaptanı günlüğünde öyle yazıyordu. Ama ülke sakinlerine ait yazılarda da, beyaz tenli insanların çirkin görünüşleri hakkında ifadeler mevcuttur.

Böyle sıkça rastlanan örnekler bir şeyi ifade etmektedir. Hepimiz insanız ve bazen hatalar yapıyoruz. Kul hatasız olmaz diyorlar. Kıpçakların da, Yunanlıların da, Çinlilerin de kendilerine göre önceden tayin edilmiş bazı fikr-i sabitleri vardır. Sahilde yaşayanların, dağ ve ormanlarda yaşayanlardan farklı bir dünya görüşü, kavrama kabiliyeti ve güzellik hakkında farklı düşünceleri mevcuttur. Bozkır halkının da kendilerine ait bir dünya görüşü ve güzellik anlayışı var. Ve onlara göre, insan için en güzel mekân: Uçsuz bucaksız bozkırlardır.

İşte bu sebeplerden dolayı, sahilde yaşayan tarihçinin başka bir hayat tarzını değerlendirmesinde gerçekçi davranması elbette kolay olmuyor ve tuhaf durumlara düşmemek için çok dikkatli olması gerekiyor. Bunu nasıl yapabiliriz? Elbette ki, bu kitabın yazarı da indi değerlendirmelerde bulunabilir. Marcelinus'un samimiyetle Bozkır halkların görünüşlerinin çirkin olduğunu yazdığı gibi; Bozkırlılar da onun hakkında: "Pek yakışıklı değil!" diye yazardı ve kesinlikle haklı olurlardı. Meselâ, İmparator Julian (331-366) Roma İmparatorluğu'nda yakışıklı olarak bilinirdi. Onun gür sakallarını bitler kaplıyordu. Tartışmasız güzellik kavramı çok karmaşık bir olgu.

Kıpçakların silahları hakkında Marcellinus'un verdiği bilgiler arkeolojik bulgularla da teyit edilmiştir. Bir değerlendirme yapmadan önce bu konuyu nasıl açıklayabiliriz, bilemiyorum? Kılıcın özellikleri zaten bilinmektedir. Fazla bir şey eklemeye gerek yok. Kıpçakların savaşlarda kullandığı hafif kılıcın düşmanlarının kullandıkları oldukça ağır olan meçe göre üstünlüğü meydandadır. Atlıların kullandığı şeşke, düşmanlarının kullandığı meçe göre, daha hızlı ve rahat hareket etme imkânı sağlamaktadır. Kıpçaklar ayrıca, şeşke denilen kılıçları ile yaptıkları vuruşun daha güçlü, tesirli ve keskin olması için at üzerinde, ayaklarına destek sağlamak için üzeniyi kullanmışlardır.

Kıpçakların en sevdikleri silahlarından birisi de yaydı. Bozkırlılar mükemmel ok atıyorlardı. Arkeologların tespitine göre, yaylarının ölçü ve şekilleri bir birinden farklıydı. Belli ki, her muharip silahını kendisine göre ayarlamıştı. Oklarının uçları da farklı idi: Okların ucunun kenarında havada uçarken ısıklık sesine benzer ses çıkartan bir delik vardı ve şekil olarak zıpkına benziyordu.

Bozkırlıların kullandıkları yay, dünya silah tarihinde "Türk yayı" olarak tanınmaktadır. Avrupalıların ifadesine göre, bu yay ağırdır. Yayın uzunluğu 1,5 metre kadardır. Böyle bir yayı çekmek için muharibin çok güçlü olması lazım. Zira, bu yaydan çıkan oklar düşmanın bronzdan yapılmış zırhını ve savaş takımını âdeta bir yumurta kabuğu gibi delebiliyordu. Bu durum karşısında böyle bir medeniyeti nasıl görmezden gelebiliriz?

Silahlanma, savaş taktikleri, hücum ve ricat etme konuları - tarihçilerden ve araştırmacılardan - Bozkır medeniyetinin daima araştırma talep eden konulardır. Bozkır halkı uzun süren savaşlara alışmışlardı. Bu sebepten dolayı silahlarının geliştirilmesi her zaman büyük önem taşıyordu ve usta Kıpçak sanatkârları her zaman hazır ve iş başındaydı.

Deşt-i Kıpçak'ta iyi korunan ve yabancıların girmesi yasak olan özel şehirler mevcuttu. Bu şehirlerden biri, Tulu'ydu. (Türkçe "dolu", "okla dolu sadak" anlamına gelmektedir.) V. yüzyıldan itibaren Tulu'da silah yapan çok sayıda demirci

yaşamıştır. Oka Nehri havzasında bulunan bu şehirde, zengin bir demir madeni ocağı vardı. Buna benzer bir şehir de şimdiki Belgorod şehrinin yakınlarında bulunuyordu. Belki, buna benzer daha başka şehirler de vardı, çünkü demircilik sanatı Türkler ile birlikte Altay'dan tüm Avrupa'ya yayılıyordu.

Kıpçak önderleri akıllı, basiret sahibi ve akl-ı selim ile hareket eden hükümdarlardır. Onlar, IV. yüzyılda batı dünyasının tanıdığı en güçlü devleti kurmuşlardır. Bu devlette Avrupalıların bilmediği günlük hayat, bayram ve özel günleri olmuştur.

Mesela, Atilla, soyluların katıldığı süreklilikli avları düzenliyordu. Bu avlara sadece seçilmiş insanlar davet edilir ve ava katılanların sayısı çok az olurdu... Kıpçak törelerine göre ava atlı çıkılırdı. Ayı, yaban domuzu ve geyik gibi yabani hayvanları at üzerinde teber kullanarak avlıyorlardı. Bu tür avlarda köpek, haram olduğu için kullanılmıyordu. Ama Avrupalıları en çok şaşırtan, Kıpçakların avlanırken doğan denilen bir yırtıcı kuşu kullanmalarındır.

"*Sokol*" (sok-kol) kelimesi Türk dilinde "eli sık" ve "berkut" kelimesi de "avı ver" anlamına gelmektedir. *Sokol* ve *bürküt* denilen bu avcı kuşlar, Yunanlıların şaşkın bakışları arasında mucizeler yaratıyordu. Hassas sezgileri ile ördek ve turna gibi kuşları yakalayıp yükseklerle kaldırıyor, daha sonra avını sahibin önüne bırakıp, sahibinin koluna konuyorlardı.

Kıpçakların çok sevilen eğlencelerinden biri sayılan ayı güreşi sinirleri zayıf insanları ürpertmez miydi? Etrafı çevirmiş olan bir alana salıverilen yabani ayının karşısına bir yiğit çıkarılıyordu. Bu cesaretli yiğidin, alana seyir için toplanmış halkın kendisini alkışlaması için, elindeki demirden silahı ile karşısına çıktığı hayvanı tam kalbine isabet ettirecek bir vuruşla öldürmesi lazımdır. Kıpçak savaşçıları bu şekilde yetiştiriliyordu! Ve böylece aynı zamanda da eğleniyorlardı.

Yumruk yumruğa yapılan, kendine has kaideleri olan bir güreş biçimi Kıpçakların çok önem verdiği bir eğlence ve oyundu. Bu güreşe katılmak, büyük bir şeref sayılmaktadır. Çünkü bu güreşe herkes katılamazdı. Güreş, küçük erkek çocuklarla başlıyordu. İlk kan akana kadar devam eden çocukların bu güreşinden sonra gençler, çiftler veya büyük gruplar halinde karşılıklı olarak bu güreşe devam ediyorlardı. Ancak oyunlar iyice kızıştıktan sonra, gerçek güreşçiler oyununa dahil oluyorlardı. Güreş kaideleri son derece kutsal kabul edildiğinden, bu kaidelere uymayanlar, Tanrı korusun, anında öldürülebilirdi.

Eğer okuyucu Atilla ve çevresi hakkında az da olsa bir bilgi sahibi olsaydı, belki de bu kadar ayrıntılı açıklamayı yapmak ihtiyacı duymazdık.

Bugünkü Kıpçaklar görsünler ve bilsinler ki, onların ataları "yabani göçmenler" değildir. Göçmen diğerleridir: Bozkırlıları sadece Rusya tarihinden silmekte kalmayıp, kendi öz tarihlerinden bile silenler ancak göçmen sıfatına layıktır.

İşte, bunların yüzünden Bozkır, insanların gözünde, yol geçen hanı haline gelmişti yabaniler ve katiller kalabalığının barındığı bir mekân olmuştu.

Atilla'nın kendisi pek çok yönlerden âdeta Deşt-i Kıpçak'ın bir timsali olmuştur. Bu Kıpçak da, belki fazla itimat etmesinin kurbanı olmuştur. Atilla'nın göz koyduğu İldik adlı güzelin kim olduğuna dair tarihçiler fazla malumat vermiyor. Bu güzelin Romalılar tarafından gönderilmiş olması ihtimali var... Veya gerçekten her şey Tanrı'nın emriyledir... Kim bilir? Ama bilinen şey: Ulu Elbaşı 453 tarihinde her zamanki gibi aşık olmuştur. Büyük aşk toysuz ve tatlı eğlencelerle dolu gecelersiz olamazdı.

Bu konuda Jordanes şöyle yazmıştı: "Düğününde, yorgunluktan mı yoksa heyecandan mı olduğu belli olmayan bir halsizlik... Kanlar içinde yatıyordu. Önce burnundan kan gelmişti. Sonra boğazından, nefes borusundan gelen kandan boğulmuştu. Böylece sarhoşluk, savaşların yenilmez şanlı önderi Atilla'nın acı ve utanç verici sonunu getirmiştir".

Atilla'nın ölümünden, Avrupalılar büyük bir sevinç ve mutluluk duymuşlardır. Jordanes'in yazdığı her harfte de bu mutluluk kendini belli ediyor... Jordanes'in yazdıklarına göre, trajik olayın gecesinde, Deşt-i Kıpçak'tan çok uzaklarda, Konstantiniye'de imparator Marcianus rüyasında, İmparator Atilla'nın yayının kırıldığını görmüştü... İnsanı hayretler içerisinde bırakan bu kadar çok tesadüfün bir araya gelmesi düşündürücüdür! Fakat daha önceleri de Atilla'nın hayatına kastetme teşebbüslerinin olduğunu bilerek bu tesadüflere inanmamız çok zordur.

Bu şüphelerimizin arkasındaki gerçek durumu anlamak için, bütün Avrupa'nın taşkın sevincini ve tezahüratlarını gizlemeyen veya gizlenmesini istemeyen Jordanes'in satırlarına tekrar, bir kere daha dönmekteyiz: "Atilla büyük imparatorluklar için o kadar büyük bir korku saçıyordu ki, onun ölümü, bu imparatorluklara yukarıdan gönderilmiş bir hediyedir". Zulüm dolu bu itiraflar, ayna metodu vasıtası ile okunabilir. Atilla'dan çok korkuyorlardı ve onun için trajedisini de ihsan olarak kabul ettiler.

Deşt-i Kıpçak halkı acılar içindeydi. Bu dertten sanki akıllarını kaybetmişlerdi. Büyük önderlerinin bu anlamsız ölümü onları adeta yıkmıştı. Erkekler, töreler gereği saçlarından bir tutam kesiyor ve yüzlerinde derin yaralar açıyorlardı. Büyük muharip ölmüştü! Onun ölümüne gözyaşları ile değil, kanla ağlıyorlardı.

Deşt-i Kıpçak büyük bir yasa boğulmuştu. Geniş bozkırda bir ipek çadır kuruldu. Hayata erken veda eden ulu önderin cesedini bu ipek çadır içine koydular. Ordunun seçilmiş atlıları büyük Atilla'nın hatırasına hürmeten gece gündüz hiç durmadan çadırın etrafında dönüyorlardı. Kadınların ağlaması muharibin ebedi

uykusuna engel olabilir düşüncesiyle kadınlar cenaze törenine katılmıyorlardı.

Feryat-figan ağlamalardan sonra çadırın yanında "*strava*" (*trizna*), yani cenaze merasimi başlıyordu. Aynı zamanda büyük bir ziyafet de başlamaktadır. Bu ne kadar etkileyici bir manzara: Yas ve toy, dert ve bayram iç içe. Hayretler uyandıran bu şatafatlı tören: Hakan giderken terk ettiği dünyada onun halkına verilen nimetlerin ve her şeyin yerinde kaldığına ve onun gitmesine rağmen mutlu hayatın bütün hızıyla devam ettiğini ifade ediyordu.

Atilla geceleyin toprağa verildi. Atilla'nın naaşı iç içe geçmiş birincisi altından, ikincisi gümüşten, üçüncüsü ise demirden yapılmış üç tabuta konularak defnedildi. Tabutun içine Atilla'nın savaşlarda ele geçirdiği silahları, nişanları ve hakanın hayatında kullanmadığı, fakat öbür dünyada gerekli olabilecek mücevheratlarını da koydular.

Mezar yerinin saldırılardan, yağmalamadan korunması ve tam olarak bilinmemesi için Atilla'nın defnedildiği yeri bilen herkesi de öldürmüşlerdir. Böylece onlar da hükümdarının peşinden gittiler.

Daha yas günleri bitmemişti ki, Roma'dan ve Konstantiniye'den gelen telkinlerle mirasçılar arasında bir taht mücadelesi başlamıştır. Mirasçıların fazlalığı devletin bekasını tehlikeye sokuyordu. Mirasçı fazlalığının, az olmasından çok daha tehlikeli olduğunu söylememiz lazım. Çünkü taht uğruna başlayan mücadelede taraflarının çokluğu devleti çok yıpratmaktadır. Atilla'nın 184 oğlu vardı, kız çocuklarını zaten saymıyorlardı. Taht üzerinde tartışmasız tek hak sahibi olan Atilla'nın büyük oğlu Ellak'ın ölümü, Roma ve Bizans askerlerinin yürümesi için bir açık yol bıraktı. Ve onlar ne yapacaklarını gayet iyi biliyorlardı.

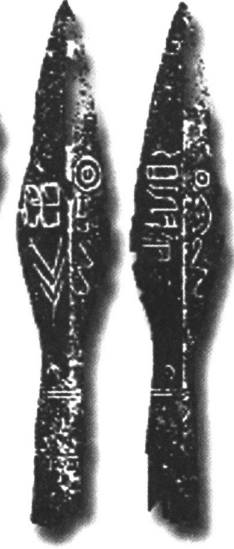
Bitti. Bu, acı sonun başlangıcıydı. Bütün Avrupa imparatorluklarına korku salan ulu Kıpçak önderi Atilla artık hayata veda etmiştir. Atilla'nın hayat hikâyesine burada son noktayı belki koyabiliriz.

Ama çok erken! Atilla'dan büyük bir miras kalmıştı: Onun zaferleri... Onun Avrupa tarihindeki yeri... Huzura yer yoktu.

1858 tarihinde Rusya'da "Atilla ve IV.-V. yüzyıllarda Rusya" gibi iddialı bir isimle çok ilginç bir kitap çıkmıştır. Bu kitabın müellifi Profesör A.F.Veltman hiç gözünü kırpmadan iki yüz sayfadan fazla olan kitabında ısrarla Atilla'nın, Rus olduğunu iddia etmiş; Deşt-i Kıpçak'ı da Rusya diye adlandırmıştır. Bu bir şaka değil! Hayır, böyle bir kitap gerçekten yayınlandı. Bununla kalmayan bazı Rus tarihçileri de aynı fikri tekrarlıyorlar. Bütün bunlara rağmen güneş Rusya'yı aydınlatmaya devam ediyor.

Ne denirse densin, Rusya Devleti'nin bütün tarihi, akıllara sığmaz bir bilmece olarak kalmaktadır. Hem de büyük bir bilmece...

BÜYÜK BOZKIR DÜNYASI

Avrupa'da bulunan ve
Gotik yazı olarak kabul görmüş
en eski runik yazılar:
Koval'dan mızrak ucu (IV.yy.)
ve Petroassa'dan 375 tarihine
ait olduğu düşünülen altın yüzük.
Bu yazı kadim Türk dilinde
net olarak okunuyor:
"Yen, şanına kavuş! Huzuru kaçır";
"Yüce kağan, diril! Okçu ol!"

I. Bölüm

Kıpçak halkının mirasının kendilerine ait olduğunu ileri süren Ruslar bu iddialarında yalnız değiller. Uzun ZAMAN dehlizinde sahip çıkılmayan bu miras birden herkesin nazar-ı dikkatini çekmişti. Bu mirasın gerçek sahibi olduğunu savunan halkların arasında ilk sırada Almanlar vardır. Almanlar, milli destanlarında, Kıpçak hakanı Atilla'yı kendi milli kahramanları olarak takdim etmişlerdi. Dağlara onun adını vermişlerdir.

Bu gerçekten çok ciddi bir iddia! İnanır mısınız, Atilla'nın acımasızca savatığı Keltler'in torunları bile onu kendi milli kahramanı ilan etmişlerdir. Ama Türkler hatırlamıyor.

Alman-İskandinav efsanelerinde Kıpçak önderi Atilla'ya, Atli, Etzel gibi başka isimler de verilmiştir. Adaleti elden bırakmamak için gene de dikkat edilmesi gereken husus, sadece Güney Almanya destanları arasında bulunan mesela, "*Nibelungen*" veya "*Waltarius*" destanlarında Etzel, gönlünün yüceliğinden dolayı kararsızlık ve zafiyet gösteren bir büyük hükümdar olarak gösterilmektedir. Etzel, sarayında dönen entrikalar karşısında sadece pasif bir izleyicisi olarak kaldığı için, eşini ve öz oğlunu ölümden kurtaramamış. Ve bunun için hiç kimse Etzel'i suçlamıyor; aksine herkes onunla gurur duyuyor.

Çağdaş edebiyatçılar Atilla'nın böyle "pasif" hareketlerini anlamakta oldukça zorlanıyor ve hayret ediyorlar. Belki de bu, onların anlamadığı Doğu ile Batının kültür farklılığından kaynaklanmakta. Çünkü Doğu ve Batının dünya görüşleri ve anlayışlarının gerçekten farklı olduğunu bir kere daha doğrulamaktadır, bu durum.

Avrupalılar, Kıpçak törelerine göre kendisine saygı duyan bir Kıpçak'ın öz oğluna, ölüm tehlikesi anında bile, yardım edemeyeceğini keşke bilselerdi... Baba oğlunu boğanın boynuzunda ve tehlike içerisinde görse dahi parmağı ile bile ona dokunamazdı. Sadece başkası, yani akrabadan olmayan birisi, o çocuğa yardım edebilirdi. Bu Kıpçak töresiydi.

Davranış çok mu sert? Ama Kıpçaklar, bozkırlarda yaşayacak çocuklarını ancak bu sert töreler vasıtasıyla bu şekilde yetiştirebiliyorlardı. Gençler, kendi başlarına her türlü tehlikelerden korunmayı ve kurtulmayı öğrenmelidir. Başına üşüşen dumanı kendileri dağıtabilmelidir!

"Nibelungen" ve "Waltarius" efsanelerinin müellifleri şüphesiz Kıpçaklardı. Çünkü onların Bozkır âdetlerini hâlâ hatırladığını eserlerde sıkça rastlanan ayrıntılardan anlamaktayız. Bu sebepten dolayı Etzel (Atilla) batılı bir insanın bakış açısıyla, doğru olmayan durumlarda bile asaletini muhafaza edebilen bir kahraman olarak gösteriliyor.

Tarihin akışı böyle düşünmemizi sağlıyor. 435 tarihinden itibaren, Atilla, Deşt-i Kıpçak sınırlarını Avrupa'nın kuzeyine doğru genişletti. Kardeşi Bleda ile Baltık kıyılarına çıkmak için çok çaba sarf ettiler. Onların gelişleri ile birlikte yeni şehirler de ortaya çıkmaya başlamıştı. Belki "baltu" kelimesinin kullanılmaya başlaması da o zamanlara denk gelmiştir. Bu kelime Türk dilinde "balta", "keser" anlamına gelmektedir. Yerliler onları bu silahla karşıladı, fakat fayda etmedi. Kılıç daha güvenilir bir silahtı.

O zamanlardan başlayarak İskandinavya'da yazılı abideler ortaya çıkmıştı. Türk Runları ile yazılmış abideler ve arkeologların yakinen bildiği geyik taşları da bulunmuştu. Türklerin varlığı her açıdan aşikârdı. İki halkın odağı güçlenerek yeni bir kültürün ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bu kültürün taşıyıcıları Normanlardı. Diğer bir adıyla Varyaglar diye tanınıyorlardı. Bu az araştırılmış bir konu. Meslek olarak tarihçiliği seçmiş kişiler bu konuya yaklaşmak istemiyorlar. Ancak halkbilimci bir seyyah olan Thor Heyerdahl bu konuya ilgi göstermiştir.

Ünlü seyyahın merak ettiği şeylerin başında, Normanların atlı olması gelmektedir. Savaş için çıkılan seferlerde, gemilere atlarını da neden alıyorlardı? Onların gemilerinde neden Türk sembolleri bulunuyordu. Hem de Altay'da da bulunanların aynısından. Ama en önemli şey bu değil: İskandi-

navlar demir dövmeye ve toprak işletmeye, yani hayat tarzlarıyla Türklere benzemeye başlamıştır.

Aslında bu bilgiler çoktan beri, zaten bilinmektedir. Bu bilgilerin tamamı destanlarda da yer almakta. Meselâ, Vinland destanında bir demirci usta anlatılmaktadır. Bu destanda her şey var. Vinland'ın, şarap içmek için düşmanının kafatasından yaptığı kâse de var (bu bir Türk geleneğiydi). Sigurd (Zigfrid) destanında da pek çok Türk simgesi mevcuttur. Bu destanda bilhassa Nibelunglar'dan da bahsediliyor. Kimdir Nibelunglar? Hemen cevap vermek zordur. Kadim zamanlarda, Ehderha'ya hizmet eden baturlar meğerse böyle adlandırılıyormuş. Onların armasında, kabilenin hamisi olan Ejderha bulunmaktadır.

"Atli" ve "Atli Hikâyeleri" adlı eserlerin müellifleri hakkında benzer şeyler söylemak zor. Bu edebi kaynakların Güney Almanya'ya ait olduğu ifade edilse bile, onlar Atilla'yı farklı değerlendiren ve farklı yönleriyle tasvir eden Kuzey Almanya'ya aittir. Bu eserlerde Atilla, düşmanlarına çok zulmeden birisi olarak gösterilmekte; onun emriyle bir kişinin kalbinin çıkarıldığı, diğerinin de yılan dolu bir çukura atıldığı anlatılmaktadır.

Bu son iki eserin müellifleri kimlerdir? Kıpçak olmadıkları açık. Çünkü Kıpçaklar düşmanlarını öldürse bile, böyle işkence etmezlerdi. Bozkırlıların törelerinde böyle gaddarlıklar yoktu. Kıpçaklar benzer durumlarda hızlı davranmayı tercih eder ve daha basit bir şekilde sonuç almak için kılıçlarını kullanırlardı. Bu yeterli sayılırdı. Eğer söz konusu kişi şerefli bir ölümü hak etmeyen itibarsız biriye, o zaman infaz ip ile yapılırdı. Son olarak, hiç affedilemeyecek bir suç işlenmişse, meselâ tapınaktan bir şey çalınmışsa, o hırsız canlı olarak toprağa gömülüyordu.

"Atli" ve "Atli Hikâyeleri" adlı eserlerin müellifleri belki de Ruslar (İskandinavlar) veya Keltler'dir. Onlar, Bozkır geleneklerini bilemedikleri için genelde kuzey Avrupa'nın âdetlerini yansıtan destanlar yazmış olabilirler. Bu hemen fark ediliyor.

Diğer efsaneler okunduktan sonra, bu metinlerin biraz "Ruslaşmış" olduğu daha fazla hissedilmektedir. Mesela, İzlanda halk edebiyatındaki "*Velung*" destanı veya Norveçlilerin "*Tidrek*" destanında da Atilla zalim bir hükümdar olarak gösterilmektedir. Bu efsanelere göre Atilla, Burgonya kralı Hunnar'a ve kardeşi Hegni'ye, altınlarını hile ile ele geçirmek için tuzak kurmuştur. Burada da açık bir tutarsızlık var. Öyle bir şeyin olması mümkün değildi. Burgonyalılarla olan ihtilafın sebebi tamamen farklıydı. Onlar Atilla'ya ihanet etmişlerdi. Orduları Romalıların tarafına geçmişti. Atilla, bu yüzden onları cezalandırmıştı. Bunun hazineyle ne ilgisi vardı?

Atilla'nın da diğer Kıpçak hükümdarları gibi, parada-pulda ve altında hiç gözü olmamıştır. Maddi değerler ancak, Avrupalılar için bir önem taşımaktadır. Altın, bozkır halkı arasında o zamanlar çok da değerli görülmemiştir. Çuval dolusu altın sahibi olmasına rağmen kişi aynı zamanda hürmete layık olmayan, itibarsız biri olabilir. Demek, altın insanın istediği her şeyi almasına yetmez. Altın, kişiye telaş dışında bir şey sağlamaz.

Bozkırlılarda önemli olan mal değil; kişinin yaptığı davranışlar ve hizmetleridir! Doğu kültürü ve doğulu dünya görüşünün temelleri esasen maddi değil, aksine manevi değerlere dayanmaktadır. Altın ve mücevherler, kişiler üzerinde sadece önemsiz ve boş bir dış tesir sağlayabilir. Kıpçaklarda at, altından daha değerli sayılırdı. Kılıç ve yay da çok değerliydi. Hayat için gerekli olan diğer bütün şeyler mutlaka emekle kazanılmalıdır.

Bozkırlılar için kutsal sayılan üç arzuları vardı. Birincisi: Ata binmek; ikincisi: Et yemek; üçüncüsüye: Evlenmektir. Atilla, attığı bütün adımlar, hareket ve tavırlarıyla Kıpçak törelerine tamamen uymaktadır. Yiğitlik budur!

Doğu medeniyetine ait olan insanın psikolojisi onun davranış biçimlerini belirliyor. Bu çok bilinen unsurlar, pek çok tarihi hadisenin, hatta insan trajedilerinin sebeplerini açıklar ve anlamamızı sağlar.

Mesela, Güney Almanlar ruhlarının derinliklerinde bir yerlerde, şimdiye kadar Avrupalılardan farklılıklarını gösteren, doğunun silinmez izlerini mutlaka taşımaktadır. Bu sebeplerden dolayı, Atilla hakkında yazılmış edebi eserlerinde, istekleri dışında meydana gelmiş olsa da özgür Bozkır ruhu muhafaza edilmiştir. Başka türlü yapamazlardı. Bu kanlarında var!

Çok şaşırtıcı, ama Atilla'nın askerleri Güney Almanya efsanelerinde ve destanlarında XII. yüzyılda bile şövalye "oluyorlardı". Şairler zamanın akışını bozmaktan korkmuyor, çünkü kendine yakın gördüğü kahramanlarını yanlarında görmek istiyorlardı. Bavyeralılar ve Saksonlar tarihlerinin bu sayfalarıyla gurur duyuyor ve uzun süre onlarla vedalaşmak istemiyorlardı... Gerçi, onlar tarih sayfalarının Türk dilinde yazıldığını bilmiyorlardı.

Bilindiği üzere, ortaçağda Atilla'nın ismi Kilise vaazlarında bile yer alıyordu. Bana göre, bu da en çok şaşılabilecek şeylerden biridir.

Belki de hiç şaşmamak gerek, çünkü Kıpçak dilinin ta XV. yüzyıla kadar Güney Almanya'da muhafaza edilmiş olduğunu görmekteyiz. Demek, 1204 tarihinde Konstantiniye'yi fethetmeye giden askerlere Türk (Kıpçak) dilinde emirler veriliyordu. Bu mübalağa değildir!

Bu unutulmuş sırrı yeniden açığa çıkaran bilim insanlarından biri Danimarkalı Vilhelm Ludvig Peter Thomsen olmuştur. Onun çalışmaları XIX. yüzyıl bilim

dünyasının altın koleksiyonuna girmiştir. V.Thomsen'in ortaya koyduğu ilmi gerçekler Avrupa bilim çevrelerinde büyük patlamalara sebep olmuştur. Ama bu yangın ustaca söndürüldü.

Ünlü Danimarkalı âlimin kusursuz çalışmasını okuyan insanlar "Hangi Hunlar?", "Barbarların bununla ne ilgisi vardır?", diye soruyorlardı. Çünkü Danimarkalı âlim ortaya koyduğu bu çalışmalarıyla, Türklerin tarihi olmadan Avrupa tarihinin boş ve temelsiz olduğunu ispatlamıştır.

Vilhelm Ludvig Peter Thomsen (1842-1927) Randers şehrinde bir postacı babanın oğlu olarak dünyaya gelmişti. Çocukluk çağını burada geçirmiş olan Thomsen, üniversite tahsiline de daha sonra yine burada başlamıştır. Üniversite tahsili sırasında sadece Teoloji ile ilgilenmek genç adama yeterli ve tatminkâr gelmedi. Teolojinin yanı sıra filoloji ve botanikle de ilgilenmeye başladı. Thomsen çok şanslıydı, çünkü onun kabiliyetlerinin ve muhteşem hafızasının arkasında bir büyük dilbilimci olduğunu fark edebilen hocalara rastlamıştı.

Thomsen, klasik Avrupa Okulu geleneklerine uygun bir terbiye almıştı. Seyahatlerinde âlimin önünde canlı ve kendini tekrarlamayan hep yenilikler ihtiva eden bir dünya açılıyordu; kütüphanelerde ise mazi olmuş, bir büyük dünyanın bütün sırları araştırılmayı bekliyordu. Thomsen, Türk dili ile henüz tanışmadan önce Arapça, Farsça, Japonca, Çingenece gibi onlarca dili öğrenmişti.

Thomsen, Türk dillerinde bir sır olduğunu hissediyordu. Güçlü bir önsezi ile Türk dilinin Avrupa dillerinin "atası" ve temeli olduğunu düşünüyordu. Ama uzun bir süre, akli, duygularından gelen bu önseziyi kavramakla yetersiz kalıyordu. Karşılaştığı bir olaya kadar...

Thomsen 1897 tarihinde Kopenhag Üniversitesi karşılaştırmalı dil bilimi kürsüsüne profesör olarak tayin edilmişti. Thomsen'in o yıllar yaptığı Kadim Rusya - İskandinavya münasebetleri ve Rus devletinin (Slav değil, Rus devletinin) tarihi ile ilgili ilmi çalışmaları bütün dünyada biliniyordu. Bu araştırmalarının neticeleri haklı olarak yazara büyük şöhret kazandırmıştı. Danimarkalı âlimin ulaştığı sonucun, Rusya'da âdeta kanun haline gelmiş olan resmî tarihten farklı görüldüğünü söylemeye gerek yok.

Thomsen, Rusya tarihini, siyaset katmadan ve olduğu gibi doğru yansıtan ilk âlimlerden biri olmuştur. Efsanelere ve uydurmalara dayandırılmadığı için Profesör Thomsen'in tezlerinin reddedilmesi mümkün değildi; maalesef kabul edilmesi de kolay görünmüyordu. Âlimin çalışmaları resmî olarak yasaklanmazsa da, Rusya bilim insanları arasında dile getirilemez ve açıklanamaz olarak görüldüğünden hatırlanmayan ve ifade edilemeyen bir duruma getirilmiştir. Çok üzücü bir gerçek! Ama bütün dünya, Kiev Rusyası tarihine ait hakikatleri,

bu ilmi araştırmalar sayesinde öğrendi. Thomsen, Rusya'da pek çok defa bulunmuştu. Slav kültürünün Avrupalı (Vened) köklerini çok iyi biliyordu.

Büyük âlim Thomsen Rusya bilim insanlarının dikkat etmediğı veya dikkat etmek istemediğı ve büyük bir yanlışlıkla, bugün "Rus" olarak tavsif edilen kültürün temelini Kıpçak medeniyeti olduğunu keşfetti. Thomsen, aslında bilinen gerçekleri, bu defa bilim açısından da ispatlamaktadır. Fransızların söylediğı gibi "Her Rus'u biraz kazırsanız altında mutlaka bit Tatar çıkar".

İşte, Thomsen, Rus'u sadece birazcık "kazımıştır".

Her şey Rusya'da, daha doğrusu Kıpçakların kadim vatani Güney Sibirya'da keşfedilen yazılı abidelerden başlamıştır. Bu abideler binlerce yıl unutulmuştu.

Sömürge haline getirilmiş halkların tarihini araştırmak Rusya bilim dünyasının ilgi sahasına girmiyordu. Aksine, I.Petro zamanından beri bu abideler gibi Kıpçak ve "azınlıklara" ait olan her şey sistemli bir şekilde imha ediliyordu. I.Petro'nun çıkardığı buyruklarda şöyle yazıyordu: "Müslümanları, farkına varmayacakları bir şekilde sessizce azaltmak lazım". Ve azaltıyorlardı. Jenosit, Rusya'nın çok eski bir geleneğidir. Rusya'da gelenek haline gelen jenosit hiçbir iktidar döneminde unutulmamıştı ve unutulmuyordu.

İşte bu sebeplerden dolayı, Daniel Gottlieb Messerschmidt'in keşifleri dikkate alınmadı. Dantzig'li bu âlim, 1713-1722 tarihlerinde Sibirya'da seyahat ediyordu. Güney Sibirya'da, Nerçinsk civarında, Messerschmidt'e kadim bir mezarlığın kalıntıları gösterilmişti. O mezarlar arasında, üzerinde o güne kadar muhafaza edilmiş kabartma tasvirler ve yazılar bulunan tuhaf görünümlü taşlar bulunmuştu.

Gayet anlaşılır şekilde yapılmış olan av ve kurban kesme sahneleri, çeşitli hayvan ve insan yüzleri ihtiva eden resimler ile bezekler büyük bir ahenk ve zevk ile yapılmıştı. Kadim Alman runlarını (harflerini) hatırlatan yazı ve işaretler Alman âlimine çok tanıdık gelmişti. Fakat âlim, mantığına uymayan bu "aptalca" düşüncüyü hemen aklından atmıştı. Çünkü Sibirya Almanya'dan çok uzaklardaydı.

St.Petersburg'da ise bu keşif sessizce karşılanmıştı. Messerschmidt'in bu emsalsiz abideden aldığı resim ve yazı kopyalarına bakmamışlardı. Yayınlanması, zaten söz konusu bile değildi. Bu keşfin İskit yazısı olarak benimsenmesi, kopyaların ise gereksiz olduğu için arşive teslim edilmesi emredilmiştir. İskitlerin, doğuda ve bu kadar uzaklardaki bu bölgelerde yaşamadığı hiç kimseyi kuşkulandırmamıştır. Onlar için bu ayrıntılar hiç önemli değildir!

Sonra, II. Katerina'nın elçilerinden olan biri tarafından bu kopyalar gizlice Avrupa'ya kaçırılıp orada yayınlanmıştır. Görüldüğü üzere, o zamanlarda Rusya'da hırsızlık, tarihi ve antika eşya kaçakçılığı ve gayri meşru ticaret yaygındır.

Kısacası, dünya kendi tarihinin unutulmuş bir sayfasını görmüş ve öğrenmiş oldu. Gerçi, söz konusu olan hâlâ kadim Türk kültürü değildi.

Asıl maksat kadim Türk kültürünü tanıtmak olmamasına rağmen, nasıl oluyorsa, dünya bu vesileyle tarihin unutulmuş bir sayfasını görmüş oldu. Soyluların konaklarında ve salonlarda, Sibirya'da bulunan o acayip resimler hakkında, konuşulmaya başlanmıştır. Çünkü her şey o kadar esrarengiz ve muhteşem görünüyordu ki... Bilhassa Baş Rahip Balya'nın, esrarengiz bir şekilde kaybolan Sibirya Atlantisi ve Sibirya'nın Atlantiklilerine dair açık vaazlarından sonra bu mevzu tekrar gündeme gelmiştir.

Messerchmidt'ın keşfi ile ilgili yapılmış olan yayınlar elbette, derin izler bırakmıştı. Avrupalı bilim insanları, o zamandan itibaren Sibirya antikalarının ve tarihi eserlerinin peşine düşmüşlerdi. Sadece Sibirya'nın değil, bütün bozkır Rusyası'nın topraklarında ve kurganlarında bulunan zengin ve nadide kültür eserleri sudan ucuz pahalarla satın alınıyordu. Bu açıkça yapılan hırsızlıklar sayesinde ne kadar servet kayboluyorsa, o kadar da sır ve bilgi açıklığa kavuşuyordu.

XIX. yüzyılın başlarına doğru, Güney Sibirya'da, üzerinde esrarlı yazılar bulunan birkaç mühim tarihi abide keşfedilmiştir. Artık Rusya'da, Avrupa'da bilinmeyen acayip bir kültürün izleri açık bir şekilde görünmeye başlamıştır. Bu büyük kültür mirası ilk önce, maalesef hazine avcılarını ve maceracıları ilgilendirmiştir. Onlar bu kültürle ilgili bilgiler edinmek için değil, sırf kolay kazanç sağlamak için bu mirasın peşinde idi.

Paris'teki Doğu İlim Merkezi, her yıl Rusya'dan getirilen bu yeni keşifleri incelemiştir. Pek çok keşif sahibi, kanunlarla karşı karşıya gelmemek için elbette, keşifler hakkında susmayı tercih etmişti. Söz konusu olan keşifler, çoğu zaman arama ve bulundurma ruhsatı gerektiren altından mamul şeylerdi.

Parisli şarkiyatçılar bu gizemli yazıların deşifresi için yeterli malzemenin nihayet toplanmış olduğunu düşünüyorlardı. İlk sorumluluğu, Akademisyen A. Remuza ve bilimsel tartışmalarda her zaman onun muhalif olduğu U. Klaprot birlikte almışlardı. İkisi de büyük bir gayret içerisinde, dağı yerinden kaldırmak istemişlerdi, ama boşuna uğraştılar. Bu esrarengiz yazıların hangi diller sınıfına ait olduğunu bile belirtememişlerdi.

Keşifleri kaplayan sır sadece yoğunlaşmaya başlamakla sınırlı kaldı.

Sürekli yeni hipotezler üretiliyordu. Abidelerin sırrı, arkeologların ilgisini daha çok çekmeye başlamıştı. Birileri abidelerin İskit kökenli olduğunu düşünüyordu. Hatta mevcut olmayan bir "Çüd" halkına ait olduğunu söylemeyi bile göze almışlardı. Ama araştırmacıların çoğunluğu yeni bulunan bu yazıların sırf dış görünüşü benzerliğine bakarak, bunların kadim Alman runları olduğunu

düşünmüşlerdir. Hiçbir temeli olmadan, böyle de karar vermişlerdir. Çünkü yazıların hepsi aynıydı.

Bilimde sık sık rastlandığı gibi, müşahhas bir sonuç ve yeni iddialar olmasından dolayı gizem dolu abidelere gösterilen bu ilgi soğumuş ve yeni araştırmacılarını beklemek zorunda kalmıştır.

Finli âlim Matthias Alexander Castren'in 1875 tarihinde, Minusinsk araştırma gezisinden dönmesinden sonra Sibirya'nın keşfine ilgi yeniden canlanmaya başlamıştır. Finli bilim insanı, "Yenisey Yazıtları" adlı çalışmasını yayınlamıştı. Bu ilmi çalışma her yönden mükemmel ve teferruatlı bir araştırmaydı. Bir arkeologun istediği her şey bu araştırmada bulunuyordu. Şimdi sıra dilbilimcilerindeydi, fakat onlar sessizliklerini bozmadılar. Bu konuda bir fikirleri yoktu.

Yabancı araştırmacıların bu konuya gösterdiği ilgi ve büyük çabaları Rusya'yı uyandırdı. N.M.Yadrintsev, VIII. Rusya Arkeoloji Kongresi'nde "Amerika'yı yeniden keşfeden kişi oldu". N.M.Yadrintsev, Avrupalı arkeologların bir asırdan fazla bir zaman boyunca araştırdıkları konuyu, Mançurya seyahati dönüşünde keşfetmiştir. Onun Bildirisi kabul edildi. O kadar.

Bu arada, Finli araştırmacı A.Heykel, 1890 tarihinde, tamamen ıssız bir sahada, Koşo-Saydam Gölü civarında, Orhun Nehri üzerinde iki abide daha bulmuştu. Buraya eşi ve kardeşi ile birlikte gelen Finli âlimin sevincine sınır yoktu.

Abidelerin birisi, şekil olarak bir mimarî eseri andıran büyük bir anıt, taş levhadır. Abidenin yatış şeklinden A.Heykel, bu abidenin yıkılmış veya yıktırılmış olduğunu fark etti. Büyük bir ihtimalle eskiden, yıkılmadan önce buralarda çok muhteşem bir büyük yapı vardı.

Bu anıtın muhafaza edilebilmiş bezeklerinden ejderha resimlerini, yazıların yer aldığı beş köşeli tabloları görebiliyoruz. Fakat pek çoğu harap ve tahrip edilmişti; yazılar ise silinmiş bir durumundaydı. A.Heykel, bu abide üzerinde yaptığı ciddi incelemeler neticesinde şu sonuca varmıştı: Bu eser Çinlilerin işiydi.

Gerçi, bir ayrıntı, ama sadece bir ayrıntı kuşku uyandırıyor. Taş levhanın bir tarafındaki yazılar Çinceydi, diğer üç tarafında bulunanlarsa, tanınık "kadim Alman" run alfabesine benzeyen yazılardı. Sibirya'daki taş anıtlarda tespit edilen yazıların tıpa tıp aynısı... Hemen akla, bu nasıl olabilir ki, sorusu geliyor.

Bu levhanın yakınında kare biçiminde dört köşeli bir sunak vardı. Yanında da yere gömülü vaziyette uzun bir yapının kalıntıları bulunuyordu. Arkeologlar abidenin planını oluşturdular. Ve kazmaya başladılar. Çok geçmeden toprağa gömülü, tuğladan örülmüş bir duvar ortaya çıkmıştı. Sonra arkeologlar, başları kırılmış yedi tane heykel buldular. Daha ilk bakışta bu heykellerin Çinlilere ait olmadığı hemen görünüyordu.

A.Heykel, bu heykellere bakarak, daha önce düşündüğü Çin tezinin doğru olmadığını anladı. Kıyafetleri, silahları ve diğer özellikleri Türkleri işaret ediyordu.

Fakat bu keşif konuyu tam bir açıklığa kavuşturamadı: Türklerin bulunmuş bu eşyalarla ne ilgisi var?

Arkeologlar, kazıların yapıldığı yerin bir kilometre uzaklığında biraz daha büyük olan benzer bir abide bulmuşlardı. Bu abidenin üzerinde de yazılar vardı. Yazıların bir kısmı maalesef silinmişti. Gene bir tarafında Çin hiyeroglifleri, diğer üç yüzeyindeyse, "bilinmeyen" bir yazı, büyük ihtimalle Türklere ait bir yazı vardı.

A.Heykel ve arkadaşları hâlâ, Kültegin'in ve kardeşi Bilge Kağan'ın kurganlarının açıldığından haberdar değillerdi. Onlar keşfettikleri bu yazıların birer kopyasını alıp götürdüler. Bu yazılar, 1892 tarihinde Helsingfors'ta (Helsinki) yayınlanmıştır.

Böylece bu esrareniz yazılar yavaş yavaş sahibine doğru yaklaşmaya başlıyordu, ama hiç kimse kadim Türklerin bir alfabesi ve yazısı olduğuna bir türlü inanamıyordu. Çünkü onlara göre bu halk çok yabaniydi ve barbardi.

Esrareniz "Sibiryazıtı" hakkında gerektiğinden fazla malumat toplanmıştı. "Sibiryazıtının" izleri Ural'da, İdil (şimdiki Volga), Don, Özü (şimdiki Dinyeper) ve Tuna havzalarında da bulunmuştur. Arkeologların yüzyıllık bir süre içerisinde keşfettiği ve topladığı mirası okuyabilecek bir insana ihtiyaç vardı.

Çok şükür bu insan da bulundu. Gerçi, hiç kimse bu bilim insanının daha önce Danimarka Bilim Kurulu'na sunduğu birkaç sayfalık bildirisine dikkat etmemişti. Bu ilmi bildirinin sahibi, arkeoloji dünyasında hiç tanınmayan bir isim, Kopenhag Üniversitesi Karşılaştırmalı Dilbilim kürsüsü Profesörü V.Thomsen'di.

Bu olay, 15 Aralık 1893 tarihinde vuku bulmuştur. Bu tarih, Türklerin yeniden doğuşu olarak değerlendirilebilir!

Profesör Thomsen, esrareniz "Sibiryazıtının" bu kopyalarını tamamen bir tesadüf sonucu görmüştü. Bu mutluluk verici bir andı. Çok meraklı olan Thomsen bu yazıların yanından geçemezdi. Thomsen okuma tarzını belirlemek için önce yazının yönünü araştırdı. Bu yazının soldan sağa doğru değil, meğer aksine, sağdan sola doğru okunması gerektiğini tespit etti.

Müteakip adım, harflerin sayısının belirlenmesiydi. Bu iş bilge profesörü fazla yormadı. Araştırmalarının neticesinde Thomsen, kendisinden evvel bilinmeyen, fakat Batının ve Doğunun makbul alfabelerinde ve hece yazılarında acayip bir yazı nazminin söz konusu olduğu hükmüne varmıştı.

İşin devamı ise otuz dil bilen bu âlim için artık hiç de zor değildi.

Vilhelm Thomsen'in okuduğu ilk kelime: "Tanrı" idi. Bu Tanrı'nın varlığının birinci alametidir. Sakin ve sessiz bir taştan ilk olarak bu kelime çıkmıştır. Thomsen önce bu kelimenin manasını anlayamamış; ancak sonra, metnin tamamını inceledikten sonra "Gök" ve "Gök Tanrı" manasına geldiğini çözmüştü.

Evet, aynen böyle olmuştur. Ulu Tanrı, daha II. yüzyılda Altaylardan Avrupa'ya yayılan, fakat Kıpçaklar ile beraber kaybolan ve yok sayılan kadim Türk yazısını, Thomsen vasıtasıyla, XIX. yüzyılda yeniden keşfettirmiş oldu. Thomsen'in ifşa ettiği bu yazı dili, Çinliler tarafından "*tu-küe*" adı verilen halka aitti.

Saf Türk dili; o güne kadar bilinen bütün Türk lehçeleri arasındaki belki de en kadim lehçe...

Bu keşiften sonra Danimarkalı âlim Thomsen, Atilla'nın dilinde yazabilen ve konuşabilen, Türk lehçelerinin ilk ve tek uzmanı olmuştur. Kıpçak alfabesi, Danimarkalı Profesör'ün üstün gayretleri sonucu ortaya çıkmıştır.

Artık iyice görünüyor ki, ilginç ve önceleri bilinmeyen bir medeniyetin kapısı açılmaya başlamıştır. Bu medeniyeti dünyaya taşıyanlar ise "Hunlar", "Barbarlar", "Gotlar" ve diğer adlarıyla tanınan ve bilinen Türkler. Onların medeniyetini daha fazla gizlemek, artık mümkün olmamıştır.

V. Thomsen'in, Danimarka Kraliyet İlim Kurulu'nda sunduğu bu olağanüstü beyannamesinin üzerinden üç yıl geçtikten sonra kadim Kıpçak metnlerinin okunabilmesini sağlayacak anahtarı ihtiva eden "Orhun Yazılarının Deşifresi" adlı kitabı yayınlanmıştır. Kitapta sadece tam alfabe değil, o zamana kadar bulunmuş tüm yazıların açıklamalı tercümesi de mevcuttu. Bu kitap, esasında o güne kadar Rusya'da yaşayan Kıpçak neslinin duymadığı ve bilmediği Kıpçak dili grameriyle ilgili yazılmış dünyadaki ilk ve tek ders kitabıdır.

V.Thomsen'den sonra kimsenin şüphesi kalmamıştı: Güney Sibirya bölgesinde Milattan beş asır önce büyük bir imparatorluk yaşamıştı. Bu imparatorluk kendisinden geriye, sadece izlerini bırakarak birinci asırlarda kaybolmuştur. Bir Millet kaybolmuştur. Nereye? Nasıl? Niye?

Yeni bir araştırmaya ihtiyaç vardı.

Messerchmidt ve onun takipçileri ile beraber Kıpçak dünyası üzerindeki perdedeyi aralama şerefini paylaşanların arasında, başta Akademisyen A.P.Okladnikov olmak üzere diğer Sibirya arkeologlarının varlığını da dikkate almak gerekir. Onlar XX. yüzyılda kendi Sibiryalarını, yani batılı arkeologlar tarafından XIX. yüzyılda varlığı tahmin edilen, ancak kaybolmuş bir imparatorluğun varlığını yeniden keşfetmişlerdir.

Bütün dünya, atalarımızın taşlara kazınmış hitap ve hikâyelerini, XIX. yüzyılda, böylece öğrenmiş oldu. Taşlar konuşmaya başlamıştı. Asırlarca susan Büyük Bozkır'ın sırları da açılmaya başladı.

V.Thomsen'in sayesinde okunabilen metinlerin yazılış tarihi ve mazmunu farklıydı. Bazı metinler Kavimler Göçü'nden önceki döneme aittir, bazıları ise, daha geç dönemlere... Ama bütün metinlerde kullandıkları dil ve tasvirler çok etkileyici... İfadeler bize, yani yazarların torunlarına çok yakın...

Bunlar, Türk halkının kadim sözleridir!

Bilge Kağan'ın, atalarını unutmuş bize, Kıpçaklara hitap ederken; uyumuş kanımız yeniden kaynasın, ruhumuz titresin: "Tanrı'ya benzeyen ve Tanrı'nın emri ile dünyaya gelen ben, Türk kağanı tahta çıktım. Halkım, soydaşlarım, akrabalarım, gençler ve beni takip edenler! Dinleyin. Yukarıda Gök, altında ise kara toprak yaratıldığı zaman onların arasında biz, insanlar yaratılmıştık. İnsanoğlunun başında benim atalarım Bumin Kağan ve İstemi Kağan vardı. Tahta çıkarken onlar kabilelerin birleşmesiyle Türk Milletini meydana çıkarmışlar. Dünyanın dört tarafında düşmanları vardı. Dünyanın dört tarafındaki düşman halkları mağlup etmiş ve güçle barışa zorlamışlar. Başlarını eğdirip, diz çöktürmüşlerdir. Küçük kardeşim Kültegin öldü ve ben çok üzüldüm. Sanki gözlerim kör oldu, sanki aklım söndü. Zaman Tanrı'ya aittir. Biz, bu dünyaya gitmek için geldik".

Bunlar bir mezar taşındaki sözlerdir. Bu sözlerin hikmeti sadeliğindedir. Bu büyük atalarımız kâbuslarında bile nesillerinin küçüldüğünü görebilir miydi? Her şeyi kaybettiler. İsimlerini bile.

Thomsen'in kitabında çok faydalı şeyler var. Başlangıçta bu kitap, ancak şarkiyatçıların dikkatini çekmişti. Sonra dilbilimciler, tarihçiler ve siyasetçiler de ilgi duymaya başladı. Yeni olgular keşfedilmeye başlandı.

Bu yeni bulgular şunlardır: Münihli şarkiyatçı Franz Babinger, Augsburg kont Fugger ve bazı knezlerin aile arşivinde çalışarak, 1553-1555 tarihlerinde vuku bulan hadiselerle dair eski metinler bulmuştu. Bu metinler büyük ihtimalle ahır olarak kullanılan ve hiç kimsenin dikkat etmediği bir binanın duvarından kopyalanmıştır. Bu metinlerin, İstanbul'dan getirilmiş egzotik bir resim veya bezek olduğu düşünüldüğünden fazla önemsenmemiştir. İş evrakları arasında tesadüfen bulunan bu metinler kimsenin dikkatini çekmemiştir.

Fakat Thomsen'in kitabını okuyan Babinger, bu "önemsiz" metinde Türk Orhun yazısını tanıyabildi. Babinger, hemen metinlerin kopyasını Kopenhag'a, Vilhelm Thomsen'e gönderdi. Fakat Thomsen de bu metinlerin sırrını çözemedi. Böylece yeni bir sır kapısı açılıyordu... Gönderilen runlar (harfler) farklıydı.

Kadim Türk yazılarına benzemesine rağmen farklıydı. Gerçek bilimin güzelliği, belki de budur. Bir sorunun, başka soruları da birlikte getirmesi.

Thomsen'in yaptığı yeni araştırma sonucunda, bu metnin Türk dilinin kaybolmuş batılı lehçesi olduğu tespit edilmiştir. Ama bu tez herkesi, sadece şaşırtmış oldu. Bu nasıl olabilir?

Bulunan metinler, kadim Macar Kronolojisi'nin meşhur ve iyi bilinen hadiselerinden birisinin aydınlanmasına büyük kolaylık getiriyordu. Buradan ifade edilen hadiselerin doğruluğundan şüphe edemeyiz. Çünkü belgelerin asıl nüshası mevcut. Ama Thomsen'in dikkat çektiği şey, yazının biçiminde yapılan bazı değişiklikler ve kertiğe benzeyen yeni runların olmasıdır. "Sibiryalı" runlarından farklılığı da budur. Demek ki, kendi Avrupaî yazı tarzı vardı. Bulunan yeni metindeki yazının, Yunan veya Latin yazılarına benzeyen bu batılı tarzı dikkat çekiciydi.

V.Thomsen bu metni "Kadim Macarca" diye tavsif etmiştir. Franz Babinger de daha sonra kadim Macar dili uzmanı olmuş ve Macarca hakkında bir tez hazırlamıştır. Tez çalışmaları sırasında, pek çok Avrupa devletinin arşivlerinde benzer metinlerin mevcut olduğu meydana çıkmıştır. Ama daha önce hiç kimse onlara bir anlam verememişti. Düşünmemişlerdi bile...

Bulunan bütün metinlerdeki yazılar, sağdan sola yazılmıştır. Ancak, Çiksentmikloş'ta (Ortaçağ kalesi) bulunan 1501 tarihine ait sadece bir metin soldan sağa doğru yazılmıştır. Anlaşıyor ki, Türk dili, Orta Avrupa'da uluslararası dil olmuştur*.

Bu dili bir zamanlar herkes biliyordu. Bütün kağıtlara işleri, yani antlaşmalar, alış-veriş şartnameleri ve projeler tamamen Türk dilinde yazılmıştır. Bu sebeplerden dolayı eski Türk ve eski Alman runları ilginç bir şekilde bir birine benzemektedir.

Babinger, Macar tarihçisi Telegdi'nin 1598 tarihinde Kıpçaklar hakkında yazdığı, ancak unutulmuş kitabını bulmuştu. Böylece Türk diline ait bu batı

* Çok yerinde bir soru: Türk dili, XV.-XVI. yüzyıllarda, Orta Avrupa'da neden kaybolmuştur? Hangi sebeplerden dolayı Avrupalılar, bu dili kullanmayı bırakmış ve hafızalarından silmek zorunda kalmış? Sadece bir cevap olabilir. Doğudan gelen yeni istilalar! Tekrar Türkler. Bu sefer gelenler Kıpçaklar değil, Oğuzlardı. Oğuzlar, 1453 tarihinde Konstantiniye'yi fethettikten sonra güney-doğudan başlayarak, Hristiyan devletlere İslam düşüncelerini kabul ettirmek için Orta Avrupa istikametinde fetih hareketlerine devam etmişlerdir. Orta Avrupa'da Oğuz Türkleri ve Kıpçak Türkleri arasında asırlar boyu süren bir birine karşı durmaları devam etmektedir. Balkanlarda Hristiyan ve Müslüman Sırpların arasında alevlenmiş savaş genelde bir yanıp bir sönen ama hiç bitmeyen savaşın bir bölümüydü. Sebepler, kaynaklar, bayraklar unutulmuştu, ama kardeş katliamı devam etmektedir. Ve tekrar savaşan Türkler! (M.A.)

lehçesinin sırrı tamamen keşfediliyormuş gibi görünmektedir. Her şeyin açıklığa kavuşması lazımdı, çünkü bu vaka artık sır olmaktan çıkmıştı. Sadece gerçekleri kabul edip ilan etmek gerekirdi. Fakat bunu da hiç kimse yapmadı.

Franz Babinger meraklı bir şarkiyatçı olmasına rağmen bilim dünyasında yeni sayılırdı. Macaristan'ın Semigradye şehrinde, çok eski zamanlardan beri, şimdi atalarının dilinde konuşamaları bile kendilerini Hunlar'ın nesilleri olarak tanıtan "Sekeli" adlı bir halkın - belki de Avrupa'daki tek halk yaşamakta olduğu Babinger'in dikkatini çekmemişti. Bu halkın tarihi hafızası sadece edebi eserlerde değil, o zamanların yazılı belgelerinde de korunmuştur.

Leipzig Üniversitesi'nden Hans Dersschvam, Babinger'in sathî olarak geçtiği kadim belgeleri görmek için Sekel'e gittiği zaman, bu metinlerin eski Macar metinlerinden tamamen farklı olduğunu fark etmişti. Kopyalarını almış ve üzgün bir halde geri dönmüştü.

Ama daha tecrübeli dilbilimciler bu metinleri gördükleri zaman, bunların kadim Türk dilinde yazılmış olduğunu hemen anlamışlardı. Atilla'nın dilinde!

Nihayet halka, şimdi tamamlanmıştır. Orta Avrupa (orada XV. yüzyıla kadar Türk dili kullanılıyordu) sakinlerinin atalarının bilim açısından, Kıpçak olduğundan hiç şüphe kalmamıştır. Büyük Kavimler Göçü'ne sebep olan, fakat sonra "kaybolmuş" sayılan Kıpçaklar... Görgü tanıklarının ifade ettiğine göre bazı Macar, Avusturya ve Alman köylerinde, Türk dili bugüne kadar muhafaza edilmiştir, ama hiçbir Türkolog onları dinlemek için bir çaba harcamamıştır.

Şüpheye yer bırakmayan keşifler ve bilim ortada, her şey görünüyor.

Bunun üzerine herhangi bir tartışmaların olmadığı gibi, bugün de artık bu konu tartışılmamaktadır. Tartışmak istemiyorlar. Çünkü tartışmaya girmek demek, dünya tarihini bugünün gerçeklerine uygun olarak yeniden yazmak demek. Ama çoğunluğu yalan tatmin ediyor.

Bazı mahfillerde, V.Thomsen'in çalışmalarının, Avrupalıların millî hassasiyetlerine karşı bir darbe olacağı düşünülmektedir. Sadece bu da değil. Avrupa tarihinin "Kıpçak"ça okunuşu benimsenmiş ve kabul görmüş nüfus "teorilerini" temelden, taş üstünde taş bırakmayacak şekilde yerle yeksan eder. Bütün bu Hint-Avrupa rivayetleri de ayazda kalmış bir galoşun parçalanması gibi yok olur. Bu durumda Avrupalıların, Hindistan'dan değil, Altay'dan geldiklerini kabul etmeleri gerekiyor. Çağdaş Avrupa'nın vatani Altay'da. İşte, bu sebeplerden dolayı XX. yüzyılda, bilim alanında, şaşırtıcı çok büyük atılımlar olmamıştır.

Öylesine süren, yavaş araştırmalar. Yeter ki hakikatten uzaklaşsın.

Maalesef, bilim insanları çevresinde alelade "Bana ne?" sorusunu soranlar var. Onlar bilimin siyasetçileri... Avrupa Kronolojisindeki "boşluklar" onları hiç

ilgilendirmiyor. Bütün bulunmuş metinler ya VII.-VIII. yüzyıllarda yazılmış, ya da XV.-XVI. yüzyıllarda yazılmıştır. Aradaki zaman sanki kaybolmuştur.

Türk belgelerinin ve onlarla birlikte, Türklere ait her şeyin imha edildiğini söyleyebilmek için cesaret lazım. Dahası var: Gene görgü tanıklarının ifadelerine göre, Vatikan'da "Hun dilinde" yazılmış pek çok kitap bulunmaktadır. Ortaçağ tarihçisi Moisey Kagankatsavi bu kitapların varlığından söz etmişti. Kaybolmamıştır. Sadece bu kaynaklara ulaşım engellenmiştir.

Avrupalıların bilinçaltına bugünkü kültürlerini ustaca nakşetmişlerdir. Ama nasıl? Bu başka bir kitabın konusu olabilir. Halkların tarihî hafızasını, kılıç ve ateşle asırlar boyu yakıyorlardı. Vatikan bunun üzerinde çalışıyordu. Bunu gerçekleştirmek için I. Gregorius'un takdim ettiği bir proje vardı. Bu proje 350 yıl boyunca hayata geçirilmişti.

Sonra haç seferleri olmuştu ve engizisyonlar... Milyonlarca insan kaybolmuş, yüzlerce kütüphane yakılmıştı. Onlarla birlikte geçmişin hatıraları da yakılmış ve kaybolmuştur.

Bugün bizi hiç şaşırtmayan bir gerçek; buna Kıpçakların kendileri yardım ediyordu. Daha doğrusu, onların gelenekleri: "Kurbağaların arasında sen de kurbağa ol". Bu atasözü, Avrupalı Türklerin pek çok işine, çok yaradı. Türkler memnuniyetle "kurbağa" oluyorlardı. Bunun neticesinde, zor gurbet şartlarında hayatlarını kurtarmışlardı, fakat bir yabancı maske yüzlerine yapışmıştı. Şimdi onlar öz adlarıyla değil; taktıkları maskelerine uygun adlarıyla çağırılmaktadır! Bavyeralılar, Bulgarlar, Çekler, Sırplar, Lehler, Macarlar, İngilizler...

Övündükleri "tarih" şüphelerle malül.

Burada batıda çok hatırlanan İngiliz tarihçisi Kipling'i hatırlamak yerinde olur: "Her Rus sarhoş olmadıkça çok tatlı bir insan. Asyalı olarak çok hoştur. Ancak ne zaman Ruslar, kendilerine doğu halklarının en batılisi olarak değil de, batılı halkların en doğulusu olarak görmekte ısrar edince, baş edilmesi zor bir etnik kargaşa ortaya çıkıyor".

Bu Söz ustası kime güldüğünü bir bilse... Aslında kendisine gülüyor. Kendisini bir cahil olarak ve "etnik kargaşa" olarak temsil ediyor. Bilindiği gibi, V. yüzyıldaki Anglo-Sakson seferini, Atilla'nın adamları yapmıştı, İngiltere'nin temelini onlar atmıştır. Kendi "Batı" kökeni ile övünmek ve kendini üstün görmek ahmakça bir davranış. Her iki Avrupalıdan biri, kan bağıyla Türk'tür. Dumanlı Albion bile kendi köklerinden kaçamaz

Altay'da şöyle derler: "Yabancı'nın şalvarını giyme", onun içinde saklanamazsın...

Avrupalıların ataları Doğu'dan gelmişti. Bugünkü demografik haritaları, Büyük Kavimler Göçü resmetti. Gerçekleri hesaba katmak gerekir.

Avrupa'nın kökleri bilim insanlarının çalışmalarında okunuyor: V.Thomsen'in ektiği tohumlar filiz vermekte, çünkü zemin sağlam... Meselâ, Akademisyen Viktor Maksimoviç Jirmunski'nin (1891-1971) Alman ve Türk dil bilimi çalışması var. Bu çok ciddî bir ilmi eserdir.

Türk kültürü Avrasya'da silinmez izler bırakmıştır. Bu izlerin arayışında baba-oğul Kızlasovlar'ın çalışmaları etkileyicidir. Arkeolog K.A.Akişev'in araştırmaları da ilgi çekici. Akişev, I.Petro tarafından uydurulmuş olan "İskit" konusunu kapatmış oldu.

K.A.Akişev, Issık kurganında, üzerine Runik yazısı olan bir kâse buldu. Yazı Türk dilindeydi. Bu kurgan ve buluntu 2500 yaşında. Bu, Türk dilinin varlığını kaydeden en eski yazılı abide. Daha neye ihtiyaç var. Ayrıca, bunun ilk keşif olmadığını hatırlatmak da yerinde olur.

Fakat... Moskova bu keşfi kabul etmedi. İstemedi. Ve kendi kararını açıkladı: Runlar daha sonra yazılmış. Niye? Neye dayanarak bu sonuca varılmıştır? Belli değil. Demek ki, bu kâse defin işlemi tamamlandıktan sonra kurgana yerleştirilmişti.

Ne diyebiliriz? Moskova "vakanüvisleri" her zaman Roma'nın Papasından da daha kutsal sayılırdı.

Böylece, Türk yazı tarihi ile ilgili yeterli ve gerçek bilgilere sahip değiliz. Kendi tarihimizi de iyi bilmiyoruz. Atalarımızın şiir sanatından da bihaberiz. Hâlbuki onlar bundan anlıyorlardı. Onlardan kalan bu satırlar o zamanın yan-kısıdır:

*Sadece cömertliği bırak bana
Cömertliğimden tanısınlar beni,
Sonra bir at bul benim için.
Ve savaşa gönder beni.*

Bu, Atilla zamanının bir şiiri. Büyük önder bu satırları biliyor olabilirdi. Veya bir başka mısra, belki de onun bir çağdaşı tarafından yazılmıştır:

*Tanrı Yeri ve Gök'ü yarattı,
Gökyüzünde rahat dönmesi için,
Yıldızların Gök'te uçuşması için,
Orada geceden sonra güneş doğar.*

*Tanrı, Gök'e türkuaz rengi vermiş,
Parlak yıldızları Gök'e saçmış,
Terazi yıldızlarını dizmiş,
Ve gecedен sonra güneş doğar.*

*Kaderin koşu atı dünyadan geçmiş,
Ateş saçmış ve alevler sarmış,
Yer dünyası kızgın, dumanlı, kanlı...
Bugüne dek alevleri sönmemiş.*

Kadim Türk nazımı, işte bu! Nadanların ifadesine göre, şiir sanatı hiçbir zaman olmamış.

Altaylıların bu sanat gücü, sadece Atilla'nın çevresini değil, Hindistan'ın ve Çin'in asilzadelerini de hayran bırakmıştı. Erke Han (Kanişka Han) sayesinde, kadim metinler Brahmi Alfabetiyle yazılmış ve muhafaza edilmiştir. Avrupa'nın kadim Türk nazımını bilmemesi, şiirlerin değerini düşürmüyor.

St. Petersburg'lu Türkolog L. Yu. Tuguşeva uzun yıllardan beri arşivlerde sayfa sayfa dağılmış olan kadim el yazılarını toplamıştır. Tuguşeva, Kıpçakların güçlü bir edebi dilinin olduğunu ispatlamıştır. "Xuanzang Ömürbeyanının Uygur Rivayeti" adlı kitabının Ön sözü âdeta bir mahkûmiyet kararı niteliğindeydi. Bu metinleri bir araya getirerek okuyabilen bir insanın bulunması mutluluk vericidir. Araştırmacının hangi şartlarda çalıştığını anlamak için bu kitabın ilk mısralarını okumak yeterli olabilir. Tuguşeva bir imkânsız başardı. Yok olmaya mahkum gibi görünen bir edebî eseri kurtarmıştır. (I.Petro'nun "basurmanların" ne kadar eksiltildiğinin farkında olmaması gerektiği" konusundaki Buyruğu aklımıza geliyor) I.Petro'nun nesilleri, kadim Türk eserinin tek olan nüshasını parçalara ayırmış ve satarak, dünyaya dağıtmıştı. Onlar için Türklerin "yabani

* L.Tuguşeva'nın yayınladığı eserde, mukaddes yerleri ziyaret maksadıyla seyahat eden bir Çinli'nin, Çin'den Batıya doğru uzanan bir yol boyunca geldiği yerleri anlatmaktadır. Çinliler, buraya önceden de gelmişti, ama hiç kimse Xuanzang gibi ayrıntılı bir günlük yazmamıştı. Zaten bu ayrıntılar sayesinde, bu kitap çok değerli olmaktadır. Sadece ayrıntılarıyla mı değerli? Kitabın ekinde, metnin aslının fotokopileri, yazarın kullandığı kelimeler ve bir eski Türk dili sözlüğü de verilmiştir. Bilhassa, edebiyat tarihiyle ilgili bölüm, kitabın en güzel kısmıdır. Tuguşeva'nın eserinde, daha eski zamanlara ait edebi eserler de yer almaktadır. Bu eserler kadim Çin ve Hint vakayinamelerinde de geçmektedir. (M.A.)

** "basurman", Rus dilinde "yabancı" ve "Müslüman" anlamına gelmektedir. Rus vakayinamelelerinde de bu kelime geçmektedir. ÇN.

göçebe" ve Pagan Tatarlar" olarak kalması, önemliydi. Türk dilinde yazılmış bu nadir sayfaların, Rusya tarihinin sayfaları olduğu hiç kimsenin aklına bile gelmemişti. Çünkü bu devletin tarihi sadece ak kayın kabuğunda değildi; Türk runları ile de yazılıyordu.

Birisini koruyup, diğerini imha etmek doğru mu? Bu, bir gözü, diğer göze rakip olarak görmek gibi bir şey. Ahlâksızca ve ahmakça bir yaklaşım.

2. Bölüm

Arkeolojik ve edebi eserler: Taş, bronz, altın ve hatta kâğıtta dondurulmuş, müşahhaslaştırılmış eserler, mazide kalmış zamanların yansımaları. Bu yansıma ne kadar kuvvetli ise, bu azametli "sesi" bilmek isteği de o kadar güçlü olur. Ama Kıpçaklar konusunda, bu böyle olmamıştı: Onların sesi, kadim medeniyetlerin ve halkların uyumsuz sesleri arasında boğulmuştur. Onların sesinin yankısı, duyulmadan, havada kayboluyor.

Avrupa, XIX. yüzyıl keşifleri ile tatmin olmuş görünmektedir. Zira Kıpçak tarihinden yeni sayfalar onları korkutuyordu. Batılı âlimlerin kadim Bozkır konusuna olan ilgileri ve merakları azaldı. Rusya'da XX. yüzyılda durum daha zorlaşmıştır. 1917 tarihinde Pantürkizm ile amansız bir savaş başlamıştı. Sovyet iktidarı Türk medeniyetiyle ilgili olan her şeye açık savaş ilan etmişti. 1937 tarihinde ilk önce Türkologlar imha edilmiştir. Sovyet Şarkiyatı'nın aydınları yok edildi. Bu medeniyetin taşıyıcıları olan Türkler (Kırım Tatarları, Karaçaylar, Balkarlar, Nogaylar gibi...) de 1943-1944 tarihlerinde imha edilmiştir.

Ama Sovyetler Birliği'nde de hayat devam ediyordu ve Pantürkizm'le azgınca savaşınlara da sürprizler hazırlıyordu.

Sovyetler Birliği'nde, 50'li yıllarda, büyük ölçüde Sibiry'a'nın araştırılması ve öğrenilmesi süreci başlamıştır. Sibiry'a'da yeni şehirlerin, yeni ilim merkezlerinin ve fabrikaların kurulması faaliyetleri başlamıştır. Böylece Sibiry'a'ya giden genç bir nüfus ve onların arasında da arkeolojiye yeni adım atan birileri vardı. Çünkü devletin esasını oluşturan beynelmilellik ve sosyalizm ruhunu güçlü kılmak için Sibiry'a ilmi, Sibiry'a tarihi ve Sibiry'a arkeolojisini etraflıca araştırmak gerekmekteydi.

Belki de bilmeden (başka bir söz bulamıyorum), Sovyetler Birliği'nin önde gelen bilim güçleri, Kıpçak konusunu geniş çapta araştırmaya başlamıştır. Kremlin'de oturanlar, azımsanmayacak miktardaki devlet kaynağının gerçekte nereye harcandığını düşünememişlerdi. İşte bu, Tanrı'nın takdiridir! Kader Kıpçaklara da bir şans sunmaktaydı.

Arkeolog Aleksey Okladnikov, 1961 tarihinde, Gorno-Altaysk (Dağlık Altay) şehrinde düzenlenmiş olan sıradan bir ilmi konferansa gelmişti. Alelâde bir etkinlik, ama tarihe geçmiş ve bilim tarihine mal olmuş bir hadise.

Bu konferanslar genel olarak çok sıkıcı olmakta ve hiçbir zaman, dolmayan salonlarda gerçekleşmektedir. Katılımcılar konferans açılışında bir araya gelirdi. Sonra konferans kapanışına ve gelenek haline gelmiş olan kapanış ziyafetine kadar dağılırlardı. Bilim insanları için bildirileri dinlemek yerine, kendi aralarında sohbet etmek daha önemliydi, çünkü onların bildirileri konferanstan sonra zaten yayınlanacaktı.

A.P. Okladnikov da istisna değildi. O da Gorno-Altaysk ilinde düzenlenmiş konferansta sıkıntıdan ve sıkıcı olan muhataplarından kaçmış hava almak için şehir parkında dolaşıyordu. Ondan önce de binlerce insan bu parka gelmiş ve ondan önce de binlerce insan küçük Ulalı Nehri boyunca uzayan patikalarda gezinmiştir. Nehir herhangi bir nehir gibi, suları şırıl şırıl akıyordu, nehir boyunca her tarafa dağılmış taşlar vardı.

Taşların biri, A.P.Okladnikov'un dikkatini çekmişti. Bu taşı gördükten sonra A.P.Okladnikov yoluna devam edemedi. Saklanmış avı hissetmek için, mutlaka avcı olmak lazım. Nehirdeki balığı hissetmek için de balıkçı. A. P. Okladnikov doğuştan bir arkeologdu, hayatı boyunca hep eski zamanların izlerini arıyordu. Ve buluyordu!

Şehir parkında gördüğü cilalı beyzi bir çakılın bir tarafı sivriltilmişti. İlk çağ insanı, taştan kesici alet yapmak için çakılın bir tarafını sivriltilmişti. Nehrin suları, buzlar bile taşı bu şekilde sivriltemezdi. Bunu, ancak insan yapabiliirdi. Arkeoloji, ilginç bir bilim dalı. Sade bir taş bile insanı sevindirebiliyor. Bu taşın, binlerce yıl önce başka bir insanın elini ısıttığını düşünmek bile insanı mutlu etmeye yeter.

Bir insanın gözünden kaçan görünmeyen izlerden hareketle, bilim insanları küçük detaylara dayanarak kadim geçmişi değerlendirirler. Bilimin sırrı, büyülü etkisi de budur. Gerçek arkeolog, binlerce taşın arasında tek olan o taşı görür.

Sonra bir araştırma grubu Ulalı Nehri'nin yanındaki tepeye gelip kazı işlerini başlatır. Her akşam şehir bandosunun çaldığı bu bahçede, ilk çağ insanının yaşadığı eski yerleşim yerlerinden biri bulunmuştur. Kremlin'dekilerin beklediği de budur. Yani büyük çaplı Sibiryâ!

Arkeologların önünde artık kadim zamanlara ait yüzlerce eski malzeme, eşya ve eserler vardır. Altay artık meşhur olmuştu. Bütün dünya Altay'ın sesini duydu, çünkü dünya tarihinde benzer keşifler gerçekten sayılıdır. Söz konusu olan esrarengiz ve muhteşem "Sibiryâ" medeniyeti. Arkeologlar, Sibiryâ'nın çok

eski zamanlardan beri iskân edilmiş olduğunu böylece ispatlamıştır. Ama burada kimler yaşamıştı? Bu soru gündeme getirilmedi.

Her şey iyi gidiyordu. "Sibiryâ arkeolojisi" hafriyatlarına devamlı olarak paralar gönderilmiştir. Devlet, Sibiryâ'nın belenmesi için gerekli olan her şeyi yapıyordu, çünkü bu bir devlet işiydi!

Ama Ulalı durağında ne kadar eşya keşfediliyorsa, âlimlerin şaşkınlığı da o kadar büyüyordu; çünkü bu keşifler, o güne kadar Sibiryâ dışında bulunanların hiç birine benzemiyordu. Eski zamanlarda yaşayan Sibiryalıların, taşları işlemek için özel işlemler bildiği şüphesizdir. Onların yaptığı eşyalar, sanki çağımızın en son teknolojisine sahip taşlama tezgâhlarında perdahlanmış ve cilalanmıştı. Meselâ, onların yaptığı bazı taştan bıçaklarla tıraş olabilmek mümkündü. Bu çağımızdaki insanların dahi erişemeyeceği bir harikadır.

Ufukta devasa bir ilmi keşfin habercisi görünmektedir.

Arkeolojiyle ilgisi olmayan mühendis, fizikçi ve diğer ilim erbabının yaptığı incelemeler vasıtasıyla, eski zamanlarda Altay'da yaşayan insanların, dünyadaki hemcinsleri gibi taşı vurarak değil, ateş ve su kullanarak perdahladığını öğrenmekteyiz. Bu sebeple Altaylıların ürettiği taştan malzemeler çağdaş, diğer eşyalara göre daha farklı ve çok gelişmiş idi.

Kadim Altaylılar kendilerini tabiatın erbabı olarak nitelendirmektedir. Onlar hangi taşların işlemeye uygun olduğunu çok iyi biliyorlardı. Demek ki, dağlar onlar için sadece bir dağ değil, aynı zamanda bir kaya hazinesi olmuştur. Daha da ileri giderek, çağdaş jeolojide ve maden endüstrisinde, ilk defa Altaylarda kullanıla gelen bazı kavram ve terimlerin muhafaza edildiğine dikkat etmeliyiz. Bu kavramlar ve terimler Türk kökenli. Meselâ, *kayla*, *butora*, *kirka* ve diğer kelimeler...

A.P. Okladnikov'un araştırma grubunda en hararetli ve uzun tartışmalar, bu kadim buluntuların yaşını belirtmek konusunda yaşanmıştır. Bu taştan eşyalar ne zaman yapılmıştı? Radyoaktif maddelerle tarih belirleme metodu ile yapılan tespite göre: Tam iki bin yıl önce yapılmıştır! İnanılmaz!

Rusya arkeolojisinde buna benzer bir olay mevcut değildir. Gerçek bir bilim kurgu gibi.

Altay'da taş ocakları, bundan yaklaşık iki bin yıl önce olmuştur. Bunun manası: Buralarda iki bin yıl önce taş ocakları işletmek için ihtiyaç duyulan insanlar yaşamıştır. Avrupa o zamanlar henüz iskân edilmemiştir. İşte bu zaman Rusya'nın tarihi başlamıştı.

Taş işleme ustaları olan bu insanlar kimdir? Hangi millete mensup? Hayır, belki de onları millet olarak adlandırmak için henüz çok erken. İlk çağlarda

insanlar kendi aralarında jest, mimik ve bazı farklı sesler vasıtası ile iletişim kurmaktadır. Altaylarda onların konuşması, düşünmesi ve hayret etmesi için binlerce yıl gerekirdi. Ama arkeologlar onlara bir ad vermişti. Troglodit. Bu, mağarada yaşayan kabilelere verilen ad.

Altay dağlarının eteklerinde ve Güney Sibirya'nın diğer yerlerinde, eski çağlarda insanların yaşadığı mağaralar mevcuttur. Küçük Kan Nehri yanındaki yüksek kayada bulunan mağarada pek çok şey keşfedilmiş ve gün yüzüne çıkarılmıştır. Trogloditler, burada birkaç bin yıl yaşamışlardır.

Bu mağaranın yanındaki tepeyi oluşturan katmanların yüksekliği altı metreyi aşıyordu. Bu durum bir arkeolog için gerçekten bulunmaz bir hazinedir.

Bu hazinede, pek çok sayıda taştan yapılmış aletler bulunmuştur. En eski kaba taş eşyalardan başlayarak, zaman geçtikçe taş işleme teknolojisinin gelişmesini ve emles aletlere kadar nasıl değiştiğini izleyebiliriz. Arkeologlar, muhafaza edilebilmiş hayvan kemiklerini araştırarak o eski çağların manzarasını derlemeye ve oluşturmaya çalıştılar. Antiloplar, mamutlar, gergedanlar ve bunlara benzeyen diğer iri hayvanlar, belli ki, becerikli avcılarının ellerinden kurtulamamışlardı. Zira, küçük Kan Nehri'nin yanındaki uçurumun dibinde tespit edilen bir mağaranın girişinde, büyükçe bir kemik yığını bulunmuştu.

Mağaralarda avcılar ile beraber zanaatkârlar da yaşıyordu. Evet, öyle. Aksi takdirde taştan yapılmış bıçakların ve kılıçların varlığını nasıl açıklayabiliriz? Devekuşu yumurtasının kabuğundan yapılmış kadın süs eşyalarının varlığını nasıl açıklayabiliriz? Bu keşifler en az 40-45 bin yıllık.

İlk ziynetler! Bu hayret ettirici, değil mi? Elbette, bu süs eşyalarını seçkin kadınlar kullanıyorlardı. Demek, ilk çağlarda yaşayan insanların estetik duyguları teşekkül etmiş, sonra da hissettiklerini soydaşlarına aktarma ihtiyacı uyanmış; bununla birlikte insanlar tarafından asırlar boyu biriktirdiği, ama aktaramadığı ilk şarkılar, masallar ve hatıralar ortaya çıkmaya başlamıştır.

Yaklaşık olarak aynı zamanlara ait olan diğer beklenmedik buluşlar, mesela, keskin bir kılıcın namlusu çağdaş hançerlere çok benzemektedir. Farkı: Onlar da taştan yapılmıştır! Gerçek yiğit hançersiz olur mu? Günlük işlerde kullanılmak için yapılmış basit taş bıçaklar da bulunmuştu. Ok için yapılmış zarif, keskin ve sivri pek çok uç da mevcuttur.

Gerçekten sayılamayacak kadar çok eşya bulunmuştu. Onlar farklıydı. Bu keşiflerin, asırdan asra nasıl geliştiğini görmektediriz. Başka bir ifadeyle "Altay" veya "Sibirya" kültürü diye adlandırılmış bu medeniyetin nasıl geliştiğini ve tekemmül ettiğini görmektediriz. Dağlık Altay'daki küçük Ulalı Nehri'nin yanında bulunan kaba taş aletlerden, sanki sert tayga iklimine rağmen, tohumlardan

genç ağaçlar filizlenmiştir. Bu ağaçların meyveleri, en az cennet meyveleri kadar arzulanıyordu.

Bu geliştirilmiş el aletleri, Altay'da yaşayan bazı kabilelerin vatanını, öz beşiğini terk edip, ormanlara ve kırlara göçmesine imkân sağlamıştır. Gidebilirdi, çünkü kendilerini korumak için artık silahları vardı. Ve bu insanlar yeni yerler keşfetmek için cesaretle Avrasya istikametine doğru yola çıkmış gidiyorlar.

Böylece ileride Rusya diye adlandırılacak, ıssız ormanlarla kaplı yerlerin iskânı yavaş yavaş başlamıştır.

Bu kabileler bozkıra inmeye korkuyorlardı. Taştan yapılmış aletlerle vahşi hayvanlardan korunamazlardı. Bozkırda başka türlü koruma imkânları da yoktu. Bozkır çok açıktı ve sakinleri korunmasız bir durumdaydı. Dolayısıyla kadim insanlar sadece ormanlık bölgelere yerleşiyorlardı. Ancak orada saklanabilir ve hayatta kalabilirlerdi. Birkaç asır süren bu devir boşuna geçmedi. Arkeologlar, bu dönemin de izlerini buldular. Altay'dan Avrupa'ya geçen meğirse bir koridor varmış. Bu yol önce ormanların güney tarafından, sonra da Ural ve İdil (Volga) boylarından geçmektedir. Burada da Altay'da bulunmuş çeşitli malzemelerin ve eşyaların aynısı keşfedilmiştir.

Bu keşifler, bilim insanlarını Avrasya kıtasında yaşayan insanın önemi ve yeri konusunda düşündürmektedir. Demek ki, çok eski zamanlarda bile Doğu ve Batı diye bir ayırım yoktu. Doğu ve Batı arasında yollar her zaman mevcut olmuştur*. Bu yol, sadece bizim unuttuğumuz ortak Avrasya sahasıydı.

Milattan önce VI.-V. yüzyıllarda, yani bu koridorun oluşmasından sonra bu yoldan geçen bazı kabileler, Avrupa'ya yerleşmiştir. Onlar kendilerini Fin, Ugor, Est, Vened, Kelt, Viking ve Lit diye adlandırmışlardır. Ve bunlar, Avrupa'nın "yerlisi" olmuştur. Hâlbuki kadim zamanlarda, onların bir birinden pek farkı yoktu. Hepsi Altay'dan yola çıkarak, ormanlarda ve nehirlerin kıyılarında yerleşmişti ve vahşi hayvanlardan korunmaya çalışıyorlardı. Ve kendilerine uygun yerler bulup yerleşinceye kadar göçüyorlardı. Hukukî şartları müsait yerleşim bölgelerine ulaşıncaya kadar bu göç devam ediyordu.

Kadim tarihi araştıran bilim insanları şöyle de düşündü: Altaylılar, acaba sadece batıya doğru mu göç etmişti? Bazıları belki Amerika'ya göç etmiş ve oraya yerleşmişlerdir. Bugün onlara, Amerika yerlileri denmektedir. O zaman, demek ki, Amerika da Altay'dan başlamıştır.

* "Nefrit yolunun" varlığına dair iddialar ileri sürüldü. Sayan dağının kollarında bu nadir taşın çokça bulunduğu maden yatakları biliniyor. İşlenmesinin de çok eski zamanlardan beri başlanmış olması ihtimali mevcuttur. Bilindiği gibi, nefrit Türklerde çok bilinen ve yaygın olarak kullanılan bir malzeme. Keskin taş bıçaklar nefritten yapılmaktaydı. Bu sebepten dolayı Türkler, nefrit mineraline çok değer veriyorlardı. (M.A.)

Bu birinci Kavimler Göçüydü. Gerçi, hâlâ Milletler Göçü değildi.

Kadim Altay'da bu uzak yollara çıkmak istemeyen insanlar yaşıyordu. Onlar eskiden olduğu gibi mağaralarda yaşıyor, ava çıkıyor, mükemmel el aletleri ve silahlar yapıyorlardı. Tabiatın güzellikleri karşısında yaşadıkları hayranlık duygularını taşlara kazımaktaydılar.

Kayalar üzerinde yapılmış ilk resimlerin tarihi, binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. İlk çağın bu sanat eserlerini ve onların güzelliğini, çağdaş insan her zaman kavrayamıyor ve kabullenemiyor. Fakat bu resimler çok özeldir. Bunları anlamak için kadim insanların oluşturduğu hayatı hissetmek gerekir. Ancak o zaman onların sanatının ve ruhunun derinliği size açılır.

Bir sanatkâr için herhangi bir kaya "tuval" olamazdı. Genel olarak uzaklardan iyi görülen sarı, turuncu veya kahverengi kayalar seçiliyordu. Ressamlara, hayatın kendisi konular sunuyordu. Bir büyük kayanın dört tarafına yapılmış, gruplar halindeki resimler teknik açıdan bir bütünlük oluşturuyor.

Bütün bu resimler aşağı yukarı tamamen aynıydı; ince taş kalem ile işlenmiş noktalar bir birine eklenerek ince bir hat oluşturuyor; bu hattın uzamasıyla da resim meydana geliyordu.

Kaya resimlerine attığınız kısa süreli meraklı bir bakış bile, kadim Altaylıların saymayı bildiğini göstermeye yeter. Arkeologların dikkat ettiğine göre, taşlara kazınmış hayvan resimleri sınıflandırılmıştır. Ama nasıl? Beşer tane mi, yoksa onar tane mi? Bu parmak hesabıdır!

Altay ressamaları "yedi" rakamını da biliyorlardı. Neden yedi? Çünkü yedi rakamı, ayın safhaları ile ilgiliydi ve bundan dolayı da haftada yedi gün mevcuttur. Yabani olsalardı, o kadar çok bilgi sahibi olabilirler miydi? Demek ki, onlar yabani değillerdi.

Artık ava köpeklerle çıkıyorlardı, bu durum ressamların dikkatinden kaçmamıştır. Resimlerin birinde ava giden bir adam görünüyor, sırtında yayı, belinde deriden yapılmış ok kılıfı ve arkasından koşan bir köpek... Hayatın sahneleri, özellikle basitliği ve evdeki sadeliği ile çok değerlidir.

Elbette, A.P.Okladnikov, incelediği bütün resimlerle ilgili açıklamayı ancak ayrı bir kitapta yapabilirdi. Yaklaşık dört bin yıl önce yapılmış olan kaya üstü resimlerinin konusunda bazı farklılıklar görünüyor. Hayvan tasvirleri ikinci planda bırakılıp, insan tasvirleri öne çıkartılmıştır.

Bu yeni dönem Altaylılar için çok zordu. Karasaban ve tekerleğin keşfi ile eski hayatlarını tamamen değiştiren yeni bir kültürün oluşturulma devresi başlamıştır. Kuren (ail) denilen ilk evin yapılması bu döneme aittir.

"Resim" görünüşte önceleri son derece basitti, daha sonra geliştirilmiş insan figürleri ve genel olarak kadın figürleri resim edilmiştir. Sadece ilk görüşte, taşla işlenmiş bu figürlerin kaba olduğu düşünülebilir. Resimlere bakmayı öğrenmek, hissetmek ve sevmek lazım.

O en eski zamanlardan beri "*kamennaya baba*" olarak adlandırılan taş heykeller (balbal) bilinmekteydi. Asırlar boyu değişmeyen bu heykeller Altaylıların mütemadi Serikleri olmuştur. Aynı elmacık kemikli çıkık yüzler; aynı düz, ama biraz basık burunlar. Aynı iriyarı endamlar. Ve emsalsiz göz biçimleri. Gözleri yeni doğan aya benzemektedir. Türkler bugün de öyledir.

Yaklaşık üç bin yıl önce Altay'da ve civarında Türk olarak adlandırılmış bir kabileler odağı oluşmuştur. Bu insanları birleştiren ise ortak dil, dış görünüşleri ve kültürleri olmuştur.

Uzun bir süre bu odağın başında İmak kabilesi vardı. Kadim Altaylıların dilinde "imak" kelimesi "yılan" ve "ejderha" anlamına gelmektedir. Ejderha, o dönem Türklerinin simgesi olmuştur. Ejderha tasviri savaş bayraklarının, bezeklerin ve mücevherlerin ayrılmaz bir unsuru haline gelmiştir.

Zmey Goriniç (Ejderha), o zamanlardan beri masalların iyi ve müspet kahramanı olmuştur.

Ejderha tasvirlerinin, Altay topraklarına, ruhaniyet törelerini zaman içerisinde "netleştiren" Hindişin'den gelmiş olması da ihtimal dahilindedir. Türk halkının şuurunda hâlâ yaşamaya devam etmektedir. Türk atasözü ve deyimleri ile eski hikâye ve efsanelerinde evcil, samimî ve temiz ruh olarak tasvir edilmekte.

Altay ve Hindistan 2500 yıl önce bir bütünlük içeriyordu. Onlar ortak bir ruhanî hayat yaşıyorlardı. Onları birbirine bağlayan usuller ve akraba ilişkileri mevcuttu. Altay'dan, Hindistan'a yerleşmek için göç edenlerin sayısı hayli çoktu. Kuzey Hindistan'ı, Türkler yönetiyordu, orada kendi devletlerini kurmuşlardı.

Bu dönemler, kadim Hint efsanelerinde muhafaza edilmiştir. Bu efsanelerden biri "Nagalar" ile ilgilidir. Nagalar, ejderhaya tapan insanlar olarak bilinir. Hintliler, ülkelerinden uzakta, zengin hazinelerin olduğu ve demir haçın bulunduğu kuzeydeki ülkede yaşayan Türkleri, işte böyle anlatıyordu. Bu ülkeyi Şambhu diye biliyorlardı. Ayrıca, Şambhkale (Türk dilinde "parlayan kale" anlamına gelmektedir) diye de adlandırıyorlardı.

Nagalar şiir ve müziği seven insanlardı. Kadınları, nadir rastlanan güzellikle-riyle şöhret bulmuştur. Hindistan'ın meşhur "Mahabharata" adlı en eski destanında ülkelerine dinin nasıl geldiği, ruhanî kültürün nasıl oluştuğu anlatılıyor. Bu eserde Türklere de önemli yer ayrılmıştı.

Eğer Hintliler, Buda (bu öğreti o zaman ortaya çıkmıştı) için, "Türk Tanrısı" anlamına gelen "Şakyamuni" ismini kullanıyorlarsa, o zaman çok konuşmaya gerek var mı? Demek, bu öğretiyi Türkler yayıyordu. Efsanede geçtiği üzere, Buda görünüşünü Naga olarak değiştirebiliyordu.

Ejderha ongununun ortaya çıkması, Altay ve Hindistan'ın ruhanî dünyasını muhakkak doldurmuştu, ama Altaylıların günlük hayatında çok büyük bir değişim olmamıştı. Gerçi, arkeologlar o dönemi yansıtan keşifler arasında bronz ve bakır eşyaları bulmuşlardır.

Ama onlar nereden getirilmiş? Belli değil. Mutlaka, gene Hindic'in'den birileri tarafından getirilmiş olmalı. Çünkü Altay'da bu eşyaları yapmayı bilmiyorlardı, daha sonra öğrenmişlerdi.

Bakır maden yataklarının olmayışı uzun süre onları etkilemişti: Altay'da bu maddeye çok rastlanmaz. Buna rağmen Okladnikov bu konu ile ilgili çok ilginç ve orijinal bir fikir ortaya koydu. Eğer, kalay ve bakır maden yataklarının biri Altay'da, diğeri Baykal'ın arkasında ise, Sibiryalılar, A.P.Okladnikov'un tahmin ettiği gibi, bronz devrinde madenciliği desteklemek için, Altay'a bakır gönderip, Altay'dan kalayı almışlardır. Bu tahmin doğrudur. Çünkü aksi halde onlarda bronz olamazdı.

Böylece metalürjinin en eski merkezlerini bulmuşlar, nerede aramaya gerektiğini öğrenmişlerdi.

Altay'da Baykal'ın ötesinde bulunan bu maden "şubelerinin" varlığı bundan kaynaklanmaktadır. Sebebi ise, buralar ham madde yatağıdır! Bizim kuzeyde bulunan hazinemiz Saha'nın (Yakutia) temeli budur. Doğu Sibirya'nın Lena ve Angara havzaları civarındaki kayalarda ilk "Altay" kaya resimleri ve "Altay" mimarisine uygun ilk köyler o dönemin ürünleridir. Benzerlik şaşırtıcıdır: Edebi tasvir, sanat eserlerinin üslubu, yani her şey aynıydı. Ama gene de bir ayrıntı var.

Doğu Sibirya'nın havası ve suyu galiba daha temiz. Aksi takdirde Doğu Sibirya ressamlarının Altaylı hocalarından daha yetenekli olduğunu nasıl açıklayabiliriz? Bu resimlerde bütün Türk sanatının etalonu sayılacak iki zıt hususiyet görünmekte: Konunun tam gerçek olması ve onun fevkalade bir şekilde tasvir edilmesidir. Hayali ve ruhanî dünyaların karması ortadadır.

Belki de her sanatın ülküsü budur. Hareketlilik, mücadele, mahşer ve huzur. Her şey yan yana ve iç içe geçmiş... Bu arada Kiev vakayinamelerindeki minyatürler de işte bu tarzda resmedilmiştir. Undan dolayı herkesi etkiliyor.

Taş ve bronz devirini demir devrinden ayıran bir dönüm noktası yaklaşmaktaydı. Bu dönüm noktası Milattan Önce V. yüzyıla denk gelmiştir. Halk hafızasında bu hadise, Türklere yeni bir Peygamber Geser'in gelişi ve onun yeni

Tanrı'yı (Bagatur Tengri'nin) anlatmasıyla damgalanmıştır. Demirci Tengri, insanlara demir cevherini eritmeyi ve dökmeyi öğretmiştir.

Altay Türkleri'nin ve diğer halkların hayatında yeni bir devir başlamıştır.

Bu devri herkesten daha iyi bilen arkeolog Profesör S.İ.Rudenko idi. Onun kitaplarını okumak mutluluk vericidir. O, kadim zamanların izlerini sadece arayıp bulmakla kalmıyordu. Rudenko her zaman yaptığı keşiflerin açıklamasını da veriyordu. Bu insana, bir öğrencinin hocasına inandığı gibi sonuna kadar güven duydum. Rudenko hiçbir şeyin rekonstrüksiyonunu yapmıyor, fantezi yapmıyor, her şeyi olduğu gibi açıklıyordu, çünkü kendisi teknik bilimler alanında Doktorasını yapmış ve Profesörlük unvanına sahip bir bilim insanı idi. İyi bir mühendisti. İlgi alanı çok genişti. Bilim dünyasında onun gibi insanların sayısı çok azdır.

Rudenko'nun keşifleri bana Türk kültürü, tomruklu izbeler, kıyafet, kap kacak ve pek çok başka şeylerde söz etme imkânını tanıdı. Rudenko, anlattığı Altaylıları Türk diye tavsif etmiyor. Mesele değil; çünkü devlet Pantürkizm ile savaşıyordu. Ama Altay'ın metalürji geçmişini keşfeden Rudenko'nun ta kendisidir.

Elbette, eski Mısır'da, firavunlar döneminde demir biliniyordu. Onlar demiri "Gök maddesi" diye adlandırmıştı. Kafkasya'da ve Küçük Asya'da, demir cevherinden eritme yoluyla, dövme demir imalatlarında kullanılacak ham demir elde ediliyordu.

Altay'da Türkler, bugüne kadar dünyanın her tarafında kullanılan öz teknolojilerini keşfetmişlerdir. Sibiryalılar demir cevherini kurdukları ocaklarda eriterek pulat, yani çelik ve font denilen dökme demir yapmayı öğrenmişlerdir. "Çugun" ve "pulat" Türk kökenli iki kelime. Onlar, insanlık tarihinde, eski bronz çağıının yerini alan yeni ve güçlü demir çağıının geldiğini ifade etmektedir.

Demir Türklerin elinde, firavunlar dönemindeki Mısır gibi mücevherattan sayılmıyordu. Türkler için demir, sadece alelâde işlerde kullanılan bir maden olmuştur. Altaylılar, demir ocaklarını yabancı gözlerden uzak tutuyordu. Demirden yapılmış eşya ve malzemeler uzun zamanlar boyunca, Türk medeniyetinin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bilhassa, Avrupa yolculuğuna çıktıkları zaman. Onlar, kurganlar gibi, balballar gibi, keçe gibi daima halkın bir parçası olur. Onun kart viziti olur.

Demir cevherini buldukları yerlerde demir ocakları kurmuşlardı. Onlar kurganları anımsatıyor. Bugünkü Belgorod Eyaletinde yerli halkbilimci A.G.Nikolayenko sayesinde Kıpçak demircilerin V.-VI. asırlarda kurduğu büyük bir metalürji "fabrikası" bulunmuştur. Buralarda yüzlerce demir ocağı vardı.

Büyük Bozkırlarda buna benzer kalıntılar hiç de az değildir.

Demir hakkında fazla açıklama yapmak pek de gerekli değil; çünkü demirin değerinin altından daha aşağı olamadığı zaten bilinmekteydi. Az bilinen taraf ise, Türklerde yeni bir devrin başlangıcı, Büyük Kavimler Göçü'nün arifesindeki durumla ilgili çağdaşlarının ifadeleridir.

Büyük Göç'ün alelâde bir tesadüfle meydana gelmesi mümkün değildir. Sebepleri olmalıdır. Sebepleri vardı.

Çinliler, Türklerin sahip olduğu yüksek gücü ve seviyeyi belirtmişlerdir. Kıpçakların "yenilenmiş" gücünü, herkesten önce Çinliler hissetmişlerdi. Zira Kıpçaklar, Çin ordusunu dağıtmış ve onları haraca bağlamıştır. Asırlar boyu hanedan törelerine uygun yaşayan milyonlarca Çinli, çaresizlik ve itaat duyguları içerisinde, Türklerin emirlerine uymak zorunda kalmıştır.

Türk kılıçlarının keskinliğini ve vuruştaki sertliği, günümüz Orta Asya'sında yaşamış olan Turanlı halklar da öğrenmişti. Onlar da haraç ödemeyi kabul etmek zorunda kalmışlardı. Çinlilerin günümüze kadar muhafaza edilebilmiş belgelerine göre, Milattan Önce 165 tarihinde, kuvvetli Turanlılar, belki de Fars dilini konuşan Sarmatlar da Türklerin baskıları sonucu öz vatanlarını terk etmiştir. Daha sonra da Kafkas dağlarının eteklerine göç etmişlerdir.

Avrupalı eserler genelde daha sonraki dönemleri kapsamakla birlikte Deşt-i Kıpçak hakkında bazı şeyleri de anlatmaktadır. Meselâ, Menandra Protektora "Tarih" adlı eserinde, Bizanslı Zimarh'ın Türk ülkesine yaptığı seyahati ayrıntılı bir biçimde anlatmaktadır. Bizanslı Zimarh, Avrupa'da ender olarak görülen demir ürünleri Türk yurdunda sokak tüccarlarının bile sattığını görünce çok şaşırmıştı! Gözlerine inanamadığı, hatta dişi ile demir olup olmadığını kontrol ettiği ifade edilmektedir.

Bir dizi örnek arasında sadece bu olgu dahi Türklerin önce Altay'da gerçekleştirdiği ilmi ve teknik gelişmeyi göstermek için yeterlidir. İyi mi yoksa kötü mü, karar vermek zor ama Türkler tarafından fethedilen memleketlerin ahalisi de bu büyük medeniyetin başarılarını paylaşılmaktaydı. Elbette, bunlar gizlenebilir, tartışılabilir veya görmemezlikten gelinebilir. Bu durum çoktan beri devam ediyor.

Fakat bu hadiseleri reddetmek mümkün değildi. Olmuştur!

Yüksek medeniyet çağını anlatan tarihî ve edebi kaynaklar, tabii olarak demirin keşfinden sonra ortaya çıkmıştır. Arkeologlar da, yabancıların dikkatini çekmeyen bazı olguları tespit etmişlerdir. Meselâ, Altay'da bulunmuş font, yani demir döküm pulluk çok şey anlatmaktadır. Bu font pulluğun, daha doğrusu yeni toprak işleme teknolojisinin en az iki bin yıllık olduğu ispatlanmıştır.

Bu keşiflerden sonra Türklerin göçebe olduğunu nasıl söyleyebilirsiniz? Kolu altında pulluk ile mi göç ediyorlardı?

Bu alanda sayısız keşifler yapan ve büyük katkılar sağlayan A.P.Okladnikov, Sibirya Arkeolojisinin Kolomb'u sayılmaktadır. Ancak ünlü arkeolog A.P.Okladnikov çok zor şartlarda, yani Pantürkizm ile savaşın zirve yaptığı, maalesef, siyahın beyaz veya yeşilin mavi diye gösterildiği bir devirde çalışmıştır. Bunun için Altaylarda yaşayan halkın adı ve onların dünyaya hediye ettiği pek çok muhteşem keşif hiçbir zaman açıkça söylenmedi.

Bu halkın akıbetinin ne olduğunu da söylemek yasaktı.

Türklerin "kaybolan millet" diye tanımlanması uygun görülmüştür. Ansiklopedilerde bile Türkler maddesi yoktu. Diğer halklarla ilgili çeşitli şeyler yazıyorlardı, ama Türkler hakkında hiçbir şey yok. Hatta Türklerin, Altay'da hiç yaşamadığı da ifade edilmiştir. Türklerin güya, Moğoloid oldukları ve göçebe bir hayat sürdürdükleri ileri sürülmüştü. Efsanevi "Altaylıların" ve "Sibiryalıların" ise, her zaman ahşap evlerde (izbe) yaşadığı ve Avrupalı bir halk olduğu üzerinde durulmuştu.

Bu karmaşık ifadelerin bilim için değil, aksine "bilimi yöneten kişiler" ve "sipariş veren kişiler" için kaleme alındığı kolayca anlaşılmaktadır.

En önemlisi, arkeologların "kaybolan milletin" yüksek verimli bir ziraat teknolojilerine ve işletmeciliğine sahip olduklarını somut örneklerle tasdik etmeleri ve bunun kabul görmesiydi. Bunlar sözde kalmadı, arkeolojik buluşlarla ispat edildi. Diğer söylenenler ise önemli değil, geçmişin hurafeleri. Temeli olmayan şeyler unutulur.

A.P.Okladnikov'un kanaatine göre, "kaybolan millet" yüksek verimli bir ziraat işletmeciliği tekniğine sahip olmuşsa bu, ziraatta hayvanların gücünden faydalandığı ve kullanıldığı manasına gelir. Bu ifadeye çok dikkat etmeliyiz. Bu sonuca Okladnikov, bin beş yüz yıl önce Unga Nehri kıyısında kaybolmuş bir köyün arkeolojik kazıları neticesinde varmıştır. Acayip bir yer!

İlk tespite göre, Ulan-Bor şehri birkaç asır ayakta kalmıştır. Gene arkeolojik bulguların neticelerini esas alan ikinci tespite göre de, bu şehirde pek çok zanaatkar yaşamıştır. Onlar çeşitli el aletlerinin yanı sıra, değirmen taşını keşfetmişlerdi. Demek, insanların öğüteceği bir şeyleri vardı. Moskova'dakiler bu olguya da "hayır" derler mi?

Bulunmuş bir el değirmenin yanında, içinde bir miktar darı tohumu bulunan bir de sürahi keşfedilmişti. Demek ki, "kaybolan milletin" darıdan haberi vardı. Bilindiği gibi, darı ve buğday Kıpçaklara ait en önemli tarım kültürünü oluşturmuştur. Priskos, Atilla'nın soydaşları tarafından darı ve buğdayın bilin-

diğini ve kullanıldığını notlarında belirtmişti. Bu gayet mantıklı, çünkü: Güney Sibirya iklim şartları dikkate alınır, darı ve buğday gibi hassas ürünler ancak, kısa ve sıcak Sibirya yazı içerisinde çok çabuk yetiştirilebilirdi.

Hayvancılık ve ziraatle ilgilenen köylerin varlığı, iddia edildiği gibi, Kıpçakların sadece göçebe bir hayat sürdürdüğü konusunda kuşkular uyandırmaktadır. Elbette, mevziî göçler olmuştur; yaylalarda *kibitka* denilen çadır evler kurdukları, yazın otlatma mevsiminde çobanların hayvanlarını otlatmak için yaylalara çıktığı bilinmektedir. Kaya üstü bedizler bunu zaten ispatlamaktadır.

Kıpçaklar bütün evcil hayvanlar arasından atı tercih etmiştir. Mezar kazılarından ata verilen önem anlaşılmaktadır. Kıpçaklar için at manevi bir anlam da taşımaktadır. Onların kokusu gerçek bir Kıpçak için nektardan daha değerlidir. Türk dilinde sadece atın türünü ve rengini anlatmak için ortalama bir sayı ile kırktan fazla sıfat mevcuttur. Dünyanın hiçbir dilinde at için bu kadar çok isim yoktur.

Demek, halkımız atın üzerinde sadece gezmiyordu.

At, bir Kıpçak'ın hayatına ve kanına sinmiş, halkı kırlara çıkarmış, yeni yerleri görmesine imkân sağlamıştır. Kıpçaklar, bütün bir hayatı en azında "Hunlar döneminden" beri at üzerinde veya en uzak ihtimal, atı ile yan yana geçmiştir.

Kıpçaklar "atlı" hayat tarzına uygun olarak da yeni bir kıyafet tarzı keşif etmişlerdir. Şalvar (Rusça: *Şarovari*) dünyadaki ilk pantolon; binicilik için çok uygun olan sapak denilen çizme (*sapogi*) ise dünyada üretilen ilk yüksek topuklu ayakkabıdır. Bunlar Türklere ait kelimelerdir. Dünyayı daha iyi gezip görebilmek için keşfettiği eyer, üzengi, ayakkabı ökçesi ve diğer eşyalar at kullanımını çok kolaylaştırmış ve atın önemini arttırmıştır. Bu sebeplerden dolayı ata binmek Türklerin en kutsal isteklerinden biridir.

Ulan-Bor şehrinin mezarlığı define törenleri ile de arkeologların dikkatini çekmiştir. Daha önceleri böyle cenaze törenlerine rastlamamıştı.

Kadim zamanlarda Altaylılar ölülerini Gök'ün elçileri olarak gördükleri kuşlara veriyorlardı. İnsanlar, ruhun yeniden doğacağına ve ebedî bir hayatın varlığına inanıyorlardı. Daha sonra teşekkül etmiş törelere göre, ölüleri öbür dünya hayatı için gerekli olabilecek eşyaları ile birlikte defnetmişlerdir. En fakir insanı bile öbür dünyaya, en azından mezarına iki yay koyarak ebedi ve uzun yolculuğa yollamışlardı. Ama Ulan-Bor'da bulunan mezarlıkta buna benzer hiçbir şey bulunamamıştır. Hiçbir mezarda basit ucuz bir mücevher, hatta bir boncuk bile bulunamamıştır. Mezarlarda kemiklerden başka hiçbir şey yoktu.

Ulan-Bor şehrinde, yaşamış insanların arasında, ilmin daha önce keşfemediği bilinmeyen husus; maddi ve farklı putları olmayan bir dini telakkinin yayılmış olduğu gerçeği. Âlimler önce bu dinî telakki ile Zerdüştlük, Budizm,

Hristiyanlık ve Maniheizm* gibi dinler arasında bir bağlantı kurmaya çalıştılar, ama nafile. Hiçbir bağlantı bulamadılar. Bu ilginç keşif, farklı bir inancın varlığı kanaatini uyandırmaktadır. Diğer buluşlar da bunu destekliyordu.

Mesela, arkeologlar, Yukarı Yenisey havzasında defalarca, pek çok taşa kazılmış uzun kıyafetli, gür saçlı ve ellerinde asası olan din adamlarının (*klirik*) tasvir edildiği resimlere rastlamışlardır. Aynı yerlerdeki eski kaya resimlerinin birinde, dini tören kıyafetli klirik figürlerle beraber, bir sunağın mihrabı da tasvir edilmiştir. Bilinmeye dinin, nerdeyse bütün Güney Sibiry'a yayılmış olduğu aşikârdır. Ama nasıl bir din olduğunu arkeologlar bilmiyorlardı.

Altay'ın ruhanî kültürüne dair keşifler çok şey anlatıyordu, ama bilim insanları onların "dilini" anlayamıyordu. En eski bulgu, dini merasimlerde kullanılan taş balık. Balığın karın bölgesinde eşit kenarlı haç işaretleri vardı. Bu, Gök ve Güneş işaretleridir. Eski Doğu geleneklerine göre, bu işaretler Tengriliğin Gök Doğasını işaretlemektedir. Ama hangisinin?

Bunlar, çok ilginç keşifler! Onları anlamak ve anlatmak çok önemlidir.

Daha sonra bulunmuş dini merasimlerle ilgili resimlerde "Gök" balığını geyik tamamlıyordu, yani resimlere, güneş geyiği şekli de eklenmiştir. A.P.Okladnikov eski dini törenlere ait simgelerin Milattan Önce III.-II. yüzyıllara ait olduğunu belirtmektedir.

Tibetliler ve diğer Doğu halklarında da olduğu üzere, Türklerde, dünyanın üç tasviri zamanla oluşmuştur. Balık su dünyasına ait, yılan ise cehenneme; ikisinin birlikte "alt dünyayı", yani ölümler dünyasını çağrıştırıyor. Geyik ise "üst dünyayı", yani Gök'ü çağrıştırmaktadır.

Bu üç tasvirden meydana gelen İnanç işareti: Eşit kenarlı haçtır. "Adji" diye adlandırılmış olan bu işaret, eşit dört çizginin bir kutsal noktada kesişmesidir.

Üstteki dikey çizgi geyik çizgisi; iki yandan gelen yatay çizgiler balık ve insan çizgileri; alttaki dikey ise yılan çizgisidir. Bu çizgilerden oluşan işaret, bu dünyadaki insan ile dünyanın ahengini simgelemektedir.

"Adji" kelimesinin etimolojisi başka bir şekilde de açıklanabilir. Haç tasviri, ilk kabuldeki kesişen çizgiler yerine, dünyanın dört tarafını yansıtan ve dört tarafına yayılan ışınlar diye de yorumlanabilir. Bir elmasın, üzerine düşen güneş ışınlarını yansıması ve ortamı ısıtması gibi, Adji de dünyanın dört bir tarafını kutsal şuaları ile aydınlatmaktadır.

* Mani dini - Uygur kağanı Böğü Han (759-779), ilk kez Tibet seferinden sonra kabul etti. Böylece Uygurlar da resmi olarak Mani dinine girmiş oldular. Ancak, halkın bir kısmı daha sonra Budizm'i kabul etmiştir. ÇN.

Arkeologlar, Kıpçak mezarlarında pek çok defa, altından veya demirden yapılmış eşit kenarlı haçlar bulmuştur. Ölçüleri de meşhur St. George veya Alman Demir haçına benzemektedir. Atilla'dan önce de bu nişanlar vardı. "Orden" kelimesi, Türk dilinde "yukarıdan verilen" anlamına gelmektedir.

Bütün bu dini törenleri tasvir eden resimler, Güney Sibirya'da ne zaman ve nasıl ortaya çıkmıştır? Uzun kıyafetli din adamları? Burada, gene Sovyet biliminin kanunları kendini gösteriyor. Veriler belliydi, ama dile getirmek yasak. Gerçeğin yerine, herkesi tatmin eden karmaşık bir tez ortaya koydular: Geçen devrin sonu ve yeni devrin başı. Başka bir deyişle artı eksi bin yıl. Bulunmuş eşyaların tarihini konusunda, geniş bir zaman aralığı ile Milattan Önceki son asırlar ve Milattan Sonraki ilk asırlar diye, yaklaşık tarihlerin verilmesi bir tesadüf değildir. Ateizmin, resmi devlet ideolojisi olarak ilan edildiği bir devlette dini konularda açıklamalar yapılması ve düşüncelerin dile getirilmesi hoş görülemezdi. Kaya resimlerinde tasvir edilen dini törenlerdeki eşyalar, galiba Hristiyan geleneklerini ifade etmektedir. Haçın mevcudiyeti bütün şüpheleri ortadan kaldırıyor.

"Yabani" Asya medeniyetiyle ilgili arkeolojik kazıları yapılıyorsa, Kiev Rusya-sı ancak X. yüzyılda vaftiz edildiyse, Milattan Önce Hristiyanlık, zaten olmadıysa, hangi Hristiyanlıktan söz edilebilir? İşte bu sebeplerden dolayı "dolambaçlı" cevaplar aramak ve beyazı yeşil diye adlandırmak zorundaydılar.

Gerçekler meydana, ama kimse açıklama yapamıyordu. Daha doğrusu, öyle bir hakları yoktu.

A.P. Okladnikov'un araştırma grubundan çok dikkatli bir araştırmacı şöyle demişti: "Hristiyanlığın, rahip Nestor'un anlayışına dayanan bir kavramı, IX. yüzyılın ortasında veya ondan biraz önce yayılmıştır". Burada "biraz önce" denilenin, aslında asırlarla ölçüldüğü hiç kimseyi mahcup etmemiştir. Sovyet bilim dünyasında, benimsenmiş bazı oyun kaideleri hep muhafaza edilmiş, bu çerçevede kazı işlerinin finanse edilmesi de devam etmiştir. Onların basımı işi de böylece güvence altına alınmıştır.

Sovyet bilim dünyasında çok kullanılan bir usul: Eğer keşif, yabani Türk göçmenleri hakkındaysa, fakat ideoloji şemasına uygun gelmiyorsa, hemen yeni bir halk uydurulmuştur. Ulan-Bor'da da öyle... Halk güya Tacikistan'dan gelmiş olan Sogdlar idi.

Neden Tacikistan bölgesinden gelmişti? Meğer Tacikistan'da da, Ulan-Bor'daki kazılar sırasında bulunan kandilin bir benzeri bulunmuştu. O kadar! "Yeni" bir halk keşfetmek için sebep buymuş!

A.P.Okladnikov'un sadece iyi bir arkeolog değil, aynı zamanda "siyaset bilgisine" sahip bir bilim insanı olduğu bu ifadelerinden anlaşılmakta: "Asya'nın

üçra köşeleri her zaman Türk dilli göçebe halkların vatanı olmuştur. Onlar, eski çağlardan beri, her zaman batıya doğru, Özü (Dinyeper) ve Tuna havzasına ulaşmayı hedefliyorlardı". Bilim kurallarına göre, "tuhaf" sıfatını hak eden bu açıklamasıyla A.P.Okladnikov, cevval Sovyet diliyle Deşt-i Kıpçak'ın sınırlarını belirtmiş oldu. A.P.Okladnikov tarafından belirtilmiş olan bu sınırlar, Jordanes ve diğer tarihçilerin açıklamalarıyla, arkeoloji verilerine de tamamen uymaktadır.

Tarihte bir Deşt-i Kıpçak Medeniyeti olmuştur. Her şeye rağmen olmuştur... A.P.Okladnikov'un söylemek istediği de tam olarak budur.

Türk halkının beşiği "Üçra Asyada". Arkeologlar bunu keşfetti ve araştırdı. Onlar mükemmel keşifler yaptılar. Yapılan her keşif, bu büyük medeniyetin teşekkül safhasının perdelerini açıyordu. Bu, Türk kültürü idi.

Fakat Sovyetler Birliği iktidarını öfkelenmemek için bu kültür, "Sibirya" kültürü diye adlandırmış ve bu kültürün "kaybolan millete" ait olduğu üzerinde durulmuştu. Öyle olsun; önemli olan ortaya çıkan gerçeklerdir. Vakti gelince olgulara dayanılarak yeniden değerlendirme her zaman yapılabilir.

A.P.Okladnikov, mağaraların bulunmuş heykellerden birinin ilk bakışta taklit olduğunu düşünmüştü. Çünkü çağdaş eserlere çok benzeyen bir biçimde görünüyordu. Heykelin yüzü, bilhassa mum ışığında bakıldığında bir kadın yüzüne benziyordu, ama mağara dışına doğru biraz uzaklaşınca, bu yüz hatları tamamen değişiyordu. Taştan bir asker tasviri ön plana çıkıyordu. Çok güçlü, cesur ve sert bir er yüzü. Çok ince yapılmış bir çalışma. Ressam eserini tabii bir dikitten yapmış ve eserinin ebedi izlerini bu kutsal mağarada bırakmıştır.

Okladnikov'u çok şaşırtan neydi? Tıraşlı bir baştan sarkan perçem. Keskin çizilmiş beyzi bir yüz, gamzeli kısa bir çene ve başının sol tarafında lüle biçimi bir saç. İşte bu, tek kelimeyle bir "Hohol" portresidir! En eski heykel: Askerlerin taptığı kutsal "Gök İnsanı".

Türkler, tıraş olmuş başta bir tutam saçın bırakılması geleneğini büyük bir ihtimalle, Doğu'da kutsallığı simgeleyen Hint Krişnaidler'den almış olmalıdır.

Güney Sibirya'daki kadim resimler ve heykeller, sözlerden daha büyük ve ikna edici bir güce sahipti. Bu eserler çok uzun açıklamalar gerektirmiyor. Belki bütün eserler Kıpçak sanatkârları tarafından yapılmamış, çünkü evrensel "Sibirya" medeniyetinde beynelmilel bir temel mevcuttur. Çünkü Türkler bazı şeyleri irtibat içerisinde oldukları Çinliler'den, Perslerden ve Tibetlilerden de almış olabilirler.

II. yüzyılda, Büyük Kavimler Göçü başladığı zaman "Üçra Asyanın" şehir kaleleri boş kalmış, halk gitmişti. Burada yaşayan insanların hayat tarzına uygun eşyalar, kaya üzerindeki resimler, heykeller bırakılmıştı... Kimse bu diyarları ihya

ve iskân etmiyordu, sanki hayat dondurulmuş gibi; çünkü Kıpçaklar Avrupa'ya gitmişti ve onlarla beraber buralardan hayat da gitmişti, kültürü de gitmişti. Vatanda çok az bir nüfus kalmıştı. Onlar artık burada bir gücü temsil etmiyordu.

Taş resimleri bunları tasvir ediyordu. Kaya resimlerinin süjelerinde muhteşem bir olay: KAVİMLERİN GÖÇÜ tasvir edilmişti! Hadiseler resimlerde vakura ne aktarılmıştır. Bilhassa, Lena kayaları üzerindeki resimler daha iyi muhafaza edilmiştir. Zaman onlara merhamet etmiş.

Bu resimler hakkında A.P.Okladnikov şöyle yazıyor: "Bu resimlerin esas konusu insanlar ve atlar. Atlar genel olarak süslenmiş... Boyunlarında kesilen yelelerin keskin hatları görünmekte. Bazı atların üzerinde özel zırhı mevcut. İnsanların giydiği zırh takımı çapraz çizgilerle tasvir edilmiştir. Binicilerin ellerinde bayraklı mızraklar vardı".

Bu manzara, hayal gücünü kullanarak, at patırtısını duymak ve binicileri görmek için yeterli tesiri sağlıyor. Ne de olsa Kavimlerin Büyük Göçü! Ama bütün bunlara rağmen ortalığa derin bir sessizlik hâkim...

Lena Nehri civarında bulunan Şişkin köyündeki kayalar üzerinde, bir muharebenin sahnelerini aksettiren resimleri var: At üzerinde ellerinde bayrakları olan askerler, atları zengin koşum takımlarıyla süslenmiş. Atlıların kıyafetleri en ince ayrıntılarına kadar belirtilmiştir. Öyle ise, onlar nasıl tanınmayan ve bilinmeyen askerler diye nitelendirilmişlerdir? O devirde, dünyada Kıpçaklardan başka hangi halk buna benzer bir orduya sahip olmuştur? Bu suskunluk nereye kadar devam edecek?

"Ücra Asyanın" edebî ve sanat eserleri, muhtevasında pek çok sorunun cevabını barındırmakta. Bu eserlerdeki betimleme özelliklerinin yanı sıra, yazılı tasvirler ve kadim Türk Orhun yazıları da mevcuttur. Onlar da şüphesiz bu resimlerin ve heykellerin ustaları tarafından yapılmıştır. İşte bunlar "kaybolan milletin" imzasıdır.

Sibirya'da, halkıyla birlikte her şey birden ortadan kaybolmuştu. Ve Avrupa'da ortaya çıkmıştır!

Sibirya ressamlarının "resimlerini", IV. yüzyılda ilk defa atlı orduyu gören Avrupa, tarihçilerinin yazdıkları tamamlıyor. Her şey tutuyor. Meselâ, Macar âlimlerin keşfettiği arkeolojik eserler acayip bir şekilde, Okladnikov'un araştırdığı "kaybolmuş" Sibiryalı eserlerinin sanki kopyası gibi, sadece zaman farkı ile tekrarlanmış...

Bilindiği üzere, Orta Asya ile Orta Avrupa arasındaki hareketi, II. yüzyıldan V. yüzyıla kadar "Hunlar", "Barbarlar", "Gotlar" ve diğer isimlerle tarihe geçen bir halk gerçekleştirmiştir. Veya kendilerine Kıpçak diyen bir halk tarafından gerçekleştirilmiştir.

Kavimlerin Büyük Göçü elbette, bir iz bırakmadan gerçekleşemezdi. Aksi takdirde, zaten "Büyük" olamazdı!

Arkeologlar, "Altay" bezekleri ile bezenmiş ince metal levhaları Macaristan'da buldukları zaman çok şaşırmıştı. Levhalar iki yüzlü idi: Üst tarafı gümüş veya altından yapılmış, arka tarafı bakır veya bronzdan yapılmıştır. Buna benzer levhalara Sibiry kurganlarında rastlanmamıştır. Ama diğerleri: Demirden yapılmış kılıçlar, koşum takımları ve süsleri, yay ve demirden yapılmış oklar, demirden kemer tokaları, deriden yapılmış kemer uçları ve benzer diğer eşyaların, Sibiry'a'da bulunan eşyalardan hiçbir farkı yoktu.

Bu ne demektir? Avrupa'ya gelerek, tüm bozkırı hâkimiyeti altına alan "kaybolan millet", kadim geleneklerini muhafaza etmişti. Aynı zamanda Avrupa'da da kendileri için yeni olan bazı şeyler bulmuşlardı. Bunun manası, onların medeniyeti bu yeni yerde kaybolmadı, aksine gelişmesini devam ettirdi!

Alelâde kerpiçler bile bunu, bir şeyleri ifade etmiyor mu? Bu bilgiler de arkeologlar için büyük önem taşımaktadır. "Ücra Asyada" inşa edilmiş duvarlar Don'da muhafaza edilmiş şehirlerdeki binaların duvarları gibi aynı kerpiçten yapılmıştır. Duvarlarda tamamen aynı kerpiç (tuğla) kullanılmış ve duvarlara benzer atlılar ve hayvan şekilleri çizilmiştir. Aynı malzemeyle aynı el tarafından yapılmıştır.

Kadim Bulgarların başkenti Preslava'daki binalar da tamamen aynı "damgayı" taşıyan kerpiçlerle inşa edilmiştir. Bu şehir, Atilla'nın temellerini attığı ve Priskos'un de ziyaret ettiği şehir olabilir; kim bilir, belki de... Bulgaristan'daki kaya resimleri de sanki "Ücra Asyada" bulunmuş resimlerin bire bir kopyası gibi; tamamen aynı. Bu tetabuklar kesinlikle bir rastlantı olamaz.

Bu arada, "kerpiç" Türk kökenli bir kelimedir. Doğru bir tahlille, "kır-peç", yani "pişmiş toprak" anlamına gelmektedir. Türkler gelmeden önce Avrupa'nın, kerpiçten hiçbir haberi yoktu. Türklerin saray inşası konusunda bir şey bilmediği düşünmek hata olurdu. Sibiry'a'da, Abakan şehri civarındaki arkeolojik kazıların neticesinde, çalışmaları sırasında arkeologların mütevazı bir şekilde "saray tipi bina" dedikleri, bir yapı bulunmuştur. Bu kalıntının tarihi yaklaşık olarak iki bin yıl öncesine dayanmaktadır.

Türk ustaları kendi kerpiçlerini belli ölçülere uygun yapıyorlardı: Uzunluğu 26-27 santimetre, kalınlığı ise 5-6 santimetre. Ne eksi ne fazla olacaktı. Eni de uzunluğun yarısı kadar... Bu, bir erkeğin avucuna tam olarak sığacak bir ölçüydü. Her şey son derece kullanışlı oluyordu. Yedi buçuk kerpiç, harç payı dahil bir sajen (2,13 metre) oluyordu. Uzunluk ölçüsü. Bir sajende, üç arşın var.

İşte böyle ölçülerden başlıyor Türk mimarisi. İnşaatçıların önünde bir proje vardı, dolayısıyla binalar güzel, kullanışlı ve sağlamdı. Bu binaları, projesi ol-

madan ve hesap yapmadan inşa edemezsiniz. Bu Türk tarzı Avrupa'da: Önce Bizans'ta, sonra da tüm Batı Roma İmparatorluğu'nda kabul gördü ve resmiyet kazanmış oldu.

Günümüzde hiç kimse pek hatırlamıyor ama Bizans İmparatoru, Konstantiniye'nin inşasını güvendiği Türklere teslim etmişti. Onlar da Putperest Roma'ya rağmen, Gök Tanrı'nın mehabetine uygun, doğu bir şehir inşa ediyorlardı. Şehrin esi başkentten daha güzel olması için... Bunu başarabildiklerini düşünebiliriz. Onların tarzı mimarî kaynaklarda "Gotik Mimarî" diye adlandırılmaktadır. Bu tarz eski Avrupa'nın yüzüdür!

Ünlü arkeolog A.P.Okladnikov'un kitaplarını okurken insanın âdeta başı dönüyor. Sansür terörünün en şiddeti olduğu yıllarda bile, vefatından az bir zaman önce âlimlere has büyük bir cesaretle şöyle yazmıştı: "Meğer Kadim Türk Sibiryası'nın Doğudan ziyade Batı ile daha canlı ve derin bağlantısı varmış. Sibiry medeniyeti düşündüğümüzden çok daha zengin ve muazzamdır. Kadim Doğu ve Batı medeniyetlerinin tetabuk ettiği ve dağıldığı Baykal, Angara ve Lena nehirlerinin kıyılarında o zamanlar için son derece kuvvetli kültür yatakları teşekkül etmişti. Bunları dikkate almadan Avrasya tarihini anlamak ve algılamak zordur. Arkeolojik bulgulara göre, bu bağlantılar Baykal kıyılarında ta Don ve Tuna'ya kadar uzanmaktadır".

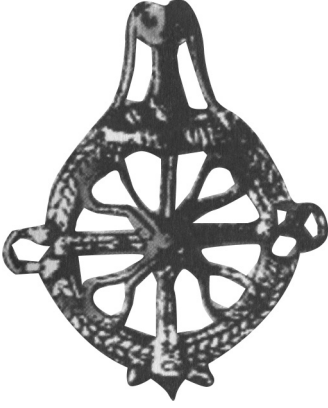
İlk defa Kıpçaklar hakkında açık ve net konuşuldu. Büyük medeniyeti daha fazla gizlemek mümkün değildi.

Gerçekten, Avrupa Sibiry'a'dan başlıyordu!

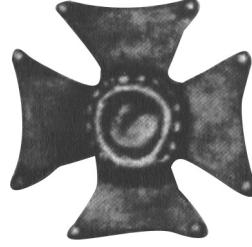
Tanrı, Gök'e türkuaz rengini vermiş,
Parlak yıldızlarını Gök'e saçmış.
Terazi yıldızlarını dizmiş,
Ve geceden sonra güneş doğar.

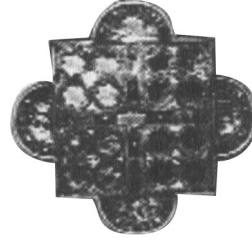
EBEDİ GÖKYÜZÜ: TANRI

Toprağın verimliliğini sağlayan ve koruyan hami; dünyanın başlangıcını, yani kadını simgeliyor. Umay. Onun adı, bugün de Türkler arasında hürmetle anılıyor.

Türk mezarlığından bir haç, VII.yy. Bozkır kendi askerlerini bu tür işaretleriyle mi ödüllendiriyordu?

Hristiyanlık'taki bu "kovceg-müşçevik", Budizm'de kutsal sayılan Mandala'ya çok benzemektedir. Bu işaret de Tengricilik'ten alınmış olabilir.

İnsanların şuuraltında Avrupa, Hristiyanlığın kalesidir. Bir Alman'ın, Sırp'ın, Rus'un veya İtalyan'ın dünyaları ne kadar farklı olursa olsun, inanç birliği onları bir araya getiriyor. Bu inanç birliği, Avrupa'da yaşayan insanları Avrupalı olarak bu isim altında birleştirmeye yetmektedir. Avrupalı, demek Hristiyan demektir.

Katolik tezine göre, Avrupa Hristiyanlığı'nın beşiği Roma sayılmaktadır, çünkü Kilisenin en üst mercii olan, on iki havarinin başında St. Petro'nun bulunduğu kabul edilmektedir. St. Petro güya Roma'da yaşamıştı. Bu kabulden beri Roma Papaları, kendilerini Hristiyan dünyasının öncüsü olarak görüyorlardı.

Fakat bu tezi bütün Hristiyanların onayladığı söylenemez. Protestanlar ve Ortodokslar, bu kanaatin doğru olmadığı konusunda şüpheleri artıran ciddi kanıtlar ortaya koymaktadır. Arz edilen bu kanıtları ihmal edemeyiz. Bir kere, havari Petro'nun diğer havarilerden önde olduğu ve onların reisi olduğuna dair

hiçbir belge yoktur. Hz. İsa da bu mevzuda hiçbir şey dememiştir. Hatta anlaşıldığı üzere, Petro, hiçbir zaman Roma'da yaşamamıştır. Havari Pavlus'un, Milattan Sonra 58 tarihinde Romalılara gönderdiği Mesajında veya herhangi bir başka Mesajında, Petro'nun orada bulunduğuna dair bir kelime bile yoktur. Roma'nın ilk piskoposu kim olmuştur? Belli değil. İkincisi kimdi? Onuncusu kimdi? O da belli değil.

Kilise ne zaman ortaya çıkmıştı? Bu ölümsüz şehirde, ilk Hristiyan cemaatleri ne zaman ortaya çıkmıştı? O cemaatler ne kadar büyüktü? Bu sorular da tartışmaya açıktır. Ancak, bu cevapsız soruların üzeri bir sır perdesiyle örtülmüştür.

Hiçbir delil yok, hatta dolaylı bir doğrulama bile mevcut değil. Tesadüfi de olsa, bir mantıklı cevap yok. Ortada hiçbir şey yok. Sadece benimsenmiş ve kabul edilmiş bir eski gelenek var: "Düşünmeden inanmak". Asırlar boyunca bu gelenek, Kilise'de büyük takdir görmüştür. Kilise kendi cemaatiyle, bu gerçek üzerinden iletişim kurmaktadır.

Papalar hakkındaki ilk bilgiler, ancak IV. yüzyılda, ortaya çıkmıştır. Ama bu malumatların da hiçbir tarihi değeri yok, çünkü sadece bir gönül esintisi ve heyecanıyla yazılmış şeyler. Sadece elde bir şeylerin bulunması için uydurmuş menkıbeler. Roma, bu yüzden ilk Papaların isimlerini ve onlarla ilgili diğer bilgileri de hiçbir zaman kendisinden emin olmadan telaffuz ediyordu.

Gerçekten öyle, Katolik doktrinin şüpheli faikiyeti gibi, eski Hristiyanlık hakkında verilen bazı bilinen malumatlar da Kilise tarihinden ziyade çok güzel bir masala benzemektedir. Önümüze konulan Kilise tarihine, âdeta pembe renk hâkimdir. Birinin diğerine zıt olduğu açıkça görülüyor.

Üç yüz bin nüfusa sahip Roma'da, en fazla birkaç on kadar Hristiyan vardı. Onlar her zaman takip ediliyordu, ama inançlarından dolayı değil; suç ve sefahat âlemiyle olan irtibatlarından dolayı suçlanmaktaydılar. Gerçi, sefahat âlemi sözüyle neyin kastedildiği tam belli değildir. Ama anlamak zor da değildir. Ölümsüz şehir, uzun süre Hristiyanları anlamamış ve kesinlikle de kabul etmemiştir. Onları alenen idam ederek cezalandırıyorlardı, çünkü onlar kendilerine "ateist" diyorlardı. Dünyadaki bütün tanrıları inkâr ediyorlardı ve bu hareketleriyle toplumun öfkesine sebebiyet veriyorlardı.

İşin ilginç bir tarafı, onlar kendilerini "ateist" olmanın dışında başka bir isimle de tanımlayamazlardı.

"Hristos" kelimesi yoktu ki. Bu isim ancak III. yüzyıla doğru ortaya çıkmıştır; üstelik Yunanlarda. Bu bir Yunan kelimesidir. Söz konusu kişinin hayattayken adı Yeşua'ydı ve bunun dışında başka bir ismi yoktu. İşte bu sebeplerden dolayı

Romalılar "ateist" olarak adlandırılıyordu, çünkü bu bir Yuda tarikatıydı. Hem de Yahudi çevrelerinde tek değildi.

Hristiyan cemaatinin başında bulunan 1. Damasius, ancak 380 tarihinde, imparator Theodosius tarafından kabul edilmiştir. Kabul etti, ama kendisine yaklaştırmadı. Zira Damasius, ancak imparatora hizmet etmek için kabul görmüştür! Böylece, çağdaş Avrupa'nın doğuşu başlamıştır. Avrupa, Hristiyanlığın kalesini olmaya ve Kilisenin tarihi sosyete kroniklerinde yer almaya başlamıştır. Pembe boyalar sanki kayboluyordu, hadiseler artık daha gerçekçi görünüyordu.

Hristiyanlık, Bizans'da da IV. yüzyılda (312 yılında) resmî olarak kabul görmüştür. Avrupa'nın diğer ülkelerinde hâkim olan putperestlik aniden Hristiyanlığa tebdil edilmiştir. Bu nasıl oldu? Avrupalılar, hangi sebeplerden dolayı Hz. İsa'nın sesini ancak IV.yüzyılda duymuş ve kabul etmiştir? Tarih ders kitaplarında bu sorunun cevabı yoktur. Halbuki bu çok ilginç bir durum.

Bu olayları insan şuuruna, idrakine sığdırmak çok zor, ama Avrupa o yıllarda kendi isteği ile eski tanrılarından ve geçmişinden vazgeçmiştir. Yeni kültürü kabul ederek, antik dünyanın bütün abidelerini alenen yıkıp dökmeye başladı. Romalılar daha önce taptıkları Merkür heykellerini yıkıyorlardı, Platon ve Aristot'un kitaplarını yakıyorlardı, tapınakları yıkıyorlardı. Her yerde kaos hakimdi.

Acaba, şanlı imparatorların nesilleri itaatkâr bir köle gibi ücra ve sapa Roma'dan gelmiş dünya görüşünü kabul etmiş olabilir mi? Bir Fas için mi? Sonra hep birlikte geçmişini yok etmeye mi başladı? Böyle olmadığı açık da... Kesin başka bir şey vardı.

Yeni dinin, putperestlerin gönlüne kendiliğinden girdiğine inanmak zordur. Bütün dinler tarihi, tamamen bunun aksini ifade etmektedir. İdeoloji, insan toplumlarında güçle tayin edilen siyasetin baş unsuru ve hâkimiyetin ayrılmaz bir parçasıdır. Burada hayallere yer olmaz.

Yeni dinin, birçok devlette aynı dönemde birlikte uygulanması için, büyük ölçüde ve sertçe müdahale edilmiş olduğu konusunda hiçbir şüphe yok. Bu nasıl gerçekleşmişti?

Dünyada, IV. yüzyılda Avrupa'yı bu mesuliyetli ve zor adımı atmaya mecbur eden BİR ŞEY'in mevcut olduğu belli oluyor. Bu esrarengiz BİR ŞEY'in adı "Büyük Kavimler Göçü"dür. Kıpçaklar, IV. yüzyılın sonunda Avrupa'ya gelmiş ve Avrupalılara diz çöktürmüştür.

Böyle bir durumda hür ve bağımsız bir karar alamazlardı. Öyle değil mi?

Avrupalılar, belki de bundan dolayı eski zamanlarda kalmış bu hadiseleri hatırlamak istemiyor. Bozkırlıların bayraklarındaki haç işaretini de hatırlamak istemiyorlar; oysa tarihçiler (Priskos, Jordanes ve diğerleri) onları Hristiyan diye

adlandırıyorlardı. Halbuki "Hristiyan" kelimesi, onları tanımlamaya tam olarak uymuyor. Ulu önder Atilla için "Tanrının kırbacı" diyorlardı; Roma Papası I. Leo onun önünde diz çökmüştü. Bu kelimelerin arkasında çok şey var.

Hristiyanlar, Kıpçaklarla tanışmadan önce şimdiki simgeleri olan haç işaretini bilmiyorlardı. İstavroz çıkarmasını da bilmiyorlardı. Dua etmiyorlardı. Tapınak inşa etmiyorlardı. Bugünkü anlamda Hristiyanlık yoktu. Onlara her şeyi Türkler verdi.

Gerçekler böyle, atalarımız V. yüzyılda böyle yaşıyorlardı. Bunları farklı göstermeye gerek yok.

İlk Hristiyanlıkta, belli ayın törenleri olsa bile bunların çok basit olduğu konusunda hiç şüphe yok. İlk Hristiyanlıkta sünnetin zorunlu olduğu bilinmemektedir. Ama diğer konular çok az biliniyor. Meselâ, dua törenleri nasıldı? Tapınakları ve dua edilecek belli bir mekânı olmayan ilk Hristiyanların yaşadığı çevrelerde neler oluyordu? Bu ve buna benzer pek çok soru cevapsız kalmaktadır.

Bilinen tek şey: Haçı ilk olarak Hz. İsa değil, Türkler getirmiştir? Heyhat! Dikkate alınmaması, mümkün olmayan bir olgu. Bugünlerde haçın çok çeşidi var: Latin, Yunan, Patrik, Andrey vb; fakat hangisinin Hz. İsa ile ilgili olduğunu kim söyleyebilir? Hiç kimse!

Eski adı Yeşua olan Hz. İsa, Golgota tepesine haç üzerinde değil, T-şeklinde haça benzer bir ağaçla idama götürülmüştür. Roma İmparatorluğu'nda suçlular, aynı şekilde idam ediliyordu. İncil'i on defa okusanız bile Hristiyanların istavroz çıkardığına dair bir kelime dahi bulamazsınız. Hz. İsa da dâhil.

Kurtarıcının getirdiği ilk Hristiyanlık, gerçekten bir Yahudi (Yuda) cemaatinin inanç sistemiydi ve bu cemaat tamamen Yahudi geleneklerine göre yaşıyordu. Bu durum muhafaza edilmiştir. Gerçi, "Hristiyanlık" bu tanıma pek uymuyor, çünkü o kadar çok ve büyük farklılıklar mevcut ki, biri diğerine hiç benzemiyor. Bunun ispatı nedir? İspatı, İuda Hristiyanlık cemaatlerinin tarihinde saklıdır. Bu, Hristiyanlığın en eski, yani ilk koludur.

Bu kol kendine önce Küçük Asya'da, sonra Roma'da yandaşlar bulmuştur. Bu sebeplerden dolayı Avrupa'da Hristiyanlığın beşiği Roma sayılmaktadır. Ama hangisinin? Sonra da Hristiyanlık uzun bir süre İspanya'da ikamet etmiştir.

Havari St. Pavlus'un "Romalılara Mesaj" adlı hitabesinde bu ilk Hristiyanlara seslenmektedir. St. Pavlus, kendi muakkiplerini imparatorluğun başkentinde uzak Roma' da görmüştür. Bu "Mesajın" dördüncü bölümü farz sayılan sünnet ile ilgilidir. Meselâ, "Mesajın" metninde böyle yazılıydı: "Sünnet işareti inanç vasıtasıyla alınmış gerçek mühür". Veya: "Saadet sünnete aittir". İlk Hristiyanlar

için bu kutsal dini tören, erkek çocuğun dünyaya gelişinin 8. gününde gerçekleştiriliyordu. Hz. İsa da bu dini merasimden geçmişti.

"İlk" Hristiyanlar şaşkırtıcı derecede çok muhafazakâr özellikleriyle dikkat çekmektedir. Onların hepsi sünnetli ve inançları dışında hiçbir yeniliğe açık değiller. Ancak 'Kurtarıcı'dan aldıkları dini öğretiye uygun yaşamaktaydılar. Dolayısıyla Hz. İsa döneminde mevcut olan İncil'in ancak bir kısmı onların öğretisi ve hayatlarının pusulası olmuştur. Maalesef (veya çok şükür), Hristiyanlığın bu eski kolu hakkında çok malumat yok. Bu dinin salıklarının hayat tarzları asırlar boyunca hep izleniyordu, bunun için ruhanî değerlerini çevrelerinden gizlemek zorunda kalmışlardı. Ona rağmen onlar hakkında bazı bilgiler hala mevcuttur.

Bu çevrede bulunmuş olan bazı seyyahların notları muhafaza edilmiştir. XIX. yüzyılda Bakü vilayetinde *Privolnoye* köyü kurulmuştu. Bugünlerde bu köy Celalabad ilçesine bağlıdır. Bu köyünün sakinleri eski "saf" Hristiyanlığın takipçileridir. Daha doğrusu kollarından biridir. Bir görgü şahidi şöyle yazıyordu:"- Bilindiği üzere, Yahudilerin dalaleti Rusya'da ilk defa XV. yüzyılda Novgorod şehrinde ortaya çıkmıştı. Novgorod'dan Moskova'ya ulaşmıştı. Novgorod'a ise Kiev şehrinde, Yahudi Sharya tarafından getirilmiştir. Bu eski öğretinin esası bir taraftan mevcut Hristiyanlıktaki (Hz. İsa'nın Tanrılık doğası, üçleme (teslis) gibi dogmaların ve bazı esrarların, ruhani hiyerarşinin, ikonlara tapınmanın ve keşişliğin reddedilmesi; diğer taraftan da Yahudilik ayinlerinin kabul edilmesidir. 1504 tarihindeki Moskova Konsili'nde, Yahudilik dalalet olarak mahkûm edilip bastırılmıştır".

XIX. yüzyılda, Rusya'da, bilhassa saf Hristiyanlığın takipçileri, baskı ve zülüm ile hizaya getirilmişti. O zaman onların inançları Rusyalıların gönüllerinde geniş bir yankı buldu, fakat Kilise onları kitleler halinde kovmaya ve imha etmeye başlanmıştır. Bunun neticesinde Rusya İmparatorluğunun hududundaki Bakü vilayetinde *Privolnoye* köyü kurulmuştur. Bu köyde yaşayanlar genel olarak Voronej vilayetinin eski sakinleriydi. Voronej'de de "Yahudi" köylerinin var olduğunu biliyorum, fakat ben onları bulamadım.

Privolnoye sakinleri kendileriyle ilgili konuşmalarında "Biz Cumartesiyiz" (*Mı subbotnik*) diyorlardı. Bu ifade saf ve temiz mukaddes kitabın (bibleizm) muakkipleriyiz anlamına gelmekteydi. Onlar sonradan ortaya çıkmış olan Ahd-i Cedit dahil, Hz. İsa'nın dinine dayandırılan bütün şüpheli ilaveleri dalâlet görüp kesinlikle reddediyorlardı. Ve bununla gurur duyuyorlardı.

Dua sırasında "saf ve temiz" Hristiyanlar, kadim Yahudi sözlerini kullanmaktaydılar. Onların tapınakları, bildiğiniz Sinagogalar. Bu mimaride Kilise veya Katedrali anımsatan hiçbir şey yoktur. Bayramların arasında Cumartesi, bu-

nunla birlikte Purim'i (Mardohey günleri) ve Paskalya gibi bayramları tercih ediyorlardı.

Paskalyayı yedi gün kutluyorlar ve yedi gün boyunca sadece ince pide şeklinde hazırlanmış sade bir ekmek yiyorlardı. Eski törelere dayanarak *matsa* denilen tuzsuz ve mayasız ince bir çeşit ekmek pişiriyorlardı: Erkekler hamur yoğuruyordu, kadınlar ise yufka açıyorlardı. Fırında pidelerin kabarmaması için üzerine küçük delikler açan özel tırnaklı bir ağırlık kullanmışlardır.

Elbette, "saf ve temiz" Hristiyanlar istavroz çıkarmıyorlardı, çünkü öyle bir gelenekleri yoktu. Dışarıdan gözlemleyenler ise camiada yayılmış ve günah sayılmayan sefahat ile ahlaksızlığı görüyorlardı. "Saf" Hristiyanlar başka kanunlara, başka ahlâk kaidelerine dayanan bir hayatı yaşıyorlardı. Cumar-tesiciler'in hayatı İncil'in kadim öğretisine dayanıyordu. Hz. İsa'da bu bunu takip ediyordu.

Din adamları, maalesef, bu gelenekleri araştırmamıştı. Gerekçe olarak da dalâletin güya, Kilise'nin ilgisi dışında olduğu öne sürülmüştür. Çok üzücü bir durum. Belki de bu sebeplerden dolayı Avrupa'nın din bilimi uydurmalarla doludur. Kimse gerçeklerle ilgilenmemişti.

İlk Hristiyanların, Kilise'nin en önemli dogmalarını reddetmesi bir tesadüf değildi. "Cumartesi" taraftarları, bu dogmaların Hz. İsa'dan gelmediğini, aksine daha sonra iktidarın iradesi ve gücüyle ortaya çıktığını düşünmüşlerdir. Hz. İsa tarafından olmayanın, "Şeytanın" tarafından olduğunu iddia etmişlerdir.

Doğrudur, çünkü IV. yüzyılda din adamları arasında şiddetli teolojik tartışmalar başlamıştır. Piskopos Ariy, Hz. İsa'nın Tanrı olmadığını, kendisinin de Tanrı tarafından yaratıldığını ispatlamaya çalışıyordu. "Bir oğul kendisinin babası olamaz" diyordu Ariy. İmparator Konstantin, onun argümanlarını dikkate almadan, 325 tarihinde Dünya Konseyi'ni toplayarak, Hz. İsa'yı Tanrı olarak kabul etmiştir. (İşte, Hristiyanlığın ve Avrupa'nın dinî tarihi, resmî olarak bu tarihte başlamıştır!)

Ruhanî arayışlarda benzer yaklaşım adil olabilir mi? Bilemiyorum. Bu soruyu din adamları cevaplandırmalıdır. Hristiyan olmayan Konstantin'in ağızından bu en önemli dogma nasıl ortaya çıkmıştı? Bu, putperest Konstantin'in kendi kararı mıydı?

430 tarihinde teslise dair yeni tartışmalar başlamıştı. İktidar, gene kendi çıkarları doğrultusunda bu sorunu çözmüştür. Gerçi, tartışmaları bastıramadı. Bu konudaki tartışmalar bugüne kadar devam etmiş ve hala devam etmektedir. 1500 yıl içerisinde hala şekillenememiş fikirler, dinin en önemli dogması olarak sayılabilir mi? Bu sorunun cevabını gene din adamları vermelidir.

Hristiyanlar arasında sürüp gelmekte olan bu teoloji tartışmalarının Kıpçaklar ve Büyük Bozkır ile ne ilgisi var diye düşünülebilir? Oysa çok yakın bir ilgisi mevcuttur. Bütün bu tartışmaların sebebi buna dayanmaktadır.

Atilla'nın askerlerinin tek özelliği ve farklı tarafı, sadece sahip olduğu silahları ve savaş taktikleri değildi; en önemli desteği ruhunun gücünden alıyordu! Onlar Gök Tanrı'ya inanıyorlardı. Akademisyen Okladnikov'un Altay'da izlerini bulduğu bu dinin adı TENGRİCİLİK'tir.

Bu, hangi dindi? Kilise tarihinde, bu din hakkında neden tek bir kelime bile yoktur? Neden tarihçiler ve din adamları bu konudaki bilgisizliklerini aleni olarak ortaya koyuyorlar? Hadiselerde mantığa yer bırakmıyorlar. Kadim Altay'da bulunmuş kayalar üzerindeki muhteşem resimlerde din adamları, bazı dini törenler ve Kiliselerdeki dini eşyalar tasvir edilmiştir. Bunların hepsi Hz. İsa'dan önce de mevcuttu.

Ortada olan keşiflerden başlarını çeviriyor, ona rağmen kendilerine bilim insanı ve araştırmacı diyorlar. Halbuki Avrupa medeniyetinin kökleri, bu buluşlardan çıkmaktadır. Diğer bir yönü de var. Bu yönü, gerçek olguları öne çıkaramasa bile ananevi Hristiyanlığın, Roma katakomplarından yetişmediği fikrini ispatlamaktadır. Oradan dünyaya, sadece "Yahudiliğin" tarikatları yayılmıştır...

Roma İmparatorluğu'nda IV. yüzyıla kadar (Türklerin gelişine kadar) neden bir Papalık kurumunun hiç olmadığı ve neden IV. yüzyılda aceleyle ona bir tarih uydurulduğu anlaşılmaktadır!

Avrupa dininin başladığı gelenekler ne zaman ve nerede şekillenmiştir?

Güney Kafkasya'da, daha doğrusu Ermenistan'da, IV. yüzyılın ta başında... 301 tarihinde. Orada, Gök Tanrı'nın yoluna, Türk dilinde ilk dinî törenler yapılıyordu. Bu törenler Yahudi geleneklerinden farklıydı. Kafkasya tarihinin bu devrine çok dikkat etmeliyiz. Bu devir, Moisey Herenski'nin "Ermeni Tarihi" adlı kitabında ayrıntılı bir biçimde açıklanmıştır. Bu kitapta, II. yüzyılın sonundan itibaren, Ermenilerle hâlâ Avrupa'ya gelmemiş olan, ama Hazar Denizi civarındaki bozkırlara yerleşmiş olan Kıpçaklar arasında yakın münasebetler olduğu belirtilmiştir.

Bu açıklamalar diğer eski tarihçilerin eserlerinde de yer almaktadır. Faustos Buzand, IV. yüzyılın başlarında, Hazar civarında yaşayan nüfusun Hristiyanlaşmasıyla ilgili gelişen hadiselerde Kıpçakların yer aldığını belirtmiştir.

Bu misyonun temelini, ilk olarak Ermeni piskoposu Maarifçi Grigoris atmıştır. O, dünyanın ilk gerçek Hristiyan'ıdır. Hristiyanlığı o "başlatmıştı". Grigoris, Gök Tanrı tasavvurunu kendi inancına mal etmiştir. Ve onun hafif bir el temasıyla Hristiyanlık, bir Yahudi tarikatı olmaktan çıkıp, Avrupa'nın dini olmuştur.

Maarifçi Grigoris, gökyüzünde haçı ilk gören kişiydi; bu mucizeye bakarak, Apokalipsis'te (Hristiyanlığın eski belgesi) ifade edilen, insanlığı Roma barbarlığından koruyacak atlıların gelişine dair sözlerin gerçekleştiğini anladı.

"İşte bu, Mesih!" diye, karar verdi Grigoris. İşte bu atlılar, Gök Tanrı'nın elçileri: Her şey tutuyordu.

Ermeniler hemen bu dinî ve ruhanî birliğin fayda sağlayacağını anlamışlardı, çünkü bu birlik onları güçlü bir komşuyla müttefik yapmaktadır. Başlarında Ermeni Piskoposu Kardost olmak üzere, yedi papazdan oluşan bir heyet, daha sonra tekrar Kıpçakları ziyarete gitmişti. 14 yıl süren bu ziyaretleri anlatan, "Hun" dilinde yazılmış metinler, iki halkın ruhanî arayışlarını göstermektedir. Sonra Piskopos Kardost'un yerini Piskopos Makar almıştır. İki halkın karşılıklı iletişimi her zaman faydalıdır. Ermeniler de böylece Kıpçaklar için Avrupa dünyası ile ilgili bilgi kaynağı olmuştur.

Türk dininin çok eski ve asırlara dayanan bir düzeni vardı. Kıpçak Tanrısı'nın adı: Tengri. Dinin adı ise: Tengricilik, yani dünya yaratıcısı olan Gök Tanrı'ya inanç. Bu ayrı bir felsefeydi.

Demek ki, Kafkasya'da bu odakla birlikte, bu ruhanî birlik sayesinde Türkler, Ermenistan'ın tarafında, İran'a karşı savaşa katılmıştı. Bu olayı Agafanel anlatmıştı. Ermeniler, asırlar boyunca yaşadıkları esaret hayatından kurtulmuştu. Özgür bir halk olmuştu. Yeni din ve yeni bir müttefik onlara bu özgürlüğü sağlamıştı.

Sonra Türkler Roma İmparatorluğuyla olan münasebetlerini sorgulayarak, daha önce de ifade ettiğimiz gibi onların ordusunu yerle bir etmişlerdi. Ama o yıllarda en önemli husus bu değildi. Diocletian'ın başlattığı, Hristiyanlara karşı yürütülen saldırılara, İmparator Galerius'un Talimatı ile 303 tarihinde son verilmişti. Bu, Avrupa'da yeni dinin resmi kabulüne atılan bir adımdı!

Böylece 311 tarihinde "Hristiyanlar yeniden Hristiyan olacaklar" diye emretti Roma.

Tengricilik dini nasıl bir inanç? Bu konuda Kilise neden ısrarla susuyor? Ünlü Fransız din araştırmacısı Jan Pole Ru'ya göre: Millattan çok önceleri Altay'da ve Güney Sibiry'a'da yaşamış Türklerde, "İnsan-Gök", "İnsan-Güneş" ongunu Tanrı sayılmıştır. Çin tarihçileri de Türklerde "Tengri" kültünün ortaya çıkmasının, en geç Milâttan Önce V.-III. yüzyıllara ait olduğunu belirtmiştir.

A.P. Okladnikov tarafından bulunan kaya resimlerinde çizilen dini konular, Çin tarihçilerinin iddialarını doğrulamaktadır. Tanrı Türklere gelmiştir. Onları seçmiştir. Elbette, Tanrı kavramı sadece Türk halklarına "ait" bir ruhanî değer değildir. Tanrı tektir, dünya da tektir. Demek, Tanrı, bütün halkların zenginliğidir. Türkler sadece O'nu idrak etmesinde öncü oldular.

Apokalipsis'de geçen, Gök Tanrı'nın dünyayı paganlıktan ve kötülükten kurtarmak için gönderdiği atlı elçilerle ilgili ifade, belki de, buradan kaynaklanmaktadır.

Tengri mefhumu Doğu'nun en eski esâtirîdir. O, Gök'ün Ruhu. Gök demek Tanrı ve onun mekânı. Kumuklar "Tengri" veya "Tengeri" derler. Buryatlar "Tengeri"; Moğollar "Tenger" ve Çuvaşlar "Tura" derler. Telâffuzları farklı olabilir, ama bütün halklarda bu kelimeni anlamı aynıdır: Ruh, kutsal başlangıç.

Türkler çocukluklarından beri biliyordu: Tanrı insanın, halkın ve devletin kaderinin sahibidir. O, dünyanın Yaratıcısıdır. O, Yüksek Han'dır! "Han" unvanı O'nun kâinattaki başrolünü işaret etmektedir.

Türkler ile diğer komşu halklarının inanç arasındaki farklı taraf: Tanrı'nın tek olduğu inancıdır.

Diğer halklardan farklı olarak, Türklerde, Tanrı birdir ve tekdir. İnanç sisteme has bir özelliği de var: Gökyüzü dokuz katmana ayrılmıştı. Bunun, sadece kendilerinin anladığı, derin bir anlamı var. Sadece dünyevî işlerine yansıyan bu ayrımın temelinde, gökyüzünün her katmanının ikiye ayrılması; iyiliği temsil eden aydınlık ve karanlığı ifade eden kötülük.

Bunun anlamı; Tanrı aynı zamanda iyi ve sert, koruyucu ve cezalandıran olabilir demektir. Tanrı her şeyi görüyor. Ama sonra, insanın kaderi kendisine bağlı; kendi düşüncelerine, hareketlerine ve yaptıklarına bağlıdır. İnsan nasıl ise, Tanrı ona öyle davranır. Bu inançta, insanı incitmeyen, aksine insanı yücelten ve hayata hazırlayan Tengricilik dininin hikmet dolu derinliği gösterilmektedir.

Gökyüzü katmanlarının sayısı dokuz. Bu rakam "Tengri rakamı" olarak adlandırılmıştır. Bu sayıda (üç kere üç) ve üç yüzünde tek olan Üçlemenin kutsal dini tasviri ifade edilmektedir. Ruh alanı üç adet üçleme ile gösterilmiştir. Her şeyi gören, koruyan ve cezalandıran Tanrı tek tasvirdedir. Ruhun alanını öyle tasvir ediyorlardı. O, tektir, ama O, kendisini aynı zamanda farklı şekillerde yansıtır. Üçleme buradan kaynaklanmaktadır. Yani Tanrı'nın üç hali, O'nun üç bakışı.

Avrupalı Hristiyanlar, Doğuya has dünya görüşünü idrak edemedi. Türk Üçlemesini basitleştirmişlerdi. Tengricilik dininin esası sayılan Üçlemenin üçlüğünü basitleştirerek üçe kadar azaltmıştı. Moğollar ise, aksine kendi düşünce sistemlerinde gökyüzü katmanlarının sayısını arttırarak 99'a kadar çıkarmışlardır. Onların dünya görüşünde sanki 99 Tanrı yer almaktadır (yılın mevsimlerine göre Gök Tanrısı değişik isimlerle adlandırılmış, çünkü Gök de hayatın kendisi gibi değişkendir).

Atalarımız bu dünyada her şeyin sadece Tanrı'nın isteğine bağlı olduğunu biliyorlardı. Tanrı dilerse, insan dağı bile yerinden oynatabilirdi. Duygu ve arzuların da Yaratıcı'dan geldiğine inanıyorlardı. "Her şey Tanrı'dan" düşüncesiyle yaşıyorlardı Türkler. Bu düşünce onların ahlâkının merkezi oluşturmuştu.

"Ata çin aş İcesi...", yani "ruhanî gıdanın atası..." Ulu Tengri adına yapılan kadim Türk duaları bu sözlerle başlardı. Kadim Türk için kutsal sayılan bu satırlar "Otçe naş, ije esi..." Rus duasını hatırlatmıyor mu? Çok ilginç bir soru, değil mi? Bu soru sadece Türkologları değil, din adamlarını da ilgilendirebilir. Ne de olsa Rusya'da Kilise, XVII. yüzyıla kadar dini ibadetlerini Türk dilinde yapıyordu. Şimdi ise Kilise Slav dilinde, yani Protobulgarca olduğu üzerinde durulmaktadır.

Alman âlimi G. Doerfer'in bu konu ile ilgili araştırmaları çok ilginçtir. G. Doerfer, eski çağlardan beri Tengri kavramı hakkında bilinen bütün bilgileri toplamış ve "Tengri" kelimesinin eski Şaman manasından en yüksek seviyesine kadar nasıl geliştiğini araştırmıştır.

Araştırmacının fikrine göre, söz konusu din, beşeriyetin ilk monoteist dinlerinden biri, hatta ilki olabilir. Doerfer'in gözlemlediği şey, putperestlikten uzaklaşan dinin nasıl ortaya çıktığıdır. Din olarak adlandırılan bu yeni felsefi modelin esasını madde değil, ruhun üstünlüğü meydana getirmiştir. A.P. Okladnikov'un keşifleri de bu tarihçinin gözlemlerini onaylıyor niteliktedir.

Gök Tanrı inancı daha Avrupa'ya gelmeden, sekiz-dokuz asır boyunca, bünyesinde Doğu'nun en iyi ruhanî değerlerini barındırarak geleneklerini geliştiriyordu. Kendisi de Doğu'yu da zenginleştiriyordu. Şunu hatırlatmak yerinde olur: Avrupa, o dönem Tibet'te, Hindistan'da, Hindic'in'de ve Kıpçakların diğer komşularında oluşmuş ruhanî değerlerin hiçbirisine sahip değildi.

Elbette, halka ruh gücü veren bu gizemli ve bilinmeyen dini öğreten kişi, sadece Ermeni Piskoposu Grigoris değildi. Doğu'da bu din ile ilgili olarak Batı'dan çok daha önce konuşulmaya başlanmıştı. Türk Erke Han (tarihte farklı isimlerle de anılmakta: Kanişka, Kanerka, Kanış), daha I. yüzyılda, Doğu'yu Gök Tanrı ile tanıştırmıştı. Ünlü IV. Buda Konsili, o zaman toplanmış ve cemaatin bir kısmı Tengri'yi kabul etmişti. Budizm'in kuzey kolu, böylece oluşmuştur.

Güney Kafkasya halkının Tanrılarla ilgili kendi görüşleri olsa da, Tengri ile ilgili söylentiler buraya da ulaşmıştı. Gök Tanrı'yı burada çok çabuk kabul ettiler. Maarifçi Grigoris'in sözleri onları çok etkilemişti. Daha doğrusu, onlar buna hazırды. Böylece Derbent'de bir Patriklik makamı oluşmuş ve "yeni" Hristiyanlığın uluslar arası merkezi kurulmuştur. Eğitim almak için Piskoposlar buraya geliyor, hükümdarlar ve ünlü insanlar Hristiyanlığı kabul etmek için burayı ziyaret ediyorlardı. Bu gerçeklere dair pek çok delil mevcuttur. Onlar, zaten

ortada, ancak kimse onlara bakmıyordu... Derbent'te arkeologlar her zaman başka şeyler arıyordu.

Halbuki ilk Hristiyan tapınağı ve vaftiz için yapılmış Batı'daki ilk baptisteri (vaftiz havuzu) orada duruyor. Kutsanmış suya batırma ibadeti aslında ta Altay'da yer almış bir Türk geleneğidir. Derbent gerçek manasıyla, Kafkasya'nın "Troyası" olabilir. Arkeologlar için çok zengin bir hazine değerindedir.

IV. yüzyılda iki dinin kurduğu odak meydana. Meselâ, 381 tarihinde Konstantiniye'de toplanan 1.Dünya Konsili'ne Kıpçakların temsilcisi de katılmıştır. Bu bilgi Konsil'in kayıtlarında mevcuttur. Bu, hiçbir şüpheye yer bırakmıyor.

Bizans'ın Roma'dan ayrılarak ortaya çıkması ve yükselmesi bu odağın varlığını ispatlamıyor mu? Bizans, güçlü Türk müttefiki olmadan Roma'nın egemenliği altında bir sömürgesi olarak kalabilirdi, çünkü Yunanların kendi ordusu yoktu. Onlar, güçlü bir halkın müttefiki olmak ve bir orduya sahip olabilmek için yeni inancı kabul etti. Bu o kadar açıktır ki. Bizanslıların Kıpçaklara haraç ödemesi meselesi ise, o zamanlar güçlülerle zayıflar arasındaki ilişkilerde hâkim olan bir kaidenin sonucuydu. Zayıf olan emniyet ve korunmasının bedeli olarak, güçlü olana haraç ödemiştir. Yunanlılar, büyük bir başarıya ulaşmış olan Ermenileri taklit ediyordu. Buradan bakarsak, Bizans, yükselişini Kıpçaklara borçlu değil midir? Gerçek hayatta mucizeler olamaz.

Kıpçakların ve onların ruhbanlarının, Tanrı Han'ın oğullarının varlığından haberdar olduğu konusunda şüphe edemeyiz. Onlardan biri, Geser. Türk halkının Peygamberi. Gök'ten gönderilmiş bir kahramandı; dünyayı kötülüklerden koruyordu. O seçilmiş bir insandı. Ona atfedilmiş binlerce efsane ve rivayet var. Geser ile ilgili araştırmalar (*Geseriada*) büyük bir kütüphane haline gelmiştir. Bu bilinir, ama Avrupa'da değil.

İşin şaşırtıcı tarafı, Hz. İsa'nın bazı faaliyetleri sanki Geser'in veya Buda'nın yaptıklarının bire bir kopyası gibi. Bazen bu benzerlikler âdetâ metin haline getirilmiştir. Bu bir tesadüf mü? Büyük ihtimalle hayır. Tesadüf olamaz. Hatta mantıklı bir açıklaması da olabilir. Hz. İsa'nın "biografisi" (İncil) gibi, Roma Papaları'nın listesi de IV. yüzyılda yazılmıştır. Yunanlar yüzlerce nüsha İncil hazırlamıştı. 381 tarihinde toplanmış olan Konsil bunlardan dört tanesini seçmiş ve kabul etmiştir.

Bu durum bizi düşünmeye sevk ediyor. Türk ruhbanına, bu şekilde yaranmak istemiş olabilirler mi?

Bu ulu insanların biyografisindeki benzerlik, birilerinin zihninde, muhakkak soru işaretlerini bırakmıştı. Doğum tarihleri de bütün ayrıntılarına kadar aynıdır. Sadece bir farklılık vardı: Geser, Hz. İsa'dan yaklaşık bin yıl önce, Buda ise beş yüz yıl önce yaşamış ve faaliyetlerini sürdürmüştür.

Pohpohlama sinsidir. Çok yüzlüdür. Aynı zamanda hoş görülür. Bu eskiden beri bilinmektedir.

Avrupa'nın 325 tarihinde zorunlu olarak "Hristiyan" olduğunu, Türk kültürünü kabul ettiğini daha fazla tartışmaya ve ispatlamaya çabalamanın bir anlamı yoktur. İmparator Konstantin, maskelerin düşünülmeden değiştirildiği bir karnavalda olmadığını biliyordu. Roma imparatoru, hayat ile memnat arasında seçim yaparken Filistin varyantını değil; sonuçları belli, Gök Tanrı'nın tarafını, Türk varyantını seçmişti. Bu özgür bir seçim değildi. Bu, Kiliseyi iktidar enstitüsü haline getiren bir siyasetti.

Papa I. Leo, Roma'yı kurtarmak için, 452 tarihinde Atilla'nın önünde bilinçli olarak diz çökmüştür. Kıpçak hükümdarını Papa'nın yalvarışı değil; Papa'nın elindeki, ilk defa tuttuğu haç durdurmuştur. O eşit kenarlı Türk Haçıydı! Roma'yı kurtaran haç. Demek, Atilla da yeni siyasetin kurallarını kabul etmişti. Ve şehre dokunmadan çekilmişti.

Atilla ile anlaşma yapan imparator değil, Kiliseydi. Tarihte böyle bir şey daha önce hiç görülmemişti.

Dünya artık, "Tanrı kimin ise hâkimiyet onun" kuralına göre yaşamaya başlamıştı.

Batının siyaset sahnesine çıkan Kilise'nin bir entrika ve komplo yumağı olduğunu hatırlamak istemeyenlere bunları hatırlatmak, elbette hiç hoş karşılanmayacaktır. Bunların ruhanî yönü o zamanlarda pek yoktu.

Ama imparator Konstantin, siyasette Ermenilerden daha da ileri gitti ve bu adımıyla İmparatorluğunu batının en güçlü devleti haline getirdi. O, Türklerin ruhanî hazinesini benimsedi. Kendilerine ait olduğunu ilan etti.

Yunan Hristiyanları, Hz. İsa'yı Tanrı ile birleştirerek, kendilerini Türkler ve Tengriciler ile eşleştirmiş oldular ve böylece onların geleneklerini ve törelerini kullanmaya başladılar. Hiçbir şeye şaşımamak ve Konstantin'e de kızmamak gerekir, çünkü onun akıl hocaları Türklerin kendileri idi. Onlar yol gösterdi. Roma Papası'na da gösterdikleri gibi. Onlardan bazıları tarihe "Kilise Doktorları" diye geçmiştir. Bugünlerde Basilius Caesariensus, Nenizili Gregorios, Eusebius Hieronymus, Ambrossius ve Piskopos Augustinus'un isimleri okuyucuya pek bir şey ifade etmez.*

Bu insanlar hakkında efsaneler yaratılıyordu. Efsanelere göre, onlar, IV. yüzyılın Putperest Avrupa'sına Gök Tanrı inancını öğretiyorlardı. Bilgilerini Bi-

* Konu ile ilgili Türkçe kaynak: Mehmet Ali Ağaoğulları, Levent Köker "İmparatorluktan Tanrı Devletine", Ankara İmge kitabevi, 1991.ÇN.

zans'tan veya Roma'dan değil, Doğu'dan almışlardır. Avrupa'da bunlardan başka din uzmanı yoktu. Sadece Türkler.

Kıpçaklar, önce Avrupalı isimler alıyor, Avrupalı oluyor ve Avrupalı olduktan sonra da halkları aydınlatıyorlardı. Öyle olmuştu.

Atilla'nın ölümünden, ordusunun zayıflamasından ve dağılmaya yüz tutmasından sonra Kilise kendi çıkarı için, kurtarıcı haçı atlıların getirdiğini unutmayı uygun gördü. Belirsizlik buradan gelmektedir. Bundan dolayı da herkes tarafından bilinen o meşhur, geniş Roma mağaralarından filizlenen Tanrı fidanı hikâyesini uydurmuşlardır.

Hatırlanmak istenmeyen her şey böylece kendi kendine unutulmaya terk edilmiştir.

Milattan Önce II. yüzyılda, Altay'daki Türklerin Çin'i darmadağın ettiği zaman, bayraklarında bulunan Türk simgelerinden birinin çift başlı kartal olduğu da unutulmuştur.

İki başlı kartalı taşıyan muhteşem bayrak Türk topluluğunda Kağan ve İşa'nın hâkimiyeti birlikte sağladığını ifade ediyor ve böyle bir devlet teşkilatının varlığını yansıtıyordu. Birincisi, yani kağan sınırsız hâkimiyet sahibi olmasına rağmen, devletin hazinesine dokunamazdı. Çünkü kağanlığın mülkü ve mali işlerinin tamamını devlet idaresinde herhangi bir hâkimiyet hakkı olmayan, İşa yürütüyordu. Kağan, idari ve siyasi faaliyetleri yürütmek üzere hanların arasından belli bir müddet için seçiliyordu. İşa ise kendi haklarını miras olarak kabul etmekte, yani hazinenin hükümdarı olmuştur.

Atilla'nın ölümünden sonra bu çift başlı kartal, önce Bizanslılar tarafından beğenilip alınmış ve Konstantiniye'nin arması olarak kullanılmıştır. Daha sonra çift başlı kartal, Rusya İmparatorluğu'nun bayrağında dalgalanmaya başlamıştı. I. Petro, Azak seferinden sonra bütün Büyük Bozkırı yağmalamış; kültür değerlerini benimsemiş ve almıştır.

Evet, erken ortaçağ diye adlandırılmış olan o uzak zamanlardan beri pek çok şey unutulmuştur.

"İlk" Hristiyanlar Roma'dan çok vahşice işkencelere tabi tutulmuş ve zalimce kovulmuştur. Filistin'de de Yahudileri canice dövmüş ve sürmüşlerdi... Sonra da Kıpçakların dini törelerini sessizce benimsediler ve bundan sonrası zaten belli... Kilise dünya siyasetinin merkezi olmuştur. Savaşlar başlatıyor, idam kararları veriyor, verilen kararları infaz ediyor veya merhamet gösterisi olarak bağışlıyordu. Kilise, kendisini ortaçağ Avrupa'sının tek sahibi olarak görüyordu; istediği hükümdarları tahta çıkarıyor, yoluna çıkanları tahttan alaşağı ediyor ve hükümrancılık haklarından mahrum bırakıyordu.

Ama geçmişin izler kaldı. Törelere! İkonalar, ikonostazlar, bir daha yapılması mümkün olmayan özelliklere sahip tapınaklar, kandiller, buhurlar, din adamların simli kumaştan yapılmış kıyafetleri, yere eğilerek yapılan dualar ve diğer Tengricilik unsurları, beni, Hristiyan Kilisesi'ne daha dikkatli bakmaya sevk etti. Bu hususiyetler, yeni Hristiyanlığın, Türk Tengricilik dini kanunlarını kabul ettiğinin en güvenilir kanıtlarıdır. Başka delillere gerek yok.

Asırlar geçti, ama töreler değişmiyor. Ortodoks veya Doğu Kilisesi'nde her şey daha iyi muhafaza edilmiş; Katolik veya Batı Kilisesi'nde ise daha fazla değişiklikler meydana gelmiştir. Fakat her şeye rağmen mazinin izleri kalıcı olarak varlığını devam ettirmiştir. Bu izlerden, genlerdeki kod gibi, insan tenindeki desenler gibi kurtulmak mümkün değildir.

"Havariler Kanunu", Dionysius Exiguus tarafından yazılmıştır. Aslında o, Tengricilerin kanunlarını Latin diline çevirmiştir. Bunun için Dionysius'a "İskit Abbati" denilmiştir. Bu, Hristiyanlık tarihinin çok önemli bir evresidir.

Roma her zaman töreleri değiştirmek istiyor, ama yapamıyordu. Asırlar boyunca bu sebeplerden dolayı Hristiyanlar arasında, Batı ve Doğu Kiliselerinin uzlaşmaz savaşı devam etmektedir. Her birisi, havariler kanununu kendisine göre yorumlayarak, doğruluğunu ve anlamını ispatlamaya çalışıyor, ama Hristiyanlık dininin bugünkü şeklinin başlangıcını ve kaynağını dile getirmeyi unutuyorlar.

Türklerde, Tengri kavramı dışında dünyada kadının başlangıcını temsil eden Umay tasviri de yer almaktadır. Umay bir Tanrıça değildir. O, çocukların, hasadın ve her yeni doğuşun koruyucusudur. Hristiyanların Meryem Ana'yı tasvir etmeye başladığı gibi Umay, hep elinde bir bebek ile birlikte resmedilmiştir. Tıpa tıp aynıdır. Meselâ, Katolik Kilisesi'nde yer alan en eski ikonalarından birinde Pizan Madonası tasvirini gördüğümde çok şaşırdım. Bu ikona Kazan'da bulunan Meryem Ana ikonasının aynıdır. Aynı ekol. Hangisinin daha üstün olduğunu tartışmak, söz konusu bile değil.

Tekrarlıyorum, Türklere pek çok şey Hindistan'dan, Çin'den ve Tibet'ten gelmişti. Onlara da Türklere pek çok şey geçmiştir. Bu, kadim halkların ve kültürlerin karşılıklı ilişkilerinin iyi bir göstergesidir. Bu gayet tabiidir. Türk kültürü, Avrupa için Doğu kültürlerinin bir alaşımıydı. Budizm ile Hristiyanlık dinleri arasındaki benzerliğin sebebi budur.

Horug denilen, aziz tasvirleri bulunan bayrakları ve haçlarla yapılan bir yürüyüşü yahut gösteriyi hatırlayabilirsek yeterlidir. *Horug* kelimesi Türk dilinde "korunma işareti", "himaye" anlamlarına gelmektedir. Dini bayraklar ve haçlarla yapılan yürüyüşün anlamı korunma ve himaye istemektir. Ama bu töreyi Kıpçaklar değil, Budistler keşfetmişlerdir.

Hristiyan tapınaklarının nerdeyse tüm simgelerinin Türk kökenli olduğunu anladığımda, açıkça çok şaşırdım! Buna inanmak çok zordur. İnkâr edebilmek daha da zordur. Bu konuda bir şey aramaya bile gerek yok, çünkü her şey ortadadır. Sadece kimse bunu düşünmek istememiştir. Unutmuşlardır.

Rusça "Tanrı" anlamına gelen "*Boh*" kelimesi Türk dilinde "ebediyet", "dünya", "huzur", "huzur bulmak" anlamlarına gelmektedir. "*İkona*" kelimesi de Türkçeye has belli bir zat ve hareket manası vermektedir. "*Aykone*" Türk dilinde "ruhunu aç", bire bir çevrisi "hakikati söyle" anlamına gelmektedir. "*Aykone/ikona*" kelimesi bütün Avrupa dillerinde aynı şekilde telâffuz edilmektedir. Onlarca kelimeler. Tekrar vurguluyorum, onlarca kelime ve kavram! Ben de küçük bir sözlük hazırladım ve "Avrupa, Türkler ve Büyük Bozkır" kitabımda örneklerini sundum. "Kilise Slav dilinin" açıklamalı bir yorumu niteliğinde. "Kilise Slav dilinde" her ikinci kelime Türk kökenlidir.

İlginç bir tarafı, Türk ikonalarını Budistler de kabul etmiştir. Bu ikonalarda derin bir anlam gördüler. İkonalar kaya resimleri geleneğini devam ettirmekte: Søjeleri ibadet "resimlerinden" alınmıştır. Muhafaza edilebilmiş ilk kadim ikonaların, taşlardan yapılmış olması tesadüf değildir. İkonografide taş yerine ahşabın kullanılması daha sonraki dönemlere ait bir gelişmedir. İkon yapımında yeni ve gelişmiş tarzlar kullanılmasına rağmen konular değişmemiştir. Konuların nereden geldiği ve nasıl ortaya çıktığı "kaybolan milletin" vatani Altay'da ve Güney Sibiry'a'nın kaya üzerine yapılmış resimlerinden çok iyi anlaşılmaktadır.

Türk ruhbanlarının adının klir (*klirik*) olması basit bir rastlantı değil; "*klir*" kelimesi "dua için toplananlar" anlamına gelmektedir. Buradan "Kilise korosu için yer" anlamına gelen "*kliros*" kelimesi ortaya çıkmakta. Bu kelime Yunan tarzına göre değiştirilmiştir.

Buna benzer örneklerle devam edilebilir: "*Kadila*", "*nimb*", "*potir*", "*kolokol*", "*hram*", "*psaltir*", "*atlar*", "*amin*" ve diğerleri. Din adamların kıyafetlerinin adlarını söylememe bile gerek yok: "*Klobuk*", "*kamilavka*", "*kükül*", "*orar*", "*parça*", "*epança*", "*klobuk*", "*kaftan*"...

Zikredilen kelimeler arasında Hristiyanlığın en önemli ve esas simgesi olan *krest* (haç) işaretinin ayrı bir yeri vardır. Bu işaret, Türklerde "haç" diye adlandırılmıştır. Ermeniler, Tengricilik dininin kanunlarını ve eşit kenarlı haçı kabul ederken adını da muhafaza etmişlerdir. (Karıştırmayın: "Haç" ve "adji"; Adji, kesişme noktasında halka veya oval işareti bulunan haç demektir).

Ermeni Kilisesi'nde haç işareti, Bizans veya Roma Kiliselerinden çok daha önce kullanılmıştır.

Bugünlerde "krest"(haç) kelimesi altında "hayatın zorlukları, ıstırabı, çilesi, kayıpları; ahlâk ve günah arasındaki savaş" algılanmaktadır. Bu ağır yükü, din ve ahlâk kanunlarını çiğnemedi bir Hristiyan cesaretle ve itaatle taşımak zordur.

Hazretli İsa'nın: "Kim kendi haçını götüremezse Bana ulaşamaz" ifadesi eğer söylenmişse doğrudur. Ama neden haç? Neden T şekilli çarmıh değil? Onu Gologota'ya götürmemiş miydi?

Bilindiği gibi, "ilk" Hristiyanlar haçı kabul etmemişlerdi ve onu "hayvan işareti" olarak nitelendirmişlerdi. İşte satırlar: "Haçlara gelince, biz onlara hürmet etmeyiz; bizim, Hristiyanların onlara ihtiyacımız yok". Bunu yazan III. yüzyılın önde gelen Hristiyan müellifi Feliks Minutsius.

Yorumlamaya ihtiyaç var mı? Aslında, buna benzer görüşler az değildir.

Haç, Gök Tanrı'nın işareti. Demek ki, bu bir Türk işaretidir. İşte bu sebepten dolayı kadim Türkler bu işareti bezek ve bedizlere taşıdılar, değerli taşlarla süslediler. Bu işaret her şeyi yenen inancın simgesidir. Hayat getiren haç! Dolayısıyla Altay'da ve Büyük Bozkır'da ona özel ilgi gösterirlerdi. Arkeologlar kurganlarda sık sık buluyorlardı, fakat bunlar hakkında yazmak ve konuşmak yasaktı.

Hristiyanlarda ise nasıldı? Onlarda haç, ölüm aracıdır. Ama onu altınla süslüyorlar. Gösterişle takdim ediyorlar. Bu bana göre ahlâksızca bir yaklaşım. Çünkü bu işaretin Hz. İsa ile hiçbir ilgisi yoktur.

Dualarını bitirdikten sonra her Hristiyan istavroz çıkararak "Amin" diyor. "Amin" kelimesinin anlamı nedir? Ansiklopedi'nin açıklamasına göre: Bu Yunanca bir kelimedir ve "doğru olsun", "gerçekten" manasına gelmektedir. Öyle mi?

"Amin" sözcüğü Yunanlılar ile ilgisi olmayan Müslümanlarda da var. Budistler de bu kelimeyi biliyorlar. Kadim Türkler de dualarını bu kelime ile tamamlıyordu. Dolayısıyla Yunanlılar hiçbir zaman dinde ilk olmamıştır. Onlar, XVII. yüzyıldan beri Rusya'da düşünüldüğünün aksine, din konusunda ilk olamamıştır. Halbuki Rusya'da, bir kaide olarak her şey bir Yunan kökene dayandırılmaktadır. Diğer yaklaşımı kabul etmezler.

Türk dilinde "âmin" kelimesi, "emniyeteyim" ve "korunma altındayım" anlamını taşımaktadır. Bu anlam daha tabii görünmektedir. Duaları okuyan insan kendisini meleklerin kanatlarının altında, emniyette ve koruma altında hissediyordu. Duaların anlamı da budur. Tanrı'dan korunmasını istemektir.

Yunan ifadesi ise "doğru olsun"; bu şaşırtıyor, dua doğru olmayabilir mi? "Gerçekten" kelimesinin anlamı ise daha abes görünüyor ve mantığa hiç uymu-

yor. Dua veya vaaz hakkında "gerçekten" demek, sanki Tanrı'ya talimat gibi... Ayıp sayılmakta...

"Âmin" diyerek, Hristiyanlar tekrar ve tekrar istavroz çıkarıyor, yani ses ve jest ile insan ruhunun Tanrı'ya ait olduğunu göstermektedirler. Her şey anlaşıyor gibi, ama...

Eski zamanlardan beri Hristiyan nesiller yetiştiren Kutsal "Zebur Kitabının" (*Psaltır*) kısa bir ifadesinde: "...Havarilerin ve kutsal oğul Azizlerinin kadim rivayetüne göre, bir Ortodoks Hristiyan mutlaka istavroz çıkarmalıdır. İlk: Alın, ikinci: Karın, üçüncü: Sağ taraf, son olarak da sol taraf ..."

Bu ifadelerden hemen sonra havariler hakkında eklenen kısım dikkat çekmektedir. Belli ki, havariler o zaman haç veya istavroz çıkarmayı bilmiyorlardı. Demek ki, öğretememişlerdi. Belki de aynı ellerin marifetiyle "kim kendi haçını almazsa, Bana ulaşamaz" ifadesi de sonradan eklenmişti. Zira bu ifadeler daha evvel, Tanrı Han'a ait sözler diye kabul edilmiştir.

Böylece Türk kitapları ve gelenekleri "yeniden yapılandırılıyordu". Bu konuda titizlik gösterilmiyordu. Sonuçlarını veya açığa çıkmasını düşünmeden kolayca değiştiriyorlardı.

Yukarıda ifade ettiğimiz haç örneği de bunu göstermektedir. Hiç düşünmeden yerine getirmeyi deneyin. Ne oluyor? Eşit kenarlı haç. Başka bir deyişle Türk işareti! Hristiyan haçını, Latin haçının üzerine koyduğunuz zaman, ikinci dokunma karnın altına gelir. "Karın" üzerine değil.

Yunan Ortodoks haçı ile uygulama yapamazsınız, çünkü o sekiz kenarlıdır.

Türkler, Tengri'nin hâkimiyetini O'nun işaretiyle vurguluyorlardı. Bu gayet doğaldır. Bazen boya veya dövme ile yapılmış küçük haç işaretini alnlarına çiziyorlardı. Budistler de öyle yapardı. Bu gelenek hakkında fazla açıklama yapmadan, N.M.Karainzin de arşiv kaynaklarına dayanarak bilgi vermektedir.

Alına eşit kenarlı haç işareti yapmak Hristiyanlıkta da kabul edilmiştir. Papaz vaftiz ettikten sonra, o kişinin alına kutsal suyla Tengri işaretini resmediyordu. Gene Tengricilik işaretidir. Başka işaret yoktu. Hristiyanlar, Kıpçaklarla tanışmadan önce gerçekten haç işaretini bilmiyorlardı. Bu tarihte kayıtlı bir olgudur. Haç tarihinin anlatıldığı Brokgauz ve Efron Ansiklopedisi'nde de aynı şey açıklanmaktadır. Herkes benim verdiğim bilgileri kontrol edebilir.

Haç, Batı dünyasında ilk defa Bizans'ta, o da ancak IV. yüzyılda Türkler buraya geldikten sonra ortaya çıkmıştır. Altay'daki Tengricilerde mevcut olan haçın aynısıdır. Hristiyanlar, o zaman kendilerini haçla kutsamaya başlamıştır. Latin haçının tarihi ise, ancak V-VI. yüzyıllarda başlamıştır. Bu haç önce T-şeklindeyken; sonra VII. yüzyıla doğru şimdiki şekli kabul edilmiş ve Hz. İsa'nın adı

ile bağlantı kurulmuştur. Avrupa dininin sembolü olan haçın kabul görmesi beş yüzyıl sürdü.

Eşkenarlı haçlar IV. yüzyıldan beri Bozkır kırlarında Zamana bırakılan çok sayıdaki mezar taşlarına oyulmuştur. Baykal'dan Tuna'ya kadar bu haçlara rastlanmaktadır.

Tengri işaretleri Ortodoks Papazların kıyafetlerinde de muhafaza edilmiştir. Bunlar Hristiyanlık dininin kadim köklerinin sağır şahitleridir. "İtiraz edin, benimle tartışın" diyorum muhaliflerime.

Kıyafet ve Kilise eşyaları, dinin muhafazakâr unsurlarıdır. Onlar genel olarak hiç değişmiyordu. Başında nasılsa, sonuna kadar da öyle kalmıştır. Bu "değişmez modanın" kaynakları gene kadim Altay'da, oradaki kaya resimlerinde muhafaza edilmiştir. Türk Avrupası'nın vatanındadır. Bilindiği gibi, hiçbir şey izi bırakmadan kaybolmaz ve hiç bir şey yoktan yaratılmaz!

Bir önemli ayrıntı daha: Tapınaklar da hafızanın kaynağıdır. Türk dilinde "kilisa" anlamına gelmektedir? Bu kelime ne anlama gelir? Bunun de bir hikâyesi var.

"Kilise" adı, Güney Tibet'in en yüksek yaylasında bulunan kutsal Kaylas dağından kaynaklanmaktadır. Doğu halkların çoğu için Manas Gölü'nün kuzeyinde bulunan kutsal Kaylas Dağı, Tanrıların mekânı sayılmaktadır. Hint rivayetlerine göre, Kaylas dağında Şiva'nın cenneti ve zenginlik Tanrısı olan Kubera'nın mekânı bulunmaktadır. Efsaneye göre bu dağ, saf gümüşten yaratılmıştır. Rivayetler daha başka "ayrıntılı" malumatlarla doludur. Eski zamanlarda meğer dağların kanatları olurmuş; ancak, onların uçuşunun zarar vermesinden dolayı İndra, bu kanatları kesip, onları, bugün bulundukları yere saptamıştır. İndra, diğer halkların efsanelerinde Tengri diye bilinmektedir! Bu önemli ayrıntıya dikkat etmeliyiz.

Kaylas Dağı, insanlara tapınak fikrini hediye etmiştir. Şekil bakımından Kaylas Dağı'na benzeyen tapınaklar, sanki kutsal dağın "şubeleri" gibi görünmektedir. Onun için şimdiki tapınaklar da kutsal Kaylas Dağı'na benzetilmektedir.

Tabii ki, ilk tapınakların mimarisi, sadece kutsal dağın çizgilerine benzeme çabalarını yansıtmıştır. Daha sonra bu çabalar başarılı olmuş; Hindistan'da Asya'nın muhteşem tapınaklarından biri inşa edilmiştir. Bu tapınak, kayalar oyu-larak yapılmış ve ona Kaylasa adı verilmiştir. Büyük ihtimalle bu adlandırma, bir ideal ve mükemmeliyetin ifadesi olarak muhafaza edilmiştir.

Muhteşem ölçüler ve çizgilere sahip olan tapınak, ince mimarisi ve diğer tezeyinat işleriyle de dikkat çekiyor. Kilisenin içi tamamen Tanrıların tasvirleri, insan ve hayvan resimleri; bezekler ve girişik bezemeler ile kaplanmıştır. Kut-

sal Kaylas Dağı sadece Şiva'nın cenneti değil, aynı zamanda zenginlik Tanrısı Kubera'nın da bulunduğu mekân olması sebebiyle, maddi ve manevi yönden bolluk ifade etmesiyle de tanınmıştır.

Bundan dolayı Tengricilik dini ve sonra Hristiyanlık tapınaklarında çok miktarda altın ve gümüş bulunmaktadır. Haçları, kubbeleri, çadırları, Kilise mihrapları, ikonostazları, Tanrıların heykellerini ve sütunları altın varakla kaplayıp; tezyin sanatının en güzel örnekleri ile bezediler. Büyük Bozkır tapınaklarının mimarisi Avrupa'da onların inşasının başlangıcı olmuştur. Hâlbuki eskiden çok farklı idi. Tapınak mimarisinde kubbe üslubu ortak tarz olarak oluşturulmuş ve kalıcı olarak muhafaza edilmiştir. Paris olsun, Roma olsun, Kiev veya Elets... Her yerde.

Kutsal dağın bir "şubesi" olarak, atalarımızın tapınağa çok özel bir ilgisi vardı. Hürmet ederlerdi. Roma rahibi Gilyom de Rubruk, 1253 tarihinde, Deşt-i Kıpçak'ta bulunduğu zaman bununla ilgili gördüklerini yazmıştı. Onun kitabında tapınaklarla ilgili bilgi ve duaların açıklaması mevcut. Aynı kitapta, Kıpçakların hayatından ilginç gözlemler, bir Avrupalının gördükleri ve anlayamadıkları yer alıyor.

Kadim zamanlarda Türklerin neden yollara düştüklerini, elbette herkes anlayamayabilir. Herkes, neden kutsal Kaylas Dağı'nı görmeyi hayal ediyordu? Bu dağın yanında bulunan insanın, hayatı boyunca mutlu olacağına inanılırdı. Miltattan önce insanlar mukaddes yerleri ziyaret ederlerdi.

İnsanlar Tibet'e Kaylas Dağı'na akın ediyordu. Fakat dağa yaklaşmayı veya özellikle çıkmayı kimse göze alamazdı. Zira Tanrıların kızmasından korkarlardı. İnsanlar zamanlarının çoğunu kutsal Manas Gölü'nün yakasında geçiriyor; uzaktan Kaylas Dağı'na bakıyorlardı ve ona tapıyorlardı. Dualar okuyorlardı, felsefi sohbetler yapıyorlardı ve ibadet için kuytu yerde bulunmayı tercih ediyorlardı. Böylece, kendiliğinden keşşilik ve uzlet iddiaları ortaya çıkıyordu. Kimse zorlamadan bu fikir, insanların aklına doğru kendi yolunu buluyordu. Halkın karakteri öyle idi.

Manastır kelimesi de Türk kökenlidir. Manastır fikrini de Avrupa'ya Türkler getirmişti. Onlar, beşeriyetin manevi zenginliği için, kültürün yayılmasında çok büyük rol oynamıştır. "Babanın yanında" anlamına gelen "*Abbat*" kelimesi de bunlarla birlikte benimsenmiştir.

Roma İmparatorluğu'nda abbatlık yoktu.

"Günahlarımı af eyle" duası "*Manastar hırza*" diye başlıyordu. Piskopos Amvrosius, bu sözleri telaffuz eden ilk Hristiyanlardan biri. Kendisi Kıpçaklardandı. Milano'da hizmet eden ve 380 tarihinde orada bir manastırın temelini

atan kişiydi. İlginç olan tarafı, Atilla tüm şehri yerle bir etmişti, ama manastıra dokunmamıştı.

IV. yüzyılda manastırların ve rahipliğin nasıl ortaya çıktığını ve ancak V. yüzyılda Hristiyan Kilisesi'ne dâhil olduğunu, "Avrupa, Türkler ve Büyük Bozkır" adlı kitabımda anlattım. Sadece Avrupalı rahiplerin Kıpçak kıyafetini tercih ettiğini belirtmek istiyorum.

Rahipler, gözlerden uzak yerlerde yaşamayı tercih etmişlerdir. Çünkü onlar için sessizlik ve huzur çok önemlidir. Rahiplerin kıyafetleri, uzun siyah elbise ve kalpaklar. Nereden gelmiştir? Daha bir mühim ayrıntı: Böyle uzun ve dini elbiselere Kıpçaklarda kaftan deniliyordu. Törenlerde kaftanların kullanıldığı kaya resimlerinde görülmektedir. Rahipler dâhil, bütün Kıpçaklar omuzlarında, yünlü veya çuhadan yapılmış sivri uçlu kukuleta tarzı başlıklar kullanmışlardır. Din adamları başlık giymeden dışarıya çıkmıyorlardı, çünkü onlar faaliyetlerini her mevsimde açık havada sürdürmekteydi.

Rahiplerin kıyafetinin bir parçası olan kaftan ile başlık Türk kültüründen alınmıştır. Budistlerde, kaftan ve başlık yoktu. Budistler, kukuleta kullanmaktadırlar. Türkler ise, kalpağı... Güney Sibirya'da sert hava şartlarına karşı, daha uygun ve kullanışlı olduğu için başlık yerine kalpak kullanmışlardır. Daha sonraları, bilinen dünyanın her yerine seyahat eden Tengricilik dininin muakkip-leri, kaftan ve başlığı birleştirmiştir. Böylece şimdi bilinen rahip kıyafeti ortaya çıkmıştır.

Hristiyanların bu elbiseyi şekil olarak da beğenip kullanması, kimseyi kuşkulandırmıyor.

Erken ortaçağda, Batı ile Doğu arasında gelişen münasebetler nerdeyse gelenek haline gelmiştir. Mukaddes yerleri ziyaret etmek, kendisine hürmeti olan her insanın vazifesi sayılmıştır. Mukaddes yerleri ziyaret etme geleneği çok yaygınlaşmıştır. Ruhanî merkezler ilk önce tapınaklarıyla cezbediyordu.

Altay'da Tengricilik dininin ilk tapınakları, büyük bir ihtimalle, Milattan Önce II. yüzyılda inşa edilmiştir. Ama kim bilir? Orada dağlara tapıyorlardı ve tapınak inşa etmeye ihtiyaçları yoktu. Fakat bu ihtimali gene de göz önünde bulundurmak gerekir. Gerçi, Altay'daki kadim tapınaklarla ilgili bir bilgiye henüz rastlamadım. Ama bu bir şey ifade etmiyor.

Türklerde tapınak mimarisi geleneğinin nasıl doğduğunu tam olarak bilemiyorum, ama vardı. Hem de çok özel bir tarzda. Kıpçaklar, Tengricilik tapınaklarını eşit kenarlı haç şeklinde olan bir tabanın üzerinde inşa etmişti. Yapının sabit ve sağlam olması için kullanılan bu mimari projenin bir başka manası da vardı: Haç, dünyanın dört bir tarafından uzayıp gelen yolun bir araya geldiği

kavşağı simgelemektedir. Böylece, inşa edilmiş olan bu tapınak, ebedi oluşun simgesi haline gelmiştir. Hayat bir yol; Dünyanın dört tarafından ebediyete açık bir yol...

Tengricilik'te tapınaklar önceleri çok gösterişli değildi. Kıpçakların yaptığı tapınaklar, üstünde haç işareti bulunan ve genel olarak yüksek çatılı ahşap yapılar şeklindeydi.

Sonradan, Büyük Kavimler Göçü'nden itibaren, Kıpçaklar yeni bozkırları öğrenmeye başladıktan sonra, altın kaplamalarla süslenmiş alçak tapınakları beğenmedi, çünkü bu tapınaklar Kaylas Dağı'nı hatırlatmıyordu. Uçsuz bucaksız bu geniş kırlarda, bodur tapınaklar hiç göze çarpmıyordu. Halbuki bu şartlarda, daha çok dikkat çekmesi gerekirdi. Gözlerin hemen görmesi için başka bir gelişmiş mimari gerekiyordu.

Bu sebeplerden dolayı yeni tapınaklar yüksek inşa edilmiştir. Gökyüzüne doğru yükselen tapınaklar yeni şekliyle, cenneti dünyaya getiren kutsal dağın hatlarını taşıyordu. "Kolla çağırıyorum" veya "Gök'e dua et" manasına gelmekte olan "Kolokol" sözü aynı zamanda çan kulesinin adıdır. Tanrı'ya dua etmeleri için, yeni insanlara çağrıda bulunmaktadır.

Tengricilik dininin tapınaklarına herkes giremiyordu, çünkü tapınak, Tanrı Han'ın dinlenme mekânıydı. İnançlı insanlar, tapınağın yanında dua ediyordu. İnananlar, orada kendilerini Tanrı'ya daha yakın hissediyorlardı. Bir din adamı ancak temizlik yapmak için, tapınağa girebiliyordu. Sessizce, nefes bile alamadan.

Dua etme mahaline haram, yani "dua mekânı" denilmektedir. Burada her şey yasaklanmıştır, yüksek sesle konuşmak bile. Sadece dua edilmiştir. Bundan dolayı Türk dilinde bu kelimenin anlamı "yasak", yani başka şeyler yapmak "haram" anlamına geliyor.

İlk Hristiyan tapınaklarının ölçüleri büyük değildi ve mimari açıdan tamamen Tengricilik dini Türk tapınaklarını tekrarlıyordu. Bu tapınaklara da girmek yasaktı. Ancak VIII.-IX. yüzyıllardan sonra dua, yani ibadet eden Hristiyanlar harama girmeye başlamışlardır. Ama Kilisenin mihrap tarafına sadece papazlar girebilirdi.

Tapınakları anlatırken kurganlardan da söz etmek önemli, çünkü onlar geleneksel yapılarıdır. İnsanlar, kurganlara da adeta tapınakları ziyaret ediyormuş gibi geliyorlardı. Burada ölenleri yâd ediyorlardı. Tapınak geleneklerinin başlangıcını, belki de kurgan ziyaretleri oluşturmuştu. Bundan dolayı Türkler kadim zamanlarda tapınakları mezarlar üzerine inşa ediyorlardı. Doğu'daki bu gelenek zamanla mozole şeklini almıştır.

Maalesef, burada belli olmayan pek çok şey görülüyor, onun için özel bir araştırmaya ihtiyaç var. Kurganlar da bilim dünyasını, diğer Türk kültür değerleri gibi genellikle altın aramak ve gasp etmek için ilgilendiriyordu. Çok yazık.

Kuzey Kafkasya şehirlerinde yapılan kazılarda, arkeologlar defalarca tapınakların bulunduğu yerleri tespit etmişlerdir. Bu keşifler tapınak mimarisi ile ilgili neyi açıklayabilir diye düşünürsünüz? Halbuki çok şey öğrenebiliriz. Türk tapınaklarının mimarisini Ermeniler meğer ödünç almıştır. Bu gelenek Ermenistan'da, Gürcistan'da, Orta Doğu'da ve Bizans'da gelişmesine devam etmiştir. Çok eski zamanlardan beri, taş, Ermenistan'da yapı malzemeleri arasında çok önemli bir yere sahipti. Bu durum, bilim insanlarını Bozkır tapınakları, onların mimarisini araştırmaya sevk etti. Tartışmalı bir tez mi? Hayır.

Kadim Ermeni Kiliselerinin duvarlarında, Türk runik yazıları muhafaza edilmiştir. Bu yazılardan biri: "Bu hediye rahipler cemaatinden kabul et". Bu bile tartışmaları ortadan kaldırıyor. Runik yazılar ihtiva eden eserler, tüm Kuzey Kafkasya'da: Zvartnots'ta, Dvina'da, Kotovanka'da, Cavari'de ve diğer bölgelerde yayılmıştır. Taşlar sanki nereye bakacağımızı gösteriyor. Her şey ortada.

Kadim Ermeni Kiliseleri, Tengricilik tapınaklarının temelleri üzerinde muhteşem bir şekilde "yükselmekteydi". Aynısıdır! Olabilir, o dönem için Ermeni misyonerlerin tapınak mimarisini alabileceği Deşt-i Kıpçak'tan başka bir yer yoktu. O devirde Avrupa'da henüz tapınak bilinmiyordu!

Türkler, ilk Hristiyan Kilisesini 313 tarihinde inşa etmişlerdir. Bu Kilisenin sunağı ve haçı yoktur, çünkü Avrupalılar putperestti.

Hram, bilhassa onun iç mimarisi pek çok şeyi açıklamaktadır. Derin bir anlamı vardı. Mesela, tapınakta niye bir sunağa ihtiyaç vardı? Eski zamanlarda, hiç kimse neden tapınağa giremiyordu? Şapellerin anlamı nedir? Her şeyin bir anlamı ve açıklaması vardı.

Altar, iki Türk kelimesinden oluşmakta: "Alt" ve "ör", yani "alttan yükselmek, örmelemek" ve "Alıcının itibarlı yeri" anlamına gelmektedir. Altar tarafı her zaman iki-üç basamak yüksek ve doğuya yönelik yapılmıştır. Türk tapınağının üst tarafı sekiz köşeliydi. Kubbeleri de sekiz taçyaprağından oluşmuştur. Bu nereden kaynaklanıyor? Kıpçakların kurenleri de sekiz köşeli inşa ediliyordu. Kubbeleri ve dış şeklini de "yurta" denilen Türk çadırlarına benzetiyorlardı. Yani Altay mimari törelerine uygun inşa etmişlerdi.

Tapınak bir evin simgesi gibi oluyordu. Sekiz köşeli temel ve kubbe... Bir Türk için Vatan götsergesidir.

Benzer farklılıkları ikonografide de görmek çok kolaydır. Bu farklılığı bildiğinizde fark etmek zor olmuyor. Onlar görünüyor. Çünkü Türk kültürünün çiz-

gilerini taşıyordu. Avvakum'un Rus ikonografisi ile ilgili ifadesini hatırlayalım: "Aziz tasvirinde dış görünüşü öne koyarak, yüzü, dudakları, elleri ve kaşlarını anlatmakta... Zira eski zamanlarda mukaddes kişilerin tasviri ellerini, yüzünü ve bütün duygularını yansıtmıştır". Avvakum, XVII. yüzyılda ortaya çıkan Moskova veya Rus okulunu böyle nitelendirmiştir.

Bu eski ikonograflar Türk okulunun ustaları idi. Bunlar, Andrey Rublev ve diğerleridir. Onlar XVII. yüzyıldan beri Rus ressamı diye adlandırılmaktadır. Belli ki, Rusya'nın henüz var olmadığı zamanlarda da Türklerin ikona resmettiklerini ve yazdıklarını unutmuşlar. Bu, halkın bir geleneğiydi. Meselâ, Kievli Umay resmi Kiev'den çalınıp, Vladimirli Meryem Ana olarak takdim edilmiştir. Kazan istilasından önce yapılmış Kazan ikonası veya Rusların Don'a gelmeden önce yapılmış Don ikonası veya Ruslar tarafından "*Spas*" (Kurtarıcı) olarak adlandırılmış Tengri ikonaları... Rusların yapmadıkları bütün bu ikonaların "Rus" olarak adlandırılması doğru mu? Öyle yazamazlardı, çünkü bunun için okul gerekir.

Hristiyanlıkta cennetin simgesi olan İncil'in kutsal kavramı "Edem" de aklımızı hiç kurcalamıyor mu? Edem neden Doğu'daydı? Neden Edem atalarımızın toprağı sayılmaktadır? Kimse mantıklı bir cevap veremiyor. Cevabını Kilise kaynaklarında da bulamıyorum. Meğer ortaçağ Avrupa'sında, Asya'nın bir ücra yerinde bulunan Hristiyan bir ülkeyle ilgili efsaneler yaratılmış. Bu Papaz İoan'ın devletini Plano Karpini, Vilhelm Rubruk ve Marco Polo gibi pek çok batılı gezgin aramıştır.

İoan, tarihte karşılığı olan gerçek bir şahıs, çünkü Vatikan'da Papaların ona yazdığı mektupların kopyaları mevcut. Papa, İslam ile mücadelede ona mütefikklik teklif ediyordu. Görüldüğü gibi, hadiseler gerçek.

Ortaçağ haritaları da bunu onaylıyor. Altay, bu haritalarda "Dünya Cenneti" olarak işaretlenmiştir. Avrupalılar, bu haritaya göre geziyorlardı. Bu harita da muhafaza edilmiştir. Buna ilave edilecek başka bir şey yok. Edem Edemdir. "Avrupa, Türkler ve Büyük Bozkır" adlı kitabımda, bu haritayı hiçbir yorum getirmeden verdim. Çünkü her şey apaçık ortada.

Edem (Altay), kimin için atalar toprağıdır? Bu sorunun cevabını okuyucu kendisi versin.

Veya bir soru daha. Hz. İsa öz Babasına nasıl hitap ediyordu? Çarmıha gerilmişken "*Elloy!*" diye haykırmıştı. Yahudiler öyle hitap etmiyor. Ancak, Kıpçaklar Tanrı'ya böyle seslenmişti. Onlar Tanrı'ya 99 farklı şekilde hitap ediyorlardı. En yaygın olanı: "*Boğ*", "*Alla*", "*Huday*", "*Gozbodı*"... Bu durum da araştırmacılarını bekliyor. Bu ayrı bir tez konusu.

Paskalya bayramları için pişirilen bir çeşit tatlı çörek olan kuliç, boyanmış yumurtalar ve Noel ağacı da Tengricilik dininin sembolleridir.

Mesela, Noel ağacı, akçam... Dikkat ediniz: Meşe, sedir veya başka bir ağaç değil. Akçam ağacı! Bu ağacın ortaya çıkışını şimdi, Hz. İsa ile irtibatlandırıyorlar. Hâlbuki Filistin'de çam yetişmiyor, Mısır'da da yetişmiyor. Akdeniz'e yakın yaşayan ilk Hristiyanların çamı görmüş olması mümkün değil. Ayı veya kanguru görmesi gibi. Mümkün değil!

Demek, Hristiyanlıktaki çam bayramı "yabancı" bir bayramdır. Bu bayram, Avrupa ve yakın doğuya dışarıdan getirilmiştir.

Türklerde, çam ağacı çok eski zamanlardan beri, kutsal bir ağaç olarak kabul edilirdi. Sadece onlarda değil; Sibirya'nın diğer halklarında da kutsal kabul edilirdi. Çam ağacını evlere de alıyorlardı. Üç-dört bin yıl önce, onun için şölenler yapılmıştır. Bu, Yer Su adıyla ilgili çok eski bir geleneğe dayanmaktadır. Kıpçaklar, Tengricilik dinini kabul etmezden önce, Yer Su Tanrısı'na tapıyorlardı. Rivayete göre, "Yer Su, yerin merkezinde bulunuyor ve göbeğinin tesadüf ettiği yerde büyük bir çam ağacı yetişiyordu".

Bu çamın yanında cüppe giymiş aksakallı bir ihtiyar vardı. Onun adı Ülgen'di. Ülgen, çok cömert ve hayırlı bir insan olduğu kadar, bazen daha sinsi ve kindar da olabiliyordu. Senede bir kez, kışın, hayır için iyi insanlara gidiyordu; çocuklar, torbadaki hediyeleri dağıtmasına yardım ediyorlardı. Ülgen, bu hediyelerin yanında, bir de çam ağacı getiriyordu ve insanlar bütün gece bu ağacın yanında eğleniyorlardı. Halka olup, şarkı söyleyerek dans ediyorlardı. Kıpçaklar bu eğlenceye "inderbay" diyorlardı ve bu, bayramın muhakkak olması gereken bir parçasıydı.

"Ülgen" kelimesi Türk dilinde "ölmüş" anlamına gelmektedir. Ülgen, yazın kendine ait yer altı dünyasında uyuyor ve sonbaharda uyanıyordu. Ne kadar doğru bir tasvir! Acayip! Çünkü Sibirya'da yıl boyu donmuş olan topraklar, sadece yazın, o da ancak 1-2 metre derinliğe kadar yumuşuyordu. Demek, Ülgen ancak yer altında uyabiliyordu, uyandığı ve yer altından çıktığı zaman ise tabiat sessizleşip kış başlıyordu. Kısa dönem için de olsa yer altına çekilene ölgen veya ülgen, yani "ölmüş" deniliyor*.

Akçam ağacının kutsallığından, bir başka gelenek daha doğmuştur. Din adamlarının mezarlarının dibi çam ağacının kabuklarıyla kaplanıyordu. Neden? Çünkü onlar çamın değerli olduğu Yer-Su dünyasına gidiyorlardı.

* "Ülgen" kelimesi "Büyük" anlamına da gelmektedir. Çağdaş Türk lehçelerinde "ülken" kelimesi "büyük" anlamında hâlâ kullanılmaktadır. ÇN.

Çam geleneğini, Büyük Kavimler Göçü neticesinde Avrupa'ya yerleşmiş olan "Avrupalı Türkler" de devam ettirmiştir. Bu bayram, Atilla zamanından beri kutlanıyordu.

Slavlar'da, meşe; Finliler'de, kayın; Yunanlar'da, zeytin ve Güney Almanlar'da ise çam ağacının kutsal olduğu gerçeği dikkat çekmektedir! Yani XVI. yüzyıla kadar Türk dilinde konuşan Almanlar...

Ancak Kıpçaklar, bu bayramı Yahudiler'den farklı bir şekilde kutluyorlardı. Mukaddes kitaptaki ifadelere ve tavsiyelere uyarak, ilk Hristiyanlar bugüne kadar *matsa* denilen sade ve ince bir ekmek yiyorlar. Türklerde ise her şey farklıydı. Onlar, *kuliç* denilen ve Paskalyada pişirilen tatlı çörekler hazırlıyorlardı.

Kuliç, erkekliğin başlamasını tasvir etmektedir. Belli şekiller verilerek yapılan Kuliç için hamurun hazırlamasında tat özelliklerine değil, fakat sertleşmesine ve kabarmasına, yani büyümesine çok dikkat ediyorlardı. Eğer kuliç yeterince kabarmazsa, bu kötüye işaret olarak yorumlanıyordu. Hazırlanan kuliç'in üstü beyaz krema ile süsleniyor ve sonra üzerine boyanmış darı dökülüyordu. Yanına da boyanmış iki yumurta koyuyorlardı.

Doğu'da erkekliği temsil eden remizlere hürmet etme geleneği, kadim zamanlardan beri kutsal olarak kabul edilmiştir. Hasadın başlamasını, her yeni şeyin yeniden yaratılmasını ve doğuşu çağrıştıran bu gelenek ve önemli âdetler için tapınaklar yapılmış ve heykeller dikilmiştir.

Avrupa'ya, Altay'dan gelmiş olan bir diğer kültür unsuru da, Paskalya gelenekleridir. Bu gelenekler de başlangıçta, Çam ağaçları gibi ancak seçilmişlerin kismetiydi. Aborjin Avrupalılar bu geleneklere "Barbarlık" diyorlardı.

Altay'ın ruhanî kültürü elbette, sadece Avrupa'da benimsenmedi. Orta Doğu'da da kök saldı. Burada da Gök Tanrı benimsendi ve kabul gördü. Kıpçaklar, buraya IV. yüzyılın başında Derbent'ten, "Demir Kapılarının" arkasından gelmişlerdi. Roma'nın bu kolonisinde atlılar kurtarıcı olarak karşılanıyordu. Türkler, özgür halklara yeni bir inanç da getirmişlerdi. Altay kanunlarına göre yaşayanlar için manastırlar inşa etmişlerdir. Bu manastırlar Hristiyan tapınaklardı değildi.

Suriye'de Antakya Kilisesi, Mısır'da ise İskenderiye Kilisesi ortaya çıkmıştı. Onlar Ermenistan ile müttefikti. Onlar da "Yunan Hristiyanlığı"nı kabul etmiş, Hz. İsa'yı Tanrı ile özdeşleştirmemişlerdi...

Orta Doğu'da Kıpçaklarla birlikte yeni bir yazı ortaya çıkmıştır. Gerçi, bu yazıya şimdi "Arap" yazısı diyorlar. Hâlbuki başlangıçta bu yazı tamamen farklıydı ve Türk yazı sistemine, yani Uygur yazısına benziyordu. Sadece Türkler buna sa-

hipti: Sağdan sola doğru yazıyorlardı, ünlü harfleri pas geçiriyorlardı. Kelimeleri bitiştiriyorlardı... (Bilindiği gibi, Kadim Mısır yazısı tamamen farklı idi).

Hristiyanlar, bu yeni yazı sistemine, şifreli yazı olarak kullanmak üzere ihtiyaç duyuyordu. Ancak seçilmişler bu imkâna sahipti (bu arada "Arap rakamları", esasta Türk runlarıydı ve daha sonra uygulanmaya başlanmıştı).

Mısırlıların en büyük düşmanı Bizanslılardı. Düşmanlığın zirvesi, Akdeniz'in kaderinin çizildiği V. yüzyıla denk gelmişti. Akdeniz Mısırlıların mı olacaktı, yoksa Bizanslıların mı? O çağda dünya, "Tanrı kimden ise hâkimiyet onun" kaidesine göre yaşıyordu. Mısırlılar saldırıya geçmişlerdi.

Onlar, Kilise için çok hazin sonuçlar doğuracak olan dinî bir tartışmayı gündeme getirdiler. 449 tarihinde Efes şehrinde ünlü "gaspçı" Kilise Konseyi toplanmıştı. Bu toplantıda, tezlerine makul gerekçeler bulamayan Yunan ve Mısır Piskoposları kavga ettiler. Birbirlerini yumrukladılar ve iğne batırdılar. Tek kelimeyle söylemek gerekirse, tarihte Kilise'nin ilk parçalanması başlamıştır.

Mısırlılar yenilgiye uğradılar. Dinî tartışmada yenilmediler, fakat siyasette yenildiler. İşleri düzeltmek için yeni bir ruhanî arayışa girdiler. Sonuç, zaten belli. Ortaya İslam çıktı, yeni bir din...

İslam'ın esas fikri de, Gök Tanrı'ya inançtır. Türkler, bunu zaten taşıyordu. İşte, bu yüzden erken İslam'ın gelenekleri nerdeyse tamamen Tengricilik geleneklerini tekrarlıyordu. Buradan "Alla" geliyor. Yüce Tanrı'ya yönelen bu hitabı Altay dağları daha önce, Milattan çok önce de duyuyordu.

Bana göre, İslam'ı en genç din olarak adlandırmak doğru değildir. Hayır, onun kökleri Altay'da. Bu dinin çok eski gelenekleri var... "Alla", Türk dilindeki "al" kelimesinden gelmektedir. Başka bir deyişle "Veren" ve "Alan". Türkler bu kelimeyi telâffuz ederken, Gök'e yönelen ellerini semaya doğru tutuyorlardı

Arapça'daki "Bismillahirrahmanırrahim" ifadesi kelimesi kelimesine bu eski hitabı tekrarlıyor; fakat başka bir dilde. Başka türlü olması mümkün değildi. "Merhametli" demek, "Veren" ve "Rahmet eden", belâları def eden demek. Buradan da "Allah".

Dua ederken ilk Müslümanlar "Alla-il-Alla" derlerdi. Bu terkip, saf Türk ifadeleri... Bugün de bir Müslüman Türk için alışık olunan bir deyiş. Bir Türk, nadir olarak, Araplar gibi "Allah" der. Türk halkları Yüce Tanrı'ya hitap ederken genel olarak "Alla" veya "Tengri, Tanrı" diye telâffuz ederler. Bilhassa yaşlılar, atalarının hitabını iyi hatırlıyorlar.

Müslümanlarda da Tanrı'yı anmak için yöneltilen 99 hitap var. Aynen Tengriciler'de olduğu gibi.

İslam, Tanrı ve insan arasındaki bağı sağlayan melek ve şeytanları muhafaza etmiştir. Altay halkı bunu her zaman bilirdi. En aşağılık, ruhların en zalimi İblis bile kalmıştı... O kadim zamanlardan beri, hiçbir şey unutulmamış... Çok şey İslam'a geçmiştir.

Müslümanlar, "Alla'dan başka Tanrı yok" derler. Altay halkı da bunu, 2500 yıl önce de kelimesi kelimesine aynı şekilde telâffuz ederdi. Erken İslam'ı, Türk inancından fark ettiren nedir? Hiçbir şey.

Camilerin mimarisi de, tarihini bildiğinizde, aydın bir gün gibi apaçıktır... İlk camilerin izleri muhafaza edilmemiştir. Olması da mümkün değildir. Peygamberimizin zamanında, insanlar çitlerle çevrelenmiş bir alanda toplanıyordu. İşte, Arabistan Bedevilerinin hayata arz ettiği mescit bundan ibaretti. Mısır mimari usulü binalar sonradan ortaya çıkmıştı, fakat onlar çok sadeydi. Çağdaşları onu "Ambar veya bir çadır" diye değerlendirmiştir. Dikkat çekici bir özelliği yoktu.

Bundan dolayı Müslümanlar, Türk geleneklerine başvurmuşlardır.

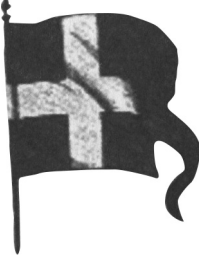
Kıpçaklar Kudüs'de ilk camilerini, Kubat al-Sahra'yı 691 tarihinde inşa ettiler. Muhteşem bir mimarî eseridir. Sadelik ve güzellik yan yanaydı. Çadıra benzeyen büyük bir kubbe. Kerpiçle örülmüş sekiz kenarlı temel, insanları hayran bırakıyordu. Aynı camiye Medine'de inşa ettiklerinde, şehir sakinleri hayretle "Bu kilisa" diyorlardı. Başka bir deyişle Türk tapınağı... İslam mimarisi böylece başlamıştır. Daha doğrusu çok eski zamanlara, Altay geleneklerine dayanmıştır.

Meselâ, kıyafetten bahsetmeyeceğim. Müslümanlar, kıyafetlerini Türk millî gardirobundan almış ve kendi iklim şartlarına göre uygun bir şekle getirmişlerdir. Veya Kuran'ın 108. Süresi olan Kevser'den söz etmeyeceğiz. Kuran'ın 3. ve Müslümanlara inancı Yahudilerin, Hristiyanların veya Çoktanrıçıların getirmediğini ifade eden diğer sürelerine değinmeyeceğiz.

IX. yüzyılda insanların hatırladığı Yüce Tanrı'nın sözlerini hatırlatmak istiyorum: "Tanrı onlara Türk adını verdi ve onları yeryüzünde ilbay (idareci) kıldı. Zamanımızın hakanlarını onlardan çıkardı, dünya milletlerinin idare yularını onların eline verdi; onları herkese üstün eyledi, kendilerini hak üzere kuvvetlendirdi. 'Benim bir ordum vardır. Adını Türk koydum ve onları Doğu'da yerleştirdim. Öfkelenmediğim zaman Türkleri onların başına musallat ederim' ".

Güzel sözler. Kaşgarlı Mahmut'a göre Türk adını veren Yüce Tanrı'dır. Bu sözlerde Büyük Kavimler Göçü'nün tarihi var. Burada Ahir Zaman'ın başladığı Roma İmparatorluğu'nun Yıkılışı. Burada "Tanrı Kırbacı" olarak adlandırılmış Atilla. Burada Roma Papaları'nın "Tanrının cezası" olarak gördükleri İslam da var.

DİN VE İKTİDAR

Eski Türk inancına göre neslin hamisi bayraklarda yaşıyordu. Bayraklarında yer alan Ejderhalar, kurtlar, haçlar ve diğer simgeler bu düşünceden doğmaktadır. Ortaçağ'da bu gelenek, Avrupa'da da benimsenmiştir. XI.yy. haçlı bayrakları... Büyük Konstantin'in İmparatorluk bayrağını da Tengriciliğe ait haçlar süslüyordu.

Moskova Mitropoliti'nin kıyafetindeki altından yapılmış parça. Bu parça ana kıyafetten (sakkos) yüz yıl önce yapılmıştır. Büyük bir ihtimalle başka bir kıyafetten alınmıştır. Nakış ve işleme tekniği açısından bu tipik bir Türk süslemesidir. Büyük Bozkır'ın kadim kurganlarında buna benzer çok eser bulunuyor.

Birinci bin yılın sonunda, Avrupa, bir birine düşman iki taraf olarak parçalanmıştır. Roma ve Konstantiniye bir birinden nefret ediyordu. Bu gizli ve açık düşmanlığın sebepleri çok eski zamanlara dayanmaktadır. Kilise kurumunun ortaya çıkmasından itibaren her iki taraf da hâkimiyet için mücadeleyi başlatmıştır.

Mücadele ilk olarak, iktisadi hâkimiyet için başlamıştı. Bizanslılar, Kıpçaklarla uzun bir zamanı kapsayan güçlü bir süreçte başarılı bir seviyede dostluk ve ilişki kurmuşlardı. Ünlü "İpek Yolu", Deşt-i Kıpçak'tan geçerek Bizans'a ulaşıyordu. "Varyaglardan Yunanlılara" giden yol da gene Deşt-i Kıpçak'ı aşarak Bizans'a uzanıyordu. Yunanlıların Roma'ya karşı durumu, doğu komşuları ile yaptığı ticaret sayesinde kuvvet buluyordu. Bundan dolayı Roma kendi lehine uygun değişiklikler yapılmasını istemekteydi. Bu, sahip olmak istenen gücün görünmeyen siyasi bir mekanizması idi.

Roma ve Konstantiniye arasındaki mücadelenin önemli sebeplerden diğeri de, ikinci sırada gibi görünen, ancak büyük önem taşıyan dini ihtilaflar olmuştur. "Tanrı kimin ise iktidar da onun". Bu sözler, Avrupa'daki siyasî hayatın temelini oluşturmuştur. Avrupa'daki siyasi coğrafya ve siyasi hayat bu sözler esas alınarak kuruluyordu. Aslında söz konusu olan, gerçek isteklerini teolojik tartışmalar arkasına gizleyen iki devletin, dünyaya sahip olmak için savaşmakta olmasıydı. Avrupalı hükümdarlarının o zaman gerçekten düşündükleri, aslında 'Tanrı' değil; altınla dolu hazinelerdi.

IV. yüzyılda Roma ve Konstantiniye, Tengricilik dininin kanunlarını kabul ederek, esirler sınıfından çıkıp çabucak efendilere dönüşmüşlerdir. Atilla'nın ölümünden sonra da, esaret altında geçen yılların izlerini silmek ve geçmiş i aklamak istemişlerdir. Unutturmak için her şey yapılıyordu.

Romalılar, Orta Avrupa'da kesinlikle başarılı olmuştu, çünkü çok sayıda Kıpçak kendi saflarına çekip, kendi siyaset değirmenlerinin çarkları arasına atmışlardır. Doğu Avrupa ise, Roma ve Deşt-i Kıpçak arasında denge unsuru olmayı beceren ve yıllar geçtikçe zenginleşen Bizanslıların hâkimiyeti altında kalmıştır. Akdeniz kolonileri de Yunanlılara epeyce gelir sağlamıştır.

Avrupa'da siyasi baskı Kilise vasıtası ile gerçekleştiğinden, iki düşman devletin hükümdarları, nazarlarını Kilise üzerinde toplamıştı ve onun sayesinde düşmanlarına ve komşularına tesir etmeye çalışmaktaydılar. İtalya'da IX. yüzyıla kadar imparatorlar idari ve siyasi faaliyetini Papalık vasıtası ile yürütmüştü. Kilisenin bütün yenilikleri, kanunları ve dogmalar siyasetçiler tarafından tespit edilmişti. Kilise mensupları ise, sadece onlara hizmet ediyorlardı. Papa 1. Nicholas, başında bulunduğu Kilisenin egemenliğini kazanmıştı.

Buna karşılık Bizans'taki Patrik ise, hiçbir zaman müstakil olamamıştır. Her zaman hizmetli olarak kalmıştır.

Roma, kendisini önderlik için belirleyici saldırılara uzun süren hayli hazırlık içerisinde idi. Erken ortaçağ dönemini tamamen Bizans'a bıraktı. Bizans adeta zaferlere gark olmuştu. Kilise'nin başında, asırlar boyunca Bizans Patrikleri vardı.

Fakat hadiselerin de gözler önüne serdiği gibi, Katolikler, kendilerini iktidara taşıyacak Kilise için en uygun yolu seçmişlerdi. Bu çok zor bir yoldu. Bu yolu bulan ve programı teklif eden kişi, aynı zamanda Roma'nın papası olan Papa I. Gregorius idi. O, 590- 604 tarihleri arasında Kilise'nin başında bulunmuş ve bu programı yönetmişti. Bu program açık ve sade ifadeyle "Katoliklik Doktrini" ya da Rusçadaki karşılığı ile "*Katoliçeskaya Doktrina*" diye adlandırılabilir.

Bu gerçekten ideolojik bir sapma idi. Batı Kilisesi bu tezle tam üç yüzyıl yaşadı. Üç yüzyıl bu ideolojiyi savundu ve uyguladı. Bu sapmayla süreç, amacına tam olarak ulaşmış oldu ve bu yolla önemli bir zafer kazanıldı. Bu fikri oldukça tuhaf bir kişi olarak bilinen Roma'nın papası, Papa II. Pelagius önermişti. Kendisi soy olarak bir Kıpçak'tı. Batı Kilisesi'nde Rahip Odakları (*Orden*), onun çabalarıyla ortaya çıkmıştı.

"*Orden*" kelimesi Türk dilinde "yukarıdan verilen", yani Tanrı'dan gelen anlamına gelmektedir. Orden'in Tüzüğü bile Altay manastırlarının bire bir kopyası gibidir. Bu odak genel olarak Kıpçaklardan oluşmakta idi. Yerli Romalılar rahip olmuyordu, çünkü "dünyevi hayattan uzaklaşma" onların geleneklerine uygun değildi.

Kilise, kendi bünyesinde böylece profesyonel bir orduya sahip olmuştu. I. Orden'in başında, İtalya'ya yerleşen Kıpçaklardan Benedikt Nursi vardı. Benedikt'in başında olduğu rahipler kılıçla savaşmıyorlardı, onların silahı Hz. İsa'nın sözü... Ve zehir...

Daha sonra diğer odaklar da ortaya çıkmıştı. Bu odakların her biri, Papa'ya tam olarak ve her şeyi ile bağlıydı. Tek bir hedefleri vardı: Dalaleti yok etmek ve Kiliseyi güçlendirmek... Bu yöntem, savaşı yürütmenin ve kazanmanın yeni bir yoluydu. Dünya henüz böyle bir yöntemi bilmiyordu. Savaşta kan dökmeden zafere ulaşmak; saldırmadan ve hücum etmeden... Bu "sessiz ordunun" karşısında her süvari birliği çaresiz ve her ordu güçsüz kalıyordu. Her saldırı ve hücum karşısında düşman mağlup oluyordu. Her açıdan yenilgiye uğruyordu, çünkü hiçbir şeyin farkında değillerdi. Ve insanlar, tebessüm eden rahipleri düşman olarak görmüyordu.

Rahipler amaçlarına derinden ve sessizce ulaşıyor; onlar "amaç, bütün yolları mubah kılar" diyorlardı.

Papa Gregorius ilk odağını oluşturduktan hemen sonra elçisini, İspanya krallına göndermişti; kendisi de günümüz Fransa, İsviçre, Almanya ve Avusturya'sını kapsayan Avstrasya'nın savaş ruhlu hükümdarı Brungilda ile bizzat diyalog içerisindeydi... Tüm Batı Avrupa, rahiplerin göz hapsindeydi. Siyasetin bütün ipleri Papa'nın elinde toplanmıştı. Fakat bunu kimse anlayamıyordu.

Papa'nın ilgi alanında Langobardlar vardı. Kimdi onlar? Bir cümleyle ifade edilirse, İtalya'nın kuzeyini fetheden Kıpçaklar. Defalarca Roma'ya kuşatan Lombardiya. Başkenti Milano olan Orda. Onlar hakkında az şey bilinmiyor. Pavel Diakon (VIII. yy.) Langobardlar ile ilgili olarak, onların Atilla zamanında doğudan geldiğini yazıyor. Onlar Atilla'nın ordusunda yer alıyordu. Tanrı'ya inanıyorlardı. Diakon'a göre, onlar da, Gepidler de, Avarlar da, Gotlar da,

Vandallar da "aynı lehçeyi" konuşuyorlardı ve bir birlerinden tek "farkı sadece isimleri" idi.

Avrupa arşivlerinde tesadüfen muhafaza edilmiş evrakların arasında Langobardlar ile ilgili bazı belgeler bulunmuştur. Bu belgeler Orhun yazısıyla Türk dilinde yazılmıştı. Diğer belgeler nereye kaybolmuştur? Langobardların kendileri de nerede ve nasıl kaybolmuştur? Bu bir sırdır. Fakat daha sonra Aziz olarak ilan edilen Papa Gregorius'un malum faaliyetleri irdelendikçe bu bir sır olmaktan çıkıyor.

591 tarihinde Papa Gregorius, Langobardlar ile anlaşıp bir Barış Antlaşması yaptıktan sonra, başında bulunduğu Roma Kilisesinin aslında bir Türk Kilisesi olduğunu belirtip onu ilan etmiş ve kendisi de Türk dilini öğrenmiştir. Zavallı Kıpçaklar! Papa, aristokrat Romalının kızını, güzel Teodolinda'yı Langobard hanına eş olarak gönderdiğinde onlar, bu davranış karşısında belki heyecanlanmış bile olabilirler. Böylece Türkler, Katolik kızını kendi elleriyle evin içine almış oldular. Arkasından hana ve eşine hizmet etmek için Benedikt rahipleri de geldi. Onlar diversantlar, yani sapkınlar gibi tapınaklara sızıyor, ruhanî pınarları bulandırıp zehirleyerek toplumu etkiliyorlardı.

Papa ise, bu sefer artık Roma değil, Türk Papası olarak, hiç yorulmadan "Romalıların değil, Langobardların" Piskoposu olduğunu devamlı tekrarlıyordu. Ayrıca, kendisini "Tanrı Elçisi'nin elçisi" olarak adlandırıyordu. Yani Kıpçakların; yani Tengricilerin elçisi... Bu, onun özel sözleriydi; onun için bütün yollar güzeldi!

Nihayet, kendisi de derviş kılığında bir yırtık panço ile Milano'ya geldi. Tapınağın önünde eğilerek, şöyle dedi: "İşte, ben geldim, Tanrı Elçisi'nin elçisiyim". Bunu duyan iltifat meftunu Kıpçakları görmeliydiniz. Onlar ve Tanrı'nın Elçileri!... Ve kurnaz tilkiye inandılar! Başka ne yapabilirlerdi?

Türkler, kölelerin omuzlarına attığı pançoya "kapa" derlerdi. Roma Papaları bugün de bu "kapa"yı kullanmaktadırlar. Tek fark, sadece, bugün bu kapa, altın ve değerli taşlarla süslenmektedir. İşte, Katolikler için Türk dünyasına giden yolu açan ve özel anlamı olan bir hatıra... Türk halkının Avrupa'daki yok oluş süreci böyle başlamıştır. Bu, Türk'ün fizikî olarak değil, ruhanî olarak yok oluşudur.

Katolik rahipler ile Tengrici Kıpçaklar arasında uyum kolayca sağlamıştı. Kıpçakların arasına düşmanlık tohumlarının bir küf gibi yayılması da çok zor olmuyordu. Rahipler, "Tanrı Baba ve Tanrı oğul bir ailedir" diyordu. Ve Kıpçaklar, onlara inanıyordu. Çünkü Katolik kızı ile evli olan Langobard Hanı başta olmak üzere bütün Kıpçak soylu halk onlara inanmış ve güvenmişti.

"Katolik ordusu" aynen bu şekilde, kan dökmeden ve savaş başlatmadan Burgundia'yı da kuşatmıştır. Oradaki işlerini hanın yeğeni vasıtasıyla yürütmüşlerdir. Bütün Batı Avrupa yavaş yavaş Katolikleşmiştir. Bu durum, Kilise'ye ve Roma Papalarına ciddi bir ağırlık kazandırdı. Bunun sonucunda, IX. yüzyıla doğru Kilise ve Papa varlığını ve egemenliğini ilan etti. Arkalarında artık kalabalık ve ciddi bir güç vardı.

Konstantiniye'nin siyaseti farklı idi: O kadar özgür bir hareket kabiliyetine sahip ve yeteri kadar kurnaz değildi. Çünkü Bizans'ın refahı tamamen Deşt-i Kıpçak'a ve onlarla yapılan ticarete bağlı ve bağımlıydı. Bu durumu ve şartları dikkate almamaları mümkün değildi.

Yunanlılar kendilerini serbest hissetmiyorlar, bu yüzden Kilise kanunlarını değiştirmek için Roma örneğini de takip edemiyorlardı. Doğu Avrupa Kıpçaklarının ruhu ve inancını "ele geçiremezdi", daha doğrusu dağıtamazdı. Çünkü bu Bozkırlılara meydan okumak anlamına gelebilirdi. Buna rağmen onlar, yani Yunanlılar da boş oturmuyor, el altından sinsice hareket ediyorlardı. Büyük Bulgaristan Kağanlığında meydana gelen hadiseler onların eseri idi. Hristiyanlaştırma harekâtı; Kıpçakların Slavlaştırılması... Elbette, bu harekât Batı'da olduğu kadar geniş kapsamlı değildi. Ama gerçekleşmişti!

Konstantiniye belli bir zamana kadar Türk inancını ve geleneklerini muhafaza etmek zorunda kalmıştı, sabır ve övücü bir taassup sergileyerek onları değiştirmemiş; fakat nihayetinde Avrupa'daki tek Hristiyanlık Kilisenin Batı ve Doğu olarak ayrılmasına sebebiyet vermişti.

Bu ayrılma hadisesi tam olarak 16 Temmuz 1054 tarihinde meydana gelmiştir. Kilisenin bölünmesine dair Antlaşma Konstantiniye'de Aya Sofya tapınağında karşılıklı olarak bu tarihte imzalanmıştır. Bu Antlaşma ile yeni kurulmuş olan kiliseler dünya görüşü farklılıklarını ilan etmiş; bu olay IV. yüzyıldan itibaren iki tarafın da yürüttükleri siyasetin zirvesini oluşturmuştur.

Kilise'nin içinde yeni bir ihtilaf vuku bulmuştur. Avrupa için bu, bilinen tek ihtilaf değildi: Siyaset ve Kilise anlaşmazlıkları, karşılıklı dalalet ve sapkınlık suçlamalarıyla dolu diplomatik bir fon yaratıyordu. Dalalet ile mücadele perdesinin arkasında, gerçekte açık bir savaş, gizli katliam ve aleni idamlar mevcuttu. Dalalet ile mücadele bahane ediliyor, buradan ortaya yeni dogmalar ve kanunlar çıkıyordu. Sürdürülen bu kirli siyasetin Kilisenin ruhuyla bir ilgisi yoktu. Ruhanî arayıştan çok uzak siyasî bir oyunun parçalarıydı.

Batı Hristiyanları bu siyaset uğruna, Tengricilik dininin düsturlarında en az altmış; belki daha fazla (!) değişiklik yapmışlardır. Öyle ki, Roma Kilisesi bile bazı yenilikleri hemen kabul edememiştir. Meselâ, fılıyokve (kutsal ruhun do-

laşması)... VI. yüzyılda ortaya çıkmış olan bu dogmayı, İspanyollar bir inanç simgesi olarak teklif etmiş; Roma ise bunu ancak, XI. yüzyılda kabul etmiştir.

Bu ve buna benzer nice örnek, Hristiyanlar arasında hiçbir zaman bir mu- tabakatın olmadığını göstermektedir. Kanunlar ve gelenekler, insanları oyun- larında piyon olarak kullanan siyasetçiler tarafından istendiği zaman uyduru- luyor, gerek kalmadığı zaman da reddediliyordu. Gündemlere uygun dogmalar üretiliyordu. Dinin gerçek yüzü bu "siyasetçiler" tarafından, böylece değiştiril- yiyor veya tedricen tamamen siliniyordu. Avrupa, gerçekleştirilen her yeni uy- durma ile kutsal Kaylas Dağı, Tanrı kavramı ve bağlı olduğu dininin köklerini kesiyordu; yok ediyordu.

Günahkârlar, sadece Tanrı'nın tasarrufunda olan ve O'nun takdirine bağlı bazı şeyleri kendileri gerçekleştirmeye kalkmışlardır.

Avrupalıların tamamı kendilerini Hristiyan olarak adlandırmalarına rağmen, özellikle kendi aralarında mevcut olan farklılıkları aramış ve araştırmışlardır. Ve tabii ki, bulmuşlardır da! Hristiyanlık dünyasında bugün 97 Kilise var. Demek, 97 "hakikat" var... Çünkü her kilisenin, diğerlerinden farklı, kendine has bir 'dine bakışı' mevcut...

Kilisenin bölünmesi, aslında yeryüzündeki hâkimiyet sahalarının tespit edilmesi meselesidir. Başka bir sebebi yoktur. Bu bölünme elbette hemen ve kolayca gerçekleşmedi; ancak, XI.-XII. yüzyıllar içerisinde şekillenebildi; çünkü Kıpçaklar bu bölünmeyi engellemek için çok mukavemet ediyorlardı. Kaderlerine karşı durmaya çabalıyorlardı... Ve her gelen günle sonlarına yaklaşıyorlardı.

İkbalperest Kıpçaklar, çocuklar gibi her zaman birilerine (birbirilerine) bir şeyleri anlatmaya, ispatlamaya ve onları ikna etmeye çalışmışlardır. Bu bizim kanımızda var. Hâlbuki erginlerin dünyasında alicenaplık daima yıkıcı olmaktadır.

Deşt-i Kıpçak, VI. yüzyılda bütün Avrupa'ya meydan okumuştur. O dönem, dini fanatiklerin ve yobazların Yahudileri katlettikleri, Yahudilerin Filistin'den kovulduğu, yani katliamların ve sürgünlerin had safhada gerçekleştiği bir za- mandı. Kilise, egemenliğini Yahudilikten temizlenme yolu ile sağlamaya çalışı- yordu... Bunlar hakikaten olmuş şeyler.

Şüphesiz bu, bir siyasetti. Sadece dinî bir görünüş taşıyan, ancak inançtan söz bile edilmeyen ve bazı gerçekleri maskeleyen için kullanılan bir siyaset... Satranç oyununda da olduğu üzere, siyasette düşmanın her hamlesine mutlaka bir cevap vermek gerekiyordu. Bizans çok anlamlı bir şekilde, derin bir sessizliğe bürünmüştür.

Kıpçaklar kendi aleyhlerine olmakla birlikte, Roma'ya cevap olarak, suçsuz Yahudi halkına, barınması için yerler vermiştir. Bozkırdaki, "Merhamet edin" kaidesinin sözde değil, özde gereğini yerine getirmiş oldular.

Bozkır illerinde VI. yüzyıldan beri, Sinagoglar ve *jugut-avul*, yani Yahudi bulunan mahalleler mevcuttur. Yahudiler, esir ve köle olarak değil, vatandaş olarak Deşt-i Kıpçak hayatında her zaman yer almışlardır. Onlar sadece ordu da görev alamıyordu, çünkü bu görev için yeterince dayanıklı değillerdi. Bozkır topraklarında hiçbir halk Yahudilerin sahip olduğu kadar hak ve hürriyete sahip olmamıştır. Meselâ, Hazar'da Yahudiler ticaretle iştigal edebiliyor, siyasi yazışmalar yapabiliyorlardı. İspanya'daki Roma lejyonierlerinden saklanan kardeşleri ile iletişim kuruyorlardı. Kısacası, Kıpçaklar onlara safça güveniyorlardı; bedelini de ödüyorlardı...

Bozkırlıların herhangi bir menfaat hesabı yapmadan Yahudileri himaye etmeleri, düşmanlarının Hazar kağanlığının "Yahudileştirildiği" iddialarını gündeme getirmesine sebebiyet vermiştir. Belki de bunun bir neticesi olarak "Yahudiliğin yayılmasını" önlemek için Deşt-i Kıpçak'ın izole edilmesinin gerektiği ifade edilmeye başlanmıştır.

Bu arada, arkeolojik bulgular arasında, kadim Hazar şehirlerinde dinî kültürü yansıtan herhangi bir Yahudi eşyasına rastlanmamıştır.

Moisey Kagankatsavi ve Moisey Horenski gibi Yahudi araştırmacılar, Hazar kağanın Yahudilik inancıyla bir ilgisi olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak bu ifade ve ayrıntının o dönemde meydana gelmiş hadiseler, yani kovulmuş Yahudilerin himaye edilmesi bağlamında değerlendirilmesi gerekir. O kadar.

Kağanın inanç seçimi hakkında ileri sürülen hikâye, müellifi belli, sıradan, kurnazlık kokan bir efsanedir. Efsanenin aynı mazmun, ama "olumlu" bir bitiş ile ve aynı kalemle Kiev için de yazılmış olması bir tesadüf değildir. Türklerin, canlarını daha fazla yakmak için nasıl iğnelemesi gerektiğini Moskova'daki birileri her zaman biliyordu.

Gerçi, Tengricilik yolunda olan bir kağanın başka bir inancı, neden denemesi gerektiğini kimse açıklayamıyor. Ama bu sahte "bilgiyi" fark ettirmeden Türklerin, güya Pagan ve dinsiz olduklarını açık açık belirtmeye çalışıyorlardı. İşte, "Pagan Tatarlar" deyişlerinin temeli...

Elbette, iki halkın, Kıpçakların ve Yahudilerin iyi komşuluğu taraflara karşılıklı çıkarlar sağlamaktaydı. Yahudiler iyi tüccar ve zanaatkâr olarak hizmet verirken; Kıpçaklar ise kendi evleriyle birlikte onların köylerini koruyorlardı. Kıpçakların yüce gönüllülüğü tek başına, Avrupalılar tarafından ölüme mahkûm edilen Yahudi halkını kurtardı desek, mübalağa olmaz. Maalesef,

şimdi bunlar da unutulmuştur. Şimdi Yahudilerin bir kısmı bile, kurtuluşlarının hikâyesini hatırlamıyor, aksine kurtarıcılarını şerirler olarak göstermekten geri durmuyorlar.

Gelecek nesiller içinde vücut bulacak tarihçiler, bu akıl almaz bulmacalar içerisinde Büyük Bozkırı ve bütün Türk kültürünün maruz kaldığı sinsi entrikaları, uydurma ve yalanları çözmek ve bunun altından kalkmak zorunda kalacak... Dünyada sadece yalanın ve ihanetin hâkim olduğu bir zamanda, güçlü olmak çok zordur. Bozkırın kaderi bunun en iyi ispatıdır.

Bizans, Roma ve Rus tarihçileri Bozkırlıları sadece karalamakla yetinmiyordu. Kıpçakların mirasını paylaşırken dahi, tarihi haritada Deşt-i Kıpçak'a küçük bir yer bile bırakmamışlardır. Sanki Avrupa halklarına inanç getiren, büyük bozkır devleti ve halkı tarihte hiç yer almamıştır.

Ne var ki, Avrupa'dan da önce, Kıpçakların istilasına uğrayan ve asırlar boyu Kıpçak boyunduruğunda yaşayıp, haraç ödeyen Çinliler de aynı şeyleri yapmıştır. Çinliler, Kıpçakların yüce gönüllüğünü, dürüstlüğünü ve saflığını ince bir ustalıkla kullanarak kendi siyasetlerini gerçekleştiriyor ve emellerine ulaşıyorlardı... Hedefe tam isabet...

Çinliler, Türk hükümdarlarını birbirlerine karşı kışkırtmaya çalışıyorlardı. Onlar güçlü düşmanla, düşmanın kendisini kullanarak savaşmayı ilk kez keşfetmişlerdir. Bu şeytanca ve kurnaz bir oyundu; başarılı olmuştur!

İhtilaf mikrobi, metali yıpratan ve bitiren pas gibi Türk toplumuna sinmiş ve anadan emilen ak süt gibi de nesilden nesile devam etmekte: Türkler bir birinden nefret etmiş, bir birini kıskanmış ve bazen kendi kardeşine herhangi gaddar bir düşmandan daha beter düşman olmuştur. Onlar yedi yabancıya inanırlar ama kendilerine değil. Kendilerinden olandan nefret ederler. İçlerindeki nefret ve kıskançlıkla birlikte yaşıyorlar. Bu, ram edilemeyen kibrin, zehirli meyveleri!

İşte, bu sebeplerden dolayı Deşt-i Kıpçak'ı meydana getiren doğu bölgelerinin büyük bir kısmı VII. yüzyılın ortasında Çin imparatorluğuna geçmiştir. Orada, o topraklarda artık kendi kağanlarının değil; Çin imparatorunun egemenliği altında kalmak isteyen aldatılmış Türkler yaşıyorlardı. Şaşırtıcı bir manzara! Dünya sanki tersine dönmüş... Çin Seddi'nin inşası zamanında Çinliler, "orada yaşamak daha neşeli" diyerek, nasıl Türklerin yaşadığı Altay'a kaçıyorlarsa, şimdi de Türkler Çin'e kaçıyor... Durum aynı, bir kaçış var, ama tam tersine bir kaçış!

Gerçi, Doğu Türklerinin kağanı Kutluğ Han, Çinler tarafından küstahça gasp edilmiş olan topraklarını geri almıştır. Kutluğ, tarihe Peçenekler olarak geçen ordusuyla birlikte, başka kağanların da kabul ettiği gibi, çok da uzun sayıla-

mayacak bir dönem boyunca mutlu ve huzurlu bir zaman diliminde yaşamıştı. Birkaç yıl için Deşt-i Kıpçak'ta zayıf da olsa, böyle bir barış ortamı sağlanmıştı. Fakat "bir araya getiren İltiş Kağan" diye adlandırılan Kutluğ Hanın ölümünden sonra, Bozkırda iç savaş tekrar başlamıştır.

Deşt-i Kıpçak'ta bir daha ikinci bir Kutluğ Han, maalesef hiçbir zaman mevcut olmamıştır... Çin Seddinin kuzeyindeki topraklarının bir zamanlar Türklere ait olduğu ve orada yaşayanların da Türkler olduğu artık unutulmuştur.

Bizans'ın da, VIII. yüzyılda, artık zayıflamış olan Bozkırlı müttelikinden yavaş yavaş uzaklaşmaya başlamasına şaşkınmamak lazım. Zira Konstantiniye hükümdarları siyasetlerini daima Türkler olmadan sürdürmek istemişlerdir. Ama... Asilzadeler sınıfı kendine fazlaca güvenen imparatoru hemen alaşağı etmiştir. Karşımızda yeni bir iktidar var. İsvri Hanedanı artık iktidarı ele geçirmiştir.

Leo III. İsvr (İsaurian), 25 Mayıs 717 tarihinde Bizans tahtına oturdu. Çok değerli, büyük bir insandı. Yeni imparatorun kanında Türk kanı akıyordu. O, çok iyi silah kullanırdı, biniciliği aşırı derecede severdi ve bu tutkusunu oğluna da aşılamıştı. Bu yüzden Yunanlılar ona ve çevresine "Kavallin", yani "atlılar" derlerdi. İsvr, IV. yüzyıldan beri Suriye'de, yani Orta Doğu'da yaşayan bir Kıpçak ailesinde dünya gelmişti. Hristiyan'dı...

İlk sınavını da tahta oturur oturmaz verdi: Müslüman hücumları başlamıştı. Kısa zamanda Konstantiniye'ye ulaşmışlardı. 1800 gemiden oluşan savaş filosu Halici ele geçirmiş, su üzerinde boş yer görünmüyordu. Güç dengesi eşit değildi. Saldırı kaçınılmazdı. Şehrin tehlike altında olduğu aşikâr...

Herkes kötü akıbetin kaçınılmaz olduğunu düşündü. Fakat Leo İsvr değil. Sadece o korkmadı. Akıllıca savunma planlarını hazırladı, birkaç askerî çıkış yaptı. En önemlisi de - dünyanın tanımadığı yeni bir silah kullandı. Hazar Denizinden, belki de Derbent'ten getirilen "ateş topu" denilen petrolden hazırlanmış bir karışım... Başka bir yerde hazırlanamazdı bu karışım. Reçetesini ancak Türkler bilebilirdi.

Muharebenin sonucunu Bakü petrolü belirlemiş oldu. Bu silaha, nedense "Yunan ateşi" deniyor. Leo İsvr, tarlada kuru otun yakıldığı gibi düşmanını tüm gemilerini yakmıştır.

Dünya, o güne kadar, böyle bir ateş savaşı görmemiştir. Âdeta, deniz yanıyordu. Herkes bunu bir mucize olarak algıladı. Yeni imparator böyle bir başarının sonrasında "oluşmuştu". O, devlet işlerini ustaca yürüttü, ticareti de bir düzene koydu. Ülkeye bir altın çağ armağan etti. Yeni mahkemeler kurup, yeni yasalar kabul etti. Bu yasalar şaşırtıcı derecede Deşt-i Kıpçak'ta uygulanan ve Langobardların "Yasa Kitabı"nda bulunan kanunlara benziyordu.

Bizans'ta mahkeme şu sözlerle başlıyordu: *"Biz önümüze, bizi Tanrı'nın adaletine götürecektir dünya adaletini koyduk. Bu adalet, düşmanlarla savaşırken kullanılan bütün kılıçlardan daha keskindir..."* Tanrı mahkemesinin adaletine inanan Türklerde de, Bozkır'da mahkeme bu sözlerle başladı.

Yeni imparatorun Deşt-i Kıpçak'a çok özel bir ilgisi vardı. Onlara farklı, bir kardeş sıcaklığını hissedirdi. Bizanslı Türkler, buradaki siyasetlerini çok akıllıca ve kolayca yürütmüşlerdir. Halkın büyük bir kesimi onları kendilerine yakını olarak görür; onlarla arkadaşlık yaparlardı. Onlarla akrabalıklar kuruyorlardı. Bu odak asırlar sürmüştü. Bunu sağlamak için, Leo İsvır oğlu Konstantin'i, Hazar hanının kızıyla evlendirmiştir. Prensesin adı Çiçek idi. Çiçek, Yunan vaftizini kabul ederek İrina ismini almıştı. Bizans tarihine de İrina ismi ile girmiştir. Çok büyük bu kadındı...

Bu gözü pek atılgan Kıpçak, Leo İsvır, pek çok "Kıpçak" kültür değerlerinin Bizans kültürüne geçmesine vesile olmuştu. Aynı zamanda Leo İsvır hayatı boyunca Türk dünyası ile savaşmıştır.

Tengri tasviri olan ikonaları "Barbar" kökenli olduğu için çıkarılan isyana karşılık olarak Leo İsvır onları tahrip ettirmiştir. Bu son derece korkusuzca bir hamleydi! O zaman 695 tarihinde yer alan Trul (İstanbul) Konsili'nden* sonra Kilisede, İsa'nın tasviri bulunan ilk ikonlar ortaya çıkmıştır. Bundan önce Hz. İsa'nın yüzü resmedilmezdi, onu betimlemek için koyun tasviri kullanılırdı. Yeniyi uygulamak için eskiyi imha edebilmek için gerçekten çok büyük bir cesarete sahip olması gerekirdi.

Aynı sebeplerden dolayı Leo İsvır güç kazanmaya başlayan Bizans manastırlarına saldırmıştır. Bu manastırların Katoliklerin seviyesine çıkmasına izin vermemiştir. Bununla birlikte Türklerde ve İslam'da bulunan en iyi değerleri de alıyordu. Çağdaşları onu "Müslümanlara merhamet eden" diye adlandırıyordu. Ve yargılıyorlardı...

Peki, bunların hepsi bir siyaset olabilir mi? Belki...

Bizans, bir "ikonalar savaşı" ilan edip, Doğu Kilisesi'nde bazı değişiklikler yapmaya ve bu yolla Hristiyan dünyasında kök salmaya karar vermiştir. Katoliklerin Hristiyan dünyasındaki başarıları onun uykusunu kaçırmıştı. Bizans, Roma'nın hızlı yükselişini görüyordu. Yeni iktidar, uyguladığı yeni doğu politikasıyla Deşt-i Kıpçak ile münasebetlerin tamamen kesilmesini değil, sadece değişmesini istemekteydi. Yunanlılar ilk kez IX. yüzyılda kendi şartlarını ortaya koymuşlardır. Ve hedeflerine ulaşmışlardır.

* Trul Konsili, toplantının yapıldığı salonun adı ile anılmaktadır. Trul Konsili başka bir deyişle 5. ve 6 Dünya Konsili olarak bilinmektedir. ÇN.

Konstantiniye'nin gölgesi Deşt-i Kıpçak'a bir kara duman gibi çökmüştü. Yunanlılar ince bir siyaset ile Kiliseyi besleyen kaynakları yavaş yavaş tüketiyordu. Dolayısıyla Kilise gücünü kaybetmeye başlamıştır. Deşt-i Kıpçak'ta Yahudiler'in bulunması siyasi gerilimi arttırıyordu. Deşt-i Kıpçak'ın dışlanması devam ediyordu. Dolayısıyla Kilise tamamen çökmüş bir vaziyetteydi.

Kaybettiklerini geri kazanma mücadeleleri (Bizans komutanları Varda Sklir ve Varda Foka ayaklanması) ciddi bir savaşa değil, çaresiz çırpınışlara benziyordu. Çinler tarafından tezgâhlanan iç savaşa giren Türkler zor durumda kalmışlardı.

Türkler yenilgiye mahkûmdu. Çünkü savaşmak için ne fizikî, ne de manevî güçleri kalmıştı. Bütün bu sebepler ve olaylardan sonra uygun bir anı bekleyen Varyaglar, yani İskandinavlar kolaylıkla Deşt-i Kıpçak'ın Ukrayna Kağanlığı'nı ele geçirmişlerdi. Dolayısıyla, savaş deneyimi olmayan acemi "Ruslar" Hazar hükümdarlarını kolaylıkla devirmişlerdir.

Bozkırlılar "Kardeş bağlarının kutsal" olduğunu unutmuşlardır.

Deşt-i Kıpçak tarihinin pek çok sayfası belki de, maalesef, ebediyen boş kalacak, çünkü o dönemler ait hadiseleri tekrar yerli yerine koymak hiç kolay değil. Dünyaya inanç nurunu Bozkır halkı getirdiği için, sanki Şeytan, onlardan öç alıyordu. Sanki Şeytan, Türkleri, mankurt olarak bütün dünyaya dağıtmış ve tarihten silmiş gibi... Gazaba gelen Tanrı Han da, seçilmiş ama ihanet eden halkı desteklemedi. Gerçekten, her şeyin mutlaka bir bedeli vardır. Böylece Bozkırlılar, sonraki nesillerin gözünde "yabani göçmen" ve "çirkin Tatar" kalabalığı olarak nitelendirilmekten kurtulamamıştır.

Avrupa ve Orta Doğu onların tapınaklarına girmiştir. Milattan çok önce Altay'da inşa edilmiş tapınak... Gerçi, bütün Bozkırlılar her zaman ibadetlerini tam yapmazdı... Tengri unutulmuştu. Kıpçakları kabul eden Hristiyan Kilisesinde Tanrı şerefine ithaf edilen bir bayramlar yoktu. Gerek de yoktu!

Yahudilerdeki gibi sürterek değil am daldırma şeklinde su ile vaftiz edilme dini yemekler, kandiller, çam ağacı ile kutsama ve benzeri gelenekler, Tengricilik dininin düsturlarıdır. Hristiyan Kilisesi onları yeniden keşfetmedi, sadece benimsedi ve aldı, hem de Türkler vasıtasıyla... Bir şey de olmadı, kimse de bir bedel ödemedi.

Aynı şekilde, kadim Altay'da 25 Aralık'ta çam ağacı öne çıkarılarak kutlanan Tengri'nin bayramını da sessizce benimsemiş ve almışlardır. Tengri'nin geliş bayramı! Tengri Han veya Güneş İnsanın dünyaya geliş bayramı, karanlık günlerin bitmesini simgeliyordu. Yeni hayat başlıyordu, daha doğrusu onun yeni döngüsü başlıyordu.

Bizim bütün dertlerimiz hafızasızlıktan ileri gelmektedir.

Goebbels'in şu ifadesi durumu net özetliyor: "Bir halkın tarihini alırsan, birkaç nesil sonra basit bir kalabalığa dönüşür; birkaç nesil sonra bir sürü gibi bu kalabalığı yönetebilirsin..." Çok tanıdık bir durum değil mi?

Biz kölelere dönüştük.

Moskova "vakanüvisleri" ne kadar çabalarsa çabalasın başından daha yukarıya zıplayamaz. Daha evvel Rusya'nın kendine ait Milli bir Kilisesi olmamıştır. Demek ki, hâkimiyeti, egemenliği, kültürü... Hiçbir şeyi olmamıştır. Maalesef! Dolayısıyla bir "vaftiz" olgusunun olması da mümkün değildi. Bütün Rusya dualarını Türk dilinde okuyordu. Türk dilinde yazıyordu! Bugün de bunu gizliyor.

İnancını, biz Kıpçaklardan almıştır! İnançla birlikte de güç, iktidar ve egemenliğine ulaşmıştır.

Eski Kilise kitaplarının Glagolitik alfabe ile yazılması her şeyi ifade etmiyor mu? 1468-1472 tarihinde seyahat eden Tver' tüccarı Afanasi Nikitin'in muhafaza edilebilmiş ilk Rus baskısında bile dua metninin Türk dilinde verilmiş olması da çok şeyleri ifade etmiyor mu?

İşte metni:

*A Rus yer tangrid saklasın,
Ollo sakla, bu danyada munu, kibit yer aktur,
Neçik Urus yeri beglyari akoy tugil:
Urus yer abodan bolsın: rasy kam daret
Ollo, Hudo, Bog, Danırı!*

Bu da anlam çevirisi:

Bu Rus toprağını Tanrı saklasın,
Allah, sakla onu!
Bu dünyada böyle güzel ülke yok,
Rus topraklarının bekleri adaletsiz olsa da.
Rus toprağı iyi olsun,
Adaleti hep olsun.

Rusların duası, Tengricilik'te de olması gereken şekilde *Bog, Alla, Hoday, Tengri* kelimeleri ile tamamlanıyordu. O zamanlar Rusya'da Kıpçak din adamları oturuyordu!

Ancak 1589 tarihinde, akıl hastası olarak bilinen Çar Fyodor Yoanoviç zamanında, Boris Godunov'un çabalarıyla Moskova Patrikhanesi veya Rus Kilisesi kurulmuştur. Moskova'nın ilk patriği olarak Yiov atandı ve ondan sonra da Er-

mogen atanmıştır. İkisi de Kıpçak soyluydu ve kökleri de Tuna havzasına dayanıyordu. İşte, Ruslara duaları Rus dilinde okumaya bu dönemde izin verilmiştir.

Konstantiniye Patriğinin, Çar Fyodor'a hitap ederken Rus ruhunu etkileyen sinsi sözleri o zamanlardan beri miras olarak devam edegelmiştir. V.O.Klüçevski'nin aktardığı o sözler: "Köhne Roma dalaletten batmış, ikinci Roma sayılan Konstantiniye'yi de Agaryan torunları Türkler istila etmişti. Üçüncü Roma sayılan senin büyük Rusya çarlığını dindarlık üstün kılmıştır".

Ama Konstantiniye Patriği utanmadan kurnazlık ediyordu. Bu onun fikri değildi!

"Üçüncü Roma" fikri Roma'da doğmuştur. Katolik kilisesi Müslüman Türklerle yenildikten sonra Konstantiniye "ikinci Roma" olmuştur. O zaman Katolikler Doğu Avrupa'ya yeni saldırılar hazırlamaya başlamıştır. XVI. yüzyılın başında Pskov şehrinin rahibi Filofey vasıtasıyla isteklerini dile getirmişlerdir.

Bu fikir, Moskova Rusyası siyasetinin bir parçası olmuştur. Buna bağlı olarak, Rusya'nın dünyanın en mükemmel Hristiyanlık merkezi ve Çarlığı, Moskova'nın ise Roma'dan daha kutsal olduğu fikri kabul edilmiştir. Ne bir fazla, ne bir eksik. Böylece Moskova uluslararası arenaya çıkmış oluyordu. Batı ve onun siyaseti Rus Kilisesini oluşturmaya yardımcı oldu. Bu zaten bilinmektedir: Tamamen Roma'ya bağlı olan Yunan patrikleri rüşvet karşılığında, evrakları tercüme etmeye yetişemedikleri için bütün evrakları okumadan düzenlediler

Konstantiniye'nin düşüşünden sonra, zor durumda kalan Yunanlılar her şeyi ustalıklı kullanıyordu ve her şeyi yapmaya hazırlardı. Hiçbir şeyden kaçınmıyorlardı. Roma'ya ve parasını ödeyen herkese, güçlerinin yettiği kadar yaranmaya çalışıyorlardı.

Yeniden nur topu gibi doğmuş olan "üçüncü Roma'nın" dindarlıkta üstün olabilmesi için öncelikle kendisinin dindar olması gerekirdi. Halbuki böyle bir meziyeti yoktu. Yunanlar Moskova'yı aleni bir şekilde ihanete böyle sevk etmiş oldular: Tarih sayfalarını yeniden yazmaya teşvik ederek... Bozkır tarihine ait sayfalar, Rusya tarihine böylece göç ettirilmiş oldu. Hızını alamayan Rusya tarihçileri ve siyasetçileri, Kıpçak hakanı Atilla'yı bile "Rus" yapmak istemişlerdir! Ruslar, Türklerle ait olan her şeyi benimsediler ve aldılar; kolobok masalı da dahil!

Sahtecilik ve açık yalanlar, bilhassa kadim Ortodoks Kilisesinin 1666 da tamamlanan bölünme sürecinde daha iyi görünmektedir. Bu olay, Yalanların zirvesi olmuştur!

Aynı yıl içerisinde Moskova'nın çan sesleri de değişmiştir. Görgü tanıklarının dikkat ettiğine göre "çan sesleri, sanki yangını haber vermek için yapılan ani vuruşlara" benzemiştir. Moskova'da neler olmuştu? Çan sesleri neden değişmiş?

O dönemde, 1 Aralık'ta Kilise Konseyi yeni kilisenin kurulmasını onaylamak için toplanmıştı. Bu, sıra dışı ve olağan üstü bir hadise idi! Fakat Rusya tarih yazıcılığında bu önemli hadiseyle ilgili çok az kayıt vardır. Eski Kilisenin bölünmesi ve yeni bir Kilisenin teşkili süreci daima tali ve tesadüfî bir olay gibi, yani önemsiz bir konu olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Bilinen araştırmalarda bile, neyin ve neden parçalandığının açıklanmayışı göze çarpıyor. Her şeyi patrik Nikon'un Kilise reformlarına dayandırmakla yetinilmektedir.

Fakat en önemli şeyi: Kilise ideolojisinin değişmesini ve toplumun inanç esasında zorla ayrıştırılmasını hiç kimse fark etmiyor: Rusya'da o zamandan başlayarak, "öz" ve "yabancı" Hristiyanlar ortaya çıkmıştır! "Yabancı" Hristiyanları, onuncu sınıf insan sayarak üç buçuk asırdır zulmetmektedirler...

Rus Kilisesinin kurulması ve eskisinin "unutulması" hadiseleri gündeme geldiğinde, hiçbir şey olmamış veya önemsizmiş gibi hiç üzerinde durulmuyordu. Olanların sadece bir reformdan ibaret olduğu söylene gelmiş ve öyle gösterilmiştir. Reform ise reform kapsamında ne olmuş? Hiç! Metinlerdeki hataların düzeltilmesi, dua esnasında parmakların farklı bir şekilde tutulması gibi basit değişiklikler, 'REFORM' olarak nitelendirilmiştir. Bundan sonra daha ne söylenebilir?

Acaba, bunun bir sebebi, Vladimir Monomah zamanından beri Rus tarih yazıcılığında uygulanan sert sansür mü? Yoksa "Üçüncü Roma" hayallerini gerçekleştirmek için kullanılan bir karanlık siyaset mi? Kilisenin bölünmesi hakkında her şeyi bilmeleri veya tahmin etmeleri de mümkün olabilir. Fakat susuyorlar... Bu daha fazla gerçeğe benziyor.

Ne konusunda hizipler çıkmıştı? "Hizip" kelimesi belli şartlardan dolayı, bir bütünlüğün parçalanmasını ifade etmek için kullanılmaktadır. Peki, nerede bu "bütünlük"?

Ayrışmanın asıl sebepleri de belli değildir. Kilise, ani bir hareketle parçalanacak bir ceviz değil ki? Ama maalesef, öyle olmuştu. Patrik Nikon'u bu reformları ve yeni bir Kilise kurarak, değişim yapmaya kim teşvik etmiştir? Asıl sebep veya sebepler nedir? Şaşırtıcı olan, kaynaklarda buna dair hiçbir şey yoktur. Dikkate alınmamıştır.

Bilindiği üzere Rusya, Avrupa'da en son vaftiz edilen ülkelerden biridir. Fakat Rusya'nın kendisinde bir piskoposluk makamı yoktu; çünkü Rusların buna gücü yetmezdi; çünkü Rusya'nın esas nüfusunu meydana getiren Venedler, ruhlarına yabancı olan Tengricilik inancını kabul etmek zorunda kalmışlardır. Kiev Rusya'sının hükümdarlarını ise yeni inançta öne çıkan, halkı itaate davet eden kısmı

çok cazip geliyordu. Kadim Ortodoks Kilisesi kadere itaat ve sabır tavsiye etmektedir. Rusya'da, dinin bu yüzü büyük çabalar ile öne çıkarılmaktadır.

Dini inançların bu tarafı, Rusya'daki Varyag hükümdarlarının işlerine geliyordu.

Daha da fazlası vardı; onlar inanç vasıtasıyla Kiev Rusyası'nın diğer sakinleri olan Kıpçaklar ile barış sağlama imkânını buldular. Bu adımda Varyagların siyasî bilgeliğini sergilediler. Devletin karmaşık meselelerini bu yöntemle çözdüler. Farklı diller konuşan Rusya halkları arasında barışı tesis ettiler. Varyaglar, yani Ruslar X. yüzyılın sonunda Hristiyanlığı kabul ederek Kiev Rusyası'nda yaşayan Kıpçaklar ile barışı böyle sağladılar.

Fakat Ruslar, yeni dinin özünü gene de anlayamıyordu. İlk Rus havarilerinin Boris ve Gleb* olması belki de bir tesadüf değildi, çünkü onların davranışının kutsallığı sadece kendilerini öldürmeye izin verdiğine dayandırılmıştır.

İtaat etme unsuru, Tengricilik kanunlarının da en önemli bir kısmını oluşturmakta, ama Ruslar bu tezi 'saçmalık' seviyesine getirmişlerdir.

Rusya'da aşırı dini hedefler ve niyetler aynı zamanda yanlış hareketleri ile bir arada iyi geçinmektedir.

Kiev Rusyası'nda XI.-XII. yüzyıllarda Kilise, komşu Deşt-i Kıpçak'tan veya Bulgaristan'daki kadim Ortodoks dininden farklı, kendilerine göre özel bir ilişim tarzı oluşturmaya başlamışlardır. Rusyalıların ve Bozkırlıların ortak bir piskoposluk makamı olmasına rağmen, Rusya vaftizinden hemen sonra içeride anlaşmazlıklar başlamıştır. Kültür farklılıkları bariz bir şekilde kendisini gösteriyordu. Kadim Ortodoks dininin, daha doğrusu Tengricilik dininin dogmaları, Rus, Yunan veya Romalıların psikolojik yapısına ve düşünce sistemine zor geldiği kadar Slavlara da zor geliyordu.

Bu kanunlar, doğu düşünce sisteminden tamamen farklı olan, batı psikolojisine sahip insanlara çok ağır gelmektedir. Tarihçilerin belirttiğine göre, Rusya sakinlerinin Gök Tanrısı dinine girmeleri çok yavaş bir şekilde gerçekleşmiş ve zorla sağlanmışır.

Yüzyıllar geçmesine rağmen, Ruslar putperestlik törelerini ve düsturlarını muhafaza etmeye devam etmiştir. Bugün de bunlar unutulmamıştır.

Kendilerini "Rus" olarak adlandırmış olan Vened ve Varyaglar halkları olarak köken bakımından ve ruhen batılı kalmaya devam etmiştir. Vaftiz edilmiş,

* "Havari Boris ve Gleb'in Menkıbesi" adlı Rus Rivayetine göre, Rus Knezleri Boris ve Gleb, ağabeyleri Svyatopolk'a itaat etmişler, sonra da ihanete uğramışlar. Svyatopolk tarafından öldürülmüşlerdir. ÇN.

ayrıca ruh ve köklerine göre hâlâ batılı bir devlet olmasına rağmen Rusya, Batı Avrupa'dan ve onun Kilisesinden dışlanmış bir durumda kalmıştır.

Rusya'nın vaftizinden hemen sonra, Bizans'ın yıldızının sönmeye, Roma'nın yıldızını ise yükselmeye başladığını hatırlasak, 449 tarihinde toplanan II. Efes Konsili'nde, Skifiya diye adlandırılmış olmakla birlikte, aslında "Bozkır" piskoposluk makamının, Batı ve Doğu Kiliseleri ile sanki bir araya gelmiş görüntüsünün tabii olmadığı anlaşılmaktadır.

Böylece Batı ve Doğu karşı karşıya gelmiş gibiydi. Onlar Uzlaşmaya gelemezdi. Ayrışma ise zamanın bir işi idi... Buz ve ateş zaten bir araya gelemezdi.

Sadece coğrafi anlamında değil, aynı zamanda hâkim olan ruh bakımından da Avrupa'nın en doğusunda bulunan Skifiya Patrikhanesi XIII. yüzyıla doğru Hristiyanlığın nerdeyse tamamen Tengriciliğin yerini aldığı diğer Avrupa'dan dışlanmış bir vaziyette kalmıştır. Daha doğrusu tamamen Tengriciliğin yerine geçmiştir.

Ruslar, onlara yabancı olan doğu dininin, farklı bir dünya görüşünün ve hayat tarzının ağırlığını kabul etmek zorunda kalmışlar. Ve kabul etmemesi de mümkün değildi. Aksi takdirde askerlik sanatının zirvesinde olan ve bunu göstermek için can atan Roma Papası'na bağlı rahip ve şövalyelerin saldırısına uğrayabilirdi. Varyagların durumu parlak değildi. Orta ve Kuzey Avrupa Papa'nın hâkimiyeti altında kalmıştır. Sırada onların Rusyası vardı. Böylece istenmedikleri iki yol arasında onlar "iyisini" seçmiştir.

Tengricilik'te Rusları cezbeden unsur özgürlük idi. Bu, Kıpçakların dinindeki en iyi, fakat aynı zamanda en zayıf yönü. Onların Papalık gibi güçlü bir idarî teşkilatı yoktu. "Bozkırlılar" inançtan kaynaklanan önemli meseleleri, gerekli gördükleri zaman çağırılan kurultaylarda çözmektedir.

İbadetlerini Latin dilinde yapan Batı Kilisesinden farklı olarak Kıpçaklar, kendi dilini kullanıyorlardı. Bu durum iyi mi, kötü mü? Bu nasıl baktığınıza bağlıdır. Bir taraftan, halk ibadetleri anlıyordu, diğer taraftan Türk dünyasını ayırıştıran, vilayetlere ve milli devletlere ayıran, birliği parçalayan bir karmaşaya ve karışıklığa yol açıyordu.

Hürriyetine büyük değer veren Türklerin yaşayış tarzında her zaman güç ve birliğin eksikliği hissediliyordu. İnançlarında bile.

Bu açıdan onlar her zaman Katoliklerden zayıftı. Yunanlı patriklerin Doğu Avrupa'yı kendi çatıları altında bir arada tutmak gayreti nafi bir çabaydı. Çünkü onların önderliğini hiç kimse benimsememiştir. Kaybedecek çok şeyi olmayan Bulgarlar ve Makedonyalılar belki bundan hariç tutulabilir.

Yunanlıların çabalarıyla IV. yüzyıla doğru Tengricilik dininin temelleri zayıflamaya başladı. Çünkü Avrupa, hiçbir zaman doğu ruhunu anlayamadı ve kabullenemedi; bünyesinde barındırmak istemedi, çünkü değerler ve kültür konusunda kendilerine has farklı dünya görüşleri vardı. Orada hâkim olan en önemli etmen siyasetti. Daha doğrusu İncil'de yazıldığı gibi "söz", ruh değil!

Ne var ki, hangisinin daha iyi olduğu belli değil: Katı bir hâkimiyet altında bulunarak dini enstitüsü tarafından korunmak mı veya bütün özgürlüklere sahip olmak, fakat zor durumlarda kalmak mı? Bu felsefî bir soru.

Bizans'ta, Kilise'nin başına imparatorun kendisi geçti. Roma'da Kilisenin bağımlılık durumu IX. yüzyıla kadar devam etmiştir. Deşt-i Kıpçak'ta ise, hiçbir zaman bir bağımlılık söz konusu olmamıştır.

Bozkırlıların hiçbir zaman, inanç üzerine hâkimiyet kurmak gibi bir düşünceleri bile olmamıştır. Zira inanç üzerine tahakküm kurmak demek, onlara göre Tanrı'ya tahakküm etmek anlamına geliyordu. Deşt-i Kıpçak hükümdarları din işlerine hiç yaklaşılmıyordu.

Rusya'da, yani İskandinavya'da da önceleri öyle olmuştur.

Rusyalılar ve Bozkırlılar önceleri aynı tapınağın çatısı altında bir araya gelebiliyordu. Elbette, bazı zamanlar aralarında tartışmalar da olmuyordu değil, ama genellikle, bir barış ortamı mevcuttu. Bir ortak çadırın dar olduğu düşüncesini ilk kez ortaya koyan, Rus Knez Andrey Bogolübski idi. O, herkesten önce inançta ruhun gücünü değil, iktidarın gücünü görmüştü. İşte Varyaglık ve batılı dünya görüşü budur!

O andan itibaren bütün dünyaya hâkim olma veya en azından onun bir kısmına hâkim olabilme isteği Rus Knezini rahat bırakmadı. Vladimir şehrinde muhteşem bir tapınağın inşa edilmesi ve Kiev'in kutsal Ana ikonası başta olmak üzere bazı mukaddes öğelerin çalınıp bu tapınağa getirilmiş olması, Andrey Bogolübskiy'nin, Tanrı tarafından seçilmiş kişi olduğunu ispatlamak için yeterli olmamıştır. Knez Andrey, minyatürlere kendisini başında bir nuraylası ile tasvir ettirmesine rağmen, hâlâ kutsal olamıyordu. Kilise işlerine müdahale etmesine izin verilmiyordu.

Tekrarlamak istiyorum: Rusya'nın kuruluş temellerine atılmış olan inanç ve iktidar arasındaki ihtilaf ve XII. yüzyılın ortalarına doğru artık çekilmez olan bir kader olmuştur. Şairane fikirlere rağmen, Rusya'nın akılla anlayabileceğimiz tek özelliği budur.

Gerçi, Suzdal piskoposu Fyodor, hırsı sınır tanımayan Vladimir Knezi Andrey'i "layık olduğu yere" koymuştur; knezin bütün karşı çıkışlarına rağmen Vladimir'de bulunan bütün tapınakları kapattırıp ve şehir ahalisini inançtan uzaklaştırdı. Böylece "*Bogolüb*", yani "Tanrısever" knez Andrey'i bitirmiş oldu.

Ayrıntılara girmeden ifade etmek gerekirse, Andrey, sadece küstahlığı için bir bedel ödemiş oldu. Tanrı onu cezalandırdı. Knez, yakın çevresindeki insanlar tarafından 30 Temmuz 1174 tarihinde boğularak öldürüldü. Çağdaşları "Knez Andrey, yaptıklarının bedelini hayatı ile ödedi" dediler.

'Tanrı' inancı, Deşt-i Kıpçak'ta Altın Orda olarak adlandırılan Moğol hâkimiyeti zamanında da muhafaza edilmiştir. Gerçi, Moğollar, hiçbir şeyi hâkimiyetleri altına almaya veya yıkmaya çabalamıyordu, çünkü Tengricilik inancı, ruhen onlara da yakın bir inançtı. Batıy Han iktidara geldikten sonra, kendisi Hristiyanlığı kabul etmiş ve yeni tapınaklar inşa etmek istemiştir. Bir din adamı olan Batıy Han'ın oğlu Sartah, diyakozluk unvanına kadar yükselmiştir.

Moğollar, Rusya için oldukça faydalı şeyler yapmıştır. Meselâ, Rus din adamlarını haraç ödemekten muaf tutmuşlardır. Bütün tapınakları kendi korumaları altına almış olan Moğollar, böylece buraları Rus Knezlerin saldırılarından kurtarmışlardır. Çünkü Rus Knezleri Kilisenin kasasını kendi cepleri gibi görmeye başlamışlardı. "Rusya'da Ortodoksluğun Altın asrı, Moğolların hâkimiyeti dönemine denk gelmiştir". diye belirtiyor Richard Pipes. "Cengiz Han Yasası" Ortodoks Kilisesine korunma ve haraç ödemekten kurtulma imkânını sunmuştur. Karşılığında da Cengiz Han, sadece kendisi ve ailesi için dua edilmesini istemiştir... Moğolların bu merhametli davranışlarından, manastırlar kazançlı çıktılar".

XIV. yüzyılda Rusya'da çok kısa bir dönem içinde yaklaşık iki yüz, yani dört asır boyunca ülkede yapılmış olan toplam manastır sayısı kadar yeni manastır inşa etmişleridir.

Bu bağlamda çok önemli bir şey göze çarpıyor: Moğollar, Rusya'da iktidara hiç dokunmadılar! Hiçbir Moğol hükümdarı, Rus knezliklerinin başına geçmemiştir! Öyle ise "Tatar - Moğol boyunduruğunun" anlamı nedir? Bu da uydu-rulmuş mu?

Haraç ödemesi mi? Ama bütün sömürge ve bağımlı devletler bir haraç ödüyorlardı. Bizans ve Roma haracın baki olmadığına ispatlamıştı.

Kendi parası ve ticaret imkânı olmayan Rusya için haraç bir iyilikti, çünkü onu ödeyerek düşmanlardan korunuyordu ve iktisadî özgürlüğe sahip oluyordu. Haraç tredam anlamıyla Rusların ayağa kalkmasına vesile olmuştu. Fakat Rusya'yı temsil eden Moskova o dönemde komşularıyla henüz eşit şartlarda konuşamıyordu, çünkü Bozkıra bağlıydı. Onları bağlayan, ortak inançtı. İnanç, Moskova knezlerine siyaseti istedikleri yapmaya imkân vermiyordu.

İşte burada belki Rusya tarihinin en karanlık yönü ortaya çıkıyordu. Tam anlamıyla bir kara delik. Rusya tarihi bu andan itibaren daha anlaşılır ve böylece temiz ve berrak bir cam gibi açık olmaya başlıyor.

Moskova Knezliği nasıl ve neden ortaya çıkmıştı? Bilindiği gibi, Moskova, Vladimir knezliğinin bünyesinde bulunan bir kasaba idi. Şehir veya Knezlik olarak adlandırılabilmek için gerekli olan unsurlara sahip değildi. Egemenliği, kendi parası ve askeri yoktu... Bu tür küçük şehirlerin sayısı yüzlerce... Daha güçlü olanları da mevcuttu. Ve aniden "tüm Rusya" temsili bir şehir, egemen bir knezlik olarak ortaya çıkmıştı. Bu ulu mucizeyi hangi güçler gerçekleştirmişti?

Her sırrın bir gün mutlaka açığa çıkmak gibi bir huyu vardır, derler. Sadece bu bir soruyu cevapladığınızda Rusya tarihini anlarsınız. Aksi takdirde gerçekler hep puslu ve bulutların arkasında kalmaya devam eder.

İtiraf edelim, bu sorunun cevabını hiçbir kitapta bulamadık. İması bile yok! Halbuki cevabı son derece açık ve yüzeyde...

Detaylarını daha sonra vereceğim XII. yüzyılda, tarih sahnesine Cengiz Han çıkmıştır. O, Türkleri birleştirmek istemiş ve bu sebeple kendi yasalarını çıkartmıştır. "Cengiz Han Yasaları" olarak bilinen bu düzen bazı önemli kanunları içermektedir. Bu "Yasa" kadim Altay'da hâkim olan düzeni geri getirmeyi amaçlamaktadır. Ana fikri, yeniden "atalarımızın geleneklerine göre yaşamak".

Bunun için insanları, atalarının geleneklerini takip etmeye zorluyorlardı... Bu durum, bazılarının hoşuna gitmedi. Batı kağanlıklarını meydana getiren Kıpçaklar bu yasalara uymadılar. Savaş başladı. Bu savaşı Batıy Han başlatmıştır. Bu, diğer halklara karşı yapılmış bir savaş değil; Bozkır halkının, asilzade sınıfına karşı başlattığı bir savaştır. Bu savaş gerçek ve vahşi bir av başlatmıştı. Bozkır daha önce böylesini hiç görmemişti.

Asilzadelerin kendilerini kurtarmaları gerekirdi. Yurt dışına kaçmaya başladılar: Kafkasya'ya, Avrupa'ya...

Kuzey tarafın hudutlarını Moskova nehri belirliyordu. Türk asilzade sınıfı, nehrin diğer tarafında bulunan kimsenin pek tanımadığı Moskov'daki bu bölgeye yerleşmiştir. Rusya'da yıllar geçtikçe büyüyen Moskova Knezliğinin temelini oluşturan yeni üst sınıf dvoryanlık, yani aristokrasi bu Kıpçaklardan başlamıştır. İşte, Moskova doğuşunu bu Türklere borçludur...

İnanılmaz, değil mi? Fakat benim sözlerinde yeni bir şey yok ki. Dışlanmış Türk aristokrasisi aynı şekilde Hindistan'da da Güneş Hanedanının hâkimiyetini kurarak kendisini göstermiştir. Ünlü İran Arkaşid Hanedanı da böyle, Altay'dan gelen Türklerden oluşmaktaydı. Roma ve Bizans'ın Türk Papalarından bahsetmiyorum bile... Halifelik dönemi hükümdarlarını da anlatabilirdik...

Dışlanmış Türkler yeniden kendi devletini kurmuşlardır. Bir yenisini kurmuşlardır! Onu "Moskova Knezliği" diye adlandırmışlar ve kendilerini de "Slav" olarak ilan etmişlerdi. "Başka" bir halk olmaya çabalamak, zaten onların gele-

neklerinde vardı. Hatırlıyor musunuz? Öz olarak:"Kurbağalar arasında sen de kurbağa ol!"...

Görüldüğü üzere, Moskova'nın Türk Bozkırından ve Türklere ait olan her şeyden nefret etmeleri sebepsiz değildi. Bunun muhakkak bir sebebinin olduğu aşikârdır.

Bizans, Moskova'yı sürekli olarak, Bozkırlılardan ayrılması için kışkırtıyordu. 1439 tarihinde imzaladıkları Floransa antlaşması ile Yunanlılar, Roma Papa-sı'nın üstünlüğünü kabul etmiş, onun siyasetinin adeta maşası olmuştur. Onlar, genç ve tecrübesiz Moskova hükümdarları eliyle Bozkırda ve Rusya'da hâlâ muhafaza edilen Tengricilik inanç sistemini boğmaya çalışıyorlardı. Burası, Gök Tanrı inancının son kalesiydi.

Yunanlılar bunu her zamanki gibi yine kurnazca yapıyorlardı. Hemen anlaşamıyordu. Çünkü uzaklardan başlayarak yapıyorlardı.

Konstantiniye patriği 1393 tarihinde Moskova'ya, I. Basilius'a "Rusya'da Ki-lise var, ama Çar yok" söylentileri üzerine bir mektup yazmıştı. Bu mektupta "Hristiyanların Kiliseleri olup da, çarlarının olmaması mümkün değil. Çarlık ile Kilise'nin bir birine bağlı olduğunu ve bir birinden ayırmanın mümkün olma-dığını" belirtmiştir. Bir çarın nasıl olması gerektiğini o, çok iyi biliyordu. Ayrıca, Moskova'nın buna hazır olmadığını ve bir Moskova knezinin de çar olamaya-cağını iyi biliyordu.

Batı dünyası Yunanlılar vasıtasıyla Moskova hükümdarların kararlarına te-sir etmeye çalışmış; dalkavukluk ederek kendilerini benzemelerini istemişlerdir. Ve hedeflerine de ulaşmışlardır. Doğuda, inanç birliği çatlak vermiştir. Rusya, Yunanlıların ikna etmesi üzerine 1589 tarihinde kendi piskoposluk makamlar-ını kurmuştu. Ama buna rağmen "Bozkır" eskisi gibi Tengrici bir ülke olarak kalmaya devam etmiştir.

XVI.-XVII. yüzyıllarda Rusya hızla genişliyordu. Kargaşalar bunu durdura-mıyor, aksine büyümeyi hızlandırıyordu: Ateşe yavaş yavaş yağ ilave etmişçe-sine alevler daha hızlı yükseliyordu. İnsansızlaştırılmış, dolayısıyla eski gücünü kaybetmiş olan Bozkır, Moğol hâkimiyetinin sebep olduğu sonuçlardan sonra zor bir zaman geçiriyordu. Moskova'nın komşusunun zayıf durumundan fay-dalanmaması mümkün değildi. Çünkü iki tarafta da Türkler yaşıyordu. Onlar bir birini çok iyi tanıyorlardı.

Korkunç İvan döneminde Rus devletinin sınırları Oka nehrine kadar geniş-leyebiliyordu. Rusya'nın en doğu noktası olan, Moskova'ya 120 kilometre me-safedeki Kolomna'dan sonra Bozkırın sınırı başlamaktadır. Daha sonra Korkunç İvan bu hudutları genişletmeye başlamıştır. Kazan'ın işgal edilmesi, İdil ve Si-

birya'daki yeni toprakların alınması gibi Moskova'nın uyguladığı siyaset apaçık müstemlekecilik, başka bir ifadeyle, sömürgecilik olmuştur. Bu durum, ruhbanlarda hemen tepki uyandırmıştır. Metropolit Filip ile Moskova knezi IV. İvan arasındaki ihtilaf böyle başlamıştır. Bu ihtilafta 1666 tarihinin mukaddimleri duyuluyordu. Birisi olmadan diğeri de olmazdı!

Kıpçak asilzadelerinden Fyodor Kobıla'nın soyundan gelen Metropolit Filip, bu haksız istilalara ve Türk halkının anlamsız yere imha edilmesine elbette, göz yumamazdı. Metropolit Filip, "Büyük knezden *Opriçnina*'yı durdurmasını" talep etti. Nitekim Moskova sömürgecilik siyasetini ağırlıklı olarak, *Opriçnina* adı verilen gizli polis ve istihbarat teşkilatı operasyonları ile yürütüyordu. Rusya, toplumda etnik temizlik yaparak hâkimiyet alanını genişletiyordu. Her şey bir yumak gibi siyasi olarak bir birine bağlı idi.

Rusya'da hiçbir zaman için bir etnik birlik söz konusu bile olamazdı. Rusya'nın nüfusunu genel hatlarıyla Ruslar, Türkler, Venedler, Finler ve Uğorlar oluştuyordu. Çok karmaşık bir yapı ve insan kalabalığı... Her şey hakimiyeti elinde bulunduran kişiye, yani iktidarda kimin olduğuna ve "Rus" kelimesinin altında kimin gizlendiğine bağlı idi: Ruslar mı? Slavlar mı? Kıpçaklar mı? Finler mi? Uğorlar mı? Almanlar mı? Yahudiler mi? Hepsi bir araya gelip "Rus" olmuştur.

Rus asilzadelerinin şecere kitabına baktım. Meşhur Rus yazarı Saltıkov-Şchedrin'in şaka yollu söylediği '*Urus-Kuruş-Keldıbayev*'lerin soy ağacı. Çok şaşırdım. Asilzadelerin en azından, yarıdan fazlası Bozkırdan gelmiştir. Onlar Türk-Kıpçaklardı.

Ve bunu hiç gizlemiyorlardı. Diğer bir kısmı ise kendilerini maskeliyordu. Güya, Polonya'dan, İsveç'ten veya daha başka bir yerden geldiklerini vurguluyorlardı. Sanki oralarda Kıpçaklar yokmuş gibi...

Moskova Knezi IV. İvan, *Opriçnina*'yı kullanarak, halkı aynılaştırmak istiyordu. Halbuki *Opriçnina* siyaseti Rusya'yı zayıflatıyordu, yani uygulamalar umulan iyileştirmeyi sağlayamamıştı. Moskova'da Slav boyarları ile Kıpçak asilzadeleri arasında, hâkimiyeti ele geçirmek için çok sert mücadeleler başlamıştır. Bu savaş, *Opriçnina* açısından sadece görev alanını ve işlerini çoğaltan bir süreç oldu. Esrareniz ölümler, idamlar ve ihanetler Moskova hayatının alelâde, günlük olayları haline dönüşmüştü. Toplum bunlara da alışmıştır.

Knez, Metropolit Filip'in *Opriçnina*'yı yürürlükten kaldırma talebini dikkate bile almadı. Bir defasında Müthiş İvan çok kızmış; elinde silah, ayin esnasında, Metropolit Filip'in görev yaptığı Moskova'daki Kremlin Uspen Katedrali'ne girmiştir. Aslında bu büyük bir suçtu. Metropolitin tepkisine

rağmen Çar, esasını tüm gücüyle yere vurarak bağırmaya başladı: "Ey, Metropolit ben sana, senin yanındakilere ve devlete çok yumuşak davrandım, ama sabrım bitti, şimdi göreceksiniz benim gücümü". Bu diyalogun son noktasını Malüta Skuratov koymuştu. O da metropolit Filip'i boğarak öldürdü. Böylece Korkunç İvan, Kiliseyi kendisine zorunla bağlamak ve emri altında tutmak istemiştir. Kilise'yi zapt ettiğini düşünerek, kendini çar olarak ilan etti. Ama hayır...

Aslında, Kremlin'in hükümdarı "çar" unvanını kanunsuz bir şekildeiktisap etmiş oldu. Geleneğe uygun olarak değil! Bozkır geleneklerine göre, bu yüksek unvan, ancak başpiskoposluğun mevcut olduğu memleketlerdeki hükümdarlara verilebiliyordu. Orada Türk halkının bir ruhanî merkezi mevcuttu. Önceden, Moğolların hâkimiyeti zamanında "Çar" unvanını, ancak Altın Orda hükümdarlarına vermişlerdi. Çünkü Patrik'in baş karargâhı 1261 tarihinden itibaren Saray Berke'de bulunuyordu. Ondan önce, Deşt-i Kıpçak ve Rusya'nın çarı, başpiskoposun yaşadığı kağanlıktaki Kıpçak kağanlarından biri olmuştur.

Yunanların iradesiyle IV. İvan kendisini çar olarak ilan ederken, özgürlük hayalleri kuruyordu. O, kendisini metropolite karşı destekleyen manastırlara çok cömert davranmıştır. Ama düzmece çar, kendisinin de insan olduğunu ve her şeyin bir bedeli olduğunu unuttuğu için yanılmıştır. Ve gerçekten, Varyag Hanedanı'nın Moskova'daki zinciri daha sonra koptur. Moskova'dan çok uzaklarda yaşayan birilerine engel olan son mirasçı prens Dimitri de öldürüldü.

Tengricilik bu sefer, "laik delilikten" daha güçlü olduğunu göstermişti. Her vuruşta daha güçlü olmak zorunda kalmış; eskiden olduğu gibi Slav Rusya ve Türk Bozkırlıları için ortak kalmaya devam etmiştir. Birlik muhafaza edilmiştir. İşte, bu durum Roma'nın hoşuna gitmiyordu.

Katolikler, Korkunç İvan döneminde hadiselerle karışmaya başlamıştı; dolayısıyla daha fazla gizlenmenin bir anlamı kalmamıştır. Moskova'yı güçle yene-medikleri için tahta hile ile kendi adamlarını, Zaharin ailesinden gelen bir Rus Patriği'nin oğlunu oturtmuşlardır. Ve o aniden Romanov oluvermiş... Niye "Romanov" olmuştu? Çünkü bu soyadın temelinde "Roma, Romalı", yani Roma'nın temsilcisi olma anlamı vardı.

Onun gelişi ile Moskova'da her şey değişmeye başladı. Ruhanî tartışmalarda fizikî gücün çok kötü bir müttefik olduğunu anladılar. Moskova'nın hükümdarı "sessiz" Aleksey Mihayloviç de, aynı şeyleri düşünüyordu. Ama onun bu hedefe, kansız ve sessiz ulaşmak için gizli bir planı vardı.

Aleksey Mihayloviç, Korkunç İvan'a hayrandı; ama onun hatalarını tekrarlamak istemiyordu. O selefini alenen eleştirmiş; öldürülen metropolit Filip'in mezarının başında, Tanrı'dan, monarşinin hataları için af dilemişti. Tövbe ettikten sonra, ilk iş olarak Moskova'yı sinsice, bir "Moskal" merkezine çevirmeye başladı. Bu planın parçası olarak Moskova'yı (ve bazı diğer şehirleri) yönetmek için pek çok devlet kurumları ortaya çıktı. *Zemskiy, Manastırskiy* gibi sayısız belediyelerin kararnameleri yürürlüğe girmeye başladı. Bir 'Ruhbanlık' kararnamesi eksikti. Çünkü sadece Kilise, çara bağılı değildi.

Rusya'da Kilise yönetimi ile ilgili fikirler, sarayda hekim olarak çalışan İngiliz Kollins Samuel tarafından veya Moskova'yı sık sık ziyaret edenlerin arasında bulunan ve Kremlin'e yakın duran bir başka Avrupalı tarafından da verilmiş olabilir. O yıllarda sık sık ziyaret edenler, sonra Moskova'nın sahibi olmuşlardır. Aleksey Mihayloviç ise, Polonya ziyaretinden sonra kendisini gerçek bir Avrupalı olarak görmüştür. Hatta Katolikliği kabul etmek istemişti. Ancak onu, bu kararından zorla vazgeçirdiler.

Avrupa'nın ruhu o zamandan itibaren Kremlin'in her tarafına yayılmaya başlamıştı! Açık bulduğu her kapıdan, her delikten içeriye giriyordu. Elbette, bu olayların nasıl gerçekleştiğini hiç kimse ayrıntılı bir şekilde bilemez; o karğaşa zamanında nasıl bir süreç yaşandığını detaylarıyla canlandıramayız, ama sonuçlar zihnimizde bazı düşünceler uyandırmıyor mu?

Ruhban Yönetimi'nin oluşturulması için Kilise Konseyi toplantıya çağırılmalıydı. Tahrip edebilecek bir güce sahip olan Kilise Konseyi... Böyle bir Kilise Konsili 1666 tarihinde gerçekleşmişti. Konsili yönetmeleri için Yunan patrikleri Paisius (*Aleksandriyski*) ve Macarius (*Antiohiyski*) davet edilmişlerdi. İkisinin de, Roma'ya açıkça gösterdikleri sempatiden dolayı, Doğu Kilisesi'nin Kilise hiyerarşisindeki makamlarından atıldığı bilinmelerine rağmen davet edilmişlerdir. İkisinin de, Kilise işlerine dahil olmak için resmî hakları yoktu. Onlar yabancı idi!

İki gizli Cizvit, açıkça iki hırsız, Kremlin'in izni ile Tengriciliğin kaderini değiştirmiştir. Onlar Konsil'in emri ve Konsil'in eli ile Rusya ve Bozkırın ruhani odağını parçalamıştır. Belki de Roma üzerindeki yıldız gerçekten daha fazla parlıyordu.

Bu dönemden itibaren, Moskova'da resmi kanunlara dayanan bir "Çar" unvanı ortaya çıkmıştır. Ondan önce ise bu unvan sahteydi ve kanunsuz olarak kullanılıyordu.

Çar Aleksey tarafından gerçekleştirilmiş bu yeniliğin özü; serbest ve hür Kilisenin yerine, emir alan bir Kilise ve onun başında bulunacak uygun adayı

tain edebilme sistemini uygulamaktı. Bunun tabii neticesinde de 1652 tarihinde Moskova Patriği olarak Nikon tain edilmiştir.

Patrik Nikon, iktidarı seven ve hayal eden; en önemlisi de iyi bir eğitimi olmayan bir kişiydi*.

Patrik Nikon, Kıpçak değildi. Bu sebepten dolayı Bozkırlıların ruhî ideallerini anlamıyordu ve kabul edemiyordu, çünkü bu değerler onun için yabancıydı. Patrik olarak tain edilmeden önce Nikon, Novgorod piskoposluk makamında çalışmış, dinamik kişiliğini ve karakterini tam olarak gösterebilme imkânını bulmuştu. Nikon'u ilgilendiren tek şey: iktidar sahibi olmaktı. İktidara ulaşmak için her şey yapabilecek bir yapıya sahipti. Bir köylü ailesinden çıkan ve okumayı zar zor becerebilen Nikon, yumrukları sayesinde önce bir papazın ruhani makamını, sonra da bütün Novgorod piskoposluk makamını ele geçirmişti.

Onun şekli ve şemaili dindar bir adamdan ziyade, Kilise kıyafeti giymiş bir yağmacıya benziyordu. Patrik kürsüsüne çıkar çıkmaz Nikon, her şeyi Yunanlaştırmaya ve değiştirmeye başlamıştır. Yunan dini kisvelerinin Rus Kilisesi'nde kullanılması Nikon ile başlamıştı. Patriğin mutfağında bile, artık Yunan tarzı hâkim olmuştur. Yunanlılar, o zamandan beri Rusya'yı, sık sık ziyaret eder olmuşlardır.

Onlar siyasi hesaplarını çok iyi yapıyor ve gerçekleştiriyordu: Rusları, Müslüman Türklere karşı savaşa hazırlamaya başladılar. Gerekçe olarak korkunç şeyleri uyduruyorlardı. Nikon ise, cehaletinden dolayı kendisinin gelecekteki

* Dikkat çeken husus, Rus ruhban sınıfına hakim olan cehalet, Nikon zamanından beri iktidar tarafından hoş görülmeye başlanmıştır. İyi manzara değil, ama sık sık Moskova'yı ziyaret eden yabancıların notlarında ve XIX. yüzyıl Rus edebi eserlerinde de (L.Ruşinski, S.Tregubov, N.Leskov ve diğerleri) utanç verici bu durum tasvir edilmektedir. Bu müellifler, eserlerinde aynı ses tonunu yansıtan bir biçimde, XVIII. yüzyıl Rus ruhbanından yansıyan "inanılmaz cehâleti" belirtmiştir: Halk için seçilen din adamları çoğu zaman en alt tabakadan gelen, eğitim görmemiş insanlardı. Bu yalnızlar sınıfının mensupları kendi sönük dünyasında pişiyordu, ama devlet mutfağında! I. Petro zamanından beri devlet, ruhbanlara çok dikkatli bir şekilde ödeme yapıyor Kilisenin başka işlerine de "özen" gösteriyordu. Bu "Özenin" ölçüsünü, toplumun eğitimli insanları olan asilzadelerin ruhban sınıfına girmelerini yasaklayan "Ruhban Nizamnamesi" çok iyi bir şekilde yansıtmaktadır. Asilzadelerin papazların kızları ile evlenmeleri de yasaklanmıştı; böylece zadegânlar ile ruhban arasında bir kan akrabalığı kurulmasına imkân verilmemiştir. İncil'in tam metninin, Rusya'da ilk kez, ancak XIX. yüzyılın 60'lı yıllarında yayınlanmış olması da ilginç değil mi?! Önceleri, gerekli görülmediği için yayınlamamıştı. Sönük din adamları arasında da yüksek ahlâklı ve eğitimli insanlar elbette vardı, ama onlar Rus Kilisesi'nin yüzünü hiçbir zaman maalesef yansıtmıyordu. "Yabancılar göre Rus Ortodoksların arasında mukaddes kitabı okuyan ve dini konularda sohbet edebilen insanlar sadece hizipçilerdir" diye belirtiyor Pipes. Belki de iktidar bu sebeple, cehalete karşı çıkan hizipçileri izliyordu. (M.A.)

Ortodoks dünyasının başına hazırlandığını düşünüyordu. Hatta kendisini İstanbul'daki tahtta hayal etmeye bile başladı.

Bu olaylardan beri, Rus Kilisesinde tam olarak bir Yunanofil sendromu başlamıştı: her şey bir Yunan köke dayandırılıyor, kabul ediliyor ve ona göre uygulanıyordu!

Yunanlılar da buna karşı borçlu kalmak istemiyorlardı. Onlar, Rus kibrinin ince ve hassas telleriyle oynayarak, neler yapmadı ki! Meselâ, Yunanlılar, 1650 tarihinde Türk dilinde Glagolitik alfabe ile yazılmış olan eski dini kitapları, Atina'da alenen yakmışlardır. Rusya'da ise, bu kutsal kitapları esas alan ayinler yapılmıştır. Buradan hareketle Yunanlılar, Rusya için Kiril alfabesi ile ve Rusça yazılmış yeni kitaplarının olmasını istemişlerdi. Rusça veya Yunanca... Siyaset ne kadar ince, fakat adi bir şey.

Nikon'u, özellikle inancı parçalaması için hazırlıyorlardı. Kendisi bunun farkında değildi; hayallere kapılıyor ve seviniyordu. Hizipleşme seçilen istikamette ve alınan mesafelerde karşılıklı olarak büyümüştür. Patrik Nikon seçiminden iki yıl sonra, gizli mekanizmasını anlamadığı Kilise reformlarını ilan etmiştir. İktidarın cazibesi ve daha fazla güç kazanma düşüncesi Rusya patriğinin başını döndürmüştür.

Kilise kitaplarının yeniden düzenlenmesi ve unvanların yeniden belirlenmesi konusunda, ayrıca yeni düstur ve törelerin oluşturulmasına dair Çar'dan yeni emirler gelmiştir. Açıkça ifade edilmek gerekirse, yeni bir Kilise kurulmaktaydı. Nikon ise, cehaletinden dolayı, yeni reformlar yaptığından emindi!

Çar altı yeniliğin kabul edilmesini emretmişti. Elbette, altı yenilik dediğimiz Katoliklerde olduğu gibi altmış yenilik değildi. Ama ruhanî hayatta bazen tek bir yeni uygulama her şeyi yıkmak için yeterli olabilir.

Moskova'nın yeni bir Kilise'ye ihtiyacı vardı. Yunalarda olana benzeyen hatta onun gibi bir Hristiyanlık Kilisesi kurmak istiyordu. Getirilen yeni kânunlarla bu yeni Kilise böyle kurulmuştur. Nikon'un anlayamadığı, bütün reform faaliyetinin gizli manası da buydu. Maalesef, Nikon azimle gerçekleştirdiği bu reformların gerçek anlamının farkında değildi. Yeter ki Hz. İsa ile başlasın ve onunla tamamlansın. Alenen olmazsa da Roma Papası'na bağlı olsun.

Sadece altı yenilik! Ve nasıl bir yenilik! Farklı bir istavroz çıkartma şekline karar verilmişti. Neden? Tengricilik'ten farklı olması için. Yunan Patriği, Nikon'a şöyle diyordu: "İstavrozu iki parmakla çıkartanlar dalaleti taklit ettikleri için lanetlenirler". Nikon, bu hareketin acilen değiştirilmesine dair aldığı yeni kararı bütün Rusya'ya hemen ilan etmiştir. Bunun dışında, Kurtarıcının

adının "İsus" olarak yazılması da artık yasaklandı. Batı tarzına uygun olarak, "İsus" şeklinde yazılması ve telâffuz edilmesi emredilmiştir. Önemsiz şeyler mi? Elbette, hayır.

Böyle "önemsiz" şeylerle, Rusya'da inanç ideolojisi değişiyordu. İnanç, özünü kaybediyor, geçmişi yok oluyordu; çarlığa ait ve daha batılı olmaya başlıyordu! Kilise'nin ayrışmasının gerçek sebebi, yani siyasî anlamı budur.

"Üçüncü Roma" hayalleriyle kendi imparatorluğunu kurulmasını ümit eden Rusya, nihayet özgürlüğüne kavuşmuştu. Doğu Avrupa'da da tamamen farklı ve yeni bir tarih böyle yazılmaya başlamıştı. Rus tarihçi Klüçevski'nin ifadesine göre: "Başka toprakların ve halkların müstemlekeleştirilmesine, yani kolonileştirmeye bağlı bir tarih" başlamıştır.

Bu yeni "Moskova" Kilisesinin bir manevi merkez ve toplumun ahlâkî değerlerine bir ayna olarak hiçbir anlam taşımadığı hiç kimseyi kuşkulandırmadı ve rahatsız etmedi. "Din özgürlüğü olmadan tam anlamıyla halkın özgürlüğü de söz konusu olamaz" diyorlar. Ama bu yeni Kilisede kutsal kitap bile âdeta esir alınmış gibiydi... Hiçbir Avrupa devletindeki ruhban, Rusya'daki kadar çaresiz ve zor durumda kalmamıştı.

Mesela, Roma Papası ile krallar hiçbir zaman kolay iletişime geçmiyordu; Moskova'nın "ruhbanı" ise, herhangi bir asker veya devlet memuru gibi tayin edilebiliyor, hatta çarın kaprisiyle azledilebiliyordu. Rus din adamları, böylece devlet memuru konumuna getirilmiştir: Günâh çıkartma seansları sırasında öğrendikleri sırları iktidara ihbar etmek de din adamlarının vazifeleri arasındadır. İktidar, ihbar görevini yerine getirmedikleri için ruhbanları görevden alabilir, idam cezası bile verebilirdi.

Böyle bir durum, o güne kadar hiçbir ülkede görülmemiştir. Bu usulü Moskova keşfetmiştir.

Elbette, töre ve geleneklere göre büyümüş ve iyi terbiye almış olan dindar Rus halkı, patrik Nikon tarafından ilan edilen bu "yenilikleri" uygulayan "reformatörün" elinde 'Çar'ın çomağı olmasaydı hiçbir zaman kabul etmezdi. Ama eline verilen bu çomağı çok kullanamadı, çünkü bu defa kendisi kızgın çarın çomağına hedef olmuştu.

"Reformlara" hızla başlaması, Nikon'a karşı bazı endişelerin doğmasına sebep oldu. Çünkü patrik, kimin onu bu makama getirdiğini unutupordu.

Patriğin bazı faaliyetlerinden dolayı, Çar Aleksey, patriği kendisi içi tehlikeli olabileceğini görüp desteğini çekti. Bunun üzerine Nikon başka çare olmadığını görerek, istifa ettiğini ilan etmek zorunda kaldı. Hiç kimse onun yokluğuna dikkat bile etmedi. Hayat kaynamaya devam ediyordu, o kadar!

Ruhban Kurulu gece gündüz hummalı bir faaliyet içerisindeydi: Patrik ve Piskopos gibi üst makamlardaki memurlar, eski dini kitapları düzeltiyorlardı; ayinler için yeni töreler oluştuyorlardı. Çar, Nikon'u kullanarak, iktidarını ve devletin kilise üzerindeki hâkimiyetini kuvvetlendirdi. Nikon'a artık ihtiyaçları yoktu. Herkesi kandırmış olan çar, böylece tahta iyice yerleşmiş bulunuyordu.

Dışarıdan gelenler, önlerindeki Latin Venedik matbaalarında basılmış Yunanca kitapları esas alarak Türkçe dini kitapları düzeltiyorlardı. Bu düzeltme faaliyetlerinin başında Yunanlı Areseniy vardı. Fakat o, Rus dilini maalesef iyi bilmiyordu. Dolayısıyla yeni kitaplarda çok hatalar vardı. Bu hataları hemen fark ettiler. Bunun üzerine isyanlar başladı.

Çarın askerleri, "Moskova" dini törelerini reddeden Rusları izbelere toplayarak canlı canlı yakıyorlardı. Binlerce masum insan, hiç suçu olmadan yanarak ölmüştü. Köyler yanıyordu; ruh ve vicdanın kalesi sayılan ve Rus Ortodoks Kilisesi diye adlandırılan bu yeni Kilise şimdi bu alevlerin üzerinde kurulmaktaydı. Ruslar artık Rusya'ya dönüşüyordu!

Eski inancı savunanlar arasında Yoan Neronov, Loggin, Daniil, Avvakum ve o zaman güçlü Nikon'un yüzüne karşı, korkmadan: "Biz bu yeni inancı kabul etmeyeceğiz" diyen Piskopos Pavel Kolomenski de vardı. Nikon da buna cevap olarak, Hristiyan tapınağında, gerçi yeni şekliyle takdis edilmiş Kilisede ihtiyar Kolomenski'yi hemen vurdurmuştur. Ve diğerleri sürgüne gönderildiler, sonra tekrar işkenceler yapıldı; bütün bunlara rağmen gene "hayır" dedikleri için, Moskova'nın yeni Hristiyanları, bu çilekeşleri 1682 tarihinde ateşe verdiler.

Eski din adamlarına artık ihtiyaç yoktu. Rus Kilisesi şimdi başka seslere kulak veriyordu. Çar, İoannikiy ve Safron Lihud kardeşleri Moskova'ya davet etmiştir. Venedik ve Paduya Cizvit cemiyetinin şakirtleri olan kardeşler yeni Hristiyan Kilisesinin, yani Yunan-Rus Kilisesinin kuruluşu ile ilgili tüm resmî işlemleri yerine getirmişlerdi!

Kardeşlerden biri 1687 tarihinden itibaren Din Akademisi'nin başına tayin edilmişti. Bu kurumda, yeni Rusya için devlet kadroları hazırlanıyordu. Lihud kardeşler ayrıca Yunan-Latin okullar zincirini de kurmuşlardır.

Devlet okullarına bile Batı dünya görüşünü dahil etmişlerdir. Yunan ve Latin dilleri okullarda nerdeyse en önemli dersler haline gelmişti. Bu derslerde dünya tarihi Akdeniz'le başlayıp, Akdeniz'le tamamlanıyordu. "Türk" kelimesi telâffuz bile edilmiyordu. Meğer, ne kadar banal bir kelime!

O zamandan beri, ülke batı istikametinde hızlı bir şekilde değişiyordu. Rusya öz geçmişini, köklerini ve kendisini unutuyordu. İnançtan sapan yol görüldüğü

kadarıyla çok kıvrımlıydı ve tahmin edilemeyecek sonuçlar doğurabilirdi. Ülke-
de rıyanın ve yalanın değer kazandığı bir dönem geliyordu.

Rus halkına yeni inancı ve yeni dini kitapları kabul ettirmek ve iktidarı batı
sevdalısı hükümdarların eline vermek için, Kilise Konseyi 1666 tarihinde şöyle
bir karar almıştır: "Konsey kararlarına uymayan insanlar ağır cezalara mahkûm
edilmeli: Ceza evlerine konulmalı; sürgünlere gönderilmeli; kırbaçlamalı; onla-
ra dil, kulak, burun ve kol kesme şeklinde işkenceler yapılmalıdır".

Bilge ve sağduyu sahibi ilan edilenler, kendi iradeleriyle akılnı oynatıyordu.

Moskova knezliğinde, Konsey kararlarından önce de kan akıyordu. Kon-
sey kararları ile bu iş, sadece resmileştirilmişti. 1664 tarihinde çar daha da
sert adımlar için imza atmıştı. Knez İvan Prozorovski komutasındaki askerî
keşif grubu, Moskova'ya bir hayli uzak doğu ve kuzey ormanlarına sak-
lanan "yaşlı orman köylülerine" karşı harekete geçmişti. Albay Aleksandr
Lopuhin ve haydutları, Vyaznik ormanlarında önüne çıkan her şeyi yakıp
yıkıyorlardı. Binlerce ev, tapınak ve şapel içindeki sivil halkla birlikte ateşe
verilmişti.

"Üçüncü Roma" ya da dindar Hristiyan Çarlığı, kendince muharebe saha-
sını temizliyordu. Tenkil müfrezesi başarı sağlayamamıştı, çünkü inatçı halk
"Cizvit" inancını bir türlü kabul etmiyor ve sonuna kadar mücadele ediyordu.
Bunun üzerine Rusya'da, eski Ruhban sınıfının toptan imha edilmesi hareketi
başlamıştı.

Sadece, iki parmakla istavroz çıkarttığı için insanlar katlediliyorlardı! Onlar,
Avrupa'ya yaranmak uğruna âdeta akılnı kaçıırıyordu! Her şeyi değiştiriyor-
lardı: Kilise müziğini de İtalyan tarzına göre değiştirmişlerdi. Bu değişikliğe
rağmen, gene de insanı etkiliyordu ve derin iz bırakıyordu; çünkü müziğin akışı
gökyüzünün ihtişamını ve bu güzelliğin kayboluşunu yansıtıyordu. İkonalar da
düzeltilerek yeniden yapılıyordu.

Yunanlar, Yeni Kilise Tüzüğüne de sadece kendilerine uygun kaideleri ekle-
mişlerdir. Sadece bu olgu bile Rusya'da olanları anlatmaya yeter. İşte o zaman
Moskova'nın duymak istediği sözler nihayet ortaya çıktı: "Hiç kimsenin çarın
emrine karşı gelmeye hakkı yok, çünkü kanun var..."

Bir ilk gerçekleşmiştir! "Sessiz" ve kan gördüğü zaman titreyen çar yasal
olarak Rusya'da iktidara gelmiştir.

"Üçüncü Roma" teorisi, kartondan bir ev gibi yıkıldı. İnsanların kanı üzerin-
de yeni bir Kilise kuran Rusya, geleneklerin koruyucusu olarak değil, aksine ge-
leneklere karşı bir yıkıcı güç olarak faaliyet göstermiştir... O dönemin tarihçileri
bu hadiseler hakkında şöyle yazmıştı: "Kutsal Ruhun dünyadaki Habercisinin

yeni isteği Emperyalik olmasına rağmen basit monarşilerin biri haline dönüşmüş, yani alelâde bir devlet olmuştur”.

Üç asır boyunca eski inanç sistemini, Türk inancını köküyle birlikte sökmeye ve atmaya çalışmıştı; üç asır boyunca bu inanç, Gök Tanrı'nın hatırası ateş ve kılıç ile yakılıyordu, yıkılıyordu. Ama büyük yara almış olmasına rağmen kadim inanç hâlâ yaşıyordu: İnsanlar ibadetlerini gizli yapıyorlardı, iktidarın gücünden ormanlara ve bataklıklara saklanıyordu, Sibiry'a'ya kaçıyorlardı. Açlığa ve soğuğa karşı direniyorlardı. Gökyüzündeki Tanrı'nın geleneklerini yeni nesillere miras olarak bırakıyorlardı... Kadim inancı koruyanlara minnet borçluyuz.

Eski inançla savaşanların en başında gelen ve en büyük zulmü gösteren I.Petro olmuştur. I.Petro sanki aklını kaçırmış gibi; kullanılmakta olan “Kilise” kelimesini bile yasaklamıştır. Onun yerine, başka resmi bir ad verilmiştir: “Ortodoks Dini Kurumu”. Kutsal kadim dinin eskisi gibi saf ve güçlü olduğu; ama devlet tarafından zayıf ve inancını koruma imkânı olmayan Bozkırlılara, Kıpçakların topraklarına karşı bu “reformatör” eliyle özellikle yöneltilen saldırılar belki de bir tesadüf değildir.

Azak seferleri, sadece Bozkırların kolonileştirmesi için yapılmış bir hareket değil; aynı zamanda Rusya'yı meydana çıkaran kadim dine karşı da yapılan bir darbe idi. Meşhur istilacı ve reformatör, Rusya tarihi uydurmacısı, dinden başlayarak, hizip konusunda son büyük noktayı böylece koymuştur.

Petro zamanında, kadim inanca sahip Kıpçaklar hakkında, olumsuz alçaltıcı ifadeler kullanılmış: Sarhoş soyguncu, canı ve kanun kaçağı olarak tasvir edilmeye başlanmıştır. Bundan sonra onlar “Kazak” olarak adlandırılmış ve toplum tarafından kanun kaçakları olarak kabul edilmiştir. Kazakları kör bir güç haline getirmişlerdir, daha doğrusu onları gerçek inanç taşıyıcıları olarak değil, Rusya'nın canlı kalkanı olarak görmeye başlamışlardır.

Ve hiçbir zaman kendi kanından olan “Kazakları” incitmekten kaçınmıyorlardı. Yapabildikleri kadar onları tahkir ediyor ve aşağılıyorlardı. I. Petro, Tuna ordusu olarak bilinen Don Kazaklarının mührünün bile, onları tahkir edecek şekilde yapılmasını emretmişti: Bir şarap fıçısının üzerinde çıplak ve sarhoş bir Kazak... Tasvir böyle! Her şeyini içkide kaybetmiş bir Kazak...

Eski devirlerde, Don havzasındaki Kıpçakların simgesi sarhoş bir adam değildi; Kıpçakların Altaylardan beri simgeleri geyik, yani “Gök Geyiği” olmuştur... Kadim inancın simgelerini bugün artık hatırlamıyorlar.

Elbette, Tuna'da, Yayık'ta ve İdil'de Moskova'daki değişikliklerinden hoşlanmayan insanlar vardı. Elbette, olmuştur. Rus askerleri o devirde Don'da, İdil'de ve Yayık'ta çok gaddarca davranıyordu. Razin, Bulavin, Bolotnikov, Pugaçev ve

onların silah arkadaşları çarı devirmek değil, kendi inancını muhafaza etmek istemişlerdir.

Moskova'ya bu isteklerini sunulmuştu. Fakat onları dinlemediler; şimdi isyanları bastırıyorlardı. Moskallar onları ortadan kaldırmak için her şeyi göze almış, onları imha ediyorlardı. Kozak köyleri toptan imha ediliyordu. Bilhassa knez Dolgoruki'nin askerleri çok zulüm ediyordu. Sağ kalan bütün Kazakların yüzüne de toptan, kızgın demirle dağlayarak "VOR", yani "hırsız" yazıyorlardı.

O korkunç hadiseler hakkında ünlü Rus tarihçi S.M.Solovyev'un yazdıkları şöyle: "4 Kasım'da Dolgoruki ordusuyla buraya da gelmişti; Hırsızlar (Kazaklar) ile aralarında savaş çıktı, ama çar ordusuna karşı duramadılar ve köylerine çekildiler; galipler şehre girip, Kazakları yerleşim yerlerinden zorla çıkararak Don havzasına kadar kovmuş ve ele geçirdiklerini merhametsizce öldürüyorlardı; Bu savaşta üç bin kişi ölmüş, bazıları da nehirde boğulmuştu. Bazı Kazaklar nehri yüzerek geçerken ok, mızrak ve ateşli silahlarla öldürülüyor; nehirde yüzerek karşı tarafa geçebilenler de soğuğa dayanamayıp ölüyorlardı... "Reşetov" adlı büyük köy de tamamen ateşe verilmişti. Ama bu son yangındı. Don büyük ve uzun bir sessizliğe gömülmüştü".

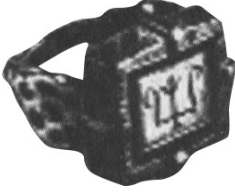
XIX. yüzyılın Rus tarihçisi, muhafazakâr M.P.Pogodin bu durumla ilgili bazı ilginç ve samimi itiraflarda bulunmuştu. M.P. Pogodin'e göre, Rusya'da Ortodoks dininden ayrılma suç sayılarak, devlet tarafından yasaklamasaydı, halkın yarısı hemen eski dinine dönerdi; eğitimli insanların da en az yarısı da Katolik olabilirdi.

1917'de zaten öyle olmuştur. Devlet yardımı durdurulduktan sonra, Rus Ortodoks Kilisesi yıkıldı; arkasında binlerce tapınak ve boşluğa düşmüş dinî cemaatler bırakarak, kaderine terk etti. Fakat halk eski dinlerine dönmedi... Halk, Kiliseleri yıkarak ve ikonaları yakarak yeni komünizm inancının taleplerini yerine getiriyordu...

Ey, Türk halkım benim,
Kendini bilirdin,
İstediğin yere giderdin,
Kendine engel tanımazdın.
Her şeyi aldın, istediğine kavuştun,
Ama bulunduğun yerlerde
Kendin için iyi olan ne buldun?

UNUTULMUŞ BİR ÜLKE: DEŞT-İ KIPÇAK

Kiev kadın ziynetleri (XII.yüzyıl)
Rusya Devlet Tarih Müzesi'nde
kadim Rus sanatı örneği olarak
takdim edilmektedir. Kıpçak
ziynet eşyalarından hiçbir farkı yok.

Türk damgası bulunan bir yüzük.
Bu taş yüzük, Han'ın Büyük Bozkır'daki
hakimiyetinin bir nişanıdır (XII.yy.)
Rusya Devlet Tarih Müzesi'nde Rus Knezi'nin
yüzüğü olarak takdim edilmektedir.

Moskova Kremlin'in
en eski ikonası.
XI.-XII.yy. Aziz Georgi'yi
öyle görmüşlerdir.

Kahramanlığın ölçüsü nedir? Hiç kimsenin göze alamadığı adımı atmaktır. Şecaat ya da kahramanlık herkese nasip olmuyor. İlmi şecaat ve cesaret, bir âlimin faaliyetine mutlaka yansır. On yıllar boyunca toplanan bilgi ve belgeler, kamuoyunun sabitleşen, hatta kemikleşen görüşüne, alışkanlık ve geleneklerine rağmen; bütün bunlara karşı, meydan okumaya hazır, o tek insanı bekler. Ancak o insan, uzun zamanlar boyunca bekletilen bir hakikati ispat etmeye cesaret bulur. Ve ispat eder. Belki, çağdaşları onu anlayamazlar, ama gelecek nesiller onu muhakkak anlar.

Baron Vladimir Tiesenhausen (1825-1902), ilmi şecaatini ve cesaretini ortaya koyarken hiç kimsenin dikkatini çekmemişti. V.Tiesenhausen "Altın Ordu Tarihine Ait Bilgiler" adlı kitabını yayınladı. Bu eserde tarihin bulanık bir dönemi incelenmişti: Tatar-Moğol boyunduruğu olmuş muydu? Nasıl olmuştur?

Tiesenhausen 1884 tarihinde şöyle yazmıştı: "Altın Orda tarihinin esaslı ve doğru bir değerlendirmesinin mevcut olmaması, bizim tarihimizin de çok büyük ve en önemli bir eksikliği sayılmaktadır".

O zamandan bu yana çok şeyin değiştiğini söyleyemeyiz. Baron Tiesenhausen'e kadar bu konu araştırılmamış ve ondan önce de kimse bu kadar zor ve büyük araştırma yükünün altına girmemiştir.

Deşt-i Kıpçak, Rusya'da hâlâ da bilinmeyen bir ülkedir. Sanki hiç olmamıştır. Niye? Bence bu altı boş bir sorudur... Fakat neden hayret ediyoruz ki! XIX. yüzyılda yayınlanmış ve eski zamanların tarihini yansıtan Baron Tiesenhausen'in bu kitabı, sansür tarafından tasvip görmüş olmasına rağmen, 1937 tarihinde tamamen yasaklanmıştır. Devlet kütüphanesinde mevcut olan bu kitabın 1884 tarihinde yayınlanmış birinci cildine dokunulmamış; ikinci cildi ise, 1941 yılında yeni şekliyle yayınlanmıştır. Yayınlanmadan önce de sansür uygulanarak kısaltılıp düzeltilmişti. Kitabın ilk nüshası ise daha sonra imha edilmiştir.

O tarihlerde Sovyetler Birliği, Pantürkizm'e karşı mücadele veriyordu: Tiesenhausen'in kitabında Türk siyasetini (!) gördükleri için kitabı hapsederek yasaklamışlardır. Eğer, kitabın müellifi hayatta olsaydı, onun kaderi de hazin olurdu.

Fakat çoktan bilinen bilgileri bir araya getiren Tiesenhausen ilk değildi. XIX. yüzyılın otuzlu yıllarında Rusya Bilim Akademisi, Altın Orda devleti ile ilgili bir kitap yarışması açtığını ilan etmiştir. Netice alamadılar. Hiç kimse bu teklife karşılık vermedi. Halbuki yarışma şartları ile birlikte para ödülü verileceği de ilan edilmiştir. Gene de bir netice alınamamıştır. Bunun sebebini, mutlaka müsabaka şartlarında aramak lazımdır. Şartlar çok ağırdır. Esas şartlardan biri olarak "bütün Rus kaynaklarının geniş şekilde dikkate alınması" diye belirtmişti.

Bu şartların yerine getirilmesi mümkün değildi!

Güney Rusya hakkında resmi görüşe uyarak ve aynı zamanda ilmin haysiyetini koruyarak hakikati yansıtmak hiç de kolay değildir. İktidar, Hakikatten çok uzaklarda! Ve bunu anlayamıyor. Başka bir ülke topraklarının gasp edilmesini ne kadar gizlersen gizle, ne kadar süslersen süsle adı gasptir. İstilayı yumuşatarak farklı bir şekilde anlatamazsınız.

Rus İlmi düşüncesi, XVII. yüzyılda Lihud Kardeşlerin faaliyetlerinden başlayarak Batıya doğru gelişme göstermiş ve hızla devam etmiştir. Kendi yüzünü tamamen kaybetmişti. Bunun sonucu olarak Rusya'nın doğuya ve Asya'ya ait olan her şeye yönelik küçümseyici ve önemsemeyen tavırları dikkat çekmektedir. Halbuki unutmamak lazım, Rusya'nın en azından yarısı önemsenmemiş Doğu demektir. Kendisinden nefret eden bir devlet... Bununla birlikte, toplu-

mun kendi geçmişine karşı son derece canlı bir ilgi da vardı. Bugünlerde de olduğu gibi...

Nihayet, jüri masasına Almanca yazılmış sadece bir çalışma gelmişti. Bu çalışmanın müellifi Alman bilim adamı Joseph von Hammer Purgstall idi. Fakat Hammer müsabakanın esas şartını bilinçli olarak ihmal etmiştir. Rus kaynaklarını kullanmamıştır: Rus Dilini yeterli derecede bilmemesinden değil: Tezatlarla ve temelsiz görüşlerle dolu olduğunu gördüğü için kullanmamıştır. Ortaya koyduğu kitabını Arap, Fars, Çin ve batı Avrupa kaynaklarına dayanarak hazırlanmıştır.

400'den fazla tarihi belge esas alınarak hazırlanan bu bilimsel çalışma, Rusya Bilim Akademisi'nin jürilerini ikna etmeye yetmemiştir. Beklendiği gibi, bu ilmi araştırmanın neticeleri hak ettiği halde değerlendirilmedi.

"Hatalı"(!) yaklaşımını tekrar gözden geçirmesi teklifini de Alman bilim adamı şiddetle reddetmiştir. Onun bu çalışması dört sene sonra, yurt dışında yayınlanmıştır. Bu sefer Hammer, jüri üyelerinden reddedilen kitabıyla ilgili rapor ve resmi bir açıklama istiyordu. Kendisine gönderilen bu rapor ve açıklamaları öne çıkararak onların cehaletini ispatlamış oluyordu. Sadece onların cehaletini ispatlamakla yetinmeyip raporu ve konuyla ilgili düşüncelerini de yayınlamıştır. Bütün rapor ve açıklamaları birlikte yayınlamasıyla hakemlerin cehaleti tam olarak ortaya konulmuş oluyordu. Bilim dünyasında jüri üyeleri bu süreçte büyük bir itibar kaybına uğramış ve Rusya'da tarih ilminin doğruluğu konusunda da ciddi şüpheler oluşmuştur.

Fakat Hammer'in kitabı dünyanın ilgisini çekmedi. Sanki o uzaklarda olan ve bilinmeyen bir şeylerden yazıyordu. Sadece bir kişi bu kitabı baştan sona kadar okumuş ve üzerinde ciddi incelemelerde bulunmuştur. O da komünizm hayalleri kuran ve teorisini yapan Karl Marx idi. Onun "deneklere", yani kökleri olmayan bir halka, daha doğrusu yönetebileceği bir kalabalığa ihtiyacı vardı. Bu deneme malzemesi üzerine istediği zalimce deneylerin hepsini yapabiliirdi.

Batıda, onun "korkunç kapitalizm" çemberinde böyle bir ülke bulunamazdı. Orada komünist fikirler ihtiva eden tohumlar kök salmazdı, reddedilirdi. Bu deney ancak hastalıklı bir toplum üzerinde yapılabilirdi. Bu deney Rusya için uygundu... Onlarca yıl sonra, 1917 tarihinde neler olduğuna anlatmama gerek yoktur.

Bu ilmi skandalın neticesinde, Hammer'in kitabı da sansür edilmiş kitaplar listesine girmiş ve Rusya açısından nadiren bulunan kitaplardan biri olmuştur. Rusya Akademisi'nin çok tehlikeli bulduğu "Bozkır" konularına ilgi uzun zamanlar boyunca böylece azalmış ve soğumaya terk edilmişti.

Ama zaman iyi bir ilaç! Her şey unutuluyor ve üzeri bir hafızasızlık perdesi ile örtülüyor. Bütün Rusya'yı utanç verici bir duruma düşüren Hammer'in attığı

bu tokat da böylece unutulmuştur. Zaman geçtikçe Rus tarihçileri de yavaş yavaş "Büyük Bozkır" konularının araştırılmasına başlamışlardır. Gerçi, eskiden olduğu gibi yine sansürün denetiminde ve göz hapsinde çalışıyorlardı. Özgür bilimsel bir araştırma yapmak gene yasaktı.

Endişe edilen bir "Patlama" tehlikesine karşı araştırma alanına bir sınır getirilmiş; sadece hadiselerin birbiriyle birleştirilmemiş ve bir bütünlük içerisinde değerlendirilmemiş parçalarının incelenmesine izin verilmiştir. Geçmişin ancak küçük kırpıntı veya kırıntılarına dokunmaya izin verilmiştir. Böylece arada sırada alelade makaleler, kısa ve parçalar halinde tercüme ve monografiler ortaya çıkmıştır. Ama Rusyalı bilim adamları Büyük Bozkır tarihinin olduğu gibi yazılmasına ve değerlendirilmesine bir türlü başlayamamışlar. Özgürlüğünü kaybetmiş insanlar... Başka eserlerden alıntı yapıyorlar, Altın Orda'da bulunmuş yabancı yazarların vücuda getirdiği kadim eserleri etrafında çekinerek tartışıyorlardı. Ama daha önemlisi, büyük bir azim ve gayretle oralarda Slav izlerini arıyorlardı. Onlar bunu da her zaman "beceriyorlardı"...

Rusya'nın ilk "tarihini" uyduran V.N.Tatişçev ve N.M.Karamzin'den ne bekleyebiliriz? Onların takipçileri S.M.Solovyev, V.O.Klüçevski'den veya aynı işi yapan B.A.Rıbakov'dan ne isteyebiliriz? Bu "SANSÜRCÜ TARİHÇİLERE" "bilimsel" çalışmaları için sipariş veriliyordu. Önceden bir iskelet belirlenip sunuluyordu. Onlardan istenen tek şey ise, okuyucuyu esas konudan uzaklaştırmak için sadece güzel ayrıntılara yer vermek, olabildiğince etkilemek ve ayrıntılar üzerinde yoğunlaştırmaktı. Okuyucu, bir araya gelmeyen detayları düşünsün ve tartışsın; en önemli konuyu, yani Büyük Bozkır, onun kültürünü ve halkını düşünmesin.

Rusya devleti tarihini dikkatlere sunan "mimarlar" daima sansür odalarında sessizce oturuyorlardı. Onların isimleri bilinmiyor, ama bilim adamlarına şartları ve sınırları onlar belirliyordu. Onları yalan söylemeye zorluyorlardı. "Bilim" adamları ise tezlerini savunmak, unvan, kadro ve makam kapmak için yalan söylüyorlardı.

Toplu cehalet bizzat iktidar tarafından takdir ediliyordu.

Rus tarihçilerinin "esaretine" ve esaret altında yazdıkları bu eserlere konuyu bilenler içten içe gülüyorlardı. Bunu gösteren pek çok örnek mevcut. Meselâ, en bariz olanı markiz Astolf de Küsten'in kitabıdır*. Markiz Astolf de Küsten Rusya'ya

* *Astolf de Küsten* (Astolphe-Louis-Léonor, Marquis de Custine), "Rusya 1839 Yılında" adlı kitabı Avrupa'da 1843 yılında yayınlanmıştır. Rusya'da bu eser tepki ile karşılanmıştır. Rus dilinde 1930 tarihinde ancak bazı bölümleri yayınlanmıştır. Rusya'yı "Barbarlar Ülkesi" olarak gören yazar devlette hakim olan "bürokratik istibdadı" anlatıyor. İlk defa kitabın tamamı Rus dilinde 1996 tarihinde yayınlanmıştır. Rusça kaynak: Kyustin A.de "Rossia v 1839 g." V 2 tomah. (Fransızcadan çevirenler: V.A.Milçin, İ.K.Staf), Ospovat, 1996. Yazar ile ilgili ek kaynak: Muh-

iyi tanıyordu; Rusya'da çok seyahat etmiş ve Karamzin'in Fransızca'ya çevirilmiş eserini de iyi araştırmıştı. Bu kitabın tercümesini yapmak kimin aklına gelmiştir?

Fransız araştırmacı, N.M.Karamzin'in Fransızca'ya tercüme edilmiş "Rusya Devletinin Tarihi" adlı kitabı hakkında şöyle yazmıştı: "Ruslar, dikkatli bir okuyucunun bu kitaptan neler öğrenebileceğini bilselerdi, pohpohcu müelliften nefret eder, iki tarafın huzurunun hatırına, geçmişteki gerçeklerin yine bir sis perdesinin arkasında kalmasını teminen N.M.Karamzin başta olmak üzere bütün Rus tarihçilerinin çalışmalarının okunmasını yasaklaması için Çar'a yalvarırdı".

İyi bir tavsiye! "Eğer bilseler idi..." Nerden bilebilirlerdi ki? Her tarafta demir perde...

"Gerçekler", yalan, cehalet ve dalkavukluk karışımıyla dolu; Rusya tarihi olarak adlandırılmış böyle mantıksız ve absürt şeyleri okumak zordur. Küsten'in Rusya hakkında belirttiği gibi, "toplum, manası olmayan bu sözlere inandığı için, yavaş yavaş çürüyor". Basiretli Fransız âlimi, geleceği sanki doğru tahmin etmiş gibidir...

Karl Marx da çok akıllı bir adamdı. Rusya gerçeğinde, yazdığı şeyi, yani çürüyen bir toplumu bulabilmiştir.

Rusya XX. yüzyılda, "büyük bir kıvançla terk edilen ve büyük bir üzüntü ile dönülen devlet" olmuştur. Kendi halkı için iyi bir devlet olamamıştır!

Şimdiki bazı Rusların bilmediği, meçhul ve araştırılamayan şartlar altında oluşturulan Slav-Rus halkı hakkında yazmıştık. Ama aynı zırva Bozkırlılar ve bir mit olan "Tatar-Moğol" halkının yaşadığı Bozkır Rusyası hakkında da yazılmıştır. Buna göre, şimdiki Rusların diğer kısmı da Tatar-Moğolları'ndan oluşmuştur. Daha doğrusu, Moskova nehrinden itibaren güneye doğru uzanan tüm Rusya!

Gerçekten akıl almaz bir saçmalık bu! Ama öyle yazılmıştır... Bize öyle öğretiyorlardı.

Bu "Tatar-Moğollar" nereden gelmiş, nasıl ortaya çıkmıştır? Kim bu mantıksız ve gerçeklere aykırı terkibi uydurmuştu?

İlk kez bu saçmalığı 1823 tarihinde bir lise öğretmeni P.A. Naumov ortaya atmıştı. P.A. Naumov, çocuklar için hazırladığı tarihî konularla ilgili broşürde, XIII. yüzyılın hadiselerini incelerken, böyle bir açıklama yapmıştı: "...bütün tarihçiler kendi aralarında istilacıların Tatar değil, Moğol olduğuna dair bir ortak fikre varmıştır. Moğollar, ülkemiz ve diğer Batı Asya devletlerinin sınırlarına yaklaşırken yerli Tatarlar, yani Türk halkları ile güçlerini takviye etmiştir" diye

Istein A. *A taste for freedom. The life of Astolphe de Custine*. – Toronto: Helen Marx Books, 1999. – 391 p. ÇN.

devam etmektedir. İlk kez Naumov tarafından kullanılan bu akıl almaz saçmalık bundan sonra yayılmıştır. Eğer iki halk birleşmişse, Naumov'un iddiasına göre onları artık "Tatar-Moğol" diye adlandırmak gerekir. Çelik gibi sağlam bir mantık!

Naumov'un ortaya koyduğu bu "mantık", Petersburg bilim dünyası tarafından kabul görmüştür. "Boyunduruk" kelimesi de korkutan belirsizliği ile herkesi tatmin ettirmiştir. Bu tezin en önemli tarafı da, "Kıpçak" kelimesinin gizlenmesine, adların ve adlandırmaların karıştırılmasına imkân sağlıyordu. Kıpçakların boynuna asılmış olan bu yafta, 1823 tarihinden itibaren artık kalıcı olarak "ilmi" terminolojiye girmiştir.

XIII. yüzyılda "Tatar" adı verilen bir halkın olmadığını herkes çok iyi hatırlıyordu. XIX. asırda Rusya'nın büyük tarihçisi N.M.Karamzin'in de, "şimdiki Tatar halklarından hiç birisi kendisini Tatar olarak adlandırmıyordu" diye belirtmiştir. Ancak "Kıpçak" kelimesini hatırlıyorlardı. Bu kelime bugün de unutulmamıştır.

Öyle ise Tatarlar kimdir?

"Tatar" kelimesi Rusçaya Kıpçaklardan dolayı girmiş, Kıpçaklara ise, Çinlilerden gelmiştir. Eski çağda Çin'in hudut boylarında yaşayan Orta Asya halklarından biri Tatar olarak adlandırılmıştır. Çinliler, "Tatar" kelimesine "Hun" veya "Barbar" kelimelerini tedai ettiren ve genelleştiren bir anlam yüklüyordu. Çinliler, Tatarları siyah, beyaz ve yabani olmak üzere üç gruba ayırmıştır. Başka bir ifade ile hiç kimse hiçbir zaman Tatarları, aslında, bir etnik birlik olarak görmemişlerdir. Bu sadece bir lakaptı.

Cengiz Han'ın, Çin'i istila etmesinden sonra "Tatar" kelimesi, Türklerde başka bir anlam kazanmış. Yine "toplu, genelleştiren" bir anlam taşımaktaydı... Artık "Moğol" kelimesine eş bir mana olarak algılanıyordu. Söz konusu olan gene bir halk değildi.

Cengiz Han bu sözleri ifade etmeseydi, dahi olmazdı: "İnancı farklı olan insanlar da barış içerisinde yaşayacaklardır. Biz yine kardeş oluruz". Hiçbir hükümdarın böyle aydınlara özgü bir düşüncesi olmamıştır. İnanç, her yerde insanları ayırıştırıyor, onları kavga ettiriyordu.

Büyük hükümdar "Moğol" kelimesini o zaman telâffuz etmiştir.

Bugünkü Moğolların tespit ettiği üzere, bu kelime Cengiz Han'dan daha önce ortaya çıkmıştır. Bu kelime ile "tele" olarak adlandırılmış Doğu Türklerinin bazı boyları belirtilirdi. Cengiz Han'ın kendi tebaasını "Moğol" olarak adlandırmış olabileceği de bir ihtimaldir. Cengiz Han doğu Türklerini batı Türklerinden belki de böyle ayırt etmek istemiştir. Olabilir! Aralarında düşmanlık olduğundan, onları ayırt etmek için. Bana göre, bu daha gerçekçi bir açıklama.

1206 tarihinde o şöyle söyledi: "Kendisini benim düşmanlarıma karşı benimle yürüyen halk; bana büyük güç ve ilham veren halk... Bu halk bir dağ pırlantısı kadar çok saf". Onların "Keke-Moğol" yani "Gök Mutluluğu" olarak adlandırılmasını isterim".

"Moğol" kelimesi, işte buradan geliyor. Cengiz Han kendi halkını öyle adlandırmıştı. Söz konusu olan halk, bugün "Moğol" olarak adlandırdığımız insanlar değildir.

Rusların düşüncesinde, Tatar ve Moğol arasında hiçbir fark yoktu. Onlar için, ikisi de doğu insanıydı. Ruslar, doğudan gelmiş herkesi bu yüzden "Tatar" olarak adlandırmış oluyordu. Ama bu olumsuz ve aşağılayıcı bir lakap olarak değerlendirilmektedir. Bu da mesela, zencilere verilen lakap gibi olmuştur. Maalesef, Türk halklarına veya daha doğrusu Türk halkların bazılarına verilen bu lakap halkın üzerine yapışıp kalmıştır.

Gerçek Tatarların kaderi çok trajik idi. Cengiz Han'ın babası Yesugey Bahadır onlara çeşitli vesilelerle önceden çok baskı yapmıştı. Tatarlar da onu zehirleyerek öldürmüşlerdi. Fakat oğlu babasının intikamını almıştır. "Moğolların Esrarlı Tarihi" adlı kitapta Cengiz Han'a ait olduğu ifade edilen şu sözler kaydedilmiştir: "Biz Tatar düşmanlarımızı yıktık. Babalarımızın, atalarımızın katillerini, Tatar halkını adalet uğruna ve yaptıkları zulüm için imha ettik". Cengiz Han'ın bu korkunç intikamından, ancak bazıları kurtulmuştur.

Rus tarihçilerinin ileri sürdüğü, Moğolların ve Tatarların ittifakı hakkındaki iddialarının herhangi bir temeli yoktur. Bunda ısrar etmek de ahlaki bir davranış biçimi değildir. Hiçbir zaman böyle bir ittifak olmamıştır! Teorik olarak dahi. Ama... "Bu hata" işlerine geldi. Bu hata "Rus" asilzadelerin köklerini gizlemesine yardımcı olmuştur. Bu sebepten dolayı kabul görmüştür.

Petro döneminden itibaren "Tatar" kelimesi, bütün Rusya'da aşağılayıcı ve incitici bir anlam kazanmıştır. "Rus olmayan" Kıpçaklar bu kelimeyle anılır olmuşlardır. Kıpçaklar önceleri "Polovets" diye adlandırılmıştı; bazen de "Kuman" olarak biliniyorlardı ve hiç kimse onları "halklara" ve "küçük halklara" ayıramamıştır... Şimdi ise ayırma çalışmalarına başladılar.

Vladimir Gustovoviç Tiesenhausen, bütün dünyanın bildiği bir anlamsızlığı açıklığa kavuşturarak tarih ilmine büyük bir katkı sağlamıştır. Tiesenhausen, hiçbir yorum yapmadan, çok dikkatli bir şekilde, sadece olguları sunmuştur. Anlaşıldığı üzere, "çıplak" olgular, kalın "bilimsel" ciltlerden daha fazla şey ifade etmektedir.

Vakayiname metinleri Tiesenhausen'in çalışmasında peşpeşe ve bir birini tamamlayarak devam etmektedir. Bu çalışmanın özelliği de budur. Belki de yazar,

dikkat çeken monotonluğu ve konuların tekrarlanmasını bilinçli olarak bilhassa yapmış, çünkü kitabın esas konusunu alelade insanı yoran sayfalara gizlemiş. Belki de sansürü böyle atlatmıştır... Olabilir mi?

Bu engeli aşabilen okuyucu için bu kitap, Bozkır devletinin hayran bırakan dünyasını yansıtmaktadır. Yabancıların dikkat ettiği şey, Bozkır halkının misafirperverliği ve diğer özellikleridir. Hayır, gerçekten hiçbir şey iz bırakmadan kaybolmuyor, büyük bir halkın kültürü ise hiçbir zaman tamamen kaybolamaz.

Tiesenhauzen sadece mucize olarak muhafaza edilebilmiş eski vakayiname-lerin belli parçalarını sundu. Eski günler yeniden canlandı! Step hareket etmeye başladı, heyecanlandı, pelin kokuları ile doldu. Bilhassa, İbn-Battuta'nın notlarını okuduktan sonra Bozkırda söylenen şarkıları bile duyabilirsiniz.

Bir araya getirilmiş vakayinameler gerçekten harika. Onların bin bir sesinde kitabın özü ve esas gücü toplanmıştır. Mesela, Paris Milli Kütüphanesinde bulunan tek nüsha halindeki Şafi vakayinamesi... Her yazarın kendisine göre bir tarzı, çalışmaya yöntemi vardır. Tiesenhausen, genel olarak, tarihi belgelere dayanarak çalışıyordu. Tiesenhausen'in kitabını sadece okumak lazım, okumak ve düşünmek... Bildiğimiz gibi, seyyahlar gördükleri şeyleri yazıyorlar ve onların tarihçiler gibi fanteziler yapmaya zamanı yetmiyor. Seyyahlar dünyasının her zamanı, her günü farklı ve önünde ise beklemeyen uzun bir yol... Ancak yazması gerekir.

Tiesenhausen'in "Altın Ordu Tarihine Dair Belgeler" adlı kitabının birinci cildinde geniş bir şekilde malumatlar verilmiş ve yazarın yazdığı şekilde aynen muhafaza edilmiştir. Bu eserde "Arapça eserlerden de alınmış" pek çok şey mevcuttur. Kitaptaki sayfaların çoğu Arap alfabesi ile yazılmış, yanında da kelimesi kelimesine tercümesi verilmiştir. Sunulan belgelerin gerçek olduğu konusunda hiç şüphe yok, çünkü bu ilmi çalışma akademisyen kaideleri ve dürüstlük ilkeleri esas alınarak yapılmış ve orijinale bakarak her kelimenin doğruluğunu açıkça görebilirsiniz.

Kitabın önsözünde açıklandığı gibi, "ikinci ciltte İran, Tatar ve Türk yazarlarının eserlerinden alınmış parçalar girmektedir". Halbuki Sovyet sansürünün bu parçalardan hangisini bıraktığı ancak tahmin edilebilir. Bu cilt yarı yarıya incelmıştır!..

Tiesenhausen'in ifadeleri İbn al-Asir rivayetinden başlamaktadır. İbn al-Asir "Tatarların Müslüman Memleketleri İstilâ Etmesi" hikâyesinden önce, çok seyahat eden, hadiselerin şahitleri ile konuşan, kendisi de olay yerlerini ziyaret eden akıllı bir insandır. Hazin hikâyesine doğu nezaketi ile şöyle başlıyor: "Birkaç sene bu hadiselerle dair bir şeyleri yazmak istedim, ama kendime engel oldum, çünkü

bu hadiselerin aktarılmasını korkunç ve iğrenç buluyordum. Başlıyordum ve tekrar geri çekiliyordum. Müslümanların ölümünü bütün dünyaya duyurmak ve hatırlatmak kolay değildir". Sonradan Orta Asya'nın istilasının korkunç ayrıntılarını vermektedir. Felâket "rüzgârların sürüklediği bulutlar gibi" geliyordu.

Ve bu rüzgâr, Cengiz Han tarafından gelmiyordu.

Basra Körfezinden, Hindistan ve Deşt-i Kıpçak hudutlarına kadar genişleyen topraklarda hâkimiyet kuran Harezmi Şahı Alâeddin Muhammed, kendine hiç yakışmayacak bir tavır sergiledi. O, karşısında kimin olduğunu farkına varmadı. Bu şahıs, sahibinin elbisesini çalan bir köle idi. Cengiz Han, Müslümanlar ile savaşmak istememişti; onlarla dostluk ve müttefiklik için fırsatlar kolladı. "İpek Yolu" ticaretini birlikte yapmayı teklif etmişti. 1218 tarihinde pahalı hediyeler ile bir kervan göndermişti. Sultanın adamları bu kervana saldırarak tüccarları öldürmüş ve malları çalmışlardır. Cengiz Han gönderdiği elçiler vasıtasıyla neler olduğuna dair bir açıklama istemişti. Şah elbisesi içinde olsa da köle köledir. O, durumdan kuşkulananarak, elçilerin öldürülmesini emretmiştir.

Haber hemen ulaşmıştır. Kadim Türk geleneklerine göre Cengiz Han dağın zirvesine çıkmış ve Tanrı'ya dua etmişti. Üç gün - üç gece Tanrı'dan gelecek cevabı bekliyordu. Üç gün ve üç gece ağzına bir tek lokma almamış, bir damla su içmemiştir. Sadece rüzgâr tenini soğutarak susuzluğunu alıyordu.

Dağdan indiğinde ordu ne yapacağını biliyordu. Önderlerini görür görmez, yüksek sesle "Tanrı, Tanrı..." demeye başladılar... Gerçekten inanç insan bilincini temizliyor, arındırıyor. Öyle olmuştur.

Hanın bayrakları altında 700 000 atlı toplanmıştır. Bütün Altay. İki büyük güç karşılaşüyordu; bütün hazırlıklar bunun içindi. Dünya böyle bir savaşı, Atilla zamanında bile görmemiştir. Altay, tüm Doğu Müslümanlığına karşı... Teke tek...

Siriderya Nehri'nin yanındaki muharebe gece tamamlanmıştır. Kendini beğenmiş şah, bir günün içinde ordusunun yarısını kaybetmiştir. Ve ancak o zaman anlamıştır ki, karşısındaki ordunun koruyucu bir meleği vardır. Yenilmez bir ordu!.. "Tanrı'nın gazap günü gelmiştir" diyordu, Müslümanlar...

"Cengiz Han 1221 tarihinde keşif için batıya askerini gönderdi. Bunlar 25 000 atlıdır. Bu mükemmel bir seferdi. Bu keşif birliğinin başında Cebe Han ve en güvendiği arkadaşı Subutay (Sudebey) vardı. İnsanlık tarihinde, buna benzer başka örnekler olmamıştır. Keşif birliği Samarra'dan Dinyeper'e kadar uzanan yolu geçmiştir. Bu ancak Makedonyalı İskender'in seferi ile karşılaştırılabilir. Fakat Makedonyalı'nın tüm ordusunun yaptığından çok daha fazlasını yapmıştır.

Lezginleri ve Güney Kafkasya'yı mağlup edip, Cebe ve Alanlar'ın yaşadığı Kuzey Kafkasya istikametinde yoluna devam etmiştir. Alanlar bu felâketten haberdar idi

ve hazırlıklarını önceden yapmışlardı. Onlar Kıpçaklar ile ittifak kurup öyle savaşa girdiler. Cebe, bu ordu karşısında hiçbir şey yapamadı ve geri çekildi..”.

Burada İbn al-Asir'in ifadelerine ara vererek, önce önemli bir konuyu açıklığa kavuşturmak istiyorum.

Doğu Müslümanları arasında önceleri Cengiz Han'ın askerleri "Tatar" diye adlandırılmıştır. Fakat Rusya'da kabul gören "Tatar-Moğol" anlamında değil... Bizans ordusunda da Kıpçaklar paralı asker olarak savaşıyorlardı, fakat Bizanslıları "Grek-Türk" diye adlandırmak hiç kimsenin aklına gelmedi. Halklara ve onların adlarına saygı göstermek gerekir.

"Moğol" kelimesinin manasını açıklamadan, Türk soyundan gelen Cengiz Hanı "Moğol" diye adlandırmak doğru ve adaletli bir yaklaşım olur mu? Soydaşlarının hatıralarında anlattıklarına göre, Cengiz Han mavi gözlü ve sarı sakallı idi. Evet, Cengiz Han, Moğol bayrağı altında ve Moğol veya 'Altay' ordusunun başında savaşmıştır. Kazandığı zaferler Moğol İmparatorluğu'na aittir. Büyük önderin annesi ve babası Türk'tü. Öyle ise, Türk bir ana-babanın oğlu ne zaman, nerede ve nasıl Moğol'a dönüşmüştür?

Ne var ki, Napolyon ordusunun başında da Kıpçak soylu olan bir Mareşal, Murat bulunuyordu; ama Fransızları Kıpçak olarak adlandırmak benden başka hiç kimsenin aklına bile gelmemiştir. Ama benim bir gerekçem vardı. Kitabımda da ifade ettiğim üzere, kadim Fransa tarihinin Türk Orhon yazısıyla yazılmış olduğunu öğrendim.

Zamanında S.M.Solovyev da "Tatar-Moğol" mantıksızlığının bir açıklamasını bulmaya çalışmış, ama onun araştırmaları da konuya açıklık getirmeye yetmemiştir. Fakat bu konuda bazı olumlu gelişmeler de var. Solovyev'un XIX. asırda yazdığına göre: "Belki de bazıları beni, farklı soyların karışımına getireceği bu adlandırma için eleştirebilir. Ama bizde, Tatar adı ile tanınan halk Türk kavmine mensuptur. Atalarımızın kendilerine esir edenleri bu kelime ile adlandırmış olmasını Rusya tarihinden silemeyiz. Kadim ve çağdaş Ruslar, Moğolları tanımıyor, sadece Tatarları bilmektedirler".

Mükemmel! Hepsi doğrudur. Ruslar, sömürgecilerini istediği gibi adlandırmakta serbesttir. Bu onların şahsî işidir. Ama Ruslar da Moğollar ve Tatarlar hakkında hakikati bilmek zorundalar. En azından hakaret ifade eden bu kelimeyi Türk halkının alnına bir damga olarak vurmamak için... Bu kadar mantıksız bir ifadenin, Türk ve Rus halkları arasındaki münasebetleri bozan, bilinçli bir ayrıştırma ateşi olarak kullanılmaması için...

İbn al-Asir'in güzel anlatımlarından, Kuzey Kafkasya'da, muharebe meydana ilk kez, aynı dili konuşan iki farklı ordunun karşılaştığı açıkça anlaşılmaktadır. Tartışmaya gerek var mı?

Bir halk, ama farklı bayraklar altındalar...

"Tatarlar" tarafından istenilen ara, Alanlar için beklenmedik bir şekilde neticelenmişti. Alanların müttefikleri savaşmaktan vazgeçmişlerdi. "Biz sizinle aynı soydanız" demişler Tatarlar. Gerçekten de öyleydi. Kafkasyalılar da onlara inanmış ve kan kardeşlerinden gelen hediyeleri kabul etmişlerdir. Onlarla dostluk antlaşması yaptıktan sonra savaştan çekilerek geri dönmüşlerdir.

Onlar gittikten sonra "Tatarlar" tekrar Alanlara saldırarak, savaşı kolayca kazanmışlardır. Sonra Bozkırda Kıpçaklara yetişerek onları da arkasından vurmuşlardır. Arap vakanüvisin anlattığına göre, "Kıpçaklara hediye olarak verdiklerini iki misli fazlasıyla geri almışlardır". Kırklarda kan dökülmeye böylece başlamıştır.

Kıpçakların kardeş katliamından endişe ederek savaştan çekilmesinde ne kötülük var dersiniz. Ama "Tatarlar" onları kandırmışlardı... Aldatmışlardı... Bu bir savaştı! Fakat Rus tarihçileri bu trajediyi, Kıpçakların bir ihaneti olarak nitelendirmektedir. Kıpçaklar kime ihanet etmişlerdir? Kendilerine mi?

Profesör S.A. Pletneva, "Polovetsler" adlı kitabında, Kıpçaklar'ın "ilk ihanetini" yazmaktadır. Bu halkıma atılmış ciddî bir iftiradır! Hiçbir delil ve ispat olmadan tamamen Stalin Kararnamesi ruhuyla hazırlanmıştır.

Anlaşıldığı kadarıyla ne bir ilk ihanet veya ne de ikinci bir ihanet olayı olmamış; Deşt-i Kıpçak ve halkını bir daha karalamak için Rus tarihçileri tarafından uydurulmuştur. Hiç kimse "ihanet" hikâyelerinin doğruluğunu kontrol bile etmek istememiştir... Dikkat edilmesi gereken, "ihanet", "korkaklık", "zulüm" vb. kelimeler bilim kelime hazinesinden değildir. Bunlar siyasî tanımlamalardır. Siyasi ve ideolojik birer sıfat haline getirilmiştir! Açılan müsabakada Hammer'in ilmi çalışmasının kazanması için Rusya İlim Akademisi tarafından âdetâ şart koşulmuş sıfatlar...

Gördüğümüz gibi, 1835 tarihinde vuku bulan bu ilmi skandal Ruslara hâlâ bir ders olmamıştır. Yalanlar devam etmektedir. Profesör Pletneva ve diğerlerinin atıfta bulunduğu İbn al-Asir'in vakayinamesinde, çok itimat eden ve hiçbir şekilde hainlik bilmeyen Kıpçakların "ihaneti" konusunda bir tek kelime bile yoktur. Kıpçaklar saf olarak görülebilir, ama hain değillerdir.

Bundan sonra, 30 Mayıs 1223 tarihinde, "Tatarlara" karşı yapılan savaşta, Kıpçaklar Ruslar ile birlikte olmuştur. İbn al-Asir bu muharebe meydanını tasvir ederken, Cebe Han'ın çok sevdiği savaş tarzını anlatmıştır: Önce geri çekiliyorlar, sonra düşman askerlerini dağıttığı zaman hızlı bir şekilde toplanıp tekrar saldırıya geçmekte. Bu sefer de öyle olmuştur. Muharebe Kalka'da başlamış ve birkaç gün sürmüştür. Keşif birliği büyük Rus ordusunu yenmiştir. Hepsini.

Meğerse Kalka savaşındaki yenilgiden dolayı da Kıpçaklar suçluymuş. Sadece onlar suçlu olarak görülmüştür! Ve gene "ihanet". Hayret ettiren bir fikir-i sabit.

N.M.Karamzin bile ifade ve anlatımlarında bir sınır tanımamış: "Korkak Polovetsler, Moğollar'ın saldırısına dayanamayıp kaçtılar. Her şey karışmıştı. Polovesler geri çekilmişti". Gerçi, onlarca kilometre boyunca yayılmış olan bir ordu nereye çekilmiş olabilir ki? Büyük vakanüvisin bu kafa karışıklığını hoş görebiliriz.

Kıpçakların "korkaklığı" mı yenilginin sebebi? Aynı Karamzin'in yazdığına göre: İki Rus knezi Mstislav Kievski ve Mstislav Çernigovski savaşa bile girmemiştir. Korkmuşlardır. Korkudan askerleri ile birlikte saklanıyor bir mucize bekliyorlardı, savaşı yöneten üçüncü Mstislav ise, hiçbir şey yapamayan ve hiçbir şeye yaramayan bir kumandan durumuna düşmüştür.

Daha önce de adı geçen S.A.Pletneva, N.M.Karamzin'in ileri sürdüğü "korkak" sıfatını daha da ileri götürerek, Kıpçakların "savaş alanından kaçtığını" iddia etmektedir. İşte, burada durunuz efendiler! Bozkırlılar mı savaş alanından kaçmıştı? Savaş alanından kaçmak onların geleneklerinde yoktur. Onların mayası farklıdır.

İngiliz ortaçağ tarihçisi, ünlü D. Fletcher Kıpçak askerleri ile ilgili olarak şöyle yazmıştı: "Esaret altında ölmekten o kadar nefret ediyorlardı ki, düşmana teslim olmak yerine ölmeyi tercih ediyorlardı; mağlup olduğu zaman savaşıma-ya gücü kalmazsa bile silahlarını bırakmıyorlardı". Müellif sonra devam ediyor: "Rus askeri bir kere geri çekilmeye başlamışsa, o zaman kurtuluşu ancak hızlı kaçışta görmektedir".

Öyle ise Kalka'dan kim kaçmıştır? Kim cephe gerisine sığınmıştı?

Mstislav Galitski! Görgü şahitler, onun savaş alanından kaçtığını görmüşlerdir. Kendisini Rus kumandanı olarak ilan etmiş olan bu genç adam, kolayca Moğolların basit oyununa gelerek, askerlerini bozkır alanına yaymıştır. Böylece Moğollar, hiçbir çaba sarf etmeden, dört defa üstünlüğü ve zafer fırsatını kçıran bu deneyimsiz Rus kumandanını kolayca yenmişlerdir.

Kaybedilmiş bu savaşta hayatını kaybeden on binlerce askerin ölümünden de Mstislav Galitski sorumludur. Korkarak, muharebe meydanından kaçan ve Dinyeper nehrini geçen Mstislav, "Tatarların peşinden gelmemesi için tüm gemilerin yakılmasını emretmişti". Karamzin'de öyle yazılmıştır. Benim bu sözlere ekleyebileceğim hiçbir şey yok!.

Acaba, "Tatar-Moğol boyunduruğu" ve Kıpçakların bir halk olarak ortadan kayboluşunun hikâyesi bu yenilgiden sonra başlamış olamaz mı? Her şey bu tezi onaylamaktadır. Bozkır bomboş kaldı. Bozkırda sadece "Tatarlardan" gelen duman, yağma, ölüm ve zafer kalmıştır. Ama hayır!

Markiz de Küsten'in yaptığı ince ironi de tam yerine olur: "Rusya'da her işte ve her yerde bir sır var; esrar âdeta bir hâkimiyet kurmuş! İdari sırlar, siyasi sırlar, sosyal sırlar, gerekli ve gereksiz sırlar; iktidarın tesiri ile aşırı derecede

susma gibi tavırlar bu insanların tabii karakterlerini şekillendiren ve kalıcı kılan kaçınılmaz bir sonuç yaratmaktadır".

Dünün "Tatarı" için bugün Rus olmak galiba biraz zor, çünkü her zaman bir sır perdesinin arkasında ve esrar içinde, bir sırda birlikte veya bir sırın yanında yaşamak zorundadır. Bütün hayatı boyunca bir şeyleri gizlemek, saklamak; eski sırları gizlemek için yeni esrarlı bir dünya kurmak pek de kolay değil... Bütün bunlar, kimsenin **gerçekleri olduğu gibi görmemesi** için yapılmaktadır.

Gerçekleri söylediği için Tanrı ondan razı olsun! Bu Rus geleneklerinden haberi olmayan İbn al-Asir'in belirttiğine göre, Kalka savaşının bir ilginç sonucu ve aynı zamanda ilginç bir devamı olmuştı: Rusların başlattığı, fakat sonra kaçtığı savaş alanında kimse kalmamış olmasına rağmen, Kıpçaklar hiç tereddüt etmeden savaşa devam etmiş ve **Moğolları tamamen yenmişlerdir**. Sayısız askere sahip Moğol ordusundan ancak çok az bir asker kurtulabilmişti...

Tuhaf değil mi? "Korkak" ve "savaş meydanından" kaçan Kıpçaklar ve yenilmez Moğol istilacıları... Zavallı Ruslar bunları bilmezler mi? Veya biliyorlar da, eski geleneklerine uyararak gizlemeyi mi tercih ettiler? Rusya'da vak'alar, oluşmuş resmi rivayet ile hiç bağdaşmıyor.

Fransız Küsten'in, "başta Karamzin olmak üzere bütün Rus tarihçilerin kitaplarının okumasının yasaklanmasını" neden söylediği şimdi daha iyi anlaşılıyor. Gerçekten, "Hakikat kılıfı ile süslenmiş o kadar Yalan" içinde yaşamaktansa, hiçbir şey bilmemek belki de daha iyidir.

Bu mevzuda Karamzin'in sözleri âdeta bir istihza gibi görünmekte: "Tarih, halkların kutsal kitabı, onların faaliyetlerinin ve hayatlarının aynası, kaidelerinin ve iç dünyalarının temeli, atalarımızın nesillerine nasihatidir".

Rusya'da böyle bir "halkların kutsal kitabı" olmuş mu? "Rusya Devleti'nin Tarihi" veya "Komünist Partisinin Kısa Tarihi" Rus halkının faaliyetinin ve hayatının aynası olabilir mi? Rus "kaidelerinin" ve "samimiyetin" temelleri nerede olabilir? Yoktur! Ve hiçbir zaman olmamıştır!

Rus tarihçilerin çabaları ile hazırlanan bu uydurmalar yüzünden Rusya halkları, atalarının vasiyetleri yerine, "tarih" olarak adlandırılan böyle **düzme** bir tarihe sahip olmadı mı? Bununla yaşıyoruz. Her zaman, üzerinde yeni deneyler yapılması için hazır tutulan ebedî "tavşanlar" gibiyiz.

Kıpçakların ruh olarak saflığından dolayı duygularıyla istedikleri gibi oynuyorlardı. Onlara yalan söylüyorlardı. Onlar da inanıyorlardı. Çok saf insanlardı. Önce Yunanlar, sonra da Romalılar onları Altay'ın kutsal ocağından alıp götürüyor, ana kaynaktan uzaklaştırıyorlardı. Nihayet, Tanrı'dan da... Bunun için binlerce yalan yöntemi uyduruluyordu. Papalık nişanı, asırlardır "bu görevi" yerine getiriyor.

XIII. yüzyılda, Türk ve Tengrici olan Cengiz Han, halkı bir araya getirmek istedi. Onun Yasa'sı birliğe davet ediyordu. İşte, bu sebepten dolayı, Kıpçaklar önceleri "Tatarları" düşman olarak görmemiştir. Dolayısıyla Kıpçaklar, hiç tereddüt etmeden "Tatarlara" karşı savaşmayı reddediyorlardı.

Cengiz Hanın hayalleri iyi niyetli idi.

"Yasa", atalarının kültürüne dönmesi için hanı, son Türkü bulana kadar çok daha ileriye gitmeye davet ediyordu. Cengiz Han, başkalarının topraklarını istemiyordu. Sadece Türk topraklarını hedef almıştı. O, Tengri'nin halkına unutulmuş kültürünü geri veriyordu. Türkleri, Türk yapıyordu. Onun kutsal işi, bir "vahşi saldırı" değildi.

Soydaşları, maalesef onun bu düşüncelerini anlayamamıştı. Kıskançlık ve kötülük onların, çevreleyen dünyaya yeni gözlerle bakmasını engelliyordu. Cengiz Han'ın bayrağı altında İngiltere'den gelen keşif birliği bile bunun bir göstergesi değil mi? Büyük Kavimler Göçü bazı Türk boylarını ta oraya kadar götürmüştür...

Keşif birliği askerlerinin ölümünden sonra "Moğollar" Avrupa Kıpçaklarının düşmanı olmamıştır. Kalka muharebesi halkı ayırmadı. Bir şüphe ve endişe hâkimdi, ama bu bir düşmanlık değildi. Cengiz Han hiçbir zaman Bozkırlılarla savaşmayı düşünmüyordu. Çünkü onun en parlak zaferinin halkı için yıkıcı olacağını biliyordu. O, kardeş katline karşıydı.

Milletler tarihinde sık sık vuku bulduğu gibi, bu sefer de Moğolları bir tesadüf kurtarıyordu.

Kıpçak Kotan Han'ın oğlu Manguş, Bozkırda ava çıkmıştı. Yolda kan davalısı Akkubul Han'a rastlamıştı. Keşke, ikisi de kendi yoluna gitse idi! Tarihin bütün akışı farklı olabilirdi.

Ama onlar kendi yollarına devam etmedi. Bir çatışmaya girdiler. Çatışmanın sonunda Akkubul Han genç adamı öldürmüştür. Acı haber Özü'ye (Dinyeper), Kotan Han'ın otağına ulaşır ulaşmaz Kotan Han, Zaporoj ordusunu Akkubul Han üzerine, onun bulunduğu yere, Don'a doğru sevk etmiştir. Zaporoj ordusu, Don havzasını bir uçtan bir uca geçmiştir.

Yaralı Akkubul canını zor kurtarmış, kendinde karşı koyacak güç bulamadığından, kardeşi Ansar'ı yardım istemek için "Moğollara" göndermiştir. Moğolların Don'a gemesine vesile olan oydu.

Kalka'dan beş sene sonra, istila etmek maksadı olmayan, fakat bir ÇAĞRI üzerinde çıkılan bu seferde meydana gelen bu hadiselerden dolayı 1228, Deşt-i Kıpçak için çok uğursuz bir tarih olmuştur. Cengiz Han ocağından çıkanlar, kendi aralarında kavga eden Kıpçaklara bazı şeyler hatırlatarak, Akkubul'a da

acımadılar. Yollarına çıkan herkesi öldürüyorlardı. Kıpçakların bir ordu toplaması için zamanları yoktu: Batı kağanlıkları düşmüştü.

Deşt-i Kıpçak, Moğol İmparatorluğu'nun bir parçası olmuştur... Ne kadar tuhaf görünse de, bu imparatorluk Kıpçakların omzunda yükselmiştir. Batıy Han çok zayıf iradeli bir hükümdar çıkmıştı. Yaptıklarından dolayı, yargılanmayı hak ediyordu. Dünyevî zevklerinin peşinde koşuyordu; uyumayı çok seviyordu. Alay konusu olmuştur. Yakın çevresinin meydana getirdiği asilzade sınıfı ona hürmet etmiyordu. Han, cesur ve çalışkan dedesi ulu Cengiz Hanla tamamen zıt bir yapıya sahipti.

Zayıflık, sinsiliği ve kurnazlığı getirir. Bilhassa, yönetici konumunda ve iktidara sahipse. Batıy nefret ettiği asilzade sınıfını ortadan kaldırmaya karar vermişti. Güçlü ve iyi insanlara karşı bir av başlatmıştı. Güzel adamları daha iyi, daha akıllı oldukları için öldürüyorlardı. Bozkır halkının tarihinde bulunan ön sıradaki anlamsızlık budur. **Onlar prangalarının anahtarını her zaman kendi ceplerinde taşıyordu.**

Kendi kendilerini yıkıyorlardı, yok ediyorlardı. Kimse onlara yardım etmiyordu.

Asilzade sınıfı bu saldırılara dayanamadığından Bozkırları terk etmişti. Onlarla birlikte bilim, tecrübe ve ahlâk da gitmiştir. Bozkır halkının ruhanî hayatı ciddi bir tahribata uğramıştı. İşte, bu dönemde "Pagan Tatar" lakabı, itibarını ve adını kaybeden Kıpçaklara bir hafta gibi yapılmıştır. Zayıflığın kölesi olduklarında ve ona hizmet etmeye başladıklarında her şeylerini kaybetmişlerdir. Bir zamanlar kendilerine hürmet edenlerin emrine girmek isteği onların kanlarına işlemiştir. Bir köpeğin sahibine sadakat göstermesi gibi Avrupalı Bozkırlılar da o zamandan beri, önce Moğollara ve sonra da Ruslara yakın olmaya çalıştılar.

Elbette, Moğollar kuvvetli idi; onların arkasında barut ve top gibi silahlara sahip teknik yenilikleri olan bir Çin vardı. Ama Ruslar... Maalesef, Kıpçaklar arasında, halkının şerefini, itibarını ve kaderini düşünen hiç kimse yoktu. Kıpçak halkının tamamı hizmetçilik yaparsa, geleceğinin ne olacağını hiç düşünmemiştir. Büyük Deşt-i Kıpçak'ın ileride nasıl adlandırılacağını da düşünen olmamıştır. Esirler devleti mi?

Yüreğimi yakan büyük acıya rağmen Bozkır devletinin adını coğrafi haritalardan ve Tarih'ten silen, yok eden tarihçilere teşekkür ediyorum. Onlar haklıdır. Hiç olmazsa Atilla'nın torunları için daha az utanç sebebi olur. Peki, Kıpçaklara ne olmuş? Kaybolmuşlar! İşte o kadar. Haydi, bulmaya çalışın! Yoklar...

Moğollara ile ilgili en önemli hadiseler Rus topraklarının güneyinde meydana geliyordu. Bu hadiseleri, coğrafi haritalar ve XIII. yüzyılda yaşamış olan

İranlı tarihçi Cüveyni anlatıyor. Onun "Târih-i Cihângüşâ" adlı kitabında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Elbette, bu eseri Deşt-i Kıpçak tarihiyle ilgili bütün belgeleri toplayan ve araştıran Baron Tiesenhausen de okumuştur.

Cüveyni'nin beyanına göre, acı bir kader yaşayan Kıpçak askerleri hakkında, İranlılar da hayranlık duyguları besliyorlardı. Ayrıca, Kıpçaklar hakkında müspet fikirler "Cengiz Han Soyundan Gelen Dört Hanın Tarihi" adlı eserinde de ifade edilmektedir.

Ancak "Moskallar", müspet sözler şurada kalsın, XIII. yüzyılda büyük bir belaya uğrayan güney komşusu hakkında, gerçeği söyleyen sözler de bula-mamıştır. Deşt-i Kıpçak'ın Moğollar tarafından istilası Rusya'da başka bir şekilde değerlendirilmiş: "Güney Rusya'nın istilası" diye anlatılmıştır! İşte böyle.

Büyük Bozkır ne zaman, hangi tarihten itibaren Ruslara ait olmuştu? Hangi savaşta ve kimden zaptetmişti? O dönemde 'Rus' dediğimiz kimlerdi?

Evet, Batıy Bozkırda savaşıyordu. Fakat o başkalarının topraklarını almı-yordu. Bu "Yasa" ile yasaklanmıştı. Cengiz Han 1237 tarihinde "Cengiz Han Yasası"na Ryazan' Kıpçaklarını ve diğer Kıpçakları bağlamıştı. Kıpçakları dahil etmişti, Rusları değil. "Yasayı" kabul etmemiş olan Kiev, 1240 tarihinde itaat-sizliğin ve ihanetin bedelinin ne olacağını öğrenmişti. Sonradan Kıpçakların yaşadığı ve vatanını, yani Altayı unutmuş Buda ve Peşt, Prag, Krakov, Pojega ve diğer şehirler olmuştu. Onları da hatırlamaya zorladılar.

O zamanların kanlı hadiseleri ile ilgili hikâyeler sonradan ortaya çıkmıştı. Moskova'ya hakim olan siyasi iktidar, sahip olduğu imkânlarını iyi kullanarak "Moğollar" hakkında korkunç hikâyeler uydurmaya başladılar. Neler yazmamış-lar ki?! Korkunun gözü gerçekten büyükmüş.

Batıy, sadece kendisine ait olanı için savaştığını sanki bilmiyorlardı. Türkle-rin olan... İşte bu sebepten dolayı, 1238 tarihinde, Novgorod yolundayken savaşa girmeden geri dönmüştü. Kimseye dokunmamıştı. Elbette, korkmamıştı. Sadece Novgorod topraklarında Türklerin olmadığını görmüştü. Demek, burası başkaları-nın toprağı... Orada yapacağı bir şey yoktu. Haraca bağlayarak geri dönmüşlerdir.

XIII. yüzyılın ortasında Moskova Nehrinin ötesinde Türk dünyasının hudu-du mevcuttu. Bu nehir 372 tarihinden itibaren Fin-Ugor halklarının yaşadığı Suzdal Knezliği ve Deşt-i Kıpçak arasındaki sınır bölgesi idi. Fin-Uğorlar ve Kıpçaklar arasında.

Rus "Tatarlar" Batıy döneminde XIII. yüzyılın aralarında burada ortaya çık-mıştır. Onlar, kaçak Türk aristokrasisinin mensuplarıydı. Cengiz Han onları takip ediyordu. Cengiz Han onları haraca bağlayamamıştı.

O dönem için "haraca bağlamak" kavramı "odak kurmak" anlamına geliyordu. Bu, düşünöldüğü gibi, bir pranga değildi.

Cengiz Han Yasası her şehri, her ülkeyi koruyordu. Ruhbanı da haraç ödemekten muaf tutmuştu. Karşılığına Gök Tanrı'ya dua etmelerini, Han ve ailesine tabi olmalarını istemişlerdir. O kadar. Batıy Han döneminde de başka bir şey olmamıştır... Rusya'nın bütün yükümlölüğü, Altın Orda'ya ödeyeceğı haraç ve Gök Tanrı'ya dua etmektir.

Aynı Antlaşmaya göre, Moğolların Rusya'yı düşmanlarından koruması gerekiridi. Gerçi, bunun için haraç ödemeleri gerekiyordu. Haraç tahsilatı için senede sadece bir defa geliyorlardı. Ustaca topluyorlardı! Utanç verici bu haraç toplama işini kendileri değil, küçük bir şehir olan Moskova'da yerleşmiş olan yeni "Ruslara" teslim etmişlerdir. Haraç toplama işine çok nadir olarak Tver Knezi veya başka knezler nezaret ederlerdi.

Rusya tarihini dolduran bu "korkunç şeyler" "Moğollardan" ve gerçekte mevcut olmadığı halde bir mit haline getirilmiş "Tatarlardan" da değil, Yeni Ruslardan kaynaklanmıştır. Rusya Devleti tarihini sipariş ile yeniden yazdıran Moskova'dan kaynaklanmıştır.

Knezliğin Moskoviya, sakinlerinin ise Moskovit olarak adlandırılması da, galiba bir tesadüf değildir. Türk dilinden kelimesi kelimesine tercüme edersek "Moskova toplayıcıları" demektir. Zaten toplayıcıydılar! İşte onlar, efsaneler uyduruyordu. Bunun pek çok örneğı var. Bunların arasında kimler yok ki! Aleksandr Nevski, Dmitri Donskoy ve diğer şanlı "önderler". Bunları tartışmak, çıplak kralın elbisesiyle ilgili konuşmaya benzer.

Hak verirsiniz, çok ilginç bir konudur! Kalka savaşı olmuş muydu? Neva nehri üzerinde bir muharebe olmuş mu? Birileri "evet" diyor; olgular ise "hayır".

Henüz, Moskoviya bir kale bile değildi, o zamanlar. Batıda *Davin*, bugünkü *Zvenigorod* şehri; kuzey tarafından *Dmitrov*, doğu tarafından ise *İzmailovo* kale olarak hizmet veriyordu. Ordusu ve herhangi bir ticari faaliyeti yoktu. Haraç toplayıcılar tarafından temin edilen hanın koruma askerleri vardı. Rusya'da onların dışında askerin bulunması mümkün değildi... Onlar kendi gençlerini bile asker olarak Altın Orda'ya gönderiyorlardı.

Öyleyse hangi önderlerden söz edebiliriz? Dmitri Donskoy Don'u görmemiştir, Aleksandr Nevski ise Neva nehrini ancak uzaktan görmüştür.

Efsaneler, meselâ Kalka savaşı ile ilgili efsane XVIII. yüzyılda oluşmuştu. Bu dönem, I.Petro'nun teşvik ettiğı ve desteklediğı Alman "biliminin" cirit attığı bir zaman dilimiydi. Almanlar, Çarın izniyle tarihi tekrar yazıyorlardı; Büyük Bozkırı ve Türk halkını karalıyorlardı. Yalandan hiç çekinmiyorlardı. Batının men-

faatine uygun olan, Rusya'nın Slav tarihini uyduruyorlardı. Moskova bile daha önceleri bunları duymuş ve haberdar değildi.

Sanki Moskova'nın tarihi konusunda yabancılar gözünü açıyorlardı. Aslında XV. yüzyıl batı tarihçisi Krantz'ın Lindenblat Nüshası olan Alman Kroniklerine dayanılarak yazılmış olan Büyük Bozkır hakkındaki kitabını tahrif ederek atıfta bulunuyorlardı. Onun "*Wandalia*"sında, 1380 tarihinin sonbaharında Güney Buğ nehri kıyısında Ruslar ve Altın Orda'lılar arasında yapılmış olan bir muharebeden söz edilmiştir. Ruslar yenmiş ve çok sayıda hayvanı alıp götürmüşler. Bozkırlılar, Litvanyalıların yardımıyla hayvanlarını geri almıştır. Verilen bilgiler, işte bu kadar!

Ama bu epizot Kalka savaşı ile ilgili efsanelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Pagan isimleri olan rahipler ve pek çok fantastik başka şeylere dair.

Hadiselerin Mavi Suda, Güney Buğ'un yatağında olması hiç kimseyi rahatsız etmemiştir. Mavi Su adlı nehri ise Ukrayna'da! Beyaz Rusyalıların mı Ruslar için savaştığı ileri sürülmüştü!? Halbuki Beyaz Rusya, hem Orda ile, hem de Litvan-ya ile düşmandı. Onun ordusu vardı... Almanlar bunu çok iyi biliyordu.

Moskova tarihçileri ne kadar arasalar da, işte bu sebeplerden dolayı Kalka muharebesinde bir savaşın izleri yoktu. "Zaferin" de izleri yoktu. Söz konusu dönemde Moskovya'da hiçbir şey değişmemiştir. Çünkü savaş zaten olmamıştır.

Zira Büyük Bozkır, asırlar boyunca yalanlanmaya ve aşağılanmaya maruz kalmıştır.

Yalan yazanların istediği de buydu...

XIV. yüzyılda "*Moskal*" kelimesi ortaya çıkmıştır. Moğollar "haraç toplayıcılarına" bu ismi koymuşlardır. "Görüyor musun, nasıl da Moskal olmuş, diriden çizmeleri çıkarıyor?" diyorlardı.

O zamanlar Rusya'da, "Moskal" kelimesi, "Moskovalı" anlamına gelmiyordu. Kremlin hakim olanların emirlerini bir köle gibi yerine getiren ve bundan sadistçe tatmin olan herkes Moskal olabilirdi. Moskal, genel olarak "orta sınıf iktidarının" duygusuz, düşüncesiz ve zalim temsilcisidir. İktidarın bedava bekçileri oldukları için de çok değerlidirler.

Moskalleri, daha doğrusu Moskova bürokrasini ilgilendiren, maaşın miktarı değil, elde ettikleri imkânlardır. Şahsi iktidarın sınırsızlığıdır. Onlar, hayatlarını hırsızlık yaparak ve rüşvet alarak kazanmışlardır. Moskallık, Rusya siyasi hayatının bir olgusu, devlet mekanizmasının bir özelliğidir. Bu mekanizma, herkesten ve her şeyden üstün bir konuma gelmiş ve resmiyet kazanmış bu özelliği ile yaşamaya devam ediyor. Milletler üstü ve siyaset dışı olduğundan ebediyete kadar yaşayacaktır!

Her iktidar değişikliğinde Moskallık, tören ile "Moskova dışında başka bir devleti kesinlikle devlet olarak görmeyeceğine, ihanet etmeyeceğine, çarın ha-

yatını koruyacağına, devleti korumak için engelleme ve ihbar dahil her şeyi yapacağına" dair yemin ediyordu. Bunun dışında daha pek çok resmiyet kazanmış, endişe uyandıran kaide ve şartlar mevcuttur.

Yemin etme töreni resmi olarak, ilk defa belki de 1598 tarihinde çar Boris Godunov'a bağlılık yemini edilmesiyle başlamıştır. "Sessiz" çar Aleksey Mihayloviç zamanında "Moskallık" zirveye ulaşmıştı. I. Petro zamanında ise daha da geliştirilmiş ve sonra hiç değiştirilmeden bugüne kadar gelmiştir: memurlar değişiyordu, ama alışkanlıklar aynı kalıyordu.

Rus bürokratına iyi veya kötü şeyleri hiç kimse öğretmedi. O, kendi çabalarıyla ve kendisini inşa etmesinin en mükemmel örneklerini sergileyerek her şeyin esasını buluyordu. Her hayırlı başlangıcı o kadar değiştirebilirdi ki, neticesinde iyi başlangıç kötü olur, ama Moskala çıkar sağlayan bir "kötülük" olurdu. Moskallığın ezeli ebediliği de bundandır. Bu kesinlikle değişmez...

Bu bir meslek gibi ve miras olarak devam edip gelmektedir. Yönergeler ve emirlerle, âdeta denizin dalgaları gibi devletin en ücra köşelerine kadar ulaşarak Kremlin'in elleri bütün memleketi kaplamaktadır.

Moskova, bilhassa, Moğolların Kolita (Türkçe: "kol" ve "iti"; yani "eleri ile toplamak"; "toplayan" anlamına gelmektedir) dediği Knez İvan olayında marifetlerini göstermiştir. Altın Orda hükümdarı, Kolita'ya bir belge vermiştir. *Yarlık* denilen bu belgeye göre, ona, **Rusyadan haraç toplama hakkını** veriyordu. İşte Moskova, bu dönemde inşa edilmeye başladı. Hemen değil. Ama yavaş yavaş şekillenerek bu duruma gelmiştir.

Moskova, ticaret veya savaşlardan gelen ganimetler sayesinde büyümüyordu; aksine Altın Orda'ya itaat edip, kendi "soydaşlarına" zulüm ederek geliyordu. Bu hizmet ile Rus asilzade sınıfı aslında kendisini arıyordu. Böylece Rus asilzade sınıfı güçleniyordu.

Moskova, toplamış haracın sadece yarısını Altın Orda'ya veriyordu. Toplanan haracın bir miktarı toplama işleri için harcanıyorsa da büyük bir miktarı çalınıyordu. Bazen de halktan gereğinden fazla alınıyordu. Moskaller, toplanan haracı bir merasimle teslim ediyorlardı. Moskova knezi belirtilen günde, haracını almak için gelen bütün Rusya'nın hanı olan Büyük Hanın temsilcisini karşılamaya çıkardı.

Moskova'da elçi olarak çalışan D. Fletcher bu törenleri ayrıntılı bir şekilde anlatıyor: "Rus knezi, Hanın bindiği atının yanında durmuş, şapkasına doldurduğu arpa ile hanın bindiği atı besliyordu: böyle olması da lazımdı. Bu olay Moskova'da, Kremlin'de gerçekleşmiştir". Moskova knezlerinin torunları işte böyle, ellerinde şapkalarıyla büyüyor ve ölüyorlardı... Bunun üzerine Monomah'ın şapkasının ağırlığı

ile ilgili Rus dilinde bir deyim doğmuştur: "Ooo, Monomah'ın şapkası ne kadar da ağır!" (*Oh, tyajela tı şapka Monomaha*). Moskova knezliği, iflas etmiş komşu knezlikleri de topraklarına ekleyerek gün be gün büyüyordu.

XIV. yüzyılın başında Rusya ve Altın Orda münasebetlerinde önemli bir gelişme olmuştu: Han, haracı, bundan böyle gümüş ile ödemelerini talep etmişti. Ama Rusya'da gümüş yoktu. Dolayısıyla gümüşü memleket dışında aramaya başlamışlardı. Böylece Orda bilinçli olarak, Rusları daha evvel bilmedikleri ve hatta duymadıkları uluslararası ticarete dâhil etmeye başlamıştır. İşte bu dönemde, Sadko masalı ortaya çıkmıştır. "Sadko" kelimesi Türk dilindeki "sat" kökünden gelmektedir.

Altın Orda'nın başkenti Berke-Saray'da, Ruslara ticari merkezler açmaya izin verilmiş, Kırım ve İran ile ticari ilişkilerde bulunmak imkânı doğmuştu. Böylece Rusya'da yeni bir sınıf doğmuştu: Tüccarlar. Onlar mesleği ilgilediren sırları yavaş yavaş öğrenmeye çalışıyorlardı... Rusya'daki bütün ticari işlemleri anlatan kelimeler Türk kökenli sözlerden gelmektedir! Ruslar daha evvel ticareti bilmediği gibi "ticari" kelimeleri de bilmiyorlardı. Gerçek ve mecazî anlamlarıyla...

Mesela, Rus dilindeki "kazna" kelimesi "hazine" anlamına gelir ve açıkca bir alıntı sözcüktür: "*Dengi*" ve "*tamojnja*" kelimeleri vergi ödendiğine dair mallara basılan resmi mühür anlamına gelen "damga" kelimesinden kaynaklanmaktadır. "*Tovar*" kelimesi "mal" veya "mülk" anlamına gelmektedir. Rus dilinde "arkadaş" anlamına gelen "*tovariş*" kelimesi "iş ortağı" ve "yardımcı" anlamına gelmektedir. *Pay*, *çemodan*, *sunduk*, *torba*... Aynı şeyleri, kıyafetle ilgili kelimeler hakkında da söyleyebiliriz: *Karman*, *ştanı*, *şapka*, *kolpak*, *kaftan*, *sapog*, *kabluk* ve buna benzer pek çok kelime...

Aynı şekilde taşıma ve iletişime ilgili kelimeler, *yamşık*, *yam* (posta), *telega*, *briçka*, *izbuşka*, *tarantas*. "*Kniga*" (kitap) kelimesi bile, Rusların huş kabuğundan veya ipten örülmüş pabuçlarını çıkartıp; ormandan uluslararası münasebetler alanına çıktığı zaman alınmış bir kelimedir. O Kıpçak çizmelerini giyerken, kendisi için gerekli olan, başka mesleklerde kullanılan kelimeleri de almıştı. Ve kendisi için yeni mesleklerle meşgul olmaya başladı.

İşte Rusya bunları "Tatar-Moğol boyunduruğu" esnasında almıştır. Tüm başarıları, buradan kaynaklanmaktadır: Hiç kimsenin daha evvel ismini duymadığı küçük bir il olan Moskova, Moğol İmparatorluğu'nun idari merkezi olmuştur.

Buradan başka bir şey ortaya çıkıyor: O "korkunç" yüzyılları anlatmak için Moskova'da kara rengin bolca kullanılması.

Şehir, Orda örneğiyle ve Orda'nın katılımıyla inşa edilmiştir. O zaman idari yönetim, Moskova'nın bürokrasisi olan Moskallık doğmuştur. Moskallık şehrin

yüzünü, geleneklerini ve alışkanlıklarını kalıcı olarak oluşturdu. Altın Orda gelenekleri Moskova'da asırlar boyunca köklerini hissettirmişti. Şehrin ilk kurulması sırasında sadece haraç toplama ve komşu halklara baskı yapmayı hedef alan bir planlama (!) yapılmıştır, yani Moskova tek kelime ile bir jandarma şehri olarak düşünülmüştür. Tarihte de öyleydi...

İdare etmek, baskı yapmak ve haraç toplamak için Moskova'ya yeni adamlar, daha önce mevcut olmayan yeni memurlar gerekliydi. Eğitimsiz, cahil boyarlar bu işi yapamıyordu. Venedler yavaş yavaş arka plana çekilmeye başlamışlardı. Şimdi onların yerini cesaretli ve bilgili asilzadeler almaya başlamıştır.

Onları kandırarak Altın Orda'dan kendi taraflarına çekmeye başlamışlardı. Bundan sonra, Moskova ve çevresinde milliyet ve soydan önce; kabiliyet ve iş yapabilmesi daha önemli hale gelmiştir. Tarihçiler, o devri "Rusya tarihinin asilzadeler dönemi" olarak nitelendirmiştir.

Böylece Kıpçaklar, Moskova'da yerleşmeye başlamıştı. Bazı Kıpçaklar davet ediliyordu, diğerleri de çalışmak için kendileri geliyordu. Bunun neticesinde Rusya yeniden Bozkır halkıyla dolmaya başladı. Bu arada, Rus köylüler "yabani göçebelerden" şu sözcükleri almıştı: *Ambar*, *ovin* (Türk dilinde "tohum" anlamına gelen "evin"): *tok* ("vurmak", "dokunmak" anlamında "toki"). Hatta eski Rus deyişi "*şçi da kaşa-pişça naşa*" Türk dilindeki "açı/aşçı/ acı" (ekşi), *kaşa* (kaşıkla yenen şey) Türk dilindeki "kaşık" kelimesinden gelmektedir.

Türk dili geniş bir alanda kullanılmaya başlamıştır. Kremlin duvarlarının arkasında da asırlar boyu iki dil kullanılmıştır.

Mihalon Litvin, "Tatarlar, Litvanyalılar ve Moskovitlerin Mizaçlarına Dair" adlı tezinde, IV. İvan hakkında şöyle yazıyor: "Çok kurnaz bir adam. Dönen kaçaklara, bazıları boş ve faydasız olsa bile, ödüller teklif etmiş: Esirlere azatlık; alelâde insanlara zadeğân sınıfına geçme imkânı; borçlulara mali af; zalimlere ise, günâhlarından af imkânı sunmuştur". Yeter ki, Rusya'ya hizmet etsin.

Kıpçak halkı da son elitini de kaybetmeye devam etmiştir. Sonbaharda bir ağacın yapraklarını kaybettiği gibi... Ve böylece Altın Orda, küçük harfle "altın" oluyordu.

Kıpçaklar ile birlikte Moskova'ya Kıpçak gelenekleri de göç ediyordu. Şehrin çehresi bile değişmeye başlamıştır. Türk mimarisi buralarda kalıcı olarak hakim olmuş ve şekil vermiştir. Slavların kendilerine ait bir mimari tarzı yoktu. Onlar şehir inşa etmiyorlardı. *Kıtay* şehir bunun en iyi ispatıdır. Bundan başka: *Ta-ganka*, *Ordinka*, *Baļçug*, *Kadaşi*, *Polyanka*, *Arbat*, *Hiva* vb.

Moskova Kremlin bile Bozkırlarda yaygın olarak kullanılan Türk usulü çadır şeklinde inşa edilmiştir. Meselâ, Kazan şehrindeki Kremlin, Deşt-i Kıpçak'ta bulunan diğer şehirlerde olduğu gibi çadır şeklindedir... Buna şaşmamak ge-

rekir. Muhacirler gittikleri ve yerleştikleri yeni yerlere kendileri ile birlikte, terk edilmiş yuvalarının ismini ve şeklini de taşımışlardır. Türklere ait her şey o kadar çok ki, kimse fark etmiyor bile...

O kadar iç içe ve özdeşleşmiş. Dolayısıyla kimse bunları fark etmiyor. Doğal olarak Moskova'ya ait olarak algılanıyor... R. Pipes'in yazdığına göre: "böylece farkına varmadan Moskova yavaş yavaş Moğol enstitüsüne ait çok şeyi almış...". Ruslar, genel olarak, öncelikle kendilerinde bulunmayan şeyleri: vergi sistemini, haberleşme kurallarını ve bastırma (baskılama) yöntemlerini benimsemiştir".

İcbar ve tazyik vasıtaları "*türma*", "*kandali*", "*kabala*" ve diğerleri de Rusça'ya Altın Orda kelime hazinesinden alınmış ve benimsenmiştir. Bu kelimeler ile Moskova iktidarının "enstrümanları" adlandırılmaktadır. Aksi takdirde bu sistem nasıl çalışabilirdi?

Moskova'nın, aslında Altın Orda'nın gizli ajanı olma durumunu dikkate alırsak, Rusya tarihi daha farklı bir şekilde okunabilir. Sırlar açığa çıktıkça, hadiseler de mana kazanmaktadır. Meselâ, Korkunç İvan neden Kazan Hanlığına doğru sefere çıkmıştır? Korkunç İvan, Rusya ile hiçbir alâkası olmayan toprakları neden istila etmiştir? Veya metropolit Filip'i boğarak neden öldürmüştü? Kendisi için neden "Çar" unvanını uygun bulmuş ve benimsemiştir? Her şey yerine oturmaktadır. Rusya üzerinde kara bulutlar görünmeye başlıyor.

Altın Orda'nın yıkılmasından sonra, **Moskova knezleri kendilerini Büyük Hanın mirasçısı olarak görmeye başlamışlardır!** IV. İvan kendisini Bizans İmparatoru'nun mirasçısı saymıyordu; kendisini yeni Han olarak görüyordu. Gelecekte kendisini hükümdar olarak hayal eden İvan, Kazan ve Astrahan'ı kendi mülkü olarak düşünüyordu. Dolayısıyla oralar onu cezbediyordu.

İsviçre'ye kaçan Moskova hükümetinin Büyük Elçilik Amirlerinden Grigori Kotoşihin, devlet içinde hakim olan alışkanlıklar hakkında ilginç malumatlar paylaşmış; kendisini çar ilan eden ve başındaki tacı 'Büyük Han'dan devraldığını ileri süren IV. İvan dönemine ait pek çok bilgi vermiştir. Önceleri bu unvanı sadece han taşırdı.

Çaadayev gibi bazı Ruslar XVI. yüzyılda, soylarıyla ilgili olarak kendilerini doğrudan doğruya "ak süyök" diye takdim ediyorlardı. Türk asilzadeleri için kullanılan "Ak Budun" deyimini çağrıştıran bu ifadeyle, Cengiz Han ile olan akrabalık bağlarını belirtmiş oluyor ile övünüyorlardı. Bu yolla da Moskova, "tüm Rusya" üzerindeki üstünlüğünün altını çiziyordu.

Batı, Moskova Knezine çar unvanını alması çağrısını yaparken, yani aleni olarak hanedanın halefi olduğunu belirtirken, Moskova'nın hareketlerini ustaca yönlendiriyordu. Yunanlar da bu konuda yardımcı oluyorlardı.

Moskova, üstünlüğünü sadece deyimleri ile göstermiyordu, elbette. Kotoşih'in belirttiğine göre, görevine başlamadan önce Rusya'da yaklaşık yüz diya-koz bulunuyordu, onların da binlerce yardımcısı vardı, ama asrın sonuna doğru ikisinin toplam sayısı 4657 olmuştur. Onların çoğu, yaklaşık üç bin kişi, Moskova'nın bürokrasi kadrolarında görev yapmaktaydılar. Görevleri, genelde suları bulandırmak, dalgaları ve tansiyonu yükseltmek; Yönergeler, Kararnameler ve emirler göndermektir.

Moskova, kendi şehir mimarisinde bile, Altın Orda'nın başkenti Saray Berke'yi aynen taklit ediyordu. Şehir planlaması o kadar benziyordu. Her sokak Kremlin'den başlıyordu ve şehirden çıkıp giderek, büyük küçük demeden, başkent civarındaki bütün iller ile bağlantı sağlıyordu. Kremlin'den bakan biri hiçbir engele takılmazdı. *Polyanka* ve *Ordinka*, Altın Orda'ya götüren en işlek yollar idi. Bürokrasinin ağırları da bu yollar vasıtasıyla devleti ve bir uçtan bir uca bütün şehirleri kapsamakta.

Böyle bir ağırlık bir anda kurulmadığı aşikârdır. Bu örümcekler ağırları XIV. yüzyılda yapılmaya başlanmıştır. XIV. yüzyılda "örümcekler" ağırlarını örmeye başlamışlardır. İşlerini bir gün bile aksatmazlardı. XVI. yüzyıla doğru çeşitli Talimatlar ve Kararnameler çıkaran çok sayıda devlet dairesi vardı. Bazı Talimatları, bilinçli olarak geçici olmak kaydıyla çıkarmışlardı. Meselâ, *Pomestniy** Talimatına göre, Kargaşa döneminde müspet davranışlar sergileyen asilzadelere ödül mahiyetinde arazi verilmesi öngörülmüştü. Veya *Panskiy* ve *Kazaçiy* Talimatlarıyla** gene Kargaşa döneminden sonra halk ordusunda yer alan yabancılara ikamet izni verilmiş ve yerleşmeleriyle ilgili yardımlar yapılmıştır.

* *Pomestniy Prikaz*, Rusya'da XVI.-XVII. yy. özel yönetim sistemi. Toprak ve taşınmaz mülk konularında söz sahibi olan bu "bakanlık" Moskova Knezliğinin genişlemesi ve güçlenmesinde büyük önem taşırdı. Ayrıca, nüfus sayımı, hukuki işler, vergi toplama ve tapu işlemleri gibi faaliyetler de bu kurumun etki alanında idi. XVIII.yüzyılda tasviye edilmiş olmasına rağmen Sovyetler Birliği'nde de bu faaliyetlerin devamı ettiği görülmüştür. Meselâ, Devrim'den sonra özel mülkün kamulaştırılması da bu idarî sistemin devamı olarak değerlendirilmelidir. ÇN.

** *Panskiy Prikaz*, XVI.-XVII. yy. Moskova kurumlarından biridir. Rusya'da yabancıların bulunması, çalışması, orduda veya diğer kurumlarda hizmet etmesi, ikamet kayıtları gibi önemli alanı yönetmiştir. Bu kurum bünyesinde çalışan savcılar, yabancılar ile ilgili haklar, sorumluluklar ve davalar konusunda etkili idi. Bu dönemde Batı Avrupa'dan gelen yabancıların yerleşimi devlet politikasının önemli bir adımı olduğunu da belirtmek gerekir. Onlara vatandaşlık hakların verilmesi Rusya'nın batılılaşma sürecini hızlandırmıştır. *Kazaçiy Prikaz* ise, aynı dönemde Kıpçak kökenli Kazakların (Atamanların) yönetimi ve denetimi ile ilgililenen kurum. Bu kurumların kanun hükmündeki Kararnameleri sayesinde devlet politikasının yasama ve uygulama faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. ÇN.

Moskova için en önemli olan husus, kısa ve geçici dahi olsa, bütün yeni idare tarzıyla ve icbar edici usullerle tüm Rusya'yı kuşatmaktır; üzerinde imza ve mühür olan her evraka halkın hürmet etmesini ve korkmasını sağlamaktır; her insanı bir karalama ile kirletebileceğini göstermektir.

Moskova'ya yerleşen yabancıların dikkatlerini çeken iki şey olmuştı: Şehrin büyüklüğü ve sakinlerini devamlı sarhoş olması. Hepsi bir ağızdan Moskova hayatının ayrılmaz parçası olan o inanılmaz ikiyüzlülüğü ifade etmiştir.

Toplumun her katmanında yalan ve yalancılık mevcuttu. Misafirler istemeyerek bile olsa, Moskovalıların ikiyüzlü ve zayıf ahlâk sahipleri olduğunu görmüştür. Yani söyledikleri ile yaptıkları farklıydı. Belki de "Moskova hakikati" denilen, önceden planlanmış yalan ifadesi bu tespitlerde yaşamakta.

Papa tarafından IV. İvan'a elçi olarak gönderilen Possevino'nun notları da bu gerçeği çok iyi yansıtmaktadır. Elçinin notlarına göre: Çar kendisinin üstün, dünyanın en bilgili ve müdrik hükümdarı olmasının yanı sıra, ayrıca Moğol İmparatorluğu'nun da gerçek mirasçısı olduğuna inanıyordu. Bu düşünce ile hareket ediyordu. Batının ağzına bakan Çar Aleksey Mihayloviç'e kadar, yani yaklaşık yüz yıl, Moskova idaresi kendisini Moğolların mirasçıları olarak görmüştür. Demek, kargaşa dönemi pek de kargaşaya benzemiyordu. Çünkü "mirasçılar" başkasının "mirasını" paylaşıyorlardı!

Aşağılayıcı olan "Tatarlar" lakabı bu dönemde kullanıma girmişti. O devirde çok çeşitli "Tatar" söz konusu idi: İdil Tatarları, Sibiryâ Tatarları, Kırım Tatarları, Ryazan Tatarları, Don Tatarları, Belgorod Tatarları, Kafkasya Tatarları ve diğerleri... Herhangi bir Tatar...

Böylece, "yabancı" Bozkırlılar da bu sınıflandırma içerisine dahil edilmiştir. Miras paylaşımına giren Moskova'ya engel olmasın diye "Tatar" olmuşlardır.

Kendilerini bir zamanlar "Slav" olarak adlandıran asilzade Ruslar, aynı kolaylıkla bu defa "Beyaz Moğol" oluyordu. Onlara akraba veya mirasçı olmaya hazırdılar. Ve bu çabaları "başarılı" bir şekilde tamamlanmıştır. Bu bir mucizedir.

Bilhassa, Semion (Sain) Bekbulatoviç zamanında Ruslar büyük bir çaba içerisindeydi. O dönem için Çar IV. İvan bile Rus menşeyini gizlemeye çalışıyordu. Daha önce ismi *Fyodor* olan Bulat olmuş, ismi *Petr* olan Ahmat; *Matvey* ise Murat olarak yeniden adlandırılmıştır. O kargaşa günlerinin bir hatırası olarak Rusya'da sadece soyadları kalmıştır.

Adlar, toplumca sürekli olarak tekrar tekrar yazdırılıyordu. Rusya, bu sefer tekrar milliyetini değiştiriyordu.

Bu söylediklerimizi ispatlamak için Rus asilzade sınıfının şecerelerine kısa bir bakış atmak yeterli olabilir. Mesela, 1797 tarihinde basılmış "Rusya İmpa-

ratorluğu'nun Asilzade Soyunun Ortak Armaları" adlı eser veya "Rus Asilzade Soylarının Tarihi" eseri veya "Rus Şecere Kitabı" olabilir. Ama en iyisi Rus bilim adamı N.A.Baskakov'un "Türk Kökenli Rus Soyadları" adlı kitabına göz atmak...

Bu eserler karşısında bütün tarihi romanlar geride kalır. Mesela, Rus asilzadelerden Ermolov mükemmel bir general; Kafkasya savaşının kahramanı Aleksey Petroviç Ermolov kendi şeceresini şöyle başlatıyor: "Bu soyun atası Arslan-Murza-Ermola vaftiz edildiği zaman İvan adını almış ve 1506 tarihinde, Büyük knez Vasiliy İvanoviç'e gitmek için Altın Orda'dan yola çıkmıştı ..."

Rusya, Kıpçak halkı sayesinde, gerçekten inanılmaz bir şekilde zenginleşmişti, Arifler nehirler gibi Rusya'ya doğru akıyordu. Kurakin knezleri Rusya'da III. İvan zamanında ortaya çıkmıştı. Kurakin soyu Altın Orda'nın önderi Bulgak Han'ın oğlu Ondrey Kurak'tan geliyordu. Yani ünlü Rusya knezleri sayılan *Kurakin*, *Golitsin* ve *Bulgakov* gibi asilzade ailelerin kökleri de Kıpçaklar'a uzanmaktadır.

Daşkov asilzadeleri de Altın Orda'dan çıkmışlardır. *Saburov*lar, *Mansurov*lar, *Tarbeyev*ler ve *Godunov*lar 1330 tarihinde Orda'dan çıkan mirza Çeta'dan; *Glinkin*ler Mamay'dan; *Kolokoltsev*ler, *Talizin*ler Küçük Tağaldız Mirzalardandır... Her asilzade soyu ayrı bir araştırma konusu yapılabilir, buna değer çünkü onlar Rusya için çok şeyler yapmıştır. Meselâ, Amiral *Uşakov* hakkında hemen her Rus vatanperveri mutlaka bir şeyler duymuştur. Ama Kıpçak olduğunu kimse bilmiyor. Bu şanlı soy, Altın Orda knezi Redega'dan gelmektedir.

Çerkaskiy knezleri İnal Han soyundan gelmektedir. Onların şeceresinde de şöyle yazılmıştır: "Tabiiyet işareti olarak, oğlum Saltman'ı ve kızım Meryem'i hükümdarımıza gönderdim. Sonra kızım Meryem, Çar İvan Vasilyeviç ile evlendi; Saltman ise, vaftiz edildikten sonra adı Mihail olmuş ve boyar unvanını almıştır".

*Yüşkov*lar, *Suvorov*lar, *Apraksin*ler (Salahmir'den), *Davidov*lar, *Yusupov*lar, *Arakçeyev*ler, *Golenişev-Kutuzov*lar, *Bibikov*lar, *Çirikov*lar... Mesela, *Çirikov*lar çok meşhur bir soydan, Batı'nın kardeşi Berke Han soyundan gelmektedir. *Poliyanov*lar, *Koçubey*ler, *Kozakov*lar ...

*Kopilov*lar, *Aksakov*lar (Türk dilindeki "Aksak" kelimesinden), *Musin-Puşkin*ler, *Ogarkov*lar (Altın Orda'dan, 1397 tarihinde ilk gelen Lev Ogar (anlamı: "yüksek boylu, cesaretli asker"), *Baranov*lar... Mesela, Baranov ailesinin şeceresinde şöyle yazılmış: "Baranov soyunun atası Jdan! Mirzanın lakabı Baran idi ve vaftiz edildikten sonra Daniil ismini almıştır. 1430 tarihinde Kırım'dan gelmiştir".

*Karaulov*lar, *Ogarev*ler, *Ahmatov*lar, *Bakayev*ler, *Gogel*, *Berdyayev*ler, *Turgenev*ler ... "Turgenev soyunun atası Lev Turgen Mirza, vaftiz edildikten sonra İvan ismini almıştır. Büyük knez Vasili İvanoviç'e Altın Orda'dan gelmiştir ..." Bu

soy da Altın Orda asilzadeleri arasındaki *Ogarev* soyu gibi üst sınıftan gelmektedir. Onların Rusyalı ceddi: "şanlı Kutlamamet Mirza, lakabı *Ogar* idi".

Karamzin'ler (Kırım soyundan Kara mirza), *Almazov*lar ("Elmas" kelimesinden; vaftiz edildikten sonra *Erofey* olarak adlandırılmıştı, Altın Orda'dan 1638 tarihinde gelmiştir), *Urusov*lar, *Tuhaçevski*'ler (Rusya'daki ceddi İndris, Altın Orda kökenlidir), *Kojevnikov*lar (Kocay Mirza'dan gelmekte, Rusya'ya 1509 tarihinde gelmiştir), *Bıkov*lar, *Yevlev*ler, *Kobyakov*lar, *Şubin*'ler, *Taneyev*ler, *Şuklin*'ler, *Timiryazev*ler (İbrahim Timiryazev Altın Orda'dan Rusya'ya 1408 tarihinde gelmişti).

Çaadaye'ler, *Tarakanov*lar... Bu dizin sayısız isimle devam edilebilir. Üç yüz asilzade soyadı! Bunları anlatan koca bir kitap. Güya "Rus" olarak adlandırılan şahıslara ithaf edilmiştir. Halktan biri hakkında zaten hiçbir şey yazılmıyordu. Onların sayısı ise binlerce...

Baş döndüren dönemeçler! İşte, bu da Rusya'nın tarihidir!

Bu konuda Yuri Tınyanov'un "Ganiballar" adlı kitabında çok iyi gözlemler sunulmuştur. Yuri Tınyanov'un Rusya'da Puşkin soyadı ile tanınan Radşa Han'ın soyundan gelenler hakkında anlattıkları da ilgi çekici. Meğer sadece Kıpçaklar değil, Avrupalılar da Slav oluyorlarmış. Yani anlaşılıyor ki, "Slav" olan sadece "Tatarlar" değil; Batı Avrupalılar da "Slav" olmuşlar. Mesela, Alınan *Guindret-Markt* adlı birisi *Markov* olmuş; *Pagekamp* - *Pagankov*; Çek *Garralı* - *Gorohov*; İtalyan Basko - *Baskov* ve Danimarkalı olan *Kos fon Dalen* ise alelâde bir Rus soyadı ile *Kozodavlev* olmuş.

Tınyanov şöyle yazıyor: "Çok sisli Rus dvoryan devleti, insanları kabul ediyordu ve kovuyordu; evrakların içinde bir şeyler arıyordu ve karıştırıyordu, gerçek ve sahte evraklar sağlıyordu, yerel halkı denetliyordu, yatak odaları dahil ilgi alanı olabiliyordu. Çünkü bir şecereye ihtiyaçları vardı, soy arayışındaydılar. Halbuki şecere yazımında en kolay ilk sayfalardır, sonra daha zor oluyordu".

Şüphesiz, hiç tartışmaya mahal bırakmayan ilk sayfalar Türk dilinde okunuyordu.

O zaman XVIII. yüzyılda, yani sadece iki yüz yıl önce (!) *Tambov*, *Tula*, *Oryol*, *Ryazan*, *Saratov* ve diğer "Rus" vilayetlerin sakinleri "Tatar" olarak adlandırılıyordu. Don Tatarları, Belgorod Tatarları, Ryazan' Tatarları... olarak da ayrıştırılıyordu.

O Kıpçaklar nereye kaybolmuştur? Ve bu Slavlar birdenbire nereden ortaya çıkmıştır? Hiçbir kitapta bunun cevabını bulamadım. Ama başka bir şey buldum. Ryazan'da, Oryol'da veya Tula'da bugüne kadar Tatar mezarlıkları olarak bilinen eski mezarlıklar var. İşte, bu mezarlarda Rusya'nın vicdanı defnedilmiştir! Rus mezarları ise, eski Deşt-i Kıpçak topraklarında ancak, XVIII. yüzyılda

görünmeye başlamıştı, çünkü oralarda ilk Rus nüfus o zaman ortaya çıkmıştır. Onlarla beraber bütün etnik kargaşalar, fakirlik, açlık ve yalan da yerleşmiştir. Birlikte yaşamaktalar.

Bozkır'ın "Slavlaştırılması" süreci her zaman çok dikkatli ve hiç fark ettirilmeyen yürütülmüştür. Cizvit'çe.

Meselâ, XIX. yüzyılda yeni Ruslar yeni vilayetlerinde toprak işleme çalışmalarına başlamışlardır. Bozkırlıların ise, yaylalarını kaybettikten sonra, eski geleneklerden gelen hayat düzenleri bozulmuştur. Toprakları kamulaştırılarak, Rusların özel mülkiyetine geçmiş oldu.

Asırlar boyunca hayvancılıkla uğraşmış olan Bozkır halkı sanki kaybolmuştur. Bozkırlılarda, hayvancılık ürünü olan et, millî mutfakın temelini oluşturunuyordu. Hamur ve yarmadan yapılan yemekler ikinci sırada geliyordu. Öncelikle et ve sütü tercih ediliyordu. Fakat bu dönemden sonra, yıllar geçtikçe et ürünleri nadir bulunmaya başladı. Hayvan sürülerinin büyük ekseriyeti meraların kıt olması sebebiyle kesiliyordu... Çinliler ve Bizanslılar, Türklerin diğer halklara nazaran daha fazla yoğurt, ekşi süt ve haşlanmış et tükettiğini belirtmiştir. Belki de bu halkın, sağlıklı bir hayat sürdürmeleri ayran, yoğurt, peynir, çorba kullanmalarına bağlı idi; şimdiki Rusların millî yemeği olan lapa (*kaşa*) ise sonradan gelirdi, çünkü fizyolojik hususiyetleri böyle idi. Kıpçak yaylalarını tarım bölgesi olarak değerlendirmekle müstemlekeçiler, Bozkırlıların fiziki ve manevi hayatlarına büyük zararlar veriyorlardı. Farklı yöntemler ve usuller kullanarak Ruslar, komşu Slav veya Fin-Ugurlar halkından farklı bir yaşayış tarzına sahip olan Kıpçakların kültürünü ve hayat biçimlerini imha ediyorlardı.

XIX. yüzyılda Ruslar, Bozkır topraklarını sürerken çok fazla konuşmadan Kıpçak kültürünün abidelerini, kurganları, mezarlıklarını, taştan heykelleri ve şehir kalıntılarını imha ediyorlardı. Ama gene de bir anda değil. Yavaşça, fark ettirmeden yapıyorlardı. Ve bir gün hiçbir şeyin kalmadığı bir zaman geldi. Artık her şey kaybolmuştur. Artık kimse bir Bozkır halkından söz etmiyor. O da diğer anıtlarla birlikte yok olmuştur. Bozkır halkını ve kültürünü hatırlatacak tek bir şey kalmamıştı.

Mesela, Oryol şehrinde eski bir Kıpçak mezarlığının yerine bir fabrika inşa edilmiştir. Mezarları, buldozerlerle bir anda yerle bir edilmiştir. Şimdi orada bir mezarlık olduğunu kim ispat edebilir?

Şayialar hâlâ canlıdır, ama onlar delil olamıyor.

V.G.Tiesenhausen'in kitabında Avrupalılar'ın "Arabistanlı Marco Polo" olarak adlandırılan İbn Battuta'nın eseri, inci gibi parlıyor. Bu Arap seyyah çok iyi bir

gözlemci, halk ruhu uzmanıdır. Çok yetenekli olan bu kâşif, 1335 tarihinde, Altın Orda' ülkesinde uzun süre seyahat ederek, gelecek nesillere "Dünyanın Hikâye Edilişi. Harikalar Kitabı I-II" adlı bir eser bırakmıştır. Muhteşem bir seyahatname!

Eğer Marco Polo 1298 tarihinde Avrupa'yı "Kitap" ile tanıstırarak, Bozkırlı Doğu'yu anlattı ise, İbn Battuta da bunu Arap ve komşu ülkeler için yapmıştır. Bu iki büyük şahit Deşt-i Kıpçak'ta, sadece gördüklerini bütün dünyaya anlatmışlardır. Bu seyyahlar, hiçbir siyasi menfaat veya herhangi bir çıkar gözetmeden, sadece yolları boyunca gördüklerini yazıyorlardı. Hiçbir şey onların meraklı bakışlarından kaçamıyordu: Gelenekler, yaşayış tarzları, dış görünüşler ve diğer ayrıntılar gezi notlarında aynen olduğu gibi yansıtılıyordu.

İbn Battuta şöyle yazıyordu: "Bulunduğumuz bölge Deşt-i Kıpçak'a aittir". Yüce gönüllü Arap, Rusya "tarihinde" yeri bulunmayan bu devletin adını ve "tarihlerde" kaybolmuş bu milletin adını da muhafaza etmiştir. "Deşt-i Kıpçak devletinın arazisi bir uçtan bir uca sekiz aylık yoldu; genişliği ise ancak altı ayda kat edilebilen bir mesafedir. Elbette, Tanrı daha iyi bilir! diye devam ediyordu akl-ı selim sahibi İbn Battuta.

Âlim ve arif İbn-i Battuta (Allah razı olsun ondan) notlarında, Moskova'nın güneyindeki bozkırın yaban olmadığını; oralarda sadece tarihi bir sis tabakasının arkasında kaplı bir devletin mevcut olduğunu göstermiştir.

Her şey kalmış, ama dumanlar içerisinde...

Müthiş İvan zamanında iyice kuvvetlenen Rusya, kuzeydeki zenginlikleri ele geçirdikten sonra etrafına, yani güneye farklı şekilde bakmaya başlamış; Kurnaz olan Muthiş İvan, Kıpçaklar ile iletişime geçem ilk hükümdardı. 1570 tarihinde Korkunç İvan, Don Kıpçaklarının atamanı Sarık Azman'a Bozkırdan geçen Leh ve Nogay ticaret kervanlarına saldırı düzenlemesi için **para ödüyordu**. Daha ileri giderek, Kazakları askeri seferler için de kullanmaya başladı. Böylece Moskova'nın paralı bir okçu ordusu oluşmuştu. Bu ordu Türk dilinde konuşuyordu. Bu delikanlı askerler Don'dan gelmişti.

Kazakları tatlı sert bir şekilde eğitiyorlardı. Tatlısını Sarık-Azman vasıtasıyla dağıtıyorlardı. Sert kısmına gelince, kamçı olarak Nogay hanlarını kullanıyorlardı. Bu iki yem çok iyi işe yarıyordu.

Moskova, Astrahan'ı ve Kazan'ı istila ederek, siyaset açısından dâhiyane ve inanılmaz bir adım atmıştır. Bunu ancak derin siyaseti bilen birisi yapabilirdi. Ruslar, iklimi, coğrafyası ve tabiat şartları Asya'dan daha iyi olan Avrupa'ya gitmek için Nogay hanlarını ikna etmişler. Diplomasinin en eski kaidesini hatırlayarak ("düşmanımın düşmanı bana dost") Nogaylara acımışlardır.

Sonra Petro zamanında, 1708 tarihinde aynı hedef ile "dünkü Tatar" olan graf P.M.Apraksin'in tavsiyesine uyarak, bu defa Kalmıklar için de aynı yöntemi kullanmışlardır.

Don Kıpçakları gelenlerin varlığını hemen hissetmişler. Böylece Nogaylar ile uzun zaman süren savaşlar başlamıştır. Sonra Kalmıklar ile de savaşmışlardır. Bu savaşlar Moskova'nın işine geliyordu.

Çok saf ve kolay güvenen Nogay ve Kalmık hükümdarları, onlara verilen hediyelere kanarak Moskova'ya bağlı kalıyordu. "Satın alınmış" Nogaylar, Rus çarının emirlerine son derece itaatkârdı... Han seçiminde bile, **Rus çarının onayını almak zorundaydılar.** İşterek Han'ın seçimi sırasında Astrahan voyvodasına Moskova'dan bir talimat gelmişti. Bu talimatta, Nogayların her zaman çarın iradesine baş eğmesini sağlayan ve ebediyen esir kalmalarına sebep olacak maddeler vardır.

Moskova, Nogay ve Kalmık güçlerini kullanarak, Bozkırda savaşıyordu. Bu savaş Bozkırı yavaş yavaş tüketiyordu. XVII. yüzyılda Moskova, kendisini ana hedefine götürecekt en önemli adımını atmıştı: Moskoviya'yı, güya Kırımlıların saldırılarından korumak amacıyla Rus kale şehirlerinin inşası için izin istemiştir. Kurulacak bu şehirlere karşılık olarak fazla olan tarım ürünlerini satın almalarını teklif etmişlerdi.

1613 tarihinden itibaren Moskova'nın "uzaktan korunma" sistemi çerçevesinde yeni inşaat faaliyetleri başlamıştır. Bu kale şehirlerin inşası **komşu** devlette yapılıyordu... Bozkırda, yağmurdan sonra ortaya çıkan mantarlar gibi çoğalan *Sokol'sk, Dobriy, Belokolodsk* ve diğer şehirlerin sayısı hızla artmaktaydı. Pazarlar "Bozkır" malları altında âdeta eziliyordu. Malın bolluğundan dolayı ölçme ve tartma usulleri de değişiyordu. Meselâ, et terazide tartarak değil, göz kararıyla satılıyordu...

1646 yılı Ocak ayında Moskallar, Don'a yönelik ilk "sessiz" istilayı gerçekleştirmeye başlamışlardır. Güya, barış için gitmişlerdi... Moskova, kendisine yakın gördüğü özgür (!) 3205 kişiyi, Bozkırlıların arasına, ama yeni kurulmuş Rus şehirlerinin yakınına yerleşmeleri için göndermiştir.

Ama gidenler oraya uyum sağlayamadı. Bozkır gelenekleri onlar için yabancı, hayatları tehlikedeydi. Bu sebeplerden dolayı gidenler, Don'dan hemen kaçmaya başlamışlardır. Bir sonraki sene, Moskova tekrar yeni 2367 kişi gönderdi, ama onlar daha da çabuk kaçtılar... Bu rakamları, V.G.Drujinin'in "XVIII. yüzyılda Moskova Devleti'nin Don'da Kazakların Sayısını Çoğaltma Denemeleri" adlı kitabından aldım.

Buradan, Rusların Don'a gittiği değil; Don'dan kaçtığı anlaşılmaktadır.

"Moskal ile dost ol, ama taşını da hazır et!" kaidesini akıllarının bir yerinde muhafaza eden Bozkırlılar onları kabul etmiyorlardı. Bu eski bir Don atasözü çok şey ifade etmekte.

1653 tarihinde Bozkırlıların bu "taşa" ihtiyacı oldu. *Romanov* şehrinin sahibi ve sadece o değil, "*Sokol'sk* dragunlarını" (hem süvari, hem piyade asker) atamana şikâyet etmişlerdir: "Kırıyorlar, çalışıyorlar, yollarda dövüyorlar, aralarında anlaşarak güçle yerlerimizi alıyor, ürünlerimize el koyuyorlar".

Saygısız misafirler cezalandırılmıştı. Ama bu, uzun bir süre için değildi...

Tarihçiler için bu kabil küçük şehirlerin ilginç başka bir tarafı da vardır. Moskallar, Rus ordusuna Don Kıpçakları da daimî görev için toplu olarak davet etmeye başlamış; önce hizmet işlerinde, sonra da muhariplerin safında da istihdam etmişlerdir. Bazı Bozkırlılar Rus ASKERİ olmuş ve 1671 tarihinde yemin ederek Rus Çar'ının hizmetine girmişti. Maaş almaya başlamış ve yeni bir resmî isme sahip olmuşlardır. Onlar "Kazak" diye adlandırılmıştır. Artık, "Kazak" veya "Kozak" kelimeleri eskiden olduğu gibi Bozkır mensubu olanlar için değil, "Kazak ordusunun bir üyesi" anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Bunlar artık bir nevi "yabancı lejyon" mensuplarıydı.

Eskiden "Kazak" kelimesi "o" harfi ile yazılırdı: *Kozak*... Kıpçakların orta sınıfı bu kelime ile adlandırılmaktaydı.

Bozkırda artık iki dillilik başlamıştır. Türk diline Rus dili de eklenmişti... Her şey Petro döneminde kararlaştırılmıştı. Artık yara açılmaya başlamıştı. Cezalandırıcı saldırılar ürkekçe pohpohlamaların yerini almıştır. Böylece Rusya'nın hududları aniden güneye doğru genişlemeye başladı. I. Petro, hudut genişleme harekâtına Oka Nehri'ni geçmekle başlamış ve Azak seferi ile tamamlamıştır. Kandırılmış Bozkır artık onun ayakları altındaydı.

Şedit atamanlar ilk olarak, Kazakları Rus dilini öğrenmeye zorlamıştı. Çünkü Rus dilini bilmeyenler orduya alınamıyordu. Asker olmayan bir Kazak olabilir miydi? Ayrıca, asker olmak onlara hizmet ve sosyal güvenliğin yanında bazı diğer kolaylıklar da sağlıyordu. Kazaklar bu yüzden orduya girmeye çalışıyorlardı.

Sonuçta, Rusyanın güney sınırları daha güneye doğru genişlemeye başladı.

XVIII.-XIX. yüzyıllarda Don'da, sanki iki Don vardı. Erkekler, "hizmet dili" olduğu için genelde Rus dilinde konuşuyorlardı; kadınlar ise, eskiden olduğu gibi aralarında yine Türk dilinde konuşuyorlardı. Bundan dolayı onlara "Türk kadınları" deniyordu.

Bunların hepsi gerçekten oldu mu, olmadı mı? Rusya tarihi bu "sessiz" istila hakkında susmayı tercih etmektedir.

Halbuki arşivler var, yani önemli belgelerin muhafaza edildiği resmi devlet arşivleri.

Bu arşivlerden öğrendiğim şey, Korkunç İvan ve I.Petro'ya kadar olan diğer Rus Çarları, Bozkırlı Kazaklarla ilgili bütün işlerini **Elçilik kurumu** vası-

tasıyla yürütmüşlerdi. Çünkü Deşt-i Kıpçak bir YABANCI DEVLET idi; Kazaklar da Kıpçaktı...

XVII. yüzyılda Rus müstemlekecilik hareketinin zirveye ulaştığı zaman, Kazakların, güya kaçak Rus köylüleri olduğuna dair rivayetler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu mantıksız iddiayı kim ortaya attı? **Don, İdil, Yayık, Aşağı Özü (Dinyeper) nehirleri havzası ve Kafkasya civarındaki bölgeleri iskân etmek için Rusya köylülerinin sayı olarak yetersiz olduğu biliniyor; çünkü bu bölge, Rusya'dan en az on misli daha büyük bir alanı kapsıyor!**

Yıllar geçtikçe Doğu Slavlar ile ilgili bir "bilimsel kuram" da oluşturulmuştur. Bu teoriyi de Andrey Lızlov ile diyalogu bilinen, I Petro takdim etmişti... Bu, beş para etmez bir "teori". Bu teoriyle, hiç utanmadan ve sıkılmadan ve Slavların bir Bozkır halkı olmadığı hiç hesaba katılmadan, Kıpçak kültürü, Slav kültürü diye adlandırılmıştır. 'Slav'lık böyle doldurulmuştur.

Atilla'nın Büyük Bozkıra getirdiği Kıpçakların nereye kaybolduğu, işte şimdi belli oldu. Bir yokluğa.

Kıpçaklar, farklı yöntemlerle Slavlaştırılıyordu. Birileri kendi isteğiyle Ruslaşıyordu. Bazı Kıpçakları köyleri ile birlikte Sibirya'ya göndermişler ve orada, onlara şedit atamanların baskısı altında Rus olmayı öğretmişler; sadece Rus olmayı değil, itaat eden Rus olmayı öğretmişlerdi. Zaporoj ve Don Kazakları, Petersburg inşaatı için bataklıklara gönderiliyordu veya Slav olmalarını hızlandırmak için Kafkasya'ya sürgün ediliyordu.

Rusya, Kıpçak halkının kemikleri üzerinde yükseliyordu.

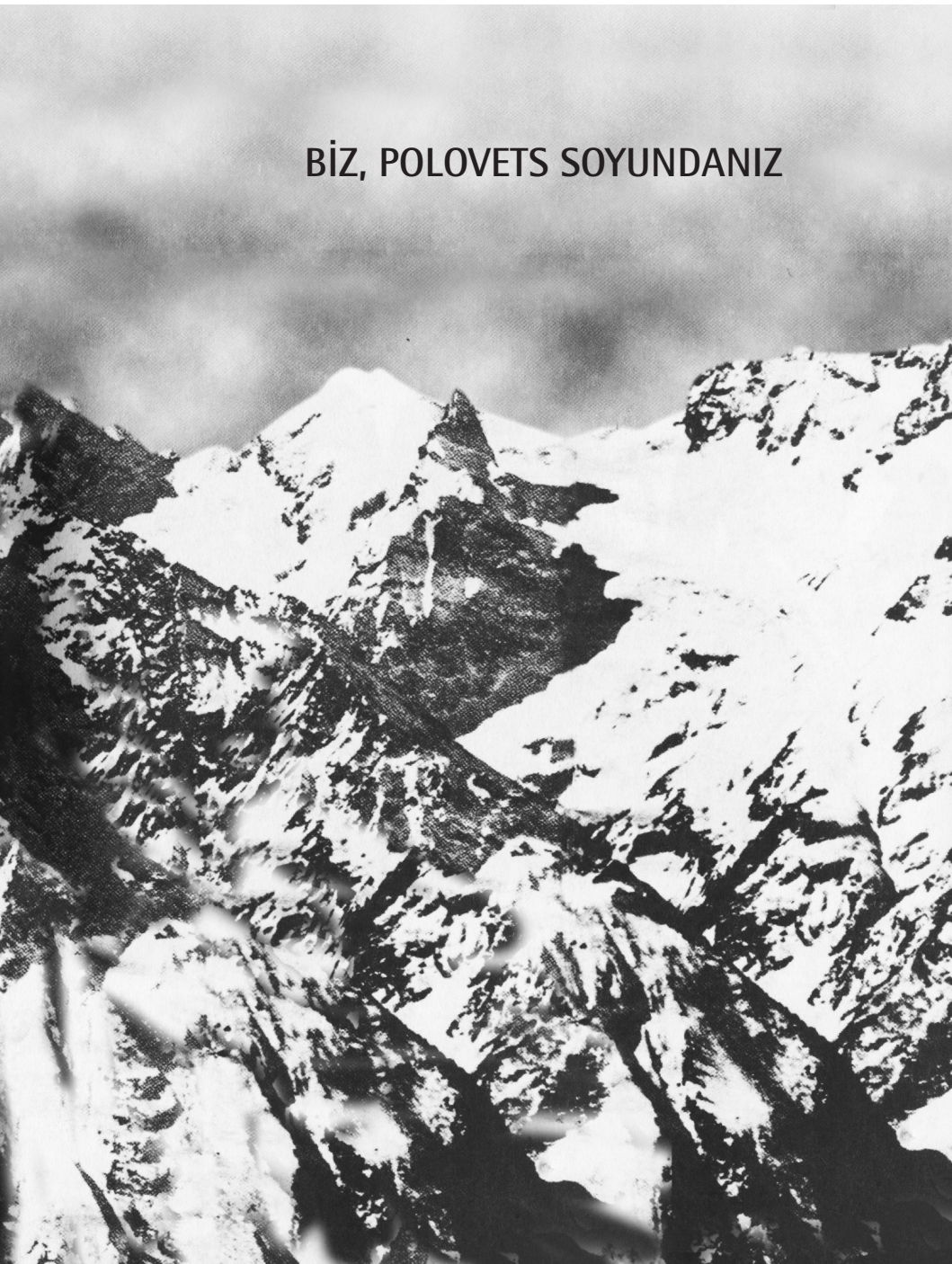
Bozkırlıların soyundan gelenler Tanrı'nın nurlu tasvirini, pelin otunun vatan kokan rayihasını bir gün hatırlayacağına inanıyorum. Ve Tanrı bizleri affeder, çünkü Tanrı merhametlidir. Bozkır hafızasızlık uykusundan uyanacaktır. Ve bin yıl önce olduğu gibi Bozkırlarda özgürlük şarkıları duyulacaktır.

1994-2000

Ey, Gök, Ulu Babam benim!
Anam, Ulu Toprak!
Oğlunum ben...

BİZ, POLOVETS SOYUNDANIZ

TEREK KAZAKLARI

Kafkas Tatarları
Tark Şamhal Kazaklarının nesilleri
XX. yüzyılın başı

Yolu yeşillikler kaplamıştır. Daha önceki yüzyılda ekilen ağaçların geniş dallarındaki yaprakların sesleri duyuluyordu. Bu ağaçlar sanki yolu korumak için yol kenarına dizilen askerler gibiydiler. Böyle bir zor görevle uzun nöbet tutmaya devam ediyorlardı. Bizi ve sizi koruyorlar!

Bozkırın yeşil koridoru ansızın bitti. Dönüşte bir anda Arhon kasabası göründü. Kızıl tuğladan inşa edilen tek katlı evler çatısıyla askerî binaları andırıyordu. Kasabanın tasarımı sivil bir yerleşim yerine benzemiyordu. Bütün evler bir safta, aynı çizgideydi.

Terek'in kasabaları böyle bir "hat üzerinde" inşa ediliyordu. Bu kasabalar, XIX. yüzyılın ortasında, asi Kafkasyalılara karşı sanki Rusya'nın bir hududunu oluşturuyordu. Sunjen sınırını General Ermolov haritada kendisi çizmiştir. Onun kurduğu kaleler ve koruma noktaları bütün Kafkasya sınırları boyunca vardı. Ruslar "Asi dağlıların dizginlenmesi" için inşa etmişti ve buraya da savaş ruhlu Kazakları yerleştirmişlerdi.

Arhon (*Arhonskaya*) kasabası da "hat üzerinde" kurulan yerleşim yerlerinden sadece biridir.

Moskova'dan buraya insanlar, ancak 1560 tarihinden sonra gelmişti. Daha önce onları tanımıyorlardı. Onlar, buraya şanslı bir dalganın atmış olması sonucu zaferle gelmişlerdi. Ruslar, Kazan ve Astrahan'ı istilâ ettikten sonra Kafkasya'ya da hâkim olmak istemişlerdir. Daha evvel düzenledikleri 10 seferin hepsi de yenilgi ile sonuçlanmıştır. Bu onların hevesini biraz kırmıştı. O zaman Moskova'nın askerî ve idarî amiri olan voyvoda Luka Novoseltsev kurnazlıkla yeni bir yol seçti: Terek üzerinde, tam Sunci nehrinin yatağına karşı Terki kampını kurdu ve bir askeri birliğini daimi görevle oraya yerleştirdi. Böylece o bölgeye yerleşmeye başladılar.

Küçük bir şehir diye adlandırabileceğimiz bu yeni yerleşim yeri, öncelikle yerli Kıpçakları huzursuz etmeye başladı, daha sonraları buradan çıkarları olan siyasetçileri de rahatsız etti. En son sözü Türkiye söyledi. O dönemler için Türkiye bir gücü temsil ediyordu. Böylece Rus birliği geri çekilerek, Astrahan'a taşındı; yeni bir saldırı için beklemek üzere orada "Kızılyar" kalesini kurdular... Kafkasya'nın ve Deşt-i Kıpçak'ın kaderini zaten, 'zaman' çizmiştir.

Daha geç dönemlere ait belgelerde (1785) "Terek-Kızılyar" ordusundan söz edilmişti. Bu, nasıl sahipsiz bir ordu? Nereden gelmiş? Rus ordusu olarak da adlandıramazdınız: Orduda Kıpçaklar vardı. Onlar kendi nam ve hesaplarına savaşıyorlardı; Moskova'ya karşı, Moskova iktidarının Bozkıra getirdikleri Noğay ve Kalmıklara karşı...

Yıllar boyunca halkı yıpratın, zayıflatan ve yoran bir savaş yürütülüyordu. Bu, açık yaradan daha kötüdür.

Adı geçen Terek-Kızılyar ordusunda çok farklı milletlerden insanlar toplanmıştır. Büyük Bozkırın kalıntıları... I.Petro'nun zulmünden dolayı Don'dan kaçan eski inancın muhafazakârları ormanlarda saklanıyordu. Daha önceleleri "zamanlarını büyük nehirde geçiren" ve diğerleri gibi Moskallardan nefret eden İdil Kıpçakları da oraya yerleşmiştir. 1775 tarihinde yenilgiye uğrayan Zaporojlar da Dinyeper'den çıkarıldıktan sonra sürgüne gönderilmiş ve burayı yuva edinmiştir. Bu özgür kardeşlik diyarı, Moskova'dan memnun olmayanları benimsiyor ve kabul ediyordu.

Bu dönem, maalesef çok da araştırılmamıştır. Bu konuyla hiç kimse ilgilenmiyordu. Belki de orduya sahip tek Kuzey Kafkasya devleti olan Şamhallık, resmî tarihte "olmadığı" için araştırma kapsamına alınmamıştır. Durum, sansür idaresinin kararına bağlıdır, belki de. Tarihçiler ağız birliği etmişçesine bu konunun kenarından dolanıyordu... Kısacası, bu konuyu açıklayabilecek bir şey bulamadım. Sadece epizotlar.

Bu unutulmuş ülkede benim atalarım yaşıyordu: Orada, Tarkovski Şamhal-ları hüküm sürüyordu bir dönem.

Onlar, buralara Don'dan, Batıy Han dönemindeki asilzade avından sonra gelmişlerdir. Terek'in ormanları ve bataklıkları onları barındırmış, takip eden-lerden korumuştur. O trajik dönem hakkında Arap seyyahı İbn Battuta bazı şeyler yazmıştı, ama bu zoraki göçün sebeplerini, o da bilmiyordu.

Ruslar, sonradan Kuzey Kafkasya Kıpçaklarının hepsini, toptan "Kafkas Tatarları" diye adlandırmıştır. Kafkas savaşından sonra da bunlar sanki farklı halkarmış gibi "Kumuk", "Karaçay" ve "Balkar" olarak ayırmıştır. Halbuki biz bir halktık ve aynı ülkede yaşıyorduk. Bizim akrabalığımız bugün de aynen devam ediyor.

XIX yüzyıl, bizim açımızdan kanunsuzluğun zirvede olduğu bir zamandı. Halk o kadar zayıflamıştır ki, 1817 tarihinde Ruslar, Noğay ve Kalmıkların yar-dımı olmaksızın onlara karşı savaşmıştır. Noğay ve Kalmıklar, yaptıkları 'kara' hizmetlerinden sonra üstlendiği görevi tamamlamış oldu. Rus generali Alek-sandr Vasilyeviç Suvorov, bunun karşılığını tümüyle ödemiş oldu: Suvorov bu "gereksiz" halkları imha etmiştir. Bir buçuk milyon insan!

Moskova hükümdarlarının bir diğer zaferi ise Şamhal Tarkovski olmuştu. Tarkovski kendi iradesiyle halkını terk edip "Rus" olmayı tercih etmiştir. Çarın hazinesi o yıllarda hiç cimrilik yapmazdı. Zengin ve elit sınıfı, aileleri ile birlikte kendi safına davet ediyordu. Bu faaliyet için doğrudan Çara bağlı bir Özel As-keri Refakat Birliği kurulmuştu...

Ne yapacağını bilmeyen ve ikilem karşısında kalan halk hakkında, ne dene-bilir? Daha kolay hâkimiyet kurabilmek için "Kafkas Tatarlarını" parçaladılar. Kalmak istemeyenleri Türkiye'ye, Suriye'ye ve bugünkü Moldova'ya gönderdi-ler. Kalanları ise, inanç tercihi yapmaya zorladılar. Eski inanç böylece ortadan kaldırılmış oldu.

Önce Kuran'ı kabul edenleri bir tarafa, İncil'i kabul edenleri diğer tarafa ayırdılar. Sonra Müslümanları bir daha üçe ayırdılar. O zaman biz, Kumuklar ortaya çıkmışız. O zaman akıl almaz hadiseler oluyordu. Olanlara akıl erdiren azdı. Hatta Kıpçakların, sıradaki 'yeniden doğuşunu' gerçekleştirmekle meşgul olan Moskova bürokrasisinin de bir şey anladığı düşünülemez. Yeni iktidar için en önemli şey, her şeyi yeniden kesmek ve biçmek. Aksi takdirde eskiler unu-tulamaz.

19 Kasım 1860 tarihinde Terek Kazakları Ordusunun kurulduğu ilan edilmiş-tir. Oraya sadece Hristiyanları kaydetmişlerdir. Gerçi, onları "Rus" diye adlan-dırmıyorlardı. Korktukları için onlara "Kazak" demişlerdi. Veya daha kısa olsun

diye "Terek Kazakları" yerine Rusça "Tertsı", yani "Terek Kazakları ordusu üyeleri", diyorlardı.

Arhon (*Arhonskaya*) köyünü tesadüfen seçtim. Herhangi bir başka köye de gidebilirdim. Ben, yedi mühür altında sır olan kardeşlerimi ve tüm 'Kazak'lığı görmek istedim.

Elbette, bizim *akrabalığımız* çoktan unutulmuştur, fakat 'kan'ın sesi hâlâ vardı... Daha doğrusu ses değil, fısıltı... Sansürü kaldıran ülke, Sovyetler Birliği'nde *Perestroyka* başlıyordu. Rusya'da ilk defa konuşma ve basın özgürlüğü konusu gündeme gelmeye başladı. Ben de doçent olarak çalıştığım üniversite kürsüsünü ve Profesörlük unvanı için şart olan ikinci Doktora tezimi yarıda bırakarak, dünyayı gezmek ve araştırmak için "*Vokrug Sveta*" adlı dergide çalışmaya başladım.

Bazı şeyleri belki biliyordum, ama bu bilgi yetersizdi, beni tatmin etmiyordu. Ülke farklılaştı, ben de değişmek istiyordum... Atalarım bir insanın hayatı boyunca altı devir yaşadığını düşünüyorlardı. Bundan dolayı takvim devirleri on iki yıllık bir süreyi kapsar. Tanrı her on iki yılda bir yenilenmek için bize bir şans sunar. Ve bu imkânı kullanmak gerekirdi. Ben de büyük bir ihtimalle bu yeni çizgiye yaklaşmıştım.

Arhon seyahatinden önce, tarihçi N.L.Yançevski'nin 1931 tarihinde yayınlanmış "Kazak Efsanelerinin Yıkılışı" adlı kitabını, Devlet Kütüphanesinde buldum. Bu kitaptan sonra Kazaklar ile ilgili esaslı bir başka araştırma yapılmamıştır. Çok şaşırdım! Nasıl bu kadar yalan söylenebilir! Bu tarihçi bilmediği konuyla ilgili yorumlarda bulunuyordu. Meğerse Kazak, diye bir millet yokmuş; sadece belli bir soydan gelmeyen kalabalıklar topluluğu, haydutlar... Büyük Bozkır da hiçbir zaman olmamış diye fikir yürütüyor Yançevski.

Kazak köyünün atamanı Levçenko, beni Grigori İvanoviç Belous'un evine misafir olarak yerleştirdi. Ev sahibi içine kapanık bir insandı. Hiç konuşmazdı. Böyle bir insanı arasanız bulamazsınız. Bir asrın üç çeyreğini arkada bırakmış bir hayat, çok şey görmüş, dolayısıyla söz konusunda cimri olmayı öğrenmiş... Eşi Fekla Pavlovna ise, aksine konuşmayı seven ve aynı zamanda evin bütün işlerini halleden bir insandı. Konuşurken, eskiden elimden her iş gelirdi, şimdi şikâyetlerim var; kollarım beni dinlemiyor, yavaş çalışıyor; gözlerim de eskiden daha iyi görüyordu...

Yüzyılın başlarında inşa edilmiş çok bakımlı bir evde barınacak bir yer, huzur ve yavaş konuşan bir arkadaş buldum. Burada her şey Kumuklardaki gibi bakımlı, temiz ve her eşyanın yeri belli. Düzgün bir Kıpçak evi. Evin çitleri dışında da bir çöp göremezsiniz. Avlunun karşı tarafında bir at arabası var. Grigori İva-

noviç bu at arabasıyla köyün sokaklarını arşınlar. Onun mesleği at arabacılığı. Kendini bildi bileli, atları çok sever. İşte, Kıpçak! İlave edecek başka bir şey yok!

Rus dilinde "*brıçka*" denilen at arabası dört tekerleği olmasına rağmen tam olarak, bildiğimiz at arabası değildir. Daha önceleri Büyük Bozkırda çok büyük önem taşıyan Brıçka, âdeta bir sanat eseridir. Atın koşumu dahil her detay asırlar içerisinde gelişmiştir. İki atlı olan at arabasına iki tona kadar mal yüklenebilir.

Kağrı bu kadar yükü taşıyamazdı. Grigori İvanoviç'in dediğine göre, yükü boşaltmak için bir mandal vasıtasıyla kasayı devirmek yetiyordu, sonra atları yeniden arabaya koşar ve gene yoluna devam edebilirdi.

Bu güzellik kimin eseri, diye sordum. Marangozlar, diye cevapladı. Her şey tekerlekler dahil ahşaptan yapılıyormuş.

Bir ara Grigori İvanoviç, nasıl çalıştığını görmem için bu ahşap ustasına götürdü. Çok mütevazı bir insan. Yanınızdan geçse dikkat etmezsiniz. Yalnız çalışıyor. Kaliteli iş çıkartıyor. Başka şekilde zaten düşünülemez. Yardımcısı yok. Bugün gençlik böyle işlerle pek uğraşmak istemez. Onlar "Mercedes" istiyorlar. Brıçkanın en önemli özelliği tekerlekler.

Atölye ahşap kokuyordu. Yerde gelecek brıçkanın parçaları vardı. Köşede tekerlekler için hazırlanmış bir parça, tekerleği çevreleyen ahşap duruyordu. Asırların derinliklerinden gelen ilginç parçalar, alet ve edevatı inceliyordum. Bunlar olmadan brıçkayı yapamazsınız. Marangoz, meslekî sırlarını anlatırken, çok şeyin umursanmadığı bu yüzyılda bir şeylerin muhafaza edilmiş olmasının ne kadar güzel olduğunu düşünüyordum.

Brıçka, aranan bir taşıt aracı olmuştur. İnsanlar geliyor, siparişlerini bırakıyor. Köy için brıçkadan daha iyisi yok diyorlar.

Bunun dışında Grigori İvanoviç'in güvercinleri vardı. Ruhen bunaldığında onlarla zaman geçirmeyi seviyor. Güvercin Gökyüzü kuşudur. Melek gibi. Kadim zamanlarda nerdeyse her evde vardı. İyi bir Bozkır işaretli sayılırdı.

Belous köyü her zaman Tanrı'ya inanırdı. Bu gelenek babamdan geliyor, dedi Grigori İvanoviç.

İkonaların olmadığı bir Kazak evi yoktur. Tanrı'dan korkarlar ve itaat etmeye çalışırlardı. Büyük Bozkırda çok eski zamanlardan beri, hamileri Aziz Georgi'ye (Hıdır, Kızır, Hızır...) hürmet ederlerdi. Nerdeyse 1500 yıldır onun günü olan 6 Mayıs ve 9 Aralık'ta bayramlar kutlanırdı. Kazaklar bunu hiçbir zaman unutmadılar. Ural'da, Don'da, Amerika'da ve Türkiye'de de gelenek olarak KAZAKLIK kutlanıyor.

Gerçi, atalarımız ona Georgi demez, Gürcü derlerdi.

Her köyde bir taht bayramı da yapılırdı. Gene bir Kazak geleneği, ama artık mahalli olarak kutlanıyor. Arhon'da bunun adı, Aleksandr Nevski günü. 12 Eylül'de kutlanıyor. Buradaki küçük kilise onun adını taşıyordu. Çok güzel bir kilise olduğunu anlatıyorlar, çan sesi 35 kilometre uzaklığında bile duyuluyormuş. Şimdi sadece temel taşları kalmış. Sovyet döneminde imha edilmiş. "Uniformalı atlı birisi geldi ve imha edilmesi gerektiğini söyledi. Kendi insanımız da yok etti..." Kazaklar her işi kendileri yapıyor.

Kazaklar kimdir? Kazaklık olgusu nereden gelmiştir? Türk kökenli olan "Kazak" kelimesi Rusya'ya Büyük Bozkırdan gelmiştir. Rus dilinde ilk defa 1395 tarihinde "işçi" anlamında kullanılmıştır. Sonradan Don'da, Dinyeper'de, İdil'de, Yayık'ta yaşayan halk bu kelime ile adlandırılmaya başlanmıştır. Başka bir deyişle Kıpçak halkının adıdır bu. "Kazak" kelimesi "Bozkırlı" anlamına geliyordu.

Büyük Sovyet Ansiklopedisi'nde de şöyle bir tanımlama buldum: "*Kazak, Kozak*: Türk dilinde "delikanlı", "özgür insan"; XIV.-XVI.yy. kendi toplumundan, ortamından kopan biri... Rusya'da XV. yüzyıl sonlarında taşrada yaşayan özgür kişiler Kazak diye adlandırılmakta..." Yetersiz bir tanımlama. Ayrıca, doğru da değil! Özgür insanlar kendilerini Büyük Bozkır'da da Atilla zamanında da kendilerini "Kazak" diye adlandırıyordu. Rusların bununla hiçbir ilgisi yoktur.

Devamını okuyorum: "Kazaklar (Kazaklık), XVIII.-XIX. yy. başlarında devrim öncesi Rusya'da askerî bir sınıf; XIV.-XVIII. yy. genel olarak çeşitli meslek alanlarında paralı olarak çalışan özgür insanlar, aynı zamanda taşrada koruyucu olarak askerlik yapan insanlardır... 1920 tarihinde Komünist Partisi'nin Talimatı ile Kazak vilayetlerine Rusya Federasyonu'nda yürürlükte olan toprak kanunlarının uygulanması kararlaştırılmıştır. Bu Kanunlar, Kazaklığın özgür bir askerî sınır olarak varlığını sonlandırmıştır. Emekçi Kazaklık, sosyalizmin inşası yoluna girmiştir".

Güzel. Her şey mantıklı! Kazakların tarihi öyle olmalıydı. Böyle bir tarihi teklif edenler "Kazak konusunda" uzmanlaşmış önemli tarihçiler A.P.Pronşteyn ve K.A.Hmelevski... Başka ne ekleyebiliriz? Sustuklarına göre, Kazakları da tatmin eden oldukça iyi ve doğru sözlerdir. Hiç kimse ağzını bile açmadığına göre... Ancak, bu tanımlama beni tatmin etmedi: Çünkü en önemli olgu olan Büyük Bozkır'ın, orada adı bile yok.

Daha eksik olan neler var? Kısa ifade edersek, rahatsız eden kısmı: Yalan. Benim Vatanım ve benim halkım, bu halkın bir parçası olsa da yok denecek kadar az bilgi verilmesini doğru bulmuyorum. Bu konuyu daha ayrıntılı bir şekilde ele alırsak, beklenmedik bir sorudan başlamak istiyorum. Kazaklık tarihinde tartışmasız olan şey nedir?

Tartışma gerektirmeyen taraf: Kazaklar, Bozkır sakinleridir. Bozkır onların eviydi, vataniydi. Kazaklar, hem gerçek hem de mecaz anlamıyla, şüphesiz mükemmel asker, bilhassa at üzerinde; bu Vatanı sürdürülen hayatın her aşamasında vardı. Gerçek Kazakların dış görünüşünü de hiç kimse ile karıştırmam. Demek ki, bu "tartışılmaz" konulardan hareket ederek araştırmayı başlatmak gerekir, diye düşündüm.

Kazaklığın tarihi de Büyük Bozkır tarihinin sayfaları... Tamamen bir birine bağlı. Burada bir tesadüf yok! Aynı halk, aynı kültür. Fakat bunlar yazılmış mı?

Kazaklar hakkında çok farklı şeyler yazılıyor. En fazla da Kazakların bir askerî sınıf olduğunu yazıyorlar. Katıldığı askerî seferleri... Savaş ve ordu; ordu ve savaş... İşte tüm tarihleri bundan ibaret! Peki, insan nerede? Kültürü nerede? Bu bilgisizlikten dolayı Kazaklar da kendileri hakkında doğru düzgün bir şey bilmiyorlar. Kendi aralarında çocuk gibi tartışıyorlar. Bu saf "beyaz kazlar" hakikati, kurnaz tilkinin elinde arıyorlar. Kazakların kendileri "Kazak" kelimesini "beyaz kaz" olarak tercüme ediyorlar.

Sadece detayları tartışıyorlar. Çünkü en önemlisini bilmiyorlar... Meselâ, atalarının II. yüzyıla kadar Altay'da yaşadığını, demir ve çelik konusunda emsalsiz ustalar olduğunu bilmiyorlar. Kendi icatları olana Altaylılar "şeşke" derlerdi. Onların usta ellerinde güçlü bir silah olmuştu. Şeşke ile vuruşun daha kuvvetli olması için de üzengi ile eyeri keşfetmişlerdi... Üzengi de Türklerin buluşudur. Mızrak da... Bozkır kültürü ve bizim halkımız oralardan, Altay'dan dünyaya açılmıştır.

Söylerken "Bozkır, bizim Vatanımız" diyoruz ve beşiğinin Altay olduğunu unutuyoruz. Tarih pek çok sırrı muhafaza ediyor.

Kazaklıkla ilgili okumalara devam ettiğinizde Bozkırlıları neden korkunç ve yabanî olarak nitelendirdiklerini anlarsınız. Okumalarımın galiba anladım. Fransızların 1812 tarihinden sonra Kazaklarla ilgili ne yazdıklarını bulduğum zaman anladım. Güya, "Kazaklar yabanî insanlar, geçilmez ormanlarda yaşayan hayvana bezer yaratıklar: Kazaklar pişmemiş çiğ et yerler ve kan içerler. Gözleri çok korkunç, saçlara bellerine kadar, sakalları dizlerine kadar. Onların mızrakları korku uyandırıyor". Bu bir vaka, halklar her zaman muzaffer düşmanın profilini böyle korkunç uydurmalarla çizer.

Ruslar bir istisna değildir. Ne ise, "vakanüvisleri" kendi korkuları ile bırakalım. Deşt-i Kıpçak'ı da fark etmedikleri için onları affedelim. Görgü şahitlerinin de gördüklerinden de şu olgu ortaya çıkıyor: Büyük Bozkırda tek halk yaşıyordu. Kabileler ve boylar halinde yaşıyordu. "Aynı göz şekli ve yüz hatlarına" sahiptiler. Plano Karpini öyle yazmıştı. Topraklarına ortak sahip çıkıyorlardı,

yönetimde seçim ve denetleme sistemi vardı. Pek çok şeyi kurultaylarda çözüyorlardı. Meydan hiçbir zaman boş kalmazdı. Bu sözler Kazaklar için de geçerli mi? Buna onlar karar vermelidir.

Büyük Bozkırda hiçbir zaman "yabanî göçebeler" olmamıştır. Şehirler ve köyler vardı. Düşünün: Bütün kadim Bozkır şehirlerin adı Türk kökenlidir. Bu bir tesadüf mü? Bu adlar sadece Türk dilinden çevrilebiliyor. Başka bir dilden değil...

Coğrafya haritalarına bir bakınız: *Oryol* (ör yol; yokuş); *Oka* (akımı olan nehir); *Tula* (dolu); *Saratov* (sarı dağ); *Penza*, *Voronej*, *Çelyabinsk*, *Tümen*, *Rostov*, *Aydır*, *Buzuluk*, *Hoper*, *Kursk*, *Kaşıra*, *Kolomna*... Onlarca isim.

Türk adlandırmalarının bir özelliği olduğunu vurgulamak istiyorum. Bu adlarda bazı işaretler vardır. Meselâ, "*Oryol*", "yokuş yolu" veya "yukarıya doğru uzanan yol" anlamına gelmektedir. Bu adlardan tecrübeli bir Kıpçak şehrin büyük bir yol üzerinde inşa edildiğini anlar. Bu yol büyük bir ihtimalle Deşt-i Kıpçak'ın bozkır vilayetlerinden silah yapımı ile ünlenen Tula şehrine götürür. *Oryol* şehrinin bulunduğu yol aşağı ve yukarı olarak ikiye ayrılıyor. Aşağı yol bataklık üzerinden gider, ama kısadır. Yukarı yol uzun olmasına rağmen kuru dur. Dolayısıyla önce köyü, sonra da şehri tam burada inşa etmişlerdir. Adına da *Oryol* (Yukarı Yol) demişlerdir. En azından kesinlikle "kuş" versiyonu olamaz, çünkü buralarda bu kuşa rastlanmazdı.* Diğer bir yolun adı da "*Svinaya*" ("suv in", yani "su aşağıdadır") bunu işaretler.

Veya başka bir örnek: *Tarusa*. Bu ad "nehrin daralması" anlamına gelmektedir. *Saratov*, "sarı dağ" anlamına gelmektedir. Buna benzer örneklerin sayısı pek çok. Tüm Bozkır.

Kadim şehir *Bryansk* çok ilgi çekicidir. Bu şehrin adı Türk dilinde "**Birinci**" anlamına gelmektedir. Burada bulunan "*Spasogrobovski*" tapınağı bin yıldan daha uzun bir zaman önce inşa edilmiştir. **Ruhban sınıfı eski zamanlardan beri burada yaşıyordu.** Büyük Bozkır'ın başkenti de işte, burasıydı. Elbette, bunların araştırılması gerekir. Ama Rusların, XVIII. yüzyılda buraya geldiğinde, tapınakları ve manastırları imha etmesi bir tesadüf olabilir mi? Moskova çaricesinin emri öyleydi. Eskiye hatırlatan her şeyi, yakıyor, yıkıyor, imha ediyorlardı.

Birinci şehrinin yanında *Karaçev* şehri vardı. Karaçev kelimesi "bekçi", "koruyucu" anlamına gelmektedir. Demek, koruyacak bir şeyler vardı. **Kursık**, bugünkü *Kursk* şehri de koruyucu ve bekçi bir şehirdi. İşte, bu şehirler kadim zamanların sağır ve dilsiz şahitleridir.

* Rus dilinde "*oryol*" kelimesi bir kuşun (kartal) adıdır. ÇN.

Bu şehirler V. yüzyılda, Atilla döneminde inşa edilmiştir. Bu şehirler vardı. Kesinlikle vardı. Fakat biz onlar hakkında neler biliyoruz? Altın Orda'nın en büyük şehirlerinden Saray Berke hakkında ne biliyoruz? En iyi atlılar bu şehrin etrafını ancak yarım günde dolanabiliyordu. Orada Avrupalıları hayran bırakan muhteşem saraylar, fısıkiyeler vardı. Ve bunlar biliniyor. Bu, Doğu Avrupa'nın en zengin şehriydi. Şimdi onun yerinde sadece çıplak bir step kalmıştır.

Belki de bir açıklama yapmak gerekir: Bazı Bozkır şehirlerinin olağanüstü özelliklerinin biri, oradaki evlerin mevsimlik kurulup, sonradan tekrar toplanabilmesidir. Şehrin büyüklüğü yılın mevsimlerine göre değişebiliyordu. Bozkır halkının hayat ve konforla ilgili kendine has bir anlayış tarzı vardı. Halkın eşsiz özelliği bunlarla yansıyor.

Şehirlerarası posta hizmeti "yam" olarak adlandırılıyordu. Şaşırmaya gerek yok. İnsanlar bir birine mektup yazardı! Türk dilinde "taçanka" denilen posta arabalarına üç at koşuluyordu... Rus yazarı N.V.Gogol'ün hatırlattığı "üçlü kuş" buradan geliyor. Ama kim bunu hatırlıyor?

Bozkırlıların yetiştirdiği zanaatkârları çok meşhurdur. Görgü şahitlerin hemen hepsi bunlarla ilgili geniş bilgiler veriyordu. Elbette, arkeologların keşifleri de bunu ispatlıyor. Miğfer, zırh, şeşke, mücevher, keçe, kilim ve muhteşem elbiseler yapıyorlardı onlar. Hiç kimse dünyada o güne kadar öyle güzel şeyleri bir arada ortaya koyamamıştı.

Onlar iyi birer çiftçiydi, balıkçılığa da ilgileri vardı. Yazılı belgelerde bunlardan söz ediliyor. Yazanlara teşekkür ederiz. Demek ki, her şey o kadar da kötü değildir.

Anlayamıyorum, Tanrı'dan korkmadan, kadim ve büyük bir kültürü neden aşağıladılar?

Moskova vakanüvislerin hiçbiri kendisine bile sormadı: Bozkırın bu zor kış şartlarında nasıl göçebelik yaparlardı? Eksi 40'a düşen ayazlarda hayvanlarını nasıl koruyabilirlerdi? Buranın iklimi göç etmek için pek uygun değildir. Yeterli saman stoku yapamazsanız hayvanlarınız açlıktan ölürdü... Bozkırlıların tarihini yazarken hiç kimse kendi sözlerinin mantıksızlığını düşünemedi. Onların kaleminden çıkabilen, ancak "göçebeler". O kadar. Gerçekleri tahrip ederek, gerçeklerden kaçarak ulaşılan sonuç.

Savaşlar yaparak, dünyevî işlerle uğraşarak ve sonra gene savaşa girerek bin yıldan daha uzun bir süre yaşadı Deşt-i Kıpçak. XII. yüzyılda Moğol bayrakları altında Don'a dönen ordunun gelişine kadar böyle devam etmişti. Onlar eski düzeni geri getirmeye çalıştılar. Bu, halk için trajediye dönüşmüştür.

Bu trajedi nasıl başladı? Hiç kimse bilmiyor. Deşt-i Kıpçak'ın ebedî sıradır o.

Belki de Batıy Han'dan, onun aristokrasiye karşı yürüttüğü sınır tanımayan insan avından başlamıştır. Ayrıca, "Kazaklar" kelimesi, "aristokrasiden özgür insanlar" anlamında ilk defa onun ağzından çıkmıştır. Batıy Han, fedailerini öyle adlandırmıştır.

Belki de sebep, ortak ve tek dinin olmayışıdır. Şehirler çan sesiyle uyanıyordu. Araplar "...Onlar Hristiyan ..." diye yazıyordu. Avrupalı Hristiyanlar da "Onlar kendilerine Hristiyan demiyordu" diye yazıyordu. Gök Tanrı'ya inanan Bozkırlıların kim olduğunu artık biz biliyoruz. Düşüncelerini ve duygularını sadece Tanrı'ya açarlardı. Sonra inançta birlik yıkılmıştı.

Elbette dinî arayışlar bir dinin içine sığmayan halkın yücelişini gösteriyor. Fakat bu arayışlar halk birliğini sağlayamıyor, aksine bozuyordu. Felâketin de özü bu!

Büyük Bozkır'ın mağlubiyetlerinin bir diğer sebebi, müttefiklerinin olmamasıdır. Dostlarının olmamasıdır. Halk kendi içine dönük yaşıyordu.

Cengiz Han gerçekten bir dahidir. Büyük bir işe kalkıştı: Atilla döneminde olduğu gibi Bozkırı, kültürünü, geleneklerini onarmak... Halbuki bir insanın hayatı, eğer yolundan giden ve kendisini takip edenleri yoksa kısadır. Bu dâhiyi takip eden ve yolundan gideni olmadı. Onun soyundan gelenler 'mayda adam', yani 'ufak adam' olmayı hedef almış. Bir aslanın civarında gezen fareler gibi... İlk ihaneti işte, bu fareler yapmıştır. Biri Budist oldu; diğeri özünü Hristiyanlıkta aradı; üçüncüsü İslam'ı kabul etti. Altın Ordalı Mamay ise Katolikliği seçti.

Buna rağmen halk, gene de kaybolmamıştır. Don'da Kıpçaklar vardı. Moğollar döneminde de şേഷkeleri elindeydi. Meselâ, XIV. yüzyılda Emir Timur'ın saldırısına karşı durabildiler. Aksak Timur, çok sayıda insanını kaybetti ve kendisi de kaçarak zor kurtuldu... Ama Kıpçaklar daha fazlasını yapamadılar. Niye? Unutulan zaferin tadını alan Don Kazaklarını kimler durdurdu?

Bu ilginç sorunun cevabını aramaya başladım.

İngiliz tarihçisi D.Fletcher'in XVI. yüzyılda Rusyada Elçi olarak bulunduğunda yazdığı "Rus Devletine Dair" adlı eserde bir hile ile ilgili sözlerini buldum. Bu hile sayesinde Moskova haraç vermekten kurtulmuştur. Bu hilenin özü nedir? Bunu araştırmak istedim.

Bu hileyi dinde aramak gerekirdi. Çünkü ancak Gök gücü Kıpçakları eğerinden indirebilirdi. Fizikî engelleri onlar zaten kendileri ortadan kaldırıyorlardı... Büyük bir ihtimalle kutsal ikonayı kullanmışlardır. Yani mukaddesatla aldatmışlardır! O eski dönemlerde dine çok büyük önem verirdi. Bugünlerdeki gibi değil.

XIV. yüzyılda bir yerlerden aniden, Moskovalı, yani *Moskovskaya* olduğu kabul edilen, sonradan Rusya'da Moskova'nın simgesi ve arması olarak kabul

edilmiş olan muzaffer Aziz Georgi'nin yeni ikonası, esrarengiz bir şekilde ortaya çıkmıştır. İkonada havari Georgi mızrakla yılanı öldürmek üzeredir. Havari Georgi, ilk kez bir atlı olarak tasvir edilmiştir. Daha önce bunu kimse görmemiştir. Moskovalıların başarısının sırrı, acaba burada mı gizli? Azizin hayatını okuduğumda bunu düşündüm. Her zaman olduğu gibi din, yani Hristiyanlık gene siyasete sinsice alet edilmiş ve ustaca kullanılmıştır.

Bilmem, hatırlar mısınız, Georgi askerlere ve hayvancılıkla uğraşanlara yardım ediyordu; onların hamisiydi... Bilinen şeyleri anlatmama gerek yok. Fakat Georgi Ejderha'yı NASIL yendi? Mızrakla değil! "Haç ve Sözle" , yani kötülüğü Dua ile yenmiştir!

Ruslar, Aziz Georgi'yi bilinçli olarak seçmişlerdir. Çünkü o, Bozkırlara Hristiyanlığı getiren ve IV. yüzyıldan itibaren Deşt-i Kıpçak'ta Kıpçakların koruyucusu sayılan ve kabul edilen kişidir. Bu yüzden hürmet görüyordu. Moskova hükümdarları aziz tasvirlerini böyle bir nişan olarak kullanmışlardır. İngiliz tarihçisi D.Fletcher'e göre, bu kurnaz adının mimarı İvan Dmitriyeviç Belski'dir. Belki de bir başkası. Mesele isimde değil.

Kadim ikonografi kaidelerine göre, havari Georgi'nin, kemerine takılan hafif bir kılıç ve mızrağa dayanmış bir genç adam olarak tasvir edilmesi gerekiyordu. Eski ikonalarda at, yılan ve öldürme sahneleri elbette tasvir edilmiyordu. Çünkü askerlere ait kahramanlık sahnelerinde öyle hadiseler görünmüyordu. Ayrıca, Georgi öldürmek için havari olmamıştı ki!

Aziz Georgi, bir mızrakla veya kılıçla değil, DUA ile düşmanını yenerek, Tanrı kelamının herhangi bir kılıçtan çok daha güçlü olduğunu göstermiştir. Bunun sayesinde de havari olmuştu: Çünkü Mukaddes kitapta "öldürmeyin" diye yazmaktadır.

Moskova ikonasında ise, o kadim konu değiştirilmiştir. Daha önce Aziz Georgi'yi kılıca yaslanmış şeklinde tasvir ediyorlardı. Ejderha, at ve katil yoktu. Halbuki Moskova Kremlininin ikonasında bunun hepsi mevcuttur. Muzaffer Georgi, Moskova'da, maalesef siyasi çıkarlar uğruna, sayısız yalanlarla yeni bir çehre ile tasvir edilmiştir. İkonalarda tasvir edilen konu ta başından beri yalanlara dayandırılmaktadır.

Efsaneye göre, Georgi'nin yaptığı duadan sonra Ejderha gücünü kaybetmiş ve askerin önüne uzanmıştır. Kurtarılan kız Ejderhaya tasma takarak onu, "itaat eden bir köpek" olarak şehre götürmüştür. Aslında "itaat eden bir köpek" ifadesi de, XII yy. Altın Efsane'sinden alınmıştır. Ünlü *Ladojskaya* ikonası da aynı temayı tekrarlıyor. Temayı değiştirme işini, Moskova'nın kendisi uydurmamıştır. Aslında o da Batıdan almıştır.

Georgi Menkıbesini, Batı Kilisesi, XIII. yüzyılda bilinçli olarak değiştirmişti. Bu hikâyeyi ben "Aziz Georgi'nin Sırrı" adlı kitabımda anlattım. Aziz Georgi'yi "ata" bindirmişler, "öldürmeye" zorlamışlar ve "katil" yapmışlardır. Batıda şövalyelik akımı tam o zamanda başlamıştı ve askerin yeni bir remze ihtiyacı vardı. Kilise bu tasviri Aziz Georgi'nin 'yüz'ünde bulmuştur. Bozkırlıların aldığı darbe çok şiddetliydi: Aziz Georgi, kutsal remizleri olan 'Ejderha'yı öldürüyor. Demek, Tanrı Bozkır'dan yüz çevirmişti! Sonra yeni bir darbe geldi: 1666 tarihinde Kilise Konseyi'nde...

Herhangi bir halk için yeni bir ikona, belki de pek dikkat çekmezdi, ama Bozkırlılar için öyle değildi. Onlar bu yeni ikonada, Gök'ün yeni kararını okumuşlardır. Bozkır yavaş yavaş direnmeyi bırakmıştır. I.Petro, daha sonra Bozkırlıları, Slav olarak değiştirmeye başladı.

İtiraz etmek isteyenleri düşünmeye davet ediyorum: Stepan Razin ve Emel-yan Pugaçev hangi dili konuşuyordu? Ataman Ermak Timofeeviç, hangi emirleri veriyordu? Onların meşhur sloganını hatırlayınız: *Sarın na kiçku*. Daha doğrusu, *"Sarın kiooççak"*; Türk dilinde bu "yaşasın kahramanlar!" demek. Bu çağrıya cevap olarak, saldırıyla geçildiğinde *"U-ura-a"*, yani "vur" sesleri yansırı. Atilla zamanında da aynı şeyler yaşıyordu.

Kazakların, Türkleri kendilerine eş olarak seçtiğine dair geleneğe Rus edebiyatında da sıkça rastlayabiliyoruz. Buna, XX.yy. Rus yazarı M.Şolohov'un* "Dur-gun Akardı Don" (*Tihiy Don*) romanını örnek olarak verebiliriz.

1991'in Kasım ayında Stavropol'da toplanan Kazaklar Kurultayında kendi arayışlarımı anlattım. Kazaklar çok yakın bir ilgiyle beni dinliyorlardı. Sonra akşama kadar devam eden soru-cevap kısmına geçildi. Ben de nasibimi aldım. Bu arada bir delikanlı yanıma geldi ve beni çok şaşırttı. Meğer benim anlattığım, atalarımızın dili, bugünlerde de Don kasabalarında konuşuluyormuş. Bu dil, Kazakların "ev dili" olarak adlandırılıyor.

* Şolohov M. (1905-1984), XX. yüzyıl ünlü Rus yazarı. 1965 tarihinde Nobel Ödülü aldı. Bu yıllar Rusya için dönüm noktası idi. Dolayısıyla sansürün kısılcısı eskisi gibi sert değildi. Don Kazaklarının trajedisini anlatan bu roman sinemaya da uyarlanmıştır. Ayrıca, Don Kazakları ile ilgili hikâyeleri ile de dikkat çeker. Eserlerinde yer alan kurgan simgesi de kadim Türk tarihinin önemli unsurudur. Kazakların tarihi, kültürü ve bulundukları durumu incelemeye ve değerlendirmeye çalışan Şolohov, bu trajedinin sebeplerini de aramaya gayret etmektedir. Eserlerinde tarihin yorumu, Kazakların karakterleri ve kaderleri vasıtasıyla yansıtılmıştır. Şolohov'un edebî faaliyeti Stalin döneminden sonra yaşanan "yumuşama" dönemine rast gelmektedir. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Şolohov'un, Tolstoy'un, N.V.Gogol'ün ve diğer Rus yazarların eserlerinde konu olan Kazaklar, geniş araştırma alanını kapsamakta ve yeniden değerlendirilmektedir. ÇN.

Her şey geçen asırdakiler gibi! Aynı şeyi Lev Nikolayeviç Tolstoy da "Kazaklar" adlı eserinde anlatmıştır: "Genç Kazak, pek çok yabancı dili bildiği için övünüyor ve eğlenceyi abartarak kendi öz kardeşiyle Tatarca konuşuyor". Buna ne ilave edebiliriz? Bu bizim tarihimiz ve gerçeklerimiz.

Rusya Bozkırı bir anda yutmamıştır. Avını bir piton gibi yutuyordu.

Lev Nikolayeviç Tolstoy doğru fark etmişti: "Gerçi, Rus mujik bir Kazak için bir nevi yabancı, yabani ve aşağılanan bir varlıktır. Bu tasviri, o Kazak, gelen tüccarlarda ve "Şapoval" diye nefretle adlandırdıkları Küçük Rusyalı göçebelere görürdü".

Kendi tarih görüşümü Kazaklara defalarca anlattım, gazetelere yazdım ve her defasında okuyucuların tepkileri beni şaşırttı: Önce inanmıyorlar ama sonra ilgileri uyanıyordu. Ama kimse Mihail Vasilyeviç Bratçik kadar büyük bir tepki göstermemişti: Gözlerini indirdi, döndü ve toplanmaya başladı; bu davranışıyla sanki konuşma nerdeyse tamamlanmıştır diyordu. Nereye acele ediyor diye düşündüm.

Biz Arhon'da köyün yönetim odasında oturuyorduk. Oda çok sıcaktı. Mihail Vasilyeviç benimle konuşmak için Vladikavkaz'dan gelmiştir. Onu dinlerken onun düzgün konuşmasına hayran kaldım. Moskova tiyatrolarında bile böyle bir diksiyon çok nadir olur. Çok güzel bir sohbetti.

Mihail'in bilgisi ansiklopedik derecedeydi. Eğitimi "barış yıllarında" Petersburg'da almıştı. Herhalde, çarın son atamanının oğlu idi...

Bu sohbetten çok şey öğrendim. Kazaklar, "Tatar" menşeiinden pek memnun değillerdi. Gene de...

Mihail, heyecanla "Brokgauz ve Efron Sözlüğü'ne bakınız" diyordu. Orada şöyle yazılmış: "Kazaklık, Rus halkının iki önemli kabilesinin; Büyük Rusların ve Küçük Rusların hayatındaki en önemli ve orijinal olgusunu oluşturuyor".

Ben, bu Kazakların sözü veya tanımı değil, diye itiraz ediyordum. Kazaklar kendilerinin Rus diye adlandırılmasına izin vermiyorlardı. "Sen Rus değil misin?" sorusuna "kesinlikle, hayır. Ben Kazak'ım" diye cevap veriyorlardı. Büyük Ruslara "*katsap*" diyorlardı: Küçük Ruslara ise "*hoho*" ... Onlarla bir yakınlık aramazdı. Kazaklar, 1920 tarihinde Komünist Partisi'nin bilinen Talimatı ile Rus diye adlandırılmaya başlanmıştır. Daha doğrusu, Terek Kazakları önce Ukraynalı olarak, daha sonra 1930 tarihinde da Rus olarak yazdırılmıştır.

Mihail Vasilyeviç bunların hepsini herkesten çok daha iyi biliyordu. Fakat hayat tecrübelerinden dolayı utanıyordu ve sustu. Benim söylediklerime cevap vermedi. Kazakları, yaşayış tarzlarını anlatmaya başladı, yani Kazak olarak yaşadıkları zamanı.

O gün çok şey öğrendim. Kasaba hayatını ataman yönetiyordu. Kazaklar kurultayda, onu belli bir dönem için seçiyorlardı. Daha önceleri, çok daha itibarlı fahri makamlar mevcuttu. Başka bir deyişle, Kazaklar günlük hayatta ve yaşayış tarzlarında Kıpçak geleneklerini muhafaza etmiştir. Her şey atalarında mevcut olan şekliyle aynen devam ediyordu. Bir Kazak diğer bir Kazak'tan bir şey çalarsa, ölüm cezası bile verilebilirdi ve hüküm hemen infaz edilebilirdi.

Fakat Rus veya Leh ticaret karavanlarına yapılan bir saldırı söz konusu olursa iş başkaydı. Bu bir hırsızlık veya gasp değil; askeri harekât olarak kabul edilirdi. Yabancıları yolmak yasak değildi.

"İlk Kazak atamanı kimdir? 1570 tarihinde her şeyi kim başlattı?" diye sordum. Terek Kazakları'ndan hiç kimse cevaplayamadı. Sadece Mihail Vasilyeviç soruya cevap verdi.

Doğrudur. Sarık-Azman! Kazak Don ordusunu, o kurmuştu. Rusya tarihinde bir numaralı Kazak Sarık-Azman'dır. Lafı uzatmadan söylemek gerekirse, "Sarık" kelimesinin Türk dilindeki anlamı Rusçadaki "Polovets" kelimesinin tamamen aynıdır.

Sarık-Azman'la fikirdaş olan diğer atamanlarının adları: Çerkas, Şadra, Ermak, Kaban, Tatara... Bu atamanların hepsi de askerî kabiliyetleri ile meşhur olmuştur. "*Ataman*" kelimesi Türk kökenlidir. Anlamı: "büyük", "atlıların öncüsü", "önde giden atlı" demek... "Önde gelen, yol gösteren" anlamına gelmektedir. "*Esaul*", "*buntar*", "*meydan*", "*başlık*", "*step*"... kelimeleri de Türk kökenlidir. Bu kelimelerin hepsi Kazakların kullandığı kelime hazinesindedir. Öz kelimeleridir.

Bir gözlemimi daha paylaşmak istiyorum. Kazak kasabalarında gezerken bana söylenenlere göre gibi, her aile fertlerinin bir de lakabı vardır. Soyadlarına ilave olarak kullanıyorlardı. Bu adlar, nesilden nesle devam ediyor. Hiç kimse anlamını hatırlamasa da, bu lakaplar doğru telâffuz ediliyordu: *Kuçay*, *Baday*, *Hadir*, *Butuy*, *Çerkas*, *Adil* ve diğer...

Bu lakapların hepsi, aslında Kıpçak adlarıdır. Büyük ihtimalle soyun başındaki kişilerin adlarıdır... Halkın hafızası gerçekten emsalsiz!

Mihail Vasilyeviç devam ediyordu: "Kasabada herkes bir birini terbiye ediyordu. Hatırlıyorum, on dört yaşında iken sigara içmeye başladım. Kendimden emin bir şekilde sokakta yürüyordum. Karşıma bir asker çıktı, öyle bir tokat attı ki, gözüm kararmıştı. Bir de sigarayı, yanan tarafıyla ağızıma soktu. Her şey böyle mi bitti sanıyorsunuz? Hiç de öyle değil. Babam, bir şişe anasonlu rakı alarak, verdiği ders için teşekkür etmek ve oğlu için özür dilemek üzere bu askerin yanına gitti.

Kazakların ilk öğüdü: Küçükler büyüklere hürmet eder. İstisnası yoktur. Ay-nen Kıpçaklarda olduğu gibi...

Fakat büyükler yaşı küçük olanlara sadece iyi şeyler öğretmek zorundadır. Eğer bir şeyler yolunda gitmezse, kötü öğretmene ders vermek için de muhak-kak daha büyük birisi bulunurdu. Öyle bir ders verirdi ki, attığı beşli tokattan, yiyeenin gözlerinde şimşekler çakardı.

Yaşı küçük olan büyüğünün yanında sigara içemezdi. İçkiyi hiç içemezdi. Küçük olan bir büyüğü ile karşılaştığında şapkasını veya başlığını çıkartmalı ve karşısındakini ilk o selamlamalıdır. Bir genç, büyüğünün yanında oturamazdı. Öyle kuralları ile yaşıyordu bizim Bozkır.

İkinci öğüt de yardımlaşmadır: "Kendi işini yapmamışsan dahi önce arkada-şına yardım et". Evi yananlara ve hayatını kaybeden Kazakların ailelerine yar-dım ediyorlardı. "Hasata kadar verir misin?", diye borç isterdi komşusu. O da, o borcu verirdi.

İstemeyebilirdi, diye devam ediyordu Mihail Vasilyeviç. Komşusunun pa-tatesini, mısırını, yemek yapmak için, istemeden almak gayet tabii görölür-dü. Meselâ, Bozkırda bir aile tarlada çalışırken, bir yolcu yaklaşıp tarladaki ürünlerden sepetini ve tenceresini doldurursa kimse bir şey demez; müdahale etmez. Hatta "Afiyet olsun" diye iyi dileklerde bile bulunurlar. Fakat ihtiyaçtan fazlasını alıyorsa bu iyi görülmez. Cezalandırabilirler.

Üçüncü öğüt: Tanrı'ya hürmet et; ikinci sırada ana-babana hürmet et.

Dua etmeden sofraya oturduğumuzu hatırlamıyorum. Öyle bir şey olamaz.

Ben bir anda bu sohbetten uzaklaşarak komşu kasabadaki bir tapınak dini bayramını hatırladım. Ne diyebiliriz? Hazin bir şey. Kasaba zar zor ayakta du-rabiliyordu. Evler nerdeyse yıkılmak üzere. Kilise yıkılmıştı. Kasabadaki bu bay-ram yeni Kilise'nin temel atma töreniyle ilgili olarak yapılıyordu. Rahip Vitali, Vladikavkaz'dan gelen bir papaz, dualar okudu. Sessizlik hakimdi. Hiç kimse ıstavroz çıkarmadı. Sadece yaşlı kadınlardan birkaçı ellerini alnına değdirirdi. Erkek tarafı ise öylesine durdu, elleri cebinde idi. Toplam yaklaşık iki yüz kişi kadar vardı. Şimdi artık Kazak değil mi? Veya henüz Kazak olamamış mı? Bir konsere gelmiş gibi duruyorlardı.

Bir papaz şöyle anlatmıştı: "Arhon kasabasında Kilise boş duruyor. Gelmi-yorlar. Ara sıra uğralar." Sebebinin sordun. Papaz ateizmi anlatmaya başladı. Bana göre, problem ateizmde değil. Gerçekten "Her şey Tanrı'dandır"!

Kendi köklerimiz, unutan bizleri cezalandırdı. Halk adını bile kaybetmiştir! Hak etmiştir. Hafızamızın tanelerini bulmak için çöpün içinde debeleniyoruz. Her şeyi unutmuşuz.

Elbette, Kazakların kendi yasaları yoktu, daha doğrusu kimse onları yazmıyordu, diyor Mihail Vasilyeviç. Sadece biliyorlardı. Düşünmeden yerine getiriyorlardı. Meselâ, misafirperverliğin kanunlarını bize kim öğretti?

Hayat.

Evet, evet. Her şey bir dengede inşa ediliyordu. Bir erkek çocuğu ta çocukluğundan itibaren köyde geçerli olan zanaatı öğreniyordu. Ancak bundan sonra ona, yiğitlik gibi Kazak sanatının sırlarını öğretiyorlardı. Çünkü öncelikle ekmek bulmayı, işten korkmamaya öğrenmesi gerekir. Biz hep çalışmayı sevdiğimiz için iyi ve rahat yaşıyorduk.

Bunu ben de fark ettim. Arhon'daki evler çok iyi bir durumdaydı. Demek ki, Kazaklar çalışmayı unutmamışlardı. Şarkı söylemeyi unutmamışlar. Fakat durum biraz farklı bir şekil almış. Eskiden olduğu gibi, birlikte şarkı söylemiyorlar. Gençler televizyondan ayrılmıyor. Kasaba hayatı çok sıkıcı. Eski zamanlarda ise, "her köşede küçük 'akordeon'lar, stepten gelenler kasabanın etrafında toplanmıştı, eğlence vardı. Sokağa sığmıyorlardı". Bugün Arhon'da ancak koroda şarkı söylüyorlar. İyi de söylüyorlar. İsteyen eşlik edebilir:

Elveda, sevgilim Kazak,

Elveda, canım güvercinim...

Yapamıyorum. Daha fazla şeyler hatırlamakta zorlanıyorum, dedi yorgun düşen Mihail Vasilyeviç ve gözlerini kapattı. Sohbeti bitirmemiz gerektiğini anladım.

Kazaklar kimdir? Okul çağımdan beri iki Kazak gördüm: Birisi elinde kamçısı olan Kazak; diğeri ise, fakirleri sömüren (çalan ve gasp eden) Kazak. Üniversitede bize "Kazaklar çok kötü. Onlar işçileri dövüyor" diye anlatıyorlardı.

Bu ifadede siyasî bir gasp vardı: Kim kendisini Kazak veya "Pagan Tatar" diye tanıtmak isterdi? Rus olmak daha iyi! İnsanlar atalarını hatırlamaktan bile korkuyorlar; Korku içerisinde yaşıyorlardı.

Kremlin hâkimleri ne kadar isterlerse istesin; Kazakları Rus, Eston veya Moldavan yapamazsınız. Belki pasaportunu değiştirebilirsiniz! Ama özünü...

Boş konuşmamak için yiğit bir Don Kazak'ı olan müteveffa Evgraf Petroviç Savelyev'in sözlerini hatırlamak yerinde olur. O, XIX. yüzyılda Kazaklık için çok şeyler yapmıştır. Fakat sesi duyulmamıştır.

Bu hikâye, onun "Don Kazakları, Tipleri ve Lehçelerinin Özellikleri" adlı kitabını okuduktan sonra ortaya çıkmıştır. İyi bir eser. Savelyev haklıdır, hem de çok haklıdır.

Onun kitabından bir paragrafı dikkatlerinize sunmak istiyorum: "Don nüfusu, XVI. yüzyılın ortalarında, kadim Kazaklığın dört önemli unsurunu oluşturmaktadır. Kazak halkı kendi antropolojik tipi ile Büyük Ruslardan ve Küçük

Ruslardan tamamen çok farklıdır. Bedeninin fizikî yapısı, ayakları, bilhassa diz, baş ve yüz şekilleri farklıdır. Kazaklığı iyi tanıyan birisi, kolayca onu diğer halklardan ayırt edebilir. Karışık halklardan oluşan bir kalabalığın içinde, ona ait olmayan bir kıyafet ile de olsa bir Kazak'ı hemen fark edebilirsiniz". O kadar.

O günden başlayarak, artık tanıdığım veya tanımadığım bütün insanların yüzlerine dikkatlice bakıyorum: Bir Kazak olduğunu gördüğümde, onlara karşı bir akraba sıcaklığını hissediyorum. Çünkü Savelyev, kitabında Kazakların ve Kuzey Kafkasya'nın diğer halklarının dış görünüşlerini ile karşılaştırarak, aralarındaki "şaşırtıcı benzerliği" üzerinde duruyor. Ancak, onlarla Rusça konuşmaya başladığınızda bu izlenim yok oluveriyor, çünkü sizi anlayamıyorlar.

Burada Savelyev duraklıyor. Sanki bir soruya cevap vermek istemiyormuş gibi... Kafkasyalılar kendi dillerinde konuşabiliyorlarsa, o zaman niye Rusça konuşsun ki? Kazaklar ve Kumukların farklı bir halk olduğunu farz edelim. Savelyev buna "karar veremedi"!

Sansür mü? Evet! Sansür mani oluyordu.

Halbuki herkes, Türk dilinin Kazakların konuşmalarına yansıdığını belirtiyor. "Bugünlerde bu lehçe, sivil ve askerî okulların tesiri altında o kadar değişmiş ki; zaman geçtikçe, tamamen kaybolabileceği bir gün çok uzaklarda değil".

Sadece bir şey ilave edelim: Bu sözler XIX. yüzyılın başlarında yazılmıştır. Lehçe kaybolmamıştır ki! Kazaklar gene kendi "ev" dilleri ile konuşuyorlar. Artık ana dillerinden utanmıyorlar.

Savelyev'in kitabını okuyunca gözüm açıldı. Meselâ, Kumukların eski şarkılarında Ana Don, Kırım, Kuban ve Dağıstan'dan çok uzaklarda olan diğer diyarlar neden anılıyor ve terennüm ediliyor? Herhalde bu da bir tesadüf değil.

Aynı zamanda, köyümüzün, Kumuk Aksay köyünün neden "yeni" ve "eski" olarak adlandırıldığını da öğrenmiş oldum. Rivayete göre kuzeyde, Rostov şehrinin yakınlarında bir Aksay şehri vardır. Doğrudur. Demek ki, oradan gelmiş benim atalarım. İnanılmaz, ama aynı vaka Rubruk tarafından da belirtilmiştir: Dağıstan'daki köyümüz Aksay, 1253'de mevcut mevcut değildi. Endirey köyü vardı, bugün komşumuz olan bir köy.

Belous'un evinde akşamları Fekla İvanovna'nın bir poşette muhafaza ettiği resimlere bakıyorduk. Çok farklı resimler: Eski, yeni... Fekla İvanovna, fotoğrafta olan her kişi ile ilgili olarak, acele etmeden, ayrıntılı bilgiler veriyordu. Bir fotoğrafın yarısı yoktu.

Fare kemirmiş olabilir, dedi Fekla İvanovna. Bundan sonraki fotoğraflar o kadar derindeydi ki, ancak bir fare ulaşabilirdi... Bu benim babam. Tuhaf bir Kazak idi.

Fotoğraftan sıırım gibi uzun, dal boylu, bıyıklı bir genç bana bakıyordu. Fekla İvanovna genç yaşta hayatı sönen babasını anlatmaya başladı. Bu anlatılar, ortama bir sıcaklık katıyordu. Köşede bir demir karyolanın bulunduğu bu Kazak evinde, o eski zaman insanı uyuyordu... Karyolanın yanında, bu uzun zamana direnemeyen, bulanık aynalı bir dolap vardı. Bu eski zaman insanı o dolaba çerkeska denilen kaputunu asardı.

Bu odada, sanki hiçbir şey değişmemiş gibi duruyor. Sadece, insan yok! Bir Kazak yok. Onun soyundan gelenler artık Kazak değiller...

1918'den 1921 yılına kadar Kazak kasabalarında gök gürültüsü gibi şiddetli ölüm ateşleri duyuldu. Kazaklar, hiç acımadan, bir birlerini öldürüyorlardı: Kızıllar Beyazları, Beyazlar ise Kızılları yok ediyordu. Kardeşler doyasıya savaşırlar... "Üniformalı Kazak" ise, ellerini ovuşturarak haykırıyordu: "Yaşasın şanlı emekçi Kazaklar!", diye... Hatırlıyordu Fekla İvanovna...

Kazak kasabalarında insanlar azalmıştı; sanki bahçelerdeki gereksiz otlar gibi sökülüp atılmışlardı. Sokakta bir erkeğe rastlayamazdınız. Kazaklar, Arhon kasabasının hemen yanında başlayan ormanda saklanıyorlardı.

Evet! Kaderden kaçabilir misiniz?

Yeni iktidarın öldüremediklerini de kasabadan atmaya başladılar: "Defol. Nereye gidersen git!". Eşyalarını ve hayvanlarını bırakmalarını emretmişlerdi. Adeta çırılçıplak sürgüne gönderiyorlardı.

O yıllarda Solovets adalarında* Lev Troçki'nin talimatı ile Kazaklığın ölümü için gerçekten bir fabrika açtılar. Yaklaşık beş milyon insanın hayatı bu "ölüm makinesinden" geçirilerek söndürülmüş oldu. Krasnodar'da da ağaçlar tam boy atmıyordu. Yakov Sverdlov, Krasnodar'da** yaklaşık bir buçuk milyon Kazak'ı yok etmiştir. Terek Kazaklarının yok edilişiyle Sergo Ordjonikidze ilgileniyordu. Rusya gün-be-gün değil, saatler içinde an-be-an eriyordu. Ağıt yapacak kimse kalmıyordu.

Kurşuna dizmek yetmemiş gibi, sanki sipariş üzerine açlık başlatılmıştır. "İşçi olmadan ne kadar kazanabilirsin ki"? O korkunç senede, insanı yok etme işi için, tabiat bile komiserlere yardım ediyordu: Yumurta büyüklüğünde dolu yağmış-

* Solovets Adaları, (GULAG Takım Adaları). ÇN.

** Krasnodar, Kafkasya'da bulunan Kazak şehridir. Eski adı: Ekaterinodar. Ekaterina'nın "hediyesi" olarak görülen bu şehir 1793 tarihinde bir kale olarak görev yapmaktadır. Bilindiği gibi, Kazaklar her zaman koruyucu, muhafız, yani askeri bir birlik olarak kullanılmıştır. Sovyet döneminde adı Krasnodar (Rusça: *krasnıy* kelimesi "kızıl" anlamına gelir) olarak değiştirilmiştir. Bu bölgenin önceki tarihi ile ilgili arkeolojik kazılar mevcut ve bu konuyu Murad Adji bu kitapta ve diğer eserlerinde gündeme getirmektedir. ÇN.

tı. Her şeyi vurdu. Bozkır bir baştan bir başa simsiyah kesilmiştir. Hiçbir canlı varlıktan eser kalmamıştır. Kazaklar kıtlık ve açlığın pençesinde çok zor günler yaşıyorlardı.

Ama hepsi değil. Bazıları için açlık günleri olan bu günler bazıları için bayramdı.

Devlet memurları, bize ait evlerin avlularında, kendi evlerindeymiş gibi rahatça geziyorlardı. Sonra şehirden müfettişler getiriliyordu. Bu süreç içerisinde onlara da eşyalardan bazı şeyler veriliyordu. Cahil ve aptal bir görünümleri vardı, ama gördükleri her şeyi kendilerine almaya çalışıyorlardı. Devrim sürecinde mülklerin devlet tarafından müsadere edilmesi sırasında onlar da nasibini almıştır. Komiserler bu defa da onların peşine düşmüştür. İktidar, projesi tamamlanana kadar herkesin malına ve mülküne el konuluyordu.

Köyün bugünkü muhtarı Dmitri Mihailoviç Kaliniçenko da sürgünde bulunmuştur. Gerçi, kendi isteğiyle. Ailesi tutuklanmış, tren garına götürülürken, sekiz yaşlarındaki Dmitri de kaybolmuştur. Dmitri çok zeki bir çocuktur. O da gara gelmiş, trenlerin bulunduğu yere gitmiş ve güvenlik sorumlusuna "Amcacığım, beni de babamla birlikte sürgüne gönder lütfen!" demiş. Trene almışlar. Almasalardı ölebilirdi çocuk...

Emekçi Kazaklık, işte böyle, sosyalizmin tesisi sürecine dahil olmuştur.

İhtiyarlar, sadist Bobovnikov'u anlattılar. İnsanlar bu deri montlu zalimi çok iyi hatırlıyorlardı. Bobovnikov "Kazak çocuklarını iskemleye oturtup hepsine ateş ediyordum" diye anlatıyordu. Sonra gülüyordu: "Çocukların başı karpuz gibi yarılıyordu". Az kalsın onun elinde kalıyordu bu çocuk, zengin köyün gelecekteki muhtarı Dmitri Mihailoviç Kaliniçenko. Diğer Kazak çocukları kurtulmamıştır; Dmitri kadar zeki ve şanslı olamamışlardır...

Kuzey Osetiya NKVD* toplantılarının Tutanak kopyalarını gördüm. Her adın karşısında "10 yıl" veya "idam" gibi ibareler vardı.

Belli ki, Fekla İvanovna'nın fotoğrafları bütün bu sadistler yüzünden farklıdır: Eski ve yeni diye ikiye ayrılmıştır. Bozkır halkı soyundan gelen kardeşlerim, özür dilerim!

Fakat atalarımız fotoğraflarda daha iyi görünüyorlar. Çağdaş fotoğraflarda göremediğimiz bir vakar ve gurur var onların bakışlarında.

* NKVD (*Natodniy Komissariat Vnutrennih Del*), 1917-1946 yıllarında Sovyetler Birliği'nde yeni ideoloji kapsamında toplum düzenini koruyan ve suçlularla mücadele eden merkezî devlet kurumu. ÇN.

Anlayamıyorum, eski zamanlarda fotoğraf makineleri mi daha iyiydi, yoksa bu fotoğrafları çekenler mi?

Arhon kasabasından, gittiğim yoldan, döndüm. Ama bu sefer yol boyunca gördüğüm ağaçlar beni mutlu etmiyordu, yol sanki bir mezarlıktan geçiyordu...

Yıl: 1943

Üç ay sonra sürgüne gönderilecekler.

KARAÇAYLAR

Kafkasya muhteşem ve yüce bir diyar... Her zaman ve bütün iklim şartlarında öyle... Bilhassa baharda, çünkü dağlar hâlâ toprak renginde; güneşle birlikte ürkek bir hayat parlamaya başlıyor. Kadim zamanlarda, malakit veya halk arasında bilinen adıyla bakır taşıyla kaplı yamaçlardan Yeni yıl, Bahar ve uyanış bayramı başlıyordu.

Ben bahara karşı derin bir hayranlık içerisinde, etrafıma bakarak gidiyordum. Yol bazen ormana doğru yöneliyor, bazen hızlı akan ve köpüklenen nehre doğru iniyordu. Karşımızdan arabalar akıyordu, çok nadiren olsa da atlılar geçiyordu. Bazen hızımızı düşürmek zorunda kalıyorduk, hatta duruyorduk; çünkü atlıların önündeki koyunlar tüm yolu kaplıyorlardı. Bu yol, eski bir Karaçay köyü olan Hasaut'a gidiyordu. Onlar da oraya gidiyordu.

Bu yolu, eski yolun yerine, yakınlarda inşa etmişler. Çok büyü maceralarla yapılmıştı bu yol. Bir gün yolu yapan işçiler, yol Hasaut vadisine indiğinde gördükleri karşısında isyan ettiler ve müdüre giderek, "Yeter artık" dediler. İş bırak-

tılar. Burada, aynen krematoryum duvarlarında görünen, insanların kaldığı, dağ eteklerinde taşlarla kapanmış derin yataklar vardı. Onların içinde insan kemikleri bulunmuştu. Arkeologlar için bu büyük bir keşiftir; ama işçiler için değil.

Önce daha sakinlerdi. Sonra yüzlerce kafatası bulunan bir mezarı bulduklarında, artık insanları tutabilmek mümkün değildi. Mollaları çağırdılar. Yapabildikleri tek şey, tekrar defnetmekti. Onları rahatsız etmemek için yolun geçişini değiştirdiler. Onlar dediğimiz kimdir? Hiç kimse bilmiyordu. Ama Karaçaylıların ataları olmadığı kesindi. Başka bir halka aitti; çünkü Türkler, ölülerini bu şekilde defnetmiyordu.

Karaçaylıların etnografyasının bir bilmece olduğunu belirtmek gerekir. XVII. yüzyıla kadar hiçbir yerde anılmadılar. Gerçi, XV. yüzyılda Kafkasya'dan geçen Cenovalı Galoni Fontibug'un notlarında, ulaşılmaz vadilerde yaşayan bir Türk kabilesi hakkında bazı bilgiler var. Ama hangi kabilelerden ve kimden söz ettiği bilinmiyor.

XVII. yüzyılda, bu gizemli halkın üzerini örten sis perdesi, kısmen aralanmıştır. Fakat bilgiler küçük kırıntılar halindeydi... Karaçaylılar, yabancılara karşı son derece temkinliydiler ve onlarla rahat bir şekilde iletişime girmezlerdi.

XIX. yüzyılın sonuna denk gelen belgelerde şöyle ifadelerle rastlanmaktadır: "Onların konuştuğu Türk lehçesi araştırılmamıştır. Aynı şekilde, azınlık olan bu gizemli halkın ne zaman ve hangi şartlar altında bozkırı terk ettikleri; yabancı kabilelerin bulunduğu dağlar arasındaki mağaralara sığınmak istemelerinin sebepleri de bilinmez".

Karaçaylılar, efsanevi Karça'nın, rivayetlere göre, onları 600 yıl önce dağlara çıkardığını anlatıyorlar. Karaçaylılar da daha önceleri Bozkırlarda yaşıyorlardı. Fakat onların Bozkır hayatıyla ilgili bilgiler çok sınırlı; fazla bir şey bilinmiyor. Tarihin bu sayfası ancak, çok uzaklarda kalmış çocukluk veya bir rüya kadar halkın hafızasında muhafaza edilebilmiştir.

Onlar dağ Kıpçakları mı sorusu, akla böyle geliyor. Bana göre, işte bu gizem ve köylerine ulaşmaktaki zorluklar bu konunun etnografya tarafından yeterince araştırılmamasının sebebi olabilir. Hâlbuki net bilginin az olduğu yerlerde her zaman fantezilerin kapladığı çok geniş bir alan oluyor. Karaçaylıların kökeni hakkında sayısız değişik rivayet var. Bu konuyu konuştuğum herkes kendi yorumunu dile getiriyor.

Temeli olmayan, ama en yaygın görüşlerden biri: Güya Karaçaylılar, Alanlar'dır. Olamaz, çünkü Alanlar, İranlı bir halktır; onların kültürü tamamen farklıdır, anıtları farklıdır. Meselâ, Osetler tartışmasız olarak gerçek Alanlar'dır. Karaçaylılar ise farklıdır. Onlar ölülerini kurganlara defnediyorlardı. Eski Karaçay köylerine gittiğimde bu kurganlar özellikle dikkatimi çekmişti.

Dağlarda kurganları ancak Altay'da görebilirsiniz!

Mezarlığın duvarında arabayı durdurmasına istedim. Yoldan iki adımlık bir mesafede adam boyundaki otlar arasında bir in gördüm. Etrafta çok sayıda in vardı. İçerisine baktığımda yarı loş karanlık içerisinde beyaz kemikler görülüyordu. Veya bana mı öyle geldi? Ama yoklamak için elimle karıştırmadım.

Yolumuza devam ettik. Güneydeki çıplak dağlara ve kuzeydeki çalılıklarla kaplı geçit vermez dağlara hayranlıkla bakıp kalıyordum. Dağların eteklerinde kayın ormanı, yükseklerdeyse çam ağaçları vardı. Daha yüksekte beyaz zirve ve karanlık kayalar vardı. Bunların hepsinin tepesinde de gümüş taçlı Elbruz Dağı vardı. Bu uhrevî güzellikler karşısında âdeta nefesim tutuluyordu.

Hasaut vadisi şaşırtıcı derecede sıcaktı. Her zaman olduğu gibi. Burada soğuk ve rüzgârlar hiçbir zaman olmaz. Çok rahat, sessiz ve huzurlu bir yer. Daha doğrusu, önceleri öyleydi. Şimdi köy yerindeki kalıntıları görürüyorsunuz. İnsanları yok eden yangın, deprem gibi tabii afetler veya hastalık değildi. 2 Kasım 1943 tarihinde, geceleyin, askerler sessiz bir şekilde köyü kuşattı; kendi askeri-miz, yani Kızıl Ordu. Sabaha doğru uyuyan köye hücumu başladı.

Sabah tam saat dörtte kapıları çaldılar. Her evin kapısında bir subay ve iki er vardı. Etrafta silahlı askerlerden bir zincir...

Kalk! Eller yukarı! Yüzünü duvara dön! Adiler!

Emirleri anlamayanlara tüfeğin dipçiği ile vuruyorlardı Hâlâ uyanamayan korkmuş kadınlara giyinme imkânını bile vermemişlerdi.

Pasaport!

Toplanmak için bir saat verdiler. Bu nedir, nereye? Sonra herkesi arabalara doldurarak götürdüler.

Hastaları almıyorlardı. Ölüleri defnetmiyorlardı. Kundaktaki bebeklerden de gereksiz bir yük olmasın diye bir şekilde kurtuluyorlardı. Bazıları yolda arabanın kasasından düşüyordu, bazılarını canlı canlı eziyorlardı. Veya konvoy içindeki diğer bir arabadan ateş ediliyordu. O zamandan sonra Kafkasya'da, bir tek Karaçaylı bile kalmamıştır.

Oysa savaş vardı. Ve Karaçay erkekleri de herkesle birlikte savaşıyordu.

Keşke şair olsaydım. Kafkasya için bir marş yazardım. Onun sessiz, vakur ve mağrur duruşuna. Ama bu duyguları ifade etmek için sadece marş yetmez. Ressam olsaydım, çok büyük bir resim yapardım. Resmin tam ortasına da çobanların kaldığı yerde gördüğüm 5-6 yaşlarında o çocuğu resmederdim.

Düşününüz, kuş uçmaz kervan geçmez ormanlarda, kışın koyunların kaldığı bir ağıl. Çocuğun babası olan Çoban ve üç çoban köpeği dışında etrafınızda başka bir canlı yok. Ağılın yanında atı bağlamak için bir direk var. Çocuk işini

biliyor, atı bu direğin yanına getirdi. Hiç eğilmeden, bu atın altından geçebilecek yaşta biri... Hızlı bir şekilde direğe tırmanarak o ata bindi. Gerçek yiğit! Biz babası ile konuşurken koyunları gütmeye gitti.

Bir Kıpçak attan başlardı: "Kulun yetiştiremeyen, ata da binemez".

Bu çocukta, Deşt-i Kıpçak'ın geleceğini gördüm. Atı bağlamak için bir direk varsa, muhakkak atını bağlamak isteyen bir çocuk bulunur. Bir halkın uzun süre diz üstü bükülüp kalması utanç vericidir.

Burada eşekle giden hiç kimseyi görmedim. Büyük olsun, küçük olsun hiç kimse... Buna özellikle dikkat çekmek istiyorum, çünkü o zamanlar gazetelerde eşek üzerinde bazı insan fotoğrafları vardı. Alt yazıda da "İşte Karaçaylılar!" ibaresi vardı. Sürgünden dönen bir halkı aşağılamak için neler yapılmıyordu?

Onların ne kadar da güzel atları vardı!... Çok güçlüler! At koşmuyor, sanki süzülüyor gibiydi. Bu at cinsinin Altay'daki bin yıllık sürülerden geldiğini tahmin ediyorum. Türkler her zaman yağız, burunu kambur, biraz bodur, kaba görünlü atlara değer verirdi. Bu atlarda korku duygusu yoktur. O, gökyüzünde de, bozkırda da iyidir. Bu ata nal çakmanıza gerek yoktu. Bu atlar, kışın yiyeceklerini karın altından kendileri çıkarırdı. Eski bir kitapta, bu tür atların Hindistan'a nasıl götürüldüğünü okumuştum. Paha biçilmez atlar. Altından daha değerliydi.

Kader bu güzel hayvanları da cezalandırmıştır.

Karaçaylılardan, 1930'lu yıllarda Budenıy'ın emri ile bu atları aldılar.. En iyi atları haralarda topladılar. Orada çok güzel bir tay vardı. Atın adı Tugan. Bu tayı gören erkekler kalan hayatları boyunca onu asla unutamazdı. Sahibinden başkasını kesinlikle yaklaştırmazdı. Sahibi kurşuna dizildikten sonra Kızıl mareşalin de binmesine izin vermedi.

Bu tayı Moskova'ya götüremediler. Böylece o, eşi emsali olmayan Kafkasya dağlarında kaldı... Tugan

Moskova atlıları, bir tayın sürüden ayrıldığı zaman kimseyi kendisine yaklaştırmayacağını bilmiyorlardı. Bu tay bir kurdu görünce onu köpek yavrusu gibi ezerek öldürür, bir atlıyı da... Sürüdeki kısırakları muhakkak bulur. Bu bir vefa duygusu; bu sahibi olan Kıpçaktan gelir. Çünkü bir Kıpçak için atı, dünya-daki en değerli ve kıymetli şeyidir.

Kıpçakların elinden alınmış olan atlar, sürüler halinde Gürcistan'a götürülmüştür. Fakat Tugan götürülen at sürülerini geceleyin geri getirmiştir. Bu tayı hiç kimse yakalayamaz. Böylece öksüz kalan Vatanında bu tay yabanileşir...

Karaçaylılar on yıllar boyunca, gururlarını kurtarmaya, dağlarda bir eşi bulunmayan atlarının cinsini yeniden ortaya çıkarmaya çalışıyordu. Sadece dağlarda değil, at yarışlarında da onların dengi yoktu.

Neden sizde siyah atlar değerlidir, diye sordum, haradaki idarecilere.

Haradaki sorumlular: Açık renk, rahatlığın işaretidir. Bizim onlarla yapacağımız bir şey yoktur, diye cevapladılar.

Karaçaylılar ile pek çok buluşmam oldu. Buradaki insanlar bir şeyi anlatırken muhakkak sürgünden önce ve sürgünden sonra diye belirtmek ihtiyacı duyarlar. O korkunç yılları hatırlamamaya çalışıyorlar, ama aynı zamanda hiç umursamadıklarına da şahit oluyorsunuz. Bu halk neden cezalandırılmıştır?

Teber'de sadece dağlara bakarak anlamaya çalıştım. Bir doğru hikmetini hatırladım: "Evin hanımı güzelse ailede huzur olmaz".

Karaçaylıların evleri çok güzel. Bundan kıskançlık duyanlar da oldu, onlar bu halk hakkında, ipe sapa gelmez çeşitli yalanlar uydurdular. Tekrarlamak rahatsız eder.

Sürgündeki Karaçaylıların, 1956 tarihinden itibaren evlerine dönmeye izin verildi, fakat eski topraklarını iade etmediler. İtibarlarını da ancak, 1991 tarihinde iade ettiler, fakat hiç kimse yapılan iftiralardan, sebep oldukları ölümlerden, kadınların bugüne kadar devam eden gözyaşlarından dolayı özür dilemedi. Bunları anlatmak çok zordur. Bu, XX. yüzyılın zulmü.

Beni şaşırtan sadece bir örnek verebilirim: Sovyet hükümeti, evleri sürgünden dönen sahiplerine satıyordu. Para yoksa evi yıkıyorlardı ve arsasını da başkasına satıyorlardı.

Bir mesele daha var, fakat buna hiç şaşırmadım. Karaçaylıları evlerinden çıkartan, yurdundan yuvasından eden, Karaçaylıların ta kendisidir. Rejime bu tür yardımda bulunan iki kişi ile tanıştım ve görüştüm. Onlar yaptıkları işin vahametini anlamadan evlerinden çıkartılacakların listesini nasıl hazırladıklarını anlatıyorlardı. İkisi de toplumun önde gelen çok ünlü erkânından; gençleri eğiten aksakallardan! Onlardan birisi Profesör. En çok kendi halkının kaderini düşünen insanlar! Böyle insanlar Türklerin arasında her zaman olmuştur.

İlk önce onlara inanırlar.

Bunları hatırlamak istemiyorum. 1335 tarihinde kendi gözlemlerini paylaşan İbn-i Battuta'yı hatırlamak daha güzel. Bu Arap, gut hastası bir ihtiyardan bahseder. Onu şifalı sularıyla meşhur Beştau şehrine götürüyorlar. "Beştau" Türk dilinde "beş dağ" anlamına gelmektedir. O zamanlarda dahi ünlü bir sağlık merkezidir.

Şehir Hristiyan tapınakları ile de meşhurdur. Bu tapınaklardan birisi bugüne kadar çok iyi korunmuştur. Gerçi, onu konser salonu olarak kullanıyorlar. Kafkasyalılar her zaman Müslüman değildi... Daha önceleri onları Roma Katolik Kilisesi birleştiriyordu. Roma'dan birisi Kafkasya Piskoposu olarak tayin ediliyordu.

Tarihin bu az bilinen sayfalarını, seyyah rahip Rubruk, yazdığı kitabında anlatmıştır. Rubruk'tan Büyük Bozkır'ın ruhanî hayatı ile ilgili beklediğimden çok daha fazla şeyler öğrendim. Bozkırlıların tapınaklarıyla ilgili açıklaması çok ilginçtir. "Üzerinde haç işareti olan evi görünce, kararlılıkla içeriye girdim. Çok iyi süslenmiş sunağı gördüm. Atlas kumaşın üzerinde Kurtarıcı'nın, Kutsal Ana'nın, İoann'ın (*Krestitel'*) ve iki meleğin altın tellerle işlenmiş tasvirleri vardı. Ayrıca, vücut ve kıyafetleri gösteren hatları inci ile işlenmiştir. Burada üzerinde değerli taşlar bulunan gümüşten bir haç vardı. Taşlar hacın köşelerinde ve ortasında idi. Bunun dışında, aynı örtünün üzerinde diğer kilise süslemeleri yer alıyordu. Sunağın önünde sekiz kollu bir şamdan bulunuyordu."

Bu tapınak kimindi? Nerede bulunuyordu? Aslında nakşedilmiş tasvirler kimindir? İnanç söz konusu olduğunda, net bir şey söylemek gerçekten çok zor.

Evet, Kuzey Kafkasya'da da Katoliklik mevcuttur. Bu toprakların daha doğusunda yaşayanlar da bunu biliyorlardı. Rubruk, bir defasında yanına bir gencin geldiğini ve onunla "Latince selamlaştığını" yazıyor. Ve bir şey daha: Uzak Asya'da "... Büyük Papa'yı soruyorlardı, yaşlı mı, genç mi diye merak ediyorlardı. Onun güya beş yüz yaşında olduğunu duymuşlar..." diye ekliyor.

Bu öylesine, çala kalem yazılmış gibi duran bu ifadeler, Kıpçakların dinî arayışlarının hayatlarına da renkli bir şekilde yansıdığını gösterir. Buradan hareketle, Büyük Bozkır'da ruhanî yönden bir benzeşme olduğunu söylemek zordur. Çatlaklar, büyük veya küçük, derin veya hiç fark edilmeyecek derecede hafif de olsa, her zaman mevcuttu.

Fakat konumuz şimdi bu değil! Avrupalıların notlarında dikkat çeken ilginç taraf, bazen kendilerinin de bilmediği bazı eşyaları tanıtıyorlardı. Meselâ, az önce anlattığımız tapınağın betimlemesi... Tapınağın Katoliklere ait olmadığı aşikâr... Yunanlılarda da bu tür bir tapınağın olası mümkün değil. Öyleyse kimindir? Elbette Kıpçakların.

Çünkü Rubruk'un Koruyucu dediği tasvire Türkler Tengri diyorlardı. "Kutsal Ana" dedikleri de Umay... Ve Cargan veya Gürcü, yani Aziz Georgi, Rubruk tarafından İoann olarak algılanmış olabilir. Bozkır başka azizlerin varlığını kabul etmiyordu. Rubruk'un ifade ettiğine göre, olmamış da.

Bozkır'daki halk ya Hristiyan, ya Müslüman veya Tengrici'ydiler. Onların ortak yönü inançta hoşgörülüdür. Tanrı katında herkes eşittir. Halkımız bu düşünceyle yaşamıştır.

Kuban Nehri, Karaçay topraklarında akıyor. Burada, ara sokakların ana caddeye aktığı gibi dağlardan gelen nerdeyse tüm çaylar ve dereler de bu nehre akıyor. Kervanlar bu vadi boyunca yol alır, yol boyunca da kervansaraylar vardı;

İpek Yolu'nun en canlı güzergâhlarından biriydi. Yol, çok mu önemli, diyebilirsiniz. Kervan mı geçmiş? Geçmişse ne olmuş? İzleri bile kalmamıştır, diyebilirsiniz. Ama izler kalmıştır...

Kervanların uzak ülkeleri nasıl bağladığını, Teber'de çalışanlarının gayretleri ile ayakta kalan küçük bir müzede gördüm. Müze sergiliklerinde, Çin ve Karaçaya ait ipek başörtüleri gördüm. Üzerinde Çin işi işlemeler olmasaydı, Çin ve Karaçay ürünlerini bir birinden ayırt edemezsiniz. Çok ince bir işleme sanatı... İşin ilginç bir tarafı da, bu başörtüleri bizim Kumukların başörtüleriyle tamamen aynı...

Şimdi düşünelim, Çinli kadınlara bunu kim öğretti? Bizim usta kadınlarımız mı? Belki de tersi olmuştur. Bizimkiler onlardan öğrenmiş olamaz mı? Binlerce kilometre... Bu mesafe kültürel iletişim ve etkileşim için çok uzak...

Kuzey Kafkasya sakinleri, kervancılardan hem Avrupa'nın hem de Doğu'nun haberlerini alıyorlardı. Zira burası "yolların kesiştiği" bir yer. Bu, çok kullanılan bir ifade. Ama bu kesişen yolda durduğunuzda ve ipeğin nakşında gizlenmiş olan Zamana parmaklarınızla dokunduğunuzda Tarihin yüceliğini farklı bir şekilde hissedersiniz.

Bu, bir bilim alanıdır. Netliğini matematikle, sonucunu da bir patlamayla kıyas edebilirsiniz.

O 'İpek'ten zamanları Kuban ve Teverdin vadilerinde gördüğüm tapınaklar da hatırlatıyor. Onlar çoktan terk edilmiş, ama nakışlar hala bazı yerlerde varlığını devam ettiriyor. XX. yüzyılın başlarında burada hala ibadetler yapıldı. Rahipler tapınağın civarında yaşıyorlardı. Bir amatör fotoğrafçının çektiği resim bugün de müzede muhafaza ediliyor.

Tapınaklar için nasıl da en güzel yeri seçiyorlardı! Kayanın tam ucunda. Tanrı'ya daha yakın. Her şeyi görebilmek için. Fotoğraflardaki insanların manevî gücü fark ediliyordu.

Aziz Georgi, yani Hızır günü münasebetiyle ihya edilen 6 Mayıs gecesinde, Karaçevski şehrinin yakınlarında bulunan terk edilmiş tapınakta her şey yeniden canlanıyor. Bana anlattıklarına göre, insanlar geliyormuş. Kim o insanlar? Belli değil, çünkü gece onların yüzlerini gizliyor. Ama bu karanlıkta mumlar yakılıyor ve gizemli ziyaretçiler geçmiş nesillerin birer gölgesi gibi hamileri olan Gürcü'ye dua ediyorlar.

Halk arasında yaşayan bir rivayete göre, Türklerde, Salı günü önemli bir işe başlamak yasaktı. Ağır bir gün olarak görülüyordu. Kafkasyalılar bu eski batıl geleneği hatırlıyorlar ve hala buna uymaya gayret ediyorlar. Bu hurafe nereden gelmiştir? Tam olarak bilmiyorum. Belki bir Salı günü meydana gelmiş olan bir

acı hadiseden kaynaklanmıştır. Karaçaylılar ve Kumuklar Salı gününe, bu hura-feden dolayı "Gürcü günü" derlerdi.

Rubruk, Kıpçaklar hakkında şöyle yazmakta: "Onlara, Tanrı'ya nasıl ina-nıyorsunuz?" diye sordum. Onlar şöyle cevapladılar: "Biz sadece tek Tanrı'ya inanıyoruz". Ben gene sordum: "O'nun bir ruh veya bir beden olduğunu mu düşünüyorsunuz?" Onlar "Biz O'nun bir ruh olduğuna inanıyoruz" dediler. O zaman ben şöyle sordum: "O'nun hiçbir zaman insan doğasına dönüşmediğine inanıyor musunuz?" Onlar "Hiçbir zaman" diye cevapladılar. O zaman "Öyleyse siz, O'nun pek çok bedenî tasvirlerini neden yapıyorsunuz" diye sordum. Onlar bu soruma şöyle cevaplar verdiler: "Biz bu tasvirlerde Tanrı'yı resmetmiyoruz. Zengin birisi öldüğünde, onun oğlu veya eşi bizden, onun resmini yapmamızı istiyor ve onu buraya koyuyor. Biz müteveffanın hatırasına sadece hürmet ederiz".

Bu söylediklerinden şunu anlıyoruz: Bozkırlarda görülen çok sayıdaki taş-tan "balbalın" din ile hiçbir ilgisi yoktur. Çünkü Bozkırlıların dini ilkel bir din değildi.

Tarihî kaynaklarda buna benzer pek çok çizgi mevcut... İşte bu, dinî arayış-lardır!

XIX. yüzyılın ortalarında, Ruslar Kafkasya'yı tamamen istila etmiştir. Tepki olarak oralarda İslam bir din olarak daha da güçlenmiştir. Fakat insanlar uzun bir süre eski inançlarıyla vedalaşamıyordu. Dobay Muzuteviç Cukuyev olanları şöyle anlatmıştı:

Kumuklar köyümüze geldi ve bize tapmamız gereken Allah'ı anlattılar. Son-ra tüm domuzları öldürüp yaktılar. Gelenler silahlıydı. Bir evi mescit haline getirdiler ve herkesin oraya gitmesini sağladılar. Gelmeyene bir ruble ceza uy-gulanıyordu. Böylece biz Müslüman olduk.

Anlatıcıya inanabiliriz. Tanrı'ya şükürler olsun, onunla konuştuğumuz za-man 107 yaşındaydı. Bu onun için bir tarih değil, çocukluğunun anılarıydı. Ak-sakal, domuzların yakıldığı yeri bile bize göstermişti.

Gerçek manasıyla o bir aksakaldı. Onunla sohbet etmek güzeldi. Biz geldiği-mizde Dobay Ağa, kışlık verandasında bir şeyler düşünerek oturuyor ve ısıtıcı-nın yanında ısınmaya çalışıyordu.

"Uzun süre sizin Dağıstan'da bulunmadım", dedi Dobay Ağa. Ellerini ovar-ken birden bir şeyler hatırlamıştı ki "Gençliğimde at kaçırmak için gitmişim" diye ekledi.

Konuşmamızdan bizim Aksay'a geldiği anlaşılıyordu. Ve atalarımıza ait atları götürüyordu... Ne yapabiliriz! Gelenek! Aksakal güzel bir aksanla konuşuyordu

ve kelimeler daha da güzelleşiyordu. Ama gözleri daha çok şey anlatıyordu. Göz değil, sanki iki kuyu gibi, öylesine derin... Bir aksakala ilgi dışında ne gerekir?

"Evet", diye uzattı heceleri. Böyle zamanlar geçmiş. Siz bunlarla ilgili ne biliyorsunuz?

"Ne bilebiliriz ki, kimse bize bir şey anlatmazsa" dedim.

Dobay Ağa'nın gençliğini, Karaçaylıları konuştuk. Gözlerini kısarak, kurnazca sordu:

Dağıstan'daki düğünlerde "şamil" dansı ediliyor mu?

Önce anlayamadım. Dansı göstermesini rica ettim. Dobay Ağa kalktı, ellerini attı. Bunun Lezgin dansı olduğunu anlamıştım.

Evet; hep bu dansı ediyorlar, dedim.

E-e, ben de öyle düşünmüştüm, dedi ve tiksiniş gibi yine koltuğuna oturdu.

Dobay Ağa'nın dediğine göre, eski zamanlarda Türkler meğer "yabancı ve gelenekte olmayan" bu dansı yapmıyorlardı.

Dobay Ağa! Hangi dansı etmemiz gerekiyordu, diye sordum.

Dobay Ağa tekrar kalktı, omuzlarını açtığında boyu daha uzun gözüktü. Başını kaldırdı ve âdeta bir kartala döndü. Ben gözlerine inanamadım. Tekrar etmesini istedim. O da sevinerek ve müziği de mırıldanarak tekrar gösterdi. Gözleri parlıyordu... Tanrım! O, Rus dansı olarak bilinen "Kadril"i gösteriyordu. Daha doğrusu, "Abezek" adlı Türk dansını.

Düğünlerde, bu dansı etmek gerekiyormuş.

Daha sonra "Tüz Tepsev" dansını da ettik. Bu dans da Rusya'da "Küçük Kadril" olarak bilinmektedir. Atalarımızın başka dansları da vardı: "Cerme", "İnderbay". Bunlar bugün de bilinen danslardır. Fakat günümüzde bu danslara "*Russkiy Kazaçok*" veya "*Russkiy Horovod*" diyoruz.

Alt tarafı bir dans! Ne olur ki, dersiniz. Oysa bir dans bile çok şeyler anlatabiliyor.

"Şamil" Kafkasya'ya, İslam ile birlikte gelmiştir. O, yeni inancın bir remziydi.

Elbette, inanca veya danslara karşı değilim. Ama kendime göre algılıyorum. Bu benim en tabii hakkım! Aslında muhalefet edenlerin de bu hakkı var tabii. Sadece danslarımızı değiştirmiyorlardı. İnancımızı da değiştirmiyorlardı. Bizi değiştiriyorlardı. Çünkü eski danslarımızla ve eski inancımızla bir arada bize ihtiyaçları yoktu, hatta tehlikeli olarak görüyorlardı. Siyasetçiler, Türk kültürünü toptan Slavlara mal ederek Rusya'daki tüm "Tatar" olanı köküyle birlikte yok ediyorlardı. İnancı, dansları ve her şeyi... İşte, bizim hafızasızlığımızın sebebi budur.

Bizim bir yazı sistemimiz vardı, ama yok oluvermiştir. Türklerin kendi dilinde yazması, okuması, hatta yazı için kullanılan ürünlerin evlerde bulunmasının bile yasaklanması Çarın Talimatında yer almıştır. Bir okka mürekkep için idam bile edilirlerdi. O zamandan başlayarak insanlar da tarihlerini hafızalarında tutmayı öğrendiler. Köklerini unutmamak için tarihlerini nesilden nesle sözlü olarak aktarıyorlardı.

Geçmişten gelen böyle bir canlı hitapla bizzat gördüm.

Karaçaylılar eski zamanlarda misafirini bir koyunla karşılıyorlardı. Fakat mevsimlerden bahardı. Ve biz, Soslanmek'in eşinin hazırladığı kurutulmuş etten yapılmış pilavı yedik. Çok lezzetliydi.

Soslanmek Canibekov, Üçkulan köyünün okul müdürüdür. Üçkulan köyü harika bir yerdir. Vadideki iki dere orada Kuban nehriyle birleşiyordu. Dağları ise gökyüzüne kadar yükseliyor. Dağın zirvesinde Elbruz'u avucunuzun içindeymiş gibi görürsünüz. Geceleri yıldızlar bir yumruk kadardır, sanki elinizle ulaşabileceğiniz izlemine kapılırsınız. Bunun içi sadece dağın zirvesine çıkıp, ayak uçlarınızın üstünde yükselmeniz gerekir. İşte, bu köy burada bulunuyor.

Yakınlarında çok eski iki köy daha var: Hurzuk ve Kart-jurt. Bu üç köy asırlar boyunca Karaçay halkının kavmî merkezini oluşturmuştur. Alışılmış ve kabul görmüş Türk yerleşim yerleri. Türklere ait olduğunu özellikle vurgulamak istiyorum. Hemen yanında arkeologlar, bazı mezarları keşfetmiştir. XIV. yüzyıl kurganları ve taş anıtlar...

Soslanbek burada, Üçkulan'da, asil bir ailede doğmuştur. Vatanını sadece sürgün yıllarında terk etmek zorunda kalmıştır. Belki de bu sebepten dolayı, buradaki her şey onun için değerlidir. O, bu köyde bir müze açtı. Bu müzede her şey var: Ev eşyaları, geçmiş zaman fotoğrafları, ki birisini bu kitaba aldım. Köylüler toplayabildikleri her şeyi bu müzede sergiliyorlar. Müzede her şey atalarını hatırlatıyor. Eşi yemek hazırlarken, Soslanmek acele etmeden, bu anı uzatarak müzede sergilenen her eşya ile ilgili ayrıntılı bilgi veriyordu; nasıl bulunduğunu anlatıyordu.

Rüzgâr kırılmış camın arasından müzeye girerek, eskileri hatırlatırcasına, sokaktaki kokuları getiriyordu. O eski Üçkulan artık yok. Eski Üçkulanı bu müzeye, eski okulun bir odasına sığdırmışlar.

Kadim zamanlarda dört bin ailenin yaşadığı köy yıkılmış, bugün artık yok. Sadece kalıntıları var. Ayakta kalan evler parmakla sayılabilecek kadar az. Hâl-buki bir zamanlar her mahalle ayrı bir köydü. Onların kendilerine mahsus her şeyleri vardı: Dükkan, arıkovanı, değirmen, hatta özel mezarlığı bile...

Üçkulan'da bir de Adji Mahallesi vardı. Ben çok şaşırmadım, çünkü olması gerektiğini biliyordum. İşte, kadim bir Türk efsanesi:

"Bir zamanlar Altay'ın yakınlarında kadim Türk kabileleri göç ediyorlardı. Zamanı gelmiş, önderleri vefat etmiş ve her şeyi iki oğluna bırakmıştır. Fakat kardeşler anlaşamamış, kendi aralarında kavga etmişlerdir. Şad adlı küçük kardeş hançerle abisine saldırmıştır. Öldürememiş, sadece yaralamıştır. İntikam alınmasından endişe ederek, kavganın sebebi olan bir cariye ile kaçmıştır. Büyük bir nehrin ve sık ağaçların bulunduğu çok uzaklarda bir yere girmiştir. Aradan çok geçmeden yedi akrabası, onu Ağa bilecek yedi inisi, yani kardeşi ona gelmiştir. Akrabalarından birisinin adı Adji idi. Diğerlerinin isimleri İmi, İmak, Tatar, Bayındır, Kıpçak ve Lanikaz. Karlar eriyip, toprak renklendiği zaman, oradan geçen yolculardan kabilelerinin düşman saldırısına uğradığını öğrenmişlerdir. En büyükleri olan ağabeyleri öldürülmüştür. Şad bu kara haberi duyduğunda kabilesine döner, insanları toplar ve düşmanlarından intikamını alır. Zamanla kabilesi güçlenir, genişler ve kabile yedi yeni kabile olarak yedi kardeşin adını alarak ayrılır. Türkler yeryüzüne böyle yayılmıştır".

Efsaneye göre, Adji çok kadim bir boydur. Bu ad kaynaklarda da geçer: Abacı, Atacı, Ayhacı, Adcibal. Bu isimler Üçkulan'da da biliniyor ve söyleniyordu. Burada duyduğum bir söylenti, "yolda bir adji veya değişik telaffuzlarıyla acı ve hacı ile karşılaşırsanız işiniz rast gider". Tamamen batıl bir inanç ve hurafe ama bir halk motifi...

Her yerde imha edileni veya unutturduğunu muhafaza eden dağlar yaşasın!

Karaçayevsk'te akrabalarımı bulduğumda çok sevindim. Büyüğü Nazir, bir fabrikada müdür. Yakışıklı ve itibar sahibi bir kişi. Yaptığı da güzeldi: Dağlarda ataları için bir anıt diktirmiş. Bizden önce yaşamış olan Adjievler için.

O akşam büyük bir usta olan Soslanbek bana, çok şey anlattı. Hafızasına hayran kaldım.

"Soslanbek, Karaçaylı Adjievler hakkında ne diyebilirsin", diye sordum.

"İtibarlı bir soy" diye cevapladı Soslanbek.

Burada sıradan insanların yaşamadığını, biliyordu. Elbette, sıradan değil. Çoğu asilzade soyundan geliyor, yani aristokrat Knezlerin soyundan. Kendilerini kaybetmeyen ve satmayan, Bozkırdan gelen insanlardı. Onlar Kıpçak olmayı tercih ettiler. Knezler, sığırlarını ve koyunlarını kendileri güdüyordu. Evlerini, kendileri inşa ediyordu; yemeklerini kendileri pişiriyorlardı. Hizmetçileri yoktu. Batıy Han, onları her şeyden mahrum etmişti. Çok nadir ailelerde çalışan bir hizmetçi vardı. Knezler, aslında çok fakirdi: Dağlar varlık sağlamaz, ama düşmanlarından korurdu.

İşte, buradan geliyor o atasözü "Kafkasya'da her dağda bir Knez vardır".

Saçmalık gibi. Ama konuyu bilmeyenler için. Her şey hayatta olduğu gibi, her şey o kadar basit. Kafkasya'da knezlerin diğer "Rus akrabalarından" farkı, bütün zorluklara ve engellere rağmen knez olarak kalmalarıdır. Ancak Kafkasya bölgesinde... Bugün bu yüksek unvanı herkes taşıyamazdı. Eski knezler artık yok... Ruhları kaybolmuş... Rus olmadan asilzade olunur mu? Soslanbek'e teşekkür ediyorum. Sofrası güzeldi; sözleri daha güzel.

GEÇMİŞTEN GELEN HRİSTİYANLAR

Aziz Kiril ve Metodiy tasviri
Kıpçak işçiliği haç

I. Bölüm

Çıryurt, bir Kumuk köyü, geniş bir vadi ile alımlı bir dağın birleştiği, coşkulu Sulak'ın sakinleştiği ve nehir kıyısının yumuşak kumlarla kaplandığı bir bölgede bulunuyordu. İki dünyanın tam hududunda bulunan bir kadim köy.

Kadim köyün yaşıyla ilgili olarak kimse bir şey diyemiyor. En fazla köyün gençlik döneminden söz ediyorlardı. Dolayısıyla, buralara her geldiğimde bu köye uğramadan geçerdim. Nesine bakacağım, diye düşünürdüm. Çok da büyük olmayan hidroelektrik santraline mi? XX. yüzyılın sonunda buna kim, neden şaşırsın? Yeşilliklerle kaplı dağların arasında bulunan su barajına mı? Bahçelerin arasından görünen tek katlı evler mimarî bir dehanın eseri değildi. Bunun için arabayı durdurmaya gerek var mı? Boyasıyla dikkat çeken mescit bile herhangi bir köy mescidine benzemekteydi.

Çıryurt'ta her şey alelade, olağanüstü bir şey görünmüyordu. Sadece köyün adı biraz merak uyandırıyor. Köyün adında sanki kuş seslerinin bir oyunu vardı: Çıryurt, çır-yurt. "Çır", Türk dilinde "duvar"; "yurt" ise "köy, yerleşim yeri" anlamına gelmektedir. Demek, "köyün yanındaki duvar" veya "duvarın civarındaki köy". Ama bu nasıl bir duvar? Moskova'dayken bu duvarla ilgili bazı bilgiler edinmişim ve şimdi bu duvarı görmek istiyordum.

Köyün hemen dışındaki ara sokaklardan biri, bir parmaklıkla kapatılmış: Hayvanların dağa çıkmaması için... Sokağı kapatan parmaklığının arkasında, kısa boylu otlarla kaplı, taşlı bir yol dağlara doğru uzanıyor ve kayboluyordu.

Olağanüstü bir dağ! Tanrı, bu dağı yarattığında, uzunlamasına çok dikkatlice, tam tepeden, kretten kesmiş gibidir. Bu ameliyeden sonra güney kısmı aşağıya doğru inmiş, kuzey kısmı ise çıkılması zor, aşağı doğru sarkan bir duvar şeklini almıştır. Türkler, bundan tam 1700 yıl önce burada bir şehir inşa etmiştir; burası Kuzey Kafkasya'nın ilk şehirlerinden biridir.

Bundan daha iyi bir yer olamazdı: Bir kilometre genişliğinde bir alan, arkada geçit vermez dağlar, yan tarafında nehir ve önünüzde ufka kadar yayılan bir Bozkır. Her şey avucunuzun içindeymiş gibi. Kadim inşaatçılar sadece tabiatın başladığını tamamlamış oldular: Sanki dağı bir kilometre daha uzatmak için büyük bir duvar örerek... İşte bu duvar, Çıryurt köyüne adını vermiştir.

Şehri de Belenjer diye isimlendirmişler. Bu şehir, Hazar Kağanlığının en büyük ikinci kenti olmuştur.

Hazar Kağanlığı, onun şehirleri ve halkıyla ilgili, asırlar boyunca anlatılanlar azımsanmayacak kadar çok ve önemli şeylerdir. Bu konuyla ilgili çeşitli romanlar yazılmış. Gerçi, bu eserlerdeki bilgilerin hangisinin doğru, hangisinin hayal mahsulü olduğunu söylemek çok zor. Fakat bilim adamları, Belenjer hakkında bilgi sahibi. Bu zengin şehri Bizanslılar da, Araplar da, Roma ve Cenovalı tüccarlar da yakından tanıyor ve biliyordu. Fakat bu şehir daha sonra "İpek Yolu" ile birlikte ölmüş ve bir efsane haline gelmiştir. Zaman o günlerin hatıralarını ve izlerini sanki silmiştir.

Ama hayır... Az, yok denecek kadar az olsa da Büyük Hazar Kağanlığı hakkında bazı gerçek bilgiler muhafaza edilmiştir. Hazar Kağanlığını çoktan bir efsane ve mitolojik ülke haline getirmişler. Deşt-i Kıpçak'ın bir kağanlığı olan Hazaria, halbuki çok güzel bir ülkeydi. Maddî kültür değerleriyle ilgili izler yok, çünkü bugüne kadar kimse aramamıştır. Büyük bir ihtimalle yasaklı konuların arasına olduğu içindir. Dolayısıyla, "Hazar"la ilgili tüm buluşlar nerdeyse, tesadüfen ortaya çıkmıştır. Hazar konusunu çalışan bilim adamları, bu keşiflere bakarken hipotezlerini oluşturmaya çalışıyordu.

Hazar Kağanlığı, Büyük Göç'ün Kafkasya'ya doğu ilerlediği III. yüzyılda ortaya çıkmıştır.

Cızırtılı bir sesle açılan paslı parmaklığı aralayarak, Çıryurt köyünden çıktık. Sanki yer altından çıkmış gibi köyün çocukları hemen önümüzde bittiler; durdular, baktılar, ama peşimizden gelmediler. Çünkü köylerinin etrafında ilginç bir şeylerin olmadığını biliyorlardı.

Ses çıkartacak kadar kurumuş otların üzerinde yürüdük. Kuru otlar pantolonumuzun paçasına yapışıyordu. Nerdeyse her dikende beyaz salyangozlar asılı duruyordu... Etrafta herhangi bir hayvan, kuş ve börtü böcek yok. Sadece dayanılmaz bir sıcaklık vardı. Küçük bir tepeden sonra büyük gri taşlarla örülmüş bir duvar gördük. Çok gösterişli ve etkileyiciydi. Eni en az altı metre; yüksekliği ise... Söylemek zor, çünkü büyük bir kısmı yerin altında. Üst kısmında, eski azametli yapının sadece 2-3 metresi görünüyordu.

Biraz daha yaklaşıncı net olarak gördüğümüz şey: Taşlar, kil çamurunun üzerinde "oturuyor"du. Sağlam "oturuyor": Taşların hiçbirisini hareket ettiremezsiniz. Fakat kaderle de oynamamak lazım. Bu taşlara sadece bakmakla yetinmek gerekir. Taşların arasında örümcekler ve akrepler gizleniyor olabilirdi.

Duvarın bazı yerleri yıkılmıştır. Yakın zamanlarda meydana gelmiş gibi, çünkü yeni yara gibi tazeydi. Yeni nesil atalarının mirasını böyle koruyor! Mahalle sakinleri, evlerinin inşaatı için ihtiyaç duyulan malzemeleri hazırlıyorlar! Kadim Hazar şehrini işte, böyle ziyaret ediyorlar.

Bu insanlar için Belenjer'i açmaya değer mi?

Ataları bu duvarı korumaya gayret ettiler: Bir metre aralıklarla kamışlar döşemişler. Bunun büyük bir anlamı vardı. Şehrin temelini atan "yabanî göçebeler" yapılarını böylece depremlerden koruyorlardı. Çünkü kamıştan yapılan katmanlar, teknik diliyle söylersek, depreme karşı kemer görevi yapmaktaydı. Bu tedbirlerin sayesinde tüm doğal afetlere rağmen kuleleri, evleri, duvarları asırlar boyunca ayakta kalıyordu.

Belenjer'in etrafında bir zamanlar koruyucu yüksek kuleler yükseliyordu. Bugün o yuvarlak kulelerin yerinde sadece temelleri kalmıştır. Geçmişin mirasçıları bunu da "düşünmüşler". Hazar Kağanlığı'nın ilk başkentinin buraya gömülü olduğunu kimsenin bilmediği bir dönemde yıkılmışlardır. Aslında Çıryurt köyü Hazar taşlarının üzerinde büyümüş... Şehri bilerek mi yıkıyorlardı, yoksa bilmeyerek mi? Cevabı olmayan bir soru.

Dağıstan Bozkırlarında toplam 11 şehrin kalıntısı bulunmuş. Onların temelini "yabanî göçebeler" atmıştı. Bu kalelerin, yerleşim yerlerinin, mezarlıklarının "kalıntılarını" birleştiren unsur, erken ortaçağda baskın olan Türk kültürüdür.

Ancak, Dağıstanlı arkeologların son araştırmaları sayesinde Hazar'ı örtensis dağılmaya başladı. Kadim devlet ve ona ait izlerin, güya Hazar denizinin taşınması sonucunda yok olduğuna dair ileri sürülen görüşler adeta buharlaşmıştır. Öyle bir şey olur mu? Burada arkeolojik aramalar yapılmamıştır ki.

Denizin ise hiçbir kabahati yoktur. Hazar kıyısında deniz hiçbir zaman yükselmemişti ve şehirleri de batırmamıştı. Bir an için öyle olduğunu düşünsek bile,

o zaman İran'da ve diğer Hazar'a komşu devletlerde de olurdu. Hâlbuki oralarda da hiçbir "taşma" görülmemiştir. Aslında olmayan bir "olguyu" gerekçelendirmek için Hazar "tarihi" yapılandırılıyordu. Ve sadece Hazar Kağanlığında değil!

Sovyet tarihçileri her zaman doğru "açıklamalar" buluyordu.

Anlaşıldığı üzere, Belenjer şehri uzun bir süre boyunca inşa edilmişti. Duvarlara dikkatli bakınca, yukarıdaki taşların aşağıdaki taşlardan farklı işlendiğini tespit edersiniz. Ayrıca, farklı bir şekilde örüldüğü de görülür. Demek, taşları ören ustaların da kendine has bir tarzı mevcut. Duvarlar, şehrin talebine uygun olarak iki kere yapılmıştır. Şehir hızla büyüyordu, çünkü Kafkasya'da ve batı dünyasında Türklerin iskânı devam etmekteydi. Çünkü Avrupa'ya giden yolların başlangıcı buradaydı. İyi bir savunma düzeni kurulmadan, huzurları geçici olurdu.

Hayat akıyordu. Bütün dünyadan insanlar geliyor ve gidiyordu. Şehrin kültür katmanları arkeologlara çok şey anlatmıştır. Belenjer'deki bu katman kalınlığı üç metreyi buluyordu. Bir Ortaçağ şehri için bu çok fazla! Keşif ve buluşlarla dolu üç metre kalınlığında bir toprak örtüsü... Bazı seramik ürünler toprağın üst kısmında bulunuyordu. Sanki birileri özellikle kilden yapılmış kapkacakları kırmış ve parçalarını da özellikle yaymış gibiydi. Biz bunların üzerinde yürüyorduk.

Belki de burada, nehre iniş yolunda ustalar yaşıyordu. Aksi takdirde, bu kırık parçalar nereden gelebilirdi?

Seramiği pişirmek için ocaklar nereden gelmiş? Bunun dışında yakın mesafede, V. yüzyıla ait bazı demirci ocakları vardı. Şeşkeler, miğferler, zırhlar, demirden yapılmış diğer aletler, Hazar Kağanlığı'nı Akdeniz'de şahlandırmıştır. Şöhretleri çok uzaklara kadar ulaşmıştı. Bu eşyalar burada yapılıyordu.

Duvarın yanında çapı 50 metreyi bulan çok büyük kurganlar vardı. Her biri adeta bir dağ gibiydi. İnsan eliyle yapılmış olduğuna inanmak zordur. Bu tür eserler hazinelerden çok daha değerlidir. Gaspçılar tarafından lütfedilip bırakılan eşyaların arasından, Dağıstanlı bilim adamları değerli bilgilere damla damla ulaşmaya çalışıyordu.

Maalesef, Belenjer'de bulunan kurganlar çok uzun zaman öncesinden başlayarak yağmalanmıştır. İlk tahrip edenlerin arasında, 723 tarihinde şehri alan Arapları saymak mümkündür. Anlatılanlara göre, Hazar Kağanlığından aldıkları altınları at arabaları ile götürüyorlardı. Kurganlarda arkeologların da arayacağı bir şeyler kalmıştı.

Buralarda bulunan silahları hayranlıkla izlersiniz. Şeşkelerin sapı, yay ve kemik uçlu ok gibi silahlar kurganlarda bulunmuştur. Demirden zırhların mevcudiyeti, Türk ustalarının yüksek kabiliyet ve sanatını akla getiriyor. VI. yüzyıl olduğunu unutmayınız!

Oklar da mühendislik sanatının birer eseri değil midir? İki ve üç yüzlü olanları da vardı. Ayrıca, kemikten ve demirden oklara sık rastlanırdı. Her ebatta, her türde... Ok uçmuyordu da, sanki hedefine doğru ısıklık çalarak gidiyordu. Bu ses, atalarımızın en iyi şarkısıydı.

Fakat bu tür oklar için bir tür ağır yay gerekir. Bu da gerçekten teknikte ilerleme sayılır. Bunları da biz icat etmişiz. Rubruk, ifadesinde "Türk yayını iki kişi geremediler" der.

Yayın üzerinde kemikten yapılmış bir ek parça bulunuyor. Bu yayın sahibi, büyük bir ihtimalle bir önder veya bir atamandı. Gerçek bir sanat eseri! Bu kemik ekler bir tema içermektedir. Birisinde bir yaban domuzu avı; hızlı koşmakta olan yaban domuzu bir anda durur. İkincisindeyse, uçan bir atı görürsünüz. Sanki ressamın bakışı altında donup kalmıştır. En küçük detaylar bile nakşedilmiştir. Kasların gerilimi bile hissediliyor, sanki.

Belenjer'de bulunan eşyalar arasında bir tanesi vardı ki, onunla ilgili ayrı söz edeceğim.

Dağıstanlı arkeologlar bulunan eklerin bir toka çeşidi olduğunu ifade ediyorlar. Olabilir! Hâlbuki söz konusu olan kemik süslemeleri olan bir altın haçtır. Olağanüstü bir işçilik! Çok büyük değil, herkesin bildiği bir nişan, yani Georgi haçı. Haçın ortasında oval bir "defne" dalı var. Onun üzerine de bir şeyler işlenmiş olabilir.

Acaba, bu kadim nişan bir *orden* olabilir mi? "Yukarıdan verilen" anlamına gelen "Orden" kelimesi, Türk kökenli bir söz... Atilla döneminde, bazı kişiler bu tür nişanlarla ödüllendirilirdi. Ulu önderin kendine has bazı nişanları vardı. Bu bilinen bir gerçek. Avrupalıların askerlere verdiği nişan farklıydı: Madenî para şeklinde yapılmış madalyalar...

Türkler sanatın konusu olan her güzel şeye değer veriyorlardı. Belenjer'de ve genel olarak Büyük Bozkır'da bulunan eşyaların arasında, bana göre, soğuk, duygusuz ve umursamaz bir elin yaptığı hiçbir şey yoktu. Her eşya âdeta şarkı söylüyor. Nişanlar dahil. Gerçi, bunlar hakkında konuşmak da yasaklanmıştır.

Hazar Kağanlığında altından yapılmış, üstü kemik parçalarıyla süslenmiş kadın ziynet eşyaları tesadüfen bulunmuştur. Buda gene yasaklı konulardandı; bunların dışarıdan getirilmiş olduğunun ifade edilmesi gerekirdi. Ama nereden? Türkler dışında bunları kimse yapmıyordu.

Meselâ, Belenjer kazılarında, çiniden yapılmış Skarabey denilen gübre böceği, serdalık taşından yapılmış gümüş ipli bir inci, üzerinde horoz işlenmiş camdan yapılmış bir kolye... Bunların hepsi dışarıdan mı getirilmiştir?

Bütün buluntuları gördüğünüzde önce hayranlıkla bakarsınız, sonra da kızgınlıkla sitem edersiniz. Bu değerli ürünler, Belenjer sakinlerinin evlerinde bulunuyordu. Yerli ürünler. Nehre akan bu sokaklarda yaşaya kendi ustaları yapmıştır. Dağıstanlı arkeologların dikkatini çeken bu kurganlar olmasaydı, uzaktaki o Hazaria hakkında biz ne bilirdik? Sadece "Moskova" hakikatini!

Kurganlar vasıtasıyla sadece sanat eserleri değil, çok güzel antropolojik malzeme de bırakmışlardır. Belki de bu en önemli buluştur.

Bir zamanlar, Profesör Genadiy Yevgenyeviç Afanasyev ile sohbet etmiştim. Kendisi çok iyi bir arkeolog. Beni çok şaşırttı. Konuşma esnasında, en eski mezarlıklardan alınan örneklerden bile bir Türk'ü ilk bakıştan tanıyabileceğini söyledi. Şimdi ben de yapabiliyorum.

Bozkırlılar, insan ırkları arasında, gerçekten özel bir antropolojik tipe sahiptir. Kadim Çinliler Türklere boşuna "dinlin" veya "tele" dememişlerdir. Plano Karpini "tele" hakkında şöyle yazmış: "Gözler arası ve yanaklar arası diğer insanlara göre daha geniş, elmacık kemiklerinden dolayı yanaklar çıkıntılı, burunları basık, gözleri küçük ve kirpikleri kaşlarına kadar kalkık... Ayakları da büyük değil". Dinlinler ise mavi gözlü ve sarışındı. Ortak noktaları ise "büyük olmayan ayaklar", yuvarlak baş ve Bozkırlının diğer özellikleri. Ama bunları kim bugün biliyor?

Bir Türk'ün dış görünüş özellikleri de gizleniyordu. Antropoloji bilimini gizledikleri gibi.

Meselâ, ünlü "Altın Adam" Kazakistan'da Issık kurganında bulunduğunda herkes onun kıyafetine dikkat etti. Hâlbuki iyi muhafaza edilmiş kafatası ve kemikleri konusunda bir kelime bile söz etmediler. Niye? Çünkü bu bir Avropoid'di. Onun dış görünüşü Sovyet bilim dünyasında ortaya atılan "yabanî göçebeler" teorisine uymuyordu.

Altın Adam'ın alnında "yıldız yandığını" gizlediler. Muazzam baş giyiminde değerli taşlarla süslenmiş eşkenarlı altın haç vardı. Tengri'ye inancı simgeleyen Türk işareti... Onu da gizlemişlerdir.

Abakan'daki bir tanıdığımın çok şaşırdığını hatırlıyorum. O çok dikkatlice benim yüzüme bakarak, "Ben sizi tanıdım" dedi. "Nereden", diye sordum. Meğer Abakan'daki bir müzede ünlü antropolog Rusya Bilimler Akademisi üyesi M.M. Gerasimov'un bir II. yüzyıl kurganından alınan kafatasına göre yaptığı bir heykel varmış. Abakanlı tanıdığıma göre, bu heykel âdeta benim portremmiş. Hatta gamzeler bile aynıymış.

İşte, size antropoloji bilimi! Ne biliyoruz biz bu bilim dalı hakkında? Arkeolojik sonuçları dile getirdiğinizde ırkçılıkla bile suçlanabilirsiniz. Niye? İnsanların bir birini tanımaması için, atalarının kanını hissetmemesi için.

Kıpçak yüzü tanınır. Hatırlıyor musunuz, aynı şeyi E.P Savelyev de yazmıştır. Bu insanı, ona ait olmayan kıyafetleri bile giydirdeniz yine tanırırsınız". Her şey doğrudur.

Belenjer'de dört tapınak vardı. Birinin temel taşları önünde durarak bir efsaneyi hatırladım. Bu efsaneyi Hazar tarihi ile ilgilenen herkes bilir. Bir kağan, inançlarını anlatsın diye bir Yahudi'yi, Hristiyan'ı ve Müslüman'ı davet eder. Kağan güya Yahudi dinini beğenmişti... Güzel bir masal ve uydurulmuş olduğu aşikârdır.

Arkeologlar tarafından da onaylanmamıştır. Tersine, kabul edilmiyor.

Hazaria'da, onun şehirlerinde Yahudi ve Müslüman dininin izleri yoktur. Bulunan binlerce eşya arasında onlara ait kutsal bir tek şey yoktu. Tapınakların kalıntıları ise tamamen başka bir şeyi gösteriyor: Tengricilik dininin varlığını.

Yahudi Hazarlarla ilgili konuşmaların hiçbir temeli yoktur.

Belenjer'deki tapınaklar çok büyük değildi. Yukarıdan bakıldığında bir haçı anımsatıyordu. Tapınakların temelleri tam olarak doğu-batı doğrultusunda yapılmıştır. Kontrol ettim. Bu tapınaklar Rusya'daki tapınakların en eskileridir. Fakat bunları kim bilir?

Bana göre, Hazar Kağanlığı'nda "inanç için bir mücadele" hiç olmamıştır. Buna ihtiyaçları yoktu. Hazar sakinlerinin Müslüman olmaları için çabalar vardı, fakat 737 tarihindeki, Arapların Önderi olan Mervan'ın seferi başarısızlığa uğramıştır. O en önemli muharebesini kaybetmişti: Mağlup Bozkırlılar düşmanlarının dinini kabul etmedi. Gururlarında dolayı. Ve çok geçmeden onların ordusunu tarumar etmiştir. Bundan sonra Araplar bir daha gelmedi. Bazen, sadece Arap tüccarlar ve seyyahlar geliyorlardı. Onları da olması gerektiği gibi hürmetle karşılıyorlardı.

Arap kaynakları Hazar Kağanlığı'nda Müslümanların yaşadığını vurguluyor olsa da bu öyle değildir. İbn-i Havkal Hazar Kağanlığının başkentinde bulunduğunu şöyle yazıyor: "Müslümanlar ve diğerleri buraya yerleşmişlerdir, mescitleri de vardı" Rubruk da buraya gelmiş ve aynı şekilde "İran'dan uzak olmalarına rağmen Farsça konuşan Müslümanlar vardı." diye, yazmıştır.

Bunlar Türkler değildi, İranlılardı. Belki de Talışlar.

Büyük Bozkır ve tüm Türk kültürünün ortak özelliği, bütün inanışlara karşı bir hoşgörü vardı. Ve bu kadim kültürü Hristiyan, Yahudi veya Müslüman yapmanıza gerek yok. Tengri herkes için tektir. Bu düşünceyle yaşadı bizim atalarımız. Atalarımızda din halkları ayırmıyordu, birleştiriyordu.

Elbette, bir Müslüman için bu, tartışmaya açık olmayan kutsal bir konudur. Fakat kendi halkının tarihini anlamak için bir deney yaptım. Sohbetle-

rimde fark ettirmeden tanıdık Kumuk öğrencilere atalarının adlarını yazmalarını rica ettim. Bir inançlı insanın yedi atasını bilmesi gerekir. Nerdeyse hemen hepsinin üçüncü veya dördüncü atasından itibaren hiçbir atasının ismi Müslüman adlarından değildi: *Akay, Bammat, Asev...* Bunlar, kadim Türk adlarıydı.

II. Bölüm

Boris Borisoviç Pışkin, sadece dış görünüşüyle yumuşak ve konuşkan gibi gözüküyordu. Yoğun sakalı ve beyazımsı kaşları, oval kısık gözlerinin üstünde ona efsanevi ve iyi bir görüntü sağlıyordu. Fakat konuşmaya başladığında izleniminiz değişiyor. Gözleri onu ele veriyor. Gözlerinde daha önce gizlenmiş bir endişe, kaygı alevleniyor. Her kelimesinde ve her hareketinde güvensizlik fışkırıyor. Belki değişmek isterdi, ama yapamıyor. Belli, öyle terbiye almış.

Boris Borisoviç, 'eski' (*Starover*) bir inancın sahibidir. Rusya'da asırlar boyunca onları bir hayvan gibi avlıyorlardı. Onlar da gizleniyorlardı. Başkalarının terzil ettiği bazı konuları, kendilerinin kutsal gördüğü hususunu gizliyorlardı. Tanrı'ya şükür, eski inançlarından geri adım atmadan hayatta kalabildiler. Onlar atalarının geleneklerine göre, yani "eskisi" gibi yaşıyorlardı. Onunla Stavropol'de, Kazaklar Kurultayı'nda tanıştık. Aksakalların arasında oturan, papağı eğik bu kişi hemen dikkatimi çekmişti. Boris Ural'dan gelmişti.

Dikkatimi çeken şey: Herkes ortak dua için ayağa kalktığında, o da kalkıyordu, ama sanki "esas duruşta" duruyor gibiydi. Etrafında olanlar onu sanki hiç ilgilendirmiyordu. Sonradan ben "niye" diye sordum.

O da şöyle cevapladı: "Yabancı haçla dua etmeyiz".

Nasıl yabancı haç?

Yabancı haçla dua etmeyiz, diye kestirip attı.

Ve ben anladım: Diğer soruları da cevaplamaz. Öyle bir insandı Pışkov. Diplomatom olamazdı. Tek bir şey kaldı: Misafirlikte ısrar etmek. Böylece Kazakların bir zamanlar dua ettikleri "öz" haçın ne olduğunu görmek istedim. Bu sebeplerden dolayı yolum Uralsk'a düştü. Buradaki Kazaklar, daha önceleri bir sevgi ifadesi olarak 'Kazakçık' diye adlandırılıyordu. Bir genç kadın geçiyorsa, eskiden "Bak, Kazakçık gidiyor" derlerdi. Bu Kazakçıkların misafiri oldum.

1591 tarihinden beri Rusya'da "Yayık Kazaklarını" biliyorlardı, çünkü bugünkü Ural Nehrini de Yayık, diye adlandırıyorlardı. 1775 tarihinde, ayaklanma hadisesini artık geride bırakmak, yani unutturmak için bu nehrin adı, Çar'ın Ta-

limatıyla değiştirilmiş ve bugünkü adını almıştır. Ve aynı zamanda yine "eskide" bırakmak için Kazaklık tarihini de değiştirmişlerdir.

Yayık Kazakları kimliklerini muhafaza edebilmek için uzun süre, büyük çabalar gösterdiler. Atalarından kalan geleneklere bağlılıkları ve eski inanç onları diğerlerinden ayırıyordu. Bu Kıpçaklar ruhen çok güçlü ve çok sertti.

Onların karıştırılmış "tarihini" okumuş olmanın tesiriyle, Don Kazaklarının kalkıp, Yayık Nehri civarlarında kalmalarının sebeplerini uzun bir süredir anlayamıyordum. Moskova "vakanüvisleri" Yayık Kazaklarının ortaya çıkışı konusunda öyle diyordu. Güya, Ermak'ın Sibirya seferi Rusya'nın doğuda bir koruma kalkanı kurmasını tetiklemiştir.

Bu "yeni tarih" bize ne kadar anlamsız şeyler sunuyor.

Yayık boyunca neden Kazak köyleri kurmuşlardı? Bu köyler, kesinlikle Rus köyleri değildi. O zamanlar Don da, Moskova Knezinin emrinde değildi. Yayık bölgesinin kendi nüfusları yok muydu? Ayrıca, "yayla", "yazlık mera" anlamları olan "Yayık" kelimesi çok eski Türk kökenli bir kelimedir. Demek ki, orada insanlar yaşıyordu.

Yayık Kazaklarının kökeni konusunda pek çok yalan uydurulmuştur. Aynen tüm Kazaklarla ilgili olduğu gibi. Hatta onların *Üçkuynik*, yani Novgorodlu haydutlar olduğu bile dile getirilmiştir. Belki aralarında Novgorodlu olan birileri vardı. Ama hepsi olamaz ki...

Ural'da yaşayanlardan bir rivayet duymuştum. Aklımda kalmış. Meğer Yayık'ta Kazaklar kadehi *Gugniha* nine için kaldırıyormuş. O olmadan eğlence olmazmış. Kim bu kadın? Rusça bilmeyen bir Tatar kadını. Bu kadın 100 yıl yaşamış. Kocası Kazak *Vasili Gugnya*. Onlar Don'dan ilk gelenlerdir. Buraya kök salmışlar. Bölgede şöhretleri ve bölgeye ait hatıraları vardı. Bu hikâye gerçeğe benziyor! Büyük bir ihtimalle "Moskova'nın da desteği ile" Yayık Kazakları efanesi onlardan başlamıştır.

Bu seyahate çok iyi hazırlık yapmıştım.

Boris Borisoviç'in evine geldim. Evi kitap, gazete, albüm ve eski fotoğrafların bulunduğu kutular ile doluydu. "Nasılsınız?" diye, sordum.

Ninelerin dua ettiği gibi yaşıyoruz, diye cevapladı. Demek, benim gelişime kızmadı. Ama memnun kaldığı da söylenemez.

Staroverler, eski inanç sahipleri içine kapanık insanlardır. Onları anlamak zor. Bir kitapta şöyle bir şey okumuştum: "Ural sakinleri patriarkal bir yapıya sahiptir. Güler yüzlü ve konuksever insanlar. Ama misafir gittikten sonra onun kaldığı odaya buhur yapılarak tütsülenir, 'temizlenir' ve kutsanır. Misafir veya herhangi bir yabancı için kapkacak da farklı ve özeldir. Starover bu kapka-

caktan kesinlikle yemek yemezdi". Bunun için hazırlıklıydım. Kısaca söylemek gerekirse, her şeye hazırdım.

Biraz konuştuk. Beklediğim sohbet olmadı. Boris Borisoviç eski inanç hakkında çok şey anlatabilirdi, bu inanca ait bir şeyler gösterebilirdi. Ama kendisini aşamadı. Onun için ben bir yabancıydım. Eski inanç kilisesine nasıl gidebileceğimi bile söylemedi.

Karşıma iyi insanlar çıkmasaydı, aradığımı bulamadan etrafında öyle gezer dururdum. Daha genç olan eski inanç sahiplerini aradım ve buldum. Onlar bana, yardım ettiler. Bir büyük evin yanında buluşmayı kararlaştırdık. Geldim, bekliyordum. Biraz sonra yanıma, siyahlarla bürünmüş, rahibe gibi sert bir kadın geldi. Kendisini tanıttı: Evdokiya. Evraklarımı göstermemi rica etti. Dikkatlice inceledikten sonra neden staroverlerle görüşmek istediğimi sordu. Bende anlattım.

Bir müddet sessiz kaldı, sonradan beklemediğim bir anda: "Gidelim" dedi.

Birlikte, daha önce önünden 2-3 defa geçtiğim tek katlı bir eve geldik. Sıradan bir evdi. Sık parmaklıklı bir çitle çevrelenmişti. Pencereler de panjurluydu. Evdokiya, çitin arasına elini uzattı, bir şeyleri çevirdi ve kapı açıldı. Evden genç sakalı bir adam çıktı. Arkasından aksayarak yürüyen, yamalı kışlık keçe çizme giymiş yaşlı bir kadın çıktı.

Başımı eğerek onları selamladım. Sonra bana hiç aldırmadan üçü aralarında bir şeyler konuştu. Ben çit arasından avluyu inceleyerek bekliyordum. Evin bitişiğinde acele yapıldığı belli, eski ek yapılar vardı. Ben nerede olduğumu anlayamıyordum.

Nihayet erkek bana bakarak, bilhassa sakalıma dikkat çekerek "Tıraş oluyor musunuz", diye sordu. Konuşmayı sürdürebilmek için "Bazen", diye cevapladım.

"İşte öyledir..." dedi ve sustu. Onun sözlerini kibar bir ret olarak algıladım. Ama sonra devam etti: "Peki! Saat üçte geliniz", dedi.

Sevineyim mi, üzüleyim mi bilemedim. Yüzüm taş kesildi. Şansımın rast gittiğini göstermek istemedim. Nazar değmesin diye...

O gün benim için çok uzundu. İki buçuğa doğru eve geldim. Zili çalmak istedim. Ama gerek kalmadı. Kapı açıldı. Avluya girdim, sonra da eve.

Büyük oda biraz karanlıktı: Masa ve iskemleler vardı. Burada oturanlar beni sanki fark etmemişti. Büyük ihtimalle benim yabancı olduğumu, Moskova'dan geldiğimi biliyorlardı. Herkes beni dikkatli bakışlarıyla süzdü. Duvara yakın bir tabureye oturdum. Sessizce odaya bakınıyordum. Alçak koyu renkli tavan sanki kara bir bulut gibi üzerime çöküyordu. Çok ince perdesi olan bir pencereden ışık geliyordu. Odanın lambası bile odaya hâkim olan karanlığı dağıtmaya yetmiyordu.

Gelen insanlara bakıyordum. Kalabalık değillerdi. Her biri selam vermeden önce sağ köşede bulunan ikonanın karşısında eğiliyordu. Mahçup olsam da itiraf ediyorum: Moskova'da *dobrohotı* denilen iyilikseverlerden, eski inanç sahipleri, staroverlerle ilgili korkunç şeyler duymuştum. Güya, staroverler yabancıları arkalarından yaklaşarak balta ile öldürüyorlardı. Kurban etmek için. Elbette, bunların hepsi yalan ve uydurmadan ibaret. Ama kim bilir? Dolayısıyla duvarın yanında, hadiselerin her akışına hazır vaziyette oturuyordum.

On beş dakika sonra uzun seyrek sakallı bir ihtiyar geldi. Gözleri büyük, mavi, yüzü kuru ve parlıyordu. Kendisi de kuru ve dinç duruyordu. Bana dikkatlice baktı, konuşmadan diğer odaya geçti. Birkaç dakika sonra üzerinde keten bir kaftan ile döndü ve şöyle dedi: "Gidelim. Vakit geldi".

"Ben de mi?" diye sessizce sordum.

"Sen de" diye bana dönerek cevapladı

Avluyu geçerek evin diğer kısmına geçtik. Ve ben kendimi bir tapınakta buldum. Aynen Rubruk'un anlattığı bir tapınak idi... Böylece "Polovets Hristiyanlığının" gizemi başlamak üzereydi, bu kapının arkasında.

Burada hiçbir şey değişmemişti. Sadece çadırdaki haç işareti yoktur. Başta onu arıyordum. İçeride de, elbette değerli taşlar ve mücevherler yoktu. Kazaklar koruyamadı. Ama kitaplar muhafaza edilebilmiştir. Gerçi, okumaya unutmusuz. Çünkü kitaplar Kazakların eski dili ile yazılmıştır. Çağdaş Kazaklar bu dili çoktan unutmuşlar. Sunağın yanında, pencerenin önünde çok eski el yazması kitaplar vardı. Onlar da zaman gibi sessizce ve azametle yatıyorlardı.

Büyük mavi gözlü, seyrek sakallı ihtiyar Akim Alekseeviç, gelenler duaya hazırlanıncaya kadar bir köşede durmama izin verdi. Kadınlar mumları yakıyor, şama yağ döküyor, erkekler kaftanlarını giyiyorlardı.

Nihayet, ruhun yüce sırrı olan Dua başladı. Ben de çıktım...

SON SÖZ YERİNE KULLANILAN KAYNAK HAKKINDA BİRKAÇ SÖZ

O yıllarda şans bana gülüyordu. Belki de Gök yardım ediyordu. "*Biz, Polovets Soyundanız*" makalemi redaktörün masasına bıraktığımda omzumdan büyük bir güç kalkmıştı. Yayın evinden çok mutlu olarak çıktığımda, ayaklarım beni nadir ve eski kitapların satıldığı sahafa götürdü. Öylesine kitapları bakmak için kitap raflarına baktım. Ve gözlerime inanamadım: "*Kumukların Âdetleri*" adlı bir broşürü gördüm. Sanki birisi bilerek önüme çıkardı.

Bu koca şehirde kimsenin ihtiyacı olmayan kitap nereden gelmişti? Neden benim önüme çıktı, bilhassa hayatımın Büyük Bozkır araştırmalarıyla dolu olan bir dönemde ve mutlu olmam için özellikle bu kitabın eksik olduğu zamanda rastlamıştı? Bundan sonra nasıl Kadere inanmazsınız!

Genel olarak benim kitaplara karşı şimdi özel ilgim var. Onlar da insanlar gibi çok farklılar olabiliyor. Gerçi, kitapların sayesinde herkesin unuttuğunu öğrenebildim. Özel veya "kapalı, gizli" kaynaklarım olmamıştır. Her şeye ünlü "Lenin" kütüphanesinde ulaşabiliyordum. 400 ciltten fazla kitap elimden geçmişti. Bazı kitaplar hafızamda hiç iz bırakmadı, bazıları ise hiç elimden düşmedi. Meselâ, XIX. yy. ulu tarihçisi V.G.Tiesenhausen'in kitabı. Onun eserleri bana çok şey öğretiyordu: Bilgeliği ve yetiyi, cesareti ve dikkatliliği.

Çok büyük yardımı olan XVIII. yy. İngiliz tarihçisi E.Gibbon idi. Onun kadar Ortaçağ Avrupası'nı anlatan kimse olmadı. Onun kadar bazı hadiselerin sebebini anlatan ve düşündüren kimse olmadı. Bu İngiliz'in ciddî yedi ciltli eseri işte iki asır boyunca tarihçileri eğitiyor. Aynı zamanda iki asır boyunca müellife karşı saldırılar da devam etmektedir. Çünkü Gibbon, ortaçağla ilgili birilerinin hoşlanmadığı gerçekleri anlatmıştır.

Büyük Bozkır'da Papa'nın talimatıyla casusluk yapan rahiplerin de kitaplarının bu konuyla ilgilenen herkese tekrar ve tekrar dikkatli okunması gerektiğini

de inkâr edemem. Bu, Tarihin abecesi... Ama bu eserleri ustaca okumak lazım, çünkü bu eserlerin müellifleri farklı dünya görüşüne sahip, çok şey gördüler, ama pek çok şeyi onlar anlayamadılar.

Bizim ünlü alimlerimiz S.İ.Rudenko ve A.P.Okladnikov tam tersine Rubruk veya Karpini'den daha az görür, ama daha fazlasını anlarlar, çünkü arkeolojik geziler dünya görüşünü genişletir...

N.M.Karamzin'e hayran kalıyorum, ama onu çok dikkatli ve bilinçli olarak okumak gerekir. Resmî metin ilgimi pek çekmedi, metin ile ilgili açıklamalar, dipnotlar asıl ilgi alanımda idi. Orada gerçekleri bulursunuz. Jordanes gibi büyük usta kendi kendini inkâr yöntemini seçmiştir.

Ayrıca, kadim Türk Sözlüğü üzerinde durmak istiyorum. Bu kitabı Babayurt'tan Vaydulla hediye etmiştir. Yatmadan önce veya moralim bozuk olduğunda muhakkak bu kitabı okuyorum. Bu eser, hikmet dolu bilgi ve ışığa sahiptir. Türk dünyasının ve Büyük Bozkır'ın tarihi aslında bu kitaptan başlatılmalıdır. Maalesef, sansür bu eser üzerinde de "çalışmıştır". Fakat sansürü yapan kişi, bilgisizliğinden çok şükür çok şeyi gözden kaçırmıştır.

Zirâ, sansürün "zevkleri" tartışılmaz.

Masa başı kitaplarımın listesini masamdaki sıralamaya göre veriyorum. Umarım okuyucunun ilgisini çeker:

(Alibekov) *Adatı kumikov*. Per. T.B.Beybulatova; Zapis' M.Alibekova, Mahaçkala, 1927.

Gibbon E. Zakat i Padeniye Rimskoy İmperii: İstoriya Upadka i Razruşeniya Rimskoy İmperii. T. I-VII. M., 1997.

(Karpini) İoann de Plano Karpini, *İstoriya Mongolov*, SPb, 1911

(Polo) *Marko Polo*, Kniga. Moskva, 1955.

(Rubruk) *Vilgelm de Rubruk. Puteşestviye v Vostoçniye Strani*. SPb.,1911.

Fletçer. O Gosudarstve Russkom... SPb., 1906.

Tizengauzen B.G. Sbornik Materyalov, Otnosyaşçihsysya k İstorii Zolotoy Ordı. İzvleçeniya iz Soçineniy Arabskih. T.I. SPb., 1884.

Tizengauzen B.G. Sbornik Materyalov, Otnosyaşçihsysya k İstorii Zolotoy Ordı. İzvleçeniya iz Soçineniy Persidskih Avtorov. T.P. M.; L., 1941.

İordan. *O Proishojdenii i Deyaniyah Getov*. Gethica. M.,1960.

Prisk. Rimskoye Posol'stvo k Atille. SPb.,1842.

Krimski A.E. İstoriya Arabov i Arabskoy Literaturı, Svetskoy i Duhovnoy. Ç.I-III. M.,1911-1913.

Uspenski F.İ. İstoriya Vizantiyskoy İmperii. T.I.-III., 1997-1999.

Akişev K.A. Kurgan İssık: İskusstvo Sakov Kazahstana. M., 1978.

Akatayev S.N. Mirovozzrençeskiy Sinkretizm Kazahov. Vıpusk I-II. Almatı, 1993-1994.

Beovulf, Starşaya Edda, Pesn'o Nibelungah. Moskva, 1975.

Tuguşeva L.Yu. Uygurskaya Versiya Puteşestviya Süan'-Tzanya. M., 1991.

Murzayev E.M. Tyurkskiye Geografiçeskiye Nazvaniya. M., 1996.

Baskakov N.A. Russkiye Familii Tyurkskogo Proishojdeniya. M., 1993.

Diringer D., Alfavit. M., 1963.

Müller L. Kreşçeniye Rusi. Rannyyaya İstoriya Hristiyanstva do 988 goda. Fragmentarnıy perevod. // *Rus' mejdu Vostokom i Zapadom: Kul'tura i Obşçestvo X-XVII vv. // K Mejdunarodnomu Kongressu Vizantistov (Moskva, 8-15 avgusta, 1991 g.)* Ç.I-III. M., 1991.

Tomsen V. Deşifrovanniye Orhonskiye i Yeniseyskiye Nadpisi. Perevod Radlova V. // Zapiski Vostoçnogo Otdeleniya Russkogo Arheologiçeskogo Obşçestva. T. VIII. Vıpusk III-IV. 1894. S.327-331.

Karamzin N.M. İstoriya Gosudarstva Rossiyskogo. T.I-V. M., 1989-1993.

(Kyustin) Zapiski o Rossii Frantsuzskogo Puteşestvennika Markiza de Kyustina. M., 1990

Ferro M. Kak Rasskazıvayut İstoriyu Detyam v Raznih Stranah Mira. M., 1992.

Payps P. Rossiya pri Starom Rejime. M., 1993.

Okladnikov A.P. Olen' Zolotiye Roga. M.;L., 1964.

Rudenko S.İ. Kultura Naseleniya Gornogo Altaya v Skifskoye Vremya. M.:L., 1953.

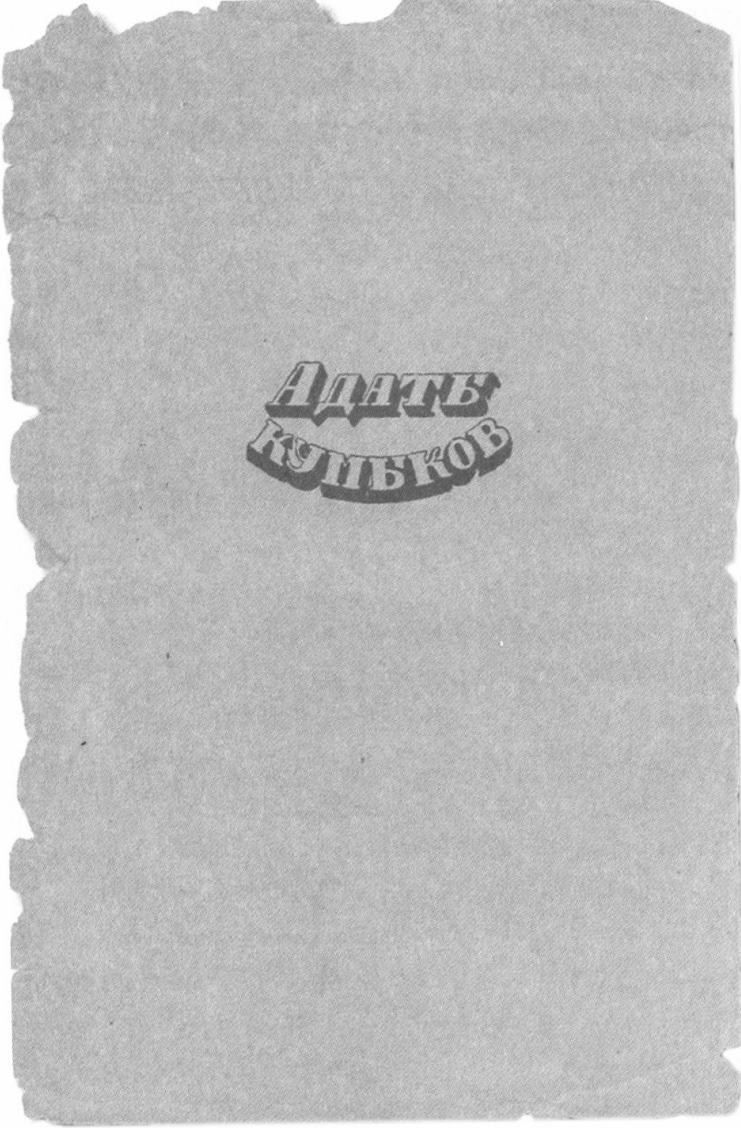
Rudenko S.İ. Kultura Naseleniya Tsentral'nogo Altaya v Skifskoye Vremya. M.:L., 1960.

Rudenko S.İ. Kultura Hunnov i Noinulinskiye Kurganı. M.:L., 1962.

(Prelovski) Poeziya Drevnih Tyurkov V-XII vekov. Per. A.Prelovskogo. M., 1993.

(Prelovski) Şamanskiye Pesnopeniya Sibirskih Tyurkov. Per. A.Prelovskogo. M., 1996.

EK
KUMUKLARIN ÂDETLERİ

1927 yılında yayınlanmış
"Kumukların Âdetleri"
adlı broşürün kapağı

Ey hikmet, ahmak ve nadanı korkutuyorsun,
Ey hikmet, düşüncesiz sefihleri cezalandırıyorsun.
Ey hikmet, neşe kaynağısın kölelikten kurtulanın,
Ey hikmet, bilgeliğe ulaşana huzur veriyorsun.

NOTLARIN KAYNAĞI

Kumukların eski ve yeni âdetlerinin artık uygulanmayacağı ve kaybolacağı Kendişesinden yola çıkarak bu âdetleri bilen, hayat tecrübesi sahibi hikmetli insanların göçüp gitmekte olduğunu düşündüm; bunun üzerine Kumukların hayat tarzını, geleneklerini ve âdetlerini bilen üç yaşlı insanın yardımına başvurmaya karar verdim. Bu üç kaynak kişi: Gerey Bekmirzayev, Açakan Açakanov ve Abdul Umahanov'du. Öncelikle, onların bildikleri ve duydukları her şeyi not aldım. Sonra yazdıklarımı onlara tekrar okudum ve aldığım yeni bilgiler ışığında düzeltmeler yaptım.

Kumuk özdenlerinden, yani beylerinden Gerey Bekmurzayev Petersburg'daki çarın konvoyunda askerlik yapıyordu. Daha sonra oradan subay olarak Dağıstan'a geri döndü. Endrey kasabasında 'baş memur' yardımcısı olarak göreve başladı. Endrey'de o dönemlerde âdetlere ve gelenekler göre işlem yapılan bir halk mahkemesi vardı. Baş Memur da bu mahkemenin başkanı idi. Yerel âdetlere ve uygulamalara göre işlem yapılan ve kararlar verilen bu mahkemenin tercüman kadrosunda da aynı zamanda mahkemedeki baş memur yardımcılığı görevini de yürüten Gerey Bekmurzayev vardı.

Buradaki görevini tamamlayan G. Bekmurzayev daha sonra ana yurdu olan Aksay köyüne döner. Aksaylı knezler ve saygın asilzadeler ile yakın irtibat kurarak millî gelenekler, halkın yaşayış tarzları ve âdetleri gibi konuları araştırmaya başlar. Gerey Bey böylece alanında çok tecrübeli ve bölgenin en bilgili insanı durumuna gelir. Aksay'da da âdetlere, yani örfi hukuka göre karar veren mahkemede görev alır. Bu sebeplerden dolayı kitabımı hazırlarken âdetler konusunda her daim Bekmurzayev'in bilgisine ve tecrübesine başvurdum.

Açakan Açakanov da çok saygın özdenlerden, yani beylerden gelir. Babası Abdul, Kumuk dilini ve yaşayış tarzlarını, geleneklerini ve âdetlerini iyi dere-

cede bilen bir subaydı. Halk, ferdi ve toplumu ilgilendiren hemen her konuda Abdul'a danışırlandı. Geçmiş tecrübesi ve bilgisinden dolayı halk mahkemesine vekil olarak seçilmiş ve hayatının sonuna kadar orada görevini sürdürmüştü. Oğlu Açakan Açakanov da babasından bu bilgileri almış, halkın yaşayış tarzını ve âdetlerini çok iyi gözlemlemişti. Babası gibi halk arasında itibar sahibi olan Açakanov da babasının vefatından sonra halk mahkemesine vekil olarak seçilmişti. Açakanov bu halk mahkemesinde 7-8 yıl çalıştıktan sonra anayurdu olan Aksay köyüne döner. Halk, devlete ulaştırmak istediği şahsi ve toplumsal işleri için daima Açakanov'a başvurur, "Açakan, söyle, sen her şeyi bilirsin!" derlerdi. Açakan, böyle halkın sesi olurdu. Açakan ve benzerlerinin gidişi ile birlikte âdetlerin de kaybolacağını düşünerek, onların bildiklerini kâğıda dökmek için acele ettiğimi özellikle vurgulamak istiyorum.

Abdul Umahanov da yukarıda saydığım diğerleri gibi, Kumuk özdenlerinden gelir. Knezlerin, yani Ulu beylerin arasında çok zaman geçiren Abdul, konaklarda ve misafir ağırlanan hanelerde çokça zaman geçirerek buralardaki yaşayış tarzlarını ve âdetleri araştırıyordu. Bu merakını şahsi ve toplum iletişim vasıtalarını kullanarak, diğer beyler arasında da yayıyordu. Duyduğu ve gördüğü her şeyi en ince detayına kadar iyi şekilde anlıyor, ihtiyaç duyulduğunda en yakın akrabalarına ve dostlarına aktarıyordu. Abdul Umahanov da bu özelliğinden dolayı halk mahkemesine üye olarak seçilmiştir. Hizmetini tamamladıktan sonra da halk, gelenek ve âdetler konusunda onun bilgisine ve tecrübesine başvuruyordu. Ferdi ve toplumu ilgilendiren tartışmalarda ve meselelerde onun tavsiyesi önemsenir ve itibar edilirdi. Bu sebeple onun âdetler ile ilgili sözlü anlatım metinlerini kâğıda geçirdim.

Bunun dışında muhtelif yerlerde bulduğum; tahrip ve kaybolma tehlikesi altında olan mahkeme dosyalarıyla birlikte eski kitap ve el yazmaları da malzeme olarak kullandım. Bu çalışmamda bazı eksiklikler varsa da, okuyucularımdan beni çok sert bir şekilde eleştirmemesini rica ediyorum.

Biraz da Kumuk halkının tarihinden söz edelim. Çok eski zamanlardan beri Endrey köyünde yaşamış olan halk Kumuk olarak tanınır ve bilinir. Şamhal Tarkovski'nin oğullarından biri Köysu ve Terek nehirlerinin arasındaki toprakları Sultanmut'a vermiştir. O da Endrey köyüne gelerek Knez sıfatıyla, yani Ulu Bey olarak orada yaşayan Kumukların başına geçmiştir.

Tarih şöyle anlatır. Knez bu toprakların sahibi olduğuna göre orada yaşayan halk da ona hürmet gösterir ve ona tabii olur. Zamanla, Endrey sakinlerinin yaşayış tarzını, barışçı ve sakin düzenini görenler buraya akın etmeye başlar. Böylece Endrey köyünün nüfusu artar yerleşim alanı genişlemeye başlar ve

yeni yerleşim yerlerine ihtiyaç duyulur. Aksay ve Kostek köyleri böylece ortaya çıkar. Kumuklar bu üç köye yerleşir ve burada yaşamaya devam ederler. Her köyün, harağ ödediğı bir knezi vardı. Knezler, köylüden topladıkları bu harağlar ile geçimlerini sürdürürlerdi. Knezler, beylerle hürmet saiki ile süt akrabalığı tesis eder, bunun için çocuklarını emzirmeleri için onların eşlerine verirlerdi. Halkın tüm işleri şeriat kanunlarına göre yürütülürdü.

Halk, şeriatın yanı sıra ve onunla birlikte geleneklerini, yani âdetlerini de kanun haline getirmeye karar vermişlerdi. Her yeni âdetin kabul görmesi için Kumuklar "Merkez Kurganlar" diye bilinen iki kurganda toplanırlardı. Bu kurganlar yeni Aksay, Eski Aksay ve Endrey köylerinin arasında bulunan Yamansu nehrinin kıyısında bulunmaktaydı. Kabul edilmekte olan âdet komşu iki köyünün davaları ile ilgili ise, knezler başta olmak üzere iki köyün ahalisi de bu kurganlarda bir araya gelirdi. Kurganların birinde bir taraf, diğesinde ise diğere taraf yer alırdı. Bu kurganların ara yerinde iki toplumun seçtiğı temsilciler yer alır, davanın barış ortamında nasıl çözüleceğini tartışırdı. Bu tartışmanın sonucunda kabul gören görüş âdet olarak adlandırılırdı. Kabul edilen bu âdet önce beylerin ve nihaî olarak knezlerin oyları ile kanunlaşırdı. Bu âdete uymayanlar çıkarsa, onların kabul etmeleri de güç kullanılarak mutlaka sağlanırdı.

Toprak ve ev gibi emlak alımı-satım işleri, evlilik işlemleri, miras davaları ve zina cezası gibi şeriat hukukunu ilgilendiren işler kadı tarafından yürütülürdü. Cinayet, kız veya dul kaçırma, onlara işkence yapma ve hırsızlık gibi davalar âdete göre yargılanırdı. Bu durumda ceza vermek ve suç önlem amacıyla sınır dışı edilme ve para cezası gibi maddi cezalar uygulanırdı. Kadının yanı sıra her köyde ayrıca âdet hâkimleri vardı. Kişi kendi köyünün âdet hâkiminin kararından memnun değilse, talep halinde diğere üç köyden birer kadı gönderilerek üç ay içerisinde dava tekrar görülürdü. Bu mahkemenin de davayı çözememesi halinde, davanın tarafları ve üç köyün sakinleri birlikte "Merkez Kurganlar" çağrılır ve nihaî karar orada verilirdi. Bu karar da âdet olarak toplumun hayatına dâhil edilirdi.

Kumuklarda mahkeme süreçleri, âdetler ve şeriat davası olarak iki türe ayrılırdı. Eski zamanlarda âdetlere göre çözülen davalar üç çeşit idi: Ticarî, zirai ve örf-âdet odaklı olanlar. Mahkeme sonucu çıkan karar ilam olarak yürürlüğe girerdi. Bu ilam kararına uymayan herhangi bir şahıs çıkarsa, kişinin bu karara uyması zorla sağlanırdı. Suçluların tutulması için zindanlar mevcuttu.

Kumukların mahkemeye başvurdıkları davalar genelde hırsızlık, cinayet, yaralama, tecavüz, gasp ve kundaklama gibi hadiselerle ilgiliydi. Mahkemenin ticarî kanadı da tüccar ve esnafın davaları ile ilgilenirdi. Tarım mahkemesi ise

köylülerin davalarıyla meşgul olurdu. Diğer davalarda ise şeriat kanunları uygulanırdı. Ticarî davalardaki mahkeme üyeleri köylüler arasından tayin edilirdi. Mahkemenin çıkardığı ilam kanunen bir güç kazanırdı.

Cinayet Davalarında Uygulanan Âdetler

Cinayete bulaşan bir insan, baba tarafından akrabaları ile birlikte hemen kendi knezinin evine sığınırđı. Âdete göre, knez onları himaye altına alırdı. Bu durumlarda knez, beyleri ve süt akrabalarını toplayarak, himayesine aldığı ve gizlemiş olduğu katilin davasını kan akmasını önlemek ve mağdurları da tatmin etmek ve sakinleştirmek amacıyla, tarafları barıştıranaya kadar yönetirdi. Knez, himayesi altına aldığı katili ve katilin ailesine mensup olanları tarafların barışmasına kadar barındırır ve iaşelerini temin ederdi. Hem Knezin evine, hem de mağdurun evine köyün sakinleri ve tanıdıkları gelir, onlar üzüntülerini belirtir, "Tanrı huzur versin..." diyerek teselli ederlerdi. Katilin akrabaları da knezin evinde ağıt yakar, yas tutar, akrabaları olan katili lanetlerdi. Knez belirli yas günlerini bekledikten sonra kendi iradesiyle kadısını ve iki aksakalı barış müzakeresi için öldürülenin evini gönderirdi.

Heyet tarafından önce katili affetmeleri teklif edilir, eğer aile katili affetmeyi kabul etmezse, knezin temsilcileri bu defa "kanlı âdeti" esasına göre katili köyden uzaklaştırma ve onun akrabalarıyla barışmalarını teklif ederdi. İlk müzakere başarısız geçer ve temsilciler elleri boş olarak dönerlerse, knez ikinci, üçüncü hatta daha fazla defa, barış sağlanana kadar temsilcilerini gönderirdi. Antlaşma sağlandığında, mağdurun ailesine "kan bedeli" olarak verilme üzere, katilin akrabalarından "alım" denilen bir para toplanırdı. Aynı kazandan yemek yiyen akrabalarından toplanan, "Dumandan Alım" diye bilinen âdetle ölçü, kadim zamanlardan beri koç olarak belirlenmişti. Ancak daha sonraları "alım", bir koç 13 ruble hesabına göre paraya çevrilmiştir. Yakın akrabaların ayrı evlerde yaşamaları durumunda "alım" her kardeşten 5 ruble, kuzenlerden ise 2 ruble 50 kuruş olarak alınırdı. Üçüncü derece akrabalarından 1 ruble 50 kuruş, dördüncü derece akrabadan ise 60 kuruş toplanırdı. Akrabalık derecesine göre "alım" 25 kuruşa kadar hesaplanırdı. Mağdurun ailesi "alım" âdetine uymayan ve uymak istemeyen katilin akrabasını öldürme hakkına sahipti. Elbette, "alım" miktarı akraba sayısının çok olduğu soylarda daha büyüktü, akrabası az olanlarda ise daha az olurdu. Katilin akrabaları az ve fakir ise "alım" âdetine katılmaları beklenmezdi.

Bilinen usullere göre toplanan "alım" hazır olduktan sonra mağdurun ailesine "alım ile geliyoruz" diye haber gönderilirdi. Sonra mağdurun evinde toplanılır ve yas tutulurdu. Knez önde olmak üzere katilin akrabaları, köyün aksakalları ve kadıdan meydana gelen heyet hep birlikte önce "alımı" teslim eder, daha sonra sadece erkeklerin bulunduğu "yas veya taziye" evindeki törene giderdi. Oraya gidilirken maktulün akrabalarının silah, ayakkabı ve papaklarını çıkarmaları ve şalvarlarını dizlerine kadar toplamaları mecburiyeti vardı. Heyet, taziye avlusuna yaklaşırken, kadı, yanında getirdiği alım ile birlikte mağdurun ailesini taziye gelenlerden belli bir mesafe arkada bırakarak selam verir, dua eder ve mağdurun ailesinden af dileyerek barış konusunu esas alarak vaaz ederdi. Bu merasimden sonra mağdurun ailesinin en büyüğüne yaklaşır "Bu alım şu veya bu Knez'den" diyerek, getirdikleri alımı takdim ederdi. Öldürülenin akrabaları alımı teslim alırken, katilin akrabaları ile de ilk defa yüz yüze gelirdi. Sonradan onlar "Tanrı huzur versin" diyerek evlerine dağılırdı. Katil "kanlı" olarak adlandırılır ve bulunduğu köyden diğer bir köye sürgüne gönderilirdi. Mağdurun akrabaları onu orada bulup öldürürse "kana kan" diyerek bu olay unutulurdu. Bulunamaz ve öldürülmezse, maktulün ailesi affedinceye kadar "kanlı" olarak kalmaya devam ederdi.

Katilin akrabalarının, maktulün ailesi ile barıştıktan sonra da çok dikkatli olmaya devam etmeleri gerekirdi. Maktulün herhangi bir akrabası alım veren katilin akrabalarından birini öldürürse, bu defa kendisi katil (kanlı) sayılır ve cinayeti işlediği tarihten itibaren bir yıl boyunca knezin kanlısı olurdu. Knez onu öldürmezse bile, katilin knezi görmek, onu gördüğünde "günaydın" gibi alelâde bir selamlama ve eğilme hakkı yoktu. Knezin kanlısını hiç kimse kabul etmez ve barındıramazdı. Bu sebeplerden dolayı hiç kimse knezin kanlısı olmak istemezdi.

* * *

Kanlının sürgünde 5-6 yıl geçirmesinden ve knezin çabalarından sonra öldürülenin akrabaları ancak barışmayı kabul ederlerdi. Âdet öyle idi.

Kanlı, öldürdüğü kişinin akrabalarıyla tam barışmadan kesinlikle tıraş olmaz, saçlarını kestiremezdi. Kanlının akrabaları, maktulün akrabalarıyla barışmaya gitmeden önce kalabalığı toplama amacıyla niyetini önceden belirtirdi. Bu kalabalığın arasında, knezin de muhakkak bulunması gerekirdi.

Hepsi kanlının veya yakın bir akrabasının evinde toplanırdı; avluya bir halı serilir, halının üzerine kuş tüyünden büyük bir yastık konulur, yastığın üstünde ise tüm malzemesi ile bir eyer, bir zırh ve silah bulunurdu. Bunların yanında ise köyün en iyi atı dururdu. Katilin ailesine mensup birkaç kadın halı üzerinde bu-

lunan eşyaların etrafında oturur, yasın gereği olarak göğüslerine ve başlarına vurarak, ölünün arkasından ağıt yaparlardı. Etrafta toplanan insanlar hüznü ve sessizce ayakta dururlardı. Bazıları kadınların ağıtlarını dinlerken onlarla birlikte ağlardı.

Kanlının tarafı maktulün ailesine geleceğini haber verdiğinde, diğer taraf da akrabalarını, yakınlarını ve arkadaşlarını toplayıp "gelsinler" demek için onlara ziyaretçi gönderirdi.

Töreye göre kanlı tarafı şu düzende yürüyordu: Başta kadı, molla, hacılar, aksakallar ile birlikte Knez, arkasından köy sakinleri, sonra baba tarafı akrabalar, anne tarafı akrabalar, kız kardeşlerin çocukları, kız tarafından olan torunlar ve son olarak kanlının kendisi yer alırdı. Kanlının önünde eyerinin üzerine atılan örtü, zırh ile bir at olurdu. Atın ön tarafında namlusu arkaya sönük bir silah asılı idi. Ayrıca, kanlının akrabalarının taziye evine gidişi sırasında kemersiz, silahsız ve papaksız olmaları şarttı. O zaman kadı, knez ve diğer itibarlı kişilerin eşliğinde taziye gelirdi; selam ve duadan sonra af konusunda vaaz ederdi. Sonradan kadı ile birlikte gelen knez ve halk "Tanrı adına affediniz" diye maktulün akrabalarına rica ederdi. Öldürülenin ailesinden en yaşlı üye "hayır, affetmiyoruz" derse, dışarıdan gelenler bunun üzerine önce papaklarını çıkartırdı. Buna rağmen gene "hayır" cevabı alınırsa, bu defa hepsi diz çökerdi. Aynı eyleme katilin, yani kanlının akrabaları da katılır ve tekrarlardı. Böylece en sonunda, nihayet olumlu cevaba ulaşılabilirdi. Bundan sonra atı, arkasından kanlıyı akrabalarıyla birlikte taziye avlusuna getirirlerdi. Öldürülenin akrabaları arasında bulunan en yaşlı kişiyi teslim aldıktan sonra bunu kneze hediye ederdi. Knez ise, atı kanlının akrabalarına veren eski sahibine iade ederdi.

Sonra kanlıyı taziye yer alan maktulün akrabalarının önünden geçirirlerdi. Kanlı, her akrabanın önünde af dileyerek diz çökerdi. Taziyedeki her akraba "ayağa kalk, af ediyoruz" dedikten sonra katili, yas tutan kadınların yanına getirirlerdi. Aynı eylemi erkekler tarafında da tekrarladıktan sonra kanlıyı dışarıya çıkartıyorlardı. Avluda bulunan herkes "görüşmek üzere, Tanrı barış versin" dedikten sonra kanlı ve akrabaları evlerine dönerdi. Üç gün sonra maktulün ailesi kanlıyı davet eder, hürmet gösterir ve ağırlardı. Böylece onu "kan kardeş" olarak ilan ederlerdi. Bundan sonra onu eşikte oturttarak saçından birkaç tutam keserler ve "Gidebilirsin, ömrün uzun olsun, artık saçlarını kazı" derlerdi.

* * *

Eğer kanlı, cinayeti işlediği aynı gün affediliyorsa âdet şöyledir:

Barışmak için çok sayıda halkı toplarlar ve kendi knezlerini de davet ederlerdi. Davet edilen halk toplanana kadar katilin akrabaları "eylem" için hazırlık

yaparlardı: Yasta ağıt yakılıyorken katili destekleyen ve tutan gençler seçilirdi. Bu gençler kanlı ile birlikte yürürken elleriyle başlarına vurur ve ağlardı. Bu arada ağıt yakacak kadınlar da seçilmiş olurdu. Sonra avluda halı serilir, halının üzerine yerleştirilen büyük yastığa maktulün silahı, eyeri ve diğer eşyaları konulurdu. Kadınlar bu eşyaların yanına yaklaşıyor, yas tutuyor ve katili lanetliyorlardı. Etrafta olan erkekler de yüksek sesle kadınların ağıtlarına katılırlardı. Halk toplanana kadar böylece yasın gereği de yerine getirilmiş olurdu.

Halk toplandıktan sonra kanlının ve akrabalarının üzerindeki silah alınır; sonra hepsi taziye evine doğru yola çıkardı. Önde kadı, hacılar, mollalar ve köyün itibarlı insanları; arkasında gençler ve kadınlar akrabaları olan katili lanetleyerek ve ağıt yakarak bu düzenle taziye evine kadar yürürdü. Önce taziye evinin avlusuna kadı ve itibarlı insanlar girer, dua eder ve alımı teslim ederdi. Bundan sonra gençler kanlı ile birlikte avluya adım atarlardı. Ağıt yakarak ve başlarına vurarak avlunun etrafında halka oluşturarak dönerlerdi. Arkalarında başları açık kadınlar yüzlerine ve göğüslerine vurarak ağıt yakardı. Üzerlerinde beyaz elbise; yüksek sesle ağlar, katili lânetlerler; maktulle ilgili acıklı ve hüznü ağıtlar yakarlardı. Bu arada kanlı, arkadaşları ile birlikte ölenin erkek akrabalarına yaklaşır, önünde diz çökerdi.

Erkek akrabalarından sonra ağlamaya devam ederek, kadınların bulunduğu odaya girer ve kadınların önünde de diz çökerdi. Yaklaşık bir dakikadan sonra ağıta devam ederek avluya çıkardı. Bu sırada kanlı ile birlikte gelen kadınlar da avlunun ortasına oturarak yüksek sesle ağıt yakmaya devam ederdi. Maktulün akrabası olan kadınlar da odalarından çıkar, bu kadınlara dâhil olur, "ortak yas" tutarak ağıt yakarlardı. Taziyede bulunan diğer gençler de ağıtı destekleyerek onlara katılırdı. Birkaç dakika sonra ihtiyarlar, maktulün akrabası olan kadınları odalarına gitmeleri için ikna eder, diğerlerinden ise ağlamalarını durdurmalarını isterdi. Daha sonra maktulün ailesinden en yaşlı kişi avlunun ortasına çıkarak, taziye gelen halka teşekkür eder, dönmelerini isterdi. Gelenler "Sonu hayır olsun" diyerek taziyeden ayrılıyorken, kanlı ve akrabaları birlikte taziyede kalmaya devam ederdi.

Cenaze masraflarının tamamını kanlı üstlenirdi. Mezar kazıcılarına yapılan ödemeler, mezarda kullanılan tahtalar, kefen, genelde hayvanların kesildiği cenaze yemekleri, mollaya verilen bahşış ve buna benzer diğer ihtiyaçlara harcananlar bu masrafları oluşturur. Bir hafta süren taziyede kanlı da akrabaları ile birlikte sonuna kadar taziye yerinde bulunurdu. Kanlı, sabahın bir erken saatinden güneşin batışına kadar, akrabalarıyla birlikte maktulün mezarı başında diğer ziyaretçiler ile birlikte dua okurdu. "Algam" olarak adlandırılan bu son merasim, ölüm gününden itibaren iki haftadan bir aya kadar sürerdi. Kanlının

algam töreninde muhakkak bulunması gerekirdi. Kanlı, algam töreninin sonunda da maktul için iyi bir anıt mezar yaptırmak zorundaydı. Bunun dışında ayrıca, maktulün akrabalarına hürmeten saçlarını kestiremez, tıraş olamazdı. Kanlının akrabası olan kadınlar bir yıl boyunca yıkamadıkları siyah bir elbise giyerdi. Bazen maktulün ailesi bir ay veya birkaç ay sonra kadınlara yas elbisesini çıkartmalarını teklif ederdi. Böyle de bir âdet vardı: Maktulün akrabaları saçlarını kesmesi için kanlıya haber gönderir; bu durumda kanlı, maktulün akrabalarını davet eder ve ciddi bir ikramda bulunurdu. Kanlının saçları da bu sırada kesilirdi. Bu merasim kan akrabalığının da başlangıcını işaret ederdi.

* * *

Bir kişinin iki kişiyi öldürdüğü durumlarda katilin köyden uzaklaştırılması ile yetinilmezdi. Öldürülenlerin akrabaları katilin dışında onun akrabalarından birini de kanlı olarak ilan edebilirlerdi. Seçilen kanlı gerçek katil ile birlikte köyden uzaklaştırılırdı. İki kanlı da öldürülen kişinin ailesi ve akrabaları affedinceye kadar sürgünde kalırdı. Öldürülenler baba tarafından akraba ise, katilin akrabaları sadece belirli şahıslara hürmet ederdi. Diğer durumlarda öldürülenlerin tüm akrabalarına saygı gösterilmesi gerekirdi. Gerçek katilin öldürülmesi halinde, gerçekte katil olmayan diğeri kanlının sorumluluklarından kaçınamazdı. Barışma sağlanana kadar bu "kanlı"nın da gerçek katilmiş gibi törelerin emrettiği tüm hükümlülükleri yerine getirmesi gerekirdi.

* * *

İki veya üç kişi, bir kişiyi birlikte öldürürse ve bunların cinayeti birlikte işlediği tespit edilirse, Kumukların âdetlerine göre hepsi köyden kovulurdu. Katillerin akrabaları alım verir, geçici ve şartlı bir barışma için maktulün akrabaları ile "görüşmeye" giderdi. Bir yıl içerisinde kanlılardan biri maktulün akrabaları tarafından öldürülemezse, öldürülenin ailesi tarafından seçilen katillerden biri kanlı olarak kabul edilir, diğeri iki kanlı köye dönebilirdi. Seçilen kanlı ise affedilinceye kadar sürgün olarak yaşamaya devam ederdi.

Bir kişi tarafından birden fazla kişi öldürülürse ve öldürülenlerin tamamı baba tarafından akraba ise sunulan alım bir yaralı kişiye verilen alıma denk gibidir; ama onların arasında anne tarafından akrabalık varsa, ona ayrı bir hürmet gösterilirdi.

* * *

Sayılabilen birkaç kişi veya kalabalıklar arasında çıkan çatışma esnasında birisi öldürülürse, herkesin inkâr etmesine rağmen hepsi suçlu sayılırdı ve sorumluluklarından kaçınamazlardı. Öldürülenin kanı yerde kalmazdı. Âdetlere göre hepsinin de silahlarını bırakarak teslim olmalı gerekirdi.

Öldürülenin ailesine mensup, baba tarafının en yaşlısı konumunda olan kişi, "kana kan" bağlamında katillerden birini seçerek öldürme hakkına sahipti. Bu sebepten dolayı da suçlular kendi aralarından birini katil olarak gösterip ele verirlerdi. Böylece, kanlı olarak o seçilen kişi sürgüne gönderilirdi. Kanlının akrabaları diğer sıradan cinayetlerde olduğu gibi öldürülenin akrabaları ile görüşmeye gider ve alım götürürlerdi. Kanlı öldürülmez ise barışma sağlanana kadar sürgünde kalırdı.

Eğer baba oğlunu veya oğul babasını, abi kardeşi veya kardeş abisini veya annesini, kız kardeşini öldürürse ve bunun hesabını soracak bir yakını da yoksa, halk bu katili lânetleyerek silahla ateş ederdi. "O insan değil!", "Şerefsiz!", "Kendi babasını öldüren bir şerefsiz!" denilerek tahkir edilir, lânetlenir ve toplum içine çıkmasına mani olunurdu. Kneze ait misafirhanelerde ondan bahsedilirken "Alçak bir varlık!" denir ve bu kapılar yüzüne kapatılırdı. Bu katilin eğer bir kardeşi veya yakın bir akrabası varsa, katilin yerine kanlı olarak onlardan biri sürgüne gönderilir; katil ölünceye veya affedilinceye kadar orada kalması gerekirdi.

* * *

Bir kişi başka bir kişiyi öldürüp herhangi bir evde veya geniş bir sülaleye sahip itibarlı bir özdenin evinde gizlendiğinde, maktulün akrabaları silahlanır ve bu eve giderdi. Bu durumda evin sahibi dışarıya çıkıp, gelenlere "Dur" der ve eve girmelerine izin vermezdi. Ancak kapıya dayananlar cevap olarak "Çekil, içeriye gireceğiz!" der ve içeriye zorla girmeye çalışırsa ev sahibi hücum edenlere mukavemet gösterirdi. Bu arada çıkan hengâmede birini öldürürse âdete göre onu himaye altına alırdı, yani kan davalısı sayılmazdı; ve ölenin ailesine kanlı olmaktan dolayı sergilemesi gereken hürmeti göstermek zorunda değildi.

Eğer bu eve saldıranlar kanlısını öldürebilirse, evde gizlenen ev sahibinin kızını kaçırırsa ve saldıranlar kızı kaçıranı öldürürse kana kan olarak kabul edildiği için iki aile arasında düşmanlık olmazdı. Himaye gören kanlının kaldığı eve saldırıp, kanlıyı öldüren kişi, silahlı ev baskınından dolayı sürgüne gönderilirdi. Çünkü âdetlere göre başkalarına ait evler kutsal ve bu evler saldırmak suç sayılırdı. Eğer sürgünde bulunduğu bir yıl içerisinde ev sahibi tarafından öldürülmezse, knez ailesinden biri olsa dahi, dönüşünde ona knez ailesinden olanların itibarına uygun bir hürmet gösterilmezdi. "Günaydın", "Hayırlı günler" gibi hitaplarda bulunulmaz; özdenlerden biri ise, onun hakkında "Alçak bir varlık!", "İnsan bile değil!" derler; toplum faaliyetlere katılmasına izin vermezler, yani toplum hayatından tamamen dışlardı.

Bir kişi birini kişiyi öldürse; öldürülenin babası, kardeşleri ve küçük çocukları var fakat fakir ve bakıma muhtaç bir aile ise, ayrıca ölenin akrabaları onların

geçimini sağlayamıyorsa, aile katili affederlerdi. Buna karşılık katil de maktulün ailesinin tüm çocukları yetişkin yaşa gelene kadar onların geçimini sağlamakla mükellef olurdu.

Kız çocuklarını gelinlik çağa geldiğinde gelin eder, oğulları da evlendirdi. Bu çocukların babalarının katili sorumluluklarından ancak bundan sonra muaf olurdu.

Eğer knez bir beyin ölümüne sebep olduysa, kanlı olarak kendisi değil, öldürdüğüne denk özdenlerinden birini gönderirdi. Bu özden bir yıl boyunca kanlı olarak kalırdı. Eğer öldürülenin akrabaları bu özdeni bir yıl içerisinde öldüremezse, evine dönerdi. Knez bir özdeni öldürebilir, fakat özden bir knezi öldüremezdi. Eğer bir bey kazayla dahi olsa bir knezi yaralasa, kimse onun arkasında durmaz; kapısını çaldığı hiçbir ev, köy onu kabul etmezdi. Ancak, Şamhal Tarkovski ona destek çıkabilirdi. Eğer knezi yaralayan veya öldüren özden, Şamhal Tarkovski'nin desteğini istemek cesaretini gösterirse, bu durumda Şamhal, onu öldürebilmek veya cinayet yerine getirerek onu knezin akrabalarıyla barıştırmak imkânına sahipti. Her şey Şamhal'ın zanlıyı suçlu veya suçsuz bulmasına ve bu doğrultuda karar vermesine bağlı idi.

Bir knezin bir başka knezi öldürdüğü durumlarda barışmak, ancak Şamhal'ın aracılığıyla gerçekleştirilebilirdi.

* * *

Eğer bir sülale bir başka sülaleyle karşı karşıya gelir ve arada bunların birinden ölü veya ölümler olursa şu âdet kullanılırdı: Maktul güçlü bir sülaleden buna karşılık katil zayıf ve küçük bir sülaleye mensupsa, güçlü taraf silahla saldırma, hatta kundaktaki bebeğe kadar tüm soyu yok etme niyetinde ise, tüm halk zayıf olanın tarafını tutar ve güçlü olandan korurdu.

Halk yılda bir defa toplanır ve haksızın yanında olmamak üzere ant içer ve bu önemli karara imza atardı: Kanuna uymayanları, suç işleyenleri ve adaletsizlik yapan herkesi köyden kovardı.

1218'de Eldaroğlu Beyleri toprak anlaşmazlığı yüzünden Usumuoğlu Beylerini öldürmüşlerdi. Bu olaydan sonra bu topraklar "beyler katliamı" ile anılmaya başladı. Eldaroğlu Beyleri Usumuoğlu Beylerini öldürdükten sonra çocuklarını da yok etmek için Aksay köyüne geldiler, fakat halk buna izin vermedi ve onları köyden kovdular. Eldaroğlu Arslan Akbolat kanlı olduğu için onun kabilesi de barışma sağlanmadan köye alınmadı.

Nihayet Şamhal Tarkovski'nin kendisi bizatihi gelip kanlıları barıştırdı ve ancak bundan sonra Eldaroğlu Beyleri Aksay'a geri dönebildi.

* * *

Eğer bir kişi bir insanı öldürmüşse, öldüren kanlı sayılırdı. Eğer kanlı bir hastalıkta ölür veya bir başkası tarafından öldürülürse bu defa onun yerine akrabalarından biri geçerdi, yani kanlının yaptıkları miras gibi akrabalarına sirayet ederdi. Barışma sağlanana kadar da bu durum sürüp giderdi. Ancak, barışma gerçekleştiğinde kanlı taziyelerine bir at getirir ve öldürdüğü kişinin akrabalarının önündediz çöker ve eğilirdi.

* * *

İki sülalenin çatışması durumunda birisi öldürülür ve diğer sülaleden de yaralılar varsa, yaralılar tedavi masraflarını kendileri karşılardı, çünkü halk arasında "Ölümün telafisi yok!" diye bir darbimesel vardır. Eğer maktul öldüren tarafın eskiden kalma kanlısı ise, istediklerini ancak mahkeme kararıyla alabilirdi; yaralanmalar için ileri sürülen talepleri de hakeza âdete göre alırlardı.

* * *

Eğer öldürülenin ve öldürenin kan akrabaları varsa, maktulün akrabaları katilin akrabalarını öldürebilirdi. Aynısını katilin kan akrabaları da yapabiliyordu. Kan akrabaları baba tarafı akrabaları ile aynıydı. Onlar da yeni kanlıyı öldürebilirdi.

* * *

Bir kanlı, davalı olduğu birini öldürdüğü zaman, öldürülenin anne tarafından akraba olan hiçkimse âdet imkânından baba tarafı akrabaları gibi faydalanamazdı: Ancak bu durumda katil sadece kanlı olarak kabul edlirdi. Böyle durumlarda maktulün anne tarafı akrabalarının hangi sıfatı taşıdığına dair ellerinde bir belge bulundurması gerekirdi.

* * *

Eğer cinayet bir kadın tarafından işlenmişse, maktulün akrabalarının tercih hakkı vardı: İsterlerse kanlı olarak kadını veya kocasını, isterlerse kadının babasını veya kardeşini de seçebilirlerdi.

* * *

Bir beyin kölesi tarafından işlenen cinayette bey kanlı sayılırdı. Köle hiçbir şekilde kanlı olarak kabul edilmezdi.

* * *

Eğer bir kişi iki arkadaştan birisini öldürdüyse, hayatta kalan kişi, katili, yani kanlıyı öldürebilirdi. Kumuk âdetlerine göre, arkadaşını cinayete kurban veren diğer arkadaş, maktulün baba tarafından akrabası veya kan akrabası olarak kabul edilirdi. Eğer kişi arkadaşının katilini öldürdüyse, bu defa öldürülenin akrabaları şöyle derdi: "Öldürülen akrabamızın arkadaşı bizim baba tarafından akrabamız değil, dolayısıyla katilin ailesinin, kanlıyı bize vermesi gerekir". Âdet-

lere göre, buna itiraz etmek saygısızlık sayılırdı ve kabul edilmezdi, çünkü arkadaş, baba tarafından akraba olarak kabul görürdü. Bu cinayet kana kan olarak kabul edilir ve unutulurdu. Hayatta kalan arkadaş, arkadaşının katilini sadece o anda veya cinayetten hemen sonra öldürebilirdi. Eğer bir arama sonucu bulup öldürdüyse, o zaman kendisi de kanlı durumuna düşerdi.

* * *

Hasan-Yurt kararına göre Kumukların halk mahkemesi oraya taşındı. Bir cinayet durumunda ve mahkeme tarafından suçlu olarak bulunması halinde yerel idare kanlıyı Sibiry'a sürgüne gönderirdi. Kumuklar kanlının alım olarak 30 ruble alım ödemesine karar verirdi. Dönüşünde ise, öldürülenin akrabaları kanlı ile barışılardı ve barışma esnasında kanlının bir at hediye etmesinin ve eğilmesinin yanı sıra ilave olarak 100 ruble cereme vermesi de gerekirdi.

Yaralanma Durumunda Uygulanan Âdetler

Eğer bir kişi birini yaralar ve yaralanan kişi aldığı yaralardan dolayı yere düşmüş ve saldırgan da bir knezin himayesi altına girmişse, halk yaralının baba tarafından akrabaları ile birlikte yaralıyı evine götürürdü. Tedavi için oraya tabip çağırılırdı. Eğer yara iyileşmeye doğru gidiyorsa, olaydan 5-6 gün sonra molla ve tamaz (aksakal heyeti) başta olmak üzere gönderilen elçiler ile maslahat yapılırdı. Barışma talebi kabul edilirse aksakal heyeti ile yapılan müzakere sonucunda yaralıya nelerin götürülmesi gerektiğine dair karar verilirdi.

Götürülmesi gerekenler ise şunlardır: Bir "sabu" (yaklaşık 24 kilo) un, bir koyun, bir tengelek (bir kova) bal, bir tengelek tereyağı, yaraları sarmak için bir rulo beyaz keten ve sabun. Bu eşyaların hepsi bir at arabasına yüklenir, yaralayanın ve onun akrabalarının silahsız olarak gelecekleri haber verilirdi. Barış heyeti şu şekilde dizilirdi: Önde aksakal heyeti, arkada yaralayan ve akrabaları, sonunda ise eşyaların yüklendiği at arabası... Yaralının akrabaları da haber aldıktan sonra evin avlusunda gelenleri beklemeye başladılar.

Saldırganın akrabalarıyla birlikte maslahata giden halk, evin avlusuna geldikten sonra onları bekleyen yaralının akrabalarının karşısında dururdu. Aksakal heyetinin önünde bulunan kadı ile birlikte selam verir ve "Evinize Tanrı barış ve huzur versin!" derlerdi. Kadı vaaz eder, yaralının ailesinin en büyüğüne hitap ederek şöyle derdi: "Bu suçluyu affetmeniz için geldik. Sülalenin büyüğü "affediyoruz" dedikten sonra kadı ve aksakal heyeti suçlunun elinden tutarak onu yaralının evine alırdı. Yaralının da elini uzatmasından sonra aksakal heyeti suçluyu ve

akrabalarını bu evde bırakarak ayrılırlardı. Giderken "Tanrı barış ve huzuru daim etsin!" derlerdi. Bu aşamadan sonra suçlu, olan tüm masrafları karşılardı; tedavi masrafları dışında doktora, geliş – gidiş için ayrıca bir yol parası ödenirdi. Bunun yanı sıra, yaralı tamamen iyileşinceye kadar onun bütün bakımını da üstlenmesi gerekirdi. Tamamen iyileştikten sonra da onu evine davet etmesi sürecin bir gereği idi. Bu davet üzerine yaralı, arkadaşları ile birlikte onu ziyaret eder; suçlunun hazırladığı zengin sofraya ve eğlence merasiminden sonra evine dönerdi.

* * *

İki-üç kişilik bir grup birisini yaraladığında hepsi birlikte olay yerinden Büyükbey'e veya sülalesi geniş başka etkili bir beye gider, himaye edilmelerini ister ve orada saklanırlardı. Onlardan her birisi ayrı ayrı yaralıya elçiler göndererek affedilmesini isterdi. Affettiklerine dair cevap gelirse, her birisi birer koyun, bir kova bal ve tereyağı, yaralarını sarması için beyaz keten ve sabun götürürdü. Maslahatta ayrıca hürmet gösterirdi ve tamamen iyileşene kadar yaralının bakımını üstlenirdi. Tabibe ödeme yaparlar ve tedavi masraflarını eşit olarak kendi aralarında paylaşırlardı. Yaralı iyileştikten sonra da her birisi onu sırayla misafirlige davet eder ve ikramlarda bulunurdu.

* * *

Eğer bir kişi birini yaralarsa, görüştüklerinde yaralayan kişinin yaralanana tereyağı, bal ve yarayı sarmak için beyaz keten götürmesi veya bu ürünlerin karşılığı olarak ona 15 ruble vermesi gerekirdi. Ayrıca, tabibin parasını ödemesi ve tedavi masraflarını üstlenmesi de gerekirdi. Kalıcı bir sakatlık durumunda ise, eski âdetlere göre sakatlığın getirdiği tüm yükü taşımak zorundadır.

* * *

Eğer bir şahıs birisini yaralamışsa veya bir kıza tecavüz etmiş veya kaçırıp başka bir evde tutmuşsa; kızın akrabaları sonradan bu eve hücum ederek savunmada olan birisini öldürmesi veya kızı geri götürmesi halinde, diğer davalarla ilgili barış sağlanma durumunda eve izinsiz girdikleri için ilaveten ev sahibine manevî tazminat olarak 100 ruble ödemeleri gerekirdi. Kumukların kararına göre, bu 100 rublelik cereme, saldırıda akrabaların kimseyi öldürmesi ve yaralamaması halinde ödenecek miktardı.

Bir kişi 2 veya daha fazla kişiyi yaraladığı zaman akrabalarıyla birlikte başka birinin evine sığınır ve oradan himaye görürse, halk yaralıları kendi evlerine götürüp tedavileri için tabibi çağırır ve yaralarını sarardı. Eğer yaralar ölümcül değilse, yaralayan veya diğer bir ifadeyle saldırgan akrabalarını, yaraladığı kişilere maslahat için elçi olarak gönderirdi. Yaralananlar maslahatı kabul ederlerse, tarafların âdetlere göre, karşılıklı olarak birbirlerine ilgi ve saygı gös-

termeleri gerekirdi. Suçlu yaralıların tedavi masraflarını üstlenir ve yaralılar iyileştikten sonra da onları misafir olarak ağırlaması beklenirdi.

* * *

Eğer birkaç kişi birlik olup bir şahsı yaralar ve bu şahıs aldığı yaralardan vefat ederse, saldırganlardan hangisinin ölümcül darbeyi vurduğu tespit edilirse, sadece o kişi kanlı durumuna düşerdi. Diğer yaralayanlar ise "yerçen kanlı" olarak kabul edilir ve bir yıllık bir süre için sürgüne gönderilirdi. "Yerçen kanlı" bu bir yıllık süre dolduktan sonra evine dönebilirdi.

* * *

Eğer bir kişi, başkasının evine zorla girer ve aile fertlerinin iki veya daha fazlasını yaralarsa, af amacıyla verilen hediye eşyalar aileyi temsilen bir kişiye verilir ve ona itibar edilir, hürmet gösterilirdi.

* * *

Birisini yaralayan kişinin istediği tabibi bulma hakkı vardı. Parasını da kendisinin ödemesi gerekirdi. Fakat tabip ile yakın bir ilişki içerisindeyse ve bir dostluğu varsa o zaman ödemeyebilirdi.

* * *

Eğer iki kişi kavga edip birbirlerini yaralarsa, ikisi de evlerine götürülürlerdi. Daha ağır yaralı olanın hiçbir ayrıcalığı yoktu, fakat Kumuk âdetlerine göre ağır yaralıya ait tedavi masraflarını diğer yaralının üstlenmesi gerekirdi. Eğer ağır yaralı kötüleşir ve ölürse, hayatta kalan diğer yaralıyı hemen yatağı ile birlikte Beylerden birinin evine götürülürlerdi. Akrabaları ise evlerine kapanırlardı. Bu durum diğer yaralının iyileşmesine kadar devam ederdi. İyileştikten sonra eğer barışma sağlanamazsa, bu defa kanlı durumuna düşerdi. Akrabaları görüşmelere gider maktulün ailesine alım öderdi. Bir yaralının ölümünden sonra hayatta kalan diğer yaralı tedavi masraflarını kendisi üstlenirdi. Eğer yaralı sakat kalırsa diğer yaralıdan veya ölenen bir şey talep edilmezdi.

* * *

Eğer birisi tarafından yaralanan kişi aldığı yaralardan ölür ve kimin yaralandığı da belli değilse, böyle bir durumda ölenin akrabaları birisinden şüpheleniyorsa şüpheli tusey eşliğinde mahkemeye sevk edilirdi. Tusey şu anlama gelirdi: Bir kişi birinden şüphelenir ve mahkemeye verirse onun suçluluğu veya suçsuzluğu konusunda ifade verebilecek kişilerin adını verirdi. Bu kişiler mahkemeye özel şahitler olarak çağırılırdı. Âdetlere göre, bir zanlı veya şüpheli için 12 tusey, yani şahit; iki şüpheli için altışardan 12 ve üç şüpheli için de dörderden 12 tusey, yani tayin edilirdi. Ancak her şahıs tusey olarak mahkemeye davet edilmez ve edilemezdi.

Tusey olmayı engelleyen başlıca durumlar şunlardır: 1. Tusey olarak gösterilen şahsın mahkemeye başvuran ve maktulün akrabalarıyla bir husumeti varsa kesinlikle şahitlik yapamazdı; 2. Kişi herhangi bir şahıs hakkında hayatında bir kere dahi olsa yalan şahitlik yapmışsa tusey olamazdı; 3. Daha önce boşandığı eşiyle, şeriat kanunlarına uygun olarak, onun başka biri ile evlenip ayrılmasını beklemeden evlenen bir kişi tusey olamazdı; 4. Eğer tusey öldürülen şahısla baba tarafından akraba ise şahitlik yapamazdı. Bu hükümler çerçevesinde, hukukî anlamda mahkemede ifade verebilecek bir tusey heyeti oluşturulurdu. Bu görevden kaçamazlardı ve iki husustan biri için, şüphelinin suçlu veya suçsuz olduğu konusunda mutlaka yemin etmeleri gerekirdi. Eğer tuseylerden biri şüphelinin suçlu olduğuna, yani bu şahsın kişiyi öldürdüğü veya yaraladığına dair yemin ederse, bu durum karşısında zanlı kanlı durumuna düşerdi. Ölenin akrabaları zanlıyı öldürmezlerse, onlarla barışana kadar kanlı olarak kalmaya devam ederdi.

* * *

Eğer bir kişi aldığı yaralardan vefat ederse ve onun akrabaları barışmayı ve kan parası ödenmesini kabul ederlerse bu anlaşmanın bedeli 500 ruble olurdu.

Ancak yaralı hayatta kalmış olmakla birlikte bir sakat kalma durumu söz konusu olursa yaralının durumu tabipler tarafından değerlendirilir ve bir kan bedeli açıklanırdı. Meselâ, kolunu kaybetmiş veya kolu kullanılamaz derecede kötü bir durumda ise yaralıya 100 ruble ödenirdi; eğer sakatlık durumu yarı yarıya ise 50 ruble alınır; dörtte üç ise 75 ruble alınır; dörtte bir ise 25 ruble ödenirdi.

Eğer yaralanan kol iyileşir, fakat parmaklarını kaybederse, serçe parmak için 10, yüzük parmağı için 25, orta parmak için 30, işaret parmağı için de 40 ruble ödenirdi. Dört parmağı sağlam, fakat baş parmak sakatlanmış veya kesilmişse 50 ruble ödenirdi. Nihayet, dört parmak sakatlanır veya kesilir, sadece baş parmak kalırsa 50 ruble ödenirdi.

Ayak için ödeme, parmaklara göre değil, uzvun üst kısmı esas alınarak belirlenirdi. Eğer ayak tamamen sakatlanmışsa 100 ruble verilirdi. Tabip sakatlığın yarı yarıya olduğunu tespit ederse 50 ruble verilirdi. Dörtte üç ise 75 ruble, dörtte bir ise 25 ruble verilirdi. Göz, burun ve ayak, el ile eşdeğerde kabul edilirdi. Kulak ise farklıydı. Bir kulağın kesilmesi tam ise 30 ruble, yarısı ise 15 ruble olarak değerlendirilirdi. Dişlerin kırılması halinde her diş için 5 ruble verilirdi. Tüm bu masraflar yaraların tamamen iyileşmesinden hemen sonra itina ile tahsis edilirdi.

* * *

Eğer bir kişi birkaç kişi tarafından yaralandıysa ve bu kişiler suçlarını kabul etmiyorlarsa, mahkeme onları tusey önüne çıkartırdı. Âdetlere göre, alınan yarının tehlikeli olması ve yaralının ölümle pençeleşiyor olması halinde, suçlular tam olarak tespit edilene kadar yaralı ölmek üzere iken kimi gösterirse o şahıs kanlı durumuna düşerdi. Böyle bir durumda birisi kendi suçunu başkasının üzerine atmak isterse hepsi tusey eşliğinde mahkemeye sevk edilirdi. Tusey kimi suçlu olarak gösterirse o kişi kanlı olarak kabul edilirdi.

* * *

Eğer bir kişiyi sahipli bir köpek ısırır veya bir at teperse veya bir öküzün saldırısı sonucunda kişi yaralanırsa, yaralının bütün tedavi masraflarını hayvan sahibinin üstlenmesi gerekirdi. Yaralının ölmesi halinde, hayvan sahibinin bütün cenaze masraflarını karşılaması bir mecburiyet olurdu. Bu hayvanların kişilere ikinci defa zarar vermesi durumunda, ilk defa için uygulanan âdetlerin aynısı icra edilir fakat köpek, at ve öküz gibi yaratılışında saldırganlık bulunabilen bu hayvanlar insanlara üçüncü kez saldırırsa, bu durumda hayvan sahibi zarar veren bir hayvanı muhafaza ettiği için altı aylık bir süre için obadan uzaklaştırılır ve bunun sonucunda kanlı durumuna düşerdi. Hayvan sahibinin akrabaları barışmak için görüşmeye gittiğinde her zaman uygulandığı üzere bir at getirirler, fakat taziye ölenin akrabaları önünde eğilmezlerdi.

Kız Kaçırma Âdetleri

Kaçırılan kız himaye edilmek üzere Büyük Beye veya başka bir beye götürülürse, onları kabul etmemek törelere göre ayıp sayılırdı. Kaçırılan kız Büyük Beyin evine kabul edildikten sonra kızın akrabalarının, korumaları, güvenliği aşarak ev sahibinin eve girmelerine izin vermemesine rağmen eve girmeyi başarması halinde, eğer bu hengâmede herhangi bir ölüm veya yaralama hadisesi vukuu bulmamışsa, ev sahibi kızın geri gitmesine izin verirdi. Ancak, evin sahibi Büyük Bey ise bu hadiseden sonra ona gereken itibar gösterilmezdi. Evin sahibi bir Bey ise, onu halk toplantılarına almazlar ve toplum faaliyetlerinden dışlardı. Eğer kaçırılan kızın akrabaları "girmeyin" uyarılarına rağmen içeriye girerlerse ve ev sahibi bunlardan birisini öldürürse, kanlı konumuna düşmezdi ve öldürülenin akrabalarına saygı göstermek zorunda da değildi.

Evi basanlar ev sahibinin uyarısını dikkate alarak durursa, bu defa 2 veya 3 tamaz kızın bulunduğu odaya girer ve kız ile konuşurlar; çeşitli sorular yöneltilirdi. Bu konuşmanın sonunda kız, zorla getirildiğini ifade ederse, kız ailesine

iade edilirdi. Fakat kaçırılan kız, kendi isteği ile geldiğini ifade ederse, kız ailesine teslim edilmez ve peşinden gelen akrabaları da geri dönerlerdi. Ama bu cevaba rağmen kızın yakınları fırsat kollar, kızı bulunduğu veya gizlendiği yerden alıp evine götürürlerse, bu akrabalar altı aylık bir süre için kanlı konumuna düşerdi. Bu altı aylık süre zarfında ev sahibi evini basanlardan birini öldürürse, takdir görür ve ona hürmet edilirdi; öldürüleni ise kimse saygı ile anmazdı. Kızlarını alıp götüreren akrabalar kanlı durumuna düşmekten korkup, af diler ve kızı aldıkları yere geri götürürse bu ayıp sayılmazdı.

* * *

5-6 kişilik bir grup bir evi basar, evdeki hanımları darp eder veya sadece aralarında bulunan evin kızını kaçırlar ve takip eden 5-6 gün boyunca bilinmeyen bir yerde tutarlarsa; ancak daha sonra kızın ailesine haber verirler ve gelen akrabalarına kız, rızası olmadan kaçırıldığını ifade ederse, kızın akrabaları kaçıranı affetmezdi. Fail bu durumda bir yıl boyunca kanlı durumuna düşerdi. Bu bir yıl içerisinde kaçıran öldürülmezse, döndüğünde özür dilemeye çabalar ve maslahatın olmasını isterdi.

Maslahat heyeti kızın evine şu düzenle giderlerdi: Ön safta birkaç tamaz ve kadı, arkada silahsız olarak kızı kaçıran adam, ona yardım edenler ve baba tarafından akrabaları. Bu heyet avluya girdiğinde, aksakal heyeti ve kadı hariç bütün heyet şapkalarını çıkartırdı. Selamlamadan sonra kadı vaaz eder, dini öğütler verirdi ve "Bu suçluları affediniz!" derdi. Bunun üzerine kızın akrabaları "Evet, affediyoruz!" dedikten sonra kadı, kızın akrabalarına başlık parasının yarısını teslim eder, daha sonra da kaçıranları öne çıkarırdı. Kaçırانlar kızın akrabaları önünde başları eğik ve şapkasız bir halde dururdu. Kızın akrabaları bir müddet sonra "Affediyoruz, şapkalarını giyiniz!" derlerdi. Bunun üzerine kızı kaçırان şahıs ve yardımcıları hep birlikte şapkalarını giyerdi. Bütün heyet daha sonra geri dönerdi.

* * *

Bir kızın kendi isteği ile kaçması durumunda sevdiği kişi, kızı himayesi altına alması ve koruması için Büyük Bey'e veya diğer beylerden bir Bey'e getirirdi. Bundan sonra kız arkasından gelen akrabalarına genellikle "sevdim ve kendi isteğimle geldim" anlamında cevaplar verirdi. Buna rağmen kızın yakınları birkaç gün sonra bir fırsatını bulup kızın bulunduğu evi basar ve orada bulunan kadınları da darp ederek, itiraz etmesine rağmen kızı da zorla götürürlerse; evde şiddet kullanarak ve tehdit ederek "beni zorla kaçırdılar, onunla evlenmeyi düşünmüyordum" demeye zorlarlar ve bu vaka inceleme kapsamına alınırsa, kaçırان adamın "ayıplık", yani namusunu temizleme bedeli olarak kebinin yarısını ödemesi gerekirdi.

Bu vaka incelenmeden ve ayrıntılarıyla tam olarak ortaya çıkmadan kaçırın adam ödeme yapmaz, ilgi ve itibar göstermez; kızı istemek için de ailesini göndermezdi. Kızın akrabaları da başkasının evine zorla girdikleri için bir yıl boyunca kanlı durumuna düşerlerdi. Ev sahibi onları bir yıl içerisinde öldürmediyse, ancak o zaman dönebilirlerdi. Ve elçiler vasıtasıyla maslahat talep eder, saldırı esnasında verdikleri tüm zararları ve tedavi masraflarını karşılardı. Barışma için gittiklerinde ev sahibine bir at götürürler, itibar eder ve hürmet gösterirlerdi.

* * *

"Ben seni seviyorum, beni kaçır, ben senden ayrılmam!" demediği halde bir erkek, bir kızı kaçıtır ve başkasının himayesi altında bırakırsa; kızın akrabalarına gidip onlara karşı saygısızlık edip rezalet çıkarırsa ve buna rağmen kız bütün bunlara rıza gösterirse, bu kızı kaçıran adam onu bir eve getirdiğinde ev sahibi kızın ailesine haber verirdi. Kız, gönderilen elçilere "Ben onu sevdim, eve dönmem!" dese, kızın akrabaları talep edilen maslahatta kaçıranı affetmezse bir yıl süreliğine kanlı durumuna düşerdi. Bu durumda kızın ailesine sergilediği saygısızlıktan dolayı kızı kaçıran kişi sürgüne gönderirlerdi. Bir yıl içerisinde kanlıyı bulup öldürürlerse, maslahat talebinde bulunmazlardı ve itibar etmezlerdi. Eğer öldürmeseler, kanlı döner ve kaçırdığı kızla yaşardı. Barışma, yani maslahat esnasında, kaçırmaya yardım eden arkadaşlarıyla birlikte hanımın yakınları ve akrabaları önünde şapkalarını çıkartır ve gereken itibarı gösterirdi.

Eğer bir adam başkasının nişanlısını kaçırsa, kızın eski nişanlısına karşı bir cinayet durumunda uygulanan tüm vazifeleri ve gelenekleri yerine getirmesi gerekirdi.

* * *

Gençler arasında karşılıklı olarak bir aşk olması durumunda, kız isteme sürecinde kızın ailesi bu evliliğe karşı çıkarsa ve kız da kendi isteği ile sevdiği adamla giderse, onunla birlikte Büyük Bey'in himayesi altına girerlerdi. Aileye de kızın onun yanında olduğuna dair haber verirdi. Bunun üzerine gönderilen elçilere, kız kendi isteği ile gittiğini söylerse, kızın yakınları "Tanrı seni bizden alsın!" diyerek beddua eder ve onları kendi başlarına bırakırlardı. Daha sonrada damat kızın ailesine dünürler gönderir; dünürler "Af diliyoruz, kızıma kebin duası veriniz!" diye ricacı olurlardı. Kızın yakınları dünürlerin talebini kabul etmeyerek geri çevirir, "Onun adını bile bizim yanımızda anmayınız. O bizim için öldü!" derlerdi. Bu şartlar altında köye gelen damat kızın akrabalarından mümkün olduğunca uzak durmaya gayret ederdi. Resmî olmayan küçük bir düğün merasimi yaparak, kızla evlenirdi.

Tecavüz ve Sapıklık Davalarında Uygulanan Âdetler

Bir genç bir kıza tecavüz etse veya kaçırrsa, onun evinde kalıp kalmaması fark etmeksizin kızın akrabalarına 50 ruble ödemesi gerekirdi. Kumuk âdetleri böyle idi.

* * *

Bir şahıs, bir kadın veya genç bir kıza karşı bu çirkin ve adi davranışta bulunduğunda kadının akrabası tecavüz edeni maslahattan önce, kızın akrabaları ile görüşmeden önce öldürürse, bu akrabayı altı ay süre için kanlı olarak sürgüne gönderirlerdi. Dönüşünde ise, bir at götürmesi, taziyede eğilmesi ve akrabalarına saygı göstermesi gerekirdi. Bu tür katiller enfazla altı aylık bir süre için sürgüne gönderilirdi.

* * *

Bir erkek, dul bir kadına veya genç bir kıza tecavüz ederse, knezin evinde hamiyet altında iken, oradan kızın anne-babasına ve akrabalarına kadı veya mollayı göndererek evlenmek istediğini belirtirdi. Kızın ailesi rıza gösterirse onları evlendirirlerdi. Eğer kızın ailesi itiraz ederse, binilmemiş bir atı götürürdü ve saygı göstermesi gerekirdi. Ancak köle soylu değilse eğilmezdi. Köle soyundan ise, kızın akrabaları önünde eğilmesi gerekirdi.

* * *

Bir erkek başkasının karısına tecavüz eder ise, mağdur karşısında kanlı gibi töreler uygulanırdı. Ayrıca, kadının eşine, eşinin babasına, evin büyük ve küçük kardeşine eyerlenmemiş birer at götürmesi gerekirdi.

* * *

Birisinin hanımına veya nişanlısına tecavüz eden kişi, koca veya nişanlı tarafından öldürülürse kanlı sayılmazdı. Fakat taziye esnasında görüştüklerinde Kumuk âdetlerine göre öldürülenin akrabaları karşısında eğilirdi. Bu durum âdetlere göre, ölümün çok ağır bir ceza olduğunu gösterirdi.

* * *

Bir genç kız hamile kalıp bir gencin kapısına gittiğinde o kişi, çocuğun babası ben değilim diyerek onu kabul etmezse, kızın akrabaları bu genci mahkemeye verirlerdi. Mahkeme ise ortaya altı tusey koymalarını teklif ederdi. Bunların arasında kızla akrabalık ilişkisi olan veya genç adama düşmanlık besleyen birisinin olmaması gerekirdi. Ayrıca, hayatında bir defa bile olsa yalancı şahitlik yapan birisinin de olmaması gerekirdi. Ayrıca, boşandığı eşiyle tekrar evlenmek için onun başka birisi ile evlenip boşanmasını bekle-

meyen birisi de olamazdı. Buna benzer şartları sağlayan herkes tusey olarak bu mahkemede yer alabilirdi.

Mahkemede tanıklık yapan birinin, kızın bu durumundan dolayı o kişinin suçlu veya suçsuz olduğuna dair ant içerek ifade vermesi gerekirdi. Bu altı tusey arasından en az birisinin sanığın suçlu olduğu konusunda yemin etmesi halinde genç adam bu kızla evlenmek zorundaydı. Bu durumda ona yaklaşımdan onu boşarsa kebinin gerçekleştirerek, kebinin yarısını kıza verir ve onu serbest bırakırdı. Çocuk dünyaya geldikten sonra da babalığı mahkeme tarafından hüküm altına alınmış biri olarak çocuğun masraflarını üstlenmesi gerekirdi. Tuseylerin hepsi genç adamın suçsuz olduğuna dair yemin ederlerse, kapısına gelen bu kızla evlenmekten muaf tutulurdu. Bundan sonra kız başka bir adamı baba olarak gösterse bile kimse ona inanmazdı ve bu vakayı kadınının kararına bırakırlardı. Şeriata göre kadı karar verirdi.

* * *

Bir erkek eşini başka bir adamla yatakta gördüğünde onları o anda öldürmezse, halk onu rezalete düçar olmuş biri olarak kabul eder ve halk toplantılarına katılmasına izin vermezdi. Onları günah yatağında öldürürse, halk onu metheder; öldürülenleri de "Kendiniz yaptınız!" diyerek nefretlerini ifade ederek ve aşağılayarak akrabalarına teslim ederdi. Fakat mevcut durumda karşısında koca sadece adamı öldürüp, karısını sağ bırakırsa, bu defa kanlı durumuna düşerdi. Çünkü o zaman öldürülenin akrabaları "Demek ki, başka bir sebepten dolayı öldürdü; aksi takdirde niye karısını sağ bırakırsın? Akrabamızla bir ilişkisi olsa, onu da öldürürdü. Öyleyse akrabamızın bir günahı yoktu, suçsuzdur" diyebilirdi. Cinayet esnasında karısı kaçmayı başarsa da ve koca onu bulduğunda öldürmezse, gene kanlı durumuna düşerdi.

* * *

Bir genç başkasının nişanlısını kaçırsa veya tecavüz etse ve kız onunla, yani kaçıranın yanında kalmak istemezse dönebilirdi. Ancak, kızın nişanlısı bundan sonra onunla evlenemezdi ve kız evde kalırdı. Kızın yakınları, nişan merasiminde nişanlıya hediye edilen tüm eşyaları iade ederdi. Kızı kaçıran da görüşme ayarlayıp, itibar kaybı tazminatı olarak kızın nişanlısına 50 ruble öderdi. Tecavüz vakasının tespit edilmesi durumunda, namusunu kirlettiği için kıza da 50 ruble vermesi gerekirdi.

* * *

Bir kişi evli bir kadını kaçırmaz veya onunla bir ilişkisi olduğu ortaya çıkarsa, suçlunun, kadının kocasına 100 ruble miktarında kebin parası, itibar kaybı taz-

minatı olarak da 50 ruble ödemesi gerekirdi. Böylece toplam 150 ruble ödeyerek, suçlu takipten kurtulmuş olurdu. Kumuk toplumu öyle uygun görmüştür.

* * *

Sevdiği gence kaçan kızın yakınları veya akrabaları bu izdivaca izin verirse, gencin, kızın akrabalarına itibar kaybı tazminatı olarak 30 ruble ödemesi gerekirdi. Eğer kızın akrabaları bu izdivaca izin vermezse, bu durumda Kadı'nın kendisinin bu meseleyi çözmesi ve bir kebin belirlenmesi gerekirdi. Bu genç, Kadı'nın kararıyla kızla evlenirse ve kızın akrabalarına saygı ve itibar göstermek isterse, belli bir zaman için onlardan uzak durması icap ederdi.

Hırsızlık Davalarında Uygulanan Âdetler

Eğer 3-4 kişilik bir grup ahır duvarını delerek başkasına ait malları ve atlarını çalar veya çobanın mal otlattığı veya malların kendi başına otladığı zaman götürürse, hayvanların sahibi iz sürer ve soruştururdu. Kendi başına bulamadığı takdirde mallarını bulan veya nerede olduğunu bilenlere ve hırsızları tanıyıp ihbar edenlere, şu kadar para vereceğine dair halk arasında bilgi yayardı. Aygâk denilen, hırsızları tanıyan veya bilen bir tanık bulunduğunda, çoğu zaman o kişi isimleri açıktan ifşa ve ilan edemediği için hırsızların kim olduğunu mal sahibine gizlice söylerdi. Eğer tanık bu bilgiyi doğrudan mal sahibine değil, üçüncü bir şahsa verirse, mal sahibi bu üçüncü şahıs aracılığıyla tanığa vaat edilen parayı verir; hırsızları mahkemeye aralarında aygâkın ve aracının da bulunduğu altı kişiden oluşan tusey heyetine teslim ederdi.

Eğer hırsızlık ev sahibinin avlusundan yapılmışsa her at için iki şahit olması gerekirdi. Hırsızlık tarladan veya meradan yapıldıysa, çalınan mal ne kadar olursa olsun, her at için bir şahidin olması gerekirdi. Ancak toplam şahit sayısının 12'den fazlası olması gerekmezdi. Tusey, yani şahitler heyetinin hırsızlığın olup olmadığına dair yemin etmeleri gerekirdi. Bu durumda şahitlerden biri suçun işlendiğini ifade ederse, hırsızlık kanıtlanmış olur. Bundan sonra malın sahibinin havyaların gerçek bedelini ve tanığa ne kadar ödediğini söylemesi gerekir. Çalınmış mal, tanığa para ödenmeden önce geri getirilirse ve malın sahibi hayvanların arık olmasını ileri sürüp kabul etmezse, âdetlere göre, bu uygun görülmezdi. Âdetlere göre, yürüyebiliyor olması şartıyla, mal sahibinin hayvanlarını kabul etmesi gerekir. Hırsızları, malı iade edene veya bedelini ödeyene kadar Bey'in zindanında tutarlardı. Tanığa çalınmış malın bedelinden daha fazla para ödenmezdi.

Bir kişi, birisinin hırsızlık yaptığından şüpheleniyor veya hırsızlıkla suçluyorsa, hırsızlık zanlısı, tusey heyeti ile birlikte mahkemeye sevk edilirdi. Hırsızın yemin etme hakkı yoktu, ancak hırsızlığa maruz kalan mal sahibi, malını yemin ederek geri alırdı. Eğer mal sahibinin yemin etme hakkı yoksa, hırsız bu şüpheden baba tarafından bir-iki akrabasının yemini ile kurtulabilirdi. Eğer zanlının akrabaları onun suçsuzluğuna dair yemin etmek istemezlerse, bu durumda hırsızlık zanlısının çalınan malı veya malları iade etmesi veya bedelini ödemesi gerekirdi.

Eğer tanık ifadesine göre mahkemede hırsız olarak yargılanan zanlı tanığı suçlasa ve malı onun çaldığını veya birlikte yaptıklarını söylese ve bunu ispat edebileceğini ifade etse dahi, mahkemede bu kabil demeçler dikkate alınmazdı. Bu durumda çalınan malın bedelini hırsızın kendisinin ödemesi gerekirdi.

Mahkemede, mal sahibinin akrabaları, yemin etme hakkı olmayan kadınlar ve hırsızla daha önceden kalma husumeti olan birileri şahit olarak yer alamazlardı.

Çalınan malın sahibi veya tanık mahkemede geceleyin hırsız görüğüne ve tanıdığına dair ifade verse, ancak hırsızlığın yapıldığı gece ayın 13, 14 veya 15'i değilse, bu durumda verilen ifadenin hukuki bir temeli yoktu. Bazen ayın 16'sı da kabul edilebilirdi. Çünkü ancak bu gecelerin birinde hırsız görmek ve tanıyabilmek mümkün olabilir ve mahkemede ifade edilebilirdi.

Bir kişinin hırsızlığa maruz kalması halinde, mağdur, mahkemeye tusey ile birlikte en fazla üç kişiyi getirebilirdi.

Bir kişi, birinin kendisinden bir şeyleri çaldığını işaret etse ve bu hırsız suçunu itiraf ederken, ölmüş üçüncü bir şahsı suç ortağı olarak gösterirse, bu hırsızın baba tarafından iki akrabası ile birlikte mezarın başında şöyle yemin etmesi gerekirdi: "Ölen bu kişi ile birlikte hırsızlık yaptım". Bundan sonra hayatta olan hırsız, ölen hırsızın mirasçılarıyla birlikte çalınan malın sahibine, malın bedelini yarı yarıya öderdi. Eğer ölen hırsızın mezarı mahkeme yerinden çok uzaktaysa, yemin etmek için mezara gitmeden de vakayı çözerlerdi.

Uzaklardan gelen bir kişi, bir evde konaklar ve giderken de başka bir kişiye ait bir şeylerini çalarsa, hırsızlığa maruz kalan kişinin çalınan eşyalarının bedelini, bu hırsızın kaldığı şahıstan istemeye hakkı vardı. Bu şahsa şöyle derdi: "Senin evinde ticaretini yaptı, gücünü topladı, benden ise çaldı".

Eski zamanlarda mal sahibi, at hırsızlığı vakalarında aygaka, yani ihbar eden kişiye her at için 5 ruble; öküz hırsızlığı için de her öküz için 2,5 ruble öderdi.

Bir ahırdan bir-iki at ve bir tarla veya meradan beş-altı mal çalınırsa, bu mallardan herhangi birinin bir şahısta olduğu tespit edilirse, mal sahibi diğerk çalınan malların bedelini de bu şahsın ödemesi talebinde bulunabilirdi. Zanlı hepsini kendisinin çalmadığını ifade eder, ancak ispat edemezse mahkemeye sevk edilirdi. Eğer tusey oy birliğiyle, şüphelinin suçsuz olduğunu söylese, diğerk malların bedelini ödemekten muaf tutulurdu.

Eski zamanlarda bir kişi başka birisine ait bir atın kuyruğunu keserse, bu davranışı atın sahibine yapılan büyük bir hakaret sayılırdı. Atın kuyruğunu kesen kişi bir yıl boyunca köyden uzaklaştırılır, kanlı durumuna düşerdi. Eğer bu bir yıl içerisinde atın sahibi suçluyu bulursa, onu öldürebilirdi ve bu cinayetten dolayı yargılanmazdı; "Atın sahibi doğrusunu yaptı!" denirdi. Eğer atın sahibi suçluyu bulamaz ve öldüremezse, o zaman suçlu dönebilir ve barışma yollarını arayabilirdi. Bu durumda atın sahibi barış görüşmesine gidebilirdi.

Eğer birinin evine tuzak kurulduysa veya evinden hırsızlık yapıldıysa ve ev sahibi birisinden şüpheleniyorsa, bu şahıs 12 tusey eşliğinde mahkemeye sevk edilebilirdi. Kundaklama veya hırsızlık 5-6 kişilik bir grup tarafından ortaklaşa yapılmış olsa dahi, aynı vaka için 12 tuseyden fazlası görevlendirilemezdi. Tusey heyeti yemin ederek, oy birliğiyle hırsız temize çıkıyorlarsa suçlu beraat ederdi. Eğer şahitlerden birisi bile zanlının suçlu olduğuna kanaat getirip suçlu olduğuna dair yemin ederse, hırsız çalınan malın bedelini ödemek zorunda idi.

Saygı ve İtibara Dair Âdetler

Eski zamanlarda çiftlikleri ve köleleri olan Büyük Bey ile diğerk Beyler arasında yaşanan şöyle gelenekleri vardı: Büyük Beyler ve diğerk Beylerin evlerinde ayrıca büyük misafir odaları vardı. Sabah kalkıp silahını kuşandıktan sonra misafir odalarına geçerler ve orada kalırlardı: Yatak odalarına uyku zaman gelmeden

girmezlerdi. Hayatları boyunca mutfak kısmına hiç uğramazlardı. Büyük Bey'in misafir odasında beyler ve akrabaları toplanırlardı. Aksakallar oturur, gençler ise duvar yakınında ayakta dururlardı. Aksakallar, âdetler ile ilgili sohbet ederlerdi, düzen ve gündelik hayattan konuşurlardı. Gençlerin nasıl davranması gerektiğini söylerlerdi. Atalarının nasıl yaşadığını anlatırlardı. Gençler, Aksakallara itibar eder, dikkatle dinlerlerdi. Halktan olan herkes, o zamanlarda arkadaşı için, yakını için malını ve hayatını seve seve feda edebilirdi. Kendi halkı için, köyü için ölebilir ve öldürebilirdi; diğer topluluklara karşı köyünün ve halkının itibarını yükseltmeye çalışırdı. Herkes temiz bir kalbe, bozulmamış düşüncelere sahipti, başları dik ve alınları açıktı. Halktan herkes gençleri severdi. Savaşlarda gösterdikleri cesaret ve kahramanlıklarını takdir ederlerdi. Aksakallar halk toplantılarında, kahramanlıklarıyla öne çıkan yiğitleri överlerdi. Âdetlere uymayanları ise, halk toplantılarına, Büyük Bey'in ve Beylerin misafir odalarına almazlardı.

Savaş Meydanından korkup kaçanlar, acil durumlarda gizlenen ve ortaya çıkmayanlar, canlı olarak esir düşenler, saldırılar karşısında mallarını teslim edenler ve savaştan canlı dönenler ile köyde yaşayanlara zulüm edenler, köylüleri bir birine düşürenler, kin, nefret ve cinayet tohumları ekenler misafir odalarında ifşa edilir ve ayıplanırlardı; onlara hiç saygı gösterilmezdi. Halk onlar hakkında: "Aşağılık insanlar, erkek değiller, vicdanı yok ve namusları yok" derdi; Bunlar, Büyük Bey ve Beylerin arasında yer alamazdı. "Onlar ancak hanımları ile oturur yemek yapmada, ancak onlara yardım edebilirler" denirdi. Eski zamanlarda Büyük Bey veya Bey başta olmak üzere hiçbir erkek kendi mutfağına giremezdi; bu ayıp sayılırdı. Eğer bir erkek karısını ve çocuklarını azarlar veya döverken onlar mutfağına kaçabilirse, bu onlar için babalarının veya kocalarının şiddetinden kurtulduğu anlamına gelirdi.

Misafir Karşılama Âdetleri

Büyük Bey'in evine gelen konuk misafir odasına geçer...Büyük Bey'yi sabahleyin ilk gördüğünde selam vermesi gerekirdi; sonra da selamlamaya şöyle devam etmesi beklenirdi: "Tan yahşi bolsun". Büyük Bey'in "Saubol" deyip, oturduğu yerden vücudunu hafif de olsa hareket ettirmesi halinde, misafirin de saygı nişanesi olarak şapkasını çıkartması gerekirdi. Eğer Büyük Bey yerinden kalkıp, misafirin elinden tutar ve "Hoş geldiniz" derse, misafirin de "Saubol" diyerek cevaplaması gerekir. Büyük Bey'in devam ederek "*Esen aman bolun*" demesine karşılık, misafir de "*Esen bol, aman bol*" (Esen kalın) diyerek

cevap verirdi. Büyük Bey'in konuşmaması halinde, misafirin de sükut etmesi uygun görülürdü. Misafire oturması teklif edildiğinde, Büyük Bey eğer onun aile büyüklerinden değilse, oturabilirdi. Ancak oturma şekli düzgün olmalı; ev sahibine itibar eden ve hürmet gösteren bir oturuş tarzı sergilemelidir. Meselâ, sandalyede yayılarak oturulması uygun olmazdı; ayrıca huzurda çıplak ayakla bulunmamak esastır.

Konakta, misafir odasında gençlerin toplandığı bir zamanda oraya gelen bir aksakalın veya itibar sahibi orta yaşlının selamına karşılık gençler de ayağa kalkarak "Hoş geldi" diyerek selama mukabele ederdi. Konuk odasına yeni gelmiş birisi sadece "*Saubol*" (Sağ olun) diyerek cevap verir, fakat Kumukların gelenekli selamlaşmasının devamını getirmezse, gençlerin sükut etmesi ve ayakta kalması uygun olandır.

Ayakta duranlar genel olarak oturanların sohbetine karışmazdı, sadece sorulan suallere karşı cevap verilebilirdi. Geceleyin bir misafir konuk odasından ayrılmaya karar verdiğinde, Büyük Bey'e "Gecen yahşi olsun" diye selamlayarak ayrılırdı. Eğer Büyük Bey'in cevap olarak "*Saubol*" demesi ve olduğu yerdevücudunu hafif de olsa hareket ettirmesi halinde misafirin de şapkasını çıkararak mukabele etmesi gerekirdi.

Her köyde hakimiyeti elinde tutan, hükümranlığı temsil eden Büyük Bey'lerin en büyüğüne "Ulu Biy" derlerdi.

Ulu Biy'in, yani Ulu Bey'in konuk odasında Büyük Beyler ve Beyler toplanırdı. Büyük Beyler ve Beylerden oluşan aksakal heyeti de orada yer alırdı. Genç Beyler ayakta dururdu. Misafirler atıyla geldiğinde, onların atları konuk odasının girişindeki, karas denilen büyük bir ağacın etrafında bekletilirdi. Konuklar, atının dizginlerini bu ağacın dallarına atıp konuk odasına girerlerdi. Sıkıntılı ve sakinleri endişeye sevk eden durumlarda genç misafirler, Ulu Bey ile birlikte konuk odasından çıkarlardı. Bir sıkıntı yok ve asayiş berkemalsa genç misafirler Ulu Bey ile birlikte yemek yedikten sonra akşama doğru evlerine dönerlerdi. Her gün belli bir sıralama düzeninde knezler ve beyler, Ulu Bey'in misafir odasında toplanırlardı. Eski zamanlarda Kumuklar öyle yaşardı.

Başka bir köyden gelen bir misafir Büyük Bey'in avlusuna girdiğinde karasa yaklaşır ve atından inerdi. Atını almak için konuk odasından kimse çıkmazsa, atın dizginin kendisi dala atardı. Konuk odasının balkonuna girer; silahını, burkasını ve başlığını çıkartarak konuk odasına geçerdi. Büyük Bey konuk odasındaysa, selam verirdi. Sabah saatlerinde "Tan yahşi bolsun", akşam ise "Geç yahşi bolsun" derdi. Büyük Bey de cevaben "hoş geldiniz" derdi. Misafir bu hitaba teşekkür ederdi. Büyük Bey elini uzatırsa misafir de

uzatırdı. "Oturun" derse otururdu. Oturmaya teklif etmezse, misafir ayakta durmaya devam ederdi.

Konuk odasına tepsi üzerinde yiyecekler getirildiğinde ev sahibi "Buyurun, yemek yiyelim" dediğinde misafirler hemen yemeğe oturmazlardı. Ev sahibinin, onunla birlikte yemeğe oturmak için ismen çağırımlarını beklerlerdi. Yemekten sonra kalan yemekler tepsi ile birlikte knezin sofrasına oturmayan, ayakta durmaya devam eden ve knezle birlikte yemek yemeyen diğer misafirlere verilirdi.

Tepsi Büyük Bey'den diğerlerine geçince herkes oturup birlikte yemek yerdı. Genel olarak yemek yerde oturularak yenirdi. Hiçkimse, getirilmedikçe kendisi için sandalye veya kürsü alamazdı.

Konuk odasına bir âlim geldiğinde, genç veya yaşlı olduğuna bakılmaksızın odanın en itibarlı yeri olan 'tör'e, yani baş köşeye oturturlardı. Kadı ve molla da halk arasında özel bir hürmete ve itibara sahipti. Onlar bazen konuk odalarını da ziyaret ederlerdi.

Hanımların Eşlerine Karşı Davranışı

Kumukların âdetlerine göre ailenin başı, yani reisi erkektir. Hanımlar eşlerine hürmet ederlerdi. Kumuk halkı arasında Büyük Beyler ve Beyler erkenden kalkıp kendi konuk odalarına geçerdi. Oradan hizmetlilere talimatlar verirdi; sonra atlarını ve silahlarını hazırlatıp ihtiyaç durumuna göre her an hazır vaziyette bulundurulurdu.

Hanımlar eşlerinin işlerine karışmazlardı. Eşleri gece yarısına kadar odalarına geçmezdi. Hanımlar, eşlerinin ne yaptıklarını; ne aldıklarını, ne verdiklerini bilmezlerdi ve sormazlardı. Sorduklarında da eşler, genel olarak karışmamalarını söylerdi. Hanımlar da doğruluğunu sorgulamadan eşlerinin dediklerini yerine getirirdi. Eşleri dışarıya çıktıklarında, dönünceye kadar uyumadan beklerdi; yatağı da hazırlamazdı, çünkü yanında misafir varsa utanırlardı. Eve döndüklerinde uyuyor halde buldukları eşlerini boşayan kocalar bile vardı. Faziletli hanımlar eşlerinin yanında yemek yemez, hatta su bile içmezdi. Saygıdan dolayı eşlerine ismen hitap edemezdi. Eşlerinin akrabalarına verilen itibarı ve gösterilen hürmeti ifade eden özel isimler verirler, gerçek ve yalın isimleri ile hitap etmezlerdi.

Eşlerinin babasıyla hiç konuşmazlar; kaynanalarının isteklerine de harfiyen uyarlardı. Yabancı bir erkeğin yanında, çocukları ağlasa bile çocuğun yanına gitmez, çocuğa ilgi göstermezdi; çocuk kucağında ise hemen hizmetliye verir

veya kucağından indirirdi. Kocasına gelen erkek misafirlere kim olduğunu ve neden geldiğini sorgulamadan yüzü açık ve güler yüzlü bir şekilde hizmet ederdi. Gelen giden misafirlere karşı hoş görülür olurdu, kızmazdı, heyecanlanmazdı ve en iyi ikramlarda bulunmak için gayret gösterirdi. Sahip oldukları bütün mal varlıkları, ister babadan gelmiş olsun isterse kendisi kazanmış olsun onları kocaları da kullanabilirdi... Hatta tamamen onlara verilirdi. Evli olan her kadın için "Bu benim şahsi varlığım!" demesi utanç verici bir durumdu.

Bey soyundan gelen eş, "Bu mal varlığının hanıma ait" olduğunu söylemezdi. Kumukların eski bir atasözüne göre, "Hanımın malı kazanda iyidir".

Kumuk âdetlerine göre, evli bir kadın kebin parasını kesinlikle talep edemezdi. Ancak, boşanma durumunda onu alabileceğini de bilirdi.

Nişanlı bir kız ölürse, "alham", yani damadın getirdiği ev takdim ettiği hediyeler, damada iade edilirdi. Cenaze masraflarını, "elivaş", yani yemek hariç iki taraf, yani kızın yakınları ve damat paylaşırdı.

Babaların Oğullarına Karşı Davranışı

Çocuğu olan bir Kumuk şöyle davranırdı: Oğul veya kız, çocukken dadının kucağında veya süt annesinde de olsa babanın bulunduğu odaya giremezdi. Babaları bir yerde çocuğunun düştüğünü görse de onu kaldırmaz, ağlıyorsa sakinleştirmeye çalışmazdı. Yansuk Hacı Tavluzade konuk odasından çıkıp ahıra gittiğinde çocuğunu bir öküzün boynuzuna takılı görmesine rağmen karışmayıp, "ahırda bir çocuk ağlıyor" der. Bunun üzerine evdekiler gidip, çocuğu öküzün boynuzundan kurtarıp indirmişti.

Büyük Beyler ve Beyler kendi çocuklarına böyle davranırdı; çünkü Kumuk âdetleri böyle emrediyordu.

Kız çocuklarına gelince, babaları onları hiç görmezlerdi. Kız çocuklarının terbiyesinden ve tecrübe kazanmasından anneleri sorumlu olurlardı. Bir defasında Yusuf Kadı Kılıçev yetişkin kızını gördüğünde "Bu kimin kızı?", diye sormuştu. Babalar, oğullarını ve kızlarını yirmi yaşlarını doldurmadan evlendirmezdi. Oğul babasının uygun gördüğü kız ile hiç sorgulamadan evlenirdi. Kız çocuğu da yine ailenin uygun gördüğü ile evlenirdi.

Dede ise torunları ile vakit geçirebilirdi, onlarla oynardı; kucağında, sırtında taşır elinden tutup gezdirirdi... Mama hazırlamasa bile onu yedirebilirdi. Eski bir atasözünde: "Çocuğumun evladı baldan tatlı" derlerdi.

Oğulların Babalarına Karşı Davranışı

Kumuk âdetlerine göre, bir oğlun babasına gösterdiği hürmet bütün ömürde ve günlük hayatta aşağı yukarı şöyle tezahür ederdi: Oğul babasının yanında oturmaz daim ayakta dururdu; konuşmalara müdahale etmez ancak sorularına cevap verirdi. Babasının yanında yemek dâhil hiçbir şey yemez ve içmezdi. Elbette sigara da içmezdi. Babasının dediğinin doğruluğunu tartışmadan yerine getirirdi. Babasına ismi ile hitap etmesi çok büyük ayıp sayılırdı. Babası uyuyana kadar konuk odasında kalırdı. Ancak, babasından sonra uyumaya giderdi. Terbiyeli oğullar her konuda mutlaka babalarının onayını alırdı. Babasının gözü önünde yatak odasına giremezdi. Babanın ölümüne kadar mutlaka aynı evde kalırlardı. Babası sağ iken hiçbir şeyin kendisine ait olduğunu düşünmez ve babasının izni olmadan hiçbir şey almaz ve kimseye bir şey veremezdi. Baba tarafından akrabalarına ve baba dostu büyüklere her daim hürmet ederlerdi. Babasının yanında çocukları ve eşiyle ilgili hiçbir konuda sohbet açmaz ve konuşma yapmazdı.